DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

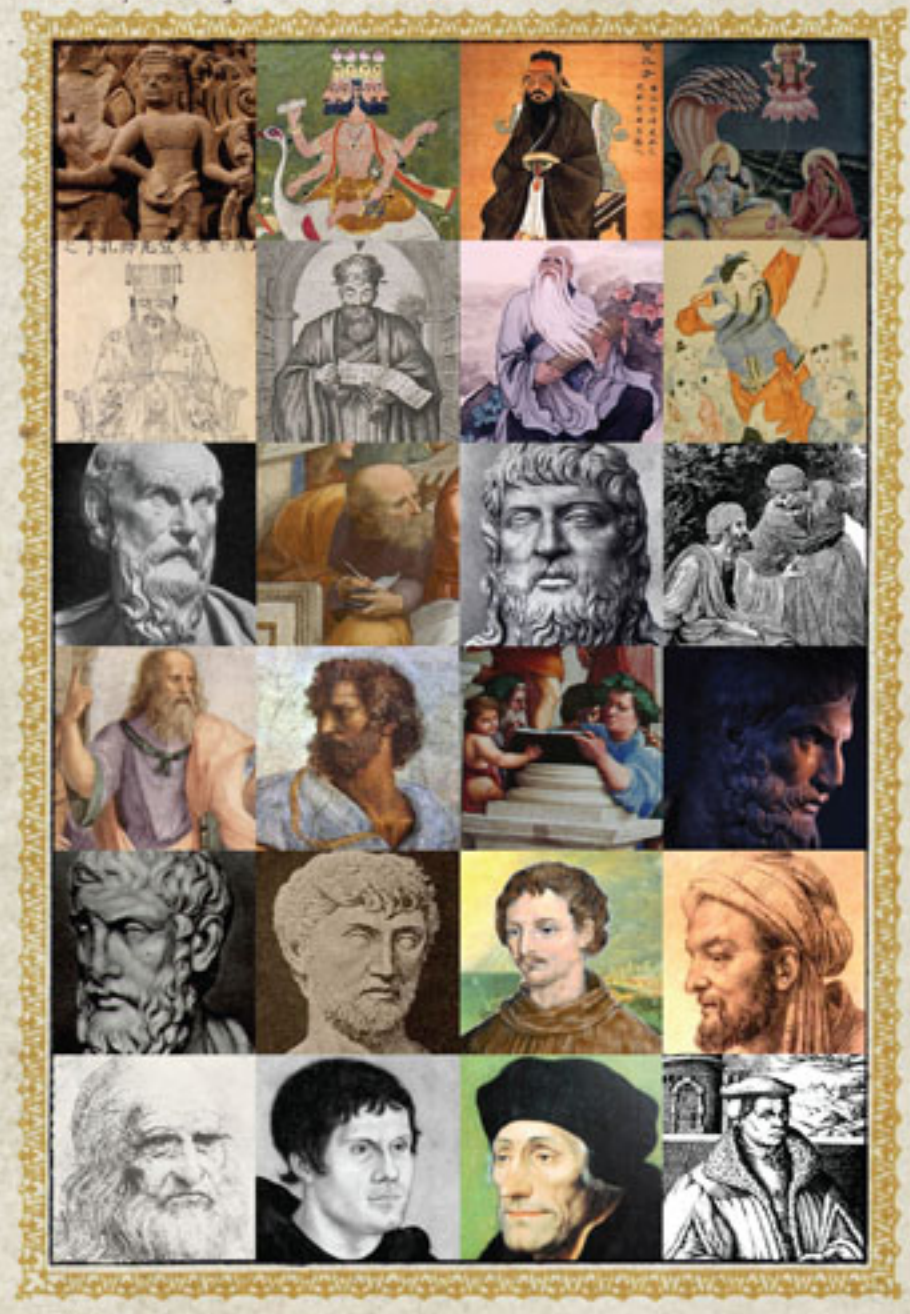
• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Dünyayı Değiştiren Düşünürler

I.Cilt: Hint Veda'larından Giordano Bruno'ya

Hazırlayan ve Çeviren **Sadık Usta**



Yordam Kitap

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

***Sadık Usta** (1960, K. Maraş - ...)*

Stuttgart ve Frankfurt üniversitelerinde tarih ve siyasal bilgiler fakültesinde okudu. Yüksek Lisans tezini, "Türk Devriminin Ütopyaları" üzerine yaptı. 2002-2004 yılları arasında Ulusal Kanal televizyonunun ve *Aydınlık* dergisinin dış haberler bölümünü yönetti. Ulusal Kanal'da iki yıl boyunca yayınlanan "Kitap Dünyası" programını hazırladı ve sundu. Başta *Bilim ve Ütopya* dergisi olmak üzere birçok dergi için felsefe, ütopya ve sosyalizm tarihi üzerine çok sayıda makale kaleme aldı.

Çevirdiği ve hazırladığı kitaplardan bazıları şunlardır:

Thomas More: *Ütopya*; Thomas Campanella: *Güneş Ülkesi*; *Sparta'da Mükemmel Toplum-Likurgos Yasaları* (Haz. ve Çeviren); *Antikçağ Ütopyaları-Platon'dan Jambulos'a* (Haz. ve Çeviren); *Sun Yat-sen Halkçılık Üzerine* (Haz. ve Çeviren); Georg Fülberth: *Kapitalizmin Kısa Tarihi*.

Dünyayı Değiştiren Düşünürler

Materyalizmin, Diyalektiğin ve Eşitlik Düşüncesinin Felsefi Kökeni

Cilt I

Hazırlayan ve Çeviren
Sadık Usta

Yordam Kitap: 175 ✣ **Dünyayı Değiştiren Düşünürler-I** ✣ Sadık Usta
ISBN-978-605-5541-91-0 ✣ *Düzeltme*: Sakine Yalçın
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner
Birinci Basım: Şubat 2013 • *Yayın Yönetmeni*: Hayri Erdoğan
© Sadık Usta, 2012; © Yordam Kitap, 2013

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
T: 0212 528 19 10 **F:** 0212 528 19 09 **W:** www.yordamkitap.com
E: info@yordamkitap.com

Baskı: **Pasifik Ofset** (Sertifika No: 12027)
Cihangir Mah. Güvercin Caddesi Baha İş Merkezi A Blok
Haramidere - İstanbul
Tel: 0212 412 17 77

Dünyayı Değiştiren Düşünürler

Materyalizmin, Diyalektiğin ve Eşitlik Düşüncesinin Felsefi Kökeni

Cilt I

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9

1 ESKİ ŞARK KÖLECİ TOPLUMLAR 27

İndus Vadisi'nde Uygarlık ve Felsefe 29

Hint Vedalarından Seçmeler 35

Aruni Uddalaka 49

Çin'de Yüz Düşünce Akımı ve Felsefe... 58

Konfüçyus (MÖ 551-479) / Konuşmalar 65

Lao Tse (MÖ 6. Yüzyıl) / Tao Te cing 73

2 ANTİK YUNAN-ROMA DÖNEMİ 81

Anadolu'da Felsefenin Doğuşu 83

Hesiodos (MÖ 8. Yüzyıl): Ezilenlerin Ozanı 87

Hesiodos /Altınçağ Özlemi 91

Anaksimander (MÖ 610-547/46) / Fragmanlar 111

Herakles (MÖ 530-470) / Fragmanlar 121

Demokrit (MÖ 470-370) / Fragmanlar 127

Platon (MÖ 427-347) / Devlet 137

Platon / Atlantik Efsanesi 160

Platon / Atlantik Efsanesi 169

Platon / Eşitlikçi Devlet Üzerine 178

Aristoteles (469-399) / Metafizik'ten Seçmeler 187

Epikür (MÖ 341-270) / Fragmanlar 203

Lukretius (99-55) / Evrenin Yapısı 209

Lucius Annaeus D. J. Seneca (MÖ 4 - MS 65) / Lucillius'a Ahlaki Mektuplar 233

Seneca / Doğa bilimleri üzerine incelemeler 236

3 FEODAL VE ERKEN BURJUVA DÖNEMDE YAŞAMIŞ HÜMANİST DÜŞÜNÜRLER 239

Doğu Rönesansı 241

İbn-i Sina Doğu Felsefesinin Şahı 248

İbn-i Sina (980-1037) / Ruhun Sağaltımı Üzerine 253

Hümanizmden Rönesansa 260

Leonardo Da Vinci (1452-1519) / Düşünür, Bilim adamı ve Şair 263

Erasmus (1469-1536) 280

Rotterdamlı Erasmus / Deliliğe Övgü 283

Yükselen Yeni Sınıfın Uzlaşmaz Sözcüsü Martin Luther (1483-1546) 295

Martin Luther / Alman Milletinin Hıristiyan Soylularına 301

Erken Bir Çağrı: Komünist Papazın Vaazı Thomas Münzer (1490-1525) 311

Thomas Münzer / Prensin Vaazı 317

Thomas Münzer / Köylülerin On Bir Devrimci Talebi 325

Materyalizmin ve Diyalektiğin Dirilişi Giordano Bruno (1548-1600) 331

Giordano Bruno / Diyaloglardan Seçmeler 339

Sunuş

Felsefenin Serüveni



Felsefe nedir? Felsefe, ne zaman ortaya çıkmış, hangi tarihsel süreçlerin ve koşulların ürünü olmuştu? Materyalizm ve idealizm denen felsefi akımların hangisi daha önce ortaya çıkmıştı? Yoksa bunlar ikiz kardeş gibi birlikte mi ortaya çıktılar? Birinin varlığı öbürünün de varlık temeli midir? Tarihten günümüze kadar gelen ve değişmeyen felsefi bir çizgi var mıdır, yoksa her felsefi akım ve çizgi, belli bazı süreçlerden geçerek, karşıtıyla çatışarak ve arınarak mı meydana gelmiştir?

Sınıflı toplumların henüz ufukta görünmediği ilk çağlarda felsefeden bahsetmek kesinlikle mümkün değildir; fakat temelinde *büyünün* bulunduğu felsefi düşünce, bilimin, sanatın, siyasetin ve dolayısıyla toplumsal örgütlenmenin de ilk tohumlarının atıldığı ama henüz demir madeninin işlenmediği, yani kahramanlık çağının ortaya çıkmadığı, ancak toplumsal üretimin yapılabildiği o ilk çağlarda filizlenmişti. İnsanoğlu, başlarda ne canlı varlıkların ve dolayısıyla kendi bedeninin yapısına ve işlevine dair herhangi bir düşünceye sahipti ne de doğa olaylarının nasıl ve neden meydana geldiğinin sırrına erebilmişti.

İlkel insan, dünyasıyla, yani içinde yaşadığı çevreyle hem maddi hem de düşünsel açıdan özdeşti. Dünyaya dair düş gücü zayıftı ve sadece kendisini çevreleyen doğasıyla sınırlıydı. Nasıl ki o, içinde yaşadığı çevresinde belli bir düzene uygun olarak varlık gösteriyordu, o halde dünya ve evren de aynı şekilde bu düzenin kopmaz bir parçası olmalıydı. O nasıl ki koşuyor, avlanıyor, nefes alıyor ve yaşıyorsa, aynı şekilde çevresi de –ister canlı ister cansız olsun– yaşıyor ve nefes alıyor olmalıydı. Doğayla bütünlük içinde yaşayan bu ilk insan, doğa karşısındaki çaresizliğinin verdiği bir hırsla, çevresine, ilk düş gücünün bir ifadesi olan *büyü* yoluyla etkide bulunabileceğini, avını ve doğasını kendi arzusuna uygun olarak yönlendirebileceğini varsayıyordu.

Ona göre, her nesnenin üzerinde etkide bulunabileceği bir ruhu olmalıydı. Çünkü o, bu aşamada henüz beden ile ruhu bir bütünün kopmaz parçaları olarak algılıyordu.

Aslında öykü, insanoğlunun tıpkı yırtıcı hayvanlar gibi avlandığı erken bir zamanda, yani günümüzden 500 bin yıl önce başlamıştı. Bu dönem aynı zamanda insanın vahşet dönemiydi. Çok uzun bir aradan sonra, aradan yüz binlerce yıl geçtikten sonra insanoğlu önce alet geliştirmiş ve ardından da kısmen yerleşik düzene geçerek toplayıcılığa başlamıştı. Barbarlık dönemi olarak adlandırılan bu sürecin kökleri ise 10 bin yıl öncesine kadar gider.

Ruh kavramının doğuşu

Bu dönemde insanoğlu sürüden topluluğa sıçramış, avlanma konusunda gelişmiş, korunma ve barınma alanında ustalaşarak doğayı ve dolayısıyla maddeyi daha fazla anlayabileceği olanaklara kavuşmuştu. Böylece düşüncede birleşik olduğu düşünülen ruh ve beden de birbirinden ayrışmaya başlamıştı. Düşünce hâlâ ilkeldi; ancak ruh ve beden arasında ve dolayısıyla madde ile ruh arasında bir çatışmanın olduğu varsayılmaya başlanmıştı. Bu varsayıma göre, ruh maddenin içinde yer almakla birlikte ondan bağımsızdı. Ruh bedenin ölümüyle onu terk edebilir ve hatta yeniden başka bir bedende boy verebilirdi. O görülemeyen, hissedilemeyen bir tözden ibaret olmalıydı. İnsan düşüncesi henüz düalizmden de uzaktı; ancak bu arada felsefi açıdan idealizmin ve materyalizmin temel taşları da döşenmekteydi.

Belli bir gelişmişlik aşamasında insanoğlu duyularının, rüyalarının, düşünce ve tasavvurlarının kendi bedeninin dışında, yani bedeninden özerk ama ona hükmeden; onun ölümüyle ve çürümesiyle kaybolmayan, ama onu terk eden ilahî bir tözden kaynaklandığı düşüncesine itibar etmeye başlamıştı. Temelini bu inancın oluşturduğu anlayışa göre fikir, akıl, rüya, bilgi ve tasarım yetisi, maddeden (bedenden) bağımsızdı; hem onun üstündeydi hem de ona hükmetmekteydi.

Gördüğümüz, duyumsadığımız ve etkisini fark ettiğimiz her maddi varlığın bir nesnelliği vardı; ancak insanoğlu gizemine akıl erdiremediği, gücü ve etkisine hayran kaldığı nesneler karşısında secdeye varıyordu. Denetim altına alamadığı büyük güçler yakar, yıkar ve yok edebilirdi. Bu güçler ondan katbekat büyüktü, alt edilemezdi; ancak öfkesi, ona tapınarak yatıştırılabilirdi.

Kendine yabancılaşmanın doruğu olan bu düşünce, tanrı fikrinin de temeliydi. İlkel insan ateş, güneş, ay ve rüzgârı ancak ilahlaştırarak kavrayabiliyordu. Dolayısıyla ilkel insanın zihinsel dünyasını belirleyen bu dönem, aynı zamanda mitolojik çağın da başlangıcını oluşturuyordu. Bu düşünce

sanıldığı gibi zihinsel zaafın değil, aksine düşüncede önemli bir sıçramanın, devrimci bir gelişmenin ifadesiydi. Çünkü her ne kadar insanoğlu, sırrına varamadığı fenomenlere ilahî bir ruh atfetmiş olsa bile bu, insan düşüncesinde olağanüstü bir sıçramaydı; çünkü bu, insanı insan yapan soyutlama yeteneğinin ilk temel belirtisiydi. İnsanoğlu, bu yolla hem doğaya yabancılaşıyordu hem de bu arada ondan koparak kendi varlığının bilincine varıyordu.

Soyutlamada bir üst aşama

Maddi üretiminin ilerleyen sürecinde insanoğlu, çevresinde ve içinde yaşadığı doğada olup bitenleri günbegün, anbean izledikçe, olayların ve fenomenlerin birbirini neredeyse tıpatıp takip ettiğini gördükçe, bazı olguların hep aynı ritimde tekrar ettiğini keşfedip, en önemlisi de bizzat kendi pratiğiyle çevresini, doğayı ve dolayısıyla kendi beden ve zihnini işleyip dönüştürdükçe tüm bunların tesadüflere bağlı olmayan, kökeninde belli bir nedensellik bulunan bir olgudan (töz, hareket vs.) kaynaklandığını anlamaya başlamıştı.

Kısacası insanoğlu, çevresinde olup bitenler hakkındaki bilgilerini çoğalttıkça, bazı fenomen ve nesnelerin ortak benzerliklere sahip olduğunu ve bu özellikleriyle de belli nesne ve fenomenler kümesine dâhil olduklarını kavramaya başlamıştı. İnsanoğlu, birbirini takip veya tekrar eden olayların tikel değil, fakat aynı özelliklere sahip zincirleme olaylar olduğunu kısa bir zaman içinde anlamıştı; ayrıca bunların ortak benzerliklerle kümeler oluşturduğunu ve bu nedenle de aynı kavramla ifade edilebileceklerini de kavramıştı. Artık maymun, aslan, tavuk, köpeğin yanı sıra "hayvanlar" vardı. Artık ardıç, çam, kavağın yanı sıra "ağaçlar" vardı. Böylece soyutlamanın ilk sınavından geçilmişti.

Düşüncede somuttan soyuta, algıdan mantığa sıçrayış, kendiliğinden olan, yani aklın veya zihnin zorlanmasıyla (hatırlama, vahiy veya zikir yoluyla) gerçekleşen bir şey değildi; bu bizzat insanoğlunun günlük yaşamıyla, yaşam pratiğiyle, deneyim ve becerisiyle kazandığı bir özellikti. Duyudan düşünceye, algısal olandan mantıksal olana, tikelden kümeli olana, kısacası algısal bilgiden mantıksal bilgiye ulaşan insanoğlu, edindiği yeni ve nitelikli bilgilerle dünyasını daha derinden kavramaya başlamıştı. Bu bilgi ona, basit olandan karmaşık olana, yüzeysel olandan gözle görülmeyen, derindeki fenomenlere doğru ilerlemesini ve böylece doğa üzerinde daha fazla etkide bulunmasını sağlıyordu. Bizzat insan emeğinin, üretim pratiğinin ve yaşam mücadelesinin bir eseri olan bu gelişme birdenbire değil, evrimsel bir süreç içinde, anbean olmaktaydı ki, insanoğlu bu sayede hayvanlar âleminden uzaklaşarak "insanlaşıyordu".

Düşüncenin yarılması: öte dünya

İnsanlaşan, yani sözüm ona gizemli olayların ve doğa olaylarının sırrına eren insanoğlu, doğa karşısındaki çaresizliğini aşarak olaylara mantıksal yaklaşmaya başlamıştı. Bu gelişme, insan zihninin bir ürünü olmakla birlikte ondan kaynaklanmıyordu; fakat bizzat maddi hayatın bir sonucu olarak ortaya çıkıyordu. Sahip olduğumuz bilginin niceliği ve niteliği, insan emeğiyle ve insanın toplumsal pratiğiyle, yani üretim faaliyetinin derinliği ve gelişmişliğiyle belirleniyordu. Gün geçtikçe doğanın sır örtüsünü aralayan ve gizemli olayların hikmetine eren insanoğlu, çözemediklerine ise tanrısallık atfetmeye devam etmekteydi. Böylece insanoğlu bu dünyaya ait olanlar ile öbür dünyaya ait olanlar arasında bir fark yaratarak, sadece kendi bilincinde bir yarılmaya neden olmuyor, aynı zamanda toplumsalın ideolojisini de yaratıyordu.

Toplumsallaşmak demek, kurala, norma, düzene, disipline, ahlaka ve dolayısıyla iyiliğe, erdeme, kardeşliğe sahip ve ait olmaktı; ve tabii ki, bu ilke ve kuralların yarattığı korkuya alışmak ve katlanmak demekti. Bu hem büyük bir gelişmeydi, çünkü topluluklar ve toplumlar bu temelde yerleşik hale gelmekteydi, hem de zihinsel bir yabancılaşma ve toplumsal farklılaşma demekti; ama bu aynı zamanda ruhsal dünyada derin izler bırakan zihinsel bir travmaydı da.

İnsanoğlu zihindeki yarılma sayesinde, sadece somut verili toplumsal yaşamını düzenlemiyor, aynı zamanda onu zihinsel fantezilerle katlanılır hale de getiriyordu. Sanıldığı gibi "öbür dünya" kavramı, hokkabaz büyücülerin keşfettikleri salt bir "yalan dünya" değildi; insanoğlunun kendi hayatını düzenlemek ve onu katlanılır hale getirmek için keşfettiği ruhsal bir teselliydi de. Bir bakıma insanoğlu, toplumsallaşarak birey olmaktan vazgeçerken, yeniden üretimini de güvence altına alıyordu. "Gök katmanlar" ve "öbür dünya" gibi kavramlar, insanoğlunun hâlâ doğaya bağımlılığının, yani doğadan kopamamasının ve dolayısıyla "tam insan" olamamasının bir ifadesiydi. İlahî imgeler, onun doğa karşısındaki çaresizliğinin dışavurumundan başka bir şey değildi. İşte idealizmin, gizemciliğin, bilinmezciliğin ve dinsel inancın tarihsel kökeni de bu imgelerde şekilleniyordu.

Düşüncenin pratikle ilişkisi

Tarihsel veriler, felsefi düşüncenin insanoğlunun belli bir gelişme evresinde ortaya çıktığını ortaya koymaktadır. İlahî olan ile nesnel olan, tanrısal olan ile doğal olan çatışmaya başladıkça, sorgulamalar da alıp başını gitmişti. İnsanoğlunun zihnindeki düşünsel çatışma, tarihsel gelişmesi-

nin başından itibaren mevcuttu; çünkü bu sayede "hayvanlar âleminden" uzaklaşmıştı.

Düşünce, maddi dünyanın zihindeki izdüşümüydü. Maddi dünya, mutlak ve durağan değil, göreceli ve hareketliydi. Dolayısıyla bilgi ve düşünce, ancak maddi dünyanın bağrında cereyan eden çatışmayla birlikte ortaya çıkabilirdi; ya da düşünce, maddi dünyada ve dolayısıyla zihinde çatışma olduğu için ortaya çıkmaktaydı.

Maddi dünyaya ait olan nesnel bilgi, insan zihninden, daha doğrusu insan pratiğinden bağımsız olamazdı. Maddi pratiği çeşitlenen, derinleşen ve hayatın birçok alanına birden etkide bulunan insanoğlu, olaylar ve gelişmeler arasındaki ilişkiyi anlamaya ve bunların birbiri üzerindeki etkisini kavramaya başlamıştı.

Avlanmak için bir odun parçası kullanan, odun parçasını sivrilterek avına saplayan insanoğlu, evrimsel süreçte büyük bir gelişme kaydediyordu; ancak birbirini bütünleyen iki farklı aleti üretmek ya da tuzaklar kurmak bir başka gelişmişlik düzeyine ulaşmış olmayı gerektirmekteydi. Örneğin bir taş parçasını yontarak sivrilten, onu sırığın ucuna takarak bir bağla birleştiren insanoğlu, hemen yanı başında bulunmayan ve "tanrıların ona sunmadığı", bizzat kendisinin eseri olan yeni bir aleti, yani mızrağı üretmekteydi; ya da aynı şekilde bir dal parçasını sivrilterek ok yapan, ardından bir başka dal parçasını bükerek bir bağla geren ve sonra her iki aleti birleştirerek mükemmel bir av aleti üreten insanoğlu, zihinsel gelişimiyle bir anda bir başka çağa atlayıvermişti. Bu zihinsel sıçramanın bir diğer göstergesi ise insanoğlunun strateji geliştirerek tuzaklar kurmasıdır. Gerçi avlanırken her canlı konumuna uygun stratejiler geliştirir; ancak insanoğlu strateji geliştirmeyi tuzaklarla da birleştirerek, yeteneğini bir başka boyutta ortaya koymuştur. Yeteneklerini geliştirirken o, sadece aleti üretmekle veya tuzağı hazırlamakla kalmamış, aynı zamanda bütün bu süreçte hem çevresini (doğal ortamı, nesneleri, iklim şartlarını, hayvanlar dünyasını) hem de kendisini keşfetmiştir. O, ilk yonttuğu ağaç hakkında bilgi sahibi olmuştur. Okun boyu, eni ve sivriliği hakkında, yay için kullandığı ağacın niteliği ve germek için kullandığı bağcığın özellikleri hakkında yeni bilgilere sahibi olmuştur. Bu arada aleti kullanmak için gerilim gücünün etkisini, nişan almasını, hava ve rüzgârın etkisini de hesaba katarak basit balistik hesaplamalar yapmasını öğrenmişti. Tuzaklar kurarken de avın hareket sahasını incelemiş, yer belirlemiş, çevresini değiştirerek tuzağın fark edilmemesini başarmış ve böylece hem doğayı hem de olağanüstü koku alma, görme ve duyma yeteneklerine sahip avını hileyle aldatmıştı.

Doğada birbirinden bağımsız olarak bulunan nesneleri birleştirerek alet yapabilen, avını yakalayabilmek için stratejiler geliştirebilen ve hileler düşü-

nerek geleceğini güvence altına alan bir canlının "insandan" başka bir şey olması mümkün değildi. Yerleşik hale gelmiş, toplumsallaşmış, mantıklı düşünmeyi ve hayatı daha üst düzeyde organize edebilmeyi başarmış birinin kendisini Tanrı yerine koyması olağan değil mi? Ya da Tanrı'nın gücüne sahip olduğunu veya onu temsil ettiğini düşünmesi çok mu yersiz olurdu?

Bilgide hiyerarşi ve mantığın doğuşu

Basit düzeyde de olsa üretim faaliyeti içinde bulunan, avlanarak ve ürün toplayarak geçimini sağlayan insanoğlu, bu yolla sadece içinde bulunduğu çevresini ve dünyasını dönüştürmüyor, aynı zamanda kendisini de dönüştürüyordu. Mızrak yapan insan sadece odun parçasını yontmuyor, aynı zamanda henüz işlenmemiş bir "odun" olan kendisini de yontmaktaydı.

Maddeyi dönüştürerek kavrayan ve ona ait bilgiyi özümseyen insanoğlu, aynı zamanda kendisini de dönüştürerek, kendi varlığının bilincine varıyordu. Bilgiye başka türlü ulaşılamazdı. İnsanoğlunun zihninde patlamalara neden olan nitelikli bilgi, aynı zamanda yüksek bir soyutlamanın ifadesi olan kavramların üretilmesini de sağlıyordu. İnsan zihni böylece, özelden genele doğru genişleyen kavramlar dünyası yaratıyordu.

İnsanoğlu soyutlama yeteneğine kavuşurken, mantıklı ve bilimsel düşünme alanında da ustalaşıyordu. Bir şeyin kafamıza "dank etmesi", ancak bilgi kümeleri sayesinde olmaktaydı. Ancak bilimsel ve felsefi düşünce henüz çok uzaktaydı; görünen sadece felsefi düşüncenin ilk belirtileriydi. Gerçek anlamda bilimsel veya felsefi düşünce ancak yüksek derecede gelişmiş bir işbölümüyle mümkündü. İnsanoğlu ise henüz sürüden topluluğa adım atmıştı.

Ancak esas gelişme onun yerleşik hale gelmesiyle, yani toprağı işlemesiyle, ihtiyaç duyduğu ürünleri çeşitlendirmesiyle, doğa olaylarının sırrını birbiri peşi sıra çözmesiyle, yüksek derecede bir toplumsal örgütlenme gerçekleştirmesiyle, kısacası yüksek derecede üretim araçları geliştirmesiyle mümkün hale gelmişti. Bu arada aile kurulmuş, işbölümü kesinleşmiş, büyü ve mitoloji de toplumun birleştirici unsuru (bir bakıma ideolojisi) haline gelmişti.

Dil ve düşüncenin diyalektiği

Sınıfların henüz ortaya çıkmadığı ilk dönemlerde, zihinsel yeteneğimizin en önemli ürünlerinden birini dil oluşturuyordu. Dil, hem zihnin bir ürünüydü hem de onu biçimlendiren bir rol oynamıştı. Çünkü, insanoğlu hem çevresini ve doğasını kavramak hem de yakınındaki insanlar ile diyalog kurmak için dile ihtiyaç duymaktaydı. En az iki insanın ortak hareket edebilmesi için dilin yaratılması zorunluydu. Sürüden basit topluluklara, basit

topluluklardan da toplumlara doğru yol alan insanoğlu, toplumsal örgütlenmesini ancak dili keşfederek ve kullanarak başarabilirdi. O, maddi dünyayı işledikçe ve dönüştürdükçe, kullandığı aletler kadar dile de ihtiyaç duymaya başlamıştı.

Diyalektik bir süreçtir bu. Tıpkı pazardaki alışveriş kolaylaşsın diye keşfedilen paranın, ilerleyen süreçte pazarı belirleyen bir unsur haline gelmesi gibi... Sanki biz dili işlerimiz kolaylaşsın diye yaratmadık da, o bizi hükmü sürsün diye yaratmıştı. Bugün hayatımızın büyük bir kısmını konuşarak, anlatarak, kavratarak ve yazarak geçirmiyor muyuz?..

Dilin ve dolayısıyla kavramların yaratılması, soyut düşünme yetisinin en yüksek ifadesiydi. Dillerin yapısı incelendiğinde görülmektedir ki, ortak özelliklere sahip nesneleri ve pratikleri ifade eden kavramlar, tek bir kökene sahip kelimelerden türetilmektedirler. Bu da, insanoğlunun kullandığı dili, kendi pratiği ve maddi dünyaya ait bilgisiyle uyumlu bir şekilde geliştirdiğini kanıtlamaktadır. Düşüncenin oluşum ve gelişim süreci incelendiğinde görülmektedir ki pratiğimiz geliştikçe, derinleştikçe ve çeşitlendikçe bilgimiz de gelişmekte, derinleşmekte ve çeşitlenmektedir. Düşünsel etkinliğimiz arttıkça, buna uygun olarak dilimize ait kavramlar da gelişmekte ve çeşitlenmektedir.

Bilgi mi madde mi?

Bazı iddialara bakılırsa insanoğlu düşünmeye başladığında ilk önce ilahî güçlere tapındı, sonra maddi dünyaya ait bilgilere ulaştıkça bu düşüncelerden sıyrıldı. Bu, gerçeğin sadece bir kısmıdır. İnsan zihninin ana maddesi, yani düşüncesinin gıdası bilgidir. Bilgi olmadan düşünce de oluşmaz. Ancak, ne kadar ilkel olursa olsun insanoğlunun maddeden bağımsız soyut bir bilgiye ulaşması ya da o bilgiyi zihninde yaratması, o günkü basit pratiği nedeniyle mümkün değildi. İlkel insanın ilk düşüncesi, olabildiğince somuttu ve doğrudan pratiğe yönelikti. İlahî güçlere tapınabilmek, madde ötesi varlıklar tasavvur edebilmek, soyutlama yeteneğinin ilerleyen aşamalarında mümkün hale gelmişti.

Doğru olansa şudur: İnsanoğlu doğayı dönüştürerek ondan bağımsızlaştıkça bilgisini de çoğaltmıştı; bilgisi çoğalınca düşünsel derinliği artmış, derinlemesine kavradıkça da doğaya daha fazla hükmetmiş ve ona hükmederken de "küçük dünyaları" kendisinin yarattığına inanmıştı. Aklının ermediği doğa olaylarının arkasındaysa, kendisinin dışında ama kendisine benzeyen bir başka güç aramıştı. Böylece insanoğlu, kendi suretinin bir benzeri olan tanrıyı yaratmıştı. Bir sarmal gibidir bu, biri olmadan diğeri de olamamaktadır.

Alet kullanarak eli ve becerisi gelişen, eli ve becerisi geliştikçe de düşünsel yeteneği sıçramalar yapan insanoğlunun bilinci de buna orantılı bir şekilde gelişmeye başlamıştı. Üretim etkinliği gelişme kaydeden, gün geçtikçe doğaya daha fazla hükmeden insanoğlunun ufku da gelişmeye başlamıştı. O, pratik yarardan hareketle karşılıklı yardımlaşmayı ve dayanışmayı da öğrenmişti. Karşılıklı anlatma ve kavratma ihtiyacı, daha soyut kavramların türetilmesini zorunlu kılıyordu. Üretim pratiği temelinde biçimlenen dil, insan hayatının çeşitlenmesiyle dallanıp budaklanmış ve bu da insanoğlunun hayvanlar âleminden kopuşunu kesinleştirmişti. Ardından insanoğlu, iklimine daha rahat uyum sağlayacağı bölgelere taşınmış, yerleşim yerleri inşa etmiş ve orada kökleşerek toplumlar kurmuştu.

Felsefenin şafağı

Olayların ve gelişmelerin nedenselliği üzerine kafa yoran, fenomenler arasındaki ilişkiye doğru yaklaşan düşünce tarzı, sınıfsız toplumlardan önce de yaygın olarak görülmekteydi. Üretim faaliyetinde ilerleme, temelinde büyücülük bulunan tıbbi müdahale, ev ve konut yapımı, üretim aletlerinin geliştirilmesi, ev araç ve gereçlerinin yaygın olarak üretilmesi, silahların yapımı belli bir düzeyde bilimsel ve mantıksal düşünceyi zorunlu kılıyordu. Aksi takdirde kan bağına dayanan toplulukların yaşaması olanaklı olamazdı.

Toplumların kurulma aşamasına; kentlerin kuruluşu, üretimin çeşitliliği, metallerin ve özellikle de demirin bulunarak yaygın olarak kullanılışı, gübreleme ve toprağın daha derinden işlenerek üç parçalı olarak işlenişi,[1] kafa ile kol emeğinin kesin olarak ayrılışı, bir kurum olarak dinin ortaya çıkışı, toplumsal yaşama yön veren ahlaki norm ve ilkelerin sınıflı topluma göre yeniden saptanışı, cinsiyete dayalı imtiyazların yerleşik hale gelişi, aile hukukunu ve mülkiyet ilişkilerini düzenleyen yasaların yazılı hale getirilmesi, toplumsal hiyerarşinin süreklilik kazanarak istikrara erişmesi ve en sonunda da devletin kurulması eşlik etmişti.

Böylece büyü de farklılaşmaya uğramış; din, bilim, felsefe, sanat ve siyaset özerk düşünsel disiplinler olarak ortaya çıkmışlardı.

Asya'nın belli bölgelerinde ve özellikle de Anadolu ve Mezopotamya'da ortaya çıkan gelişmiş topluluklar, dünyanın birliğine ve olayların anlaşılabilir olmasına dair mantıklı açıklamalar geliştirerek, insanlık tarihinde büyük bir devrimci sıçrama gerçekleştirmişlerdi.

1 Toprağın üç parçalı işlenmesi, ekilecek toprakların üçte birinin bir hasat için işlenmesi, üçte birlik bölümünün nadasa bırakılması, son kalan bölümün ise bir yıl içinde ikinci ürün için boş bırakılması anlamına gelir. Bu yöntem, toprağın en verimli kullanılabildiği yöntemlerin başında gelir.

Ancak düşünce esas olarak, sonsuz sayıda bilgi toplandıktan, sınıflandırıldıktan, genelleştirildikten ve teorik saptamalar halinde dinî ideolojinin karşısına çıkarıldıktan sonra felsefe haline gelmişti. Kentler sadece devlet erkânının, yani yönetici sınıflarının değil, aynı zamanda bilim, sanat ve felsefenin de merkezi olmuştu. Düşünsel ve maddi açıdan hem sınıflardan bağımsız hem de onların bir parçası şeklinde ortaya çıkan aydın tabaka ise, kafa emeğinin yoğunlaşmasını, bilimsel ve felsefi bilgilerin toparlanmasını ve genelleştirilmesini sağlıyordu.

Toplumların sınıflara bölünmesi ve gelişmesiyle birlikte mitolojik düşünce de temelden değişikliğe uğramıştı. Dizginlenemeyen doğa güçlerini temsil eden tanrılar, aynı zamanda toplumsal nitelikler de kazanarak korkutmaya, öldürmeye ve zalimlikler yapmaya devam etmişlerdi. Bir zamanların mızrakla avlanan, çapayla üretim yapan ve elinde kılıçla savaşan kral ve prensleri, Tanrı katına yükseltilerek ilahlaştırılmışlardı. Onlar sadece toplumların ürettikleri artıdeğere zorla el koymuyor, aynı zamanda sömürü düzenlerini dinî ideolojiyle açıklayarak, kendilerini dokunulmaz kılıyorlardı. Bu kozmolojiye göre dünyayı Tanrı yaratmıştı; bütün canlılarla birlikte insan denen günahkâr mahluğuysa kralların ve ruhban sınıfının denetimine (insafına) teslim etmişti.

Felsefenin ikiz kardeşi: idealizm ve materyalizm

Doğa olaylarının nedenine ilişkin yürütülen zihinsel çabalar, insanoğlunu düşünsel açıdan daha baştan itibaren iki farklı yönelime sevk etmişti. Bu eğilimler henüz istikrar kazanmamışlardı ve bu nedenle de sınıfsal bir zeminden yoksundular.

Sınıfların ortaya çıkış sürecindeyse, henüz devlet olarak örgütlenmemiş, ancak devlet erkine benzer toplumsal ve askerî kurumlara yönelen yönetici (komutan, büyücü, demirci ustası, üretimin nasıl yapılacağını bilen ve öğreten) kesim, geniş halk yığınlarını belli bir düzen ve konumda tutmak için sadece sahip olduğu toplumsal itibarını, askerî gücünü ve mesleki becerisini kullanmakla kalmıyor,[2] aynı zamanda geçmişten bu yana gelen bütün toplumsal gelenekleri, örf ve âdetleri ve özellikle de dinî ideolojiyi tahakkümün bir aracı haline getiriyordu.[3] Din ise bundan böyle sadece doğaüstü olayları açıklamakla kalmıyor, aynı zamanda eşitsizliğin bir ifadesi olan toplumsal

2 F. Oppenheimer, *Devlet*, Kaynak Yayınları, (çev. A. Şenel, Y. Sabuncu), İstanbul, 1984, s. 40, 75, 76 vd.

3 Devletin kuruluşundan kısa bir süre önceki dönemde dinî ideolojinin sömürü düzenine etkisi konusunda bkz. Oppenheimer, age., s. 96.

hiyerarşiyi ve bunun alt yapısını oluşturan baskı düzenini de gerekçelendiriyordu.

İnsanın bir zamanlar kendini, toplumu, çevresini ve dünyayı anlamak için başvurduğu "altıncı hissi", becerileri ve kullandığı büyü, tarihte ilerici rol oynamıştı. İnsanoğlu bu düşünce sayesinde doğa olaylarını algılamış, sorgulamış, tartışmış, kavramış, ilkeler oluşturmuş ve olgulara ilişkin bilgilerini sistemleştirmişti. Ancak şimdi dünyevi otoritenin basit bir baskı aracı haline getirilen din ve onun ahlaki normları, toplumsal gelişmeyi köstekleyen bir rol oynamaya başlamıştı. Çünkü toplumun düzene sokulmasının, gelişmesinin ve ilerletilmesinin bir aracı olan mitolojik, askerî ve toplumsal örgütlenme, insanı köleleştirmenin bir aracına dönüştürülmüştü. Toplumları geliştiren toplumsal önderler, komutanlar, olayların ve gelişmelerin kavranmasını kolaylaştıran büyücüler ve sanatçılar, artık toplumsal gelişmenin değil, toplumu köleleştirmenin öznesi olmuşlardı. İleri sürdükleri Tanrı kelamı, bundan böyle gelişme ile çeliştiği için, ne toplumları ve tarihî gelişmeyi ne de doğayı ve evreni açıklayabiliyordu.

İnsanoğlu bu süreçte felsefi sistemlere benzeyen, bütünlüklü düşünce sistemleri geliştirmişti; fakat bu sistemler, ancak sınıfların ortaya çıkışından sonra ve uzmanlaşmış bir tabakanın etkinliğiyle felsefe haline gelmişti. Dünyanın ve toplumların izlenmesi, edinilen bilgiler ışığında tahlil edilmesi ve içinde bulunulan sürece dair sistemli düşüncelerin geliştirilmesi ancak toplumsal programların ve manifestoların ilan edilmesiyle mümkündü. Bu da, ancak tarihsel işbölümünün olağanüstü geliştiği, üretilen toplumsal artıdeğere küçük bir kesimin el koyduğu ve bu sayede uzman bir kesimin istihdam edilebildiği bir gelişme evresinde olanaklıydı. İnsanlık başta Mısır, Mezopotamya, Anadolu, Çin ve Hindistan olmak üzere dünyanın birkaç bölgesinde bu düzeye erişmişti.

Bölünmenin nedeni çok açıktı. Bazıları doğada olup bitenlerin ardında ilahî bir gücün bulunduğunu ileri sürerek bu olayların nedenini esrarlı hale getirirken, diğerleri ise bu olayları yönlendirenin ilahî bir güç olmadığını, her maddenin değişim ve dönüşümünü sağlayan bir iç nedensellikten, hareketten kaynağını aldığını belirtiyorlardı.

Hem evrensel hem de ebedî olan bu çatışmayı Platon, biraz çarpıtılmış olmakla birlikte şu sözlerle ifade etmekteydi: "Hakikat üzerine yürütülen bu savaş, bir bakıma Tanrılar ile Titanların savaşı olarak ortaya çıkmıştı. Bir taraf ilahî ve görünmez olan her şeyi gökten yere indirerek, ancak elledi̇ği her taş ve ağacın, yani duyumsanan ve ellenen şeylerin gerçek olduğunu ve dolayısıyla da gerçek şeylerin sadece cismani olduğunu ileri sürerken, –ki bunlar aynı zamanda cismani olmayan şeylerin gerçek olduğunu ileri sürenlerden de öylesine nefret etmektedirler ki, bir yerde karşılaştıklarında onlara

hemen sırtlarını dönmektedirler...– onların gökteki hasımlarıysa karşıt olan şu görüşleri ileri sürmektedirler: esas olan gerçek varlık, zihinsel olarak kavranandır. Onlar, karşı tarafın iddia ettiği hakikati, akışkan ve hareket içinde olması nedeniyle henüz oluşmamış ve gerçekleşmemiş bir şey olarak ifade ederek onların cismani varlıklarını paramparça etmekteydiler. İşte gördüğümüz gibi bu sorun üzerinde hâlâ şiddetli bir kavga sürmektedir."[4]

Basit bir şekilde ifade edersek, tarihte maddeden bağımsız ve ona dışarıdan hükmeden ilahî bir gücün (idea) olduğunu iddia edenler *idealist* olarak adlandırılırken, maddenin dışında ilahî bir gücün olmadığını ve varlığın salt maddeyle sınırlı olduğunu ileri sürenlerse *materyalist* olarak adlandırılmışlardır.

İdealist felsefenin en önemli özelliği evreni, doğayı ve toplumları ilahî bir gücün yaratımı olarak görmesidir. Buna göre evren ve toplumlar sabit bir düzende bulunurlar. Herkesin bu düzendeki yeri önceden belirlenmiştir. Filozofun görevi, insanlara içinde bulundukları doğa ve toplumdaki yerlerini, haklarını ve görevlerini açıklamak ve kavratmaktır. Bu düzeni sorgulamak ya da buna karşı gelmek beyhude bir çaba olmanın dışında yasaktır, günahtır ve Tanrıya karşı gelmektir. Nitekim felsefe, sapkın görüşün, düzen dışı düşüncenin, araştırmanın, sorgulamanın hizmetine koşulamaz ya da inancı köreltmenin aracı olamazdı.

Materyalizmin ortaya çıkışı

Materyalizm, insan merkezli, insanın yaşamına dönük ve onun doğadaki varlığının hizmetinde olan felsefi bir akım olarak ortaya çıkmıştı. Bu akıma göre ne öbür dünya vardı ne de ahiret. Canlılar doğar, yaşar ve ölürdü. Bütün hayat da bundan ibaretti. Bu dünya önemsenmeliydi ve değiştirilmeliydi. Bu öğretiye göre dünyadan başka bir varlığa sahip olmayan insanoğlu, sadece içinde yaşadığı dünyayı değil, aynı zamanda yaşadığı toplumu da anlamalı ve dönüştürmeliydi. İçinde bulunulan toplumları yaşanılır kılmak ve bu uğurda çaba göstermek, materyalistlerin daha başından itibaren temel uğraşlarının esasını oluşturmaktaydı. İnsanoğlu, iddia edildiği gibi günahkâr ve bir sürüngen gibi yerde kıvranmaya mahkûm bir yaratık değil, doğanın en yüksek niteliklerle donattığı, olağanüstü yetenekli bir varlıktı.

Dünyayı bir bütün olarak kavrayan ilk materyalistler, öğretilerini ortaya koyarken kimi naif ve fantastik düşünceler ortaya atmışlardı; ancak onlar, dünyanın ve evrenin açıklanmasına dair bugün hâlâ geçerli olan çok isabetli teoriler de geliştirmişlerdi. Onlar maddenin sonsuzluğuna ve birliğine dair düşünceleriyle bilimsel düşüncenin gelişmesine büyük bir katkıda bulun-

4 *Die ersten Philosophen*, G. Thomson, Berlin, 1961, s. 275.

muşlardı. Bugün hâlâ doğruluğundan hiçbir şey kaybetmemiş olan çelişki yasasının yanı sıra, hareket ve diyalektik öğretinin esaslarını da sonraki yüzyıllar onlardan öğrenmişti. İlkel olarak Çin'de ve Hindistan'da ortaya konmuş olan bu öğretiler, sonradan Anadolu'nun batı kıyısında, Yunanistan'da ve sonra Roma'da Epikür ve Lukretius'un açıklamaları sayesinde büyük bir gelişme kaydetmişti.

Materyalizmin devrimci rolü

Tarihte öne çıkan büyük materyalistlerin derin bir hümanizme sahip olmaları, toplumları ilerleten bilimsel ve düşünsel pratiklerin içinde olmaları, olayları ve gelişmeleri sorgulamaları bir tesadüf değildi. Materyalist düşünce kentlerde yaşayan, bilim, ticaret ve siyaset teorisiyle uğraşan kesimler arasından çıkmıştı. Bunlar çoğunlukla ticaretle uğraşan, yabancı diyarları dolaşmaktan dolayı fikri ve görgüsü gelişen, doğaya ve bilime meraklı, üretimde yer almaları nedeniyle de yeni üretim araçlarının ve ilişkilerinin gelişmesini önemseyen insanlardı. Nesnel konumları nedeniyle bunlar, tarihte hep kurulu düzenle, devlet ve toplumsal otoritelerle karşı karşıya gelmişlerdi.[5] Onların önemli bir kısmı bu uğurda yaşamlarını kaybetmekle kalmadı, aynı zamanda ortaya koydukları materyalist görüşleri de, ki bunlar dönemlerinin en doğru, en yeni ve en bilimsel düşünceleriydi, zorla ve iz bırakmadan silinmişti.

Bu şaşırtıcı değildir; çünkü materyalistler tarihin önemli dönemeçlerinde hep bilimsel ve toplumsal gelişmeden yana, ezilenin yanında ve zalimlerin karşısında yer almışlardı. Yükselen sınıfların çıkarlarını savunmak, eskiyen ve geçerliliğini kaybetmiş dogmalara, kurumlara ve yöntemlere karşı çıkmak, doğayı ve toplumları bilimsel gelişmeler ışığında yeniden ve yeniden keşfetmek, eskiyen ve köhnemiş kurallardan, kurumlardan ve alışkanlıklardan kurtulmak, ancak başı dik ve bilim aşkıyla donanmış cesur insanlarla mümkündü. Yükselen, değişimden ve gelişmeden yana olan sınıfların ortaya çıktıkları ilk anlarda materyalist felsefeye yönelmeleri bir tesadüf olamazdı; bu hayatın bir zorunluluğuydu. Materyalist felsefe, tarihte hep yükselmekte ve gelişmekte olan yeni sınıfların ideolojisi olarak ortaya çıkmıştı.

Felsefe tarihine ilişkin eserler incelendiğinde görülecektir ki, materyalist felsefe neredeyse her zaman tarih yazımının da üvey evladı olmuştur. Bu şaşırtıcı değildir; çünkü bu alan, sürekli düzenden yana olanlarca doldurulmuştur. Bunun istisnasını oluşturan birkaç önemli bilim adamı ise, bütünlüklü bir materyalist felsefe tarihi yazamadan bu dünyadan göçüp gitmişlerdir. Örneğin materyalist felsefenin gelişmesinde önemli bir rol oynayan Feuerbach, Herzen ve Plehanov bu konuda çok önemli eserler vermekle bir-

5 *Die Atomisten*, Philipp Reclam Ver. Leipzig, 1983, s. 16.

likte, bütün insanlık tarihini aydınlatacak kapsamlı bir eser yazamamışlardı. Türkiye'de ise buna ilişkin bir eser ne yazık ki henüz yoktur.

Materyalist düşüncenin isyanı

Materyalist felsefe sadece yok sayılmadı; aynı zamanda tarih boyunca sürekli büyük bir iftira ve yalan kampanyasıyla da karşı karşıya kaldı. Şu soru çok anlamlıdır: Neden günümüzde idealist filozofların yazdığı eserler, materyalistlerinkinden çok daha fazladır? Yanıtı çok basittir: Hindistan'da, Çin'de, Mezopotamya'nın ileri uygarlıklarında, antikçağın Yunanistan ve Roma'sında, İslam coğrafyasında ve daha sonra Avrupa'nın Rönesans ve Aydınlanma döneminde yaşamış büyük düşünürlerin ve materyalist filozofların eserleri sadece yok sayılmakla kalmadı, aynı zamanda sürekli yakıldı ve yok edildi de.

Demokrit'in yazdığı eser sayısının en az Platon'unki kadar olduğu söylenmektedir; ancak ondan bize sadece birkaç fragmandan ibaret bölüm kalmıştır.[6] Hatta Platon'un elinden gelse Demokrit'in bütün eserlerini yakacağına dair konuşmalarını, Diogenes Laertius aktarmaktadır.[7] Birçok materyalistin eserlerini ve görüşlerini onların karşıtlarının polemiklerinden biliyoruz ve tabii ki çarpıtılmış olarak. Örneğin Hinduların ünlü materyalisti Lokayata'nın veya İslami topraklarda yaşamış birçok ünlü materyalistin (*Dehriyeciler*) görüşlerini onların karşıtlarının aktarmalarından biliyoruz. Ya da Aristoteles "Politika" başlıklı eserinde eşitlikçi düşüncelere ilişkin tasarımları eleştirirken, kendisinden önce yaşamış birçok yazardan ve eserlerinden bahsetmektedir; ancak bunların hiçbiri günümüze kadar ulaşamamıştır.

MÖ 3. yüzyılda Çin İmparatorluğu'nun birliği sağlandıktan sonra, özellikle "Savaşan Krallar" (MÖ 750-220) döneminin eserleri, ki bunlar Çin'in en saygın filozoflarının ortaya koydukları derin eserlerdi ve Çin felsefesinin gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardı, "artık nasılsa Çin'in birliği sağlanmıştır, bu türden eserlere ihtiyaç yoktur" gerekçesiyle yakılmış ve yok edilmişlerdir.[8]

Antik Yunanistan'da ünlü devlet adamı Perikles'in hasımları, sadece onu zındıklıkla suçlamamışlar, ona esin kaynağı olan materyalist Anaksagoras'ı da Atina'dan kovarak, yersiz yurtsuz kalmasına neden olmuşlardır.[9]

---

6 Diogenes Laertius *Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* başlıklı eserinde Demokrit'in olduğunu söylediği onlarca kitap adı verir. Ayrıca bkz. Georges Cogniot, *İlkçağ Materyalizmi (Yunan-Roma)*, çev. Sevim Belli, Anadolu Yay., Ankara, 1968, s. 60/61.

7 Diogenes Laertius, *Filozofların Yaşamları ve Öğretileri*, çev. Candan Şentuna, YKY, İstanbul, 2002, s. 436.

8 Ernst Schwarz, "Sunuş" (Einführung), *Der Ruf der Phönixflöte, Klassische chinesische Prosa, Rütten+Loening,* Berlin, 1988, 4. baskı, s. 22.

9 *Die Atomisten*, s. 16.

Thales'in öğretisinden nefret eden hâkim sınıflar, onun strateji oyunlarıyla vakit geçiren çılgın bir kaçık olduğunu ileri sürüyorlardı. Hatta daha da ileri giderek, onun ahlaksız ve sapkın görüşlere sahip biri olduğunu söylemişlerdi.

Papa Gregor (590-604) ise, başa gelir gelmez antikçağın materyalist filozoflarının kaleme aldığı çok değerli eserleri manastırların kütüphanelerinden toplatarak yaktırmıştır.

İslami coğrafyada durum hiç de farklı değildir. 10. yüzyıldan itibaren Sünni İslam'ın Bağdat'ta iktidara gelmesinden sonra 8. ve 9. yüzyıllardaki özgür tartışma ortamı ve okuma sevdası[10] ortadan kalkmıştı. Birçok aydın ya öldürülmüş ya da hapse atılmıştı. Kurtulanlarsa ülke dışına kaçmışlardı. Hallacı Mansur'un idamı, Nesimi'nin derisinin yüzülmesi, Al Maari'nin, Az Razi'nin, İbn Rüşd'ün kovuşturmaya uğraması, İbn-i Sina'nın görüşlerini açıklamaması için baskı görmesi... Birçok düşün adamının Mazdakçı, Batiniye ya da Karmati yanlısı olduğu gerekçesiyle zındıklıkla damgalanması veya öldürülmesi, bunlara ait eserlerin yok edilmesi, materyalistlerin ya da aykırı düşünenlerin yaşadığı zulmün bir başka örnekleridir. Böylece araştırmacı felsefenin kökü kurutulmuş ve sadece birbirinin kopyası olan ve Kuran'da yazılanları tekrar eden kelama izin verilmiştir. Sonrasıysa malumdur; araştırma yasaklanmış, sorgulama ve özgür düşünce ise kırk köyden kovulmuştur. Böylelikle bilim dumura uğratılmış ve büyük İslam uygarlığının sönmesine yol açılmıştır.

Avrupa'nın Ortaçağı ve Rönesans öncesi dönemi de buna benzer bir tablo sunmaktadır. Batı'nın önde gelen bilim adamlarından Profesör Roger Bacon, İbn Rüşdçü olması nedeniyle, 1278 yılından 1294 yılına kadar zindanda tutulmuştur. Yine aynı şekilde, 200 yıl sonra Rönesans aydınlarına esin kaynağı olan Ockham'lı William Papa tarafından yıllarca Avignon'da göz hapsinde tutulmuş ve düşünsel faaliyetleri yasaklanmıştır. 1328 yılında kaçınca da anında kiliseden aforoz edilmiştir. Meister Eckart da İbn Rüşdçü olması nedeniyle zulme uğramıştır. Hatta onun Avignon'da öldürüldüğü bile iddia edilmektedir. Kilisey'i ve onun dünyaya ilişkin dogmasını eleştiren ünlü hümanistlerden John Wiclif, 1380 yılından sonra Oxford Üniversitesi'nin yanı sıra kilisedeki bütün görevlerinde alınmış, konuşma yasağı konmuş ve sonra da aforoz edilmiştir. Bunlar yetmemiş, 1415 yılında, yani ölümünden 30 yıl sonra kemikleri mezardan çıkarılarak yakılmıştır.

10 Abbasilerin ünlü hükümdarı Harun Reşid'in bazen sırf kitap ele geçirmek için komşu Hıristiyan topraklara askerî seferler düzenlediği aktarılır. Hatta kitap karşılığında geri çekildiği de belirtilir. Bkz. Sadık Usta, *Doğu Rönesansı*, H. Ziya Ülken, Samir Amin, Doğu Uygarlığının Yükselişinin Tarihsel Nedenleri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 73.

Nitekim Giordano Bruno'nun 1600 yılında Roma'da, insan anatomisine ilişkin önemli araştırmalarıyla çığırlar açan bilim adamı Vesalius'un Cenevre'de ödürülmesi, 1619 yılında Lucilio Vanini'nin bedeninin parçalanması, ama önce dilinin koparılması, Galilei'nin görüşlerinden vazgeçmeye zorlanması, tarihte materyalist eğilimli bilim adamlarının öldürülmesine ve görüşlerinin yok edilmesine dair başka örneklerdir.

Felsefenin toplumsal devrimle ilişkisi

Tarihte çığır açan felsefi açılımların çoğunlukla büyük adamlar, beyinler ve dehalar sayesinde olduğu düşünülür. Bu gerçeğin sadece bir kısmıdır. Asıl gerçekse toplumsal devrimlerin ve özellikle de felsefi devrimlerin, bilimsel, ekonomik ve siyasi gelişmelerin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıkmış olmasıdır. Büyük düşünürlerse toplumsal devrimleri arkalarına alarak, özellikle de yeni gelişmelere dayanarak geleceğe dair çıkarsamalarda bulunmuşlardır.

Öncüler, toplumsal gelişmenin belli bir aşamasında, o güne kadar uygulanagelen üretim tarzıyla içinde bulundukları üretim ilişkilerinin, yani mülkiyet ilişkilerinin birbirini bütünleyemez olduklarını ve hatta çatıştıklarını görürler. Çünkü yürürlükteki mevcut bilimsel gelişmenin, ekonomik ilişkilerin, siyasi kurum ve araçların toplumun gelişen ihtiyaçlarına yanıt verebilmesi için kaydedilmiş olan yenilikleri içermesi ve böylece kendi içinde devrimci atılımlar yapması gerekir. Ancak düzene hâkim olan siyasi ve ekonomik güçler, bu gelişmeden zararlı çıkacakları düşüncesiyle gelişmeyi ellerinde tuttukları araç ve yöntemlerle engellemeye çalışırlar. İşte bu süreçte, geri kalmış ve halkların yaşamlarını artık bir zindan yaşamına çeviren çürümüş düzene karşı homurtular baş göstermeye başlar ve bu homurtular, kendisini çoğunlukla halk isyanları ve siyasi ayaklanmalar şeklinde ortaya koyar. Sonuçta toplumsal gelişmeye ayak uyduramaz hale gelen kurum ve ilişkiler, bilimin, ekonominin, kültür ve siyasetin yol açtığı toplumsal ilişkiler tarafından aşılır; yani bir bakıma köhnemiş kurum ve düzen içi ilişkiler parçalanarak bir kenara atılırlar.

Kitlelerin ve halkların ayaklanmalarından cesaret alan bilim adamları, aydın ve filozoflarsa, kitle ayaklanmalarının açığa çıkardığı toplumsal (bilimsel, ekonomik, siyasi ve kültürel) çelişkiyi felsefi ve siyasi düzlemde açıklarlar. Sadece açıklamakla kalmazlar, aynı zamanda bu ayaklanmaların ortaya çıkacağına dair öngörülerde de bulunur ve hatta kimi zaman bu ayaklanmalara önderlik ederler. Toplumların içinde bulunduğu çelişkileri ortaya koyan felsefi ve siyasi görüşler, kimi zaman birbirinden habersiz olarak açıklanırlar ve bunlar halk ayaklanmalarının etkisiyle kaynaşma olanağı bulup

bir potada eriyerek yeni sentezlerin yaratılmasına neden olurlar. Bu durumda devrimci ayaklanmalardan önce ortaya konmuş olan görüş ve düşünceler, bir anda siyasi bir etkinlik kazanarak, toplumların siyasi programı haline gelirler. Böylece yeni teori ve felsefi açılımlar, bir nevi suyun akışının önünü kesen taşların, yıkıntı ve tomrukların ayıklanması gibi, toplumsal gelişmeyi köstekleyen ideolojik ve felsefi dogmaları bir kenara iterek bilimsel gelişmenin, ekonomik ilişkilerin ve zorunlu olan siyasi düzenlemelerin önünü açarlar.

Nasıl ki, insanlık tarihi büyük devrimci altüst oluşlarla ilerliyorsa, aynı şekilde felsefe ve siyaset bilimi de bu gelişmelere birebir eşlik ederek gelişir. Bunun böyle olduğunu, bu eserde felsefi görüşlerine yer verdiğimiz düşün adamlarının hayatları çok açık bir şekilde kanıtlamaktadır. Bu derleme bize bir kez daha göstermektedir ki, insanlık tarihinin düşünsel birikimi, bir şekilde kesintiye uğramadan günümüze kadar gelebilme olanaklarına sahip olmuştur. Burada en dikkat çekici olan şey, felsefede materyalist ve diyalektik bakış açısının derinlere kadar inen kökünün hiçbir zaman kurumamış olmasıdır; bu düşünce akımları, kimi zaman tıpkı bir derenin suyunun çekilmesi gibi daralarak daha da derinlere çekilmiş, kimi zaman da bilimsel ve toplumsal devrimlerin kar sularıyla gürül gürül akan bir çağlayana dönüşmüştür. Bu olgu, bize tarihe engin tarihsel süreçler içinde bakmayı, Ernst Bloch'un ünlü ifadesiyle belirtmek gerekirse "umut ilkesini" elden bırakmamayı ve haklı olmaktan kaynaklanan bir iyimserlikle geleceğe müdahale etmeyi öğretmektedir.

Sanırız, biz de Türkiyeliler olarak yeniden, umut ilkesinin elden bırakılmamasını öğütleyen böylesi bir süreçten geçiyoruz. Ama tarihsel bilincimiz bize, bu derlemeye aldığımız felsefi akımlar eşliğinde, bize bunu fazlasıyla anlatmaktadır; paniğe kapılmamayı, derinden gelen dalgayı görmeyi salık vermektedir.

Dört cilt olarak hazırlanan bu derleme, hem kapsamlı hem de sınırlı bir eserdir. Kapsamlıdır; çünkü felsefe tarihinde materyalist ve diyalektik bakış açısının yanı sıra eşitlikçi düşünceyi dile getiren düşün adamlarının geniş yelpazesi ilk kez bu eserde bir araya getirilmektedir. Sınırlıdır; çünkü bu liste sonuçta materyalist ve diyalektik bakış açısını ifade eden düşün adamlarının sadece önemli bir kısmını temsil etmektedir. Nitekim her çalışma belli sınırlılıkları içererek var olur.

Bu arada okurun yapacağı her türden öneri ve eleştirilere daima minnettar kalacağımızı ve bu önerilerin bizi daha iyisini yapmaya sevk edeceğini belirtmeyi de bir görev biliyoruz.

Esere dair...

Elinizdeki eser, dünyayı dönüştüren düşünürlerin eserlerinden oluşan bir derlemenin ilk cildidir. Esere, tarihin derinliklerinden gelen ve 19. yüzyılın ortalarına, yani modern sınıfların ortaya çıktığı, bilim ve felsefe üzerindeki sır perdesinin aralandığı döneme kadar, felsefe tarihinde ve dolayısıyla insanlık tarihinde iz bırakmış, eserleri ve etkinliğiyle dünyayı dönüştürmüş özgün filozofların başyapıtlarından bölümler alınmıştır. Bu bölümler, esas olarak söz konusu filozofların materyalizme ve diyalektiğe yönelik açılımlarının yanı sıra, eşitlikçi anlayışlarını ortaya koyan görüşlerini içermektedir.

Bu seçki temsilî bir özelliğe sahip olmakla birlikte, sınırlılıklar da içermektedir. Bu derlemenin başka filozofların eserleriyle veya çalışmaya alınmış filozofların başka metinleriyle de güçlendirilebileceğinin bilincindeyiz. Ancak her seçki, sonuçta doğası gereği bir sınırlılığı ifade eder. Kendi içinde keyfi bir seçim olmakla birlikte çalışmanın, temsilî bir niteliğe de sahip olduğunu düşünüyoruz.

Uygarlık ırmağı, yeryüzünün çeşitli coğrafyalarından geçerken, hem geçtiği diyarları sulamış hem de oralara ait derelerin suyundan beslenerek daha da gürleşmiştir. Elinizdeki eser de, söz konusu bölgelere tek tek uğrayacak ve sayfalarına bu toprakların özgün düşünürlerinin eserlerinden parçalar alarak güçlenecektir.

Çalışmanın başına en eski yazılı metinlerden oldukları saptanan Hint Vedalarını aldık. Hint Vedalarının geçmişinin MÖ 2. binli yıllara kadar uzandığı belirtilmektedir. Onları MÖ 1. binyılda yazıldıkları kanıtlanan Çinli düşünürlere ait eserler takip etmektedir.

Sonra eser, antikçağda Anadolu'nun batısında filizlenen doğa felsefesine uzanacak ve dolayısıyla okuru tarihin ilk atomcularıyla tanıştıracak. Oradan Trakya'ya geçerek okuru felsefeye tarihsel katkısını sunmuş olan Hesiodos'la tanıştıracak ve ardında da Yunanistan anakarasına uzanarak, Atina'da Platon ve Aristoteles felsefesinden parçalar sunacak. Eser okuru, Roma'nın eşsiz materyalisti Lukretius'un eseriyle buluşturacak ve sonra da İslam uygarlığının temsilcisi İbn-i Sina'dan bir bölüm sunarak, onu Rönesans Avrupa'sına götürecek.

Rönesans dönemi insanlık tarihinde, uygarlık ırmağının yeniden gürül gürül aktığı ve dolayısıyla felsefenin de coştuğu tarihsel bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda halkların ayağa kalktığı, taçların indirildiği ve tahtların devrildiği bir dönemdir; ama aynı zamanda bilim ve felsefenin de sıçrama yaptığı bir dönemdir.

Bu dönem Kopernik'lerin, Martin Luther'lerin, Thomas Münzer'lerin, Erasmus'ların, Leonardo ve Bruno'ların dönemidir de...

1

Eski Şark Köleci Toplumlar



İndus Vadisi'nde Uygarlık ve Felsefe

Hint Vedaları insanlık tarihinin en eski yazılı ve sözlü metinlerinden sayılmaktadır. Kimi sihir, kimi dua ve kimi de ağıt olan bu Vedaları, İndus Vadisi'nde kültürel gelişmesinin en yüksek aşamasına ulaşan Hint toplumunun MÖ 2 binli yıllarda yarattığı belirtilmektedir.[11] 20. yüzyılın başlarında Hindistan'da ve özellikle de Harappa ve Mohenjo-daro'da yapılan arkeolojik kazılar, Hint diyarında 4. bin yıldan bu yana sınıflı toplumların varlık gösterdiğini kanıtlamıştır.[12] Felsefi düşüncenin kökenleriyse 2. ve özellikle de 1. binyılın başlarına kadar gitmektedir. Devasa hacimlerine rağmen bugün hâlâ bunların büyük bir kısmı Hint keşişlerince ezbere okunabilmektedir.

Hindistan'ın Ganj bölgesinde, sulak topraklar üzerinde şekillenen köleci toplumlar, birbirlerine karşı yürüttükleri savaşların sonucunda MÖ 6. yüzyılda Magadha devletinin egemenliği altına girmişlerdi. Bu dönemde Hindistan'da yoğun bir ekonomik gelişme gözlemlenmekteydi. Ardından ticaretin yanı sıra ve özellikle de demirin bulunarak üretimde kullanılmasından sonra, tarımda yüksek boyutta bir üretim faaliyeti baş göstermişti. Ancak köle emeği, sanıldığı gibi Antik Yunanistan ve Roma'da bildiğimiz üretimde yaygın olarak kullanılmamış, fakat sadece ev ve hizmet sektöründe değerlendirilmiştir.

Ortadoğu ve Çin ile yaygın bir ekonomik ve kültürel ilişki içinde olan Hindistan'ın sonradan gelişememesi ve kendi içine kapanarak yıkıma uğramasının en önemli nedenlerinden biri olarak ülkenin, her açıdan kendine yeterli olarak örgütlenmiş köylük alanlardan ibaret olması gösterilmektedir. Hindistan diyarı, diğer coğrafyalardan bildiğimiz ekonomik, siyasi ve kültürel rekabeti yaygın olarak yaşamamış olduğundan dolayı zamanla dış gelişmeden kopmuş ve kendi içine kapanarak, parçalanma sürecine girmişti. Bu süreç, neredeyse MÖ 4. yüzyıla kadar sürmüştür.

Bu bölge önce MÖ 4. yüzyılın ortalarında Büyük İskender'in, ardından İranlıların, sonra Arap ve Türklerin, en son olarak da Avrupalıların ve özellikle de İngilizlerin

11 Klaus Mylius, *Geschichte der Literatur im alten Indien*, Philipp Reclam Ver., Leipzig, 1983, s. 11.

12 *Geschichte der Philosophie*, Bd. I, Berlin, 1960, s. 36.

egemenliği altına girmiştir. Tabii ki ara süreçlerde Hindistan toprakları, kendi öz kavimlerinin eseri olan imparatorluklara ve devletlere ev sahipliği yapmanın ötesinde, anlamlı kültürel ürünler de yaratarak çevre coğrafyayı etkilemiştir.

Hint Vedalarının tarihsel anlamı

Genel anlamda yazılı metinler, insanoğlunun en eski kültür hazinesi olması nedeniyle toplumların gelişim sürecini ilk elden aktaran tarihsel ürünlerdir. Toplumların hangi evrelerden geçtiklerini, toplumsal kurumların ve düşünsel ürünlerin (ideoloji) hangi tarihsel süreçlerin ve dönemeçlerin ürünleri olduğunu en iyi bu metinlerden öğreniriz. Toplumların yüzyıllarına damgasını vuran kurum ve sistemlerin nasıl yaratıldığını, toplumsal pratiklerin neler olduğunu, hangi üretim araçlarına sahip olduklarını, düşüncenin nasıl geliştiğini, kültürel birikimlerin nasıl yaratıldığını hep merak ederiz. İşte bu metinler, merak ettiğimiz bu tarihsel süreçleri bize doğrudan anlatan metinlerdir.

Hint düşüncesinin kutsal metinleri, tarihsel süreçlerin insan bilincine yansımasını anlatan nadir örneklerdendir. İnsanın kendi bilincine varması, içinde yaşadığı doğaya, topluma ve toplumsal ilişkilere yabancılaşması, soyutlama yeteneğinin gelişmesi, kavramların üretilmesi, hem toplumların içinde bulundukları üretim ilişkilerinin hem de bu ilişkilerin yarattığı düşünsel iklimin neler olduğu en iyi bu metinlerden öğrenilir. İnsanoğlunun sürüyken topluluklara, topluluktan da gelişmiş toplumlara evrilmesi, kan bağına dayanan klan ve kabile topluluklarının yaratılması, düzgün işleyen sistemlerin kurulması ve bunlara ait gelenek ve görenekler yaratılması, sonra sıçramalarla başkalaşarak yeni üretim araçlarının keşfedilmesi ve bunların kolaylaştırdığı yeni üretim ilişkilerinin yaratılması, eski üretim ilişkileri üzerinde yükselen yeni üretim ilişkilerinin ortaya çıkması, bu ilişkilerin yarattığı kültürel birikim, sihir ve büyüden dinin, büyüden de bilimin ve felsefenin doğması...

Bu metinler bütün bu süreci anlamamızı, toplumların tarihsel sürecini anlatan örgüsünü ilmek ilmek çözmemizi ve insanlık tarihinin sır bilgilerini damla damla süzmemizi sağlamaktadır.

İlkel topluluğun dağılışı

İnsanoğlu sürüden topluluğa evrilirken, doğal zorunluluktan kaynaklanan ve kan bağına dayanan eşitlikçi bir sistem geliştirmişti. Basit bir toplayıcılık ve avcılık döneminin ürünü olan bu süreçte, henüz ne yerleşim yeri ne mülkiyet ilişkilerini ifade eden toplumsal hiyerarşi, ne de ideoloji ve kültür vardı. Sümerlerin dediği gibi, ardından geldi.

"Efendi Baba, Prens Baba, Kral Baba
Öfkelenen(?) Efendi Baba, öfkelenen(?) Prens Baba, öfkelenen(?) Kral Baba..."[13]

Toplulukların yerleşik hale gelmesi, üretim araçlarının gelişmesi, toprağın işlenmesi, toplumsal hiyerarşinin yerleşik hale gelmesi, doğal olarak toplumsal çözülmeyi de beraberinde getirdi. Sınıflaşma, kendisini ilk olarak zihinlerdeki ahlaki çöküntü şeklinde ortaya koydu. Bu nedenle insanoğlunun yarattığı ilk yazılı metinler, aynı zamanda ahlaki çöküntüye de dikkat çekerler.

Toplumsal çözülmenin izini, en iyi Hint Vedalarının dizelerinde görebiliriz. Eşitsizlik toplumun her tarafını sararken, ahlaki çöküntü de su yüzüne çıkar; kafa ile kol emeği ayrışırken zanaatkârlar da becerilerini mangıra çevirmenin derdine düşerler. Zulüm katmerleşirken, adalet dağıtan "İndira"nın hükmü de tarihe karışır. Demir çağı henüz uzaktır; fakat bakır işçisi becerisini ve zanaatını altına çevirme derdindedir. Bu çağ insanlık tarihinin en kalleş, en hayasız dönemidir bir bakıma. Çözülmenin ilk anı, insanoğlunun toplumuna yabancılaştığı ilk şok anıdır da. İnsanoğlu tıpkı sütten kesilen bir bebek gibi bir başına ve yalnızdır. Ahlaki çöküntüye hile de eşlik etmektedir bu çağda.

İlk dinsel (kandırmaca=ideolojik) metinler bu çağda yazılmıştır. Demir çağı ise kahramanlık çağıdır; çünkü, demirle birlikte toplum da daha demokratikleşmiştir. Kara saban, orak ve kılıcın herkesin malı olması yönetici sınıfların zulmünü kesintiye uğratmış, alt katmanların kısmen rahatlamasını sağlamıştır. Bu nedenle demir ustası aynı zamanda toplumsal devrimin de önderidir. Demirci ustası insanoğlunun Prometheusu'dur. Dolayısıyla demir çağı isyanın, başkaldırının, umudun ve tabii ki ütopyaların da çağıdır. Bu nedenle her kavmin ve ulusun tarihinde bir demirci ustası yol gösterir onlara. Yeni güne (Newroz, Navzor, Nevruz, New Year, Neues Jahr) giden yolu tarihte hep demirci ustaları açarlar.[14]

Hint aydınlanmasının metinleri

Vedalara bakılırsa egemen sınıfın ideolojik tahakkümü, tam da toplumların büyüden dine geçtikleri çağlara denk gelir. Cennet ve cehennem, ateş ve şimşek, arkadaşlık ve yabancılık, dostluk ve düşmanlık, iyilik ve kötülük, inanç ve inançsızlık gibi kavramlar toplumsal farklılaşmaya dikkat çekerler. İnsanoğlu, toplumsal bölünmenin bilincine bu kavramlar sarmalında varır; fakat aynı zamanda kader denen fatalizmi de bu süreçte kabullenir. Eşitlik ve Adalet Tanrıçası İndira'nın etkisinin yok olması, zulmün yol açtığı acıyı dile getiren bir ağıda dönüşür; ama bu aynı zamanda çaresizliği ve rızayı da kabul ettirir topluma.

---

13 S.N. Kramer, *Tarih Sümer'de Başlar*, Kabalcı Yay., İstanbul, 1992, s. 133-134

14 G. Thomson, *Die ersten Philosophen,* Verlag das Europ. Buch, Berlin 1980, s. 4; G. Childe, *Tarihte Neler Oldu?*, (çev. M. Tunçay), A. Şenel, Alan Yay., İstanbul, yayın tarihi belirtilmemiş, s. 210/14-15.

Kaybedilen altın çağın ağıdı, zavallının Adalet Tanrıçası'na öfkesini dile getirir. Yabancılaşma ve acıların katmerlenmesi, bir bakıma toplumsal ilerlemedir; çatışmanın, gelişmenin ve ilerlemenin ilk belirtileridir...

Her yabancılaşma bir şoktur, travmadır; fakat felaket değildir. Bu bir yandan kader kültüyle yerleşik hale gelirken diğer yandan da altın çağa özlem şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu sayede hâkim ideoloji de yerleşik hale gelmektedir.

Vedalar yalvarış ve ağıttır, aynı zamanda toplumsal analizdir de; sınıfların ortaya çıkışı, toplumların kendi içinde bölünmeye uğraması, kullanılan araç ve yöntemler, eşitlikçi özlemlerin uyanması, toplumcu geleneklerin değişime uğraması, en iyi bu şiirlerde görülür. Bunlar toplumun önderlerine, daha doğrusu yöneticilere yönelik yazılmış birer öğüttürler; aynı zamanda ezilen sınıfları aydınlatan, izi silinmekte olan eşitlikçi gelenekleri yeniden belleklere çağıran ağıtlardır da. İlginç olanıysa, bu şiirleri yazan aydınların da yüksek tabakadan olmasıdır. Şair kendisini şöyle tanıtır:

"Şair ise benim
babası hekim, anası ise buğday öğütmede pek hünerli."

Hint Vedalarında, sonradan İncil'de ve Kuran'da gördüğümüz merhamet, kısmet, yardımseverlik gibi değerler, 1000 yıl önce dile gelmektedirler. Zenginlik ve yoksulluk, tokluk ve açlık, zulüm ve cefa gibi kavramlar, sınıflaşmanın ifadeleri olarak ortaya çıkarlar; fakat ozanlar (teorisyenler) baskı ve sömürünün kaynağına ilişkin henüz hiçbir fikre sahip değillerdir. Olguyu görür, ancak kaynağını keşfedemezler.

Onlara göre zenginlik biraz kısmetten biraz da zorbalıktan kaynaklanır; zorbalık vardır, ama bu bir bakıma dinden kaynaklanan bir cezadır da:

"Boşuna tanrılar (yoksullara) açlığı, ölüm cezası olarak vermedi
Elbette bir gün toklar da ölümü tadacaklardır."

Zulüm ve zorbalıktan kurtuluşsa, ya Tanrının merhametiyle ya da zenginlerin cezalandırılmasıyla gerçekleşecektir. Zenginliğin esas kaynağının sınıfsal bölünme olduğu, sömürünün kaynağının meta üretiminde yattığı ve bunun uygarlıkla ortaya çıkan bir zorunluluk olduğu gerçeği, ancak modern sınıfların ortaya çıktığı 18. yüzyılda anlaşılacaktır.

Uddalaka'nın materyalizmi

Hint Vedalarını oluşturan dizeler, keskin bir gözlemin, derin soruların ve aydınlatıcı çabanın dizeleridir...

Ortadoğu'nun eski toplumlarının, Antik Yunan ile Roma'nın mitolojik metinleri, toplumsal çatışmayı ve sınıflaşmayı anlatan şaheserlerdir. Ancak Hint Vedaları, bunu daha doğrudan ve daha kestirmeden anlatmaktadırlar.

Yaratılış efsanesine Hint metinlerinde de rastlıyoruz. Bir yönüyle bu, toplumların yerleşik hale gelmesinin, kentler inşa etmesinin, tahtlar kurmasının, kendi içinde bölünerek kurumlar yaratmasının ifadesidir. Dinle birlikte bilim ve felsefe de ortaya çıkmaktadır.

Hint felsefesinin en büyük düşünürlerinden Uddalaka, metinlerinde ve öğütlerinde maddi dünyanın sır perdesini aralar, bilginin kaynağına yönelir. O, maddi yaşamın nasıl meydana geldiğini, olguların nedenselliğini, maddenin hareketini, varlığın ortaya çıkışının sebebini ve bilgiye ulaşmanın yolunu basit kavramlarla açıklar. Kavramların nasıl oluştuğunu, insanoğlunun bilgiye basitten karmaşığa ve tekdüzelikten çok boyutluluğa nasıl ulaştığını Uddalaka'nın diyaloglarıyla öğreniyoruz. Olgular, basit ve yalın örneklerle anlatılır. Ona göre her kavram, kökeninde toplumsal pratiğin olduğu yeni bir yaratımdır.

Uddalaka, varlığın ve maddenin ne olduğunu, olguların bilgisine nasıl ulaşılacağını, hareketin neyi yarattığını sorgular durur. Ona göre, maddi yaşam hareketten ibarettir, hareketse bir başka şeye dönüşümdür. O, şeyler arasındaki ilişkiyi sorgular, yüzeydekine değil, derinde yatan bilgilere yönelir ve nedenler üzerine kafa yorar. O, hem maddecidir hem de olguları diyalektik ilişkileri içinde inceler. Verdiği örnekler ve ele aldığı konular basittir; bunlar ağaçla, böcekle, doğa ve tohumla ilgilidir. Yaşam da bu değil midir?

Hint Vedalarından Seçmeler

Rigveda,[15] *Atharvaveda ve Yahurveda*[16]

A. İlkel Komünal Toplumun Dağılışı

1. Mal-mülk hevesi

1) Gördüğünüz gibi insanların sözleriyle[17] düşünceleri
farklı istikametlere yöneliyor:
Marangoz ahşap bir nesnenin, hekimse bir kemiğin kırılmasını diliyor,
Brahman[18] ise ölümsüzlük iksirini ve kurban törenlerini.
Dökül İndira'nın[19] üstüne üstüne ey ölümsüzlük içkisi!

2) Eski kocakarı ilacıyla ve kuş tüyüyle,[20]
taşla (çalışarak),
bakırcı ise
her gün, bir altınını alacağı birini düşlemektedir!
Dökül İndira'nın üstüne üstüne ey ölümsüzlük içkisi!

---

15 Hint Vedaları, insanlık tarihin en eski sözlü kültür hazinelerinden kabul ediliyor. Kelime anlamı "bilgi" olan Veda, ilk kez MS 6. yüzyılda yazıya geçirilmiştir. Hint ilahî, sihirli dua ve söylencelerinden oluşan bu eserlerin tamamını bugün hâlâ ezbere bilenler vardır. Rigvedalar, ağıtlardır; Atharvaveda, sihirli sözcüklerdir; Yahurvedalar ise kurban dualarıdır.

16 MÖ 2 binli yıllardan kalma bir fragman, yazarı bilinmiyor. Bu bölüm, Walther Ruben, *Beginn der Philosophie in Indien, Aus den Weden*, Akademie Verl., Berlin, 1956'dan alınmıştır.

17 Yazar bununla hem ilkel komünal toplumdaki işbölümünün ortaya çıkışını hem de ahlaki bozulmayı anlatmaya çalışmaktadır.

18 Brahman: Hint felsefesine göre değişmeyen, ebedî, sabit ve fizik ötesi doğruları dile getiren ilahî kurallar sistemi. İlahî formül ve bilgelik olarak da çevrilebilir.

19 Hindistan'ın eski Tanrılarından en önemlisi. Bugün Hintliler tarafından pek fazla önemsenmeyen İndira, ülkeler fetheder, ölümsüzlük içkisini içer, refah ve mutluluk dağıtırdı. Yalan ve dolanın amansız düşmanı olan İndira, elinde gürzüyle dolaşır ve herkese hakkını verirdi.

20 Büyücülük.

3) Şair ise,
benim; babası hekim, anası ise buğday öğütmede pek hünerli,
farklı amaçlarla mal mülk peşinden koşturuyoruz, tıpkı ineğin[21] peşi sıra koşturur gibi!
Dökül İndira'nın sağına soluna ey ölümsüzlük içkisi!

4) Yükü çeken at, bozulmayan bir araba, eğlendiricilerse[22] gülücükleri düşlüyorlar,
Fallus kıllı bir vajina, kurbağalarsa sulu bir gölet.
Dökül İndira'nın sağına soluna ey ölümsüzlük içkisi!

2. Yardımseverliğe övgü

1) Boşuna Tanrılar (yoksullara) açlığı, ölüm cezası olarak vermedi.[23]
Elbette bir gün toklar da ölümü tadacaklardır.
Eli açık olanın malı tükenmez,
Cimrininse yüreği nasır bağlamış.

5) Fazla malı olan darda olana el uzatmalıdır;
Yaşam uzundur, gözümüzse hep ilerde olmalı,
Sonuçta arabanın yolu oraya doğru yol almaktadır,
Zenginliğin yolu ise bir o yana bir bu yana düşmektedir.[24]

6) Yiyecek boşuna onun kıymetini bilmeyenin kapısını çalarmış,
Hakikati söylüyorum: Ölüm cezası verilmelidir ona,
Her kim ki dostunu ve el uzatanı beslemiyor ve
Tek başına tıkınıyorsa!

7) Karasaban nimeti, toprağı işleyerek meydana getirir,
Yollar yürüyerek tükenir,
Konuşan Brahman[25] konuşmayandan daha fazlasını elde eder,
Verici olan, verici olmayandan daha kıymetli olur.

9) Ellerin hepsi aynı, ama aynı şeyi meydana getirmiyorlar,
Bir ineği emen iki buzağı aynı oranda süt emmiyor,
İkizlerin güç ve yetenekleri aynı olmuyor,
İki hısım ve akrabaysa aynı şeyi vermiyor.[26]

---

21 O dönemlerde sığır temel üretim araçlarının başında gelirdi. Üretim aracına sahip olmak zenginliğin bir ifadesiydi.

22 Fahişelik kastedilmektedir. Bu dizeler bile metalaşmanın ve sınıflaşmanın vardığı boyutu göstermektedir.

23 Zenginler fakirleri bununla kandırıyorlar. İlkel komünal toplumun çözülüşü.

24 Şans bazen yön değiştirir anlamında.

25 Halkı eğiten ve törenlerde iksir dağıtan büyücü.

26 Hem kan bağının çözülüşünü hem de sınıf farkının ortaya çıkışını gerekçelendiriyor.

B. Mitolojinin Çözülüşü

3. İndira'ya güvensizlik

1) Kendisinden korkulan insanı arıyorlar "Hani o nerede?" diye,
Diğerleri ona "O yok ki!" diye yanıt veriyorlar:
Hani o zenginlerin malını bir sihirbaz gibi yok ederdi!
İnanın ona, ey insanlar, o İndira'dır.[27]

2) Haydi hoş bir güzelleme doğaçlayın!
İndira'nın onuruna gerçek bir doğaçlama, ama eğer o da gerçekse.
"O İndira değil!" diyor kimileri,
"Kim gördü onu, kimden övgüyle bahsedelim ki?"
(İndira ozana yanıt veriyor)
"O benim, ey ozan! İşte bak buradayım,[28]
Ben her şeyden daha büyüğüm,
Beni var eden hakikatin sırlarıdır,
Benim, dünyaları birbirinden ayrıştıran.
Çıktıklarında büyücüler benim katıma,
Beyaz kısrağın sırtında oturan bendim,
Kalbe yanıt veren benim düşüncemdi:
'Bütün dostlar ve çocuklar çağırdılar beni.'"[29]

3) İndira, Mitra,[30] Agni[31] diyorlar onlara,
Bir de cennet kuşu Garutmat.
Çoğunlukla ozanlar onun yegâne varlık olduğunu söylüyorlar,
Agni, Yama,[32]Matarisvan[33] diyorlar ona.
4) Dilbaz ozanlar, kuştan[34]
Gerçek tek varlık olarak söz ediyorlar, çoğunlukla...

---

27 Rig vedalarda dile gelen güzellemelerin büyük bir çoğunluğu İndria'ya yöneliktir. O, Savaş Tanrısı olmanın yanı sıra kahramanlığın, adaletin ve gücün de simgesidir. İndira'ya yabancılaşma hem adalet arzusunu hem de toplumsal gerçekliği kabullenerek, rıza gösterme eğilimini ortaya koymaktadır. Burada egemenlerin dini-ideolojisi rıza göstermenin bir aracı olarak devreye girmektedir.

28 "İşte kalbini temiz tutasın diye sana görünüyorum!"

29 İnanmayanlar tarafından sıkıştırılan inananlar.

30 Kökeni İran mitolojisine dayanan Güneş Tanrısı. Aynı zamanda dost, arkadaş ve anlaşma demektir.

31 Ateş Tanrısı; aynı zamanda Şimşek ve Güneş Tanrısı. Tanrılarla insanlar arasındaki iletişimi kurardı. Yunan mitolojisinin Prometheus'u gibi.

32 Ölüm tanrısı.

33 İnsanlara ateşi getiren tanrısal varlık.

34 Bununla güneş kastediliyor.

5) Tek olan sadece ateştir, birçok kez yakılan,[35]
Gökte kendine yol açabilen sadece bir güneş vardır,
Bir şafak vardır, her şeyi aydınlatan,
Bu, her şeye dönüşebilense tek hakikattir.

4. Mitolojik efsanelere ve ozanlara eleştiri

3) Babamızdır bizi peydahlayan, düzen getiren;
Her yeri ve bütün dünyaları bilen,
Odur sadece Tanrılara adlarını veren,
Ona gelirler diğer yaratıklar feyz almak için.[36]

4) Ona kurbanlarla zenginlikler adanır,
Eski Rişiler,[37] onları yaratan ozanlar kadar çoktular,
Hem aydınlatılmayanlar, hem de aydınlatılanlar[38]
Sis bulutuna maruz kaldıktan sonra.

5) Ne var göğün öte yüzünde, dünyanın öte yüzünde,[39]
Tanrılardan ve hayaletlerden öte,
Hangi filizlerdi suyu ilk taşıyan,[40]
Tanrıların suretini görmek için başında toplandıkları?

6) Sulardı ilk önce o filizi taşıyan,
Tanrıların başında toplandıkları,
Doğmamışın göbeğinde[41] bir şey asılı,
Ki her şeyin kaynağı odur.

7) Bilmiyorsunuz bu yaratığı kimin peydahladığını,
Onunla sizin aranızda bir başka şey oldu,
Sisle ve söylenceyle kaplı,
Yaşamı içen[42] ozanlar gezip duruyorlar vaazlarıyla.

35 Ateş Tanrısı olan sadece Agni'dir; ancak birçok ateş vardır.

36 Sınıflaşma, toplumun hiyerarşik bir düzene girmesine neden olmakta ve böylece kurumların da ortaya çıkışını sağlamaktadır.

37 Eski Hint toplumundaki büyücüler ve ilahî güce sahip olduğuna inanılan insanlar.

38 Güneşin aydınlattığı ve aydınlatamadıkları.

39 Bilimsel düşünüşün, nedensellik arayışının, sorgulamanın ve dolayısıyla felsefi çabalara dair ilk ipuçlarının ortaya çıkışını görüyoruz.

40 İlk su.

41 Vişnu mitolojisine göre Vişnu'nun göbeğinde Brahman'ı peydahlayan nilüfer filizlenmiştir.

42 Kurbanlık hayvanların eti kastedilmektedir.

C. Yaratılış Efsanesinin Yıkılışı

5. İlk devin kurban edilmesi

1) O *adam*[43] ki bin başlıdır,
Bin başlıdır, bin ayaklı,
Bütün dünyayı kaplamakta ve hatta on parmak da aşmaktadır onu.[44]

2) O *adam* ki onların tamamıdır, peydahlanmışların ve henüz peydahlanmamışların.[45]
Ve o, besinlerle birlikte daha da büyüyen ölümsüzlüğün efendisidir.

3) Onun cüssesi o kadar büyüktür, ama *adam*ınki onunkinden daha da büyüktür.
Bütün varlıklar onun dörtte birini oluşturur, dörtte üçüyse gökteki ölümsüzlüktür.

4) Dörtte üçüyle göklere çıktı *adam*, dörtte biriyse dünyada kaldı.
Sonra her tarafa yayıldı; canlıları ve diğerlerini yarattı.

5) Kraliçe[46] (Viraj) de ondan çıktı, kraliçenin üstüne de *adam*[47] geldi.
O, doğduktan sonra da dünyayı kapladı, ama hem önden hem de arkadan taştı.

6) Tanrılar o *adam*la birlikte kurban töreni düzenlediğinde,
İlkbahar törenin eriyen yağıydı, yaz ateşin odunları, güz ise kurbanlarıydı.

7) Onu törenin kurbanı ilan ettiler, ilk önce doğan *adam*ı.
Onunla birlikte Tanrılar, Sadhu[48] ve Rişi[49] olanları da kurban ettiler.

8) Tamamı kurban edilen kurbandan, kurban ziyafetini de çıkardılar.
Onu göklerde, karada ve köylerde yaşayan mahlûk yaptılar.[50]

9) Tamamı kurban edilen kurbandan Rig-şiirlerini ve Saman ilahîlerini yarattılar;
Bunlardan Metrenler, bunlardan Yajus özdeyişleri meydana geldi.

---

43 Puruşa; insanlar kurban edildiğinde de adı Narayana olmaktadır.

44 İnsanın yabancılayarak, kendi ayırdına varması; doğayı ve böylece doğadan çıkarak evren bilincine ulaşmasının ilk ifadesi. Tek Tanrı fikrinin temelleri de bu bilinçte yatıyor.

45 Sonradan bu bilincin doğa felsefecileri ve ilk materyalistlerce de ortaya konacağını göreceğiz.

46 Gizemli yaratıcı dişi prensip.

47 Karşılıklı peydahlamak.

48 Bilge ve akil adamlar.

49 Bilge insanlar. Kurban törenlerinde toplumlar, toplumun en çok sevilenini, en farklı olanını ve en kıymetli değerini kurban ederek, Tanrıya olan saygılarının yüceliğini ifade ederlerdi.

50 Kelimesi kelimesine: O, yaratıcı, "adam" ya da Tanrılar.

10) Bunlardan atlar ve bunlardan sıra sıra üst ve alt dişleri olan hayvanlar meydana geldi.
Bunlardan inek ve keçi ve koyunlar meydana geldi.

11) *Adam*ı böldüklerinde, ondan ne kadar parça çıktı acaba?
Acaba ağzı, iki kolu, iki bacağı ve ayaklarına ne denecekti?

12) Ağzı Brahman oldu, her iki kolu da Rajanya[51] yapıldı;
İki bacağı ise Vayişya[52] neyse o oldu, iki ayağından da Şudra[53] doğdu.

13) Düşünceden ay[54] doğdu, her iki gözünden de güneş doğdu.
Ağzından İndira ve Agni,[55] nefesinden de rüzgâr doğdu.

14) Göbeğinden hava boşluğu,[56] kafasından da gökyüzü meydana geldi;
Ayaklarından dünya, duyularından[57] da gökyüzünün bütün istikametleri;
Böylece dünyayı ayırdılar.

15) Ateş odunlarının sayısı yediydi, üç kez yedi ateş odunu hazırlandı;
Sonra da Tanrılar törene hazırlandılar ve a*dam*ı kurbanlık olarak bağladılar.

16) Tanrılar kurbanla, kurbanı kurban ettiler. Bunlar kurbanın ilk haliydi.
Bunlar, en büyük Tanrılar olarak gökyüzünü aldılar, önceki Tanrılarsa Sadhular idiler.

Görme (yetisi) güneşe doğru yönelsin, kendi[58] ise rüzgâra,
Göklere yürü, yeryüzünde ise kurallara göre,
Ya da sulara yürü, eğer orası sana daha kolaysa.
Otlara uzan bütün bedenlerinle.[59]
Sonra beden çözülüyor ve parçaları her yöne doğru savruluyor.

---

51 Kişatriya. Eski Hint toplumunun soylularından. Toplumsal hiyerarşinin ikinci basamağında yer alırlardı.

52 Eski Hindistan'da toplumsal hiyerarşisinin üçüncü basamağında yer alan tüccarlar, iş adamları ve toprak ağaları Vayişya kesiminde toplanırdı.

53 Şudra, Hint toplumunda hiyerarşinin en alt kısmında yer alan emekçileri, gündelikçileri ve hizmetçileri kapsardı.

54 Ay, ölü ruhların mekânı olarak bilinmekteydi; muhtemeldir ki düşünce de ruhla ilişkilidir. Buna benzer tasvirler, özellikle de nefes, rüzgâr ve büyücü metaforları Brahmanlarda ve Upanishadlarda sıklıkla dile getirilmektedir.

55 Agni: Ateş Tanrısı; kurban ateşi Tanrıların ağzıdır ve buradan da adaklar yutulur.

56 Göbeğinden (kafa ile ayakların arası) doğan boşluk, gökyüzü ile dünya arasındaki boşluktur.

57 Her yönü duyma yeteneği.

58 Eski edebiyattaki "kendi" kavramı çoğunlukla bedendir; burada ise nefes kastedilmektedir.

59 Bununla toplumların kurum ve katmanlarının yerleşik hale gelmesi kast ediliyor olmalı.

6. Hiçlikten doğan yaratılış efsanesi

1) Tanrıların ortaya çıkışını ilan edeceğiz, ama tezahürat arasında;
Söylenen ilahîlerde ki o sizi ilerleyen yaşınızda görebilir.

2) Brahmana pati[60] bunu bir bakırcı gibi birbirine kenetledi.[61] Önceki çağlarda Tanrılar hiçlikten varlığa adım atmışlardı.

3) Birinci çağda Tanrılar hiçlikten varlığa adım atmışlardı. Bunu, doğurganın yarattığı evrenin parçaları izledi.

4) Dünya doğurgandan çıktı. Dünyadan da evrenin parçaları.
Aditi'den[62] Dakşa[63], Dakşa'dan da Aditi meydana geldi.

5) Aditi doğmuştu, senin kızın olan Dakşa.
Bunları da Tanrıların doğumu takip etti, erdemli ölümsüz akrabalar.

6) Ey Tanrılar! Sizler okyanusta[64] birbirinize sıkıca kenetlenmişken,
Sizden dans eder gibi azgın toz bulutları yükseliyordu.

7) Ey Tanrılar! Büyücüler gibi dünyayı şişirirken,
Denizde saklı duran güneşi ortaya çıkardınız.

8) Aditi'nin bedeninden doğan oğlanların sayısı sekizdi.[65]
Tanrıların huzuruna yedisiyle çıkmıştı, Martanda' yı [66]ise terk etmişti.

9) Yedi oğluyla birlikte Aditi birinci çağa girdi,
Doğurmak ve ölmek içinse Martanda'yı getiriyordu.

7. "Ne varlık ne hiçlik"ten doğan yaratılış efsanesi

1) O zamanlar, hiçlik değil, fakat varlık yoktu.
Ne havanın olduğu yer, ne gökyüzü ne de ondan daha ötesi vardı.
Peki ne gidip geliyordu bir o yana bir bu yana? Nerede ve kimin güvencesiyle?

---

60 İlahîlerin efendisi.

61 İnsanoğlunun tarihsel öyküsünü, söylencesini bestelemek anlamında.

62 Tanrıların, Adityasların anası.

63 Hint mitolojisinde pek bir önemi olmayan Brahman'ın keçi başlı oğlu.

64 İlk su.

65 Sekiz sayısı Hint felsefesinin temel unsurlarından biridir. Mükemmelliğe sekiz yoldan gidilerek varılır. Bunlar; doğru bakış açısı, doğru anlayış, doğru söz, doğru davranış, doğru kazanç, doğru çaba, doğru bilinç ve düşüncede doğru yoğunlaşmadır.

66 Güneş kuşu.

2) Ölüm yoktu o zamanlar, ölümsüzlük de; ne geceden ne de gündüzden bir haber vardı.

Rüzgârsız[67] nefes alıp veriyordu,

Kendiliğinden biri, ondan[68] başka biri daha yoktu.

3) Zifirî karanlıktı; başlangıç karanlıkta gizliydi. Deniz bütün bunlardan habersizdi.

Boşlukla sarmalanmış yaşam gücü, o tek[69] şey oldu;

Yakıcı sıcaklıkta[70] doğdu.

4) Arzu,[71] her şeyden de öte; başlangıçta gelişti bu, düşüncenin[72] ilk tohumuydu.

Düşünürler, bilgeler varlıkla hiçliğin bağını kalpte ararken buldular.

5) O bağ bir uçtan diğer uca gerilmiş. Yoksa aşağıda bir şey mi vardı? Yukarıda mı yoksa?

Tohum taşıyıcıları vardı orada, büyükler vardı; kural altta, irade üsteydi.

6) Gerçekten kim biliyor, kim söyleyebilir ki bunun nereden doğduğunu, nereden bu yaratılış?

Berisinde bunun, yaradan tarafından yaratılan Tanrılar.[73] Peki: bunun neden yaratıldığını kim söyleyebilir?

7) Bu yaratılışın neden yaratıldığını,

Yoksa onları o[74] mu yaratmıştı ya da yaratmamış mıydı, kimdi bunun izleyicileri,

Yoksa en yüksek gökte miydi, bunu gerçekten bilen, ya da bilmeyen.

---

67 Nefes, rüzgâr büyücüleri, rüzgârı ilk şey olarak anlatıyorlardı.

68 Yani ne hiçlik ne de varlık.

69 Hey şeyi meydana getiren ilahî varlık.

70 Ya da perhiz.

71 Materyalist felsefeye göre hareketin ana nedeni, şeylerin bütünlüğünü sağlayan eksik parçaya kavuşma arzusudur. Eksikliğini tamamlama güdüsüyle hareket eden şeyler, böylece hareketi de yaratmış olurlar.

72 Düşüncenin maddeye bağlı olarak geliştiğini belirten materyalist felsefenin ilk açılımları.

73 Çünkü onlar çok sonradan yaratılmışlardı.

74 Ya da: o düşünce, ne varlık ne de daha ortaya çıkmamış hiçlik.

D. Nefes, Konuşma ve Düşünce Üzerine

8. Nefese hürmet

1) Hürmet nefese olsun, her şey kudretinde olana.

Her şeyin ona dayandığı, bütün göklerin efendisi olana.

2) Ey nefes, sanadır hürmet! Sana, çağrıya hürmet, gök gürültüsüne![75]
Ey nefes, sanadır hürmet! Şimşeğe, sanadır hürmet ey nefes, yağan yağmura!

3) Nefes gök gürültüsüyle otları çağırdığında,
döllüyorlar kendilerini, doğurgan oluyorlar ve çeşitleniyorlar.

4) Nefes, iklim geldiğinde, otları çağırdığında, her şey mutlulukla doluyor, çünkü toprakta bir şey oluyor.

5) Nefes yağmurla büyük toprağı suladığında,
mahlûkat mutlulukla doluyor, çünkü çoğalacak.

6) Nefes yağmurla suladığında bitkileri, hep birden sesleniyorlar:
Hayatımızı gerçekten sen uzattın. Gerçekten hepimizi kokularla sen bezedin.

7) Sanadır hürmet, gelene; hürmet gelip geçene.
Sanadır sana, ey nefes! Ayakta durana! Oturana da, sana da hürmet.

8) Hürmet sana ey nefes,[76] nefes alana! Hürmet nefes alıp verene.
Sanadır hürmet sırtını dönen! Sanadır yüzünü dönen.

9) Hürmet! Bütüne, sanadır bu hürmet!
Ey nefes, nedir senin sevgili bedenin, nedir senin en çok sevdiğin,
Nedir senin her derde deva olan ilacın, bize onunla hayat ver.

10) Nefes bütün yaratıkları sarıp sarmalıyor, bir babanın sevgili oğlunu sarması gibi,
Nefes bundan böyle her şeyin efendisidir, nefes alıp verenin de vermeyenin de.

11) Nefes öldü, nefes hummalı ateştir, nefese tapıyor Tanrılar.
Nefes, işte şimdi hakikati söyleyeni en yüksek yere oturttu.

---

75 Nefes = rüzgâr = gök gürültüsüyle birlikte gelen ve Hindistan için yaşamsal olan Muson yağmuru.

76 Bunu takip eden mısralarda nefes insanın içinde ilahlaşıyor.

12) Nefes kraliçedir,[77] nefes yol gösterendir, nefese herkes tapınıyor,
Artık nefes güneştir, ay, nefesi onlar Prajapati[78] diye çağırıyorlar.[79]

13) Nefes alıp verme, pirinç ve arpa; öküz, nefes olarak adlandırılıyor. Arpanın içinde bir nefes alma var, nefes verme ise pirinç olarak adlandırılıyor.

14) Nefes veriyor, nefes alıyor insan ana karnında,
kımıldadığında ey nefes, doğuyor işte o zaman o.

15) Onlar nefesi Matarisvan[80] diye çağırıyorlar, rüzgâr nefes olarak adlandırılıyor,
Yaratılan ve henüz yaratılacak olan, her şey nefese dayanıyor.

16) Atharvan'ın[81] şifalı otları, tanrısal ve insanlar için yaratılanlar,
peydahlanıyor ey nefes, kımıldadığında sen![82]

17) Nefes, yağmurla toprağı suladığında,
göveriyor otlar ve daha nice bitkiler.

18) Her kim ki senin bu yeteneğini[83] biliyor ey nefes ve senin neye[84] dayandığını,
O zaman herkes vergisini en yüksek yere getiriyor.[85]

19) Ey nefes, nasıl ki bütün yaratıklar vergilerini sana getiriyorlar,
Aynı şekilde (vergileri) ona getirecekler seni duyan herkes, ey adı kutlu olan!

20) Filizin içinde ilerleyerek Tanrılara ulaşıyor;
Ortaya çıkmış, var olmuştu, aynı şekilde yeniden doğacak,
O, şu anki ve gelecekteki oldu,
Baba olarak oğulun içine girdi yardımlarıyla.[86]

77 5. mısradaki gibi.
78 Yaratıcı Tanrı; varlığın efendisi.
79 Brahmanların yaratıcı Tanrısı.
80 Ateş Tanrısı Agni'nin diğer adı.
81 Mitolojik edebiyatta fazla yerleşik olmayan ilahî bir varlık.
82 Burada yeniden rüzgâr-yağmurdan bahsediliyor.
83 Ya da: senden.
84 Ya da: ne.
85 Bir Tanrıya verilir gibi. Büyücülüğün başarısı.
86 Baba oğulda yeniden doğacak. İnsanın nesilden nesile kendisini yeniden üretmesi.

21) Kaz ayağını bile çekmeden, ayağa kalkıyor ve sudan çıkıyor,
Eğer o gerçekten ayağını çekseydi, gerçekten ne bugün ne de yarın olabilirdi.
Eğer gece ve gündüz olmasaydı, o[87] hiçbir zaman aydınlatmazdı.

22) Sekiz çember tekerlekli, bir çemberli, bin heceli dönerek ilerliyor, geride ise,
bir yarımıyla bütün dünyayı yaratıyordu; onun yarısı ki hangi ışıktır bu?

23) Bütün bu evrenin efendisi, doğumlarıyla, onun üstünde dönüyor her şey;
Ona, sana, nefes, sen ki başkasına doğru hemen yayını yöneltiyorsun, hürmet sana!

24) Doğumlarıyla birlikte bütün evrenin, efendisi olan bütün bu hareket halindeki evrenin,
Yorulmaksızın Brahman'ın bilge gücüyle, nefes yardımcım olsun.

25) Uyurken ayakta olurdu, hiçbir zaman yatay durum almazdı;
Hiç kimse onu bugüne kadar yatay durumda uyurken görmemişti.

26) Nefes! Yüzünü benden çeviremezsin, benden başka biri olamazsın!
Suların kaynağı gibi bağlarım seni kendime, ey nefes, bende yaşaman için.

9. Konuşma Tanrıçası'nın kendisine methiyesi

1) Rudralarla[88] yürüyorum, Vasuslarla,[89]
Adityaslarla, Visvadevaslarla yürüyorum;
Mitra-Varuna'yı taşıyorum,[90] her ikisini,
İndira-Agni, ben ki her iki Asvin'im.[91]

2) Dur durak bilmeden Soma'yı[92] taşıyorum,
Tvaşta'yı taşıyorum, Puşan'ı, Bhaga'yı,
Habe'ye, tören sahibine çalışıyorum,
Durmaksızın kurban töreni düzenleyen, iksir hazırlayana!

87 Gün.
88 Hint mitolojisinde Fırtına Tanrısı.
89 Konuşma Tanrıçası kendi kendine övgüler düzüyor.
90 Alıyorum (efendinin uşaktan yemek vs. alması gibi).
91 Her iki Hekim Tanrılar.
92 Tanrıların kutsal içkisi.

3) Ben Kraliçe'yim, iyiliklerin toplayıcısı,
Kurban adamayı hak edenleri düşünen,
Bu nedenle birçok kez Tanrılar tarafından davet edilmiştim,
Birçok kutsal yere sahip ve birçok biçimi olan ben.

4) Benim sayemde tadına varır yemenin, beni gören,
orada nefes alan ve konuşulanı duyan.[93]
Bilmeden bana bağlanırlar,
Duy, duyulan![94] Sana inanılması gerekenleri söylüyorum.

5) Benim bunu söyleyen ve konuşan;
Tanrılara ve insanlara neyin iyi geldiğini;
Birini sevdim mi onu ilahlaştırırım,
Onu Brahman ve Rişi ve bilge[95] yaparım.

6) Benim, Rudra'nın yayını gerdiren,[96]
Brahman'dan nefret edeni okuyla vuran,[97]
Ben, yere ve gökyüzüne karıştım.

7) Babayı[98] ben doğuruyorum dünyanın tepesinde,
Benim doğum yerim denizlerde, sularda,[99]
Oradan hareketle yayılıyorum bütün dünyalara
Ve oradan döndürüyorum gökyüzünü çubuğumla.

8) Bense rüzgâr gibi eserim bir o yana bir yana[100]
Yaratarak[101] dünyaları,
Gökyüzünden de, bu dünyadan da öte
Büyüktür bedenim.

93 "Yaşamın belirtisini" oluşturan görme, nefes alıp verme ve duyma üçlüsü, konuşmayla birlikte dörtlüyü meydana getiriyor.

94 Ünlü olan! Ya da: ey çırakların dinlediği sen!

95 Üstat ve ilahîleri okuyan.

96 Brahman'ın sihirli yetenekleriyle kralın güvenini kazanması.

97 Savaşçı sınıfın asıl uğraşı savaştı.

98 Yorumlara göre gökyüzü.

99 Öz su.

100 Rüzgâr, kendisini hareket ettiren güçtür.

101 Kelimesi kelimesine: tutmak, iş görmek.

10. Düşünceye saygı

1) Tanrısal olan korunanı da aşar,[102]
O, uyuyanı da aşar.
O her şeyi aşan, ışıkların tek ışığıdır,[103]
Bu düşünce benim için hayırlı bir karardır.[104]

2) Onun sayesinde zanaatkârlar meslekleri öğreniyorlar
Kurban töreninde bilgeler, onun gereğini yapıyorlar,
Yaratılanlarda[105] görülen ilk gerçekleşen harika,
Bu düşünce benim için hayırlı bir karardı.

3) Farkına varılan ve bilinç ve kendine çekidüzen verme,
Yaratıkların içindeki ışık ölümsüzdür,
Onsuz hiçbir davranış gerçekleşemez,[106]
Bu düşünce benim için hayırlı bir karardı.

4) Bu sayede her şey, geçmişte kalan, şimdiki, gelecekteki
Her şey kavranmaktadır,[107] ölümsüz olanın aracılığıyla,
Yedi rahibin kurbanı kurban etmesiyle,
Bu düşünce benim için hayırlı bir karardı.

5) Üzerine Rig Mısraları, üzerine Saman, Yajus
tıpkı arabanın dingiline yaslanmış mil gibi,
Her yaratığın düşüncesindeki ağ gibi,
Bu düşünce benim için hayırlı bir karardı.

6) O insanları, tıpkı iyi bir arabacının arabasını,
Kısrağın yularını kullanarak yönetmesi gibi,
Kalbe yaslanmış gibi, yaşlanmadan, en hızlı olan,
Bu düşünce benim için hayırlı bir karardı.

102 İlk anda görülemeyeni, derinde yatan anlamı kavrama anlamında.

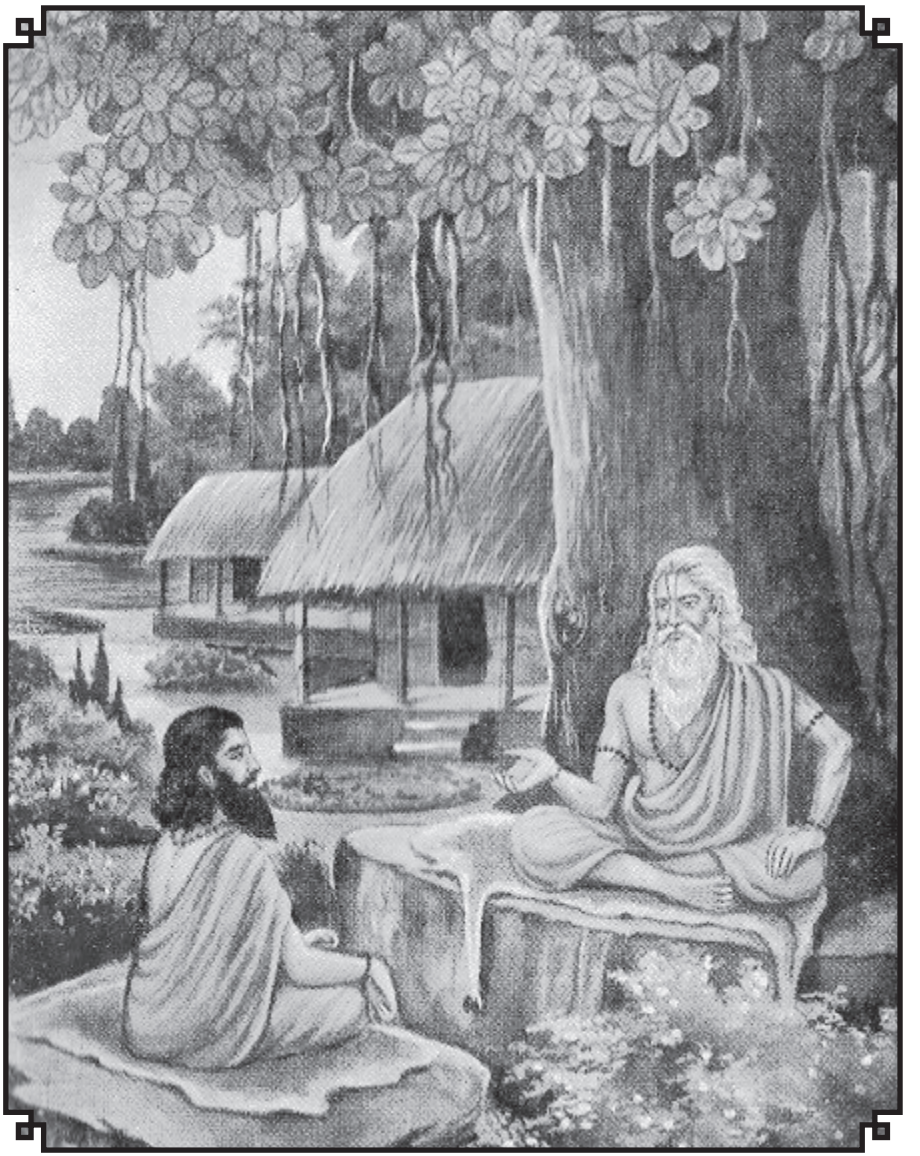
103 Düşünce ışık halini alıyor ve dikkati üzerine çekiyor.

104 Hakiki, doğru olan karar.

105 Yaratılış esnasında.

106 Her şeye muktedir.

107 Farkına varıldı.



Aruni Uddalaka[108]

108 MÖ 6. yüzyılda yaşadığı tahmin ediliyor.

Aruni Uddalaka

A. Materyalist Uddalaka[109]

Aruni Uddalaka oğluyla sohbet ediyor

a. Birinci sohbet

1.1) Svetaketu, Aruna'nın torunuydu. Ona babası (Uddalaka) şöyle dedi: "Svetaku, haydi artık bir ustaya çıraklık yap! Sevgili oğlum, bizim aileden hiç kimse onu (Veda) hatmetmeden sıradan bir Brahman (sadece geldiği sınıfa dayanarak) olamamıştır."[110]

1.2) O (oğul), 12 yıl bir ustanın yanında çıraklık ettikten ve 24 yaşında bütün Vedaları hatmettikten sonra, kendisini artık yetkin bir usta olarak görmüş ve yeni yetmelerin kuruntusuyla eve dönmüştü. Bunun üzerine babası (Uddalaka) ona şunları söyledi: "Svetaku, ey oğul, mademki böylesine gururlusun, her şeyi öğrenmiş ve ustalaşmış birinin edasıyla geri döndün, o halde[111] ustandan,

1.3) duyulmamış olanı duymayı, söylenmemiş olanı öğrenmeyi, bildirilmemiş olanı da bilmeyi öğreten yöntemi öğrenmiş olmalısın?"[112]

"Bu da nasıl oluyor efendim?"

1.4) "Aynen şöyle: Biliyorsun ki bir avuç çamurdan yapılmış olan her şey, seslerin yardımıyla, yani kelime ve konuşma yoluyla kavranıyor; nitekim bu, sesin dönüşümüyle,[113] kavramların yaratılmasıyla ortaya çıktı; ama o (başlangıçta) neydi, sadece bir avuç çamurdu;

109 Bu bölüm, Walter Ruben, *Beginn der Philosophie in Indien. Aus den Veden*, Akademi Ver., Berlin, 1956'dan alınmıştır.

110 Gerçek Brahman'ın nasıl olması gerektiğini Yajnavalkyas yorumluyor.

111 Veya: "sormuş olmalısın!"

112 Bununla Uddalaka, Veda metinlerinin ezbere öğrenilmesinin bilginin kaynağı olduğu iddiasını doğru bulmadığını belirtiyor.

113 Uddalaka hayale izin vermiyor.

1.5) ey oğul, bir parça bakır cevherinden, bakır olan her şey anlaşılıyor; bu, hecelerin yan yana gelmesiyle, yani sesin dönüşümüyle ve kavramların yaratılmasıyla oluyor; ama o neydi, sadece bir bakır parçasıydı,

1.6) ey oğul, küçük bir tırnak çakısından, demirden oluşan her şey anlaşılabiliyor; bunlar seslerin dönüşümüyle kavramlara dönüşmektedirler; (ama başta) o sadece bir demir parçasıydı; işte oğul budur benim bahsettiğim yöntem."

1.7) "Hakikaten, ustalarımın bunları bildiğini hiç sanmıyorum; eğer bunları bilselerdi bize öğretmezler miydi? Tanrı yardımcım olsun!"

"Evet, işte böyle oğul!"

2.1) "Sadece varlıktı başlangıçtaki ey oğul, dünyaydı.[114]

İkinci bir şey olmadan, tek başınaydı. Bazıları şöyle diyorlar: "Başlangıçta hiçlik vardı, sadece o tekti ve ikincisi yoktu. Bu hiçlikten de varlık meydana geldi."

2.2) "Ama bu nasıl olabilir ki sevgili oğlum?" demişti, o (Uddalaka). "Hiçlikten nasıl varlık ortaya çıkabilir ki? Aslında başlangıçta var olan oydu (dünya), tek başına ve ikincisi yoktu.

2.3) O bunu doğru buldu ve, "Ben çok şey olmak ve kendimi yeniden yaratmak istiyorum" dedi. Ateşi doğurdu. Ateş arzuladı: "Ben çok şey olmak ve kendimi yeniden yaratmak istiyorum" dedi. O, suyu doğurdu. Bu nedenledir ki nerede insan yanar ve terlerse, orada ateşten su yükselir (gözyaşı veya ter).

2.4) Sular arzuladı: "Biz çok şey olmak istiyoruz ve kendimizi yeniden yaratmak istiyoruz" dediler. Onlar katı (besin ürünleri ve pirinç) olanı doğurdular. Bu nedenledir ki nerede çok yağmur yağarsa, orada katı (besin ürünleri ve pirinç) olan meydana çıkar. Ayrıca sulardan yiyecekler de çıkar.

3.1) Bu ürünler hakikaten üç türlü tohumdan meydana gelirler: yumurtadan, canlı olarak ve filizden.

3.2) İlahî olan da arzuladı: "Bu durumda ben ilahî olan üç nimeti (ateş, su ve katı olan), canlı olan diğerleriyle (varlığın özüyle)[115] birleştireceğim ve böylece isimleri ve biçimleri (türleri) yaygınlaştıracağım.

3.3) Bunların her birini üçleyeceğim." (Buna göre) ilahî olan, bu üç ilahî olanı diğer canlı olanlarla birleştirerek, isimleri ve biçimleri (türlerin) yaygınlaştırdı (böylece her şey kendi ismini ve biçimini edindi).

3.4) (İlahî) olan, bu üç şeyi üçledi. Şimdi sevgili oğlum, ilahî olan bu üç şeyin nasıl üçlendiğini görebildiğini bana anlat.

114 Bu öğretiyi Uddalaka'dan önce hiçbir Hintlinin ortaya atmamış olması gerekir; maddenin başlangıcı yoktur.

115 Doğadaki canlı gücüyle.

4.1) Ateşin biçimi olan kızıllık, korun biçimidir; ateşin beyazı (biçimi) ise suyun biçimidir; ateşin siyahıysa (biçimi) katı olandır (biçimi). Ateş olmak, ateşten uzaklaştı (soyutlandı); bu (böylece adı) konuşmanın (varlığın) bir yaratımıdır; dönüşüm (varlığın) bir kavram haline gelmektedir ki bu da üç biçimdir,[116] sadece bu gerçektir.

4.2) Güneşin kızıl biçimi ise, korun biçimidir. Beyaz olansa (biçimi) sudur. Siyah olansa (biçimi) katıdır. Güneş olmak, güneşten uzaklaştı (soyutlandı); (*güneş* böylece) konuşmanın bir yaratımıdır, bir dönüşüm ve isimlendirme; üç biçim, işte gerçek olan sadece budur.

4.3) Ayın kızıl olan biçimiyse, korun biçimidir. Beyaz olansa suyundur (biçimi). Siyah olansa katıdır (biçimi). Ay olmak, aydan uzaklaştı (soyutlandı), (*ay* sadece) konuşmanın (varlığın) bir yaratımıdır, bir isimlendirme; üç biçim, işte gerçek olan sadece budur.

4.4) Şimşeğin kızıl biçimi ise, korun biçimidir. Beyaz olansa sudur (biçimi). Siyah olansa katıdır (biçimi). Şimşek olmak, şimşekten uzaklaştı (soyutlandı), (*şimşek* sadece) konuşmanın (varlığın) bir yaratımıdır, bir isimlendirme; üç biçim, işte gerçek olan sadece budur.

4.5) Bunu bilenler, bir zamanlar önemli evlerin efendisi olanlar, bilgeler şöyle diyorlar: "Hiç kimse artık bize duyulmamış, söylenmemiş ve bildirilmemiş olanı söyleyemez!" Bütün her şeyi (ilahî) olan üç şeyden görebiliyorlardı.

4.6) Onlar hemen "kızıl olanın, korun biçimi olduğunu" biliyorlardı; onlar hemen "beyaz olanın, suyun (biçimi) olduğunu" biliyorlardı; onlar hemen "siyah olanın, katının (biçimi) olduğunu" biliyorlardı.

4.7) Onlar, "bilinmeyenin, bu üç (ilahî) şeyin bir bileşimi olduğunu" biliyorlardı.

Şimdi sevgili oğul, bu üç tanrısal şeyin, insanlara nasıl ulaştığını ve üçlendiğini keşfedişini anlat bana.

5.1) Besinin (katı) tadına bakılır ve üçe bölünür; bunun katı tarafı dışkıya, orta tarafı ete ve en hassas kısmı da *zihne* (düşünceye) dönüşür.

5.2) Sular içilir ve üçe bölünür; onun katı tarafı idrara, orta kısmı kana, en hassas kısmı da *nefese*[117] dönüşür.

5.3) Kor, sindirildiğinde üçe bölünür; katı tarafı kemiğe, orta tarafı kemik iliğine, en hassas kısmı da *konuşmaya*[118] dönüşür.

116 Tanrısal üç renk: kor, su, katı olan.

117 Nefes = hayat = su.

118 Konuşma = kor (veya = ateş, Tanrıların ağzı).

5.4) Demek ki sevgili oğlum, yemekten (katı) fikir, sudan nefes, kordan da konuşma meydana gelmektedir.

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

6.1) Sevgili oğlum, sütün hassas kısmına gelince: çalkalandığında üste çıkan kesimi yağ olur.

6.2) Aynı şekilde katının (pirinç, besin) hassas kısmı da tadına bakıldığında yukarı doğru yükselir ve *fikir* olur.

6.3) Aynı şekilde sevgili oğlum, suyun hassas kısmına gelince, içildiğinde bunlar yukarı doğru yükselme eğilimi gösterir ve *nefes* olurlar.

6.4) Korun hassas kısmına gelince sevgili oğlum, tadına bakıldığında bunlar da yükselir ve *konuşmaya* dönüşürler.

6.5) Besinden (katı olanlar) sevgili oğlum, düşünce, sulardan nefes, kordan da konuşma oluşur."

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

O da "Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

7.1) "Oğul, insanoğlu on altı parçadan oluşur.[119] On beş gün oruç tut. İstediğin kadar su iç. Nefes sudan meydana gelir; onu içersen (nefes) kesilmez."

7.2) Bunun üzerine o on beş gün oruç tuttu. Sonra da onun huzuruna çıktı ve "Şimdi ne okuyayım?" dedi.

"Rigveda mısraları, sevgili oğlum, Yajus özdeyişleri, Saman şarkıları!" dedi.

"Ama bunlar gözümün önüne gelmiyor!"

7.3) Bunun üzerine (Uddalaka) ona şunları söyledi: "Nasıl ki büyük bir ateşten geriye küçük bir köz kalırsa –ondan daha fazla bir şey çıkmaz– aynı şekilde senin on altı parçandan[120] da küçük bir parça kalmış; onunla da Vedaların mısralarını hatırlayamıyorsun. Ye öyleyse! Şimdi bana her şeyi söyleyebilirsin."

7.4) O da bunun üzerine yemeği yedi ve ardından da huzuruna çıktı. Sonra da onun sorduğu her şeyin cevabını verdi.

7.5) (Uddalaka) ona şunları söyledi: "Nasıl ki büyük bir ateşten geriye sadece küçük, bir ateş böceği kadar köz kalır; ama onunla kuru çırpıları tutuşturuyoruz sonra da büyük odunları.

---

119 Prajapati (Hint mitolojisinin en yüksek Tanrısı) on altı parçadan oluşur; insana gönderme de bundan.

120 Burada kastedilen bedenin on altısından biri değil, daha çok düşüncenin on altısından biridir.

7.6) Aynı şekilde, sevgili oğlum, senin on altı parçan sadece bir parça artakalmıştı; ve o yemekle (katı) birlikte yeniden alev aldı; ondan aldığın güçle de Veda mısralarını hatırlayacaksın."

b. İkinci sohbet

8.1) Şimdi Aruna'nın oğlu Uddalaka, oğlu Svetaketu'ya şunları söylüyor: "Canım oğlum, uykunun ne olduğunu dinle şimdi benden! İnsan uyuduğunda, svapiti[121] olur, yani insan o zaman varlığa ulaşır, insan kendine ulaşmıştır (apitas). Bu nedenle insan ondan bahsederken 'svapiti' der, çünkü o, 'svam apitas'[122]dır.

8.2) Nasıl ki ayakları bağlı bir kuş, bir o yana bir bu yana çırpınır durur ve uzağa uçamaz ve eninde sonunda yeniden kafesine dönerse, düşünce de öyledir oğul; bir o yana bir bu yana gider, ama herhangi bir zemin bulamayınca da yeniden *nefese* döner, çünkü nefes, düşüncenin bağıdır, sevgili oğlum.

8.3) Açlığın ve susuzluğun ne olduğunu şimdi dinle, oğul! İnsan acıktığında, bildiğin gibi asisişati olur ve sular yenmiş olanları (asitam) sindirmeye (nayante) yardımcı olurlar.[123] Nasıl ki inekleri güden, atları güden ve insanları güden (go-naya) diyoruz, aynı şekilde su da açlığı gütmektedir (asanaya).[124]

Bunu da yeni filizlenen biri olarak dinle oğlum, böylece köksüz kalmazsın.

8.4) Eğer kökler katı (bitki) olanlarda değilse nerede? Oğul, aynı bu şekilde hisset ve filizin suyu köklerinden alması gibi sen de al! Suyun yardımıyla oğul, filizini koru (ateşin koru) kökler gibi hissedişini hisset. Tıpkı bir filizin kökleri, korun yardımıyla varlığı hissetmesi gibi hisset. Varlık, bütün yaratıklarda köktür, varlık temeldir, üzerinde yükselinen sütunlardır.

8.5-6) Ayrıca: İnsan susadığında, bilindiği gibi pipasati olur; bu durumda kordur içileni (pitam) sindirmeye (nayate) yardımcı olan. Nasıl ki inek güden, at güden, insan güdene (go-naya vs.) diyoruz, aynı şekilde kora da suyu güden (susama, udanaya) diyoruz. Bu arada... suyun işlevini gördün mü? Suyun yardımıyla, sevgili oğul, bir filiz gibi koru kök olarak hisset...

Gördüğün gibi sevgili oğul, üç ilahî olan böylece insana ulaşmakta ve üçlenmektedir, tıpkı daha önceden anlatıldığı gibi.

---

121 Svapiti düz anlamda "insanın uyuması" anlamına gelmektedir; ancak felsefi anlamda bu, "insanın kendi içine dönmesi" veya "insanın kendisiyle barışık hale gelmesi" demektir. İnsan kendi içine dönünce dış dünyayla ilişkisi ya azalır ya da kesilir. Meditasyonun bir türü.

122 İşte bu sensin!

123 Acıkmanın bir başka açıklaması: Nefes (yaşam) on altı parçalı bedenin yardımıyla besin edinir.

124 Sankritçede *asanaya*, açlık demektir, su (naya), besini (asa) güderek, onun beden tarafından sindirilmesini sağlamaktadır; sindirildikten sonra da insan açlık (asayana) hissetmektedir. Sığır çobanları, *go-naya*, seyislere de *asvanaya* denmektedir. Su ile yönetmek ve gütmek arasında sıkı bir ilişkinin kurulduğu görülüyor. Suyun akışkanlığı ve hareketi, toplumsal hayata gütme ve yönetme olarak geçmiştir. Bizdeki *seyis* kavramı at gütmeyi ve yönetmeyi ifade eder. Siyasetçi ise insanları veya toplumu güden veya idare edendir.

Ölmek üzere olan bir insanın konuşması düşünceye, düşüncesi nefese, nefesi kora, kor da en yüksek tanrısala ulaşmaktadır.

8.7) Hassas olan bu şey, ondan meydana gelen şey dünyanın kendisidir, gerçek budur, bu kendisi olandır, bu sensin sevgili Svetaketu!

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

9.1) Arılar balı nasıl yaparlar, sevgili oğul; çeşit çeşit ağacın özsuyunu bir özde birleştirerek.

9.2) Özsuların hiçbiri bileşimden sonra herhangi bir farklılık (ayrıcalık) taşımaz: "İşte ben o ağacın özsuyuyum", "İşte ben de öbür ağacın özsuyuyum"; ama sevgili oğul, bütün bu türler bir varlıkta (uyku arasında) birleşirken, "bizler şu varlıkta birleşeceğiz" i bilmiyorlar.

9.3) Bunlar (türler) yeniden (uyandıklarında) kaplana, aslana, kurda veya yaban domuzuna; solucana, güveye, sinek veya sivrisineğe dönüşeceklerdir.

9.4) Hassas olan bu şey, ondan meydana gelen şey dünyanın kendisidir, gerçek budur, bu kendisi olandır, bu sensin sevgili Svetaketu!

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

10.1) Şu gördüğün nehirler, sevili oğul, batıdakiler batıya, doğudakiler de doğuya akıyor; okyanustan çıkıp okyanusa dökülüyorlar ve böylece doğrudan okyanus oluyorlar.[125] Bu nehirler okyanusta "ben şuyum (nehrim)" diğeri de "ben de buyum (nehrim)" diyemiyor.

10.2) Ama aynı zamanda sevgili oğul, bunların hiçbiri, varlıktan meydana geldikleri halde, "bizler varlıktan geldik" i bilmemektedirler. Bunlar uyandıklarında yeniden asıl türlerine, kaplana, aslana, kurda veya yaban domuzuna; solucana, güveye, sineğe ve sivrisineğe dönüşeceklerdir.

10.3) Hassas olan bu şey, ondan meydana gelen şey dünyanın kendisidir, gerçek budur, bu kendisi olandır, bu sensin sevgili Svetaketu!

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

11.1) Eğer biri, şu gördüğün ağacın köküne bir balta vurursa, ondan oldukça güçlü bir yaşam gücü fışkırır. Darbeyi ortasına vurursa, ondan gene güçlü bir yaşam gücü fışkırır. Darbeyi tepesine vurursa, gene güçlü bir yaşam gücü fışkırır. "Yaşamın kendisini" (varlığın yaşam özünü) kana kana içtiği için o, sürekli aşkla doludur.

125 Okyanus onlardan meydana geliyor.

11.2) Eğer yaşam, bir daldan koparsa, o kurumaya yüz tutar (dal). Eğer ikincisinden de koparsa o da kurur; üçüncüsünden, o da kurur; eğer yaşam bütünden (ağaçtan) koparsa, o zaman (ağaç) tümden kurur.

11.3) Aynı şekilde sevgili oğul, şunu bil ki, yaşam tarafından terk edilen ölür, ama yaşam ölmez!

12.1) "Bana şundan (ağaçtan) bir meyve getir!"
"Buyur efendim."
"Böl onu!"
"Böldüm efendim".
"Peki içinde ne görüyorsun?"
"Çekirdeklerini, tıpkı düşmanlar gibi."
"Böl onlardan birini!"
"Böldüm efendim."
"Peki şimdi ne görüyorsun?"
"Hiçbir şey efendim."

12.2) O, oğluna şunları söyledi: "Senin o pek fark etmediğin hassas kısmından, sevgili oğlum, şu gördüğün iri ağaç meydana geldi. İnan bana sevgili oğlum!"

Hassas olan bu şey, ondan meydana gelen şey dünyanın kendisidir, gerçek budur, bu kendisi olandır, bu sensin sevgili Svetaketu!

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

13.1) "Şu gördüğün tuzu suya koy ve yarın erkenden yeniden yanıma gel!" O da deneni yaptı. O, oğluna şunu dedi: "Haydi, dün akşam suya koyduğun tuzu bana yeniden getir!" Delikanlı onu eliyle aradığında bulamadı.

13.2) Tuz tümden erimişti.
"Şimdi de kabın kenarından suyun tadına bak! Nasıl (tadı)?"
"Tuzlu."
"Biraz da ortasından tadına bak! Nasıl?"
"Tuzlu."
"Şimdi de öbür kenarından tadına bak! Nasıl?"
"Tuzlu."
"Onu yere at ve yanıma gel!" O da deneni yaptı. Her şey olacağına vardı.
"Orada gerçek olan varlığı kavrayamıyorsun; o gerçekten oradadır ve vardır."

13.3) Hassas olan bu şey, ondan meydana gelen şey dünyanın kendisidir, gerçek budur, bu kendisi olandır, bu sensin sevgili Svetaketu!

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

14.1) "Bir insanın Gandharların[126] memleketinden gözleri bağlı bir şekilde getirilip insansız bir yere bırakıldığını düşün; o insan doğu ile batı, kuzey ile güney istikameti arasında şaşırıp kalır.

14.2) Ve sonra birinin onun gözlerindeki bağı çözdüğünü ve sonra da ona, "Şu gördüğün istikamette Gandharlar oturuyor, haydi o tarafa doğru yönel!" dediğini düşün; ne yapardı o? Akıllı bir adam köyden köye yönelir ve her gördüğüne yolunu, ta ki bir Gandharlıya rastlayana kadar sorardı. Ustası olan her çırak da aynısını yapardı. "Bu bilinmezlik içindeki yaşama, ta ki ondan kurtulana kadar (varlığı kavrayıncaya kadar) mahkûm olarak kalır; sonra da onunla (varlık, bilgi) bir olurum."

14.3) Hassas olan bu şey, ondan meydana gelen şey dünyanın kendisidir, gerçek budur, bu kendisi olandır, bu sensin sevgili Svetaketu!

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

15.1) Yangılar içindeki bir adamın etrafında akrabaları oturuyormuş. "Beni tanıyor musun, beni tanıyor musun?" diye sormaya başlamışlar; bunu, konuşmanın düşünceye, düşüncenin nefese, nefesin kora ve korun da en yüksek Tanrıya işlemediği sürece tekrarlamışlar.

15.2) Ama konuşma düşünceye, düşünce kora, korun da en yüksek Tanrıya işlemesi durumunda o da onları tanıyormuş.

15.3) Hassas olan bu şey, ondan meydana gelen şey dünyanın kendisidir, gerçek budur, bu kendisi olandır, bu sensin sevgili Svetaketu!

"Tanrı beni daha fazla bilgilendirsin!"

"Aynen öyle, sevgili oğul" dedi.

16.1) Sevgili oğlum, bir adamı elinden tutmuş yürütüyorlarmış; "Hırsız o, hırsız o; kafasını kesmek için baltayı kor haline getirin!" diye de çağırıyorlarmış! Eğer o, söylenen bu suçu işlemişse ve kendisini[127] yalana ve dolana bulamışsa, bu durumda yalan söyleyecek ve sıcak baltayı elleyecektir. Kendisini yaktığı için de kafası kesilecektir.

126 Pencap bölgesi.

127 Kendisini, bedenini.

16.2) Yok, ama eğer o, söz konusu suçu işlememişse, bu durumda hakikate bürünecek, tümden gerçekle bezenecek ve doğruyu söyleyecektir; kızgın baltayı elediğinde de yanmayacaktır; dolayısıyla idam edilmeyecektir de.

16.3) Eli yanmadığında da o, dünyayla bir olacak, gerçekle bir olacaktır; işte "kendin olmak" budur, bu sensin sevgili oğlum Svetaketu! O babasından bunları öğrendi. O, ondan bunları öğrendi.

Çin'de Yüz Düşünce Akımı ve Felsefe...

Çin felsefesinin gelişim ve sıçramaları, neredeyse Çin tarihinin sıçrama dönemleriyle birebir örtüşür. Çin'in milattan önceki tarihi, kabaca üç döneme ayrılır. En derin felsefi ve siyasi metinlerin yanı sıra en büyük toplumsal gelişmeler de ikinci dönem olarak bilinen "Savaşan Krallar Dönemi"nde meydana gelmiştir. Sonradan göreceğimiz gibi neredeyse birbirinden farklı bütün metinlerin efsaneleştirdiği ilk dönem, Batı Çou Dönemi (MÖ 1066-770)'dir. Bu dönem efsaneleştirilerek "Büyük Uyum=Da Tong" dünyasının, "yani birlik ve dirliğin, barış ve kardeşliğin hüküm sürdüğü ilk dönem" olarak kabul edilir.[128]

Arkeolojik ve tarihsel bulgular, Çinlilerin Şang kavmi döneminde, yani MÖ 1765-1050 yılları arasında Huang-ho ve Wei Irmağı arasındaki deltada bir uygarlık meydana getirdiklerini, ipeği ve bronzu işlediklerini, yaygın bir üretim faaliyetinde bulunduklarını ve türlü türlü savaş aletleri geliştirdiklerini kanıtlamaktadır. Yüksek bir kültürel seviyeye erişen Şang kavminin, anaerkil bir düzende yaşadığı da düşünülmektedir.[129]

İkinci dönem (MÖ 770-476), Çin'in köle emeğinin yoğun olarak kullanıldığı köleci dönemden sonra toprakların feodal beyler tarafından paylaşılarak işlenmeye başlandığı "Bahar ve Sonbahar Dönemi"dir. Bu dönemde üretim araçları olağanüstü gelişme kaydetmiştir; çünkü, yeni bulunan demir madeni, hayatın her alanında yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu dönemde, hem büyük köle ayaklanmalarına hem de feodal aristokratların devleti ele geçirme mücadelesine tanık olunmaktadır.[130]

---

128 Çinli filozof ve düşün adamlarının kaleme aldıkları ütopyaların neredeyse tamamı eskiye, yani ya Çou Hanedanlığı ya da ondan önceki Şang Hanedanlığı dönemine dönüşü arzular. "Da Tong" kavramı, Çinlilerde "gökyüzü altındaki büyük uyum"u ifade eder ve bu düş, Çin'de istisnasız bütün siyaset ve düşün erbabını etkilemiştir. Sun Yat-sen de sık sık "Da Tong" kavramına göndermede bulunur. (Bkz. Sun Yat-sen, *Halkçılık Üzerine*, Haz. Sadık Usta, Kaynak Yay., İstanbul, 2011). Çin'de önemli bir devlet ve düşün adamı olan K'ang Yu-wei'nin, 19. yüzyılın sonlarında tasarladığı ütopyanın başlığı "Ta T'ung Shu"dur; yani Büyük Topluluğun Kitabı.

129 Peter J. Opitz, *Praekonfuzianische Ordnungsspekulation, Chinesisches Altertum und konfuzianische Klassik*, List Ver., München, 1968, s. 17 vd.

130 Gao Heng, *das von Konfuzius verteidigte Sklavenhalter-System der Westlichen Dschou-Dynastie*, Fremdsp. Lit., Peking, 1975, s. 21/22.

Üçüncü dönemse (MÖ 475-221), Çin'in kendi içinde parçalanmaya başladığı ve birçok devletin (bunların sayısı en son 7 idi) birbiriyle egemenlik için kıyasıya savaştığı ara dönemdir. Bu dönem, tarihte genel olarak hem "Savaşan Devletler Dönemi" hem de "Yüz Düşünce Okulu Dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Çin'in en yetkin ve en sıradışı düşünce akımları bu dönemde ortaya çıkmıştır. Her karşılaştırma bir çarpıtmaya kapı aralamakla birlikte, bu dönemi Antik Yunanistan'ın MÖ 5. ve 4. yüzyılları ile kıyaslayabiliriz. Bu dönem Yunanistan'da aydınlanmanın, felsefi yaratımın, siyasi ve bilimsel atağın ana dönemi olarak kabul edilir.

Sonraki dönemdeyse Çinliler, uzun bir kaos döneminin ardından ilk kez büyük bir imparatorluk (Chin=Çin) altında birleşmişlerdir. Bu dönemde hem Çin halkı "tek bir gökyüzü altında" birleştirilir hem de eski döneme ait ne kadar metin ve kayıt varsa yakılarak ortadan kaldırılır. Çünkü artık Çin birleştirilmiştir ve "Yüz Düşünce Okulu'na" ve dolayısıyla onların ürettiği metinlere ihtiyaç yoktur.[131]

Çou Hanedanlığı döneminde başa geçen kralların en önemli görevi, "Tanrının oğlu" sıfatıyla hem toprağın verimliliğini düzenlemektir, ki bunun için iklimsel değişimi büyüsüyle güvence altına almaktır, hem de toplumsal düzeni adaletle sağlamaktır. Sihir ve büyü sayesinde sadece toplumsal hiyerarşi değil, aynı zamanda dünyevi ve göksel düzen de istikrara kavuşturulur. Bu görev, kralların en önemli görevleri arasında yer alır. Bunu beceren kral ayakta kalır, beceremeyense Tanrının gazabına uğrayarak bir halk ayaklanmasıyla devrilir. Çin tarihinin hem başlangıç dönemi hem de sonraki süreci bu türden ayaklanma ve saray darbeleriyle doludur.[132]

Bir yönüyle Çin düşünce tarihi, toplumsal ayaklanmaları gerekçelendiren felsefi ve ahlaki belgelerin de tarihidir. Ahlak, düzen, kural ve ilahî görev, Çin felsefesinde ve siyaset tarihinde önemli bir yer teşkil eder.[133] Sonuçta, "kuralların, müziğin, cezaların ve kurumların tek bir amacı vardır: halkın kalbini birleştirmek ve düzene koymak." Prensler, fatihler, feodal beyler ve toprak ağalarının en çok önem verdikleri şey, kurallara uymak ve uyulmasını sağlamaktı. Çünkü kurallar sistemi, hem iktidarların varlığının hem de onların yıkılmasının gerekçesi olabiliyordu.

MÖ 6. yüzyıldan itibaren Çin'de demir madeni işlenir hale gelmiş ve ardından yaygın bir şekilde üretim alanına sokulmuştu. Üretim ile birlikte ticarette de bir yoğunlaşma görülmüştü ki, ticareti elinde tutan yeni yükselen sınıf, toprak mülkiyetinde değişimi zorluyordu. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla birkaç devlete bölünmüş olan Çin'in siyasi durumu da ekonominin gelişmesini engelliyordu. Toprakları elinde bulunduran eski aristokrat tabaka, gücünü önemli oranda kaybetmiş olmakla birlikte gelişmelere hâlâ direnebiliyordu. Bu durumda aristokrat kesimlerin

131 Ernst Schwarz, "Sunuş", *Der Ruf der Phönixflöte, Klassische chinesische Prosa, Rütten+Loening*, Berlin, 1988, 4. baskı, s. 22.

132 W. Bauer, *China und die Hoffnung auf Glück,* Dtv, München, 1974, s. 34, 35 vd.

133 Ernst Schwarz, "Sunuş", *Der Ruf der Phönixflöte*, s. 12.

alaşağı edilmesi ve bunun yerine merkezî bir otoritenin kurulması, ilerici bir adım olacaktı. Ancak bu kaos süreci daha birkaç yüzyıl sürecekti.

Merkezi otoriteyi zayıflatan bir başka önemli faktörse, MÖ 6. ve 5. yüzyılda görülen köylü ve köle ayaklanmalarıydı. Çen bölgesinde bir kent suru inşa eden köleler, MÖ 550 yılında ayaklanmışlardı. Con eyaletinde kölelerle birlikte çalışan sarayın zanaatkârları MÖ 520 yılında isyan etmişlerdi. Aynı şekilde MÖ 478 yılında ayaklanan zanaatkârlar, We derebeyinin sarayını ablukaya almışlardı. Köleler, Çin tarihinde sık sık görüldüğü gibi ya işten kaçarak ya da isyan ederek, köleliğin üretimde yaygın bir şekilde kullanılmasını engellemişlerdi. Sadece engellemekle kalmamışlar, aynı zamanda toprak mülkiyetinde reform adımlarının atılmasını da sağlamışlardı.[134]

Konfüçyus felsefesi

Çin düşün tarihinin en önemli özelliklerinden biri, dönemleri ve süreçleri anlatan simgesel kavramlar üretmesidir. "Bahar ve Sonbahar Dönemi", "Savaşan Devletler Dönemi", "Yüz Düşünce Okulu", "Adalet Dağıtan Yüz Kadın" gibi isimlendirmeler bunlardan sadece birkaçıdır. Merkezi Çin devletinin yıkılması ya da birbirine karşı savaşan devletlerin birbirini tasfiye etmesi, birçok saray memurunun, görevlinin ve danışmanın işsiz kalmasına neden olmuştu. Engin felsefi ve siyasi deneyimlere sahip bu üstatlarının büyük bir çoğunluğu, hem geçimlerini sağlamak hem de siyasi ve felsefi görüşlerini yayabilmek için birçok düşünce okulunun açılmasına katkıda bulunmuşlardı.

Bu okullardan ilki ve en etkilisi, öğrencileri tarafından "üstat" diye anılan Konfüçyüs'e aitti. Öğretisinden de görüleceği gibi o, tam bir "Bahar ve Sonbahar Dönemi"nin, yani kurumların henüz ayakta olduğu, ancak istikrarın bozulmaya yüz tuttuğu çöküş döneminin insanıydı. Kendi içinde savaşa tutuşarak birçok devlete bölünen Çin, aynı zamanda düşünsel açıdan tarihinin en yaratıcı dönemine adım atmaktaydı. MÖ 551 yılında doğan Konfüçyüs'ün ölümü de Çin'in "Yüz Düşünce Okulu" dönemine denk geliyordu.

Çin'in edebiyat tarihi sadece uzun bir tarihsel dönemi kapsamaz, aynı zamanda geniş bir yazılı kültüre de sahiptir. MÖ 7. yüzyıldan itibaren çeşitli gelişmiş baskı tekniklerine sahip olan Çin, 12. yüzyıla girildiğinde toplam olarak 3400 yazara ait yüzbinlerce cilt esere sahip olmuştu.[135] Bu eserlerin birçoğu devlet ve saray arşivi olmakla birlikte, bunlar arasında çok sayıda siyasi, felsefi ve askerî (strateji) metinler de mevcuttu.

---

134 Yang jung-guo, *Konfuzius –Ein Denker und entscheidender Verfechter der Slavenhalterordnung*, Fremdspr. Literatur, Peking, 1974, s. 2-3 vd.

135 E. Schwarz, *Phönixflöte*, s. 5.

Konfüçyüs'ün felsefi görüşleri, toplumun yerleşik hale geldiği, sömürünün, sınıfların ve devletin istikrar kazandığı feodal dönemin ürünleridir. Eserlerde hem ahlak, erdem, itaat, düzen ve saygıdan bahsedilir hem de adalet, eşitlik ve merhametten. Onun felsefi görüşleri, hâkim sınıfların ideolojisini yansıtır; ancak o aynı zamanda yoksulların ve köylülerin eşitlik ve adalet çağrısının da sözcülüğünü üstlenir. Sınıflarüstü bir konum edinmek istemesine rağmen eserleri, barındırdığı nesnel materyalist bakış açısı nedeniyle ilerici unsurlar taşır. Onun kurumları, istikrarı ve düzeni koruma çağrısı, aynı zamanda hâkim sınıflara "ateşle oynamamaları" için bir eleştiridir de. Eserleri birçok yerde nesnel olguları gözeten, maddi yaşamı öne çıkaran, insan pratiğini önemseyen materyalist vurgular içerir. Bunları yaparken de sıklıkla diyalektiğe başvurur.

Konfüçyüs'ün eserleri onun tarafından değil, öğrencileri tarafından kaleme alınmıştır. Hatta yüzyıllar sonra bile birçok yeni görüş ona mal edilerek, onun Çin düşün tarihinin kaynağı rolünü oynamasını da sağlamıştır. O, öğretisini öylesine derin bir temele oturtmuştur ki, ondan sonra gelen bütün filozoflar, ki bunların önemli bir kısmı onun görüşlerine muhalefet de etmişlerdir, ondan kuvvetle etkilenmiş, onu aşmayı denemiş, ancak her seferinde de onun öğretisinin gelişmesine katkıda bulunmaktan öteye gidememişlerdir.

Tarihte, yaşamı bir ülkenin düşünsel tarihiyle bu kadar iç içe geçmiş bir başka filozof yok gibidir.

"Yüz Düşünce Okulu Dönemi"nde felsefe...

"Yüz Düşünce Okulu Dönemi"nde ortaya çıkan felsefi akımların en önemli tartışmalarının başında, insan doğasının özelliklerinin ve toplumların ahlaki temelinin ne olduğu gelir. Bu sorunun yanıtı bellidir: sevgi, iyilik, erdem ve itaat. İnsanın doğuştan "iyi" mi yoksa "kötü" mü olduğu tartışması, onun toplum içindeki konumuyla, iş ve çevre ilişkileriyle, aile, kabile ve devlet ilişkileriyle birlikte ele alınır.

Konfüçyüs bu sorunu kökene, yani eski feodal imparatorluk dönemine, efsaneleşmiş Çou Hanedanlığı zamanına giderek çözmeyi önerir. Ona göre, feodal imparatorluk zamanında herkesin yeri belliydi; o dönemde belli bir düzen, itaat ve kural vardı, kardeşlik, sevgi ve merhamet de. Konfüçyüs'ün arayışı, bize Platon'un Sparta'ya dair özlemini hatırlatır. Nitekim onun *Devlet*'i, Sparta'nın ve özellikle de onun efsanevi lideri Likurgos'un eşitlikçi yasalarına anakronik açıdan bir geri dönüştür. Nasıl ki Platon bu düşüyle yeni tasarıları kışkırtmışsa, Konfüçyüs de eskiye dönüş düşüyle yeni düş ve tasarıları kışkırtmıştır.

Yüz Düşünce Okulu döneminin en önemli düşünürlerinden biri de Me Ti'dir. Bir bakıma o, felsefesini Konfüçyüs'e karşı konumlandırır. MÖ 470-391 yılları arasında

yaşamış olan Me Ti, savunduğu evrensel insan sevgisiyle, savaş karşıtlığı ve evrensel barış düşüyle dünyanın birçok düşünce adamı üzerinde derin izler bırakmıştır. O, Konfüçyüs'ün aileye ve kavme yönelik insan sevgisini dar bulur. Ona göre insan sevgisi aileyi, kavmi ve hatta devlet sınırlarını aşmalı ve bütün insanlığı kucaklayan bir ülküye dönüşmelidir. Batı'da çoğunlukla İsa ile karşılaştırılan Me Ti'nin en büyük özlemi, herkesin eşit olduğu evrensel bir toplum yaratmaktı:

"Büyük dava (Da) hüküm sürerken, dünya herkesin ortak malıydı. Yetenekli ve becerikli olanları yönetici yapıyorlardı; herkes doğruyu söyler ve birliği gözetirdi... Yaşlılar huzur içinde son günlerini beklerlerdi; güçlü olanların işi ve gücü olurdu; yaşlılar, çocuklar ve bakıma muhtaç olan yetim ve dulların bir bakıcısı olurdu. İsrafa izin verilmezdi, ama kimse de mal mülk edinme derdinde olmazdı. Herkes gücünün yettiği kadar işe sarılırdı, ama kimse kendi hesabına çalışmazdı. Hile ve takiyye son bulmuştu, çünkü bunlara ihtiyaç yoktu. Hırsız, yankesici, katil ve saldırgan yoktu. Evlerin kapıları vardı, ama onları hiç kimse kapamazdı. Zaman büyük uyum dünyasının zamanıydı."[136]

Hsün Tse (MÖ 298-238) ise tam tersi bir istikamete doğru yol alıyordu. Ona göre insanlar daha doğuştan kötüydü. Doğa onu bireyci, çevresindeki insanlara karşı düşman ve saldırgan yapmaktaydı. Çözüm, kurallara dönüş değil, demir bir yumruktu. Merkezi bir devlet kurulmalı, güçlü ve acımasız bir hükümdar, bütün Çin halkını yönetmeliydi. Bunun için güçlü bir ekonomi inşa edilmeli, güçlü ordular yaratılmalı ve en önemlisi de tıkır tıkır işleyen bir devlet bürokrasisi kurulmalıydı. Çin felsefe tarihinde "Legalistler" olarak adlandırılan bu akımın düşü, MÖ 221 yılında, Çin Hanedanlığı'nın iktidara gelmesiyle gerçekleştirilecekti.

"Savaşan Devletler" döneminin en etkili felsefe okullarından bir diğeriyse, kendilerini Taocu (Tao) diye adlandıran bir başka akımdı. Tao, Dao ya da Türkçe ifade etmek gerekirse "Yol", "Dava" taraftarı olarak adlandırılan bu akımın en etkin üstatlarından biri, MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan Lao Tse idi. Öğretisi Tao te-king olarak yaygınlık kazanan bu akıma göre insan ne iyiydi ne de kötü. Onlara göre doğa her şeyi bir bütün olarak, yani kendi içinde çelişkileriyle birlikte ortaya çıkarırdı. Bu bütünlüğü parçalamak, karışık kafaların beyhude bir çabasıydı. Lao Tse'ye göre toplumsal sorunlar kaynağa, her şeyin köküne, yani Tao'ya ve ilk topluma dönerek çözülebilirdi.

Onlar kötülüğü kabul etmiyorlardı; çünkü iktidarı fuzuli görüyorlardı. Onlar kuralları reddediyorlardı; çünkü mal mülk hırsını kabul etmiyorlardı. Onlara göre ilk topluma dönüş, hiyerarşinin, gücün ve toplumsal farklılıkların olmadığı yere dönüştü.

İnsanın yaşaması için bunların hiçbirine ihtiyacı olmayacaktı. Hem Lao Tse hem de Cuang Tse için "ilk toplum" en yüce düştü, ki bu çok gerilerde kalmıştı. Lao Tse'ye göre insanoğlu yeniden eskiye dönmeli ve sadece birkaç yüz insanın yaşa-

136 Me Ti, *Solidaritaet und Allgemeine Menschenliebe*, Diederichs Ver., Düsseldorf, 1975, s. 27/27.

dığı küçük köyler inşa etmeliydi. Kendi kendine yeter halde yaşayan bu köylerde hiyerarşi de olmayacaktı, aşırı mal ve mülk de. Hiç kimse silaha da ihtiyaç duymayacaktı, baskı ve sömürüye de.[137]

Taocuların oluşturduğu bu ütopik düş, Çin'in birkaç bin yıl süren feodalizm döneminde döne döne gündeme geldi ve milyonlarca köylünün gündüz düşlerine esin kaynağı oldu. Bu düşü sonradan, MS 5. yüzyılda yaşamış olan Tau Yüen-ming "Şeftali Çiçeğinin Kaynağı"[138] başlıklı eserinde dile getirmektedir.

Yüz Düşünce Akımı Çin'de, tıpkı Rönesans'ın Avrupa'da oynadığı role benzer bir rol oynamış ve ülkede toplumsal bir aydınlanmaya yol açmıştı. İstisnasız bütün düşünce akımları, eski Çou veya Yü dönemine yaptıkları vurguyla, sadece geçmişteki eşitlikçi düşleri belleklerde tazelememişler, aynı zamanda Çin insanının kendi tarihsel geçmişine yönelik ilgi ve araştırmalarını da kışkırtmışlardı.

137 Lao Tse, *Tao, Tao-te-king, Knaurs Ver.*, München, 1994, s. 108.

138 E. Schwarz, *Der Ruf der Pfönixflöte, Klassische Chinesische Prosa*, s. 20.



Konfüçyus
(MÖ 551-479)

Konuşmalar[139]

12. Kitap[140]

1. Erdemli olma: I. Güzellik[141]

Yen Yüan, Üstat'a erdemli olmanın esasları üzerine sorular yöneltmişti.

Üstat şöyle buyurdu: "Bu, insanın kendisini aşması ve yüzünü güzel olanın yasalarına dönmesidir: İnsan böylece, erdemli olmayı da teşvik etmektedir. İnsan bir gün kendisini aştığında ve güzellik yolunu takip ettiğinde, dünyanın tamamı da erdemli olacaktır. Erdemli olmayı etkin kılmak, bizim tavrımıza bağlıdır; yoksa insanlara mı bağlıdır?"

Yen Yüan şöyle sordu: "Bu anlattıklarınızı biraz açmanızı rica edebilir miyim?"

Üstat şöyle buyurdu: "Güzelliğin yolundan gitmeyenin yüzüne bakma! Güzelliğin yolundan gitmeyeni dinleme; güzellik idealinin yasalarına uymayandan bahsetme; güzellik idealine uymayan şeyi uygulama."

Yen Yüan şöyle karşılık verdi: "Gücümün buna yetmeyeceğini bilsem bile bu altın öğütlere uymak için çabalayacağım."

---

139 Bu bölüm, "Kung Futse: Konuşmalar", Eugen Diederichs, Jena, 1910'dan alınmıştır.

140 24 bölümden oluşan bu kitabın büyük bir kısmı, olaylara ve ilkelere ilişkindir. Bu bölüm, 11. Kitap'ı bütünleyen kişisel bilgiler de içermektedirler. Okur, bu bölümler sayesinde Konfüçyus'ün ahlak anlayışına ve ideolojisine ilişkin önemli bilgiler de edinmektedir. Dikkat çekici olansa kitabın, tıpkı Antik Yunan dönemine ait belgelerde olduğu gibi yoğunlukla diyalog formunda hazırlanmış olmasıdır. Bu da kitabın kaynağına ilişkin yorumlar yapmayı kolaylaştırmaktadır.

141 Bu seçkiye alının bölümler, sıralar ve sayılar, kitaptakine uygun olarak düzenlenmişlerdir. Bu nedenle sıra ve sayılar birbirini takip etmeyebilirler.

2. Erdemli olma: II. Saygı ve sevgi

Cung Gung, Üstat'a erdemli olmanın esasları üzerine sorular yöneltmişti.

Üstat şöyle buyurdu: "Kapıdan her çıktığında, hürmetli bir konuğu karşılıyormuşsun gibi davran. Halka ihtiyacın olduğunda, büyük bir fedakârlıkta bulunuyormuşsun gibi davran. Sana yapılmasını istemediğini sen de başkasına reva görme. Böylece hem ülkede hem de evin içinde kırgınlık (sana karşı) ortaya çıkmaz."

Cung Gung şöyle karşılık verdi: "Gücümün buna yetmeyeceğini bilsem bile bu altın öğütlere uymak için çaba göstereceğim."

3. Erdemli olma: III. Düzenli olma

Si Ma Niu, Üstat'a erdemli olmanın esasları üzerine sorular yöneltmişti.

Üstat şöyle buyurdu: "Erdemli olan, konuşurken tane tane konuşur."

O da şöyle yanıt verdi: "Konuşurken ağır olmak mı gerekir? Bu mudur erdemli olmak?"

Üstat şöyle buyurdu: "Davranışının yol açtığı sıkıntıların farkında olan kişi, ağır konuşmaktan başka bir yönteme başvurabilir mi?"

4. Soylu olan hüzün ve korku bilmez

Si Ma Niu, Üstat'a soylu olmanın esasları üzerine sorular sormuştu.

Üstat şöyle buyurdu: "Soylu olan hüzün ve korku bilmez."

O da şöyle karşılık verdi: "Hüzün ve korku bilmemek: Bu mudur soylu olmak?"

Üstat şöyle buyurdu: "Kendi içini bilen, içinde kötülük taşımayan biri, neden hüzünlensin ve korksun ki?"

5. Teselli

Si Ma Niu'nun kafası karışmış ve şöyle konuşmuştu: "Herkesin kardeşi var, ama benim yok." Dsi Hsia şöyle konuştu: "Duydum ki, ölüm ve kalımın bir anlamı varmış; zenginlik ve itibar Tanrı vergisiymiş. Soylu, tavırlarında dikkatli ve hatasızmış: insanlarla ilişkilerinde saygılı ve ölçülüymüş. Dört deniz arasında yaşayanların birbiriyle ilişkileri kardeşçeymiş. Neden soylu biri, kardeşi olmadığı için hüzünlensin ki?"

6. Zihin açıklığı

Dsi Cuang, zihin açıklığının esasları hakkında sorular sormuştu:

Üstat şöyle buyurdu: "Eğer birini, yavaştan yayılan iftiralar ve tenden işleyen hastalıklar etkilemiyorsa, onun zihninin açık olduğunu söyleyebiliriz. Eğer birini, yavaştan yayılan iftiralar ve tenden işleyen hastalıklar etkilemiyorsa, bu durumda onun ileri görüşlü biri olduğuna hükmedebiliriz."

7. Devlet yönetimi: I. Halka güven

Dsi Gung, doğru yönetmenin esasları üzerine sorular sormuştu.

Üstat şöyle buyurdu: "Yeterli yiyeceğe, yeterli orduya ve halkın güvenine sahip olmak."

Dsi Gung şöyle konuştu: "Peki bunların hiçbirinden vazgeçmek mümkün olmasaydı, ama gene de birinden vazgeçmek zorunda kalsaydık, hangisinden vazgeçmek akıllıca olurdu?"

Üstat şöyle buyurdu: "Ordudan vazgeçmek."

Dsi Gung şöyle konuştu: "Peki geriye kalan diğer ikisinden vazgeçmek mümkün olmasaydı, ama gene de birinden vazgeçmek gerektiğinde, hangisinden vazgeçerdiniz?"

Üstat şöyle buyurdu: "Yiyecekten... Yaşlanınca herkes ölecektir. Ama eğer halkın güveni kaybolmuşsa, bu durumda hiçbir hükümet yönetme gücüne sahip olamaz."

8. Özne ve biçim üzerine

Gi Dsi Cenk şöyle konuşmuştu: "Soylu biri için öz önemlidir, diğerinin hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur. O, biçime neden kafa yorsun ki?"

Dsi Gung konuştu: "Üstat'ın soyluluk üzerine yaptığı konuşma üzüntü vericidir. Arabayı çeken dört kısrak soluk soluğa kalmazmış. Biçim özdür, öz biçimdir. Kılları dökülmüş bir kaplanın veya leopardın derisi, kılları dökülmüş bir köpek veya koyunun derisinden farksızdır."

9. Halkın ve devletin refahı

Prens Ai, Yu Jo'ya şöyle sormuştu: "Bu sene her şey ateş pahası, eldekiyle ihtiyaçları karşılamak mümkün görünmüyor. Ne yapmalı?"

Yu Yo şöyle buyurmuştu: "Neden, onda bir vergisi[142] uygulamıyorsun?"

Prens şöyle yanıt vermiş: "Onda iki bile ihtiyacı karşılamaya yetmeyecek. Onun ne kıymeti var ki?"

142 Feodalizm döneminde köylülerden alınan temel vergi birimi; Osmanlı'da aşar vergisi.

O da itiraz edip şöyle karşılık vermişti: "Halk yeterince mal mülke sahip olduktan sonra, prens hâlâ vergi alacağı kimseyi mi bulamayacak? Halk yeterince mal mülke sahip olmadıktan sonra, prens kimden mal alabilecek ki?"

10. Karanlıktan aydınlığa

Dsi Cuang, "insanın kendi özünü nasıl geliştireceğini ve kafa karışıklığını nasıl fark edebileceğini" sormuştu.

Üstat konuşmuş: "Sadakati ve güveni yaşam tarzı haline getirin, görevi de ihmal etmeyin: Böylece insan kendi özünü geliştirebilir. Sevdiklerinize uzun ömürler diliyorsunuz; nefret ettiklerinize ise beddua ediyorsunuz. Yani birinin uzun, diğerinin de kısa ömürlü olmasını diliyorsunuz; işte bu bir kafa karışıklığıdır."

"Onu zenginliğinden dolayı değil, fakat özel biri olduğundan (tercih etmelisin)." [143]

11. Devlet yönetimi:

II. Toplumsal düzen devlet yönetiminin temelidir

Tsi bölgesinin prensi Ging, Üstat Kung'a yönetme sanatı üzerine sorular sormuştu.

Üstat Kung şöyle cevaplamıştı: "Prens, prenstir; hizmetçi de hizmetçi; baba babadır, oğul da oğul."

Prens konuşmuş: "Gerçekten doğru! Eğer prens, prens olmazsa, hizmetçi de hizmetçi olmaz. Eğer baba, baba olmazsa, oğul da oğul olmaz. Peki eğer kendime ait bir gelirim varsa, bunu istediğim gibi harcayabilir miyim?"

12. Dsi Lus'un övgüsü

Üstat buyurmuş: "Yu, sadece bir kelimeye dayanarak kararlar verirdi."

Dsi Lu, hiçbir zaman verdiği bir sözün üzerine yatmazmış.

13. Süreç içinde karar vermek

Üstat buyurmuş: "Sorunları dinlemek konusunda ben başkalarından daha iyi değilim. Ancak sorunların ortaya çıkmasını önlemek ise benim elimdedir."

143 Bu özdeyiş, Şi Ging II, 4, 4, 3 kitabından alınmadır. Bir önceki özdeyişle doğrudan bir ilişkisi olmayan bu özdeyiş, eski Çin edebiyatında sık sık kullanılmaktadır.

14. Devlet yönetimi: III. Vicdanlı olmaktan vazgeçmemek

Dsi Cang, devlet yönetimi üzerine sorular sormuştu.
Üstat şöyle buyurmuştu: "Vicdanlı olmayı elden bırakmamak."

15. Otodidakt eğitim

Üstat buyurmuş: "Okumayı elden bırakmayan, örf ve âdetlere saygılı olan, yanlış davranışlardan kolayca kaçınabilir."

16. Başkası üzerinde etkili olma

Üstat buyurmuş: "Soylu olan, insanın güzel olmayan yönünü değil, güzel yönünü teşvik edermiş; aşağılık olansa tersini yapar."

17. Devlet yönetimi: IV. Yöneticilerin yapısı

Hükümdar Gi Kang, Üstat Kung'a yönetme sanatı üzerine sorular sormuş.
Üstat Kung şöyle buyurmuş: "Yönetmek adaleti uygulamaktır. Eğer siz ekselânsları, adaleti uygulama konusunda öncü olursanız, kim haksızlığa cüret edebilir ki?

18. Halk lafları değil, kişileri örnek alır

Hükümdar Gi Kang'ın başı ülkedeki eşkıyalarla dertteydi ve Üstat Kung'a buna ilişkin sorular sormuş.
Üstat Kung şöyle karşılık vermiş: "Siz ekselânsları, istemediğiniz sürece, ödül bile verseniz hiç kimse eşkıyalık yapamaz."

19. Devlet yönetimi: V. Rüzgâr ve ot

Hükümdar Gi Kang, yönetme sanatı üzerine sorular sormuş ve şunları söylemiş: "Kanunları çiğneyeni, kanunlara uyanların işini kolaylaştırmak (ibret-i âlem olması için) için öldürsem, bu doğru olmaz mı?"
Üstat Kung şöyle karşılık vermiş: "Eğer siz ekselânsları, ülkeyi (düzgün) yönettikten sonra öldürmeye ne hacet var ki? Eğer siz ekselânsları, iyilik isterseniz, halk da doğru yolda kalır. Yöneticinin özü rüzgâra benzer, avamınki ise ota. Rüzgâr estiğinde ot eğilmelidir."

20. Anlam ve itibar

Dsi Cang sormuş: "Eğitimli biri nasıl olmalıdır ki o, çok aranan biri olsun?"

Üstat soruya soruyla karşılık vermiş: "Çok aranan biri olmakla neyi kastediyorsun?"

Dsi Cang şöyle söylemiş: "Hem dışarıda hem de evde tanınmış biri olmak."

Üstat şöyle buyurmuş: "Bu tanınmış olmaktır, ama aranan biri olmak değildir. Önemli bir insan doğru olur ve adaleti sever. O, sözlerin anlamını kavrar ve mimiklerin arkasında saklı olanı görür. O, insanların karşısında küçük düşmekten korkar. İşte böyle bir adam, hem dışarıda hem de içeride aranan biridir. Tanınmış biri ise biçimsel olarak ahlak normlarına uyum gösterir, ancak davranışlarıyla onu çiğner. O ölçüsüzce caka satar. Böyle biriyse hem dışarıda hem de evde tanınmış biri olur."

21. Karanlıktan aydınlığa: II. Öz, hata ve kafa karışıklığı üzerine[144]

Fan Ci (Üstat'la) verandada gidip gelirken şöyle konuştu: "İnsanın kendi özünü nasıl geliştirebileceğini, hatalarından (gizli) nasıl sakınabileceğini ve kafa karışıklığını nasıl fark edebileceğini sorabilir miyim?"

Üstat şöyle buyurdu: "İyi bir soru! Önce iş, sonra eğlence: Bununla özümüz gelişmiş olmuyor mu? Başkalarınınkine karşı değil, kendi yanlışlarına karşı mücadele etme: Bununla gizli hatalar düzelmez mi? Sabahki bir öfke yüzünden yakınlarını azarlamak; bu bir kafa karışıklığı değil mi?"

22. Erdemli olma ve bilgelik

Fan Çi, erdem normlarının özüne ilişkin sorular sordu.

Üstat şöyle buyurdu: "İnsan sevgisi."

O, bilgeliğin özünün ne olduğunu sordu.

Üstat şöyle yanıt verdi: "İnsan tanıma."

Fan Çi, hâlâ kavrayamamıştı.

Bunun üzerine Üstat şöyle yanıt verdi: "İnsan düzgün olanı yüceltip, eğri olanları bastırınca, eğri olanlar da düzelir."

Fan Çi uzaklaşmış ve yolda Dsi Hsia'ya rastlamış; ona şunu sormuş: "Kısa bir süre önce Üstat'ın yanındaydım ve ona bilgeliğin özüne ilişkin sorular sordum. O da bana 'İnsan düzgün olanı yüceltip, eğri olanları bastırınca, eğri olanlar da düzelir' dedi; bu ne demektir?"

144 Almanca çeviride Roma rakamından sonra bir başlık bulunmadığı için, başlığı ben ekledim. –*SU*

Dsi Hsia şunları söylemiş: "Bu çok yüklü bir sözdür. Şun'un bir ülkesi varmış; o, Gao Yao'yu diğerlerinin arasından seçmiş ve yüceltmişti; bunun üzerine ülkedeki ahlaksızlıklar da ortadan kaybolmuştu. Tang'ın bir ülkesi varmış ve o da J Yin'i diğerlerinin arasından seçmiş ve yüceltmişti; bunun üzerine ülkedeki bütün ahlaksızlar yok olmuştu."

23. Dostluk

Dsi Gung, dostluk üzerine sorular sormuştu.

Üstat şöyle buyurdu: "İnsan vicdanlı olmalı ve iyiliği uygulamalıdır. Eğer bu olmuyorsa o zaman bunu içselleştirmelidir. İnsan kendisini utanç verici bir duruma düşürmemelidir."

24. Dostluğun nedeni

Üstat Deng şöyle buyurdu: "Soylu biri dostlarına sanatla karşılık verir ve dostlarının yardımıyla da ahlakını geliştirir."



Lao Tse
(MÖ 6. Yüzyıl)[145]

Tao Te cing[146]

Seçilmiş bölümler

23.

doğanın konuşması duyulmaz

deli rüzgâr sabaha kadar sürmez
yağmur sağanağı bir gün bile dayanmaz
ama kimdir bu rüzgârı ve yağmuru yaratan?
gök ve yer

gök ve yer bile daimi olanı yaratamıyor, kalmış ki insan

ama, Tao'yu[147] takip eden
Tao ile bir olur
Te'yi[148] takip eden
Te ile bir olur
onları kaybeden

145 Lao Tse, Çin'de MÖ 6. yüzyılda yaşamış olan ve "eski üstat" olarak anılan bir filozoftur. Taocu öğretinin kurucusu olarak da bilinen Lao Tse, MÖ 6. yüzyılda yaşamıştı. Yaşayıp yaşamadığı bile tam olarak kesin değildir.

146 Bu bölüm, Laudse: Daudedsching, Verlag Philipp Reclam Jun., Leipzig, 1978'den alınmıştır.

147 Tao kavramı, Lao Tse felsefesinin temel unsurlarından birini teşkil eder. Esas olarak bu, doğru yolda olmak, doğru hatta ilerlemek anlamında kullanılmaktadır.

148 Taocu felsefenin en önemli kavramlarından olan "te", Tao'ya etkide bulunma gücü vermektedir. Örneğin bir şey var olabilmek için "te" olmaktadır.

kendi kayboluşuyla bir olurmuş
Tao ile birlik olanı
Tao da sarar kucaklar
Te ile birlik olanı
Te de sarar kucaklar
onların kaybıyla birlik olanı
kayboluş da sarar kucaklarmış

güvenin olmadığı yerde
şüphe konuşurmuş

24.

ayak parmaklarının ucunda dikilen, sağlam duramaz
büyük adımlar atan, uzun yol alamaz
gösterişi seveni, kimse görmezmiş
haklı olduğunu iddia edeni, kimse duymazmış
kazanmaktan bahseden, kazanç yapamazmış
öne atılan, önceliği kaybedermiş

Tao anlayışına göre:
yedikleriyle övünenden
herkes nefret edermiş
Tao'ya yaslanan
bunlardan uzak dururmuş

25.

bir şey var ki, ondan kaos meydana geldi
gökten ve yerden önce de vardı
tek başına ve sessiz, sonsuz -uçsuz bucaksız
kendi başına ve başkalaşmadan
sürekli hareket halinde ve yılmadan
göklerin anası da diyebiliriz ona
adını bilmiyorum
ona Tao adını verdim
nitelemem gerektiği için de
ona "*büyük*"[149] diyorum
büyük –çünkü o sürekli akmakta

149 Datong=büyük uyum; Çin felsefe ve siyasetinde varılması arzulanan temel hedef.

akmakta –çok çok uzaklarda
uzak –ama yeniden dönüyor geriye
işte böyle büyüktür Tao
gökten de büyük
yerden de büyük
ama krallık da büyük
dünyada dört büyük şey var
bunlardan biri krallıktır
onu dünyadaki insan takip eder
yer ise göğü takip eder
gök ise Tao'yu takip eder
Tao ise kendi kendisini takip eder

26.

ağır olan hafif olanın köküdür
durgunluksa hareketin efendisidir

bilge olan da güne böyle başlar
ve zorlu olandan hiç kaçmaz
ona saygı ve hürmette kusur edilmez
ama o onları bile önemsemez

güçlü bir prens
dünyayı hafife alabilir mi?
hafife alanın ayakları yerden kesilirmiş
heyecanlı olanın elinden iktidar kaçarmış

27.

iz bırakmadan yürüyen doğrusunu yaparmış
iyi konuşan saçmalamazmış
iyi hesaplayan hesap cetveli kullanmazmış
iyi kapatan, kilit kullanmazmış ama açılamayacak kadar da sıkı kapatırmış
düğüm atan, ip kullanmazmış ama çözülemeyecek kadar da sıkı düğüm atarmış

bilge olan insanın kıymetini bilirmiş
o hiç kimseyi göz ardı etmezmiş

o her şeyi iyi korur
hiçbir şeyi gözden kaçırmazmış
benden nasihat: aydınlanmış olanı takip edin

iyi olan kötüye örnek olurmuş
kötü olan iyiye çırak olurmuş
ustasının kıymetini bilmeyen
çırak tutamazmış
isterse akıl küpü olsun gene de yoldan saparmış
bence en önemlisi de budur

28.

erkeksi bilgi
kadınsı muhafaza
işte insan dünyanın akışına böyle kapılır gider
dünyanın akışı olunca da
Te'yi hiçbir zaman terk etmeden
çocukluğuna geri dönermiş

aydınlık bilgi
karanlık kollama
böylece insan dünyanın ölçüsü olurmuş
dünyanın ölçüsü olunca da
Te'den biraz bile şaşmayan
varlığın kaynağına geri dönermiş

aziz bilgi
rezil kollama
insan işte böyle dünyanın dibini bulurmuş
Te'nin hep yerine getirdiği
yeniden aslına dönermiş

asıl kök dağılınca
ele alet olurmuş
onu bilge kullanınca da
devletin hizmetçisi olurmuş
büyük düzen ayrılığı istemez

42.

Tao *bir*i doğurdu
bir olan iki sayı doğurdu
iki sayı üç sayıyı doğurdu
üç sayıdan çok sayı çıktı
şeylerin sayısı çoğaldı
Yin[150] tarafından taşınan, *Yang* tarafından kucaklandı
her şeyi kucaklayan güç tarafından birleştirildi

öksüz, dul ve itibarsız olmak
insanın en çok korktuğu şeylerdir
buna rağmen prensler kendinden bahsederken:
"ben öksüz", "ben dul", "ben itibarsız" diyorlar
ama bunlarla şunlar kastediliyor:
çoğalırlar eğer onları azaltılsan
azalırlar eğer onları çoğaltırsan

başkalarının tavsiye ettiğini
ben de tavsiye ediyorum:
kılıç kuşanan
kılıçla ölür
böylece saldırgan da bana
örnek olmaktadır

43.

dünyadaki en sert şey–
en yumuşağı tarafından bükülürmüş[151]
kesinlikle geçirgen olmayanı
biçimsiz olan delermiş

şunu da biliyorum:
doğaya inat savaşmayın
bırakın her şey olacağı yere varır

150 Yin ve Yang kavramları, Çin felsefesinin temel kavramlarındandır; MÖ 5. yüzyıldan bu yana birlikte anılan bu kavramlar, Çin felsefesinde merkezî bir rol oynamaktadırlar. Aslında her iki kavram, Çin mitolojisinde de önemli bir yer teşkil etmektedir. Zıtların birliği olarak algılanan bu kavramlardan Yin dişinin, Yang ise erilin simgesidir. Yin, sabrı, sıcaklığı, aydınlığı ve ağır başlılığı, Yang ise karanlığı, bu nedenle de soğuğu ve gölgeyi simgelermiş. Birbirinden kesin hatlarla ayrılmayan bu kavramlar, hem birbirlerini dışlamakta hem de tamamlamaktadır.

151 Çin felsefesinin en kökten kavramlarından olan zıtların birliği anlayışı, şeylerin, olgu ve fenomenlerin diyalektik sürecini anlatır.

ama
laf etmeden öğretmek
yapmaktır, ama doğaya inat değil–
aynı olana çok seyrek rastlanır
bu dünyada

44.

itibar mı yaşam mı, hangisi daha yakın?
yaşam mı zenginlik mi, hangisi daha geçerli?
kazanç– kayıp, hangisi daha ağır basar?
aslında bu şöyledir:
çok isteyen, çok verirmiş
çok biriktiren, ambarını boşaltırmış

kanaatkâr olan, küçük düşmezmiş
yanlıştan uzak duran tehlikeyle karşılaşmazmış
böylece ebediyen varlık gösterebilirsin

45.

mükemmel olan mükemmel olmayana benzer
ama o hiç eskimezmiş
dolu olan boşa benzermiş
ama o hiç azalmazmış

düzgün olan eğri olana benzermiş
becerikli olan beceriksize
konuşkan da dilsize

soğuğun üstesinden hareket gelirmiş
hareketsizlik sıcaklığın
yerindeki hareketsizlik dünyaya
yeniden ölçüsünü verirmiş

46.
dünyada Tao egemen olduğunda–
tarlaya gübreyi kısrak taşıyacak
Tao dünyada eksik olduğunda
kesilecek hayvan tarlada otlarmış

tamahkârlıktan daha kötü bir şey olmazmış
"hep bana, hep bana" felaket getirirmiş
sahip olmaktan daha büyük hata olmazmış

sadece kanaatkâr olanın
her zaman yeterli malı olurmuş

47.
evden dışarı çıkmadan
her şeyi bilmek
pencereden bakmadan
Tao'nun eserlerini görün

daha fazla gittikçe
insan daha az bilirmiş
bilge olan da bu nedenle dışarı çıkmaz
ama her şeyi bilir
o tarafa bakmaz
ama her şeyi ismiyle anar
eyleme geçmez
ama her şeyi halleder

48.
öğrenmenin kölesi olan, her gün kazanırmış
Tao'nun kölesi olan, her gün kaybedermiş
kaybeder, unutur ama eninde sonunda
oraya varır, eylemin de sonuna
yapılacak iş de kalmazmış
gereksiz iş yapılmayan yerde
büyük uyum dünyası kurulurmuş
ki eyleme geçmeyenler
oraya daha erken varırmış
eyleme geçenlerse
o ülkeye ayak basamazlarmış

49.
bilge olanın kalbi hemen her zaman:
halkın kalbiyle birlikte çarpmazmış
iyileri över
kötüleri de övermiş:

ama iyi olan Te'dir
gerçek olanı gerçek sayar
gerçek olmayanı da gerçek sayarmış:
ama gerçek olan Te'dir
bilge ülkede yeniden çabalamış
halkla birlikte olmak için
halkın yeniden saygı ve sevgisini kazanmış
ve onları yeniden gütmeye başlamış

2

Antik Yunan-Roma Dönemi



Anadolu'da Felsefenin Doğuşu

Antikçağ felsefesi, en kalın hatlarıyla iki farklı dönemden oluşur. Bu dönemlerden ilki Anadolu kökenlidir ve bu akım, felsefe tarihinde ilkçağ materyalizmi ya da doğa felsefesi olarak tanımlanmaktadır.[152] Bu akımı oluşturan düşün adamlarının en önemli özellikleri, bunların basit üretim faaliyeti içindeki olayları gözlemleyerek ilginç ve bir o kadar da fantastik görüşler ortaya atan atomculardan (materyalistlerden) oluşmasıdır. Diğer akım ise, esas olarak Yunanistan ve özellikle de Atina kökenlidir. Bu akımın üstatları önce Sokrates ve sonra da onun öğrencileri Platon ve Ksenefon olmuştur. Sonradan Platon'un öğrencisi olan Aristoteles de kısmen bu akıma dâhil edilebilir. Ancak bu ikinci akımın ortaya koyduğu metinler içinde de güçlü materyalist ve diyalektik bakış açısına rastlamak mümkündür.

İkinci dönemde ortaya çıkan felsefi akımın görüşleri doğal olarak daha derin, daha sistemli ve daha spekülatiftir. Çünkü yaşam ve üretim faaliyeti daha yoğunlaşmış, toplumsal yapı, siyaset ve kültürel etkinlikler daha karmaşıklaşmış ve derinleşmiştir; dolayısıyla onlar daha yaratıcıdırlar.

Anadolu'da doğa felsefesi

MÖ 6. yüzyılda Anadolu'nun batı ve güneybatı sahillerinde, Homeros'un da destanlarında bahsetmiş olduğu hareketli kentlerde, artan para sirkülasyonu sayesinde sadece ticari bir hareketlenme görülmüyor, aynı zamanda bütün bölgeyi etkisi altına alacak toplumsal ve siyasi bir altüst oluş da yaşanıyordu.

Kentlerin ticaretine ve ekonomik ilişkilerine hâkim olan yükselen sınıf, gün geçtikçe etkisini toplumsal ve siyasi alanda da gösteriyordu. Bu sınıfların temsilcileri olan aydın ve düşünürler, geleneksel alışkanlıklara ve ilişkilere meydan okuyarak, ortaya attıkları yeni görüşlerle toplumsal aydınlanmanın yolunu açıyorlardı. Onlar olguların nedenselliklerini sorgulayarak, MÖ 6. yüzyılda, kökleri Hesiodos'un mitolojisine kadar giden batıl inançları geçersiz kılıyor, doğa olaylarını ve maddi gelişmeleri bilimsel ve felsefi boyutuyla açıklıyorlardı.

152 Georges Cogniot, *İlkçağ Materyalizmi,* (çev. Sevim Belli), Anadolu Yay., Ankara, 1968; George Thomson, *die ersten Philosophen,* Akademie Ver., Berlin, 1968; *Griechische Atomisten, Texte und Kommentare zum materialistischen Denken der Antike*, Philipp Reclam Ver., Leipzig, 1977.

Madde ve atom

Bu kesimin başını, kendisi de bir ticaret adamı olan Miletli Thales çekiyordu. Dünyanın kökenini suya dayandıran Thales, bu açıklamasıyla, sonradan bütün varlıkların, evrenin ve bilinen her şeyin kökenini tek bir elemente indirgeyen atomculara da önemli bir dayanak noktası sunuyordu. Thales'i takip eden Efesli Heraklit de (MÖ 550-480) bütün varlıkların temelinde ateşin bulunduğunu, ateşin dışındaki diğer bütün şeylerinse onun bir dönüşümünün ürünü olduğunu ileri sürüyordu. Ona göre ateşten kaynaklanan her şey, eninde sonunda yeniden kendi temel kaynağına, yani ateşe dönüşecekti. Maddenin dönüşüm sürecini zıtların birliğinden kaynaklanan bir mücadele olarak gören Heraklit, aynı zamanda bu ilkeyi hareketin temel yasası olarak görüyordu.

Heraklit'in düşüncesinin bir gelişimi olarak ortaya çıkan atomcu düşünce ise maddeyi, dönüşen ve hatta biçimsel olarak yok olan bir varlık olarak görüyor, ancak atom olarak adlandırdıkları en küçük parçasının kesinlikle yok olmadığını ve sabit bir yapıya sahip olduğunu varsayıyordu. Bu kesimin başını önce Leukippos ve sonra da onun öğrencisi olan Demokrit çekmişti.

Atomcuların en önemli teorilerinden biri de maddenin varlığına ilişkin olanıydı. Onlara göre, duyumsanan ve algılanan her şeyin varlığı gerçekti ve o maddeden ibaretti. Yani onlara göre dünya ve dünyayla birlikte görülen, algılanan ve duyumsanan her şeyin temelinde, algımızın dışında da var olan madde bulunmaktaydı. İşte bu mutlak maddeci teori, günümüze kadar gelmekte olan materyalist düşüncenin de temelini oluşturuyordu.

Atom teorisinin felsefeye etkisi

Antikçağ felsefesinin önemi, onun açıkladığı şeyler veya olgular değil, bu felsefenin sorunları algılama, açıklama ve savunma tarzındaydı. Doğa felsefecilerinin ve özellikle de Epikür'den bu yana atomcu filozofların felsefe tarihine yaptıkları önemli katkı, onların dünyayı, olguları ve gelişmeleri açıklamak için tek bir elemente, unsura ve kaynağa indirgeme çabası, yani her şeyin kökeninde tek bir nedensellik arama çabasıdır.

Onlar bu tutum ve davranışlarını, sadece doğaya değil, aynı zamanda toplumsal birliğin temelini oluşturduğunu düşündükleri ahlak öğretisine de indirgemişlerdi. Hatta onlar, araştırdıkları şeylerin kökeninde tek bir unsuru ve nedenselliği görmeyene kadar rahat etmiyorlardı. Yaptıkları basit bir indirgemecilik değil, materyalist tutarlılıktı. Bu sayede, felsefede dünyayı ve doğa olaylarını açıklayan bütünlüklü bir model ve algılama tarzı geliştirilmişti.

Bu yöntem, yani her şeyin temelinde ortak bir nedensellik arayan düşünce tarzı, bilimde bir basitleştirme tehlikesine yol açmakla birlikte, kendisini bilimsel araş-

tırmada kanıtlamış bir yöntem olarak kabul görmüştür. Bu sayede yalnız Antikçağ felsefesi büyük gelişmeler kaydetmemiş, aynı zamanda modern bilim de (bütün canlıların kökenini tek bir canlı varlıkta arayan evrim teorisi sadece bunun basit bir örneğidir) önemli başarılara imza atmıştı.

Materyalistlerin aydınlanmacı rolü

Doğa felsefesine ait metinlerde görüldüğü gibi, o dönemin bilim adamlarının güneş, ay, dünya ve evren üzerine yürüttükleri akıl, ortaya attıkları hipotezler, çoğunlukla soyutlama yönteminin harika örnekleridir. Bu hipotezlerin bir kısmı günümüze kadar geçerliliklerini korumuştur, bir kısmı ise gülümsememize neden olacak kadar naiftir. Ancak bundan tam 2500 yıl önce ortaya konan görüş ve düşünsel çabalar, bilinmeyen ve bir sır olarak kabul gören, en hafifinden Tanrısal olduğu düşünülen maddenin, varlığın ve töz kavramının özgürleşmesini sağlamıştır. Hareket ve değişim olgusunun kavranması ve bilinmesi, ancak onların cesur çıkışları sayesinde mümkün hale gelmiştir. Onlar bunu yaparken, sadece dinî inançlara ve uydurma hikâyelere karşı mücadele etmemiş, aynı zamanda tehditlere karşı da göğüs germişlerdir.

Felsefe neden Yunanistan'da boy verdi?

Peki nasıl olmuştu da, bundan 2500 yıl önce bu denli önemli felsefi başarılara imza atılmıştı? Bunun önemli nedenlerinden biri, Antik Yunanistan'ın ekonomik başarısının yanı sıra toplumsal ve siyasi örgütlenmede yakaladığı başarıydı. Yunanistan tarihte, köle emeğini doğrudan meta üretiminde yoğun bir şekilde kullanmış ülkelerin başında gelir. O güne kadar köle emeği esas olarak ya doğrudan üretim ilişkisi içinde olmayan inşa faaliyetlerinde ya da hâkim sınıfın ihtiyacına karşılık veren hizmet sektöründe kullanılmaktaydı. Yunanistan'la birlikte köle emeği, yoğun bir şekilde madenlerde, tarım sektöründe ve atölyelerde kullanılmaya başlanmıştı ki, bu da devasa miktarda bir artı ürünün yaratılmasını sağlamıştı. Bu ekonomik gelişme sayesinde Yunanistan'da profesyonel orduların yanı sıra bilim adamı, sanatçı ve eğitmen-filozoflar da geçimini sağlayabiliyordu.

Önemli bir başka nedense, Yunan kent devletlerinin toplumsal ve siyasi örgütlenmesiydi. Deniz ulaşımı ve ticaretiyle birbirine bağlanmış birçok bağımsız kent devletlerinin varlığı, bunların her alanda birbiriyle olan kıyasıya rekabeti, Ortadoğu devletlerinin çöküşüyle antik Mısır ve Mezopotamya'da şekillenen bilimsel, felsefi ve kültürel birikimin Yunanistan'a aktarılmış olması ve İspanya'nın, Atlantik kıyısından Hindistan'a kadar uzanan büyük bir coğrafyada faaliyet gösteren deniz ticaretinin bu sayede birleşmesi, deneyim ve tecrübelerin karşılıklı aktarılması, buluşların hızla yayılması ve ayrıca bu kent devletlerinde faaliyet gösteren özgür

yurttaşların siyasi mücadelesi vs. Yunan kent devletlerinde bilimsel ve felsefi bir iklimin oluşmasına ortam ve olanak sağlamıştı.

Kent devletlerinin siyasi yapısını belirleyen "demokratik" yapılar, yükselen sınıfların, ki bunlar çoğunlukla mal alıp mal satan denizaşırı tüccarlardı, toprak baronlarına karşı yürüttükleri uzun mücadeleler sonucunda oluşturulmuştu. Her ne kadar doğudan batıya doğru bir tehlike oluşturan Pers akınları, bu kent devletlerinin gelişmesini kısıtlıyorsa da, gene de felsefe, az önce saydığımız nedenler dolayısıyla gelişmeye uygun bir iklime sahip olmuştu. Nitekim bu kentlerin Pers işgaline uğraması, bağımsızlığını koruyanlarınsa Atina'nın başını çektiği deniz birliğinin denetimine girmesi, bu topraklarda boy veren felsefi yükselişin yeniden düşüşe geçmesine neden olmuştu. Bu gelişmenin bir sonraki durağı önce Trakya'nın güneyi, özellikle Abdera ve sonra da Atina olacaktı.

Antikçağ felsefesinin sönüşü

Atina'nın felsefeye ev sahipliği yapmasını sağlayacak koşullar Solon döneminde hazırlanacak, ama esas olarak Perikles'in demokratik döneminde oluşacaktı. Perikles'in döneminde kimi zaman Protagoras ve Anaksagoras da etkin olacaktı. Sokrates'in yükselişi de bu döneme rastlamaktadır. Ancak Batı Anadolu'nun sunduğu özgür araştırma ve düşünme ortamı, antikçağ döneminde bir daha yaşam bulamayacaktı. Protagoras kısa bir süre sonra kenti terk edecek, Anaksagoras ise dinsizlikle suçlanacak ve göç etmeye zorlanacaktı. Hatta tutucu bir felsefeye sahip olan Sokrates bile yaşam hakkı bulamayacak ve dinsizliğe neden olduğu gerekçesiyle ölüme mahkûm edilecekti.

Platon'un etkin olduğu MÖ 5. ve 4. yüzyılda Atina, Sparta gibi çöküş sürecini yaşayan bir devletle kıyasıya savaşıyordu. Bu yüzyıllarda Atina ilericiliğin, Sparta ise gericiliğin merkezi durumundaydı. Platon'un Atina'nın içinde bulunduğu krizi aşmak için öne sürdüğü görüşleri esas olarak gerici bir karakter taşısa da, görüşlerini ifade eden metinleri ve eserleri birçok olgun ve yaratıcı ögeler içermekteydi. Bu eserlerdeki kısmi nesnel akılcılık, diyalektik ve eşitlikçi toplumsal tasarılar, Platon'un felsefeye önemli katkıları olarak günümüze kadar gelecekti.

Aynı şekilde Aristoteles de bilim, sanat ve siyaset alanına ilişkin öne sürdüğü nesnel rasyonel tezleriyle felsefenin sonraki yüzyıllarda gelişmesine önemli katkıda bulunmuştu. Yüzyılların çürümüşlüğü içinde yıkıma yüz tutmuş olan Yunan diyarı, önce Makedonyalı Filip, sonra da Büyük İskender tarafından fethedilmişti. Böylece felsefenin baba ocağı sayılan bu topraklar, günümüze kadar bir daha yükselmemek üzere tarihin derinliklerine gömülüyordu.

Hesiodos (MÖ 8. Yüzyıl): Ezilenlerin Ozanı

MÖ 9. yüzyılda, Anadolu'dan Yunanistan'a göç etmek zorunda kalan Hesiodos, antikçağ felsefesinde özgün bir konuma sahiptir. Öyle ki o, antikçağda artık belirgin bir şekilde ortaya çıkan her iki akımın (idealizm ve materyalizm) hem zaman farkı hem de bilimin ve felsefinin gelişmemiş olması nedeniyle üstündedir; çünkü o, her iki akımın da kaynağı sayılır. Onun özgünlüğünün bir başka nedeni daha vardır. Düşünceleri, Doğu ile Batı (eğer Anadolu'nun batısını ve Yunanistan'ı Batı olarak kabul edersek) felsefesinin, mitolojisinin ve düşüncesinin bir sentezidir ve bu açıdan o, Doğu ile Batı arasında önemli bir düşünsel halkayı teşkil eder.

Hesiodos'tan bize kalan iki eser, *Günler ve İşler* ile *Theogonia*, bir bakıma Frigyalılardan, Hititlerden, Hurrilerden ve dolayısıyla Babil ve Sümerlerden beri gelen felsefi, dinî ve bilimsel düşüncelerin bir sentezini oluşturur. Bu açıdan bakıldığında Hesiodos antikçağ felsefesinin babası olarak da görülebilir. Sonradan ortaya çıkacak olan bütün felsefi akımların kökeni de buradan destur alır.

Hesiodos'un eserleri üç açıdan önem kazanırlar. Birincisi, eğer bundan bir yüzyıl önce bulunan kırık Sümer tabletlerindeki birkaç dizeyi saymazsak, eşitlikçi düşünceler ilk kez Hesiodos'un "soylar ve çağlar düzeni" ile yazılı olarak keşfedilmiştir. İkincisi, insanoğlunun yazgısı olan toplumsal farklılaşma, sınıflara ayrışma, dolayısıyla ahlaki bozulma ve adalet kavramı ilk kez bu derece açık, somut ve uyarıcı bir nitelikle vurgulanmaktadır. Üçüncüsü, eserlerde doğayı, evreni, toprağı, iş hayatını, üretimi, alet ve edevatı betimleyen bölümler, somut gözlemlere dayanan, materyalist bir bakış açısı ilk kez bu kadar yalın bir şekilde ortaya konmaktadır. Dolayısıyla bilimsel düşüncenin ilk nüveleri bu bölümlerde görülebilir.

Hesiodos'un eserleri, çoğunlukla köylü bir ozanın çaresiz ağıtı olarak görülerek küçümsenmiştir. Hesiodos'un bir köylü olduğu, daha doğrusu onun bizim Yunus Emre'miz gibi köylülerin ozanı olduğu doğrudur. İş ve çalışma hayatı, toprağın işlenmesi, tohumun atılması, ekinin biçilmesi, öküzün koşulması, balığın tutulması vs. ilk kez bu kadar yalın ve sıradan bir halk diliyle anlatılmaktadır. O bir bakıma, Homeros'un destanlarında dile gelmeyenleri dile getirmiştir. Homeros eserlerinde

yüksek tabakayı anlatır, Hesiodos ise çiftçileri, çobanları ve ırgatları... Hem el emeğini kutsaması hem de adaletsizliklere vurgu yapması, onu bir sınıfın; yoksulların ve darda olanların ozanı yapmaktadır. O, bu açıdan devrimcidir...

Eşitlikçi toplumun dağılışı ve ahlaki çöküntü

Hesiodos'un *İşler ve Günler* başlıklı eseri, en başta ahlaki çürümeyi dile getirir. O, düşüncesinde bir ahlak Tanrıçası yaratır: Zeus'un kızı Dike. Dike, gücünü Olymps'u mekân tutan Tanrılardan alır. Haksızlık edenin, zulme başvuranın karşısına o çıkar. Rüşvet yiyen, yetim hakkına göz diken, karşısında Dike'yi bulur. Sınıflı toplumlara geçişin, dolayısıyla uygarlaşmanın da ilk sonucudur bu ahlaki çözülme. Hesiodos kardeşliğin bozulmasından yakınır; ahlaksızlığın yükselişinden rahatsız olur; işten ve güçten kaçanı yerer; başkasının emeğine ve mirasına göz dikenden nefret eder.

O, yanlış yollara sapan kardeşini uyarır. Öyküsü bir Habil ve Kabil öyküsüdür. Kardeşinin yozlaşmasını dile getirirken, o, aslında toplumsal çözülmeye dikkat çeker. Herkesin emeğiyle geçinmesini salık verir, bir peygamber gibi. Kimi zaman karamsarlık hâkim olsa da sözlerine, sonlara doğru iyimserliği, umudu ve insanoğlunun doğruluğuna olan güvenini dile getirir. Ahlaki uyarılarından sonra toplumun nasıl olması, hangi ahlaki ilkeler temelinde kurulması, ilişkilerin nasıl olması gerektiği üzerinde durur.

O, eserinde, iş ve çalışma hayatının inceliklerini anlatır. El emeğiyle geçinmeyi ve yardımlaşmayı yeniden hatırlamayı öğütler. Kavgasız (çelişkisiz ve çatışmasız) hayatın olmayacağını vurgular; ama başkasını baskı altına almanın, başkasına zulmetmenin kavgası değil, hayatı zenginleştiren, toprağı bereketlendiren ve insanlar arası dayanışmayı güçlendiren kavgadır onun bahsettiği. Eserleri doğa güçlerini bilmeyi, "bilimsel" davranmayı, maddeyi tanımayı öğütler; onda her şey karşıtıyla iç içedir. Sağlam bir diyalektik bakış açısı hâkimdir düşüncelerine. İyi ile kötü, kıtlık ile bereket, aydınlık ile karanlık, zulüm ile barış, asalaklık ile çalışkanlık, kötümserlik ile iyimserlik, karamsarlık ile umut hep koyun koyunadır. Doğru yoldan sapmak, yıkım getirmiştir ona göre.

Soylar ve zamanlar düzenine de bunun için başvurur. Altın çağın kaybedilmesiyle, insanlık bütün belaları (Pandora) başına sarmıştır. Gümüş ve tunç çağı, kalleş bir çağdır. Demir çağı yozluklar içerir, bozulmuşlukları ortaya koyar; ama kahramanlıklar ve umut çağıdır da:

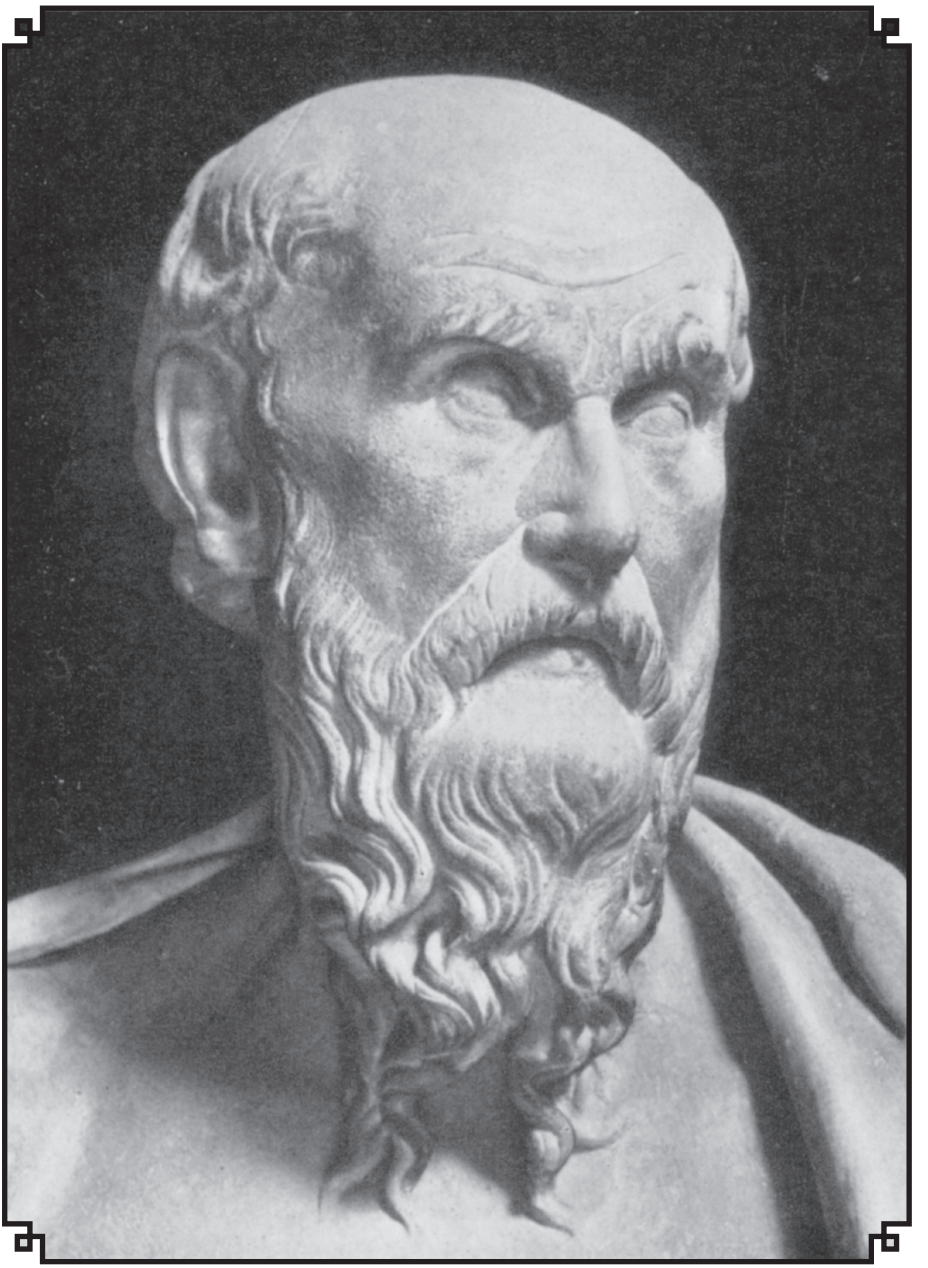
"Ben de oğlum da vazgeçeriz hemen bugün doğruluktan, eğer Hak (Dike) hoş görürse haksızlığı.

Ama bir türlü inanmam, işini bilen Zeus'un böyle işlere meydan vermeyeceğini" diyerek, umudunu yitirmez.

Onun Adalet'e (Dike) ve Zeus'a olan güveni tamdır.

Eski Yunan edebiyatını inceleyen her tarihçi, işe Hesiodos'u Homeros ile karşılaştırarak başlar. Ardından da Homeros'un şairliği ve eserlerindeki derinliği över. Hesiodos ise, "kuru ve yavan"dır onlara göre. Halbuki tarihsel kayıtlar Homeros ile Hesiodos'un bir şiir yarışmasına katıldıklarını, şaşırtıcı ama gerçek ki, yarışmayı Hesiodos'un kazandığını gösterir.

Hesiodos, çözülen kahramanlık çağıyla birlikte ahlaki çöküntüyü, yabancılaşma ve soysuzlaşmayı çok erken bir zamanda görmüş ender ozanlardan biridir. Eserinde zulmü yerer, adalet ve vicdana vurgu yapar. Onun çağrısı, insanlık tarihinin zaman tünelinde yankılandı ve Solon'un, Perikles'in yasalarında, antikçağın tragedya ve komedyalarında yankı buldu.



Hesiodos

Altınçağ Özlemi[153]

Ey Pieria'dan[154] şarkılarıyla öven Muzeler[155]
Gelin bildirin Zeus'u, övün ilahîlerle babanızı;
Odur, ölümlü insanları anılır yahut anılmaz
Kılan,
Ünlü yahut ünsüzdürler ulu Zeus'un dileğince
İnsanlar.
Kolayca güçlendirir, kolayca da sürükler
Felakete güçleneni,
Kolayca alçaltır sivrileni, yükseltir bir kıyıya
Sinmişi,
Kolayca doğrultur bükülmüşü, sindirir
Azgınlığı
Zeus, o göklerde gürleyen, en yüksek köşkte[156]

153 Hesiodos'un *İşler ve Günler* başlıklı eseri, insanlığın yazılı kültüründe altınçağ özlemini anlatan ilk metinlerin başında gelir. Altınçağ bölümünü anlatan bu kısım, daha önceden Kaynak Yayınları'nda yayımlanan *Platon'dan Jambulos'a Antikçağ Ütopyaları* başlıklı derlememizde yer almıştı. *İşler ve Günler* 1948 yılında Suat Yakup Baydur'un çevirisiyle MEB Yayınları kapsamında yayımlanmıştı. Bizden önce yapılmış ve deneyimli bir çevirmenin eseri olan bu çeviri varken metni yeniden çevirmeyi doğru bulmadık, ama bu metni hem Azra Erhat ve Sabahattin Eyüboğlu'nun çevirisiyle hem de ayrıca Almanca yayımlanmış metinle karşılaştırdık. Birkaç ufak müdahalenin dışında metne dokunmadık, ancak hem bazı terimlerin bugüne uyarlanmasını hem dipnotların genişletilmesini hem de de imla kılavuzu açısından yeni bir uyarlamayı gerekli gördük.

154 Kuzey Yunanistan'ın kıyı şeridi ve Muzelerin dağı.

155 Yunan mitolojisine göre Tanrı Zeus'la Mnemosyne'nin kızları. Sanat ve bilimin esin perileri. Tarihte bilimin, sanatın ve eğlencenin simgesi haline gelmişlerdir. Türkçeye genellikle "Musa" diye çevrilmiştir. Kaçınılmaz olarak Musa Peygamber ile karıştırılırlar. Böyle bir karışıklığı önlemek için, Almanca yazılışını benimseyerek "Muze" dedik. (Daha geniş bilgi için bkz. Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü.)

156 Olympos Dağı.

Barınan.
Dinle görüp kulak vererek, doğrult adaletle
Yargıları sen,
Bense gerçek şeyler anlatayım Perses'e.[157]
Bir tek değilmiş Eris'in[158] soyu, bu yeryüzünde
İkidirler;[159] birini över anlayan,
Ötekiyse ayıplanır; ayrıdır istekleri.
Körükler biri savaşı ve uğursuz dövüşü,
Belalıdır o; sevmez onu ölümlülerin hiçbiri,
Fakat zorla
Ölümsüzlerin dileğine uyarlar, dayanılmaz
Kavgayı sayarlar.
Ötekini daha önce doğurdu karanlık gece
Toprağın köküne koydu onu yüksekte oturan,
Aither'de[160] barınan
Kronos[161] oğlu, düşünecek insanlar içinde daha iyi
Olduğunu;
O tembeli bile iş başına sürükler.
Bir kimse heveslenir işe, bakarak kendinden
Daha zengine,
Onun çabaladığına, süreyim dikeyim,
Evimi koyayım düzene diye; imrenir komşu
Komşuya,
Bakıp zengin olmak için yorulduğuna; yarar
Bu Eris insanlara.
Çömlekçi çömlekçiye gıpta eder, dülger dülgere
Dilenci dilenciye hasetle bakar, şair şaire.
Ey Perses, kulağına küpe et diyeceklerimi:
Felakete sevinen kavga işten uzaklaştırmasın
Seni,

157 Hesiodos'un kardeşi; Hesiodos'un bu eseri, kendisini miras hakkından mahrum bırakan kardeşine karşı bir ağıt olarak yazdığı ileri sürülüyor.

158 Yunan mitolojisine göre işi gücü kavga etmek olan tanrıçanın adı.

159 Hesiodos burada Tanrıça Eris'in iki yönünün; hem kavgacı, hem de barışçı yönünün bulunduğunu belirtmek istiyor.

160 Antik Yunanlılara göre, gökyüzü görünmez bir element olan Eter'den oluşuyordu.

161 Yunan mitolojisine göre, en büyük tanrı Uranos'un en küçük oğlu. Annesinin kışkırtması sonucu babasını bir orakla sünnet etmiş ve onun yerine geçmiştir. Kız kardeşi Rhea'yla evlenerek Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon ve Zeus'u meydana getirmiştir. Efsaneye göre, Kronos'u da oğullarından biri devirecek ve onun yerine geçecektir. Bunun üzerine o da Zeus dışındaki bütün oğullarını yemiştir, çünkü Rhea, Zeus yerine ona bir taş vermiş ve böylece onun babasını devirerek, yerine geçmesini sağlamıştır.

Ne gözetle, ne de dinle pazaryeri kavgalarını,[162]
Kulak asmaz hiç kavgaya gürültüye
Yıllık geçimini içeri atmamış olan kimse,
Mevsimin yetiştirdiği, toprağın verdiği Demeter[163]
buğdayını.
Karnını doyur da öyle kalkış kavga dövüşe
Başkalarının malı için; gücün yetmeyecek bir
İkinci defa
Bunu yapmaya, neyse burada halledelim
kavgamızı
Hakla, doğrulukla, Zeus'un en iyi olarak koyduğu
Yolla.
Artık üleştik mirasımızı, ama çok şeyleri
Çalıp götürdün, hediye yiyici beylere[164]
Yaltaklanıp iyice; gönüllüdür onlar böyle
İşlere.
Budalalar, bilmiyorlar yarımın bütünden ne
Kadar çok[165] olduğunu,
Ebegümecinde ve çirişotunda ne büyük fayda
Bulunduğunu.
Gizli tutuyorlar tanrılar geçimi insanlardan
Yoksa bir güncük çalışmayla kazanabilirdin
Kolayca
Sana bir yıl yetecek olanı, hiç yorulmadan.
Asıverirdin ocak başına dümeni[166]
Öküzlerin de işe dayanır, katırların da dururdu
İşe.
Fakat Zeus gizledi geçimi öfkelenince yüreği
Aldattığından onu Prometheus'un[167] düzeni;
Bu sebepten insanlar için acılar tasalar buldu.

162 İşleri, davaları konuşmak ve münakaşa etmek için toplanılan yer, doğal olarak pazar yeriydi.

163 İnsanlara buğdayı veren, tarla bakımını öğreten bu tanrıçadır.

164 Hesiodos'un memleketi olan Askra'da hem hükümdar, hem de yargıç anlamında kullanılıyor.

165 Ufak fakat emin bir şeyin, büyük ama şüpheli ve eksik olan bir şeyden daha iyi olduğunu anlatmak istiyor. Antikçağ'da diyalektik bakış açısının ortaya çıkışını görmek bakımından ilginç.

166 Balıkçılık mevsiminin dışındaki zamanlarda, dümen ıslak kalıp çürümesin diye ocağın başına asılırdı.

167 Yunan mitolojisine göre İapetos'un oğlu olan Prometheus insanlara ateşi götürerek uygarlaşmalarını sağlamıştır. Buna öfkelenen Zeus, onu Kafkas Dağları'na bağlamış ve her gün yenilenen ciğerlerini dev akbabalara yedirerek ona büyük acılar çektirmiştir.

Gizledi de ateşi; İapetos'un[168] yavuz oğlu onu
Yeniden
Çaldı insanlar için ulu Zeus'tan,
Narteks[169] oyuğunda gizledi, aldattı şimşek fırlatan
Zeus'u.
Şöyle dedi öfkeyle bulut toplayıcı Zeus ona:
İapetos oğlu, çok bilmişlikle olmayan eşi,
Seviniyorsun ateşi çaldığına, aldattığına beni,
Fakat büyük dert açacağım senin de, gelecekteki
İnsanların da başına.
Onlara ben ateş yerine bir afet yollayacağım,
Hepsi
Neşelenecek yürekten okşayıp severek afetini.
Böyle dedi de kahkahayla güldü tanrılar ve
İnsanlar atası,
Ünlü Hephaistos'a da buyurdu bırakıp her işi
Toprağı suyla kararak yoğurmayı, insan gücü,
İnsan sesi
Vermesini, yüce ölümsüz kadın tanrılara
Benzeyen
Güzel vücutlu ve sevimli bir genç kız yaratmasını;
Athena'ysa
İş görecekti, güzel kumaşlar dokumasını.
Zariflik bağışlayacaktı başına altın süslü Afrodit
Yakıcı arzu ve vücudu kemiren kaygı hem de.
Yüzsüzce bir düşünüş, düzenci bir huy aşılamayı
Hermes'ten Argos'u[170] öldüren ulaştırıcıdan
Diledi.
Böyle dedi; uydular onlar da Kronos oğlunun
Fermanına:
Ünlü usta Hephaistos[171] çamura hemen şekil
Verdi,
Nezih bir kız benzeriydi Kronos oğlunun fikri;
Kuşatıp süsledi parlak gözlü Tanrı Athena,

168 Yunan mitolojisinde Titan; Atlas, Prometheus, Epimetheus ve Menoitios'un babaları.

169 Narteks kamışı: İçindeki lifler tutuşturulunca uzun zaman ateşi sönmeden sakladığından, bu cins kamışı Yunanlılar, bir yerden bir başka yere ateş götürmek için kullanırlarmış.

170 Yunan mitolojisinin çok gözlü devi. Hera tarafından İo'nun bekçiliğine atandı, ama Hermes tarafından öldürüldü. Keskin göz anlamında kullanılır.

171 Yunan mitolojisinde Emek Tanrısı.

Kharitler,[172] bu güzellik tanrıları ve Peitho[173] hatun
Vücuduna altın süsler taktılar, taç ördüler
Bahar çiçekleriyle saçı güzel Hora'lar.[174]
Bütün süsleri uydurdu Pallas Athena
Vücuduna;
Argos'u öldüren ulaştırıcıysa onun göğsüne
Yalanlar, aldatıcı sözler, oyuncu bir huy
Yerleştirdi
Gürleyen Zeus'un dileğince; sonra da dillendirdi
Tanrıların habercisi, ad takıp dedi bu kadına
Pandora,[175] zira konakları Olympos'ta olan bütün
Tanrılar
Armağan verdiler ona, dert olsun diye çalışkan
İnsanlara.
Bu derin ve karşı konmaz düzen bitince
Epimetheus'a[176] gönderdi Ata Argos'u öldüren
Ünlü tanrıyı,
Armağanı götürüyordu tanrıların tez habercisi;
Epimetheus
Hiç düşünmedi Prometheus'un ona söylediğini
Hediye almamasını asla Olymposlu Zeus'tan,
Çevirmesini
Gerisin geriye, ölümlülerin başına felaket
Gelmesin diye.
Aldıktan sonra anladı, fakat artık onundu.
Eskiden yaşıyordu yeryüzünde insan soyları
Uzak kötülüklerden, ezici zahmetten
Ağır hastalıklardan uzak, insanlara ölüm
Getiren.
Zira çabuk kocar felaket sefalet içinde

172 Yunan mitolojisinde bitki tanrıları. Ama daha sonra, Afrodit'in hizmetini gören güzellik, mutluluk ve şans tanrıları. *–çev.*

173 Okeanos'un kızı; kelime anlamı "kandıran" demektir; Afrodit'in hizmetçisinin adı.

174 Yunan mitolojisinde Tanrı Zeus ile Themis'in kızları; üç mevsim –ilkbahar, yaz ve kış– tanrıçaları. *–çev.*

175 Yunanca "her türden şeye sahip" demektir. Prometheus'un ateşi çalması üzerine, Tanrı Zeus Pandora'yı, insanları cezalandırmak için Prometheus'un kardeşi Epimetheus'a gönderdi. Ne var ki, Prometheus'un uyarısına rağmen Pandora'yla evlenen Epimetheus, insanlığın başına gelecekleri bihaberdi. Zira Tanrı Zeus Pandora'ya, içinde bütün kötülüklerin bulunduğu bir de kutu vermişti. Kutuyu açan Pandora, bütün kötülüklerin insanlara bulaşmasına neden oldu. *–çev.*

176 Yunancada "sonradan düşünen" demektir. Prometheus'un kardeşi ve insanlığa bütün belayı bulaştıran Pandora'nın kocası.

Ölümlüler,
Fakat kadın eliyle[177] küpün koca kapağını kaldırdı,
İçindekileri kaçırdı, acı kaderler hazırladı
İnsanlara.
Yalnız Elpisti[178] kırılmaz evin içinde kalan;
Küpün ağzına varmıştı dışarı uçamadan,
Küpün kapağı daha önce düşmüştü üzerine,
Aigis'li[179] bulut toplayıcı Zeus'un dileğiyle.
Fakat sayısız acılar dolaşıyor, insanların
Başında.
Dolu felaketlerle deniz, dolu toprak da.
Hastalıklar insanlara kimi gündüz kimi gece
Uğrarlar kendiliklerinden felaket getirerek
Ölümlülere
Sessizce seslerinden düşünceli Zeus mahrum
Ettiğinden.
İşte böyledir, nasip olmaz kimseye kurtulmak
Zeus'un niyetinden.
İyi bildiğim bir masal daha anlatayım sana ben
İstersen, dinle sen de can kulağıyla,
Aynı kökten doğduklarını tanrılarla ölümlü
İnsanların.
Ölümlü insanların soyunu altından[180] yaptılar
İlk önce,
Olympos'ta konakları olan tanrılar.
Bunlar Kronos çağındaydılar, o zaman o gökte
Hakandı;
Tanrılar gibi yaşıyorlardı, kaygısız yürekleri,
Uzak meşakkatlerden, acılardan; ne de kötü
Yaşlılık
Buluyordu onları, yıpranmadan hiç kolları
Bacakları
Neşeleniyorlardı şölenlerde, bütün kötülüklerden
Ayrı
Ölüyorlardı uyku bastırmış gibi; bütün

177 Pandora. –*çev.*

178 Ümit kastediliyor –*çev.*

179 Yüz altın püsküllü kalkan; Tanrı Zeus onunla fırtına ve dehşet saçarmış.

180 Hesiodos'un ünlü "altınçağ" masalı burada başlıyor.

İyi şeyler
Onlarındı, meyve veriyordu bereketli toprak
Kendi kendine, çeşitli ve bol; seve seve,
Bakıyorlardı rahatça işlerine her türlü bolluk
İçinde;
Çoktu koyunları, bahtlı tanrılar seviyorlardı
Onları.
Fakat bu soyu toprak örtüp gizlediği vakit
Birtakım daimon[181] oldular, ulu Zeus'un dileğiyle
Bunlar,
İyi, yeryüzünde dolaşan, ölümlü insanlara yardıma koşan;
Onlar gözetlerler yargıları, fenalıkları,
Sislere bürünerek dolaşırlar bütün yeryüzünü,
Bereket saçarak ve bu hakanca işiydi onların.
Yeniden ikinci bir soy, çok daha değersiz, bundan
Sonra
Yarattılar gümüşten Olympos'ta konakları
Olanlar,
Altın soya ne vücutça benzeyen ne de düşüncede.
Çocuk tam yüz yıl şefkatli anasının yanında
Büyürdü oynayarak, koca çocuk, kendi evinde.
Fakat yetişip de gençlik çağına girince
Kısa bir zaman yaşıyorlardı acı, cefa çekerek
Düşüncesizliklerinden; ellerinde değildi azgın
Gururlarını
Birbirinden uzak tutmak; ne ölümsüzlere
Tapınmak istiyorlardı
Ne de bahtlıların sunaklarında kurban sunmak,
Âdeta, yakışığa uyarak; bunun üzerine onları
Zeus, Kronos oğlu yok etti, saymadıklarından
Olympos'u ellerinde tutan bahtlı tanrıları.
Fakat bu soyu da toprak örtüp gizleyince
Yeraltılı oluyorlar, bahtlı ölümlüler diye
Anılıyorlar,
İkincisiyse de dereceleri, hiç eksik değil, şerefleri.
Zeus baba başka, üçüncü bir soyunu ölümlü

181 Homeros'a göre adalet dağıtan tanrılar, ama Hesiodos bunları insan ile tanrı arasında bir varlık olarak düşünmüş. *–çev.*

İnsanların,
Bakır soyu yarattı, gümüş soya hiç de benzemeyen,
Dişbudak ağacından, korkunç ve pek güçlü;
Ares'in[182] acı ve azgınca işleriyle hep
Düşündükleri,
Ekmek yemiyorlardı bunlar,[183] çeliktendi[184] yiğit
Yürekleri,
Korkunçtular; büyüktü güçleri, ürkütücü eller
Sallanıyordu uzuvlar üzerine.
Tunçtandı silahları, tunçtan evleri,
Tunçla yapıyorlardı işlerini; kara demir
Daha yoktu.
Bunlar kendi elleriyle öldürülerek
İniyorlardı küflü evine korkudan ürperten
Hades'in,[185]
Adsız sansız bırakıp gittiler güneşin parlak
Işığını.
Fakat bu soyu da toprak örtüp gizleyince
Yeniden bir başka dördüncü soy yarattı çok
Besleyen yeryüzünde
Zeus, Kronos oğlu, daha adil, daha iyi,
Kahraman adamlar tanrılık soyu, onların adı
Yarı tanrıdır, ilk nesilden olanları sonsuz
Dünya üzerinde.
Bunların birtakım uğursuz savaş ve
Korkunç boğuşma
Yedi kapılı Theba önünde, Kadmos[186] ilinde

182 Yunan mitolojisinde Trakya kökenli savaş tanrısı ve aynı zamanda Afrodit'in sevgilisi. *–çev.*

183 Hesiodos burada insanların artık et yeme dönemine geçtiklerini kastediyor.

184 Aslında "taştandı" olmalıdır, çünkü henüz demir çağına girilmemişti. Baydur'un çevirisinde "taş" yerine "çelik" denmektedir. Ancak bunun yanlış olduğu görülüyor, çünkü bakır çağından bahsederken "çelik" kavramı burada abes kaçmaktadır. Nitekim Azra Erhat da Almanca çeviride olduğu gibi bu kelimeyi "taş" diye çevirmiş.

185 Yunan mitolojisinde Tanrı Kronos ve Hera'nın oğlu; Cehennem Tanrısı. Latincede Pluton olarak bilinir. *–çev.*

186 Yunan mitolojisine göre, Fenikeli kral Agenor, oğlu Kadmos'u, kaçırılan kız kardeşi Avrupa'yı bulması için Yunanistan'a gönderdi. Delphi Kehaneti'nden aldığı buyruk üzerine Theba'ya yerleşen Kadmos, ejderha Ares'i öldürerek dişlerini, yerden bitmesi için toprağa gömdü. Efsaneye göre savaşçı Spartalılar, bu dişlerden biten savaşçılardı. Ayrıca Yunanistan'a yazının Kadmos tarafından getirildiği iddia edilir. *–çev.*

Yok etti, dövüşürken Ödipus'un[187] sürüleri
Yüzünden,
Başka bir takımını da gemilerle denizin dipsiz
Boşluğunu aşırıp
Truva'ya götürdü saçı güzel Helena için.
Bir takımını gizledi ölüm sonu orada,
Daha başkalarına hayat ve durak vererek
İnsanlardan uzakta
Yerleştirdi Zeus, Kronos oğlu dünyanın bir
Ucuna
Tanrılardan uzakta; Kronos hakanlarıdır.
Yaşıyorlar yürekleri gamsız kedersiz
Bahtlılar adalarında, derin girdaplı Okeanos[188]
Kıyısında
Bahtlı kahramanlar; onlara bal gibi tatlı
Meyveler,
Üç kere bir yılda eren, verir bereketli bahçeler.
Bundan sonra gelen beşinci insanlar arasında
Olmasaydım, ya önce ölseydim yahut geççe
Doğsaydım.
Şimdiki soy demirdendir; ne gündüzleri
Dinlendikleri var zahmet ve acıdan ne geceleri,
Soysuzlar; ezici kaygılar verecek tanrılar.
Fakat yine iyi şeyler katılmış olacak bunların
Kötülüklerine,
Zeus yok edecek bu soyunu da ölümlü insanların,
Şakaklarında ağarmış saçlarla doğdukları gün.
Ne baba çocuklara uyacak ne de çocuklar
Babaya
Ne konuk ev sahibini, arkadaş arkadaşı
Ne de kardeş sevecek kardeşi, eskisi gibi.
Çok geçmeden saymayacaklar yaşlı ana
Babalarını,

187 Yunan mitolojisine göre Thebalıların kralı. Laios ve İokaste'nin oğlu. Orakel Kehaneti'ne göre babasını öldürecek ve annesiyle evlenecektir. Ölüme terk edilen Ödipus, kurtarıldıktan sonra, bir tartışma üzerine tanımadığı babasını öldürdü. Daha sonra, Thebalıların Sphinks'ten kurtaran Ödipus, ödül olarak hem tahtı aldı, hem de annesiyle evlendi. Bu evlilikten dört çocuk doğdu. Gerçeğin ortaya çıkması üzerine İokaste kendini astı, Ödipus ise, gözlerine mil çekerek kendisini cezalandırdı. *–çev.*

188 Yunan mitolojisine göre Uranos ve Gaia'nın oğlu. Dünya okyanuslarının tanrısı. Hesiodos ve Homeros'a bakılırsa tanrıların ilki. *–çev.*

Hakaret edecekler onlara ağır sözler söyleyerek
Şerirler, tanrıların öcünden çekinmeyecekler,
Kocamış ana babaya vermeyecekler bakımlarını
Geri,
Güçle hak alanlar; yıkacaklar birbirinin
Şehirlerini.
Ne andına bağlıya itibar edecekler, ne adile
Ne de iyiye; kötülük işleyeni, haddini bilmeyeni
Daha çok sayacaklar, hak kola kalacak
Saygı kalkacak; kötü kişi iyiye zarar verecek
Eğri sözlerle, doğru olduğuna da ant içecek.
Yoldaşlık edecek kıskançlık, zavallı insanlara
Kötü sözler kötü bakışlarla, sevinerek zarara.
Ve o zaman geniş yeryüzünden Olympos'a
Doğru
Parlak örtülere bürüyerek güzel vücudunu
Ölümsüzler arasına gidecek, insanları bırakıp
Saygıyla utanma;[189] kalacak acılarla kederler
Ölümlü insanlara, çaresi olmayacak felaketin.
Şimdi de bir ibret masalı söyleyeceğim
Beylere, [kendileri de]
Akıllıysalar da, atmacanın dediğini, boynu
Alaca bülbüle,
Pençesinde taşırken yüksek bulutlar arasında.
Beriki içler acısı, çengel tırnaklarla delik
Deşik olmuş
Feryat ediyormuş; çıkışmış atmaca şiddetle
Ona:
Ne bağırıyorsun budala! Ötüşü güzel olsan da
Ben nereye götürürsem oraya gideceksin,
Daha güçlünün elindesin,
Yem yaparım istersem, istersem bırakırım;
Delidir daha güçlülere karşı gelmek isteyen.
Nasip olmaz zafer ona, acı da çeker utançtan
Başka.
Böyle dedi gergin kanatlı kuş, tez uçan atmaca.
Ey Perses, sen de hakka kulak ver, azgın olma,
Azgınlık kötüdür halktan olana, asil kişi de

189 Yunancada iki güzel kadın; Aidos ve Nemesis.

Dayanmaz kolayca, ezilir onun altında
Felakete uğrayarak; öte yandan geçen yol
Daha iyidir, hakka götürür. Hak yener azgınları
En sonunda; başına gelince anlar budala.
Hemen koşar zira Horkos[190] eğri yargılar
Ardından,
Kopar gürültü, rüşvet yiyiciler hakkı
Sürükleyince
Götürmek istedikleri yere, eğri yargılara
Bağlayarak işleri.
Dike[191] dolaşır ağlaya sızlaya şehri,
İnsanların duraklarını,
Sislere bürünerek, felaket getirerek insanlara
Onu kovan ve doğru dağıtmayanlara.
Yabancı ve yerli için doğru yargı verenlerin,
Hakkı hiç ayaklar altında çiğnemeyenlerin
Gül gülistan olur şehri, bolluk içinde yaşar
Her biri.
Besler gençleri barış yurtta, asla onlar için
Uğursuz savaş kararlaştırmaz geniş görüşlü
Zeus.
Hakkı gözetenlerin başına ne açlık gelir
Ne de felaket; bol sofralarında işlerinin meyvesi
Üleşilir.
Verir onlara toprak bol yiyecek, dağlarda meşe
Palamut taşır tepesinde, arı orta yerinde.
Sık yünlü koyunlara yünleri ağır gelir,
Kadınlar babaya benzer çocuk doğurur.
Yaşarlar refah içinde bol nimetlerle, gemilerle
Açılmazlar denize, meyve verir bereketli
Topraklar.
Haksızlık düşünenlere ve kötülük doğuran
İşlere
Ceza düşünür geniş görüşlü Zeus Kronos oğlu.
Çoktur bütün bir şehre bir tek kötünün felaket
Getirdiği,
Yanılıp kötü işler işlemesi yüzünden.

190 Yemin tanrısı. –*çev.*

191 Hak. –*çev.*

Bunlara büyük bela yollar gökten Kronos oğlu,
Açlığa katar vebayı, halk kırılır,
Doğurmaz olur kadınlar, söner ocaklar
Olymposlu Zeus'un tedbiriyle; başka bir defa
Yine
Ya onların koca ordularını yok eder, ya
Surlarını
Yahut denizdeki gemilerinden mahrum eder
Zeus onları.
Ey beyler, sizler de düşünün iyice
Bu hak kavgasını; insanlar arasında, hem de
Yanı başında,
Ölümsüzler bakarlar kimlerin eğri yargılarla
Birbirine kuyu kazdığına, tanrıların gözüne
Aldırmayarak.
Üç kere on bindirler çok besleyen yeryüzünde
Ölmez gözcüleri Zeus'un ölümlü insanlar
Yanında.
Onlar gözetler hak kavgalarını, kötü işleri,
Sislere bürünüp dolaşırlar bütün yeryüzünü.
Bir de genç kız vardır adalet diye, Zeus'tur
Babası
Tanır ve sayarlar Olympos'un sahibi tanrılar
Onu.
Biri onu kırınca haksızlıkla hakaret ederek,
Hemen varır oturur yanına babası Kronos
Oğlunun,
Duyurur hak tanımaz insanların niyetlerini;
Sonunda
Halk çeker cezasını beylerin deliliğinin, uğursuz
Niyetlerle
Eğri yargılarla başka yana hakkı çevirenlerin.
Bunları göz önünde tutarak, ey beyler,
Doğrultun yargınızı,
Ey rüşvet yiyiciler, eğri yargıları unutun büsbütün.
Kendine kötülük hazırlar başkalarına kötülük
Hazırlayan,
Kötü öğüdün en çok öğüt verenedir zararı.
Her şeyi gören gözü Zeus'un, her şeyi fark eden,

Şimdi görür bunu da, kaçmaz gözünden
Nasıl bir adalet olduğunu bu şehirde barınan
Adaletin.
Artık ne kendimin insanlar arasında isterim
Adil olmasını, ne de oğlumun; zira kötüdür adil
Kişi olmak
Hakkın büyüğünü haksız aldığı yerde; fakat
Ummam henüz
Gerçekleştireceğini düşünceli Zeus'un bunları.
Ey Perses, bunları sen de can kulağıyla dinle,
Hakka kulak ver artık, zoru unut büsbütün.
Şu âdeti koydu zira Zeus insanlar için;
Balıklar, karadaki hayvanlar, uçan kuşlar
Yiyecekler birbirini, hak yoktur aralarında
Zira.
İnsanlara ise hak yolladı, odur nimetlerin en
Büyüğü.
Bir kimse isterse halka bildirmek hakkı
Görerek,
Bahtlı kılar geniş görüşlü Zeus onu.
Kim ki şahitlik eder ant içerek bile bile
Yalan yere, kırar Hak'kı korkunç bir yanlışa
Düşerek,
Onun soyu sönüp gidecektir;
Gelişmek muhakkaktır doğru ant içenin soyuna.
Sana düşünüp iyi şeyler diyeceğim, ey Perses,
Koca budala.
Kötülüğü bol bol elde edebilirsin, kolayca
Düzdür yolu, pek yakındır yeri;
Meziyetin önüne alın teri koydular
Ölümsüz tanrılar; uzundur, diktir yolu,
Hem de önce taşlarla dolu; varınca tepeye
Kolaydır ondan sonrası, başta güçse de.
En kusursuzdur, kendisi her şeyi düşünüp
Gören,
Neyin ilerisi ve sonu için daha iyi olduğunu,
İyidir iyi söze uymasını bilen kişi de;
Bir adam ki ne kendi görür ne de can kulağıyla
Başkasını dinler, o işte yaramaz hiçbir işe.

Sense hatırlayıp hep öğüdümüzü
Çalış Perses, tanrı soylu, çalış ki açlık senden
Nefret etsin, güzel çelenkli Demeter seni sevsin,
Zahireyle doldursun ambarını saygıdeğer
Tanrı,
Açlık hep aylak kişinin yoldaşıdır.
Ne tanrılar sever çalışmadan yaşayanı,
Ne de insanlar, eşek arılarına benzer mizaçla,
Faydasız olan,
Bal arılarının emeğini tüketen çalışmadan.
Yiyerek; işlerini gereken ölçüde düzenlemekten
Hoşlan ki
Dolsun mevsimin mahsulüyle ambarların.
Büyük sürüleri, varlıkları olur çalışanların,
Daha çok severler çalışanları ölümsüzler.
Ve ölümlüler; iş tutmayanları da hiç sevmezler
Çalışmak ayıp değildir asla, çalışmamak ayıptır
Çalışırsan çok geçmez kıskanır seni çalışmayan,
Varlığını görerek; varlığın ardından şeref
Ve itibar gelir.
Kaderce senin gibi olan için çalışmak en iyisi,
Başkalarının malına dikmeyip ruhunun haris
Gözünü,
İşe çevirirsen geçimini düşünerek, sana dediğim
Gibi.
Kötü bir utanç yoksula yoldaşlık eder,
Utanç insanlara hem dokunur hem de yarar.
Utanç yoksullarda, pervasızlık zenginlerde
Bulunur.
Malın çalınmışı değil, tanrı vergisi olanı
Hayırlıdır.
Bir kimse büyük varlık toplarsa yumruk
Gücüyle,
Yahut diliyle[192] yağma ederse çok kereler olduğu
Gibi
Kazanç hırsı aklını yanıltınca
İnsanların, utanmazlık utancı susturunca;
Karartıverirler tanrılar bahtını, kalmaz evinin

192 Burada kavga, dövüş ve tartışma demektir.

Bereketi
Bu adamın, pek kısa sürer varlığın yoldaşlığı.
Birdir günahı kim ki yalvarana, kim ki
Yabancıya kötülük eder,
Kim ki kendi kardeşinin yatağına girer
Gizlice yatmak için karısıyla, ahlaksızca,
Kim ki düşüncesizce yetimlere karşı suç işler,
Kim ki ihtiyarlığın sevimsiz eşiğindeki
Babasıyla
Kavga eder, ağır söz kullanarak,
Böylesine Zeus kendi kızar, sonunda da ona,
Haksız işlerine karşılık yükler ağır bir ceza.
Fakat sen uzak tut deli yüreğini bunlardan,
Gücün yettiği kadar kurban sun ölümsüz
Tanrılara
Afif, temiz olarak, yak güzel but parçalarını[193]
Ayrıca şarap tütsü sunarak dost kıl kendine
Yatacağın vakit yatağına, bir de kutlu ışık
Çıkınca.
Ta ki sana dost olsun yürekleri ruhları,
Ta ki satın alasın başkasının mirasını, değil
Seninkini başkası.
Seni seveni yemeğe çağır, düşmanını uzaklaştır;
Evi sana yakın olanı en çok çağır;
Beklenmedik bir şey olursa yurdunda,
Komşular kuşanmadan gelir, kuşanır da öyle
Akrabalar.
Beladır kötü komşu, iyisi ne kadar büyük
Nimetse.
Nasibi olur itibardan, kendisine iyi komşu nasip
Olan.
Yok olmazdı öküzün, komşun kötü olmasa.
İyi ölç komşularından aldığını, tam ver geri,
Aynı ölçüyle, hatta daha çok, elinden gelirse;
Olursa ilerde ihtiyacın, muhakkak bulabilesin
Diye.
Haram kazanca bakma, haram kazanç birdir

193 Antik Yunan'da kurbanların but gibi en iyi parçaları, tanrılara adanmak üzere yakılır ve sonra da üstüne şarap dökülürdü. *–çev.*

Ziyanla.
Seveni sev, arayanı ara.
Ver verene vermeyene de verme.
Veren olur verene, kimse vermez vermeyene.
Vermek iyidir, çalmak kötüdür, ölüme götürür.
Seve seve veren kimse, çok verse de,
Sevinir verdiğine, haz duyar yüreğinde;
Kim ki yüzsüzlük ederek kendi alır,
Küçük de olsa, can sıkar, darıltır.
Azın üstüne az da koysan,
Bunu sık sık yaparsan, çok olur azdan.
Evde yığılı duran, insanı düşündürmez hiçbir
Zaman.
Evde olması iyidir, kapı dışı zararlıdır.
Vardan almak iyidir; yüreğe acı verir
Olmayanı dilemek, bunları düşünmek gerek.
Başlanan ve bitmekte olan fıçıdan iç doya doya,
Arada idareli ol, boştur dipten kısma.
Bir dost için kararlaştırılan ücret yeter
Olmalı,
Kardeşin için de, gülerek de olsa, şahit ister.
İtimat gibi itimatsızlık da insanı mahveder.
Dolgun kalçalı bir kadın aklını çelmesin sakın,
Tatlı sözlerle okşayan, ambarını yoklayan.
Kadına kanan kişi, dolandırıcılara kanmış
Bilsin kendini.
Tek çocuğun olsun, beslemek için
Baba mirasını, böyle artar varlık konakta;
Kocayıp ölsün kendi de bir çocuk bırakarak.
Kolayca çok çocuğa da verir Zeus sayısız
Varlık,
Çok çocuk çok yüktür, artma da büyüktür.
Yüreğinde arzu besliyorsan servet için,
Dediklerimi yap, iş üstüne iş işle.
Atlas kızı Pleiad'lar doğunca
Hasada başla, sürmeye de batınca.
Onlar kırk gece kırk gün
Görünmez olurlar, yıl yeniden dönüp gelince
Görünürler ilk olarak bilenirken oraklar.

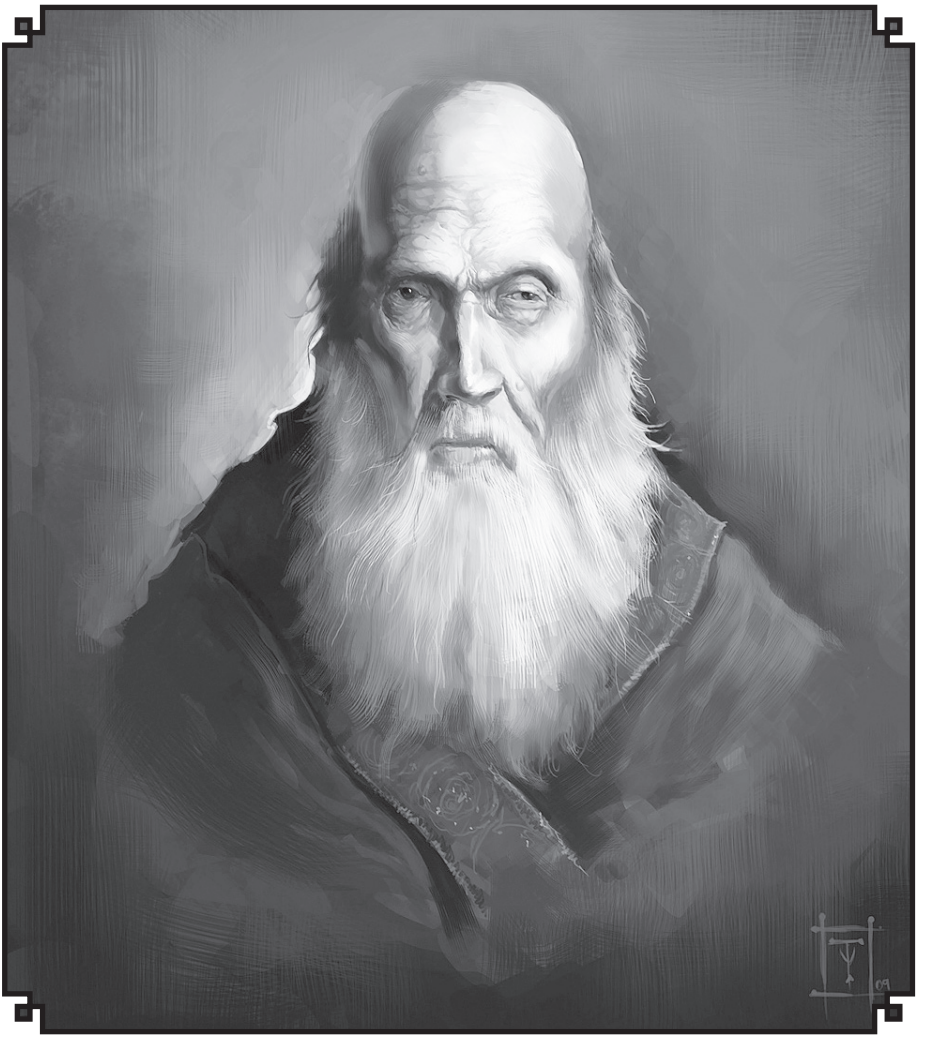
Böyledir âdet ovalar için, ister yaşasınlar
Deniz kıyısında, ister yanları kapalı derelerde,
Dalgalanan denizden uzak, yağlı toprakta.
Çıplak olarak ekmeli, çıplak olarak sürmeli
Çıplak olarak da biçmeli, istiyorsan mevsiminde
Görmek
Bütün Demeter işlerini, mevsiminde
Yetişsin her şey diye, sonunda sıkıntı çekip
Dilenmemek için yabancı kapılarda, bir şey
Alamadan
Şimdi nasıl bana geldiysen; sana ne öyle bir
Şey vereceğim
Ne de ölçeceğim; çalış budala Perses,
Yap tanrıların her insana gösterdiği işleri.
İstemiyorsan çocuklarınla, karınla yüreğin
Sızlayarak
Aramak geçimini, sana aldırmayacak
Komşulardan.
İki kere, üç kere olur işin, daha sıkarsan geçmez
Eline
Hiçbir şey, bin bir dereden su getirirsin boş
Yere;
Nafiledir sarf ettiğin sözler; sana sağlık veririm
Düşünmeni, borcunu ödeme, açlıktan kurtulma
Çaresini.
Önce bir ev, bir kadın ve çift öküz;
Köle olarak, karı olarak değil, öküzlerin
Ardından gelecek.
Bütün aletleri evinde hazırla
Başkasından aramamak için, olmaz der
Kalırsın sıkıntıda,
Mevsim geçer, kalır yüzüstü işler.
Bırakma yarına, öbür güne,
Zira ne boş işlerle uğraşan doldurur ambarını
Ne de yarına bırakan; kaygıdır yürüten işi.
İşini yarına bırakan hep zararla boğuşur.
Vaktaki kesilir yakıcı güneşin gücü
Terletici sıcak, güz bitimi yağmurları yollar
Pek güçlü Zeus, insanın vücudu değişip

Pek daha çevikleşir; artık Sirius[194] yıldızı
Felaketle beslenen insanların tepesinde kısaca
Geçer gündüzün, daha çok geçmeden faydalanır,
O zaman hiç kemirilmemiştir demirle
Kesilmiş ağaçlar,
Yapraklarını yere döker, dalların sürmesi
Diner;
O zaman işte ağaç kes düşünüp mevsimin işlerini:
Havan üç ayak olsun, havan eli üç dirsek uzun
Dingili yedi ayak kes, tam karardır böylesi,
Sekiz ayak olursa çıkar çapa sapı da.
Üç karışlık ispit kes on tutamlık tekerler için,
Birçok eğri odun; bulunca sapan gövdesi odunu
Taşımalı eve, dağda arayıp yahut da ovada,
Pırnar ağacı; öküzlerle sürerken budur en
Sağlamı.
Athena'nın uşağı[195] onu yerleştirip sapan
Keskisine
Bağlar çivilerle, oka tutturur önde.
Çift sapan bulundur gayret edip evinde,
Biri tek parçalı, öteki ekli, çok daha iyidir
Böylesi.
Birini kırarsan ötekine bağlarsın öküzleri.
Kurt yemez defneden yahut karaağaçtan yap
Okları,
Meşeden olmalı keski, pırnardan sapan gövdesi.
İki zorlu öküzün olsun dokuzar yaşında,
Çökmez güçleri,
Aşmışlardır gençliği, bunlardır iş için en iyi
Olan;
Kavga edip sabanı evleklerde kırmazlar,
İşi oracıkta bırakmazlar hedefe ulaşmadan.
Kırklık bir çiftçi gelmeli onların ardından,
Dörder bölümlü sekiz dilim ekmek yiyip
İşe bakacak, çizgiyi doğru çekecek olan,
Etrafına bakınıp arkadaş aramayan,

194 Köpek Yıldızı. Gökteki en parlak sabit yıldız olarak bilinen Sirius, Mısırlılara, zamanı ayarlamakta yardımcı olurdu. *–çev.*

195 Zanaatkâr, becerisini bilimin tanrısı Athena'ya borçludur.

Aklını işe veren; daha genci olamaz daha iyi
Tohum ekmekte, yeniden ekmekten
Çekinmekte,
Arkadaşlarına kapılır daha genci.
Dikkat et, sesini duyunca turnaların,
Yüksek bulutlar arasında her yıl gibi
Çığrışanların:
O çift sürmenin işaretidir; bildirir
Yağmurlu kış mevsimini; yüreği sızlar sığırsız
Kişinin.
Besle o zaman içeride kıvrık boynuzlu öküzleri.
...



Anaksimander
(MÖ 610-547/46)

Fragmanlar[196]

A. Dünya görüşü

I. Gökbilim üzerine

1) ... Ayrıca o, bir evren[197] modeli de tasarlamıştı.[198]

2) Eudemos'un belirttiğine göre, gezegenlerin büyüklüğü ve birbirine olan uzaklığına dair bilimsel araştırmaları ilk kez Anaksimander geliştirdi. Ona göre, gezegenlerin sıralaması[199] Pisagor'dan[200] kaynaklanmaktadır. Güneş ve Ay'ın büyüklüğüyle uzaklığı ise, Güneş ve Ay tutulması sayesinde anlaşıldı ve hesaplanabildi. Kim bilir belki de Anaksimander bunu, Merkür ve Venüs'ün, Güneş ve Ay'ın yanından geçmesi[201] sayesinde hesaplayabildi.[202]

---

196 Anaksimander'in yazdığı eserler kaybolmuştur, ancak bazı fragmanlar çeşitli antikçağ yazarlarınca kayda alınmıştır. Bu kaynaklar Wilhelm Capelle tarafından *Die Vorsokratiker,* başlığı altında toplanmış ve Akademi Ver., Berlin, 1958'de yayımlanmıştır. Cümle ve paragraflara ilişkin dipnotlarda bu bölümlerin hangi esere dayandırıldığı ayrıca belirtilmiştir.

197 Evreni yarım küre olarak tasarlayan Anaksimander, bunun bir de modelini yapmıştı. Buna göre yarım kürenin içine alttan bakıldığında o güne kadar bilinen bütün yıldızlar ve gezegenler belli bir mekân ve zaman orantısıyla yarım kürenin içine yerleştirilmişti.

198 Diogenes Laertius, II, 2 = 12 A 1

199 Evrendeki yıldızlar ve gezegenler dıştan içe doğru sıralanırlar.

200 Samos'ta MÖ 570 yılında doğan Pisagor, kırk yaşından sonra Güney İtalya'ya göç ederek felsefi ve bilimsel çalışmalarını orada sürdürmüştü. Sayılara gizemli anlamlar yükleyen Pisagor büyük bir matematikçi olarak biliniyordu. Ne yazık ki yazdıkları günümüze kadar ulaşamamıştır. Öğretisine ilişkin bilgilerin kaynağı esas olarak Roma döneminden kalmadır.

201 Tannery bunun, Anaksimander döneminde mümkün olmadığını belirtiyor.

202 Simplicius, *Aristotelesteles Üzerine, Gökbilim üzerine*, s. 417, 1; Diels = 12 A 19.

3) Ona (Anaksimander) göre Güneş'in çevresi Dünya'nınkinden 27 kat (dünyanın çevresi ise Ay'ın çevresinden 19 kat) büyüktür.[203]

4) Ona (Anaksimander) göre Güneş'in büyüklüğü Dünya'nınki kadardır, ancak çevresinin barındırdığı hava boşlukları nedeniyle çapı, dünyanınkinden 27 kat büyüktür.[204]

5) Yıldızlar içinde Güneş, en yüksek seviyeye sahip olandır; ondan sonra ay ve daha altta ise sabit yıldızlar ve diğer gezegenler gelmektedir.[205]

1. Dönüşümün nedeni

6) (Anaksimander'e göre) başlarda Dünya'nın yüzeyi ıslakmış. Ancak Güneş tarafından kurutulunca, buharlaşan nem, hem rüzgârı meydana getirmiş hem de Güneş ve Ay'ın rotasyonuna neden olmuş.[206] Geri kalan kısımsa denizleri oluşturmuş. Bu nedenledir ki denizler, günün birinde azalacak ve eninde sonunda tümden kuruyacaklardır.[207]

7) Bazıları, ki bunlara Anaksimander de dâhildir, çember gibi bir olan Güneş'in ışık saçtığını iddia etmektedirler. Nasıl ki bir tekerin merkezinde aks bulunur ve buradan dış çepere doğru diskler uzanır, aynı şekilde Güneş'in merkezinden yükselen ışık da, bu şekilde çeperden yayılarak parlamaktadır... Bir davuldan çıkan sesin, dar ve boş bir alanda yayılması gibi o da ışık yayar.[208]

8) Güneş güya bir çember gibiymiş..., tıpkı bir araba tekerleği gibi; tekerin çeperinin içi gibi boş, ama Güneş ateşle doludur ve tıpkı bir tulumdan müziğin yayılması gibi ateş de onun yarığından dışarı yayılırmış.[209]

2. Güneş ve Ay'ın hareketi

9) Anaksimander gezegenleri, üzerinde hareket ettikleri daire (çember) ve kürelerin hareket ettirdiklerini ilerini sürmüştü.[210]

---

203 Hippolytos, I 6, 5 = 12 A 11; bir başka kaynakta ise bkz. Aetius II 20, 1 = 12 A 21, burada ise Güneş'in çevresinin Dünya'nın çevresinden 28 kat olduğu belirtiliyor.

204 Aetius, II 21, 1 = 12 A 21.

205 Aetius, II 15, 6 = 12 A 18; bir başka kaynakça da bkz. Hippolytos I 6, 5.

206 Bu açıklama bize, Anaksimander'in henüz yıldızlarla bulutlar arasındaki mesafenin bilincinde olmadığını ve bunların doğrudan bir ilişki içinde olamayacaklarını kavrayamadığını gösteriyor.

207 Aristoteles, *Meteorologie II,* 1. 353b vd. = 12 A 27.

208 Achilles, 19 [46, 20 M., Poseidonios'tan aktarma] = 12 A 21

209 Aetius, II 20, 1 = 12 A 21.

210 Aetius, II 16, 5 = 12 A 18.

3. Ay üzerine

10) Ay, tıpkı Güneş gibi ortası ateşle dolu bir tekere benzer. Ayrıca o Güneş gibi hem yuvarlaktır hem de sesi bir yarıktan dışarı veren bir tulum gibi içindeki ateşi dışarı püskürtmektedir. Ay tutulması (bazı insanlara göre) ise tekerin hareketiyle meydana gelmektedir.

Ay tutulması bir başka yerde (Aetius II 29, 1) farklı anlatılmaktadır: Ay tutulması, tıpkı (hava) yarığının tıkanması gibi ışık tıkanması nedeniyle meydana gelmektedir. Aynı durum Güneş tutulması için de geçerlidir.[211]

11) Ay tutulması, ateş bacasının tıkanmasına benzer bir şekilde meydana gelmektedir.[212]

12) Anaksimander, Ay'ın kendine ait ışığı olduğunu iddia ediyordu.[213]

II. Dünya

1. Konumu üzerine

13) Bazı düşünürler, ki bunların içinde en yaşlısı Anaksimander idi, Dünya'nın kendi ağırlığı sayesinde sabit konumda kalabildiğini iddia ediyorlardı. Bunlara göre merkezdeki [ağırlık] hareketsiz konum, çemberin çeperine sabit bir güçle etkide bulunmakta[214] ve böylece Dünya'nın ne yukarıya ve aşağıya ne de herhangi başka bir yöne hareket etmesine izin vermektedir. O, iki farklı yöne birden hareket etmesi imkânsız olduğundan, zorunlu olarak sabit bir konumda kalmaktadır.[215] (Karş. Hippolytos I 6, 3) Dünya boşlukta sallanmaktadır; o herhangi bir kuvvetin etkide bulunamaması nedeniyle, her yöne aynı mesafede durmaktadır. [216]

14) Anaksimander, merkezi Dünya olan evrende, Dünya'nın sabit bir boşlukta salındığını iddia ediyordu.[217]

2. Dünyanın biçimi üzerine

15) İddia edildiğine göre Dünya, üst kısmı, çeperinin üçte biri olan bir silindire [huni] benzemektedir; (karş. Hippolytos I 6, 3) Dünya'nın şekli bükük, yuvarlak, bir sütuna (kesik bir sütuna) benzemektedir. Onun düz olan iki zemininden birinin üzerinde yürüyoruz; diğer yüzü ise ona karşıt konumdadır.[218]

---

211 Aetius, II 25, 1 = 12 A 22.

212 Aetius, II 24, 2 = 12 A 21.

213 Aetius, II 28, 1 = 12 A 22.

214 Yani merkezden çepere kadarki mesafe her yöne aynıdır.

215 Anaksimander'in bu görüşünden Parmenides ile Demokrit'in de etkilendiği görülüyor.

216 Aristotelesteles, *Gökyüzü Üzerine II*, 13. 295b 10 vd. = 12 A 26.

217 Theo von Smyrna (İzmirli Theo), 198 18 Hiller = 12 A 26.

218 Pseudoplutarch Stromateis, 2 (Theoprastlı) = 12 A 10.

3. Dünya haritasının ilk taslağı Anaksimander'e aitti

16) Üzerinde yaşadığımız dünyanın haritasına ilişkin ilk taslağı cesaretle ortaya atan Miletli Thales'in öğrencisi olan Anaksimander idi. (Ondan sonra o taslağı zamanla değiştirerek geliştirense birçok yeri gezmiş olan Miletli Hektataios'tu.)[219]

4. Denizlerin meydana gelmesi

17) Anaksimander, denizlerin geçmişte yaşanan bir su taşkınından artakaldığını ileri sürmüştü; sonradan ateş (Güneş) onun bir kısmını kurutmuş, geri kalanını ise kaynatarak (buharlaştırarak) dönüşüme[220] uğratmıştı.[221]

5. Deprem ve sismoloji üzerine

Anaksimander'in depremle ilgili bir açıklama yapıp yapmadığı konusu, Ammian'ın verdiği bilgilere rağmen karanlıkta kalmaktadır; anlaşılan Ammian ya da onun eserini çoğaltanlar, tarihsel bilgileri aktarırken, Anaksimander ile Anaximenes'i karıştırmışlar. Çünkü Ammian'ın eserlerini yeniden yayımlayan Accursius, daha o zaman (Augsburg 1553) bu hataya dikkat çekmişti, aynı şekilde Accursius'tan bağımsız olarak Ideler de, Aristoteles'in *Meteorologie I*'ini yayımlarken 586. dipnotta söz konusu hataya dikkat çekmektedir.

III. Meteoroloji[222]

18) Buharlaşan havanın ayrıştıktan sonra yeniden birleşirken ortaya çıkardığı hareketlenme, rüzgârı meydana getirmektedir.[223]

19) Rüzgâr, havanın nemli parçacıklarının Güneş tarafından kurutulması ve eritilmesiyle ortaya çıkarılan hareketlenmenin sonucunda meydana gelmektedir.[224]

20) Anaksimander'e göre bu fenomenler (gök gürültüsü, şimşek, gökkuşağı, kasırgalar) pönomatik (havanın yoğun bir şekilde sıkıştırılması) nedenlerden kaynaklanmaktadırlar. Yoğun bir bulut tarafından sıkıştırılmış hava, hafifliği ve inceliği sayesinde bulutu yarıp kurtulduğunda, yani bir bulut yırtılması olduğunda biz bunu, gök gürültüsü olarak duyarız; kara bulutun esnetilmesiyle de ışık oluşur ki bunu da şimşek olarak görürüz.[225]

219 Agathemeros, I 1(Eratosthenesli) = 12 A 6.

220 Kaynatarak suyun tuzlanmasına neden olmuştur.

221 Aetius, III 16, 1 = 12 A 27.

222 Anaksimander'in bu konuya ilişkin görüşlerini aktarmak için burada sadece örnekler verilecektir.

223 Hippolytos, I 6, 7 = 12 A 11.

224 Aetius, III 7, 1 = 12 A 24.

225 Aetius, III 3, 1 = 12 A 23 (Gök gürültüsü, şimşek, gökkuşağı ve kasırga üzerine).

B. Filozof

I. İlk nedensellik

21) Miletli Praxiades'in oğlu, Thales'in öğrencisi ve onun devamcısı olan Anaksimander, ilk kez ilk nedensellik kavramını kullanarak, şeylere ait elementleri sonsuz olarak nitelendirmişti. O, ilk nedenselliğin kaynağını ne suda ne de başka bir şeyde aradı; ona göre ilk nedenselliğin kaynağı, bütün evreni ve onunla birlikte dünyaları yaratan sonsuz bir şeydi. *"Şeylerin kaynağı olan şey, tıpkı diyet gibi, aynı zamanda onların sonu da olacaktır. Çünkü onlar, birbirilerine uyguladıkları haksızlıklar nedeniyle, zamanın kurallarına uygun olarak borç ve ceza veriyorlardı."*[226]

Dört elementin gelişimini ve dönüşümünü inceleyen Anaksimander, bunlardan hiçbirini şeylerin kaynağı olarak görmemiş, fakat bunlardan farklı başka bir şeyi onların kaynağı olarak nitelendirmişti...[227]

22) Nedenselliğin kaynağı, kaynağı madde olan sonsuzluktur... Diğer düşünürler de sonsuzluğu madde[228] olarak algılıyorlardı.[229]

1. Sonsuzluğu ilke haline getirmesinin nedenleri

23) "Varoluş sona ermesin diye."[230]

24) Anaksimander sonsuzluğun, varoluşun ve yokoluşun tek bir nedeni olduğunu belirtiyordu. Varoluş, yokoluştan çok önceleri meydana gelmektedir ki bu döngü, sonsuzluktan bu yana devam etmektedir.[231]

2. Sonsuzluğun özellikleri

25) Her şey, ya "başlangıç"tır ya da "başlangıç"tan kaynaklamaktadır; ancak sonsuzluğun bir başlangıcı yoktur, aksi takdirde onun da bir sonu olmalıydı. Ayrıca başlangıç (zorunlu olarak) hem meydana gelmemiş hem de sonsuz olmalıdır. Çünkü her oluşum aynı zamanda son bulmak zorundadır ve her çöküşün bir de sonu vardır.

---

226 Anaksimander'den bize bir tek bu fragman kalmıştır; burada kullandığı metaforik kavramlarsa, onun yorumlarını sorunlu hale getirmektedir. Ancak burada ilk kez olayları ve fenomenleri kapsayan genel bir yasadan bahsedilmektedir. En azından Werner Jaeger'in *Polis'te Yasa Düşüncesi* başlıklı çalışması, Anaksimander hakkındaki mistik yorumlara bir son vermiştir.

227 Aristoteles, Fizik 24, 13 vd.'den aktaran Simplicius; ayrıca Diels = 12 A 9 (karş. B 1).

228 Bilindiği gibi bizden farklı olarak Aristoteles, Anaksimander'i yorumlarken doğrudan onun eserlerine dayanıyordu. Dolayısıyla o, sonsuzluk derken sonsuz bir maddeden bahsedildiğinin bilincindeydi. Unutulmaması gerekir ki Anaksimander de henüz madde ile güç arasında kavramsal bir ayrım yapmıyordu.

229 Aristoteles, *Fizik III,* 7 207b 35 vd. = 12 A 14.

230 Aristoteles, *Fizik III,* 8 208a 8 = 12 A 14.

231 Pseudoplutarch, Stromateis 2 (Theophrastlı).

Bu nedenle de bunun bir başlangıcı yoktur; söylediğim gibi bu daha çok, ruh ve aşk gibi sonsuzluğun yanı sıra sonlu nedenselliğin var olmayacağını iddia edenlerin aksine, ki bunlar ilahîdir, her şeyin ilk başlangıcıdır, her şeyi kapsayan ve yönetendir. Anaksimander ve çoğu doğa bilimcilerinin[232] iddia ettiği gibi bu "ölümsüz" ve "ebedidir".[233]

26) O (ebedî olan) sürekliymiş ve hiç yaşlanmazmış; hatta o bütün dünyaları kapsarmış.[234]

3. Hareketin sürekliliği üzerine

27) Bütün gökyüzünün ondan kaynaklandığı ve hareketin ebedî olduğu söyleniyor.[235]

28) (Anaksimander ve o dönemin bazı fizikçileri) ... hareketin ebedî olduğunu varsayıyorlarmış. Çünkü hareket olmaksızın ne oluşum ne de yokoluş meydana gelmekteymiş.[236]

II. Şeylerin sonsuzluktan meydana gelmesi üzerine

29) Anaksimander şeylerin, ilk elementin niteliksel değişimiyle değil, fakat sonsuz hareketin neden olduğu zıtlardan birinin dışlanmasıyla meydana geldiğini belirtiyordu.[237]

Ne var ki zıtlar, soğuk ve sıcak, kuru ve yaş gibidir vs.[238]

30) Anaksimander gibi bazı filozoflar, maddenin içerdiği zıtlıklardan[239] birinin dışlandığını düşünüyorlardı.[240]

1. Evren modeli üzerine[241]

31) Anaksimander, Dünya'nın oluşumunda, sonsuzluktan bu yana devam eden sıcakla soğuğun birbirini dışlaması sonucu, tıpkı çevresinde bir kabuk bulunan ağaç gibi bir hava bulutunca sarılmış bir ateş küresinin meydana geldiğini ileri sürmekteydi. Sonradan bu kabuğun çatlamasıyla kat-

232 Aristoteles zamanında fizyologlarla fizikçiler, yani doğa bilimcileriyle doğa filozofları aynı kategoride değerlendirilir ve hepsine birden bilimci denirdi.

233 Aristoteles, *Fizik III*, 3. 203 vd. = 12 A 15.

234 Hippolytos I, 6, 1 = 12 A 11.

235 Hippolytos I, 6, 2 = 12 A 11.

236 Simplicius, *Aristoteles'in Fizik'i* 1121, 5 vd. Diels = 12 A 17.

237 Simplicius, age. 24, 13 vd. Diels = 12 A 9.

238 Simplicius, age. 150, 24 vd. = 12 A 9.

239 Anaksimander'e göre zıtlar maddenin içindeki farklı elementlerden oluşmaktaydı.

240 Aristoteles, *Fizik I*, 4, 187a 20 vd. = 12 A 9.

241 Fragmanları çevirerek aktaran yazarlar, bu bölümün kısmen anlaşılabildiğini belirtmektedirler.

man katman daireler ve bunlardan da Güneş, Ay ve diğer gezegenler meydana gelmiş.[242]

32) Gezegenler bir ateş topu gibi meydana gelmiş; bunların evrenin ateşinden ayrıştıkları ve onun tarafından kuşatıldıkları belirtiliyor. Ancak bunların tıpkı bir yarık gibi hava boruları içerdiğini ve buradan da gezegenlerin ortaya çıktıkları belirtiliyor. Bu borular tıkandığında da Güneş/Ay tutulması meydana gelmektedir. Ay'ın hacminin artması ve azalması de bu yarıkların açılması ve tıkanması sayesinde olmaktadır.[243]

33) Gezegenlerin içi ateş dolu birer küre oldukları ve ayrıca bunların zaman zaman ateş çıkaran yarıklarının olduğu söylenmektedir.[244]

2. Sonsuz sayıda dünya üzerine

34) Ona [Anaksimander] göre sonsuzluktan gökyüzü ve sayıları sonsuz olan diğer bütün dünyalar meydana gelmekteydi.[245]

35) Sonsuz sayıda dünyalar olduğunu ileri süren filozoflardan Anaksimander, bu gezegenlerin birbirine uzaklıklarının aynı derecede olduğunu ileri sürüyordu.[246]

36) Anaksimander yokoluşun ve bundan çok önceleri de varoluşun meydana geldiğini ve bunun periyodik olarak ebediyen yinelendiğini ileri sürüyordu.[247]

III. Canlı türler üzerine

37) (Anaksimander), güneşin sulak yerleri ısıtıp kurutmasıyla canlıların meydana geldiğini ileri sürüyordu.[248]

38) (Anaksimander), ıslak yerlerde derileri dikenli olan ilk canlıların meydana geldiğini; bunların sonradan kuru yerlere taşındığını ve ardından da üstlerindeki kabuğu atarak şekil değiştirdiğini belirtiyordu.[249]

1. Antropojoni (insanın gelişimi üzerine)

39) (Anaksimander), insan türünün ilk başlarda başka bir cinsten meydana geldiğini ve bu cinsin sonradan insan tarafından yok edildiğini; (canlılar

242 Pseudoplutarch, Stromateis 2 (Theophrast'tan aktarılmaktadır) = 12 A 9.

243 Hippolytos I 6, 4 = 12 A 11.

244 Aetius II 13, 7 = 12 A 8.

245 Pseudoplutarch, Stromateis 2 = 12 A 10.

246 Aetius II 1, 8 = 12 A 17.

247 Pseudoplutarch, Stromateis 2 (Theophrast'tan aktarılmaktadır) 12 A 10.

248 Hippolytos, I 6, 6 = 12 A 11.

249 Aetius, V 19, 4 = 12 A 30.

içinde) en fazla insanların anne bakımına muhtaç olduğunu; bu nedenle de insanoğlunun, bu kadar uzun bir süre bakıma muhtaç olması nedeniyle kesinlikle varlığını sürdürmesinin olanaksız olduğunu ileri sürüyordu.[250]

40) (Anaksimander), insanoğlunun başlarda başka bir tür, balığa benzer bir tür olduğunu ileri sürüyordu.[251]

41) (Anaksimander), su ve toprağın ısınmasıyla canlı bir türün, balığa benzer bir türün meydana geldiğini; bundan da insanın meydana geldiğini ve yavrularını da büyüyünceye kadar içlerinde barındırdığını; ve çok sonraları, bakıma ihtiyaç duymadıkları anda da kabuklarını çatlattığını, erkek ve kadın olarak meydana geldiğini belirtiyordu.[252]

42) Başlarda insanların, tıpkı köpekbalıkları gibi, ana karnında olgunlaştıktan sonra, yani kendi başına yaşayacak kadar geliştikten sonra (balıkların karnından) ortaya çıktığı ve oradan da karaya vardığı söyleniyor.[253]

2. Ruh üzerine

43) Anaksimander, ruhun maddesinin havaya benzer bir şey olduğunu iddia ediyordu.[254]

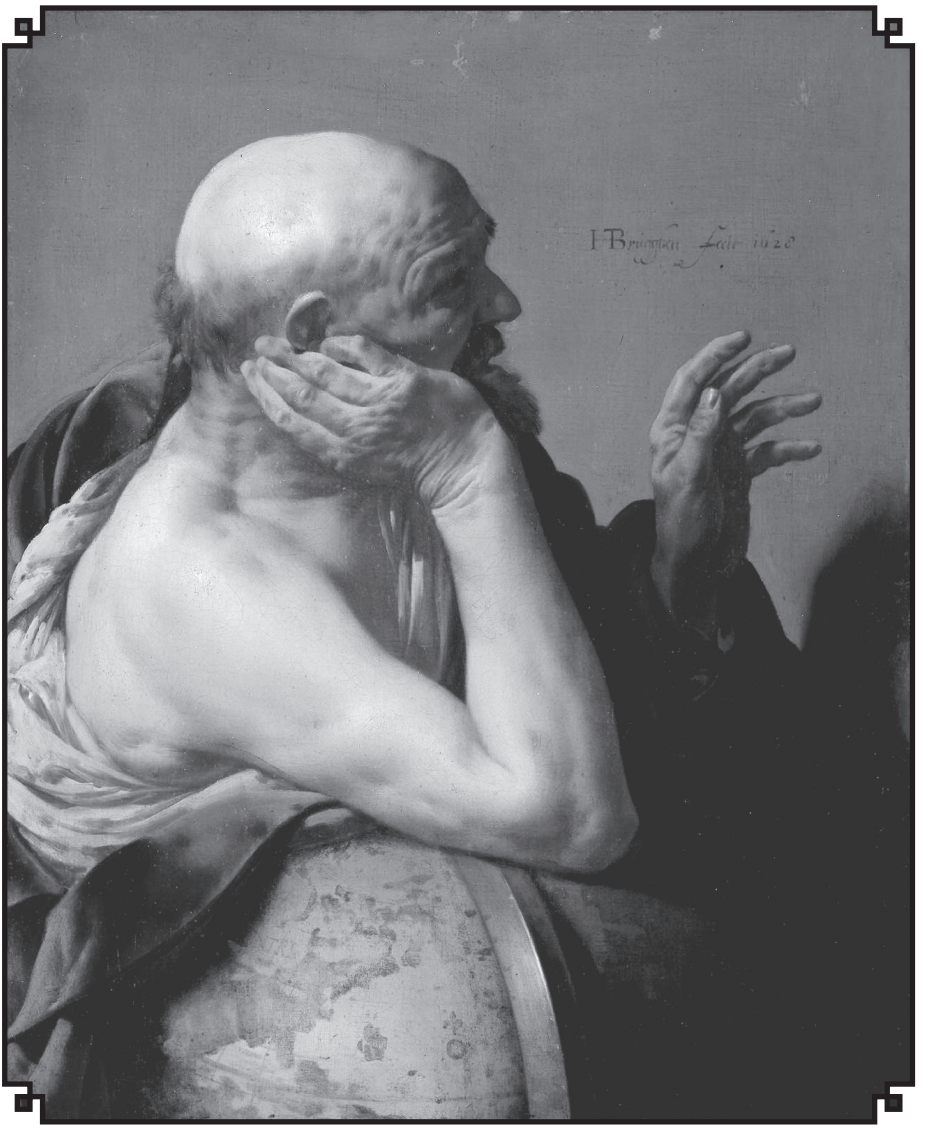
250 Pseudoplutarch, Stromateis 2 (Theophrast'tan aktaran) = 12 A 10.

251 Hippolytos I 6, 6 = 12 A 11.

252 Censorin 4, 7 ve Plutarch, *Probl. Beim Gastmahl VIII*, 8, 4 s. 730 E = 12 A 30.

253 Plutarch, age.

254 Aetius IV 3, 2 = 12 A 29.



Herakles
(MÖ 530-470)

Fragmanlar[255]

A. Fizik

4) Güneş her gün yenilenir.[256]

5) Güneş olmasaydı, diğer yıldızlar nedeniyle dünya karanlık olurdu.[257]

B. Metafizik

I. Şeylerin birliği

9) Herakles her şeyin bir olduğunu ileri sürüyordu: ayrı, birlik, olmak, var olmamak, ölümlü, ölümsüz, logos,[258] aion,[259] baba, oğul, Tanrı, adalet. *Eğer beni değil de logosu dinlerseniz, o zaman her şeyin bir olduğunu anlarsınız.*[260]

10) *Bileşimler: bütün ve bütün olmayan, birlikte olabilen ve birbirine karşıt olan, uyum ve uyumsuzluk ve her şeyden bir ve bir şeyden her şey.*[261]

11) *Sanki her şey mantığın yasalarına göre işlemektedir.*[262]

12) *Bu dünya, her şeyin aynısıdır.*[263]

---

255 Kaynak: Wilhelm Capelle: *Die Vorsokratiker, Akademi Ver., Berlin, 1958*.

256 Fragman 6.

257 Fragman 99.

258 Mantık.

259 Ebediyet.

260 Fragman 50 = Hippolytos IX 9.

261 Fragman 10.

262 Karş. Fragman 1.

263 Fragman 30.

13) *Her şeyi her şeyle yöneten açıklık.*[264]

14) O (*Herakles*), *uyanık olanların aynı dünyayı gördüklerini;* uykudakilerin de her birinin dünyasının bir diğerinden ayrı olduğunu ileri sürüyordu.[265]

II. Her şeyin hareket halinde olması

15) *Irmağa giren, her an yeniden yıkanmaktadır.*[266]

16) *Hem aynı ırmağa giriyoruz hem de girmiyoruz; o hem biziz hem de biz değiliz.*[267]

17) *Herakles'e göre aynı ırmağa iki kez girmek imkânsızdır; ya da geçici olan bir elemente dokunduğumuzda o töz olarak aynı kalmakla birlikte, hızlı hareketi ve değişimi nedeniyle dağılmakta ve yeniden birleşmektedir... gelmekte ve yeniden gitmektedir.*

Her şeyin hareket halinde olduğu yasasına insanlar (hatta ruhları bile, karş. Fragman 12 ve 36) da her yönüyle (yükseliş ve düşüşüyle) tabidir.[268]

18) *Aynı şeyler kendilerini şeylerde ölümlülük ve ölümsüzlük; yaşayan ve ölü, uyanık ve uykuda, genç ve yaşlı olarak ortaya koymaktadır. Çünkü o şey değişiminden sonra odur ve diğeridir ve yeniden değişerek öbürü olur.*[269]

III. Karşıtlık üzerine

19) *Her şey karşıtlıklar temelinde olmaktadır.*[270]

20) *Soğuk olan ısınır, sıcak olan soğur, ıslak olan kurur, kuru olan ıslanır.*[271]

21) *Ölümsüz ölümlü, ölümlü ölümsüz; onlar berikinin ölümü ve ötekinin yaşamını yaşarlar.*[272]

22) *Ateş yerin ölümünü, hava ateşin ölümünü, su havanın ölümünü ve yer de suyun ölümünü yaşar.*[273]

23) *Şeyler birbirlerine zıt olan konumlarıyla bağlıdırlar.*[274]

---

264 Fragman 41.

265 Fragman 89.

266 Fragman 12.

267 Fragman 49a.

268 Fragman 91. = Plutarch, Vom "E" Delpischen Tempel, 392 B.

269 Fragman 88.

270 Diogenes Laertius IX 8 = 22 A 1.

271 Fragman 126.

272 Fragman 62.

273 Fragman 76.

274 Diogenes Laertius IX 7 = 22 A 1.

24) *Herakles, "Gökyüzü ile yerin kavgası artık son bulsun!" diyen ozanı azarlamaktaydı; çünkü eğer yüksek ve alçak tonlar olmasaydı müzikte uyum da olmazdı; ve tabii ki birbirine karşıt olan erkek ve dişi (ilkeler) olmasaydı canlılar da olmazdı.*[275]

25) *Birbirine karşıt olanlar birbirine kenetlenir ve karşıt tonlardan en güzel uyum çıkar; ve her şey bu çatışma temelinde meydana gelir.*[276]

26) *Görünen o ki doğa da uyumu meydana getirebilmek için karşıtlıklara yönelmektedir; aynı olanlardan değil. Erkekle dişiyi (kesinlikle aynı olanı değil) yan yana getirerek, karşıt olanların ilk birliğini de meydana getirmiş olmaktadır.*[277]

27) Onlar bir türlü karşıt olanların (bütün-bir) birbiriyle uyumlu olduklarını bilmiyorlar: Karşıtların uyumu tıpkı yay ile ok gibidir.[278]

28) Görünmeyen uyum, görünenden daha güçlüdür.[279]

IV. Dünyanın ilkesi olarak kavga

29) *Kavga her şeyin anasıdır; her şeyin şahıdır; bazılarını Tanrı, bazılarını da insan yapar, birini köle yapar, diğerini ise özgür kılar.*[280]

30) *İnsan kavganın her şeyin temeli ve hakkı olduğunu bilmelidir; her şey kavgayla ve zorunluluklarla meydana gelir.*[281]

V. Logos

31) *İnsanlar, dünyanın söz konusu yasasının (logos) ne duymadan önce ne de duyduklarında ebedî olduğunu kavrayamıyorlar. Her şey bu yasaya göre işlediği halde, sanki bundan bihaberlermiş gibi davranıyorlar; keşke onlar, kullandıkları kavramları ve ortaya koydukları davranışları her bir parçasına göre ayrıştırıp ortaya koyduğum gibi algılasalar. Başkaları ise uykuda gördüklerini hatırladıkları kadar, uyanıkken ne yaptıklarını bilmiyorlar.*[282]

32) *Bu nedenle insan ortak olanı takip etmelidir. Hâlbuki evrensel yasa (logos) herkes için aynıdır; bazıları da kendi başlarına bir düşünce gücüne sahiplermiş gibi yaşıyorlar.*[283]

---

275 Aristoteles, *Eudemische Ethik*, VII, 1. 1235a 25 = 22 A 22.

276 Fragman 8.

277 Fragman 10 = PseudoAristoteles, *Von der Welt*, 5. 396b 7 vd.

278 Fragman 51.

279 Fragman 54.

280 Fragman 53.

281 Fragman 80.

282 Fragman 1.

283 Fragman 2.

33) *Ciddi konuşalım: İnsan şeyleri ortak olanın üzerine inşa etmelidir, tıpkı bir şehrin yasalarının üzerine inşa eder gibi ve hatta diğeri daha da sağlamdır.*[284]

34) *Hayvanlar, Tanrının lütfuna göre vahşi ve evcil, havada, yerde ve suda yaşamaktadırlar; onlar meydana gelir, zamanlarını geçirir ve yeniden ölürler.*

Herakles'in dediği gibi sürünen ve uçan her şey, Tanrının işaretiyle çayıra salınmıştır.

Evrenin mantığı, yani akıl, evrenin ilkesi ve yasası olan Tanrıyla özdeştir. Bu nedenle Herakles hem o günkü dinî gelenekle hem de bilindik gizemcilikle çatışma içindeydi.[285]

35) *Şunlara bakın! Günahlardan kurtulmak için kendilerini kana buluyorlar! Tıpkı boka basan bir insanın kendisini bokla temizlemesi gibi! Böylesi bir davranışı sergileyen insanı herkes kınardı.*

Şu gördüğümüz taştan putlara, sanki insan taşlarla konuşabilirmiş gibi de tapıyorlar. Anlaşılan bunların Tanrılardan ve kahramanlardan haberleri yok.[286]

36) *Herakles kimleri öbür dünya ve cehennem ateşiyle uyarıyordu? Gece tapınıcılarını, büyücüleri, hedonistleri, zikircileri ve mistikleri. Çünkü insanlar açıktan açığa geleneksel büyücülüğe tapınıyor.*[287]

37) *Gerçekten de Dionysos' un* [288] *anısına törenler düzenleyerek falluslu (erkek cinsel organı) şarkılar söyleyenler, yozluk içindedirler. Şarkı ve törenleriyle andıkları Hades*[289] *ve Dionysos tek ve aynı şeydir.*[290]

VI. Pozitif "teoloji"

58) Şu gördüğümüz dünya ne herhangi bir Tanrı ne de herhangi bir insan tarafından yaratılmıştır; fakat o her zaman var olan, her zaman da var olacak, kimi zaman ölçüyle yanan, kimi zaman ölçüyle sönen canlı bir ateştir.[291]

---

284 Fragman 114.

285 Fragman 11 = PseudoAristoteles, Von der Welt 6. 401a 8 vd.

286 Fragman 5.

287 Fragman 14 = Clemens, Protrepticus 22.

288 Dinoysos, Yunan mitolojisinde şarap, bereket ve aşk Tanrısı; yeni yılla birlikte kutlanan aşk törenlerinde şaraplar içilir, âlemler yapılırdı ve böylece doğanın yeniden doğuşu kutlanırdı.

289 Yunan mitolojisinde Tanrı Kronos ve Hera'nın oğlu; cehennem Tanrısı. Latincede Pluton olarak bilinir. *–çev.*

290 Fragman 15.

291 Fragman 30.

VII. Mikrokozmos

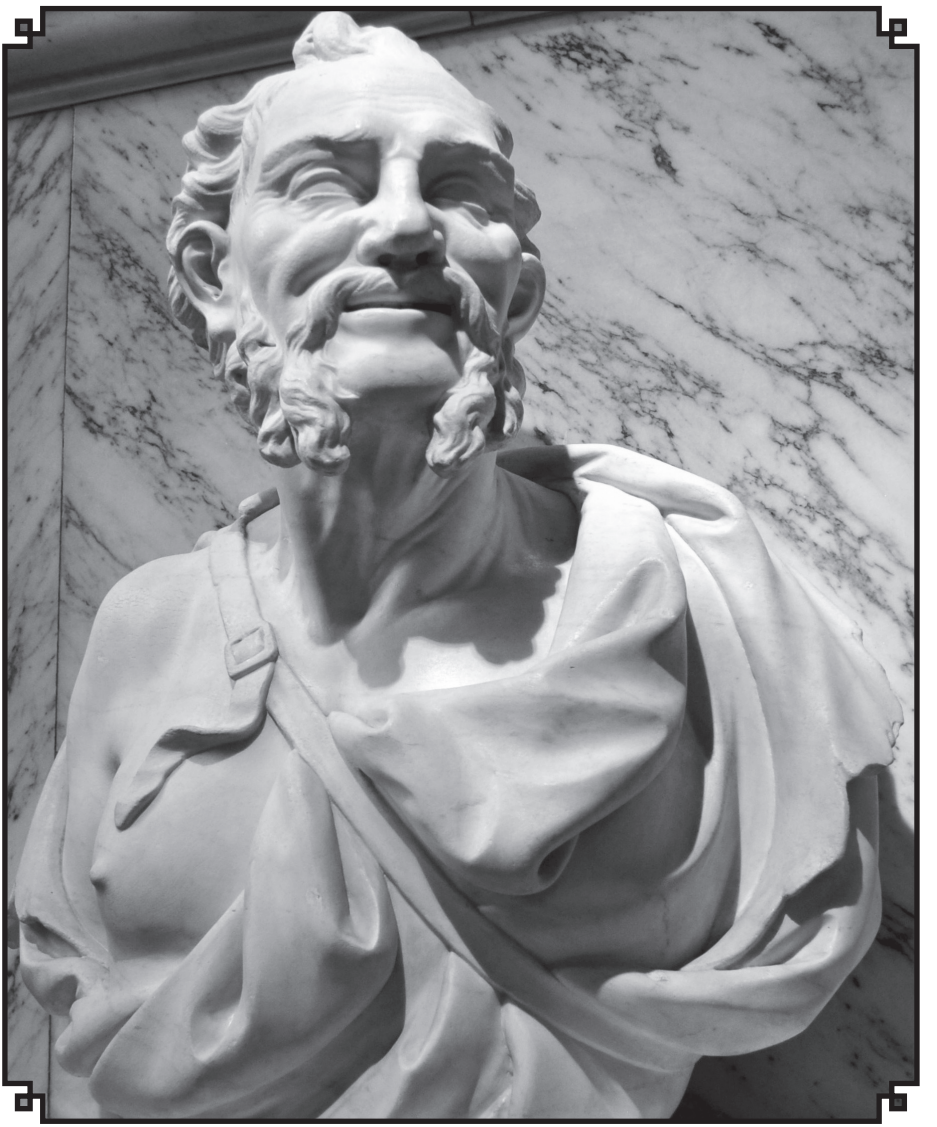
1. Ruh üzerine

73) Ölümlü ruhlar suya dönüşmektedir, ölümlü su toprağa, topraktan su ve sudan da ruh meydana gelmektedir.[292]

85) Kendimi araştırıyorum.[293]

292 Fragman 36.

293 Fragman 101.



Demokrit
(MÖ 470-370)

Fragmanlar[294]

28) Atomların varlığından bahsedenler, bölünmenin sonsuz olmadığını ve bölünemeyenlere gelince (öz madde) sona ereceğini ileri sürüyorlardı.[295]

29) Demokrit, tözün katışıksız olduğunu savunuyordu. Demek ki bütün maddeler aynı özden kaynaklanmaktadır. Bunların parçacıkları, büyüklük ve biçimsel açıdan farklılıklar içermektedir.[296]

30) Leukippos ve öğrencisi Demokrit, elementleri dolu ve boş olarak ikiye ayırıyorlardı; dolu olanın var olduğunu boş olanınsa var olmadığını, yani dolu ve sert olanların var olduğunu, boş ve gevşek olanlarınsa var olmadığını ileri sürüyorlardı. Nasıl ki var olan, var olmayandan daha fazla bir varlığa sahip olamıyorsa, boş olan da dolu olandan daha az bir varlığa sahip değildir. Bunlar varlığın maddi özünü oluşturmaktadırlar. Nasıl ki bazıları maddenin temelini bir töze indirgiyor ve diğerlerini, boş ve dolu olanı, değişimin kaynağı olarak kullanmak suretiyle tözün değişimi olarak görüyorlarsa, onlar da (Leukippos ve Demokrit) farklılıkları (öz madde olarak) değişimin esas nedeni olarak görüyorlardı. Bu çeşit farklılıklar üç türlüdür: biçim, konum ve düzen. Var olan (madde), biçim, dokunuluş tarzı ve kendi kendine dönme biçimiyle farklılık göstermektedir. Çünkü A, N'den biçimsel açıdan farklıdır; AN, ND'den düzen açısından ve ⋕, H'den konum açısından. Harekete ilişkin olan soruna gelince; diğer filozoflar bunun kaynağının ne olduğuna dair ciddi bir yanıt vermiyorlar.[297]

---

294 Kaynak: *Griechische Atomisten*, Verlag Philipp Reclam jun. Leipzig 1977.

295 Aetius 1, 16, 2.

296 Aristoteles, *Fizik* 3, 4 203a, 33 vd.

297 Aristoteles, *Metaphysik*, 1, 4. 985b, 4 vd.

38) Leukippos ve Demokrit'in taraftarları maddenin en küçük parçasına atom diyorlardı. Onlar, maddelerin biçim, konum ve düzenleri açısından farklılıklar gösterdiğini; sivri ve ince özelliklere sahip maddeler içinde aynı biçim, konum ve düzene sahip olanlarınsa sıcak ve ateşli maddeleri oluşturduğunu; bunlardan farklı olan diğerlerininse soğuk ve ıslak maddeleri oluşturduğunu savunuyorlardı.[298]

44) Demokrit insanlara, atomların (bunlara bu adı o vermişti) sertlikleri nedeniyle bölünemediklerini ve bunların ne yukarısı ne aşağısı, ne içi ne de dışı olan bir boşlukta istedikleri gibi hareket ettiklerini, ancak bunların çarpıştıklarında birbirilerine kenetlendiklerini ileri sürüyordu. Kavranabilen ve var olan her şey bu şekilde meydana geliyordu; ve insan atomların hareketini başlangıcı olmayan ve ebedî bir hareket olarak tasavvur etmelidir.[299]

45) Demokrit, diğer filozoflardan farklı olan bir tez ileri sürmüştü. O, hareket halinde olanlarla etkilenenlerin aynı özelliklere sahip, yani birbirinin aynı olduklarını söylüyordu. Farklı türden ve birbirine benzemeyenlerin, birbirlerine karşılıklı etkide bulunduklarını düşünmek doğru değildir. Öyle ki birbirinin aynı olmayan ama birbirine etkide bulunan şeylerin etkisinin görülmediğini; ancak bu etki aynı (esasta) türden olduklarında görülmektedir.[300]

57) Demokrit, ağır ve hafif maddelerin ayrımını büyüklüklerine göre yapıyordu. Eğer insan, şeyleri en küçük parçacıklarına kadar parçalayabilseydi, her ne kadar bunların (parçacıkların) biçimleri farklılıklar gösterse de, onların ağırlıklarının aynı olduğu görülebilirdi. Bileşik maddelerin parçalarından hafif olanları boşluklar içerenlerdir; ağır olanlarsa onlardan (boşluk) daha az içerenlerdir. Bazı yerde o, kendisini böyle ifade etmişti. Başka yerdeyse hafif olanın (parçacıkların) ince olduklarını söylüyordu.[301]

60) Onlar, tözün (asıl maddelerin), yani atomların kendinden hareketle ve kendi güçleriyle ebedî olarak boşlukta hareket ettiğini söylüyorlardı.[302]

65) "Doğa", bunlar doğal, öz (asıl) ve parçalanamayan maddelerdir. Bazı filozoflar bunları, doğa olarak adlandırıyor ve bunların, içerdiği kendi ağırlıkları sayesinde boşlukta –onlara direnç göstermiyor ve onlara yer veriyordu– hareket ettiğini ileri sürüyorlardı.

---

298 Simplikios, *Kommentar zu Aristotelesteles*, *Physik*, s. 36. 1 vd. Diels.

299 Cicero, *Über das höchste Gut und das grösste Übel,* 1, 17.

300 Aristoteles, *Über Entstehen und Vergehen,* 1, 7. 323b, 10 vd.

301 Theophrastos, *Über die Sinneswahrnehmung,* 61.

302 Simplikios, *Kommentar zu Aristoteles, Über den Himmel*, 3, 2.

Onlar atomların oraya buraya fırlatıldığını iddia ediyorlardı. Bu hareketi de elementlerin sadece asli değil, aynı zamanda biricik hareketi olduğunu belirtiyorlardı; diğer bütün hareketleriyse, bileşim ihtiva eden elementlere mal ediyorlardı. Onlara göre töz (asıl maddeler), bileşim gösterirken ve ayrışırken (hareket) büyümekte, titreşim göstermekte, değişime uğramakta, ortaya çıkmakta ve yok olmaktadır.[303]

66) Benzerlerin, benzerler üzerinden bilinebileceği şeklinde eski bir anlayış vardır. Demokrit bu anlayışı, ruhu olan ve olmayan varlıklara uyguluyordu. O şöyle diyordu: "Hayvanlar da kendi cinsleriyle eşleşmektedirler; güvencin güvercinle, karga kargayla ve diğer hayvanlar da kendi benzerleriyle. Bu durumu ruhu olmayan maddelerde de, örneğin elekten geçirilen tahılda ya da dalganın kıyıları dövmesinde görebiliriz. Çünkü eleğin hareketiyle her şey benzerinin yanına gitmektedir, örneğin mercimek mercimeğin yanına, çavdar çavdarın yanına, buğday tanesini de buğdayın yanına; aynı şey dalgaların uzunlamasına olan hareketinde de görülmektedir ki, örneğin burada da sanki içerdikleri bir benzerlik, onları yan yana getirmiş gibi sivri kısımlar aynı yerde, yuvarlak kısımlar da başka bir yerde yan yanadır."[304]

70) Demokrit, nedensellikten bahsetmeyi kabul etmiyor ve her şeyin bir zorunluluktan kaynaklandığını belirtiyordu.[305]

71) Demokrit (zorunluluk derken) maddenin tepkisini, hareketini ve vuruşunu kastetmekteydi.[306]

75) Demokrit'in kendisi, "Pers İmparatoru olmaktansa her şeyin bir nedenselliğinin olduğunu ispatlamayı yeğlediğini" (Demokrit, Fragman 24) belirtiyordu. Bunu da öylesine ve herhangi bir neden göstermeden açıklamalarda bulunan bir adam söylemektedir; çünkü onun iddiaları, önemsiz ve belirsiz bir temele dayanmaktadır, ki o, şeylerin doğasının ortak bir kökene ve zorunluluğa sahip olduğunu belirtiyordu. O, anlamsız ve nedeni olmayan gelişmeleri izlemeyi en büyük bilgelik sayarak, tesadüfler Tanrıçasını bütün varlıkların ve tanrısalların kraliçesi ve kralı ilan etmekteydi; ancak (Demokrit) onu (Tanrıçayı), insanların hayatından kovuyor ve onun izleyicilerini de ahmaklar olarak nitelendiriyordu![307]

303 Simplikios, *Kommentar zu Aristoteles, Physik,* 8, 9.

304 Sextus Empiricus, *Gegen die Wissenschaftler,* 7, 116 vd.

305 Aristoteles, *Über die Entstehung der Tiere,* 5, 8. 789b, 2 vd.

306 Aetios 1, 26, 2.

307 *Dionysios, bei Ensebios*, 14, 27, 4.

79) O, (Demokrit), evrensel mekânların çok sayıda sonsuzluğunun olduğunu iddia ediyordu.[308]

82) Leukippos, Demokrit ve Epikür, "dünyanın ruha sahip olmadığı", onun "herhangi bir amaç doğrultusunda yönlendirilmediği", fakat "doğası gereği mantıksız ve atomlardan oluştuğu" öğretisini yayıyorlardı.[309]

84) Abdera'lı Demokrit gökyüzünün, hiç kimse tarafından yaratılmamış olması nedeniyle, sonsuz olduğunu ileri sürüyordu. Bunun dışında o, gökyüzünün değişemeyeceğini belirterek, onun genel temel özelliklerini tartışmıştı. Bugün görülen olayların herhangi bir başlangıcı yoktu. Ezelden bu yana görülen geçmişteki olaylarla, günümüzdeki ve gelecekteki olaylar arasında zorunluluktan kaynaklanan bir ilişki bulunmaktadır. Ancak o, Güneş ve Ay'ın bir başlangıcının olduğunu düşünüyordu. Onlar kendi yörüngelerinde dönmekle birlikte nitelik olarak ne tamamen sıcaktırlar ne de ışın yaymaktaydılar; oluşumları itibariyle de Dünya'ya benzemektedirler. Hatta her iki gezegen de Dünya'nın bir fazlalığından (maddesinden) meydana gelmişler, ama sonradan Güneş'in içindeki ateş, yörüngesinin genişlemesiyle birlikte içinde kapalı kalmış.[310]

93) Dünya'yı ayrıntısıyla inceleyen Demokrit, var olan ve gelecekte var olacakların, doğal nedenlerle, ağırlıkları ve hareketleri nedeniyle meydana geldiğini söylüyordu.[311]

96) Dünya'nın ezelden bu yana var olduğunu iddia eden Demokrit, hiçbir şeyin meydana gelmediği savını kanıtlamak için zamanın da meydana gelmediğini belirtiyordu.[312]

102) Engin bir bilgiye sahip olan Demokrit, herkesten önce Dünya'nın uzunlamasına genişlediğini ileri sürmüştü; uzunluğunun, genişliğinden bir buçuk kat daha fazla olduğunu belirtmişti.[313]

108) Demokrit depremin birkaç nedeninin olduğunu ileri sürüyordu. Ona göre hareket kimi zaman hava akımları, bazen su, bazen de her ikisi tarafından meydana getiriliyordu. Bu düşüncesini de şöyle açıklıyordu: Dünya'nın belli bazı bölümleri boştur. Bu kısımlarda güçlü su akımları bulunmaktadır. Burada akan sular, diğerlerine göre hem incedir hem de daha akışkandır. Güçlü bir şekilde geriye fırlatılan su, Dünya'ya çarpmakta ve onda hareket-

308 (Hippokrates) 17. *Brief.*

309 Aetios 2, 3, 2.

310 (Plutarch) Stromateis 7.

311 Cicero, *Lehren der Akademie*, 2, 121.

312 Simplikios, *Kommentar zu Aristoteles, Physik*, s. 1153, 22 vd. Diels.

313 Agathemeros, *Skizze der Geographie*, 1, 1, 2.

lenmeye neden olmaktadır. Su, çarptığı herhangi bir engeli harekete geçirmeden onu su altında bırakamaz... Bir tarafta toplanan su, yoğunluğunu tamamen kazandıktan sonra bütün ağırlığıyla hareket etmekte ve önce ağırlığıyla sonra da çarpma gücüyle kendisine yol açmaktadır. Uzun bir süre kapalı tutulan su, kendisine ancak dolambaçlı bir yol bulabilir; yoksa düşünüldüğü gibi uysalca ve dümdüz bir şekilde Dünya'nın herhangi bir yerinde sarsıntılar yaratmadan, belli bir yeri göçertmeden ilerleyemez. Eğer önüne kattığı her şeyi sürükleyen su, kapalı bir yere hapsolur ve kendi akıntısının karşıt gücüyle yeniden geriye savrulursa o zaman da bütün gücüyle Dünya'nın başka bir tarafına çarparak orada hareketlenmeye neden olur. Kendi içindeki su tarafından etkilenen Dünya'nın o parçası yumuşayarak kendi içine çöker ve su, burada da hareketlenmeye neden olur: suyun ağırlığıyla kendi içine çöken Dünya'nın o parçası, aşağıya doğru akan suyla birlikte çöküntü yaşar. Ayrıca hava akımları sık sık (denizlerde) suyu kırbaçlayarak dalgalanmalara neden olur; devasa boyutlara kadar büyüyen bu dalgalar, çarptıkları bölgelerde sarsıntı ve yıkıntılara neden olurlar. Kimi zaman hava akımı, Dünya'nın boşluklarına girerek kendisine yol arar ve bu arada her şeyi birbirine katar. Çünkü Dünya, rüzgârlara karşı geçirgendir; hava taneciği, hem özelliği itibariyle incedir ve topraktan ayrıştırılamaz hem de bir kez hareketlendiğinde korkunç bir fırtınaya neden olur.[314]

112) Demokrit, yıldızların (gezegenlerin) maddesinin taş olduğunu düşünüyordu.[315]

120) Anaksagoras, Demokrit ve taraftarları, samanyolunun yıldızların ışıklarıyla aydınlatıldığını belirtiyorlardı. Çünkü Güneş, Dünya'nın alt tarafına geçtiğinde gezegenlerin de bir kısmını aydınlatamaz olurdu. Güneş ışığının baskın olması nedeniyle de yıldızlar görünmez olurlardı. Bu durumda Dünya tarafından korunan (güneşin aydınlatamadığı) yıldızların kendi ışıkları da samanyolunu meydana getirmektedirler.[316]

144) İnsan tek başına küçük bir dünyadır (mikrokozmos).[317]

149) Bir şekilde Demokrit, ruhu, ısısı olan bir ateşe benzetirdi. Birçok farklı şekli bulunan atomlardan yuvarlak olanlarının, tıpkı ışığın bir pencereden girerken ışık huzmesi şeklinde görünmesi gibi, onların da ateş ve ruh şeklinde göründüklerini belirtiyordu; onların (atomların) her şeyi kapsayan bileşimlerinin de doğanın bütün elementlerinin olduğunu ileri sürüyordu.

314 Seneca, *Naturunstersuchungen*, 4, 20.

315 Aetios 2, 12, 4.

316 Aristoteles, *Meteorologie*, 1, 8. 345a, 25 vd.

317 David (Erken Bizans Aristo yorumcusu), *Vorrede zur Philosophie,* 5, 38, 14 Busse.

Leukippos da aynı şekilde düşünüyordu. Bu elementlerden yuvarlak olanları da ruh olarak adlandırıyorlardı, çünkü bunlar öz hareketleri nedeniyle her şeyden geçebilirken (her şeyi aşabilirken), diğerlerinin önce (dışarıdan bir itkiyle) harekete geçirilmeleri gerekmektedir; onlar (Leukippos ve Demokrit) ruhun (bu niteliği sayesinde) canlıları[318] harekete geçirdiğini ileri sürüyorlardı. Bu nedenle canlılar nefesle birlikte ayağa kalkmakta ve yere düşmektedirler. Çünkü etraftaki hava, bedeni birleşik tutarken, diğer biçimdeki atomlar da canlıları hareket ettirmektedir; nefesle dışarıya atılan atomların yerine de, onlar hareketsiz kalamayacağı için, aynı atomlar nefes sayesinde bedenin içine alınmaktadırlar. Bedene giren atomlar, (bedenin içindeki) diğer atomların dışarı çıkmasını engelleyerek, (bedenin) iç kısmının katı ve sıkıştırılmış olarak kalmasını sağlamaktadırlar. Bu işlemi yapabildiği sürece de canlı ayakta kalabilmektedir.[319]

168) Abderalı Demokrit, insanların ilk başlarda su ve çamurdan meydana geldiklerini düşünüyordu.[320]

177) Demokrit, düşüncenin oluşmasında (bilgi teorisi) bilgiye iki yoldan, birinde duyularımızla, diğerinde de mantığımızla ulaşıldığını belirtiyordu. Bilgiye mantıkla ulaşmanın "gerçek" yöntem olduğunu ve bu yöntemle edinilen bilginin, karar aşamasında temel alınması gerektiğini belirtirken; duyularımızla edindiğimiz bilgilerinse "karartılmış" olduğunu ve dolayısıyla bunlara dayanarak verilen kararların da yanıltıcı olabileceği konusunda uyarıyordu. Kelimesi kelimesine şunları söylüyordu: "Bilgiye ulaşmanın iki türlüsü vardır; bunlardan biri gerçek, diğeriyse karartılı. Karartılmış olanlara şunlar dâhildir: Yüz, duyu organı, koku, tat, dokunma (hissi). Bunlardan farklı olan diğeriyse gerçektir." Gerçek olanı karartılmış olanın önüne geçirirken şunu tartışmıştı: "Karartılmış olan sınıra dayandığında, yani duyma, koku, tat ve dokunma aracılığıyla keşfedilemeyen daha "hassas" alanlara gelindiğinde, onun yerini gerçek olan almalıdır."[321]

178) Birçok yerde Demokrit, duyu organlarımız yoluyla edinilmiş bilgileri, gerçeği yansıtmadıkları gerekçesiyle bir kenara atıyordu, çünkü ona göre bunlar, gerçeği temsil etmeyen sıradan görüşlerdi: Gerçek olan varlık, sadece atomlar ve boşluklar (hiçlik) üzerinden saptanabilir de. "İddialara bakılır-

318 Demokrit ve diğer materyalist filozofların ruhtan bahsederken sadece insanları değil, aynı zamanda diğer bütün canlıları da kastetmeleri çok ilginçtir. Böylece insana, canlılar âleminde özel bir seçilmişlik konumu atfeden idealist tarih ve felsefe anlayışıyla da çok erken bir zamanda hesaplaşıldığı görülmektedir.

319 Aristoteles, *Ruh Üzerine*, 1, 2. 404a, 1 vd.

320 Censorinus, *Über den Geburtstag*, 4, 9.

321 Sextus Empiricus, *Gegen die Wissenschaftler*, 7, 138.

sa" diyordu Demokrit, "tatlı, acı, sıcak ve soğuk ve hatta renk vardı, hâlbuki sadece atomlar ve boşluklar vardır." Ancak "kuvvetli" olanlara, içerdikleri kuvvet nedeniyle gerçeklik niteliğini uygun görüyordu; ama gene de uyarıyordu: "Burada gerçekten de sadece aldatıcı olmayanı duyumsamıyoruz, aynı zamanda söz konusu maddenin konumu üzerinde etkide bulunarak onu dönüştüren ve onda karşıt gücü ortaya çıkaranı da algılıyoruz." Ayrıca o şunları da söylüyordu: "Böylece çoğunlukla bir şeyin gerçek mi yoksa aldatıcı mı (sahte mi) olduğunu bilmediğimizi de ortaya koymuş oluyoruz."[322]

199) Demokrit görmenin, meydana gelen olayların suretlerini algılamak olduğunu belirtiyordu. Bu aynı zamanda göz bebeğinde meydana gelen resmin de suretidir; tıpkı bazı sureti içinde saklayan saydam şeylerde olduğu gibi. Demokrit, ondan önce Leukippos ve sonra da Epikür (Fragman 319 Us) ve taraftarları, şeylerden yansıyan ve onlarla özdeşleşen suretlerin –bunlar görünebilen nesnelerdir– göze isabet ettiğini ve görme olayının da bu yolla meydana geldiğini söylüyorlardı.[323]

204) Demokrit rüyaların, suretlerin (bedene) girmesiyle meydana geldiğini belirtiyordu.[324]

210) Demokrit doğal renklerin olmadığını öğretiyordu. Çünkü elementler, katı veya boş fark etmez, niteliksizdi. Onun renkleri dokunmak, biçimlenmek ve dönüşmek (atomlar) suretiyle, yani düzen, biçim ve konum sayesinde renklenmektedir. Görsel algıda dört farklı renk oluşmaktadır: beyaz, siyah, kırmızı ve sarı.[325]

216) Her farklı (tatta) bir başka biçim (tatların duyumsanmasını sağlayan atomlar) gören Demokrit, tatlı olanları yuvarlak ve orta büyüklükte; iri, pürüzlü, çok köşeli olanlarının yanı sıra yuvarlak olmayanları kekremsi; sert köşeli, kenarlı, bükük, ince ve yuvarlak olmayanları ise acı –nitelendirmeler de ona göre– yuvarlak, ince, kenarlı, bükük olanları yakıcı, (asit gibi) köşeli, orta büyüklükte, eğri ve iki eş kenarlı olanları tuzlu; yuvarlak ve pürüzsüz, bükük ve hafif ağırlıkta olanları kekremsi; ince, yuvarlak ve küçük olanları ise yağlı olarak nitelendiriyordu.[326]

220) O Demokrit değil midir ki bazen resimleri ve onların suretlerini, bazen suret yansıtan nesneleri ve bazen de mantığımızı Tanrı yerine koyan? O,

322 Sextus Empiricus, *Gegen die Wissenschaftler*, 7, 135.

323 Alexander von Aphrodisias, *Kommentar zu Aristoteles, Über die Sinneswahrnehmung*, s. 24, 14 vd. Wendland.

324 Aetios 5, 2, 1.

325 Aetios 1, 15, 8.

326 Theophrastos, *Über die Ursachen bei den Pflanzen*, 6, 1, 6.

bazı şeylerin ebedî olduğunu kabul etmeyerek, Tanrıyı ve ona ilişkin inancı yerle bir etmiyor muydu?[327]

227) Bazı filozoflar vardır ki bunlar, biz insanların Tanrı fikrine, evrendeki bazı hayret verici fenomenlerden hareketle vardığımızı ileri sürmektedirler. Demokrit de şunları söylerken bu türden bir düşünceye sahip olduğunu kanıtlamaktadır: "Eski insanlar gökte meydana gelen bazı fenomenlerden hareketle, örneğin yıldırım ve gökkuşağı, şimşek ve yıldızların çarpışması, Güneş ve Ay tutulması nedeniyle korkuya kapılmış ve bunların arkasında Tanrısal varlıkların olduğunu düşünmüşlerdir."[328]

232) Demokrit biz insanların, birçok önemli şeyde onları taklit ederek hayvanların öğrencileri olduğumuzu söylemekteydi: örümceği dokurken ve dikerken, martıyı ev yaparken, şakıyan kuşları, kuğu ve bülbülü de türkü söylerken.[329]

254) İnsanlar "rahat hayata" ölçülü istek ve doğru bir yaşam tarzıyla ulaşır. Az ve fazladan bulunan şeyler her zaman tersine dönüşmekte ve ruhta büyük bozukluklara yol açmaktadır. Ruhta büyük huzursuzluklara yol açan karşıtlıklar ne ebedîdir ne de iyi Bu nedenle insan, olanaklı olanları gözetmeli, var olanla yetinmesini bilmeli, kıskançlık ve arzularımızı kamçılayana tamah etmemelidir. İnsan daha çok, talihsizliklere boğulmuş olanların yaşamlarını ve içinde bulundukları sıkıntılı durumu göz önünde bulundurmalı; var olan ve erişilebilenle yetinmesini bilerek, ruhu gereksiz sıkıntılarla yormamalıdır. Eğer insan sürekli varlıklı olan ve huzurla donanmış insanların hayatını kendisine örnek alırsa, bu durumda kafasından durmaksızın yeni şeyler geçirir ve iştahını kabartarak, affedilemez ve yasak olan şeylere yönelir. Bu nedenle bazı şeylerin peşinden koşmamalı, bazı şeylerle de yetinmesini bilmelidir; insan bunun yerine kendi hayatını, daha kötü durumda olanların hayatıyla kıyaslamalı, kendisini onların yerine koyarak acısını hissetmeli ve buradan hareketle de ne kadar iyi bir hayat yaşadığını ve talihli olduğunu düşünmelidir. Bu ilkelere sımsıkı sarıldığımızda "rahat" bir hayat yaşarız ve acılara neden olan kıskançlık, hırs ve melanet gibi kötü ruhları da kovmuş oluruz.[330]

266) Ölçüyü kaçırdığımızda rahatlık, rahatsızlığa dönüşür.[331]

---

327 Cicero, *Über das Wesen der Götter*, 1, 29.

328 Sextus Empiricus, *Gegen die Wissenschaftler*, 9, 24.

329 Plutarch, *Über die Geschicklichkeit der Tiere*, 20, 974A.

330 Stobaios 3, 1, 210.

331 Stobaios 3, 17, 38.

275) Doğru olan zorunlu olanı yapmaktır; kötülük, zorunlu olanı yapmamak değildir, onu bir kenara koymaktır.[332]

289) İnsanlar için yararlı olan, beden için değil, fakat ruh için bir şeyler yapmaktır. Çünkü güzelleşen ruh, aynı zamanda bedenin zayıf yanlarını da kapatır; ama mantıksız bir beden gücüyse ruha iyi gelmez.[333]

309) Doğa ve eğitim birbirine benzer. İnsanı biçimlendiren eğitim, biçimlendirirken yeni bir doğa da yaramaktadır.[334]

320) Yoksullar arasındaki demokrasi, güçlüler arasındaki mutluluktan katbekat iyidir; tıpkı özgürlüğü köleliğe yeğlemek gibi.[335]

322) Yasalara, yönetenlere ve akıllılara uymak erdemdir.[336]

330) Kölelerini bedeninin bir parçası gibi kullan; her şeyi yerine göre kullan.[337]

332 Stobaios 4, 2, 14.

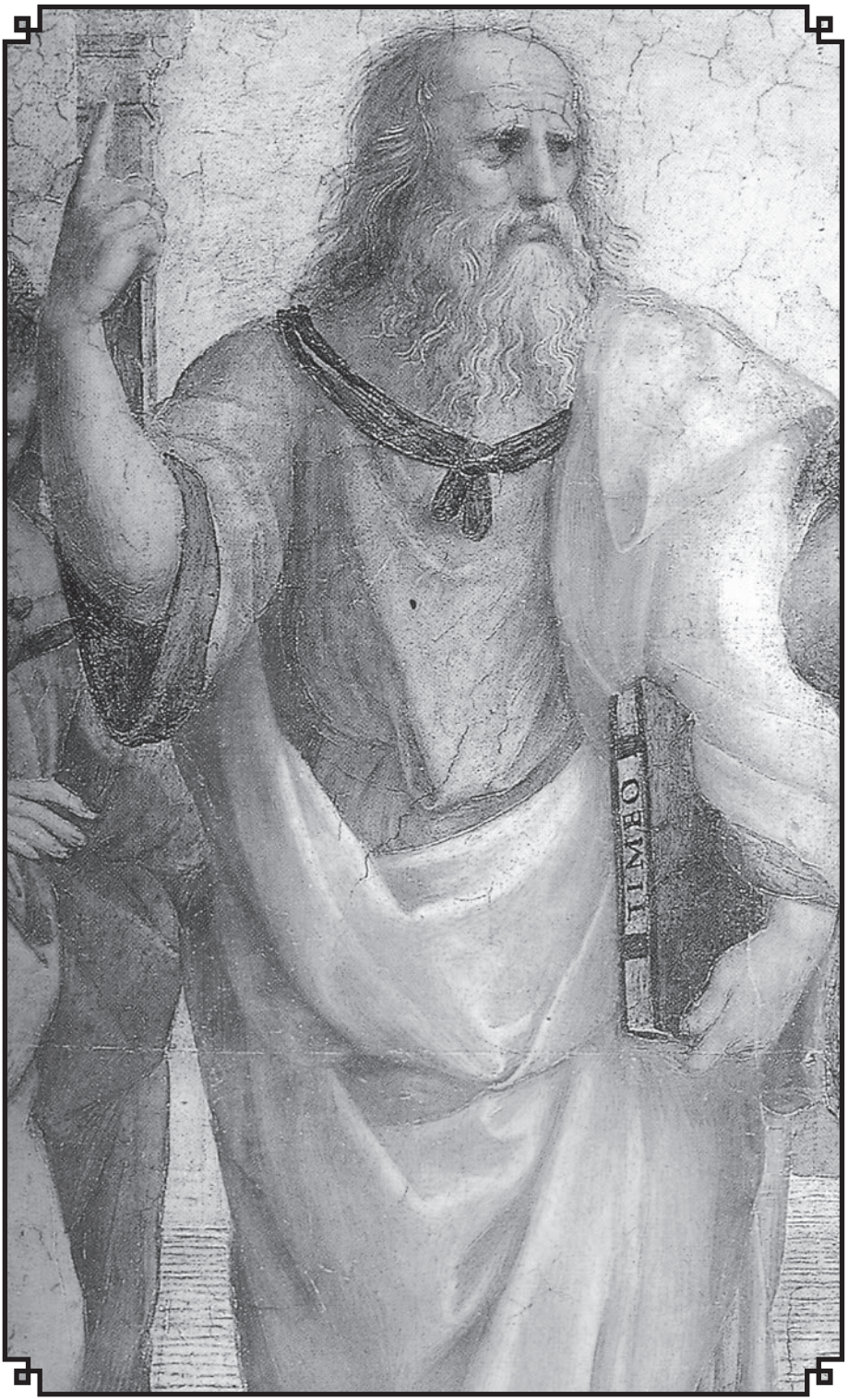
333 Stobaios 3, 1, 27.

334 Klemens von Alexandria, *Stromateis*, 4, 149.

335 Stobaios 3, 40, 42.

336 Demokrit'e ait olduğu söylenen birçok deyimin, antikçağ yazarlarından olan Demokrates'e mal edilmektedir. Ancak bu konuda da kesin bir hüküm yoktur.

337 Stobaios 4, 19, 45.


TIMEO

Platon
(MÖ 427-347)



Devlet

6. Kitap[338]

Sokrates: Şimdi bize göre pek çok güzel şeyin ve iyiliğin olduğunu ve konuşmalarımızda da bunları birbirinden ayrıştırdığımızı iddia ediyoruz.

Glaukon: Evet.

Sokrates: Ve aynı şekilde güzelin ve iyinin de kendiliğinden güzel ve iyi olduğunu ve bizim de bunu çeşitlilik olarak gördüğümüzü belirtelim; ve aynı şekilde tek tek olan şeylerin de *idea*nın[339] parçalarını oluşturduklarını ve bunların bir üst birliğin elementleri olduğunu ve bunları da gerçek özlerine göre nitelendirdiğimizi belirtelim.

Glaukon: Aynen öyle.

Sokrates: Birincisinin görüldüğünü, ama düşünülemeyeceğini; İdeanın ise düşünülebileceğini, ancak görülemeyeceğini söylüyoruz.

Glaukon: Tabii ki.

Sokrates: Peki görülebileni hangi organımızla görüyoruz?

Glaukon: Yüzümüzle.

Sokrates: Duyulabileni kulağımızla ve diğer duyumsadıklarımızı da ona uygun duyu organlarımızdan başka bir şeyle duyumsamadığımızı değil mi?

Glaukon: Şüphesiz.

Sokrates: Peki duyularımızı yaratanın, görme duyumuzu diğerlerinden daha üstün yarattığını fark ettin mi?

---

338 Bu bölüm, Platon, *Der Staat*, Verlag Philipp Reclam Jun., Leipzig 1978'den alınmıştır.

339 İdea kavramı, varlık kavramıyla bağıntılı olan, şeylerin "anlam" ve "öz"ünü ifade eden felsefi bir kavramdır. Platon "idea" kavramını Tanrılaştırarak zamanın dışına taşır ve onu şeylerin hiçbir zaman ulaşılamayan asıl başlangıç kaynağı olarak görür. İdea her şeyin "özüdür", "aslıdır" ve varlığın temel amacı da onun mükemmel haline ulaşmaktır. Hissedilen ve görülen her şey onun bozulmuş bir suretinden başka bir şey değildir. O ancak "düşünce" ve ruhta kavranabilir.

Glaukon: İşte bunu fark etmedim.

Sokrates: Peki ona bir de şöyle bakalım: Kulağın herhangi bir sesi duyabilmesi için başka bir araca ihtiyacı var mı; birincisi duymak, ikincisi de duyulmak için yaratılmıştır; peki söz konusu bir üçüncünün var olmaması, ikincinin (sesin) duyulmasını engelliyor mu?

Glaukon: Hayır.

Sokrates: Bence, diğer yeteneklerin de herhangi bir şeye ihtiyacı yoktur, hatta tek bir şeye bile ihtiyacının olmadığını söyleyebiliriz. Yoksa sen olduğunu mu iddia edeceksin?

Glaukon: Kesinlikle hayır.

Sokrates: Ancak yüz ve görülenin bir başka şeye daha ihtiyacı vardır. Bu senin açından çok açık değil mi?

Glaukon: Tam değil.

Sokrates: Gözlerin görme yetisine sahip olduğunu bilelim ve bunlara sahip olanın da bunları kullandığını ve ayrıca görülen nesnenin de renkli olduğunu düşünelim; eğer o kimse bunları, yani doğa tarafından sadece bu iş için yaratılmış olan üçüncü bir şeyi (aracı) kullanmasaydı, sadece yüzüyle o şeyin renklerini algılayamazdı.

Glaukon: Peki nedir bu?

Sokrates: Tabii ki senin de ışık olarak adlandırdığın şey.

Glaukon: Çok doğru.

Sokrates: Tek başına alındıklarında hiç de önemsiz olmayan bazı şeyler, yani görme ve görülme yetisi ayrıca bir başka önemli bağ tarafından da birbirine bağlıdırlar ki bu özellik, eğer ışığın etkisi küçümsenmeyecekse, diğer ikililerde ihmal edilebilir.

Glaukon: İşte bu çok ihmal edilmişti.

Sokrates: Peki şimdi bunun kaynağı, yani ışığıyla yüzümüzü aydınlatan ve yüzümüzün görülmesi gereken en güzel şeyi görmesini sağlayan Işık Tanrısı hangisidir?

Glaukon: Senin gibi bütün dünyanın da kabul ettiği; tabii ki duymak istediğin güneşten başkası değildir.

Sokrates: Peki yüz, bu Tanrıya doğal olarak davranılması gerektiği gibi mi davranıyor?

Glaukon: Nasıl yani?

Sokrates: Yüz güneş değildir; ne o tek başına ne de onun içerdiği ve bizim de göz olarak adlandırdığımız şey.

Glaukon: Doğrusu öyle.

Sokrates: Bence organlarımız içinde şeyleri kavramamızı sağlayan en hassas organımızsa kesinlikle ilahî olanıdır.

Glaukon: Çok yerinde bir saptama.

Sokrates: Peki o bu yetisini, ondan (Güneş Tanrısı) almadı mı ve gücü onun içine akmadı mı?

Glaukon: Kesinlikle.

Sokrates: Peki bu durum güneş için de aynı değil mi? O yüz değildir, ancak onun kaynağıdır ve onun tarafından da öyle görülmektedir.

Glaukon: Evet.

Sokrates: Şimdi bence bu, ki bunun artık benim düşüncem olduğunu yayabilirsin, iyi olanın kaynağıdır, onun iyiyi kendi suretinden yaratması gibi: Düşünce alanında bu akla ve düşünülmüş olana tekabül etmektedir; yüz ve görülen nesne ele alındığında da onlara göre bu güneştir.

Glaukon: Nasıl yani? İstersen bunu biraz daha açalım.

Sokrates: Biliyorsun ki gözler, üzerine gün ışığı düşmeyen nesnelere değil de üzerine akşam karanlığı çöken nesnelere yöneldiğinde bunların renklerini algılayamaz ve çaresiz kalır, sanki içinde hiçbir görme yetisi kalmamış gibi körleşir.

Glaukon: Kesinlikle.

Sokrates: Ama eğer onlar yüzünü, gün ışığının aydınlattığı şeylere yöneltirlerse o zaman onları tamamıyla algılarlar ve bu durumda da görme gücüne tümden sahip olurlar.

Glaukon: Şüphesiz.

Sokrates: Şimdi ruhu da aynen böyle tasavvur et: Eğer o, gerçeğin ya da varlığın ışığının düştüğü yere şaşmaksızın yoğunlaşırsa, o zaman o nesneyi sanki akla sahip oluyormuş gibi kavrar; yok ama o, karanlıkla karışık olana, yani sonlu ve geçici olana yoğunlaşmışsa, o zaman da sadece sözde kavrar, körelir, görüşleri bir o yana bir yana gidip gelir ve sanki her şeyin akıl ve mantıkla bezendiğini ima eder.

Glaukon: Evet aynen öyle.

Sokrates: İşte, kavranması gereken şeylere gerçekliğini ve kavraması gerekenlere de kavrama yeteneğini veren budur; şimdi de –bu da senin fikrin olsun– iyilik fikri, bunu da bilgi ve gerçekliğin kaynağı olarak tasavvur etmelisin, çünkü bu en son kavranan şeydir: Ancak her ne kadar bu ikisi, bilgi ve gerçeklik güzel olursa olsun, sen her zaman bunlardan daha güzelini kavradığını düşüneceksin; az önce ışık ve yüze ilişkin olan ne kadar doğruysa, yani onu güneşe benzetmişsek, aynı şekilde onu güneşle bir tutmak da o kadar yanlıştır, bilgi ve gerçeklik de aynen böyledir: Bunların her ikisini iyilikle yakın düşünmek yerindedir, ama bunların herhangi birini iyilik olarak düşünmek bir o kadar yanlıştır; konumu itibariyle iyilik, diğerlerine göre çok daha yüksek bir mevkide yer almaktadır.

Glaukon: Eğer o, bilgi ve gerçekliği yaratıyor ve güzellik açısından da onlardan daha yüksekte bulunuyorsa, o zaman hiç unutulmaması gereken bir güzelliği ortaya koyuyorsun demektir; ama bununla arzuyu kastedebileceğini aklımızdan geçirebilir miyiz?

Sokrates: O kadar da kötü düşünme; iyiliğin suretini bir başka açıdan görmeye çalış.

Glaukon: Hangi açıdan?

Sokrates: Şimdi diyorsun ki, güneş görülene, sadece görülebilme özelliği kazandırmıyor, aynı zamanda kendisi var olmadan, diğerine var olma, gelişme ve besin olanakları da sunmaktadır.

Glaukon: Başka nasıl olabilir ki?

Sokrates: O zaman görülebilen (varlık), iyilikten, sadece görülebilme özelliği kazanmıyor, aynı zamanda varlığını ve özünü de ondan ediniyor; dolayısıyla iyilik sadece varlık olmamakla kalmıyor, aynı zamanda saygınlık ve güç açısından da onu katbekat aşıyor.

Glaukon: (İşi biraz ironiye taşıyarak) Apollon aşkına, müthiş bir mucize bu, katbekat aşma olayı!

Sokrates: Bunda senin de sorumluluğun var; çünkü görüşlerimi açıklamaya sen zorladın.

Glaukon: Bunu yapmaktan da geri durmamalısın, hatta eğer aklında herhangi bir şey varsa, belki bu güneş benzetmesini daha da ileri götürmelisin.

Sokrates: Bu sorunun sadece küçük bir kısmını konuştuk.

Glaukon: O zaman kırıntısını bile bizden saklayamazsın.

Sokrates: Ortaya koyduklarıma bakılırsa, çoğunu daha açıklamadım. Ama tabii ki aklımda olanları sizden saklamayı düşünmüyorum.

Glaukon: Harika.

Sokrates: Şimdi zihninde iki farklı gücü tasavvur et, bunlardan biri cinsellik ve düşünsel olandan sorumlu olsun; öbürü de görülebilenlerden. Tanrı aşkına, suret-i aks demediğim için bir kelime oyunu yapmak istediğim düşünülmesin. Bu her iki alan; yani düşünsel olanla görülebilenler arasındaki farkı kavramış olmalısın?

Glaukon: Aynen öyle.

Sokrates: Şimdi bunları iki eşit olmayan parçaya bölünmüş bir çizgi olarak tasavvur et; bunlardan biri görülebilenleri, diğeri ise düşünsel olanları temsil etsin; şimdi bunları az önce ortaya koyduğumuz ilişkiler ve farklılıklar, yani belirgin ve belirgin olmayanlar ve görülebilenlerin yansıttığı suretler açısından düşün. Aks-ı suretler deyince şahsen benim aklıma hemen gölgeler, sudaki yansımalar ve yüzeyi sert, pürüzsüz ve parlayan nesneler ve benzerleri geliyor. Beni anlayabiliyor musun?

Glaukon: Kesinlikle.

Sokrates: Çizginin diğer kısmını ise bütün diğer nesneleri, yani bizi çevreleyen hayvanlar ve bitkiler âlemini ve insanoğlunun yeteneklerinin ürünü olan her türden ürünleri kapsayan olarak düşün.

Glaukon: Dediğin gibi yapıyorum.

Sokrates: Peki o zaman hiçbir itirazda bulunmadan hakikatin kendi karşıtına bölünürken aldığı biçim gibi, taklidin de taklit edilene, sıradan bir görüşün de düşünene benzediğini kabul edecek misin?

Glaukon: Hiçbir itirazda bulunmadan.

Sokrates: Peki şimdi de düşünülebilenin yarılmasının özgüllüğünü göz önüne getir.

Glaukon: Peki bu özgüllüğün nitelikleri nedir?

Sokrates: Şunlardır: Ruh, geçmiş bölünmede ortaya çıkan bir parçayı, yani gerçek şeyleri, resmedilmiş sade şeyler olarak kullanıyor ve onu öylesine içselleştiriyor; sonra basit nedenlerden hareket ederek başlangıca değil, sonuca yöneliyor, diğerini ise öylesine içselleştiriyor ki nedensellikten hareket ederek nedensiz başlangıca ulaşmayı deniyor ve bu arada öyle bir metot uyguluyor ki bu kez de resimsiz ve ilk bölümde kullanıldığı gibi olanı içindeki zıtların birliğinin sade kavramları olarak algılıyor.

Glaukon: Şimdi bu izahatı tam anlayamadım.

Sokrates: Biraz sabret! Şimdi gelecek olanı dinlersen anlamak da senin için kolaylaşacaktır. Sanırım geometri ve aritmetik gibi komşu bilimlerle uğraşanların nasıl yaptıklarını biliyorsun: Onlar, bir kanıtlama işlemi yaparken eğriyi, doğruyu, figürleri ve onlarla ilişki içinde olan üç açıyı öylesine, kendilerine ya da herhangi bir kimseye bir açıklama zorunluluğu duymadan, sanki herkes bu işlemin temelindeki nedene vâkıfmış gibi kanıtlama işleminin temeli olarak kullanıyorlar; bu başlangıç noktasından hareket eder etmez de hemen işlemin devamına yöneliyorlar ve sonuçta da kanıtlamak istedikleri son noktaya varıyorlar.

Glaukon: Evet bu yönteme pek aşinayım.

Sokrates: Peki o zaman onların daima düşüncelerdeki gerçek şeyleri değil de onların sadece bir sureti olan görüneni kullandıklarını ve onlardan söz ettiklerini de biliyorsundur. Aslında amaçları çizdikleri şekiller değil, onlar üzerinden tamamen dörtgen ve diyagonal gibi diğer şekilleri açıklamaktır; yani onlar çizdikleri, gölgelerini ve sudaki suretlerini gördüğümüz görüntüleri, hiç kimsenin göremeyeceği ve aklıyla da kavrayamayacağı şekilleri anlatmak için kullanıyorlar.

Glaukon: Çok doğrusun.

Sokrates: Bunu ben de kavramanın bir şekli olarak ifade etmiştim, ama ruh bu durumda incelemesini başlardaki nedene gitmeden, sadece verili olan nedenlere dayandırmak zorundadır; çünkü o araştırmalarında dikey istika-

mette ilerleyemez ve kendisini sadece duyularla kavranan şeylerle, yani onların aşağıdaki suretleriyle ve genel olarak onların aşağıdaki belirtileri (bunlar gölge vesairedir) olarak kabul gören görüntüleriyle sınırlamaktadır.

Glaukon: Anlıyorum: Yani geometriden ve ona komşu olan diğer dallardan bahsediyorsun.

Sokrates: Şimdi şunu da anla: Kavranabilenlerin ikinci bölümünde şunu belirtmiştim; kavranabilecek olan şeyleri hemen kavrayan mantık, bunu diyalektiğin gücüyle, yani verili nedenleri mutlaka birinci ve en yüksek nedensellik olarak görmeyerek; bir bakıma bunları sıradan nedensellikler olarak, yani alt bir katman, tıpkı basamak ve atlama zemini olarak kullanarak, nedensiz olana ve gerçek başlangıca ulaşıncaya kadar ve onu kavrayınca da, onu tümden ve onunla ilişkisi olan her şeyiyle kavrayarak, yeniden geriye gelerek ve duyularla edindiklerini hiçbir şekilde kullanmayarak, yani sadece kavramları ve onların iç ilişkilerini yeni kavramlarla açıklayarak başarmaktadır.

Glaukon: Bunu tam anladığımı söyleyemem; ama bunun çok önemli bir görev olduğu görülüyor. Şu kadarını anladığımı sanıyorum: Şimdi bu karşılaştırmayla şunu mu saptamaya çalışıyorsun: Madden var olanın yanı sıra düşüncedeki şeylere yönelik çözümlemede bulunan diyalektik biliminin, diğer matematiksel bilimlerden daha güvenli ve belirleyici bir görev üstlendiğini mi söylemek istiyorsun; hani şu nedensellikleri ilk ve en yüksek derecede olan bilimsel dallar, yani şeyleri incelerken duyu organlarının kullanılmadığı, ama aklın zorunlu olarak kullanıldığı, ne var ki incelerken, insanı en baştakine ve yükseğe götürmeyen ve sadece görünen nedenlerle sınırlayan, dolayısıyla sana şeyler hakkında saf aklı sunmayan, ama buna rağmen bilgi teorisi açısından akla en yakın olan ve bu nedenle de en baştakine ve en yükseğe yaklaşmayı sağlayanlar mı? Ama matematiksel yoldan bilgi edinmenin, yani akıl yolla değil de, geometri ve ona komşu bilimlerin kullanıldığı yöntemin, sıradan bir fikir edinmekle, aklı keşfetmek arasında yer alan bir orta yol olduğunu mu söylemek istiyorsun?

Sokrates: Anlaşılan konuyu çok dikkatli dinlemişsin. Şimdi, o dört bölüme de dört duyumsama halinin karşılık geldiğini tasavvur et; aklı keşfetme yöntemini en üste, matematiksel yöntemleri onun altına, üçüncüsüne inancı ve dördüncüsüne de şeyleri suretleriyle görmeyi koy; şimdi de bu yöntemlerin hepsini öyle bir sıraya koy ki inceledikleri şeylerdeki hakikate de ancak o derece erişmiş olsunlar.

Glaukon: Dediklerini kavradım ve şimdi onları istediğin şekilde sıralıyorum.

7. Kitap[340]

Sokrates: Bundan böyle yapacağın karşılaştırmada doğamızın içinde bulunduğu durumun farklılıklarını, yani şeylerin oluşumlarının tamamlanmış mı yoksa eksik mi olduklarının arasındaki farkı da kavra. Şimdi bir kısım insanı yerin altında bir mağarada yaşıyor ve yukarıyla da sadece mağaranın genişliği kadar olan bir giriş üzerinden bağlantı içinde olarak tasavvur et; bebekliklerinden itibaren onların boyunlarından ve bacaklarından bir yere zincire vurulduklarını; yani onları oldukları yere bağlı ve başlarını bile çeviremediklerinden dolayı sadece dümdüz ileriye doğru bakabildiklerini düşün; yukarıdan da bir ateşin etkisiyle içeriye, yani gerisin geriye bir ışığın yayıldığını; ateşin olduğu yerle zincire vurulanlar arasındaki bir mesafede de onları ayıran bir duvarın, yani bir perdenin olduğunu ve bu perde üzerinde de bazı hokkabazların ve sanatçıların kendi oyunlarını sergilediklerini düşün.

Glaukon: Her şey sanki gözümün önünde gibi.

Sokrates: Bu duvar boyunca da insanların çeşitli insan yapımı araç ve gereçleri, ahşaptan ve taştan yapılmış heykel ve sütunlar taşıdıklarını, taşınan eşyaların da zaman zaman duvarı aştıklarını ve taşıyan insanların da bazen konuştuklarını bazen de, öylesine sustuklarını düşün.

Glaukon: Çok garip bir tablo bu senin sunduğun ve şekiller çok garip!

Sokrates: Biz insanlara ait olanlardan farklı değil. Şimdi mağaradaki bu insanlar, ışığın etkisiyle oluşan gölgelerden, hem bizzat kendilerine hem de yanlarındaki diğer insanlara ait ve mağaranın duvarlarına yansıyan gölgelerden başka ne görmüş olmaktadırlar?

Glaukon: Bu nasıl olabilir ki, hayat boyu boyunlarını bile kımıldatamadan kalabilmek?

Sokrates: Ve ayrıca: Şimdi bu görebilme yetileri aynı zamanda duvar boyunca taşınan eşyalar için de geçerli değil mi?

Glaukon: Evet, onların da sadece gölgelerini görmüşlerdir.

Sokrates: Şimdi onların birbiriyle konuştuklarını da düşününce, onların gördükleri nesnelere ilişkin tanımları o gördükleri şeylere ne kadar uyar acaba?

Glaukon: Çok azı.

Sokrates: Ayrıca: Şimdi bir de mağara duvarının sesleri de yansıttığını düşünelim; sence onlar, duydukları seslerin tam da o esnada orada hareket halinde olan eşyadan başka birine ait olduğunu düşünürler mi?

Glaukon: Tanrı aşkına, hayır!

Sokrates: Şimdi de onları zincirlerinden ve bilgisizliklerinden kurtulmuş olarak ve doğal olarak şunları yaşadıklarını düşünelim: Onlardan birinin

340 Bu bölüm, Platon, *Der Staat*, Verlag Philipp Reclam Jun., Leipzig 1978'den alınmıştır.

zincirlerinden kurtarıldığını, hemen ayağa kalkarak sağına soluna bakınmasını, yürümesini ve ışığa bakmasını isteseler; bu söylenenleri de ağrılar içinde yaptığını ve hatta baktığı ışık bile gözlerini yakmasına rağmen daha önceden gölgelerini gördüğü şeyleri tanıması gerektiği söylense, sence ona daha önceden gördüklerinin şimdi gördükleriyle hiçbir ortak yanının bulunmadığını, şimdi gördüklerinin varlığın hiç olmazsa bir kısmına tekabül ettiği ve yüzünü döndüğü şeylerin güçlü bir varlık kazandığı söylense, sence buna ne yanıt verirdi? Ve ayrıca ondan insan yapımı olan nesneleri inceleyerek bunların ne olduklarını yanıtlaması istense, acaba o, hem bilgiden hem de imandan yoksun bir şekilde gölgeleriyle bildiği nesneleri gerçek şeyler olarak bilir miydi?

Glaukon: Kesinlikle.

Sokrates: Ve bir de o insan, ışığa doğru bakmaya zorlansa, gözleri acıdığından dolayı yüzünü hemen ona doğru çevirmeden; yönünü, ona gösterilen yeni şeylerden ziyade eski bildiği ve tanıdığı şeylere doğru çevirmez miydi?

Glaukon: Evet.

Sokrates: Ve bir de onu, ta güneşi görünceye kadar, taşlı ve çukurlu yollardan yukarıya doğru çıkmaya zorlasalardı; yapmaya zorlandığı işi işkence olarak addetmez miydi? Bunlara karşı koymaz mıydı? Işığa çıkınca da gözlerinin kamaşması nedeniyle ona gerçeklik olarak sunulan şeylerden herhangi birini seçebilir miydi?

Glaukon: En azından bir süreliğine, hayır.

Sokrates: Belki de nesneleri önce yukarıdaki haliyle görmeye alışması gerekir; gerçi gölgeleri hemen tanırdı, sonra insan suretlerini ve sonra da diğer şeyleri sudaki yansımalarıyla; en sonunda da nesneleri gerçek halleriyle seçerdi; ama gündüzleri gözünü yakan güneş ve ışınlarından ziyade, günü takip eden gecelerde gökyüzündeki şeyleri, sonra da yıldızların ve ayın ışığından yararlanarak gökyüzünün kendisini incelerdi.

Glaukon: Mutlaka.

Sokrates: Ve sanıyorum en sonunda da güneşi, sudaki veya başka bir yerdeki yansımasıyla, yani olmadığı yerde değil de, tam da olduğu yerde bütün gerçekliğiyle inceler ve onun yapısı hakkında fikir edinirdi.

Glaukon: Zorunlu olarak.

Sokrates: Sonra da her şeyi sırasıyla, yani iklimleri ve yılın dönüşümünü ona borçlu olduğumuzu kavrardı; gördüğümüz bütün mekâna ve her şeye muktedir olanın ve hatta mağarada gördüğü şeylerin kaynağının da o olduğunu kavrardı.

Glaukon: Evet, sanırım tarif ettiğin sıraya göre her şeyin farkına varırdı.

Sokrates: Peki şimdi ne olacak? Şimdi o bu durumu, eski yaşadıklarıyla, eski mağaradaki hali ve bilinciyle karşılaştırınca kendisini mutlu, ama diğer arkadaşlarını bir o kadar acınası durumda görmez miydi?

Glaukon: Mutlaka.

Sokrates: Peki onların zamanında duvar boyunca geçen gölgeleri en net haliyle tanımlayan, nesneleri en çok hatırlayan veya hangi nesnenin önce ve hangisinin sonra geçtiğini anında bilenler, gördüklerinden ve geçirdiklerinden hareketle geleceğe dair öngörüleri en güvenilir olanlar, çeşitli ödüllere layık görülmüş olsalardı, acaba bizimki eskiyi özler ve onları aldıkları ödül ve makamlardan dolayı kıskanır mıydı? Ya da o, Homeros gibi zorlu yola girer ve "varlıklı olmayan birinin yanında gündelikçi olarak çalışmayı" mı tercih ederdi? Bütün yaşamını başkalarının aldatıcı övgüleriyle geçirmektense, hiçbir şeye sahip olmamayı mı göze alırdı?

Glaukon: Evet, sanıyorum o, öylesi bir yaşam sürmektense sıkıntılı bir hayatı tercih ederdi.

Sokrates: Şimdi bir de onun yeniden mağaraya inip eski yerini aldığını düşün; ışıktan karanlığa geçince, gözleri tümden zifirî karanlığa batmaz mıydı?

Glaukon: Mutlaka.

Sokrates: Peki, gözleri henüz karanlığa alışmamışken ve sersem haliyle, diğerleriyle geçen gölgelerin ne olduğuna dair bir yarışmaya tutulsaydı, ama gözleri hâlâ karanlığa alışmamışken –çünkü gözleri alışana kadar uzun, belli bir zamanın geçmesi gerekir– yaptığı tariflerle komik duruma düşmez miydi? Onun bu halini görenler, onun yukarıdan aşağıya yanlış gören bir göz getirdiğini ve sadece yukarı çıkma isteğinin bile ne kadar zararlı olduğunu düşünmezler miydi? Onları çözüp yukarı çıkarmaya çalışanları bir şekilde ellerine geçirdiklerinde öldürmek ve hatta onu bile öldürmek istemezler miydi?

Glaukon: Çok doğru.

Sokrates: Şimdi dostum Glaukon, bu benzetmeyi bir de bütün haliyle, az önce bahsettiğimiz konularla bağlantılı hale getir: Evren yüzünü, zincirlerle bağlanmışların mağaralarına gösterirken, güneşin yarattığı ateşin gücüyle gösteriyor; şimdi mağaradan yukarıya doğru çıkışı, eğer benim ne demek istediğimi anlamak istiyorsan, ki bunu hararetle istiyorsun, ruhun düşünceler diyarına doğru yükselişi olarak tasavvur etmelisin. Bunun doğru olup olmadığını da ancak Tanrı bilir. Bana ise şu doğru gelmektedir: Düşünceler diyarında en sonunda kendisini gösteren, ki o da zar zor fark edilebilmektedir, iyilik düşüncesidir. Eğer kendisini bir kez göstermişse, o zaman da genel olarak kabul edilmelidir ki o adaletin ve iyiliğin kaynağıdır; o görüntüsünde ışığı ve Tanrının kaynağı olanı (güneş) yaratır; düşüncenin hükümdarı olarak da bizim hakikati ve aklı bulmamızı sağlar; böylece ister özel işlerinde isterse de kamu davasında anlayışlı davrananın da ideayı kavramış olması gerekir.

Glaukon: Eğer bir söz söyleme hakkım varsa o zaman ben de bu düşünceyi paylaştığımı belirtmek isterim.

Sokrates: O halde şimdi ifade edeceğim düşünceme de ortak ol ve fazla hayretler içinde kalma; söz konusu yüksek seviyeye erişenler, dünyevi işlere pek ilgi göstermemektedirler; daha çok ruhlarının yükseklerde kalması için uğraşmaktadırlar. Sanırım bu da, eğer az önce çizdiğimiz resme uygun olacaksa, çok doğaldır.

Glaukon: Evet, çok doğru.

Sokrates: Peki şimdi? Tanrı diyarından gelen birinin dünyevi yaşamdaki davranışları güvensiz ve gülünç kaçıyorsa; henüz aşağıdaki zifirî karanlığa alışamamışken bir de mahkemelerin huzuruna çıkmak zorunda kalması, adaletin veya iyiliğin bir gölgesi olan usta eserleri araması ve onlar uğruna, hayatlarında hiçbir zaman adaletle karşılaşmamış olanlarla kavgaya tutuşması, seni çok mu şaşırtıyor?

Glaukon: Kesinlikle şaşırtmadı.

Sokrates: Hayır mı? Nitekim aklı olan, görme duyusunun hem iki kez zaafa uğradığını hem de onun iki farklı nedeninin olduğunu belirtirdi; birincisi aydınlıktan zifirî karanlığa geçince ve diğerinde de karanlıktan aydınlığa geçince olmaktadır. Bunu kabul eden biri, bu durumun aynısının ruhlarda da tekrarlandığını kabul etmelidir; eğer ruhlardan birini allak bullak bir halde veya eli ayağına dolanmış bir halde görürsek, onun bu haline gülünmemelidir; önce onun aydınlıktan gelmesi nedeniyle zifirî karanlığa alışmamış olduğundan mı yoksa derin bir bilgisizlikten aydınlığa kavuştuğundan mı böyle davrandığını araştırmalıyız. O bu durumda bir kısım insanı yaşam tarzı ve içinde bulunduğu durumdan dolayı şanslı sayacak bir kısmına da acıyacaktır. Eğer o acınacak durumda olanların halini gülünç bulmaya kalkarsa, aslında onun tavrı aydınlıktan karanlığa inenlerin durumundan daha gülünç olur.

Glaukon: Bunu çok isabetli söyledin.

Sokrates: Eğer bu doğruysa o halde bu kanaate şöyle varabiliriz: Eğitim, bazı insanların yana yakıla anlattıkları gibi değildir. Onların anlattıklarına bakılırsa bu, özünde bilgi içermeyen ruhun içine bilgi yerleştirmektir, tıpkı görmeyen gözlere görme yetisi kazandırmak gibi.

Glaukon: Evet, aynen öyle anlaşılıyor.

Sokrates: Bizim incelememiz ise durumun farklı olduğunu göstermişti; üzerinde inceleme yapılan ruhların akıl gücü ve bilgiye ulaşmayı sağlayan organları da tıpkı ruhlar gibi bir gelişme gösterir; yani gözü karanlıktan aydınlığa çıkarınca bütün bedeni de çıkarmak gibi; demek ki oluşum içindeki ruhu da tümden karşı istikamete çevirmek gerekiyor, ancak onun da, varlık

hakkındaki bilgiye, ışığa ve varlığa alışıncaya kadar sabretmesi gerekecektir; işte bu, iddia ettiğimiz gibi iyinin de ta kendisidir değil mi?

Glaukon: Evet.

Sokrates: Buna göre bu organın en kolay ve en verimli bir şekilde yönlendirilmesi, bir eğitim sanatı olmaktadır; ancak bu kesinlikle önce ona bir göz kazandırma sanatı olarak anlaşılmamalıdır; çünkü buna zaten sahiptir; ama gözler doğru yöne çevrilmemiş ve bakması gereken yere bakmamaktadır; eğitim sanatımız, ise ona bu yeteneği kazandırmaktan başka bir şey olmamalıdır.

Glaukon: Öyle olduğu görülüyor.

Sokrates: Görünen o ki ruha ait olduğu düşünülen bazı erdemlerimiz, organlarımızın gelişmişliğiyle de bağlantılıdır; görüldüğü gibi bunlar daha baştan itibaren ruhta bulunmuyorlardı, fakat sonradan ona uygun alıştırmalarla ve alışkanlıklarla kazandırıldı; akıllı düşünme erdemi ise hiçbir şeyle karşılaştırılamayacak kadar derin bir tanrısal kaynaktan gelir; o gücünden hiçbir zaman herhangi bir şey kaybetmez, ancak yönünü çevirerek faydalı hale getirilir; bu başarılamadığında da yararsız ve zararlı olur. Yoksa kötü ruhlu ama zeki insanların varlığından habersiz misin? Zavallı ruhlarının nasıl sinsi ve keskin olduklarını fark etmedin mi? Keskin bir görme yetisine sahip olduklarının işaretidir bu, ama kötülüğe bağlı bir yetenektir bu; ne kadar keskinse bir o kadar da kötülük doludur.

Glaukon: Mutlaka.

Sokrates: Eğer doğanın sunduğu bu ihsanı, çocukluktan itibaren ona yapışık bir kurşun gülle gibi, yani onun bir tezahürü olan düşkünlüğe, şehvete ve oburluğa bir eğilim gibi düşünürsek, zekâsının ve ruhunun daima aşağılık olanlara düşkün olduğunu varsayarsak, ama bir gün onun bu özelliklerini kökten kesip atarsak, yani yönünü hakikate dönmesini sağlarsak, bu durumda o, yüksek mertebelere sahip insanların derin kavrama yeteneğine benzer bir yetenek sergileyecektir; demek ki önemli olan insanın yüzünü hangi yöne çevirdiğidir.

Glaukon: Bu en azından inandırıcıdır.

Sokrates: Peki bir de şuna bakalım: Şimdi sadece inandırıcı değil, aynı zamanda bugüne kadar çözümlediklerimizin zorunlu bir sonucudur da; şimdi buradan hareketle devlet yönetiminin ne eğitimsiz olanlara ne de hakikate erişmeyenlere teslim edilmemesi gerektiğini ileri sürebilir miyiz? Dolayısıyla onu, sadece hayatları boyunca kendilerini eğitime hasredenlere teslim etmek gerekmez mi? Çünkü birincilerin ne kendilerine ne de topluma yararlı olacak bir yaşamları vardır; ikinciler ise daha baştan itibaren gönüllü olarak kendilerini toplum yaşamına adamışlar, sağlam bir inanca sahip ve daha hayattayken cennet mekânda yer edinmişlerdir.

Glaukon: Çok doğru.

Sokrates: Bizim gibi devlet kurucularının görevi içimizde en bilge olanları az önce söz konusu ettiğimiz yüksek erdeme ulaşma biliminin başına atamak ve onların bulundukları yüksek mertebeden daha yükseğe tırmanmalarını sağlamaktır. En yüksek mertebeye yükseldiklerinde de onlara şimdi yapmalarına izin verdiğimiz şeyleri yasaklamaktır.

Glaukon: Hangisini?

Sokrates: Aşağıda zincirlere bağlanmış olanların zorlu ama küçük veya büyük şan ve nişanlarla bezenmiş yaşamlarına ortak olmamalarını.

Glaukon: Nasıl yani? İyi ve rahat bir yaşamı sürebilecekleri halde bunu onlara yasaklayıp, zorunlu olarak düşük bir hayat yaşamalarını mı dayatacağız?

Sokrates: Anlaşılan bizim devletin amacının bir kesime iyi ve rahat bir yaşam sağlamak olmadığının pek farkına varmadın; aksine bizim devlette bütün toplum rahat bir yaşam sürdürebilmelidir; yasaların amacı ikna ve zor yoluyla yurttaşları ortak bir birimde toplamak ve onların karşılıklı yardımlaşması sayesinde herkesin toplum için yararlı bir iş yapmasını sağlamaktır; bunu da devletin bizzat kendisi bazı insanları kendi doğal eğilimlerinden vazgeçirerek ve onları söz konusu ruhla eğitmek suretiyle yapar, yani devlet onları bütün toplumun birleştiricileri olarak kullanır.

Glaukon: Çok doğru, ama ben böyle düşünmemiştim.

Sokrates: Şimdi dostum Glaukon, bizim burada kendisini felsefeye adamış olanların kötü muamele gördüklerini ileri sürebilir misin? Tam tersine, onlar toplumun selameti için görevlendirilmiş ve böylece yasaların gereği yerine getirilmiş olacaktır. Onlara ise şunu sunuyoruz: "Kendilerini felsefeye adamış başka devletlerin yurttaşları, devletin cefalı görevlerinden muaf tutulacaklardır; onlar, onlardan herhangi bir şey istenmeden kendi eğitimlerini sağlamışlardır; bu da demektir ki herhangi bir bakıma ihtiyaç duymadan kendi gelişimlerini sağlayan insanlar, tıpkı doğanın bahşettiği olanaklarla yetişen bitkiler gibi, hiç kimseye herhangi bir şekilde borçlu olmayacaklardır. Ama biz sizleri, hem kendi hem de toplumun geleceği için iyilerin en iyisi, hem de arı kovanının hükümdarı yaptık; bu nedenle her yönden doğru kararı verebilmeniz için size diğerlerine vermediğimiz eğitimin en iyisini ve mükemmelini sağladık. Bundan dolayı aranızdan bazılarının aşağıya inip yer altındaki yaşam şartlarını tanımanızı ve sizin de onların içinde bulunduğu zifirî karanlığa alışmanızı istiyoruz; çünkü siz, oraya biraz alışınca, bilgeliğinizle oradaki olayları diğerlerinden bin kat daha iyi kavrayacak ve ona göre karar vereceksiniz; çünkü siz güzelle, adaletle, iyilikle ve hakikatle yüz yüze geldiniz ve bu olayların kaynağının ne olduğunu başkalarına göre daha derinden kavradınız. Böylece hem biz hem de siz, şimdi birçok devlette görüldüğü gibi mükemmel bir anayasanın karikatürü olarak değil veya önemli

bir serveti ele geçirmek için yöneticilerinin gölgesinde savaşa ve ayak oyunlarına başvuran grupların çatışması şeklinde değil, fakat gerçek bir anayasaya kavuşmuş olacağız. Dolayısıyla gerçek hayatta durum şöyle olmalıdır: Devlet yönetimi, onu en az ele geçirmek isteyenlere verilmeli ki orada toplum, iç savaştan ve çatışmadan uzak bir şekilde yönetilebilsin; ne yazık ki bu durumda olmayan devletlerin hali içler acısıdır.

Glaukon: Çok doğru.

Sokrates: Peki, bu iş için yetiştirdiklerimiz, anlattıklarımı duyunca buna rağmen itaatsizlik edip, artık sıra kime gelmişse, gelip yönetim işlerinin cefalı görevlerini üstlenmeyi reddederler mi? Tabii ki onların zamanlarının büyük bir çoğunluğunu dünyevi işlerden uzak bir şekilde ve birbirleriyle geçirme fırsatları da olacaktır.

Glaukon: Sanmıyorum. Çünkü onlara yüklediğimiz işler gibi onların kendileri de adildir. Onların her biri, şimdiki devletlerin yönetimlerinde gördüklerimizin tam tersine, devlet işlerini yapılması zorunlu görevler olarak addedeceklerdir.

Sokrates: Evet sevgili dostum, durum gerçekten de söylediğin gibidir. Eğer bana devleti yönetmeye seçilmiş olanların, yönetmekten başka bir yaşam sürdürebildikleri bir sistem gösterirsen, işte o devlet mükemmel bir devlet olacaktır; çünkü o devlet, gerçekten de servet sahiplerinin yönettiği bir devlet olacaktır. Ancak bunların serveti altından değildir, bir servet kadar kıymetli olan erdem ve bilgece bir yaşamdır. Ama açlar, servete aç olanlar, devleti yönetmeye yeltenince, bilin ki bunun ardında devlet olanaklarını kullanarak, çapulculuk yapma hayali bulunmaktadır; bu durumda bu devleti düşündüğün en iyi devlet biçimi haline getiremeyiz; eğer yönetim mevkii arzulanan bir makamsa, o zaman o toplum iç kargaşalığa ve çatışmaya sürüklenir ki bundan dolayı hem çatışmayı başlatanlar hem de toplumun kendisi felaket yaşar.

Glaukon: Çok doğru.

Sokrates: Sence filozofluktan başka, devlet makamlarına küçümseyerek bakan herhangi başka bir meslek sınıfı var mıdır?

Glaukon: Sanmıyorum!

Sokrates: Ama buna rağmen yönetim işlerini, ondan uzak duran ve bu görevleri sevmeyenlere vermek gerekir; çünkü bu böyle olmazsa o zaman da rakipler arasında kavga kaçınılmaz olur.

Glaukon: Kesinlikle.

Sokrates: Yoksa devletin yönetimine, hem bilgeliğiyle hem yönetim işlerine dair liyakati hem de yaşam tarzından dolayı gördüğü saygı nedeniyle bu göreve layık olduğunu kanıtlamış birinin dışında başka birini mi layık görüyorsun?

Glaukon: Kesinlikle hayır!

9. Kitap[341]

Sokrates: Halkın temsilcisinin (demokrat) karakteristik özelliklerinin nasıl olmasına dair yaptığımız konuşmayı bir hatırla. O bu özelliklere, gençliğinden itibaren tutumlu, yani servet biriktirmeyi önemseyen, fakat kısa erimli gösteriş ve ihtişama da değer vermeyen bir babanın denetiminde ve onun ihtimamı sayesinde kavuşuyordu, değil mi?

Adeimantos: Evet.

Sokrates: Ne var ki o, az önce saydığımız özelliklere önem veren ve debdebeli yaşayan insanlarla yan yana geldiğinde, babasının o cimri tarafını nefretle hatırlamakta ve arkadaşlarının söz konusu yaşam tarzına eğilim göstermekteydi; ancak doğasındaki iyi özellikler nedeniyle, kendisini baştan çıkaran arkadaşlarına tam da ayak uydurmuyor ve ikisinin ortasında kalarak, yüzünü hangi yöne çevirirse ölçülü –ona göre– ki bu sayede sadece eğlenirken ölçülü değil, aynı zamanda hem açgözlü değil hem de yasaları çiğnemeyi kabul etmiyor ve böylece bir oligarşi taraftarından bir halkın dostuna dönüşüyor.

Adeimantos: Evet, bu türden adamlar hakkındaki düşüncelerimiz bunlardı ve bu fikri hâlâ da taşıyoruz.

Sokrates: Şimdi bu adamın yaşlandığını ve bir de kendisi gibi yetişmiş bir oğlu olduğunu düşün.

Adeimantos: Peki, öyle yapalım.

Sokrates: Şimdi babada görülen şeylerin aynının oğulda da tekrar ettiğini varsayalım: Yani, çevresi onu ahlaksızlığa yönlendiriyor, ama bunun ahlaksızlık olmadığını iddia ediyor, ki bunun adını da güzel bir şekilde "özgürlük" koymuşlar; yani bunlar bir bakıma babanın bir o yan, bir bu yana salınan dürtülerinin kışkırtıcıları olsunlar, diğerleri de karşı taraftaki dürtülerin; bu delikanlıyı denetimlerinde tutmakta zorlanan kaşarlanmış büyücüler ve zorbalar, bu kez de onu bir şekilde şehvetle baştan çıkararak, karanlık yöntemlerle elde edilmiş servetini çarçur eden hükümet yetkilisi gibi, varını yoğunu harcadığında doymak bilmez bir zampara olup çıkmaz mı? Yoksa bu türden insanların aşk hayatları başka mı olur?

Adeimantos: Hayır, aynen böyle olurdu.

Sokrates: Peki aşk ve şehvet eğilimi bir de başka kötü huylarla, yani tütsüler, kremler, macunlar, taçlar, şaraplar ve söz konusu çevrede pek sevilen ve bütün dürtüleri en aşırısıyla ortaya seren diğer şeylerle birleşince, ya da bu delikanlının ruhunun derinliklerindeki zamparalık, kendisine yukarıdaki dürtüleri koruyucu yapıp, düşünce ve denetim mekanizmasına dair, yani

341 Bu bölüm, Platon, *Der Staat*, Verlag Philipp Reclam Jun., Leipzig 1978'den alınmıştır.

içinde ahlaki değerlerden artakalan ne varsa, bunları da kökünden söküp atarak, bu dürtüleri zıvanadan çıkıncaya kadar yaşamaz mı?

Adeimantos: İşte bu tanım, zorbaya[342] (tiran) dönüşen insanın iyi bir tarifi oldu.

Sokrates: Şimdi bu Aşk Tanrısı Eros'un baştan beri bir zorba (tiran) olduğunun kanıtı değil mi?

Adeimantos: Elbette.

Sokrates: Ruhunu tahrip ettiği ve baştan çıkardığı her insanın düşüncesine, onların insanlardan da öte olan Tanrıları bile yönettiklerini sokmaz mı?

Adeimantos: Çok doğru.

Sokrates: Bence insan ya doğası gereği, ya az önce bahsettiğimiz ve insanı zıvanadan çıkaran içki ve aşk nedeniyle ya da her ikisinin birleşmesinden dolayı bir zorbaya dönüşmektedir.

Adeimantos: Mutlaka.

Sokrates: Beni başka bir şey yanıltmıyorsa –az önce incelediğimiz diğer şeyler gibi– insanı bir zorbaya dönüştüren nedenler genel olarak bunlardır. Peki o şimdi nasıl yaşıyordur?

Adeimantos: Bunu bana söylemesi gereken sensin.

Sokrates: O zaman dinle: Eğer yanılmıyorsam onların evlerinde şimdi şölenler yapılıyordur; içkiler, kadınlar gırla gidiyordur; Aşk Tanrısı Eros da ruhlarına tahtını kurmuş onları yönetiyordur.

Adeimantos: Sanırım öyledir.

Sokrates: Bunların yanı sıra onların içinde günden güne yeni ve görülmedik başka dürtüler de fışkırmıyor mudur?

Adeimantos: Mutlaka fışkırıyordur.

Sokrates: İnsan henüz işin tadına varmadan, bir bakmışsın ki bütün servet de uçup gitmiş.

Adeimantos: Evet, öyle olmuştur.

Sokrates: Ardından borçlanmalar ve gayrimenkullerin satışı gelir.

Adeimantos: Kesinlikle.

Sokrates: Her şey aşağıya yuvarlanırken bu kez de karaktere yerleşmiş alışkanlıklar çığlık atmazlar mı? Bu alışkanlıkların sahipleriyse ayaklarına diken batmış gibi ulumaya başlamazlar mı? Bütün kötü alışkanlıklar ve en başta da Eros, acaba daha fazlasını ele geçirmek için neler yapabiliriz diye dürtülerin denetim mekanizmasını ele geçirmek için yarışmazlar mı?

Adeimantos: Kesinlikle.

---

342 Antikçağ edebiyatında sıklıkla kullanılan "tiran" kavramı, iktidarı tek başına elinde tutan diktatörler için kullanılmaktadır. Platon da bu terimi bazen devlet yöneticisinin niteliğini belirtmek için, bazen de günlük hayatta yapılan zorbalığın karşılığı olarak kullanmaktadır. Biz de bu kavramı, kişinin karakterini belirtmek için kullanıldığında "zorba" kelimesiyle karşılamayı uygun gördük.

Sokrates: Bunlar ya daha fazlasını ele geçirmek için sağa sola saldıracaklar ya da acı ve çığlıklar içindeki sahiplerine yüz çevireceklerdir.

Adeimantos: Evet.

Sokrates: Şimdi bu şehvet dürtüleri eski alışkanlıklar üzerinde denetim sahibi olunca, o genç insanın kendisi de yaşlılar üzerinde, yani anne ve babası üzerinde denetimi ele geçirmiş olacaktır ve ardından da onların servetlerine el atacak ve onların da sonunu getirecektir.

Adeimantos: Mutlaka.

Sokrates: Onlar buna izin vermeyince, bu kez de onları aldatmak ve ellerindekini çalıp çırpmak için çaba göstermez mi?

Adeimantos: Kesinlikle.

Sokrates: Buna nail olamayınca da onların ellerindekini zorbalıkla ele geçirmeye çalışmaz mı?

Adeimantos: Sanıyorum öyle.

Sokrates: Anne ve babasının ona tepki göstermesi ve kendilerini sakınması durumunda acaba o da kendine gelip zorbalıklarına bir son verir mi, sevgili dostum?

Adeimantos: Ben kendi adıma böyle bir insanın ebeveyni yerinde olmak istemezdim.

Sokrates: Ama, sevgili Adeimantos, Tanrı aşkına sence o, henüz yeni sahip olduğu ve herhangi bir doğal bağa sahip olmadığı bir aşüftenin ya da henüz yeni tanıdığı bir oğlanın etkisinde kalarak, yıllardır yanında olduğu ve zorunlu bağlarla bağlı bulunduğu, artık güzelliklerinden mahrum kalmış, ama onun en eski dostu olan anne ve babasına zulüm eder mi ya da eğer hep birlikte aynı evde kalıyorlarsa onları sevgililerinin insafına terk eder mi?

Adeimantos: Tanrı aşkına, evet, eder.

Sokrates: Demek ki zorba bir oğula sahip olmak insanın karşılaşacağı en büyük bahtsızlıklardan biri olmalıdır.

Adeimantos: Aynen öyle.

Sokrates: Peki ebeveynler elinde de hiçbir şey kalmamışsa ama o hâlâ dürtülerinin etkisindeyse? Bu durumda o, geceleri evlere giren ya da gece geç vakitte birini soyan ya da tapınakları talan eden bir hırsıza dönüşmez mi? Bu durumda çocukluğundan bu yana edindiği ahlaki değerler, eğer hâlâ babanın sıkı denetimi devam ediyor ve delikanlının içindeki demokratik değerler de henüz son bulmamışsa, bir uykudan uyanır gibi silkinir ve sonradan edindiği yüzeysel değerlerin üstesinden gelerek; onu yeni edindiği hataların esaretinden kurtarır ki bu esaretin başında da Tanrı Eros gelir. Yok ama o, tümden Eros'un zorba denetimine girmişse ve bir zamanlar sadece ara sıra yaşanan bir rüya gibi değil de, artık tamamen gerçeğin kendisi olmuşsa, bu durumda o hiçbir cinayetten, şeytani haz ve davranıştan kaçınmayacaktır;

bu durumda o tamamen, tıpkı her türden sapıklığı yaşayan ve onu saran bütün eğlencelere kapılan, ki bunların bir kısmı içinde yaşadığı çevrenin ona kazandırdığı alışkanlıklardır, diğerleri ise zaten içinde var olan ama şimdi tamamen özgürleşmiş olan dürtülerdir, bir hükümdar gibi Eros'un zorba ve yasa tanımaz hâkimiyetine kapılacaktır. Yoksa bu, o türden bir insanın yaşamı olamaz mı?

Adeimantos: Evet, tam da odur.

Sokrates: Ancak bunlar, toplumdaki sayıları ahlaklı ve anlayışlı olanlara göre az olduğundan, hemen ortalıktan sıvışıp herhangi bir zorbanın emrine girerler ve sonra da herhangi bir yerde paralı asker olarak savaşa katılırlar; barış zamanında ise kentlere yerleşip küçük kötülüklerle günlerini gün ederler.

Adeimantos: Hangi türden kötülükler?

Sokrates: Örneğin hırsızlık, gasp, cepçilik, yankesicilik, tapınak hırsızlığı ve ruhlarını satacakları bir dizi başka iş; eğer bunlar hem yasaları hem de konuşmasını iyi biliyorlarsa, bu durumda başkaları hakkında tazminat davaları açarlar ya da yalancı şahitlik yaparak haraç alma gibi ahlak dışı işlere başvururlar.

Adeimantos: Evet, küçük işler bunlar, ama iyi ki bunların sayıları fazla değil.

Sokrates: Tabii ki bunlar, devlete hükmeden ve edindikleri servetle toplumu sefalete sürükleyen zorba yöneticilerin çalıp çırpmasının yanında küçük kalmaktadır. Şimdi bunları bir de şöyle tasavvur etsene: toplumda bunlara benzeyenlerin çoğaldığını ve bunların sayılarının halk içinde gittikçe arttığını ve bunun bir de halkın akılsızlığıyla birleştiğini; işte o zaman bu güruh, o güne kadar görülmemiş aşağılık ruha sahip bir zorbanın ortaya çıkmasına da zemin hazırlamış olurlar.

Adeimatos: Çok doğru, hem de onların içinde en zorbası o olur.

Sokrates: Tabii ki halk bu durumu kabul ederse. Ama bunu kabul etmezse o zaman o, anne ve babasına yaptığı zorbalığın tıpkısını halka da yapmaya başlar; ve bu arada aldığı destek yetmezmiş gibi bir de dışarıdan getirttiği paralı askerlerle anavatanı, Giritlilerin dediği gibi baba yurdunu esarete boğar. Nitekim bu, yozlaşmış olan bir adamın tam da istediği durumdur.

Adeimantos: Evet öyle.

Sokrates: Peki bu türden adamlar henüz iktidarı ellerine geçirmemiş ve kendi halinde yaşıyorlarsa, o zaman bunlar hangi yolu izleyeceklerdir? Tabii ki bunlar önce kendine benzer insanlarla düşüp kalkacak ve sonra da kendi çevrelerine yalakaları ve uşak ruhluları toplayacaklardır; hatta bunlar eğer çıkarları gerektiriyorsa veya birine dost gözükmek gerekiyorsa, kendilerini küçük düşürmekten, yalakalık yapmaktan ve alçalmaktan da geri kalmaya-

caklardır; emellerini yerine getirdikten sonra da onlara sırtlarını dönecek ve onları bir daha tanımayacaklardır.

Adeimantos: Evet, bunların karakteri budur.

Sokrates: Demek ki onlar, hayatları boyunca hiç kimsenin gerçek dostu olamayacaklardır: ya aşağılık bir zorba veya bir zorbanın sürüngen bir uşağı. Zorbalığın kitabında ne özgürlük ne de dostluk yazılıdır.

Adeimantos: Çok doğru.

Sokrates: Şimdi haklı olarak bu türden insanları sadakatsiz insanlar olarak nitelendirmez miyiz?

Adeimantos: Nasıl nitelendirmeyelim?

Sokrates: Hatta sanıyorum, eğer adaletin ne olduğu hakkındaki görüşlerimizde bir yanlışlık yoksa, bunları zalimlerin şahı olarak da nitelendirebiliriz.

Adeimantos: Çok doğru.

Sokrates: Bırak da şimdi kimin en kötü insan olduğunu ortaya çıkaralım. Ortaya koyduğumuz gibi o, başlarda içinde sadece hayalleri olan, ama zamanla böylesi kötü bir insana dönüşmüş bir insandır.

Adeimantos: Çok doğru.

Sokrates: Ancak bu tiranlık mertebesine sadece doğasında zorbalık olan ve iktidarı ele geçirdikten sonra daha da uç bir noktaya savrulan biri ulaşabilir.

Glaukon: (Söze karışarak) Çok doğru.

Sokrates: Peki ahlaksız ve pervasız olduğu kanıtlanan biri, aynı zamanda en bahtsız olanı değil midir? Yani zorbalıkta en kıdemli olan, aynı zamanda en uzun zamandır bahtsız olan değil midir? Ne var ki bu konuda birçok farklı görüş bulunmaktadır.

Glaukon: Ama sen, az önce açıkladığın görüşlerinde çok haklısın.

Sokrates: Peki tiranlıkla yönetilen bir devletle, zorba karaktere sahip birinin veya demokratik yapıya sahip bir adamın durumuyla demokrasiyle yönetilen bir devlet arasında bir benzerlik kurulamaz mı?

Glaukon: Tabii ki kurulabilir.

Sokrates: Erdem ve mutluluğu ilke edinmiş bir devletin başka devletlere yönelik davranışı nasılsa, bu özelliklere sahip bir adamın davranışı da öyle olur.

Glaukon: Tabii ki.

Sokrates: Peki ahlaki nitelikleri açısından düşünüce, tiranlıkla yönetilen bir devletle, bundan önceki bölümlerde incelediğimiz ve krallıkla yönetilen devletler arasındaki fark nedir?

Glaukon: Bunlar birbirinin tam zıddıdır: biri ahlaki açıdan en iyisi, diğeri ise en kötüsü.

Sokrates: Hangisinin hangisine ait olduğunu sormama lüzum yok o zaman, çünkü görünen köy kılavuz istemez. Peki bu karşılaştırmayı refah ve mutluluk açısından düşünürsek nasıl karar vermeli? Ama buna karar verirken de zorba yönetici ve onun etrafındakilerinin durumundan hareket etmemelidir, fakat şehirde yaşayan bütün kesim ve katmanları bir bir gözden geçirmeli, yani toplumun büyük bir çoğunluğunu dikkate alarak karar vermelidir.

Glaukon: Evet, bu isteğin çok yerinde; çünkü çıplak bir göz bile tiranlıkla yönetilen toplumun bahtsız, krallıkla yönetileninse refah ve mutluluk içinde yaşadığını saptayabilir.

Sokrates: Peki söz konusu adamlarla ilgili yapılan değerlendirmede kimin görüşlerini dikkate alacak ve önemseyeceğiz? Olayları sadece dış görünüşüyle değerlendiren ve tiranların yansıttığı ihtişamdan etkilenen deneyimsiz gençlerin hükmünü mü, yoksa bilgeliği ve aklıyla bu türden adamların özünü ortaya çıkaranın mı? Bana kalsa bu konuda zorbalarla iç içe yaşamış, hatta onlarla aynı konutu paylaşmış, onların en korumasız ve çıplak haline tanık olmuş, insanlarla, onların nasıl davrandığını yakından bilen, onların en tehlikeli devlet kararlarını nasıl aldığını gözleriyle görmüş olan birinin hükmüne güvenirdim ve onları bu türden zorbaların halka getirdiği sefaleti ve mutsuzluğu açıktan ortaya koymalarını isterdim.

...

Glaukon: Bu durumda bu çağrı haklı bulunur.

Sokrates: Peki bunu, kendimizi sıradan insanlardan sayarsak ve az önce bahsettiğimiz ve aradığımız sorulara yanıtlar veren insanlarla birlikte olduğumuzu düşünürsek kabul eder misin?

Glaukon: Bu durumda olur.

Sokrates: O halde bırak da sohbetimiz şöyle bir yol izlesin: Şimdi bir devletle bir adam arasındaki benzetmeyi yeniden hatırla ve özelliklerini gözden geçirirken bir o yana, bir bu yana bak ve bunların durumlarını ona göre değerlendir.

Glaukon: Hangilerini?

Sokrates: Birincisi, devletin niteliği açısından bakarsak, tiranlıkla yönetilen bir devletin yönetimini özgürlük olarak mı yoksa kölelik olarak mı addedersin?

Glakon: Tabii ki köleliğin en kötüsü olarak.

Sokrates: Ama buna rağmen orada efendiler ve özgür adamlarla karşılaşıyorsun.

Glaukon: Tabii ki, ancak çok az sayıda; ayrıca birçoğunun küçük düşürüldüğünü ve en iyilerininse köleleştirildiğini söylemek hiç de yanlış olmaz.

Sokrates: Peki mademki insan devlete benzer, o halde onun içinde de devletinkine benzer basamaklar olmalı? Onun ruhu kölelik ve esaretle dolu olsa bile, bir tarafının, belki küçük bir tarafının da asil ve erdemli olması gerekmez mi?

Glaukon: Kesinlikle.

Sokrates: Peki, böyle bir ruhu köle mi yoksa özgür bir ruh olarak mı değerlendirirsin?

Glaukon: Tabii ki köle olarak.

Sokrates: Ama zorba birinin hâkimiyeti altında yaşayan bir kölenin ve devletin yapabileceği pek bir şey yoktur.

Glaukon: Öyle gözüküyor.

Sokrates: Demek ki zorbalığa bağlı bir ruh da, eğer onu bir bütün olarak ele alırsak, çok fazla bir iradeye sahip değil; aksine sürekli, diken batmış bir can gibi huzursuz ve pişmandır.

Glaukon: Öyle olmalıdır.

Sokrates: Peki zenginlikle ilgili durum nedir? Tiranlıkla yönetilen bir devlet refah devleti mi yoksa fakir bir devlet mi olur?

Glaukon: Tabii ki fakir bir devlet.

Sokrates: Demek ki zorba bir ruh da doymak bilmezdir ve sürekli açlık çeker.

Glaukon: Mutlaka.

Sokrates: Peki böylesi bir devletin veya adamın sürekli korku içinde olması gerekmez mi?

Glaukon: Kesinlikle.

Sokrates: Ayrıca başka devletlerde de şikâyetler, sefaletler ve acılar diz boyu değil mi?

Glaukon: Evet, oralarda durum öyle olmalı.

Sokrates: Şimdi tek tek insanlara gelince; sence bu türden adamlar eğer zorba karakterlerinden kaynaklanan dürtü ve eğilimlerine yol vermeselerdi daha mı varlıklı olurlardı?

Glaukon: Bunu nasıl bilebilirim ki?

Sokrates: Ama zorba devleti, en yoksul devlet olarak ilan ederken, bütün bunları göz önüne almamış mıydın?

Glaukon: Tam öyle değil.

Sokrates: Öyle olmalı. Peki bu konuda zorba bir adamı nasıl değerlendirirdin?

Gluakon: Diğerleriyle karşılaştırıldığında en yoksulu ve sefili derdim.

Sokrates: Ama bu konuda yanlışsın.

Glaukon: Neden?

Sokrates: Çünkü hâlâ en yoksulu ve sefili değildir de ondan.

Glaukon: Peki kim öyleyse?

Sokrates: Şimdi bahsedeceğimi herkesten daha yoksul ve sefil olarak ilan edeceksin.

Glaukon: Hangisini?

Sokrates: Yaşam tarzı nedeniyle değil de, buna, yani bir şekilde zorba olmaya mecbur kalmış birinin hayatı.

Glaukon: Geçmişteki konuştuklarımızı düşününce sana hak vermem gerektiğini tahmin ediyorum.

Sokrates: Öyle mi? Ama böylesi durumlarda tahmin yürütmek pek akıllıca olmaz; en doğrusu her ikisini de, yani gerçekten zorba olanla zorba olmaya zorlanan birini ayrı ayrı incelemen gerekir. Çünkü bunu yapmaktan, yani iyi ve kötü yaşamı ayrı ayrı değerlendirmekten daha önemli bir şey olamaz.

Glaukon: Çok haklısın.

Sokrates: Şimdi öne süreceğim gerekçenin bir işe yarayıp yaramadığına karar ver. Sanıyorum, incelerken şu başlangıç noktasına dikkat etmek gerekecek.

Glaukon: Hangisine?

Sokrates: Çok sayıda köleye sahip varlıklı insanların durumunu birbirinden farklı devletlerde tek tek incelememiz gerekir. Çünkü onların da, her ne kadar zorbalar çok daha fazla insana hükmetseler de bir şekilde onlara benzer tarafları bulunur.

Glaukon: Evet, öyle gözüküyor.

Sokrates: Biliyorsun ki bu varlıklı insanlar kölelerinden hiçbir şekilde korkmazlar.

Glaukon: Niye korksunlar ki?

Sokrates: Evet hiçbiri, ama bunun nedenini biliyor musun?

Glaukon: Tabii ki; onun nedeni şudur: Devlet bu varlıklı insanların arkasında yer almaktadır da ondan.

Sokrates: Çok doğru. Peki şimdi Tanrının bu adamı bütün ailesiyle birlikte, yani köleleri de yanı başında olarak, çölün ortasına bıraktığını ve herhangi bir özgür yurttaşın da ona yardıma gelemeyeceği bir durumu düşünelim; sence o adam, çocuklarının ve eşinin kölelerle birlikte doğada yaşadıklarını düşününce nasıl bir korku içinde olur?

Glaukon: Çok büyük bir korku olmalı bu.

Sokrates: Etrafında herhangi bir yardım görmeyen bu adam, sence sahte bir iyilikseverlikle kölelerden bazılarının dostluklarını kazanmak istemez mi? Onlara kesin bir adım atmadan önce birçok vaatte bulunmaz ve hatta özgürlüklerini bile bahşedeceğini söylemez mi? Ve sonunda o, bizzat kendi kölelerinin yalakası durumuna düşmez mi?

Glaukon: Evet, ölümü ensesinde hissedince aynen öyle yapar.

Sokrates: Peki şimdi, Tanrı buna birçok komşu verse ve bu komşular da bir insanın bir başka insanın efendisi olmasına izin vermeseler ve bunu yapandan da hesap sorsalar?

Gluakon: Sanırım bu durumda, etrafı düşmanlarla sarılı olduğu için eskisinden daha büyük bir tehlikeyle karşı karşıya kalmış olur.

Sokrates: Sence bu, karakterindeki zaaflar nedeniyle irili ufaklı korku ve arzularla bezenmiş olan zorba açısından bir tür hapis hayatı değil mi? Doğasında eğlenceye ve ihtişama düşkün olan ve kentteki diğer yurttaşlardan farklı bir karaktere sahip olması nedeniyle dışarı çıkamayan, diğer özgür yurttaşlar gibi istediğini yapamayan bu adam, diğerleri canları istediği gibi yaşadıkları halde bir evde bir kadın gibi oturarak haset içinde kıvranmaz mı?

Glaukon: Evet, öyle olur.

Sokrates: Senin de en mutsuz adam olarak nitelendirdiğin bu zorba ruhlu adamların mutsuzlukları bir kat daha artmaktadır, çünkü bunların sıradan vatandaş olarak kalmaları da mümkün değildir; bunlar kendi nefislerine hâkim olamıyorlar ve bu nedenle başkaları üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışıyorlar, tıpkı hastalıklı ve içinde bulunduğu duruma çare bulamayan biri gibi ama kenara çekilip bedenini dinlendireceğine, hayatının tek anlamı başkalarıyla didişip durmakmış gibi sürekli huzursuzluk içinde yaşamaktadırlar.

Glaukon: Verdiğin örnek çok yerinde ve bu konuda tamamıyla haklısın sevgili Sokrates.

Sokrates: Şimdi sevgili Glaukon, böylesi bir hayat tümden bahtsızlığa saplanmamış mı? İktidardaki tiranın hayatı, senin en bahtsız diye tarif ettiğin adamın hayatından daha kötü değil mi?

Gluakon: Çok açık.

Sokrates: Bazıları buna inanmasa da bu hakikaten böyledir; gerçek anlamda zorbanın durumu, en kötü durumdaki köleden de daha kötüdür; sadece başkalarına yalakalık yapmakla kalmaz, aynı zamanda alçalanların içindeki en büyük yalakadır da. Gözle görüldüğü gibi onun nefsini doyurmak da mümkün değildir; çünkü hep büyük servete sahip olmak istemesi nedeniyle de her zaman yoksul kalacaktır; eğer onun ruhu, yönettiği kent gibi olacaksa, ki bunun böyle olduğunu saptadık, bu durumda o, yaşamı boyunca korku, kasılma ve acılar içinde kıvranıp duracaktır, değil mi?

Glaukon: Çok doğru.

Sokrates: Ayrıca daha önceden ortaya koyduğumuz konuyu da bu adamdan saklayacak değiliz. O her zaman olduğu gibi ve özellikle de iktidarı eline geçirdikten sonra daha fazla kıskanç, sadakatsiz, keyifsiz ve inansız olacaktır; ve her türden kötülükle donatılmış olmaktan dolayı da derin bir mutsuzluk bataklığında yüzecek ve çevresini bu bataklığa sürükleyecektir.

Glaukon: Aklı olan hiç kimse sana itiraz edemez.

Sokrates: Peki o zaman; şimdi de bütün bu anlattıklarımızdan sonra, bir yarışmanın hakemi gibi bir rol üstlen ve sayacağımız beş yöneticiden hangisinin mutluluk açısından önde olduğunu birden başlayarak sırala: krallık mı, timokratlık[343] mı, oligarşi mi, demokrasi mi yoksa tiranlık mı?

Glaukon: Bence bunun kararını vermek pek kolaydır. Onlara bir korodaki gibi yerlerini taksim edeceğim ve bunu yaparken de onların erdemlerini ve zaaflarını sağladıkları mutluluğu ve sefaleti dikkate alacağım.

Sokrates: Peki şimdi bu sonucu bir tellalı kullanarak mı duyuralım, yoksa bunu ben mi yapayım? Ahali de desin ki Ariston'un oğlu iyilerin iyisini, yani adaletli olanı ve halkına mutluluk getireni belirlemiş ve söz konusu adamı niteliklerinden dolayı kral ilan etmiş; ayrıca ilan ettiği kötülerin en kötüsü ise zorba karakterinden dolayı hem devleti hem de kendisini köleliğe boğmuş.

Glaukon: Senin bunu ilan etmen daha iyi olur.

Sokrates: Peki bu duyuruya şu cümleyi de ekleyeyim mi: "İsterse bu nitelikler, insanlar ve Tanrılar tarafından görülmesin, ama bu bir gerçektir."

Glaukon: Evet, aynen böyle.

343 Timokratlıkla yönetilen ülkelerdeki yurttaşların hakları servetlerine göre belirlenmektedir.

Platon

Atlantik Efsanesi[344]

[**Atlantis öyküsü için önsöz: Yunan isimlerinin kullanılmasının nedeni**]

Onlar [Atinalılar] öylesine namuslu idiler ve kendi anavatanlarını ve Yunan diyarını[345] öylesine dürüst ve kalıcı bir adaletle yönettiler ki, bedensel güzellikleri ve her yönüyle gelişmiş zihinsel yetenekleri sayesinde, Avrupa ve Asya'nın tamamında ünlendiler ve yaşayanlar arasında en çok methedilen topluluk oldular. Şimdi de, en yakın arkadaş çevremize ait bir bilgiyi; bize henüz çocuk yaşta iken anlatılanlardan unutmadıklarımızı; yani onlara karşı savaşanların içinde bulundukları durumu ve bu durumun daha baştan itibaren nasıl ortaya çıktığını anlatmak istiyoruz. Ama öykümüze başlamadan önce, barbarların[346] Yunanlılara ait isimler taşımalarını hayretle karşılamayın diye, kısa bir ön bilgi vermeliyiz; zira bunun nedenini bilmelisiniz. Şimdi anlatacağımız öyküyü şiirinde kullanmak isteyen Solon,[347] özel isimlerin anlamını araştırdı ve isimleri ilk kez kayıtlara geçiren Mısırlıların, onları aynen kendi dillerine de aktardıklarını keşfetti. Sonra her ismin anlamını yeniden inceledi ve onları dilimize uygun bir biçimde yazıya döktü. Bu kayıtlar önce büyük babamın elindeydi; şimdi bende bulunuyor. Daha çocuk yaşta bunlar üzerinde araştırma yaptım. Bundan dolayı, bizim buralardaki özel isimlerin Mısır'da da kullanılmış olmasına şaşırmayın; çünkü artık bunun nedenini biliyorsunuz. Aşağıda anlatacağım, uzun bir öykünün girizgâhıydı.

---

344 Bu bölüm, Platon, *Saemtliche Werke, Bd. V, Timaios*, Rowohlts Klassiker, Hamburg, 1959'dan alınmıştır.

345 Almanca metindeki Hellas'ı "Yunan diyarı" diye çevirmeyi uygun bulduk.

346 Antik Yunan yazarları, Yunanlı olmayan diğer bütün komşu halkları barbar diye nitelerlerdi. Bunun doğrudan bir aşağılama olarak anlaşılması gerekmez, çünkü Platon yazılarında Mısır'ı öve öve bitiremez.

347 MÖ 640-561 yılları arasında yaşamış Atinalı devlet adamı. Atina'da baş gösteren büyük bir kargaşadan sonra halk, Solon'un yönetime el koymasını istemiş, o da bunun üzerine toplumsal reformlarını yürürlüğe koymuştu. Ancak bunlar, çatışmanın iki tarafını da memnun etmedi. Hâkim sınıflara göre, Solon aşırı eşitlikçiydi; yoksullar ise onu yeterince devrimci bulmamışlardı. Fakat tüm bu eleştirilere rağmen Solon'un attığı en devrimci adım, borçlanan köylülerin köleleştirilmesini yasaklayan yasaydı. Ayrıca Solon hem Attika demokrasisinin babası olarak bilinirdi, hem de antikçağın yedi bilgesinden biriydi.

[Adanın Poseidon'un[348] payına düşüşü ve yönetimin oğulları arasında paylaşılması. Adanın zenginliği]

Önceki bölümde, tanrıların dünyayı kendi aralarında küçük ve büyük parçalar halinde paylaştıkları kuralar düzenlediklerinden ve sonra da kendilerine tapınaklar yaptırıp kurbanlar kestirdiklerinden bahsedilmişti: Poseidon da, kurada kendi payına düşen Atlantis'i, az sonra yapısından bahsedilecek olan mekânda, ölümlü karısıyla birlikte meydana getirdiği çocuklarıyla iskân etmiş. Burası, deniz kıyısında, aşağı yukarı adanın ortasında, her yerden daha güzel ve verimli olduğu söylenen bir bölge imiş. Bu bölgenin yakınında, adanın ortasına doğru, sahilden on kilometre içeride küçük bir dağ yükselirmiş. Bunun tepesinde, ilk topraktan yaratılan insanlardan olan Euenor adında bir adam, karısı Leukippe ile birlikte oturuyormuş. İkisinden sadece, adı Kleito olan bir kız dünyaya gelmiş. Kız, evlenme çağına gelince anne ve babasını kaybetmiş; kıza olan aşkından yanıp tutuşan Poseidon, kızla birleşmiş; onun oturduğu tepeyi sıkı bir şekilde güvenlikli hale getirmek için çevresini bir küçük, bir büyük; bir su, bir toprak halkalarla sararak her yerden ayırmış. Sonunda tepe, etrafı iki kez karayla üç kez de suyla çevrilmiş olarak, adanın her tarafına eşit uzaklıkta, insanların ulaşamayacağı bir konuma sahip olmuş. Çünkü o zamanlar, ne gemi ne de gemicilik varmış. Poseidon'un kendisi ise bir tanrı olarak, ortada bulunan adayı kolayca verimli hale getirmiş. Bunu, yerden tepeye çıkardığı, birinden sıcak, diğerinden soğuk su fışkıran ve topraktan çeşit çeşit ürünün boy vermesini sağlayan iki ırmakla gerçekleştirmiş.

Ayrıca beş erkek ikiz meydana getirdikten sonra onların yetiştirilmesini sağlamış ve ardından Atlantis adasını, onların arasında bölüştürmek üzere on parçaya taksim etmiş; en büyük ikizlerin ilk doğanına, annelerinin malikânesini ve onun çevresindeki en verimli ve en büyük bölgeyi bahşetmiş ve onu diğerlerinin kralı, diğerlerini de onun valileri olarak atamış ve her birine büyük nüfusu olan geniş bölgeler tahsis etmiş. Sonra onlara tek tek isim vermiş; onların en büyüğü olan krala, bütün adaya ve denize de verilen ismi vermiş. İşte bu nedenledir ki, denizin adı Atlantik'ti, çünkü ilk kral Atlas'ın[349] ismini almıştı. En büyük ikizlerin ikinci doğanına, yani Herakles[350] Sütunları'ndan [Cebelitarık Boğazı] sonra başlayan ve Gadeir olarak adlandırılan, adaya en uzak, en dıştaki bölgenin sahibine Yunancada Eumelos, yerli dilde Gadeiros adını verdi. Böylece bölgenin adı da bu oldu. İkinci ikizle-

348 Antik Yunan mitolojisinde deniz Tanrısı Poseidon'du.

349 Yunan mitolojisine göre bir Titan'ın oğlu. Zeus'a karşı ayaklanan Titanlara eşlik etmesi nedeniyle gökyüzünü taşıma cezası aldı.

350 Antik Yunan mitolojisine göre elinde topuzuyla zalimleri yerle bir eden Herakles, yoksulların ve haklıların koruyucusuydu. Türkçede Herkül olarak bilinir.

rin büyüğüne Ampheres, küçüğüne Euaimon adını verdi. Üçüncü ikizlerin büyüğüne Mneseus, ondan sonra doğana Autochthon; dördüncü ikizlerin büyüğüne Elasippos, küçüğüne Mestor; beşinci ikizlerin büyüğüne Azeas, küçük kardeşine Diaprepes ismini vermiş. İşte bunlar ve bunların torunları, hep birlikte kuşaklar boyunca Atlantik denizindeki adaları ve sonra, daha önce de bahsedildiği gibi, Herakles Sütunları'nı da aşarak, hâkimiyetlerini bizden ötelere; ta Mısır ve Tyrrhenin'e [Güney İtalya] kadar genişlettiler.

Atlas'ın soyu diğer insanları sadece sayı ve itibar açısından geride bırakmadı, aynı zamanda kralın tahtına da kuşaklar boyunca sahip oldu. Krallık unvanı sürekli en büyükten bir sonraki büyüğe aktarıldığından, elde o kadar büyük bir servet birikmişti ki, böylesini ne daha önceden yönetimde bulunan herhangi bir kral soyu elde edebilmişti, ne de gelecekte bunu kolayca elde edebilirdi. Ve orada kentlerin ve köylerin her türlü zorunlu ihtiyaçları karşılanmıştı. Hâkimiyetlerinden dolayı, yığınla şey dışarıdan içeriye akıyordu, ancak ihtiyaçlarının büyük bir çoğunluğunu adanın kendisi sağlıyordu. En başta katı ve eritilebilen madenler oradan geliyordu. Ama, bugün sadece ismiyle bilinen; eskiden adanın farklı bölgelerinde çıkarıldığı için birden fazla isimle anılan ve o gün yaşayan insanların, altından sonra en çok değer verdiği madenin kaynağı da orasıydı. Ayrıca ada her şeyi bolluk içinde sunuyordu; orman, hem inşaat ustalarının kereste ihtiyacını fazlasıyla karşılıyordu, hem de yeterli sayıda vahşi hayvan türlerini barındırıyordu. Orada çok sayıda fil türü de mevcuttu. Ayrıca ada, karada, suda ve bataklıkta yaşayan, dağda ve ovada barınan her türden hayvanın ihtiyacı olan ürünü fazladan sunuyordu; tabii ki, doğası gereği en büyük ve yiyici hayvanlara da. Dahası ada, dünyanın herhangi bir bölgesinde yetişen mis kokululara, köklere, otlara, odun çeşitlerine, çiçeklere ve meyve sularına sahipti ve hem bunların yetişmesi için uygun şartlar sunuyordu, hem de bunların insanlar tarafından üretilmesini sağlıyordu. Yani, bahçede yetiştirdiğimiz, genel anlamda kabuklu meyve olarak adlandırdığımız ve temel ihtiyacımız olan ürünleri; otlardan ve ağaçlardan edindiğimiz yiyecek içecekleri; ilaç olarak kullandığımız, korunması zor, ama bize keyif ve haz veren meyveleri; doymuş birinin reddedemeyeceği tatlıları ve tıka basa dolu bir midenin rahatlamak için zevkle kabul edeceği ürünleri sunuyordu. İşte bir zamanlar güneşin aydınlattığı bu kutsal ada, güzel ve hayranlık uyandıran bu ürünlerin hepsini, sınırsız ölçülerde veriyordu. Toprak onlara bütün bunları sunduğu için, onlar da bütün dikkatlerini, tapınakların, kraliyet saraylarının, liman ve tersanelerin ve ülkenin diğer bölgelerindeki birbirinden güzel yapıların inşasına vermişlerdi.

[Denize kanal açmak ve limanların durumu]

İlk önce, dışarıyla ve kralın kalesiyle irtibat sağlamak amacıyla, eski merkez malikânenin çevresindeki deniz çemberini aşan bir yol inşa ettiler. Krala ait kaleyi, daha baştan tanrının ve atalarının ocağı olan yerde inşa etmişlerdi. Herkes, selefini geçmek için, ondan devraldığı süslü yapıyı gücü oranında daha da süsleyerek ve geliştirerek halefine devrettiğinden, oturdukları yeri hem büyüklük, hem de güzellik açısından hayret uyandıran bir yapıya dönüştürmüştü. Hem denizden merkeze ulaşabilmek, hem de merkezin herhangi bir limanla bağlantısını sağlayabilmek için, en dıştaki çembere kadar doksan metre genişliğinde, otuz metre derinliğinde ve on kilometre uzunluğunda bir kanal açmışlardı; böylece en büyük gemilerin bile yanaşabileceği bir alan oluşmuştu.

Ayrıca, denizin çevresini saran kara çemberlerini birbirine bağlamak için, köprülerin hemen yanı başına, üç kürekli bir teknenin geçebileceği kadar geniş ve üstü kapalı kanallar açmışlardı; zira denizi çevreleyen kara çemberinin kıyıları, deniz seviyesinin üstündeydi. Bu kara parçasını çevreleyen en geniş deniz çemberinin genişliği altı yüz metreymiş; bir sonraki kara çemberinin genişliği de aynı imiş. Onları merkeze doğru takip eden su ve kara çemberlerinin genişliği ise dört yüzer metre imiş. Nihayet, bizzat ortadaki adanın kendisini saran deniz çemberinin genişliği ise, iki yüz metre imiş. Kral kalesinin bulunduğu adanın çapı on kilometre imiş. Hem bu adanın, hem kara çemberlerinin, hem de denize doğru açılan dokuz yüz metrelik köprünün her iki tarafı yüksek taş surlarla örülü imiş ve deniz geçitlerindeki köprülerde her iki tarafa doğru kule ve kapılar var imiş. Adayı ve kara çemberlerini çevreleyen duvarların taşları ise –bunların bazıları beyaz, bazıları siyah, bazıları da kırmızıydı–, ortadaki adanın altından ve kara çemberlerinin iç ve dış kısımlarından çıkarılmış; iki kat genişletilen ve aynı zamanda üstü kayalarla kaplı yerlerle gemilerin demirleyebileceği alanlar yaratılmıştı. Binalarda bazen aynı renk taş, bazen de sırf keyif için, doğayla uyumlu hoşluk katmak için farklı renk taşlar kullanılırmış. En dıştaki çemberi çevreleyen surun cephesini tamamen bakırla, ondan bir öncekini kalayla, kaleyi çevreleyen duvarı ise ateş gibi parlayan tunçla kaplamışlar.

[Kral sarayının konumu]

Kalenin içindeki kral sarayının konumu şöyleymiş: Kalenin ulaşılamayan tam orta yerinde, bir zamanlar on hükümdarın peydahlandığı ve doğduğu yerde, Poseidon ve Kleito'ya adanmış ve etrafı altın duvarlarla çevrilmiş bir tapınak varmış. Her yıl on bölgenin ilk mevsim ürünleri toplanır ve her bi-

rine ayrı ayrı adak olarak sunulurmuş. Poseidon'un tapınağının uzunluğu iki yüz metre, genişliği ise yüksekliği gibi yüz elli metre imiş ve yabancılara has bir tarzda inşa edilmiş. Tapınağın altın çatısı hariç, tüm dış cephesi gümüş kaplama imiş. İçeriye gelince; kubbe fildişinden yapılmış, süslemeleri altın, gümüş ve tunçtanmış. Bütün diğer bölümler; duvarlar, sütunlar ve yerler tunçla kaplıymış. Buraya altın heykeller yerleştirmişler ve tanrıyı, altı kanatlı kısrağın çektiği bir arabanın üstünde, ayakta ve başı neredeyse tavana değecek kadar büyük resmetmişler; etrafında, yunusların sırtına oturmuş yüz Nereid[351] bulunuyormuş, çünkü o zamanlar bunların sayılarının o kadar olduğu düşünülürmüş. Ayrıca, halktan insanlara adanmış çok sayıda heykel de varmış. Dışarıda; tapınağın çevresini, on kraldan ve eşlerinden doğma çocukların altın heykelleri ve siteleri yöneten kralların ve yurttaşlarının gönderdiği ve ayrıca onların hükmettikleri bölgelerden gelen kutsal hediyeler donatırmış. Tapınağın sunağı da, hem büyüklük, hem tarz olarak bu ihtişamla uyum içinde imiş. Kralın sarayı da, hem imparatorluğun büyüklüğüne, hem de tapınağın haşmetine denkmiş. İnsanlar, bol bol sıcak ve soğuk su fışkıran kaynaklar sayesinde, bütün ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabiliyorlarmış; suyun çevresini kısmen yapılarla, kısmen de suda yetişen bitkilerle donatmışlar; akan suyun bazı bölümlerinin üstünü kapatarak, kışın dinlenmek ve yıkanmak için hamam yaptırmışlar; ama kraliyet ailesi halktan, kadınlar ise erkeklerden yalıtılmış ayrı bölmede yıkanırlarmış. Ayrıca at ve diğer yük hayvanları için de özel sulaklar yapılmış. Akan suyun bir kısmı, Poseidon'un, toprağın verimi nedeniyle doğaüstü güzellik ve yüksekliğe ulaşmış ağaçlar barındıran korusuna yönlendirilmiş; geri kalanı, hemen köprülerin yanındaki kanallardan dış çemberlere akarak, orada çok sayıda tanrıya adanmış başka tapınaklara varır, sonra da her iki ada üzerinde insan ve atların birbirinden yalıtılmış bahçe ve oyun alanlarına ulaşırmış. Öte yandan, en büyük adanın tam ortasında, genişliği iki yüz metre, uzunluğu adanın çevresi kadar olan ve at yarışları için düzenlenmiş bir yarış pisti varmış. Pistin her iki tarafına muhafız alayının konutları inşa edilmiş; en güvenilir olanlar, kraliyet kalesinin yakın çevresine nöbetçi olarak yerleştirilmiş, özellikle bağlılıklarıyla ve diğer davranışlarıyla güven kazananlar ise, kral sarayına çok yakın yerlere; kraliyet kalesinin iç kısımlarına konuşlanmışlar. Tersanelere, her türlü olanakla mükemmel bir şekilde donatılmış savaş gemileri yerleştirilmiş.

Bunlar kraliyet sarayının çevresi için düşünülmüş düzenlemelermiş. Bunun dışında, adanın limanlarından çıkınca, ki bunların sayısı üçtü, denizden tarafa, en büyük limana on kilometre uzağa, bir ucuyla girişi, bir

351 Yunan mitolojisine göre, denizin bilgesi ve tanrısı olan Nereus'un kızları; antikçağ efsanelerine göre, su perisi olan Nereidlerin sayısı elli olarak kabul edilirdi.

ucuyla da çıkışı birbirine bağlayan kalın bir sur inşa edilmiş. Arada kalan geniş bölge ise, yan yana yerleştirilmiş evlerle donatılmış. Limanın en büyüğünü ve giriş bölümünü, dünyanın dört bir yanından gelen pek çok sayıda gemi öylesine tıklım tıklım doldururmuş ki, bunların çıkardığı ses ve gürültü, gece gündüz demeden her tarafta yankılanırmış.

[Diğer bölgelerin doğal yapısı ve donanımı. Kralın ordusu]

İşte, bir zamanlar kentin ve ilk malikânenin çevresine ilişkin anlatılanlar bunlardı. Ama şimdi de, ülkenin diğer bölgelerinin doğal konumunun ve yapısının nasıl olduğunu anlatmaya çalışalım. Bir kere, anlatılana bakılacak olursa, bütün bölge denizden yüksek ve sarpmış; buna karşılık, denize kadar ulaşan dağlarla çevrili bölgede, dağların eteğinde, kente geçit veren, ince uzun; bir tarafı altı yüz kilometre olan ve denizden içeriye doğru uzanan kısmın ortasında dört yüz kilometre genişliğinde bir ova varmış. Bu hat, bütün ada boyunca gider, kuzeyden güneye doğru uzanarak kuzey rüzgârını kesermiş. Bu bölge, kendisini çevreleyen ve bugün bile mevcut dağların hiçbirinin ne sayı, ne heybet, ne de zarafet açısından yetiştiği dağlarıyla ünlüymüş. Bu dağlar, yakın bölgelerde kurulmuş pek çok zengin yerleşim birimini, ırmakları, gölleri, evcil ve yabani hayvanları rahatça besleyen otlakları; aynı şekilde, her açıdan ihtiyacı karşılayan türlü türlü ağaçların bulunduğu büyük ve zengin ormanları çevrelermiş.

Bu ova, hem doğanın hikmetinden, hem de birbirini takip eden kralların, uzun bir süreci kapsayan titiz çabaları sonucu bu hale gelmiş. Çoğu yerde köşegen ve dikdörtgen şeklindeymiş, eksik kalan kısımlar ise, çevresine açılan uzun hendeklerle dengelenmiş. Ancak, bu hendeklerin derinliği, uzunluğu ve genişliği, bugüne kadar insan eliyle yapılan diğer bütün zahmetli eserlerle kıyaslandığında, inanılmaz boyutlarda görünüyor, ama biz gene de duyduklarımızı anlatmak zorundayız. Hendeğin derinliği otuz metre, genişliği her yöne doğru iki yüz metre imiş; tüm ovanın etrafını dolaştığından, uzunluğu da iki bin kilometreyi buluyormuş. Ayrıca hendek, tüm ovanın çevresini dolaştığı için, dağlardan akan ırmakları içine alır ve iki koldan kente yaklaşarak denizle bağlantı kurarmış. Genişliği ovanın içinde tekrar otuz metreyi bulan hendek, dümdüz devam eder ve birbirine uzaklığı iki kilometreyi bulan yarıklarla denize bağlanırmış. Gemiler bu yolla; meyilli kanalların birinden ötekine geçerek kente açılan kapılardan girer ve hem dağlardan ihtiyaç duyulan keresteyi, hem de mevsim ürünlerini kente taşırmış.

Toprak yılda iki kez ürün verirmiş; kışın Zeus'un yağmuruyla ıslanan tohumlar, yazın da arklardan akıtılan suyla sulanırmış.

Askerlerin sayısına gelince: Büyüklüğü dört bin metrekareyi bulan ve nüfusu altmış bin olan her yerleşim biriminin, savaşabilen nüfusunun başına bir subay koyması gerekirmiş. Dağlardan ve diğer geniş arazilerden gelen askerlerin sayısı ise, sayılamayacak kadar kabarıkmış ve bunlar da, duruma göre kendi bölgelerinden seçilen subayların emrine verilirmiş. Kurallara göre her subay, savaş için şu güçleri hazırlamakla yükümlü imiş: Her on bin savaş arabasına karşılık bir arabanın altıda biri, iki süvari, ayrıca hafif zırhlı bir savaşçıyla atları idare eden ikinci bir kişiyi de taşıyacak olan arabasız iki koşulu at, iki ağır zırhlı savaşçı, ayrıca hem okçu, hem de mancınık birliği için ikişer savaşçı, bunun gibi taş ve mızrak fırlatmak üzere üçer hafif zırhlı savaşçı ve nihayet savaşan bin iki yüz geminin herhangi birinde görev alacak dört denizci. İşte, kralın doğrudan hükmettiği bölgenin yapması gereken askerî hazırlıklar bunlar imiş; diğer dokuz bölge için gerekli olan hazırlıklar ise daha farklı imiş; ama bundan bahsetmek çok fazla zamanımızı alacak ve bizi konumuzdan saptıracaktır.

[Birlikte yönetmenin kuralları ve önemli yasalar]

Daha baştan itibaren yönetim ve ceza yasalarıyla ilgili şu düzenlemeler yapılmış: On kralın her biri, kendi hükümranlık bölgesindeki halk ve çoğu yasa üzerinde iktidar sahibi imiş; kimi isterse cezalandırabilir ve ipe çektirebilirmiş. Ancak, kendi aralarındaki yönetim kurallarını ve karşılıklı ilişkileri Poseidon'un bir hükmü belirlermiş; bu hükmü, adanın ortasındaki Poseidon tapınağında bulunan, ilk kral tarafından bir tunç sütun üzerine kazınmış bir yasadan almışlar. Orada krallar, tek ve çift sayılara aynı saygıyı göstermek için, bir kez beşinci, bir kez altıncı yılda toplanır, ortak sorunları görüşür, herhangi birinin yasaları çiğneyip çiğnemediğini araştırır ve gerekli görüldüğünde cezasını verirlermiş. Karara varacakları anda, birbirlerine olan bağlılıklarını şu şekilde ifade ederlermiş: Maiyetlerindeki insanları gönderdikten sonra, on kral hep birlikte, Poseidon'un tapınağının da bulunduğu koruya salınan azgın boğaları, demir silah kullanmadan tanrının av için hayırlı dualarını dileyerek, kelepçe ve iplerle yakalarlar, sonra da yakalanan boğayı, hemen yasanın asılı bulunduğu sütunun dibine götürür ve oracıkta kurban ederlermiş. Sütunda, yasanın dışında, bir de yemin varmış; onlara itaatsizlik edenleri fena halde lanetliyormuş. Boğayı, kuralların öngördüğü gibi kurban ettikten ve hayvanın bütün organlarını kutsadıktan sonra, bir testiye kanı doldurur ve her kral için bir parça pıhtılaşmış kanı savurur, sonra sütunu temizleyerek kalanları ateşe atarlarmış. Bunun ardından, verdikleri kararın sütundaki yasaya uygun olacağına, yasayı çiğneyenleri cezalandıracaklarına, gelecekte de yasayı kesinlikle çiğnemeyeceklerine, ne babalarının

kurallarına karşı emir vereceklerine, ne de böyle bir emre uyacaklarına dair yemin ettikten sonra, testiden bir altın kâseyle aldıkları kanı ateşe dökerlermiş. Herkes teker teker, hem kendisi, hem de çocukları ve torunları adına bu yemini ettikten sonra, önce elindeki altın kâseyi tanrının tapınağında takdis eder ve ardından da hem akşam yemeğini hazırlar, hem de diğer ihtiyaçlarını giderirmiş. Karanlık basıp kurban ateşi sönünce, bütün krallar sırtlarına çok güzel, koyu mavi bir cübbe geçirir ve üzerine yemin ettikleri kurban ateşinin yanı başına çökerek, bütün gece boyunca; tapınaktaki bütün ateşler söndükten sonra bile, yasaları çiğnemekten dolayı suçlanan herhangi birinin durumunu görüşmeye devam eder ve sonra da gerekli görülen cezayı verirlermiş. Verdikleri kararları, sabahın ilk aydınlığında altın bir levhaya kaydeder ve onları, cübbeleriyle birlikte anılarda kalmak üzere kutsarlarmış.

Tek tek krallar için öngörülen hak ve sorumluluklara ilişkin bazı özel yasalar varmış; en önemlisi, kimsenin bir diğerine silah doğrultmaması, fakat onunla dayanışmasıymış. Şayet içlerinden herhangi biri, bir başka krala karşı komplo kurarsa, o zaman tıpkı atalarının daha önceden yaptığı gibi, birbirlerine danışır, ortak karara varır ve eğer savaşılması gerekiyorsa savaşa, yok başka bir tedbir alınması gerekiyorsa ona başvururlarmış. Ama bunu uygulama hakkı, önce Atlantik soyundan olana tanınırmış. Ancak, hiçbir kral, akrabalardan herhangi birini kendi başına ölüme mahkûm edemezmiş. Böyle bir karar ancak, on kralın ortak toplantısında; o da çoğunluğun kararıyla alınırmış.

[Atlantik soyunun yozlaşması ve Zeus'un müdahalesi]

Anlatıldığına göre, tanrı bir zamanlar, o diyarda, bu çapta ve tarzda hüküm süren bir gücü, bizim ülkemizle karşı karşıya getirmiş. Onlar, tanrısal etkinin hükmü sürdükçe, kuşaklar boyunca yasalara itaat etmişler ve tanrısal olan her şeye dostça yaklaşmışlar; zira düşünceleri arı ve son derece cömertmiş; hem karşılaştıkları her olayda, hem de birbirlerine karşı davranışlarında bilgeliği yumuşaklıkla birleştirdiklerini kanıtlamışlar. Erdemin dışında hiçbir mala mülke tenezzül etmemişler ve hatta altın ve ona benzer şeyleri bir yük gibi görmüşler. Onları ne bolluk şımartabilmiş, ne de zenginlik yoldan çıkarabilmiş. Hatta onlar, servetin, ancak erdemle bezenmiş bir karşılıklı sevgiyle çoğalabileceğini, keskin bir zekâ ve soğukkanlılıkla kavramışlar. Dahası onlar, mal mülk hırsının hem bunların değerini düşüreceğini, hem de onları [hırslananları] bunlarla birlikte felakete sürükleyeceğini biliyorlarmış.

Orada bu kurallar yürürlükteyken, daha doğrusu tanrısal doğanın hükmü sürerken her şey, daha önceden de ifade ettiğimiz gibi gelişme içindey-

miş. Ne var ki, tanrının onlara bahşettiği tanrısal özün yerini, günden güne ölümlü insanın özellikleri aldıkça, yani tanrısal özün yerine insani özellikler hâkim oldukça, onlar da artık bu tanrısal kısmeti taşıyamaz hale gelmişler; hatta gittikçe yozlaşmış ve kendilerine ait olan en güzel ve en değerli özelliklerinden sıyrılarak, bu lanetli durumun farkında olan yüce varlığa, en iğrenç çehreleriyle görünmüşler. Hatta tanrısal kısmeti göremeyecek kadar alçalmış olanları, adaletsizliğin ve iktidarın sağladığı olanakların keyfini çıkaranları el üstünde tutmuşlar ve onları şanslı saymışlar.

Ama her şeyi fark edecek kudrette olan ve yasalara göre tanrıların tanrısı Zeus, dürüst bir soyun lanetli bir düşüncenin pençesine düştüğünün farkına varmış. Onları cezalandırarak doğru yola getirmek ve daha ağırbaşlı olmaya sevk etmek için diğer tanrıları, dünyanın tam merkezinde yükselen ve etrafında olup biten her şeye vâkıf bir konumda bulunan kutsal mekânda toplamış ve şunları söylemiş: ...[352]

352 Platon'un bu metni yarım kalmış bir eserdir ve bu nedenle de burada son bulmaktadır.

Platon

Atlantik Efsanesi[353]

Konuşmacılar:

Sokrates, Timaios,[354] Kritias,[355] Hermokrates.[356]

[Sokrates'in en iyi devlet üzerine yaptığı konuşmanın ana noktalarının tekrarı]

Sokrates: Bir, iki, üç! Azizim Timaios, nerede kaldı dünkü konuklarımızdan dördüncüsü ve bugünkü ev sahibimiz?

Timaios: Biraz rahatsızlanmış olmalı, Sokrates; zira isteyerek bu toplantıya katılmazlık edeceğini hiç sanmıyorum.

Sokrates: Senin görevin, aynı zamanda şuradaki dostlarımızla birlikte, sohbete katılamayanların yerini doldurmak değil miydi?

Timaios: Evet öyleydi ve hiçbir şeyin aksamaması için elimizden geleni yapacağız. Çünkü sonuçta sen dün bizi bu kadar armağanla bahtiyar ettikten sonra, bizim buna canı gönülden karşılık vermememiz pek doğru olmaz.

Sokrates: Peki sizden önemli şeylere dair istediğim bilgilerin neler olduğu hatırınızda mı?

Timaios: Bir kısmını hatırlıyoruz; ama aklımıza gelmeyenleri de sen bize hatırlatırsın. Ya da istersen, şayet bu sana zorluk çıkarmayacaksa, aklımızda iyice kalsın diye, yeniden baştan ve kısaca anlat bize.

---

353 Bu bölüm, Platon, *Saemtliche Werke, Bd. V, Kritias*, Rowohlts Klassiker, Hamburg 1986'dan alınmıştır.

354 MÖ 5. yüzyılda yaşamış, İtalya'nın Lokroi kentinden Pisagorcu bir filozof.

355 MÖ 5. yüzyılda yaşamış, Atinalı devlet adamı; demokratlara karşı yürüttüğü savaşta yaşamını yitirdi.

356 MÖ 5. yüzyılda yaşamış Siracusa'lı siyaset adamı. Mermer ve madenleriyle ünlü Siracusa kenti, Sparta'nın güney İtalya'da kurduğu bir koloniydi. MÖ 415 yılında, Kalkidikyalılar için yeni bir yerleşim yeri kurmak bahanesiyle kente saldıran Atinalılar, büyük bir dirençle karşılaştılar. Hermokrates bu mücadelenin önderiydi. Hermokrates daha sonraki yıllarda Siracusa meydanında idam edildi.

Sokrates: Peki öyle olsun. Bildiğiniz gibi dünkü konuşmamın en önemli kısmı, devletle ilgili olanıydı; bana öyle geliyor ki, hem en iyi devletin kurulması, hem de ne türden yöneticilere sahip olması gerektiğiyle ilgiliydi.

Timaios: Anlattıkların, tam da bizim düşüncelerimize hitap etmişti, azizim Sokrates.

Sokrates: Peki öyleyse, ilk önce köylüler sınıfını ya da buna benzer bir zanaatla uğraşanları, diğerleri adına savaşan kesimden ayırmamış mıydık?

Timaios: Evet.

Sokrates: Ve herkese, doğasına uygun *bir* uğraş, yani sadece *bir* zanaat düşünmüş ve diğerleri adına savaşma yükümlülüğünde olanların görevlerinin de, devleti korumaktan başka bir şey olmadığını açıklamıştık. Öyleyse; devlete dışarıdan ya da içeriden zarar verilmek istenirse, onların görevi, boyunduruk altına aldıklarına; yani doğa gereği onlara yakın olanlara daha ılımlı bir hüküm vermek, ama dış düşmanlara karşı kavgada çok daha sert olmaktır.

Timaios: Tabii ki.

Sokrates: Çünkü muhafızların, özellikle doğuştan hem cesur yürekli, hem de bilgeliğe düşkün bir ruha sahip olmaları gerektiğini saptamıştık sanırım. Böylece gerektiğinde kimilerine karşı sert, kimilerine de yumuşak davranabileceklerdir.

Timaios: Evet.

Sokrates: Ayrıca eğitimlerinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili olarak da onların kültür-fizik, müzik ve duruma göre diğer bilgilerle donatılmasının zorunluluğunu konuşmamış mıydık?

Timaios: Tam da öyle.

Sokrates: Bu eğitimi aldıktan sonra onların kesinlikle altın, gümüş ve buna benzer şeyleri kendilerine ait bir mülk gibi görmemeleri gerektiği öne sürülmüştü. Ancak, koruma görevlerini yerine getirebilmeleri için, kendilerine emanet edilenden bir miktarı, maaş olarak almaları gerektiğine ve bunu da, sürekli erdemi gözeterek ve herhangi başka bir işle meşgul olmak zorunda kalmadan, ortaklaşa bir şekilde harcamaları gerektiği söylenmişti.

Timaios: Evet, bu da aynen böyle belirtilmişti.

Sokrates: Ayrıca kadınlarla ilgili olarak da; onların, tıpkı erkekler gibi doğalarına uygun eğitilmeleri ve hem savaşa, hem de yaşamın diğer alanlarına ilişkin görevlerin, her iki cinsiyete de ortak paylaştırılması gerektiğine hükmetmiştik.

Timaios: Evet, buna da aynen böyle hükmedilmişti.

Sokrates: Peki, ya çocuk yapma konusu? Bu konuyla ilgili yaptığımız düzenlemeler, biraz da alışılmış olanla çelişerek, kolayca şunları zihinlere kazımayacak mıydı: Evlenecektik ve çocuklar ortaklaşa olacaktı; hatta, öyle dü-

zenleyecektik ki, kimse kendisinden doğanı, kendi çocuğunu bilmeyecekti ve herkes birbirini hısım ve akraba; aynı yaştakiler birbirini kardeş ve kız kardeş; kendinden büyükleri anne, baba, dede ve nine; küçükleri ise çocuk veya torunlar olarak görmeyecek miydi?

Timaios: Evet; ve senin tarafından sunulan nedenlerden dolayı, bunu kavramak kolaydır.

Sokrates: Peki, şu söylediklerimiz de hafızalarımızda mı: Mümkün olan en iyi cins insanın üremesi için: Yönetici erkekler ile yönetici kadınlar, şu malum evlilik birliği kurasını gizlice öyle düzenlemeliler ki, gerek kötüler, gerekse en iyiler kendi benzerleriyle çiftleşsinler; ve de karşılıklı düşmanlıklar oluşmasın diye, herkesin eşini tesadüfler sonucu ve kendisinin seçtiğini düşünmesi sağlanmalıdır.

Timaios: Evet, bu da aynen aklımızda.

Sokrates: Umarım, iyilerin çocuklarını özenle eğitmek; kötülerin çocuklarını ise rastgele bütün ülkeye dağıtmak; ancak ergenlik çağında olanlar arasından gelişme kaydedenleri bir üst sınıfa yükseltmek; sınıfına ayak uyduramayan ve aşağıya kayanların bıraktıkları boşlukları yükselenlerle doldurmak gerektiğini belirttiğimiz de hatırınızdadır.

Timaios: Evet, aynen öyle.

Sokrates: Peki, azizim Timaios, dün olduğu gibi bugün de yeniden ana noktalarına kısaca değindiğimiz konunun eksik bıraktığımız bir tarafı kaldı mı?

Timaios: Kesinlikle kalmadı Sokrates; tersine, aynen konuşulduğu gibi.

[Sokrates, tasarladığı devleti hareket ve mücadele içinde de görmek istiyor. Kritias Atina'nın bir zamanlar yaptıkları üzerine edindiği bir bilgiyi sunuyor.]

Sokrates: Öyleyse şimdi de bana göre konuştuğumuz devletin yoluna nasıl devam edeceğini dinleyin. Zira ben de tıpkı, güzel ama durağan haldeki hayvanları –ki bunlar ister ressamlar tarafından çizilmiş, isterse canlı kanlı olsunlar– izleyen birinin, onların hareketli, dış görünüşlerine yaraşır bir mücadeleden başarıyla çıkmalarını görmek istemesi gibi bir hisse kapılıyorum. Tasarladığımız devletle ilgili olarak benim durumum da aynen böyle: Bizim devletimizin, başka devletlerle giriştiği mücadeleden nasıl kendine yaraşır bir şekilde çıkacağını, birilerine anlattırmayı çok isterdim. Devletimiz şayet herhangi bir devletle savaşa tutuşursa, o savaşta hem eylemiyle, hem de müzakerelerdeki sözleriyle, ona verilen görev ve eğitimin hakkını verip veremeyeceğini de bilmek isterdim. Kendi gücüme gelince, Kritias ve Hermokrates, bu adamları ve devletimizi yeterince övebileceğimden kuşkuluyum, doğrusu. Benim bunu yapamamam kimseye şaşırtıcı gelmemeli; bu görüşüm, aynı zamanda hem şimdi yaşayan, hem de bir zamanlar yaşamış olan şairler için de geçerlidir. Ama bununla şairler cemiyetini hakir gördüğüm düşünülme-

sin; zira herkes bilir ki, eğer birinin aldığı eğitim bir sonraki kuşağa olduğu gibi aktarılacaksa, bunu taklit etmek kolaydır; ancak günlük hayatta görmediğimiz, alışılmamış olanın eylemle, hele hele sözlerle isabetli bir şekilde taklit edilmesi, hiç mi hiç kolay değildir. Her ne kadar sofistler loncasını akıcı konuşma ve diğer güzel şeylerle ilgili olarak yeterli bulsam da; bu adamların şehir şehir dolaşarak evlerinden uzak kaldıklarını; hem bilgeliğe düşkün olduğunu, hem de politikadan anladıklarını bilmekle birlikte, yine de onların bu yeteneklerini savaşta, yani hem elde kılıçla, hem de bir başkasına karşı hitabet ve sözlerle güzel ve yüce bir şekilde ortaya koyabileceklerinden şüpheliyim. Böylece geriye sizin gibi, hem aldığı eğitim açısından, hem de doğası gereği iki özelliğe de sahip adamlar kalıyor. Bu nedenledir ki, şu gördüğünüz İtalyan site devletleri içinde en iyi anayasaya sahip olmakla övünen Lokroi'den çıkmış olan Timaios'umuz, hem servet, hem de soy açısından, hiçbir yurttaşından geri kalmadan, devletin en yüksek ve en şerefli mevkilerine getirilmiştir; ama bana göre, en yüksek mertebeye felsefe alanında erişmiştir. Ama bu memlekette hepimiz biliyoruz ki, konuştuklarımızın hiçbiri Kritias'a yabancı değildir; aynı şekilde, Hermokrates'in de doğası ve eğitimi sayesinde, her şeye muktedir olduğuna dair inancımızı çok sayıda tanık doğrulamaktadır. Beni dün, sizin devletle ilgili görüşlerimi öğrenmek istemenize memnuniyetle karşılık vermeye bu düşünce yöneltti, çünkü, eğer *siz* isterseniz, hiç kimsenin sizden daha iyi tamamlayıcı bilgiler veremeyeceğini de biliyorum. Şayet devletimizi kendisine layık bir savaşa soksaydınız, şanına yaraşır bir rolü ona, bugün yaşayan insanlar arasında en iyi siz verebilirdiniz. Sizin isteğinizi yerine getirdikten sonra, ben de size, az önce bahsettiğim arzumu sunmuş oldum. Siz de, kendi aranızda danıştıktan sonra, benim konuşmama bir armağanla karşılık vereceğinizi söyleyin. Yani, sizin şimdi bana sunmak üzere olduğunuz en güzel armağanı, herkesten daha istekli bir şekilde kabul etmek üzere hazırlanmış bulunuyorum.

Hermokrates: Tabii ki Sokrates, Timaios'un da belirttiği gibi, bunu, hiçbir şeyi atlamadan, canı gönülden yapmaya hazırız; zaten bize bir kaçış kapısı da gözükmüyor. Nitekim dünkü sohbetimizin ardından Kritias'ın evine dönünce, hatta daha yolda iken, bu konuyu hemen ele aldık. O bize, çok eski bir efsaneden bahsetti; ve şimdi Kritias, bunu arkadaşımıza da anlatmalısın ki, bu efsanenin ödevimize uygun olup olmadığını ondan öğrenelim.

Kritias: Eğer üçüncü dostumuz Timaios da böyle düşünüyorsa, bunu yapmalıyım tabii ki.

Timaios: Kuşkusuz böyle düşünüyorum.

Kritias: O halde Sokrates, çok garip ama gerçeğe dayanan bir efsaneyi; bir zamanlar yedi bilgenin en bilgesi olan Solon'un anlattığı efsaneyi dinlemeye hazır ol. Solon, şiirlerinde de sık sık dile getirdiği gibi, atalarımızın atası

Dropides'in çok yakın bir dostuymuş. O [Dropides] da bunu, bizim dedemiz olan Kritias'a anlatmış; o da bize, anayurdumuzun, zamanla ve insanlar öldükçe unutulmuş, hayranlık uyandıran büyük kahramanlıklarını anlatırdı. Biz de şimdi, bu kahramanlıklardan en büyüğünü anlatarak sana olan minnet duygumuzu göstermek istiyoruz. Ve aynı zamanda, tanrıçayı [Athena] ona adanmış şölende söylenen bir ilahî gibi yüceltmek istiyoruz.

Sokrates: Çok iyi konuştun! Peki, hangi kahramanlıktır ki bu Kritias'ın anlattığı; sadece bir efsaneye konu olmakla kalmıyor, aynı zamanda Solon'un aktardığı gibi, bizim anayurdumuz gösteriyor?

[**Solon'un efsaneyi Mısırlılardan öğrenmesine ilişkin açıklamaları**]

Kritias: Size, pek de genç olmayan birinin ağzından duyduğum eski bir efsaneyi nakletmek istiyorum. Kendisinin söylediğine göre, Kritias o sıralar doksanına dayanmıştı, ben ise on yaşındaydım. O gün, tam da şaşırtma şölenin ilk kayıt günüydü. Biz gençler için geleneksel olan bu şölen, o yıl da düzenlenmişti; babalarımız şiir-şarkı yarışmasını kazananlara ödül dağıtacaklardı. Şölende, pek çok şaire ait pek çok şiir okundu, aramızdan birçok genç de, o zamanlar için yeni bir şey olarak, Solon'un şiirlerini okudu. Bu arada komşu köyden birisi Kritias'a, Solon'un yalnızca bilgelerin en bilgesi olmadığını, aynı zamanda şairler içinde de en yeteneklisi olduğunu söyledi. Bu onun gerçek düşüncesi miydi, yoksa Kritias'ın hoşuna gitsin diye mi söyledi, bilmiyorum. Ama, hâlâ bugünkü gibi hatırlıyorum; bu sözler yaşlı adamın pek hoşuna gitmişti ve gülerek şöyle karşılık verdi: Dostum Amynandros, şayet Solon, şiir yazma işini bir yan uğraş olarak değil de, başkaları gibi bütün ciddiyetiyle yapsaydı; yani kendisinin Mısır'dan getirdiği efsanede başardığı gibi esas iş olarak benimseseydi ve geri dönüşünde buradaki ayaklanmalar ve diğer bazı talihsiz durumlar nedeniyle uğraşına ara vermek zorunda kalmasaydı, sanırım ne Hesiodos, ne Homeros ne de başka bir şair ondan daha üstün bir şöhret edinebilirdi.

Nasıl bir efsaneydi bu Kritias, diye sordu o.

Kuşkusuz efsanelerin en büyüğüydü ve haklı olarak, anlatılan bütün öteki kahramanlıkları geride bırakırdı. Ne yazık ki, bizim kentimizin başardığı bu kahramanlığa ait bilgiler, hem aradan uzun bir zamanın geçmiş olması, hem de bunu gerçekleştirenlerin yok olmaları nedeniyle bize kadar ulaşamadı.

Öteki, anlat şunu başından itibaren; Solon gerçek olaylar diye dinlediklerini; neyi, nasıl, kimden duymuş? diye yalvarmış.

Mısır'da, Nil Nehri'nin çatallaştığı deltada, diye anlatmaya başladı o, adı Sais'in Yeri olan bir yerleşim bölgesi vardır; bölgenin en büyük kentinin adı da Sais'tir, ki Kral Amasis de buralıdır. Bu kentin, adı Neith olan bir de ko-

ruyucu tanrıçası vardır, ki anlattıklarına bakılırsa, Yunancadaki karşılığı Athena'dır. Şehir sakinleri, kendilerinin Atina'ya büyük bir dostluk duygusu beslediklerini ve hatta orada oturanlarla bir nevi akraba olduklarını da belirtirler. Anlattığına göre, Solon orayı ziyaret etmiş ve çok da saygıyla karşılanmış; ancak, oradaki en bilgili din adamına eski zamanla ilgili bir şey sorunca, kendisinin de herhangi bir Yunanlının da bu konuyla ilgili en ufak bir bilgi sahibi olmadığını kesinlikle anlamış. Hatta o bir ara, eski zamanlardan bahsedilmesini sağlamak için, kendi ülkesinin geçmişinden anlatmaya başlamış; sonra ilk insan olarak bahsedilen Phoroneos'tan,[357] Niobe'den[358] ve ayrıca, Deukalion[359] ile Pyrrha'nın tufandan şanslı bir şekilde kurtuluşlarını anlatan efsanelerinden söz etmiş. Sonra da, onların çocuklarını teker teker sayarak geçen zamanın ne kadar olduğunu hesaplamaya girişmiş. Bunun üzerine, yaşı bayağı ilerlemiş olan bu din adamı, Ah! Solon, Solon! Siz Yunanlılar hep çocuk kalacaksınız; hiçbir Yunanlı yaşlanmayı başaramayacak, demiş.

Solon bunu duyunca, neden ki, bununla ne demek istiyorsun, diye sormuş.

O da, öyle ki, hepinizin ruhu genç, zira zihinlerinizde ne eski zamana ait anlatılara dayanan bir görüş, ne de zamanın olgunlaştırdığı bir bilgi var, diye karşılık vermiş. Bunun nedeni de işte burada yatıyor. İnsanlık birçok kez ve farklı farklı şekillerde mahvoldu ve mahvolacak; en önemlileri ateş ve suyla; daha önemsiz olanları ise, binlerce tesadüfün yan yana gelmesiyle oldu. Ama en azından Helios'un[360] oğluyla ilgili anlatılan; hani şu babasının arabasına binen, arabaya hâkim olamayınca dünyanın yüzeyini ateşle kavuran ve sonra kendisi de şimşek tarafından öldürülen Phaethon; bu masal gibi anlatılır; ama bu anlatılanlardaki gerçek, dünyanın etrafında dönen yıldızların rotasından sapmalarında ve çok uzun bir zaman dilimi içinde dünyadaki her şeyi yüce ateşle kavurmalarında yatmaktadır. Bu durumda, doğal olarak, dağlarda, kuru ve yüksek yerlerde oturanlar, nehir ve deniz kenarında oturanlardan daha az hayatta kalma şansına sahip oluyorlar; bizi ise, zaten çok iyiliğini gördüğümüz Nil, taşarak bu felaketten kurtarıyor. Ama şayet tanrılar, insanoğlunu uyarmak için dünyayı suya boğarlarsa, o zaman da, bu felaketten sadece dağlarda yaşayan koyun ve sığır çobanları kurtulabilirler; sizin kentte yaşayanlarınız ise, devasa dalgalar tarafından denize süpürülürler. Burada ise su, şu ya da bu şekilde, yukarıdan yağıp eşiğimizi aşamaz;

357 Yunan mitolojisine göre İnachos ve Melia'nın oğlu, İo'nun kardeşi. Yerleşim yeri kuran ilk insan olduğu söylenmektedir; ayrıca ilk kez ateşi onun kullandığına inanılır.

358 Bir Yunan efsanesine göre Tantalos'un kızı ve Theban Kralı'nın karısı; yedi oğlu ve çok sayıda kızı vardı. Apollon ve Artemis'in anneleri olan Leto'nun kıskançlığı yüzünden çocukları Apollon ve Artemis tarafından öldürüldü, kendisi de taş haline geldi.

359 Yunan mitolojisine göre, Prometheus'un babası ve Yunanlıların da atası. Karısı Pyrrha'yla birlikte inşa ettikleri bir gemiye sığınarak Tanrı Zeus'un tufanından kurtulmayı başardılar.

360 Helios hem güneş hem de mitolojide Güneş Tanrısı'dır.

aksine burada her şey, doğal olarak aşağıdan yukarıya doğru yükselir. Bu nedenle ve özellikle de bunun için, burada saklanmış şeylerin aynı zamanda en eskilere ait korunan şeyler olduğu söylenir; gerçekte ise dondurucu soğuğa ya da kavurucu sıcağa izin veren yerlerde, kâh az sayıda kâh çok sayıda insan yaşar; ama ister sizde, ister bizde, isterse başka bir yerde meydana gelmiş olsun; en azından haberdar olduğumuz güzel, büyük ya da bir başka açıdan ilginç olaylar, ta eski zamandan bu yana tapınaklarda kayda geçiliyor ve korunuyor. Buna karşılık siz ve başka halklar, tam da her devletin ihtiyaç duyduğu yazı ve onunla bağlantılı olan şeylere sahip oluyordunuz ki, alışılmış bir zaman diliminden sonra, tıpkı bir hastalık gibi gökten yeniden tufan yağar ve arkasında sadece okuryazar olmayan cahilleri bırakırdı; böylece siz de hayata yeni baştan; bir nevi gençlik döneminde olan biri gibi; sizde ve bizde geçmişte olanlardan bihaber olarak başlardınız. Bu nedenle de ey Solon, az önce atalarınıza ilişkin anlattıkların, çocuk hikâyelerinden farklı değildi, çünkü siz, daha evvel çok sayıda tufan yaşandığı halde, yalnızca birini hatırlıyorsunuz. Bundan dolayı siz, bir zamanlar insanoğlunun en güzel ve en yeteneklilerinin sizin memleketinizden çıktığını ve senin de devletinizin de onlardan kalan küçük bir tohumun eseri olduğunu bilmiyorsunuz. Bu bilgiler sizden saklı kaldı, çünkü hayatta kalanlar ve onlardan sonra gelen kuşaklar, asırlar boyu okuma yazma bilmiyordu. Bu nedenle, ey Solon, bir zamanlar, tufanın yarattığı büyük felaketten önce, bugün de adı Atina olan devlet, diğer devletler içinde, hem savaştaki başarısıyla hem de iyi kanunları olan anayasasıyla saygı uyandıran bir konum edinmişti; o, güneşin altındaki ülkeler içinde, en azından bize kadar ulaşan bilgilere göre, en güzel işlerle en güzel toplumsal düzeni kurmayı başaran ülke olmuş. Bunları hayretler içinde dinlemiş olan Solon, sonradan anlattığına göre, kendi yurttaşlarının geçmişine ilişkin bütün bildiklerini tek tek anlatması için din adamına yalvarmış. Din adamı da ona, Solon, bunları senin ve ülkenin hatırı için senden saklamayacağım ve özellikle de, kısmetine sizin ve bizim memleket düşen ve sizinkini, bin yıl önce Hephaistos'un[361] tohumunu toprağa düşürerek; bizimkini ise daha sonra yaratan, geliştiren ve eğiten tanrıçanın hatırı için anlatacağım, demiş. Sonra da şöyle devam etmiş: Elimizdeki yazılı belgeler, bizim devlet düzeninin yaşını sekiz bin olarak veriyor. Şimdi sana, dokuz bin yıl önce yaşamış olan yurttaşlarının yasalarından ve en güzel kahramanlıklarından kısaca bahsedeceğim; ama hepsiyle ilgili gerçekleri daha sonra, yazılı belgeleri elimize alınca da sırasıyla aydınlatırız. Buradakilere bakarak yasaların ne olduğunu tahmin edebilirsin. Zira, sizin orada olanların birçoğunun benzerini, bugün burada görebilirsin; ilk önce toplumun diğer kısmından ayrılmış din

361 Yunan mitolojisinde ateşe, örs ve çekice hükmeden demirci ustası; aynı zamanda emek tanrısı.

adamları zümresini; sonra her biri diğerinden ayrılmış, herkesin kendi işini gördüğü zanaat ustalarını; ve ayrıca çobanları, avcıları ve köylüleri; ve diğerlerinden ayrılmış olan, yasalar tarafından savaşmak dışında başka bir işle görevlendirilmeyen savaşçılar zümresini. Ayrıca, tanrıçanın, kullanılmasını Asya halkları içinde ilk kez bize ve size öğrettiği kalkan ve mızraklar da hâlâ eskilerle aynı. Zihinsel eğitime gelince; buradaki yasa koyucunun daha başından itibaren bu işe ne kadar önem verdiğini; hem dünya düzeni açısından –ki bu, insanların günlük yaşamını düzenleyen şeylerden tanrısal gücün simgeleri olan bakıcılık, kâhinlik ve hekimliğe kadar uzanır– hem de bir şekilde bunlarla bağlantılı diğer bilgilerin edinilmesi yönünden görebilirsin. Yani tanrıça, size bu düzeni ve bilgileri verdiği andan itibaren, toprağından yaratıldığınız yer ve mekânı da, oranın verimli iklim şartlarının en yetenekli insanları meydana getireceğini düşünerek tayin etmişti. Tanrıça sonra, hem savaş ve bilgeliğe yaraşır, hem de kendine en çok benzeyen insanları yaratabilmek için elverişli bölgeler saptadı ve ardından da orada ilk devleti kurdu. İşte sizler, böyle yasalar ve mükemmel bir anayasayla yönetilen bir devlette; erdemin her türüyle donanmış olarak yaşadınız, ki tanrılardan doğma ve onların eğitimini almış insanlardan da zaten bu beklenirdi. Burada kayıtlı bilgilere bakılırsa anayurdunuz, hayranlık uyandıran çok sayıda kahramanlık destanları yaratmış; özellikle bunlardan biri, hem önem hem de cesaret açısından dikkate değer. Kayıtlar, bir zamanlar devletinizin, Atlantik Okyanusu'ndan Avrupa ve Asya'ya yönelik azgın bir saldırıya büyük bir ordu gibi karşı koyduğunu belirtiyor. Çünkü bir zamanlar o denizde gemi yürütülebiliyordu ve sizin Herakles Sütunları [Cebelitarık Boğazı] dediğiniz girişin ön tarafında, Asya ve Libya'dan [Mısır ve Etiyopya dışındaki tüm Afrika] daha büyük bir ada bulunuyordu. Nitekim bu ada kullanılarak diğer adalara ve buradan da esas denizin [okyanus] öbür yakasındaki kıtaya ulaşılabiliyordu. Zira, az önce bahsettiğimiz boğazın girişinde bulunan yer, dar bir geçidi olan liman işlevi görüyordu; diğer denizi de gerçek anlamda deniz sayabiliriz, zira onu çevreleyen toprak gerçekten bir anakaradır. Bu Atlantis adasında, hem bütün adanın, hem diğer adaların, hem de anakaranın bir kısmının biat ettiği, büyük hayranlık uyandıran birleşik krallık yönetimi vardı; bunlar, burada Libya'dan Mısır'a kadar olan bölgeye ve Avrupa'da sadece Tireniyen'e kadar olan bölgeye hükmediyorlardı. Ancak bir gün bunlar, bütün güçlerini kullanarak, hem sizin ve bizim ülkemizi, hem de boğazın bu tarafındaki diğer ülkeleri esir almak için saldırıya geçtiler. İşte ey Solon, böyle bir durumda, ülkenizin ordusu bütün insanlığa cesaret ve yiğitliğini gösterdi. Öyle ki, ülkeniz, gerek gösterdiği cesaret, gerekse savaşta uyguladığı beceri sayesinde, herkese fark attı ve bazen

bütün Yunanlıların başına geçti, bazen de diğerlerinin kaçması nedeniyle tek başına kalarak tehlikeli anlar yaşadı, ama sonuçta yaklaşan düşman ordusunu geri püskürterek, hem hâlâ esir edilmemiş ülkeleri rahatlattı, hem de boğazın bu tarafında kalan biz ve diğerlerine özgürlüğümüzü yeniden cömertçe bahşetti. Ne yazık ki, çok sonraları ortaya çıkan şiddetli bir deprem ve ardından gelen sel felaketi, bütün ordunuzu, sadece bir gün ve bir gecede ve bir kerede yerin dibine aldı; ama aynı şekilde Atlantis adası da denizin dibini boylayarak gözlerden kayboldu. Bu nedenle; yani batan adanın arkasında bıraktığı sığ çamur nedeniyle, oradaki denizde gemi yürütmek ve araştırma yapmak olanaksız hale geldi...

.....

Platon

Eşitlikçi Devlet Üzerine[362]

[En iyi anayasanın tanımı: Toprak dağıtımının zorunluluğu ve nüfusun sabit bir konumda tutulması için önlemler]

Şayet bütün ülkenin mümkün olan her yerinde şu eski "Dostun malı gerçekte ortaktır" özdeyişi uygulanıyorsa, orada ilk devlet, ilk anayasa ve en iyi kanunlar yürürlükte demektir. Ancak bu –kadın, çocuk ve para ortaklığı– herhangi bir yer ve zamanda gerçekleşir mi, gerçekleşse de acaba mülkiyet denen şey, bütün olanaklar kullanılarak, yaşamdan uzak tutulur mu? Hatta bu, doğadan edindiklerimizi bile olabildiğince ortak kullanmaya kadar varır mı? Örneğin gözler, kulaklar ve eller ortaklaşa görür, işitir ve yaratır mı ve hatta olabildiğince hep birlikte över ve yerer mi; yani herkes aynı kıvanç ve tiksinme duygusunu hisseder mi? Şayet yasalar, en sonunda devleti olabildiğince *tek* bir beden halinde biçimlendirebilirse, işte o zaman hiç kimse, bu yasaların erdemle ilgili kusursuzluklarını ölçmek için asla daha doğru ve daha iyi bir ölçü koyamaz.

Böylesi bir devlette yaşayanlar, ki orada ister sayısız tanrı, isterse tanrı çocukları yaşasın, yaşamlarını mutluluk içinde sürdürüyorlardır. Bu nedenle, devletin ilk modelini, başka herhangi bir yerde aramaya gerek yoktur, aksine bu devlete sıkı sıkıya sarılmak ve tüm gayretle ona en uygun olana yönelmek gerekir. Ama şimdi kurmaya çalıştığımız devlet modeli, şayet onu kurmayı başarabilirsek, ölümsüzlüğe en çok yaklaşanı olacaktır; [bahsedilen] *tek* olanı ise, onun ardından ikinci sıraya yerleşir; üçüncü modeli ise tanrı isterse, bundan sonra betimleyeceğiz. Peki, sözünü ettiğimiz bu devletin özellikleri nedir ve bu özelliklere nasıl kavuşacaktır?

En başta, toprakları ve konutları *bölüştürmeliler*; ama toprağı ortak işlemek amacıyla değil; zira bu, bugünkü mevcut terbiye ve eğitimle yetişmiş insan için hayli ileri bir hedef olur. Bu dağıtım işi şu anlayışla yapılmalıdır:

362 Makalenin başlığını biz koyduk, köşeli parantez içindeki ara başlıklar Almanca metinden olduğu gibi alınmıştır; ancak metnin içindekiler bize aittir. Bu bölüm, Platon, *Saemtliche Werke-Nomoi* (Yasalar), Rowohlts Klassiker, Hamburg, 1986'dan alınmıştır.

Kura yoluyla toprak alan insanlar, topluma ait olduğu bilinciyle onun kıymetini bilmeli; vatan toprağı olduğu için ona, çocukların annelerine gösterdiğinden daha büyük bir saygı göstermelidir. Toprak, artık ölümlü sahibinin de tanrıçası olmuştur ve ayrıca o, yerel tanrılar ve koruyucu periler kadar da saygı görmelidir. Öte yandan, düzenlemenin sürekli kılınabilmesi için tasarladığımız hane sayısının aynı kalmasına; azalıp çoğalmamasına dikkat etmeliyiz. Buna, bütün devlet göz önünde bulundurularak, kesin bir şekilde şu yolla ulaşılabilir: Pay sahibi kimse, çocuklarından yalnızca *birini,* hem kendine vâris olarak; hem tanrıların, sülalenin ve devletin; hem de yaşayan ve hayatlarının sonuna varmış insanların hizmetkârı olarak tayin eder. Birden fazla çocuğu olanların diğer çocuklarına gelince: Kızlar, yeni çıkarılacak yasalara göre gözetileceklerdir. Oğlanlar ise eşe dosta öncelik verilerek, çocukları olmayanlar arasında paylaştırılacaktır. Şayet birinin eşi dostu yoksa; ya da çok sayıda kızı-oğlu varsa; ya da kısırlık nedeniyle çocuk sahibi olamıyorsa; o zaman devlet görevlileri, ki bunları en büyük mevki ve otoriteyle donattık, hızla her türlü tedbiri almalı ve fazlalığı ya da ihtiyacı dikkate alarak, hanelerin sayısını sürekli 5040'ta tutmalıdırlar. Bunu başarmanın yolu da çoktur: Hem ortaya çıkan aşırı çoğalmayı yavaşlatmak için engeller koyarak hem de tersi durumda, doğumları etkin bir şekilde teşvik ederek. Kimi zaman insanları ödüllendirerek, kimi zaman mağdur ederek ve kınayarak, veya gençleri yaşlılar aracılığıyla uyararak, her iki durumun da üstesinden gelinebilir. Eğer tüm bu tedbirlere rağmen insanların da birbirini sevmesi nedeniyle, nüfusun 5040'ın üzerine çıkması durdurulamaz ve maddi zorluk baş gösterirse bize, eskiden sık sık başvurulan ve bizim de her zaman önerdiğimiz ve yararı görülmüş olan; sıkı dostlardan oluşan toplulukları başka yerlerde koloni[363] oluşturmaya sevk etmekten başka bir yol kalmıyor. Ancak bir gün tam tersi olur ve nüfus, bir salgın hastalık veya savaş nedeniyle aşağıya doğru çekilir ve sayıdaki boşluk, kalan yetimlerle doldurulamazsa, pek iyi eğitim almamış yurttaşları, – tabii ki bu da zorlamadan olmaz, çünkü zorunluluk, tanrıları bile harekete geçirmekte zorlanıyor– devreye sokmak gerekir.

363 Ne yazık ki "koloni" kavramı Türkçeye çoğunlukla yanlış bir şekilde sömürge olarak çevrilmektedir. Burada kastedilen sömürge değil, yeni oluşturulan bir yerleşim yeridir. Antik Yunan'da koloni kurmak bir bölgeyi ele geçirmek veya oraya yerleşmek için sık sık başvurulan bir yöntemdi. Buna benzer bir durumu 17. yüzyıldan sonra Amerika'da da görmekteyiz. Birçok muhalif akım ve tarikat, baskı ve sömürüden kurtuluşun bir çaresi olarak Amerikan topraklarına göç ediyor ve orada eşitlikçi komünler kuruyorlardı. Ayrıca bu eserin diğer bölümlerinde geçen bütün koloni kavramları da bu anlamda kullanılıyor.

[Dağıtılan payda ısrar etme uyarısı]

Bu nedenle diyoruz ki, haydi gelin, yaptığımız bu konuşmayı, bir uyarı çağrısına dönüştürelim: "Ey adamların en mükemmelleri, doğadan gelen benzerliği ve eşitliği, aynı ve birbirine denk olanı el üstünde tutmaktan vazgeçmeyin; bunu hem sayılarla, hem de güzel ve iyi olan her şeyi içeren mülkiyet açısından yapın. Özellikle ve öncelikle, yaşam boyu belirlenen sayıya bağlı kalın; ayrıca çiğnemeyin onları alıp satarak, işin başında hakça bölüştürdüğünüz mülkün miktarını belirleyen kuralı; zira sonra size ne tanrının bahşettiği kısmetin ne de yasa koyucunun bir faydası dokunur. Çünkü dik kafalıyı, önce yasa itaate zorlar; isteyen bu şartlarda kura çekilişine katılabilir, istemeyen katılamaz diye: Şartların birincisine göre toprak, tanrılar nezdinde kutsal bir varlıktır; ayrıca rahipler ve rahibeler bir, iki ve hatta üç kurban başına yemin ederler ki; her kim payına düşen evini veya toprağını satar veya bir başkasınınkini satın alır; o gerekli görülen cezaya çarptırılacaktır. Öte yandan, bu kurallar, servi ağacından yapılmış levhalar üzerine yazılacak ve geleceğe aktarılsın diye tapınaklarda korunacaktır. Ve ayrıca yöneticilik görevinin, kuralların her çiğnenişini fark edecek kadar keskin zihne sahip olanlara verilmesi için hassasiyet gösterilecektir; böylece onlar da itaatsizlik edenleri, hem tanrının hem de yasaların yardımıyla cezalandıracaklardır. Ne mutlu, uygun tedbirlerle desteklenen bu düzenlemeye uyum sağlamış devletlere; bunu, eski bir özdeyişin dile getirdiği gibi şöyle ifade edebiliriz: Kötü olan biri, bunu hiçbir zaman anlamaz, deneyimli ve düzenli bir yaşam süren ise bir çırpıda kavrar. Öyle ki, açgözlüce servet biriktirmek, bu düzenle hiç mi hiç uyuşmaz; hatta bu düzende kimsenin, ahlaksızca servet edinmesine ihtiyacı yok; aynı şekilde bu düzen, iyi amaçlara ters düşen ve hor görülen bir zanaat yoluyla servet biriktirmeyi de şiddetle kınıyor."

[Altın ve gümüşün yasaklanması ve yasa koyucunun buradaki amacı]

Ayrıca bütün bu yasalara, memurlar dışındaki hiç kimseye, altın ve gümüş sahibi olma izni vermeyen bir başka yasa daha ekleniyor. Onlar günlük ihtiyaçlarını karşılamak için ancak ülke parasını kullanabilirler, zira hem zanaatkârların bundan vazgeçmesi imkânsızdır, hem de işyerinde köle ve yabancı işçi çalıştırana yevmiye ödemek için bu gereklidir. Bu nedenle, insanların, ülkede tedavülde olan ama yabancılar için hiçbir değeri bulunmayan ülke parasını kullanmalarının zorunlu olduğunu ileri sürüyoruz; ayrıca devletin, hem dış ülkelere yönelik seferlerde ve gezilerde ihtiyaç duyulan, hem de yurtdışına gönderilen elçi ve diğer önemli devlet görevlilerinin kullanabileceği Helen parası olmalıdır. Fakat memur olmayan bir yurttaş yurtdışına

çıkmak zorunda kalırsa, bu seyahati mutlaka görevlilerden izin aldıktan sonra yapar ve geri dönüşünde, yanında getirdiği yabancı parayı, aynı değerdeki ülke parasıyla değiştirir; ama yabancı parayı değiştirmediği anlaşılırsa, para hazineye devredilir; her kim ki bu paradan haberdar olur ve onu devlete ihbar etmez, o, hem fena halde lanetlenir hem de ülkeye getirilen para miktarı kadar cezaya çarptırılır.

Şayet herhangi biri evlenir veya kızını everirse, ne en ufak miktarda bir çeyiz vermeli ne de almalıdır; ayrıca hiç kimse güvenmediği birisine ne parasını emanet etsin ne de faizle borç versin; şayet buna rağmen herhangi biri faizle para verirse, borçlunun anaparayı da faizi de geri ödememesine izin verilir. Bunları aşağıdaki bakış açısıyla doğru bir şekilde değerlendiren biri, sürekli devletin kökenine ve kuruluş amacına geri dönerse, bu düzenlemeleri yapmanın devlet için en iyisi olduğunu görebilir. Bize göre, en iyi devlet adamının amacı sadece, çoğunluğun iddia edeceği gibi, devletin bekasını düşünen iyi yasa yapıcıları bulmak, devleti büyütmek, ona çok sayıda altın ve gümüş madenleri, özellikle büyük denizler ve geniş topraklar kazandırmak değildir. Amaçlarının arasına aynı zamanda şunu da eklemelidirler: En iyi kanun koyucunun hedefi, toplumunu en iyi ve en mutlu mertebeye yükseltmek olmalıdır. Ne var ki, bu hedeflerden bazılarına ulaşılabilir, bazılarına ulaşılamaz. Dolayısıyla, devlet adamı, yalnızca ulaşılabilecek hedeflere yönelmeli; ulaşılamayacak hedefleri ise ne boşu boşuna dile getirmeli, ne de ona ulaşmak için çabalamalıdır. Onun, neredeyse bir zorunluluk olan asıl hedefi, yurttaşlarını hem mutlu hem de iyi insanlar yapmak olmalıdır; buna karşılık, çoğunluğun zenginlikten anladığı anlamda çok zengin ve iyi olmak mümkün değildir. Dolayısıyla insanlar, büyük paraya ve servete ulaşanlar için, ki bunlar küçük bir azınlıktır, kötüler de bunlara sahip olabilir diyorlar. Eğer bu doğru kabul edilirse ben de, zengin biri, aynı zamanda iyi olmadan gerçek anlamda mutlu olabilir fikrine katılmam. Ama fevkalade iyi birinin aynı zamanda fevkalade zengin olması da mümkün değildir. Biri, "Neden ki?" diye sorabilir. Çünkü, diye karşılık vermek isteriz: Yasal ve adil olmayan yollardan edinilen gelir, adil yoldan edinilen gelirin iki katından fazladır ama, ne iyi ne de kötü olan amaçlar için yapılmak istenen harcamalar, yasal yoldan kazanılmış ve iyi amaçlar için harcanmaya hazır olan paradan iki kat daha azdır. Demek ki, herhangi biri, asla, hem kendisinden iki kat fazla kazanan, hem de kendisinin yarısı kadar gideri olan birinden, ona zıt bir konumda bulunduğu sürece, daha fazla servet sahibi olamaz. Bunlardan biri iyi, diğeri ise az para harcıyor diye kötü biri olmayabilir; ama bazen çok kötü de olabilir; fakat, az önce söylendiği gibi, hiçbir zaman iyi biri olamaz. Çünkü yasal ve yasal olmayan yoldan servet edinen ama onu, yasal ya da yasal olmayan tarzda kullanmayan biri, tutumlu ise zengin olabilir; buna karşılık, çok

kötü ve üstüne üstlük bir de müsrif biriyse çok yoksul. Ama, bir şeyi sadece iyi amaçlar için kullanan ve gelirini sadece yasal yoldan sağlayan biri, ne olağanüstü zengin, ne de olağanüstü yoksul olacaktır; demek ki, aşırı zenginler kötü, kötü oldukları için de mutsuzdurlar, şeklindeki savımız doğrudur.

[Dört ayrı mülkiyet sınıfının oluşturulması, zenginlik ve yoksulluğun engellenmesi]

Bize göre yasalarımızın esas amacı, yurttaşların olabildiğince mutlu ve birbirleriyle dost olmalarını sağlamaktır; ama insanlar arasında dostluklar, toplumda hukuka aykırı fiiller ve adaletsizlikler var olduğu zaman değil, aksine bu ikisi olabildiğince az ve seyrek görüldüğün zaman oluşabilir.

Ancak bizim talebimiz şudur: Toplumda ne altın ve gümüş bulunmalıdır, ne de el emeği ve tefecilik yapılarak hırsla kazanç sağlanmalıdır; ve hatta bunlara tahammül bile gösterilmemeli; bunun yerine topraktan mahsul ve verim alınmalıdır; ve bunu insanlar yoksunluk çekip toprağı işlemeyi ihmal etmeyecekleri kadar yapmalıdır: İşte bu da, emek harcanmadan veya başka eğitici tedbir alınmadan, kıymeti pek bilinemeyen ruh ve candır. İşte bu nedenle para kazanmanın önemli uğraşlar sıralamasında en son sırayı alması gerektiğini sürekli tekrar ettik; zira insanların uğraşlarını belirleyen üç unsur içinde, tam anlamıyla kazanç sağlama çabası, üçüncü ve son sıradadır; ikinci sırada bedenimizle ilgili olan, birinci sırada ise ruhumuzla ilgili olan gelir. Buna göre öngördüğümüz anayasa, az önceki sıralamayı ilke edinirse, doğru bir yasal temele oturmuş olur. Ne var ki, bir devletin anayasası, sağlığı vakardan daha fazla önemsemişse ya da servet edinmeyi sağlığın ve vakarın önüne geçirmişse, burada, düzgün bir sıralamanın yapılmadığı ortaya çıkar. Bu nedenle, her devlet adamı kendisine şu soruyu sormalıdır: Nedir benim hedefim? Bunu gerçekleştirebilir miyim ya da bundan sapar mıyım? Kim bilir belki de biri, tasarladığı yasayla kendisini var etmeyi düşünür ve diğerlerini de ona göre yükseltir; zaten bunu başka türlü de yapamaz.

Yani, bir kişi, kurada payına düşeni, ancak bizim az önce belirttiğimiz şartlar çerçevesinde alabilir. Tabii ki en güzeli, herkesin diğerleriyle eşit oranda mülke sahip olmasıdır; fakat bu imkânsız olduğundan; yani kimi büyük, kimi küçük hisseyle yetinmek durumunda kalacağından, başka nedenlerin yanı sıra ve özellikle toplumsal ilişkilerde eşitliği sağlamak için, mülkiyet sınıflarında çeşitlilik yaratmak zorunludur. Bunun için de makam ve mevkileri, yardımları, sadece o kişinin atalarının erdemine veya kendisinin bedensel gücü ve güzelliğine göre değil; herkesin hakkına ilişkin değerlendirmeye göre, servetin miktarına ve yoksulluğunun derecesine göre dağıtmak gerekir. Bu sayede, herkesin üstlendiği makam ve mevki, tam eşit olmamakla birlikte

kıyaslandığında birbirine denk olacağından, insanlar arasındaki tartışmalar da engellenmiş olacaktır. Bu nedenle insanlar, servetlerine göre dört ayrı sınıfa; birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfa ayrılmalıdırlar. Kuşkusuz bu sınıflara başka bir isim de verilebilir. İster kendi sınıfında kalsın, ister yoksulken zengin, isterse zenginken yoksul olsun; herkes mutlaka bir sınıfa dâhil olmalıdır.

Şimdi de buna bağlı olarak, başka bir yasa tasarısı önermek istiyorum. Şayet bir devlet, en büyük hastalıkla, yani bizim ifademizle kargaşalıkla boğuşmak istemiyorsa, orada ne aşırı zengin, ne de inim inim inleyen yoksul yurttaşlar olmalıdır, çünkü bunların her ikisi de diğerini üretiyor. Bu nedenle, yasa koyucu şimdi, her ikisinin de sınırlarını saptamalıdır. Yani, yoksulluğun sınırını, herkesin payına düşen ve elinde bulundurduğu toprağın değeri belirler; yöneticiler, tabii ki erdemli olmanın onuruna erişmek isteyen diğer yurttaşlardan da beklendiği gibi, bu toprağın küçülmesine izin vermemelidirler. Bunu ölçü olarak kabul eden bir devlet, artık insanlara bir, iki, üç ve hatta dört kat daha fazlasına sahip olma izni verebilir; ancak bundan fazlasına sahip olan biri, ister bunu bulmuş, ister hediye almış, ister çalışarak kazanmış, ister üst sınırı aşan miktarı bir şekilde şans eseri elde etmiş olsun; fazla olan kısmı, ya devlete verir ya da ona hükmeden tanrılara adarsa, iyi bir üne kavuşur ve cezaya çarptırılmaz. Ama biri, bu yasaya itaatsizlik ederse, herhangi bir yurttaş mülkün yarısını almak üzere onu dava edebilir. Ayrıca suçlu, kendi payından bir o kadarını, yarısı tanrılara adanmak üzere, devlete ceza olarak verir. Paranın söz konusu olduğu davalar kolayca çözülsün ve durum berraklık kazansın diye, devletin yasayla görevlendirdiği yöneticiler, yurttaşların bölüştürülmüş pay hariç bütün servetini kayda geçer.

[Toprak dağıtımının yöntemi]

Bir kez yasa koyucu, kenti daha baştan itibaren olabildiğince ülkenin merkezine kurmalıdır. Bu yerin seçimini öyle yapmalıdır ki, hem her açıdan devlete yarar sağlamalı, hem de bu yararları görmek ve kanıtlamak zor olmamalıdır. Ardından, Tanrı Hestia[364], Zeus ve Athena'nın anısına yapılan, etrafı surlarla çevrili ve kale olarak adlandırılan bir tapınak inşa etmelidir. Sonra da, burayı merkez alarak, hem bizzat kenti hem de ülkenin tamamını on iki kısma bölmelidir. Verimli toprağın olduğu yerlerdeki payları küçük, verimsiz bölgelerdekileri büyük tutarak, bu parçaları birbirine eşitlemelidir. Sonra, bütün toprağı 5040 paya bölmelidir. Herkes payının yarısını yakın, yarısını uzak bölgelerden edinsin diye, bu 5040 payın

364 Yunan mitolojisine göre sürülerin tanrısı; aynı şekilde kişisel güvenlik ve misafirperverliğin de simgesidir. Olympos tanrılarının içinde duyarlılığı, içtenliği ve cömertliğiyle ünlüdür.

her birini de ikiye bölerek çekilişe sunmalıdır. Böylece, kentin en yakın bölgesindeki payın diğer kısmı ülkenin en uzak bölgesinde, kentin ikinci kısmındaki payın diğer parçası ise en uzak ikinci bölgesinde olacak ve diğerleri de bu ilişkiye göre bölüştürülecektir. Tabii ki bu dağıtım esnasında, verimli ve verimsiz toprağı da dikkate almalıyız; büyük-küçük ve verimli-verimsiz toprak payları dengeli bir şekilde birleştirilerek dağıtılmalıdır. Yasa koyucu, yurttaşları da on iki kesime ayırmalıdır. Ama, bütün kayıt işlemleri tamamlandıktan sonra, artakalan mülkü, on iki parça eşit kalacak şekilde dağıtmalıdır. Bunun dışında, on iki tanrı için on iki pay belirlemeli, her tanrıya düşen pay onun adını taşımalı ve onun adına takdis edilmeli, o tanrı, o klanın birliğini temsil etmelidir. Aynı şekilde kent de, diğer toprakların bölüştürüldüğü gibi, on iki parçaya bölünmelidir. Herkes biri merkezde, diğeri de en uzak bölgede olmak üzere iki konuta sahip olmalıdır. İşte bununla yerleşim planı da son bulmuş oluyor.

....



Aristoteles
(469-399)

Metafizik'ten Seçmeler[365]

II. Bölüm. Temel bilimler

1. Temel bilimlerin varlığı ve görevi

Var olmak bakımından *varlık*'ı, ve ona kendiliğinden ait olan nitelikleri inceleyen bir bilim dalı mevcuttur. Bu bilim dalı, diğer başka özgün bilim dallarıyla bir tutulamaz. Çünkü bu bilim dallarının hiçbiri, varlığı varlık olmasından hareketle incelememektedir; bunlar daha çok çalışmalarını, sadece varlığın yoksunluğuyla (ihtiyacı açısından) ve belli bir alana özgü olan şeylerin incelemesiyle sınırlarlar. Örneğin matematik bunu yapmaktadır. Şimdi biz en yüce ilkeleri ve nedenleri araştırdığımıza göre bunları da, sadece varlık olmaktan kaynaklanan bir varlığın temel nedenleri olarak görebiliriz. Bu bilim dalları, varlığın unsurlarını araştırırken, aynı zamanda bunların ilkelerini de araştırırlardı; zorunlu olarak bu unsurlar, başka bir şeyin değil, fakat sadece ve sadece söz konusu olan varlığın, ama onun unsurları olmalıdırlar; bu nedenle bizim de [araştırma yaparken] saflığını koruduğu sürece, varlığın bu en yüce nedenini göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

Varlık'ın birçok anlamı vardır. Ama her zaman belli bir temel bakış açısıyla ve birleştirici bir varlık temelinde, yani öylesine gelişigüzel değil, tıpkı "sağlık" teriminin kullanılmasındakine benzer bir anlamı olmalıdır. Örneğin sağlıklı olduğundan bahsedilen her şey sonuçta sağlıkla ilişkilendirilir; bu "sağlığın" koruduğu bir şey de, bir şeyin yeniden "sağlıklı" hale getirilmesi "sağlıklı" olmanın bir ifadesi ya da "sağlıklı" olma durumunu edinmek de olabilir. Aynı durum tıpta kullanılan "hekimlik" terimi için de geçerlidir. Örneğin "hekimlik" denince akla ilk önce tıp bilimine vâkıf biri gelmektedir; bir başka yerde buna yeteneği olan birinden bahsedildiği düşünülür, bir

365 Bu bölüm, Aristoteles, *Metaphysik*, Verlag bei Eugen Diederichs, Jena 1924'ten alınmıştır.

başka yerdeyse bu, tıp biliminin görevlerini akla getirir. Diğer kavramları da burada yaptığımız gibi ele almak durumundayız. *Varlık*'tan bahsederken de onu birkaç anlamda, ama kesinlikle her seferinde temel bir ilke bağlamında kullanırız. Bir şeyi *varlık* olarak ifade ediyorsak bunu nedeni, onun en başta *töz* olması nedeniyledir, sonra onun *töz*ün belirlenimi olması nedeniyledir ve en sonunda da onun *töz* olmakta olması nedeniyledir: Bunlar ya tözün, ya da tözle ilişkilendirildikten sonraki bir şeyin ya da bunların ya da tözün zıddının yadsınması (bütünden koparılması), niteliğin oluşturulması veya meydana getirmesiyle ilgili olmalıdır. Hatta kimi zaman *var olmayanın* bir *var olmayan* olduğunu da söyleriz.

Nasıl ki "sağlıklı" terimiyle ilişkili olanlar tek ve bütünlüklü bir bilim dalı tarafından araştırılıyorsa, diğer dallar da bunu aynı şekilde yaparlar. Tek bir bilim dalının görevi sadece bir ve aynı kavram etrafında toplanan şeyleri değil, aynı zamanda onunla ilişkili temel varlıkları da araştırmaktır. Çünkü bunlar da aynı ve tek bir kavram altında toplanırlar. *Varlık*'ı sadece bir varlık olması nedeniyle inceleme görevinin, tek ve bütünlüklü bir bilim dalının araştırma alanına gireceği açıktır.

Her bilim dalı, en yüce ilkeden hareketle gerçek anlamda o alanın bilimi olur ve diğer konularsa bu çerçevede onunla ilişkilendirilir ve anılır. Şimdi eğer bu, tözün en yüce ilkesiyse, bu durumda filozofların görevi, tözün *ilkelerini* ve *nedenlerini* ortaya koymaktır.

Sonuçta şeylerle ilgili algısal izlenimlerimiz bilimde olduğu gibi *bir* nesne üzerinde toplanır. Örneğin konuşma seslerinin hepsi birden, tek bir dil bilimi tarafından incelenir. Bu nedenle tek bir bilim dalı, hem varlığın bütün türlerini tür olarak hem de *varlık*'ı varlık olarak ve hatta türlerin cinslerini de kapsayacak bir şekilde incelemek durumundadır.

Ama şimdi varlık *bir*; tek ve aynıdır ve tıpkı ilke ve neden gibi birlikte anıldıkları sürece de var olanın bütünlüğünü ifade ederler; tabii ki bu, her ikisinin de aynı kavrama indirgenmesi anlamına gelmez. Ancak bunları özdeş görsek bile bunun pek bir zararı olmaz; hatta bazen bunun yararlı bir yöntem olduğu da söylenebilir. Örneğin, "*bir insan*" veya "*o insan*" veya sadece "insan"; bunlar hep özdeştir; şimdi de terimi ikileyerek kullanalım: "*o insandır*" veya "*o bir insandır*" gibi; buna rağmen anlamda bir değişiklik olmaz. Görüldüğü gibi *varlık*'ı *bir*den, ne yeni bir şey oluştururken ne de herhangi bir şeyi ortadan kaldırırken ayırabiliyoruz; aynı şekilde *bir*i de *varlık*'tan ayıramıyoruz. Anlaşılacağı gibi *varlık*'ın eki *bir*dir, *bir* de *varlık*'tan başka bir şey değildir. Ayrıca her nesnenin tözü *bir*dir ve bu da tali bir şey değildir; ve bu *bir varlık*tır ve özün de kendisidir. Ne kadar tür varsa o kadar da *varlık* durumu bulunur; ve türlerin varlık belirtisini incelemek de zaten türleri de inceleyen bilimin görev alanına girer; aynılık ve benzerlik gibi şeylerle, çelişkiler de bu konuya dâhildir. Neredeyse çelişkinin tamamı *bir* ve *çokluk*'un

çelişki ilkesine (temel çelişki) dayandırılabilir. Ancak bu konunun devamı *Zıtların Seçimi* başlıklı kitabımızda okunabilir.

Kaç tane töz varsa, felsefenin de o kadar kolu vardır ve dolayısıyla bunların içinden biri en yücesi, yani temeli; diğerleri ise ondan türemedir. Çünkü *varlık* ve *bir*in özelliği, onların çokluğu içermesidir ve çeşitli bilim dallarının varlığı da buna dayanır. Matematikçi gibi filozofun durumu da budur. Matematik de kendi içinde kollara ayrılır; bunlardan biri temel bilimi oluştururken, diğerleri onun türevidirler; diğerleriyse belirlenmiş belli bir alanda sıralanarak, diğer kollara bölünürler.

Şimdi her bilim dalının başlı başına görevi, zıtlarını oluşturan kavramları ve ayrıca *bir*i oluşturanı ve onun zıttı olan çokluğu incelemektir. Aynı şekilde her bilimin görevi yadsımayı ve yoksunluğu (*privation*) incelemektir, çünkü yadsıma veya yoksunluk *bir*e aittir ve o her ikisi açısından incelenir. Çünkü çoğunlukla doğrudan bir şeyin olmadığını söyleriz ya da bir tür şeyin mevcut olmadığını belirtiriz. Ayrıca bir durumda da yadsınandan farklılığı ifade etmek için, *bir*e yadsıma (olumsuzlama) eklenir; sonuçta yadsıma, yadsınanın mevcut olmadığını anlatır. Şimdi yoksunluğun olabilmesi için de onun koparılıp alınabileceği temel bir töz bulunmalıdır. *Bir*in karşısında çokluk bulunur ve bundan hareketle söz konusu bilim dalı da, *bir* ve çokluk adı altında toplanan her şeyi, yani yukarıda açıklandığı gibi birbirinin zıttı olan diğerini de, aynı ve benzer olmayanı da ortaya çıkartır. Zıtların karşıtlığı da bu konuya girer. Zıtların karşıtlığı, farklılık adı altında kavranırken, farklılık ise başka olma adı altında bilinir. *Bir*lik birçok anlamda kullanıldığına göre, başka olma kavramı da birçok anlamda kullanılabilir; bütün bu konuları bir arada incelemek de sadece bir bilim dalının görev alanına girer. Ancak *bir* kavramını farklı bilimlerin konusu haline getiren şey, onun çok anlamlı olması değildir, sadece tek bir türe ait olmaması ya da belli bir türle ilişkili gözükmemesidir. Nasıl ki her şey en yüce ilkeye göre sınıflandırılıyorsa, örneğin her şey en yüce birlik olan *bir* ise, aynı şeyi aynılık, farklılık ve karşıt olanlar için de kabul edilmelidir. Hangi iddianın ana ilkeyle nasıl ilişkilendirileceğini saptamak için, söz konusu kavramların kaç tür anlam yüklendiklerini ortaya koymak gerekecektir. Örneğin bir çelişki, sadece varlığı nedeniyle ana çelişkiye bağlanırken, başka bir çelişki de sadece aynı etkide bulunduğundan dolayı ve bir başka şey de sadece daha başka bir nedenden dolayı ona bağlanır.

Yukarıda da ortaya konduğu gibi, tek ve bir bilim dalının görevi, tözü (ana sorunu) ve onun anlamını incelemektir. Bu konu incelemenin sadece tek bir yüzüydü. Filozofu filozof yapan, onun şeyler hakkında bilimsel araştırma yapabilme yeteneğine sahip olmasıdır. Eğer bunu filozof yapmayacaksa, o zaman Sokrates'le, sadece yerinde oturan Sokrates'in aynı olup olmadığını veya *bir*in karşıtının gene *bir* olup olmadığını kim ortaya koyacak? Veya karşıtlığın ne olduğunu ve kaç tür anlamının olduğunu ve buna benzer daha kaç sorunun

bulunduğunu da! Mademki her anlam, tabii ki *bir* ve *varlık* da varlık oldukları sürece, *bir*in kavramlarıyla ilişkilidir; o halde sayı, çizgi ve ateşin dışındaki şeylerin özünü veya bunların anlamını araştırmak da o bilim dalının görevi dâhilinde olmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz konuları inceleyenlerin hatası, onların, felsefenin alanına girmeyen konulara girmeleri değildir, her şeyden önce ve öncelikli ilke olan tözün niteliğine ilişkin bilgi sahibi olmaya çalışmamalarıdır. Nasıl ki sayının sayı olarak kendine has bir anlamı varsa, örneğin tekli ve çiftli, başkalık ve aynılık, çokluk ve azlık, yani sayıların birbiriyle ilişkisine anlam veren, aynı şekilde hareketin ve hareketsizliğin yapısının ve anlamının ağırlığı ve hafifliği içermesi ve bunlara has başka nitelikler: Buradan şu sonuç çıkar, bir filozofun görevi, tabii ki *varlık*'ın, varlık olarak kaldıkça, onun belirlenimlerine dair hakikati ortaya çıkarmaktır.

Görüldüğü gibi diyalektikçilerin yanı sıra sofistler de filozof gibi davranmaktadırlar. Sofistlerin bilimsel çalışmaları sadece görünürde bilimseldir, bu durum öncekiler (diyalektik yanlısı olanlar) için de geçerlidir. Onlar her şey hakkında konuşmaktadırlar: Onların ortak çalışmalarının nesnesi *varlık*tır; onun hakkında konuşunca da bunu, felsefenin özgül alanı olmasından dolayı yaptıklarını belirtmektedirler. Çünkü sofistlerin ve diyalektik yanlısı olanların ortak konusu nesneler dünyasıdır, ki bu felsefenin de alanıdır; aralarındaki farksa birinin bilgi teorisini, diğerinin ise saptanan yaşamın amacını önemsemesidir. Diyalektik, şeyler hakkındaki bilgiye ulaşmanın basit bir alıştırmasıdır, ki felsefenin konusu da ciddi olarak budur; sofist ise görünürde bilimle uğraşmaktadır, ama gerçekte incelediği bilim değildir.

Zıtların bir tarafı her zaman yoksunluğu (ihtiyaç) temsil eder; her karşıtlık sonuçta varlık ve yokluğa, *birlik*e ve çokluğa indirgenebilir. Örneğin hareketsizlik *bir*in tarafını oluştururken, hareket ise çokluğun tarafını temsil eder. Neredeyse *varlık*'ların ve *töz*ün tamamının karşıtlıklardan oluştuğunu söyleyebiliriz; en azından hepsi temel ilkelerini karşıtlıkta ifade etmektedirler. Biri tekliği ve çiftliği, diğeri ise sıcaklığı ve soğukluğu, bir başkası ise sınırlılığı ve sınırsızlığı, daha ötekisi ise sevgiyi ve nefreti ifade edebiliyor. Yani her karşıtlık *bir*e ve *çokluk*'a indirgenebilir ki bu sürecin tamamlanmış olduğunu varsayarız. Yasalara gelince: Bunlar başka düşünürlerce de ifade edildiği gibi tamamen söz konusu türlere, yani *birlik*'e ve *çokluk*'a tekabül ederler.

Görüleceği gibi *varlık*'ı varlık olarak incelemek tek bir temel bilimin görev alanına girmektedir. Yani her şey ya birbirine karşıttır ya da karşıtlıktan oluşmaktadır; ancak karşıtlıkların temel yasası *bir*lik ve çokluktur ve bunlar ister *bir*lik temelinde ortaya çıksınlar veya çıkmasınlar, her zaman bir ana bilimin karşıtlıkları olarak ortaya çıkarlar, ancak ikinci olasılık gerçeğe daha yakındır. Unutulmamalıdır ki her ne kadar *bir*lik farklı anlamlar ifade etse de hem bunlar, hem de karşıt olanlar temel yasayla ilişkili olarak ele alınırlar.

Bu nedenle her ne kadar *varlık* ve *bir*lik her durumda geneli temsil etmeseler de, yani ne aynı ne de farklı olsalar da, gerçek böyle değildir, ya kısmen *birlik*le ilişkilidir ya da ondan türetilmiştir. Sadece bu nedenle bile bu konu, eğer onun incelediği nesnenin anlamıyla ilgili değilse onun inceleme alanına girmez. Dolayısıyla ne karşıtlıklar, ne mükemmellik, ne *varlık*, ne *birlik,* ne *aynılık,* ne de buna benzer başka bir şey matematikçilerin alanına girmez.

Temel bilimin görevinin *varlık*'ı somut *varlık* olmasından dolayı ve onunla ilişkili olan her şeyi –aynı inceleme esnasında tözün ve ondan türemiş şeylerin de dikkate alınmasının zorunluluğu kendiliğinden ortaya çıkar– incelemektir; ve tabii ki yukarıda belirtilenlerin yanı sıra, temel olanla türetilmiş olan, tür ve biçim, bütün ve parça ve incelenen kavrama ait diğer unsurlar da bu bilimin konusu arasındadır.

Ayrıca matematikteki gibi aksiyom içeren bilimlerle sadece tözü inceleyen bilimlerin aynı mı yoksa iki farklı bilim dalı mı olduğunu da ortaya koymamız gerekmektedir. Öyle görülüyor ki bu bilim dalları, araştırmalarını aksiyomlar üzerine yoğunlaştırmış filozofların meşgul oldukları tek ve aynı bilimdir. Çünkü bu aksiyomlar sadece *varlık*'ın spesifik bir türü için değil, fakat bütün varlıklar için geçerlidir; ama yeter ki bunlar başkasına karşıt olmasın. Herkes bu tezleri *varlık*'ın alanını açıklaması nedeniyle kullanmaktadır, çünkü her bir tür, *varlık*'ın özel bir türünü ifade etmektedir; ancak herkes bunu amaçlara uygun olduğu, yani bilimin o anda incelemekte olduğu spesifik alana uyum gösterdiği sürece kullanmaktadır. Neyin ne olduğunun araştırıldığı bütün alanlarda –ki her şey sonuçta bir şeydir– geçerli olan aksiyomlar gibi *varlık*'ı varlık olarak kullanan bilimlerin görev alanı da bu yasaları araştırmak olmalıdır. Özel bir alanda araştırma yapan birinin neden aksiyomların geçerli olup olmadığını kontrol etmeden –ne geometrici ne de aritmetikçi– bunların kabul ettiğini de böylece anlamış oluyoruz. Doğa bilimleriyle uğraşan bazı araştırmacılara bakılırsa, doğa üzerine yaptıkları çalışmalarından dolayı onların sadece varlıkla ve olanla ilgili konuşmaya hakları olmaktadır. Ancak biri vardır ki o, doğa bilimcilerinden de daha yüksek bir mevkide durmaktadır, çünkü sonuçta doğa bilimcileri de nesneler dünyasının sadece bir alanıyla ilgilidir. Gerçekten de bu alan, en genel kavramlara yanıt arayan ve en yüce varlık olan tözle ilgili araştırma yapan birinin görev alanı olabilir. Doğa bilimlerinin de bir bilim dalı olduğu doğrudur, ancak o, ne bilimlerin tamamını oluşturur ne de en yücesini temsil eder. Şimdi bazılarının "hakikat" üzerine kitap yazmasının ya da en yüce ilkelere nasıl yaklaşılması konusunda vaaz vermesinin nedeni, onların mantık üzerine hiçbir bilgiye sahip olmamasındandır. Özgül bir alanla ilgili araştırma yapan herhangi birinin, o konuya baştan itibaren vâkıf olması zorunludur, yoksa onunla ilgili bilgiye sahip olmadan araştırmaya girişmesi veya bilgi edinmek için etrafına bakınması doğru olamaz.

6. Özet ve sonuç

Şimdiye kadarki açıklamalarımızdan sonra artık araştırmalarımızın sonucunu, yani elde ettiğimiz ana bilançoyu açıklayabiliriz. Gösterdiğimiz gibi araştırmaların konusunu bağımsız nesnelerin nedensellikleri, ilkeleri ve unsurları oluşturmaktadır. Bağımsız varlıkların mevcudiyeti, ya çoğunluk tarafından genel olarak kabul görmektedir ya da bazı düşünürlerin kısmi düşüncelerinde bağımsız varlık olarak kabul edilmektedir. Ancak doğadaki bazı nesnelerin varlığına dair genel bir ortak görüş hâkimdir; bunlar, ateş, toprak, su, hava ve diğer organik olmayan bazı nesnelerin yanı sıra bitkiler ve onlara ait kısımlar, hayvanlar ve onlara ait çeşitler ve nitekim gökyüzü ve gökyüzündeki cisimlerdir. Buna karşın düşüncelerin ve matematiksel şekillerin bağımsız varlıklar olduğuna, sadece bazı düşünürlerin özgün görüşlerinde rastlamaktayız. Düşünce alanında ayrıca kavramsal *varlık*'ın yanı sıra töz de bağımsız nesne olarak kabul görmektedir; bir başka şekilde olsa da türlerden ziyade cinsler, *bir*den ziyade genel olan, gerçek anlamda bağımsız nesne olarak kabul edilmektedir. Genele ve türlere yakın bir başka şey de *idea*lardır ki bunlar da aynı gerekçelerle bağımsız nesneler olarak görülmektedir.

Varlık kavramının, bağımsız bir varlığın hem kavramı hem de tanımı olması nedeniyle tanım ve kanaat üzerinden kesin anlamlara ulaşmaya çalışmıştık. Ayrıca her tanım bir açıklama ve bu açıklama da parçalı olduğundan, zorunlu olarak parçaların yapısı üzerine de, yani hangisinin tözün parçaları olduğu, hangisinin olmadığı ve olanların hangi anlamda tanımın parçaları olduğu hakkında araştırma yapmak zorunda kalmıştık.

Bunun dışında genel olanın yanı sıra tür olana da bağımsız nesne olma statüsü tanınmadığına şahit olmuştuk; düşüncenin ve matematiksel yapıların durumunu ise ilerleyen bölümlerde incelemek gerekecek. Çünkü bazıları bunların duyusal tözlerin yanı sıra bağımsız nesneler olarak görülmesini önermektedir.

Şimdi de genelde kabul gören tözlerin durumuna yönelebiliriz ki bunlar esas olarak duyusal açıdan kavranan nesnelerdir. Duyusal tözlerin tamamı maddidir. Bir yönüyle töz, toprak ve maddedir; –madde derken de bundan gerçek anlamda değil, olasılık anlamında belirlenmiş olmayı anlıyorum– bir başka anlamda da töz, düşüncede soyutlanmış olarak ortaya çıkan kavram ve biçimdir. Üçüncüsü ise bunların bir bileşenidir ki oluşum ve yokoluşun özelliği buna aittir; özellikle bu, tek başına var olabilen bir varlıktır ki kavramsal nesnelerin bir kısmı bazen kendi başına var olabilirken bazen de olamamaktadır.

Maddenin kendisinin de varlık olduğu böylece kendiliğinden anlaşılmaktadır. O her türden değişime, ister bir tarafın kendi içinde meydana gelsin isterse de karşıt yöne doğru gelişsin, her zaman bir zemin sunmaktadır: örneğin, mekânsal değişimlerde: Şimdi burada olan bir şey, başka bir zamanda başka yerdedir; veya oransal değişimlerde: Şimdi büyük olan bir şey sonra daha büyük ve başka bir zamanda daha küçüktür; veya nitelikle ilgili değişimlerde: şimdi sağlıklı olanın sonra hastalıklı olması gibi. Demek ki tözün her değişiminde ortaya çıkan ve sonra da yok olan bir şey bulunmaktadır: belirlenmiş, yani zeminin yadsınması ve dışlanmışlığı olarak ortaya çıkan bir şey. Bu son değişim, bütün değişimlerin ana zeminini (temel çelişki) oluşturur ki bu ister tek bir şeyde, isterse de zıtların değişiminde meydana gelsin, her zaman onlardan bağımsız olarak bulunur. Mekânsal değişimlerde, yani oluşum ve yokoluş sürecinde görülen maddenin zorunluluk ilkesi, burada zorunlu değildir.

Mutlak açıdan gerçekleşmek ile göreceli olarak gerçekleşmek arasındaki farkın ne olduğunu *Fizik* başlıklı eserimizde incelemiştik. Temel zemin olma açısından töz ile madde arasında bir uyumun söz konusu olmasından dolayı, –yani potansiyele sahip töz anlamında– bu durumda bize somut olması açısından sadece duyusal şeylerin tözünü töz olarak değerlendirmek ve varlığının özünün ne olduğunu belirlemek kalmaktadır.

Görünürde Demokrit bunun üç farklı olanını [değişim] varsaymıştı. Ona göre cismani öz ile madde aynı şeydi; ancak bunlar kısmen ölçü açısından, yani biçim, kısmen yön açısından, yani konum, kısmen de ilişki açısından, yani sıralama ve hiyerarşide değişiklik göstermektedir. Bunun dışında bir de miktar açısından bir değişikliğin söz konusu olduğu görülmektedir. Özellikle bu, maddenin [en az iki elementin] karışımdan sonraki hali için söz konusu edilmektedir, karışmak suretiyle meydana gelen her unsur bu kümeye girmektedir; örneğin sütün balla karışımından oluşan içecek gibi, birbiriyle karışmayan birliktelikler ise başkadır, örneğin bir demet gibi, ayrı ayrı duran yaprakların bir defter haline getirilmesi ya da tahtaların çivilenerek bir sandık haline getirilmesi veya bir şekilde birleştirilen ve miktarı çoğaltılan nesneler gibi. Bir de kapı ve eşik gibi mekânsal ilişkilerdeki farklar söz konusudur –burada mekânsal konumdaki farktan bahsediyoruz– ya da kahvaltı ve öğle yemeği arasındaki zamansal fark ya da rüzgârın yönü gibi mekânsal yön; veya sertliğin, yumuşaklığın, yoğunluğun ve sığlığın, kuruluk ve ıslaklığın algılandığı özgün duyusal algıdaki farklılıklar gibi. Bazıları sadece bir alandaki farklılığı gösterirken, diğerleriyse bütün farklılıkları ortaya koymaktadır; bunların bazıları olağanüstü yüksek bir seviyede ortaya çıkarken, bazıları da olağanüstü düşük bir seviyede kalabiliyor.

Bu nedenle *var olma* kelimesi birçok anlamın kullanılmasında yer alabilmektedir. Bir şey eşiktedir, çünkü o belli bir konumda yer almaktadır ve onun varlığı da "öyle konumlanmış olmak"tır; buz olmak demek, suyun belli bir yoğunluk ölçüsüne ulaşması demektir. Bazı şeyler de vardır ki bunların varlığı her yöne doğru genişleyen farklılıklarla belirlenmektedir; bunlar kısmen iç içe geçmiştir, kısmen tümden karışmıştır, kısmen birbirine tutturulmuştur, kısmen yoğunlaştırılmıştır ve bazen de el ve ayak gibi aynı bedene aittir, ama farklılıklar göstermektedirler.

Bu nedenle genel farklılıkları göz önünde bulundurmakta yarar vardır; çünkü bunlar *varlık*'ın ilkelerini oluştururlar. Çokluğun ve azlığın, yoğunluğun ve sığlığın ve diğerlerinin farkı gibi; bunların hepsinin kökeni yükseklik ve alçaklık ölçütlerine indirgenebilir. Buna karşın biçim, yüzeyin parlaklığına ve pürüzüne ilişkin farklılıkta da düzlük ve eğrilik söz konusu olmaktadır. Başka varlıklar ise karışmış olmak veya "olmamak", yani bir şeyin karşıtı olmakla belirlenir.

Bütün bu anlatılanlardan çıkan sonuçsa: Eğer töz her şeyin temelini oluşturuyorsa, yani bir şey, o olduğu için o oluyorsa, bu durumda onun niteliği de zorunlu olarak söz konusu farklılıklarda, *yani o, tam da o olduğu için odur,* da aranmalıdır. Tabii ki bu farklar, tözün zeminle birleşmesi nedeniyle meydana gelmiyor; fakat her şeydeki biraz, aynı zamanda tözün de parçasıdır. Nasıl ki maddenin somut hali, tözün aldığı biçimse, kavramların anlamları da aynı şekilde tayin edici rolü oynar. Örneğin bir eşiğin niteliğini tanımlamamız gerektiğinde onun ahşaptan mı yoksa taştan mı olduğunu söyleriz; ya da ev söz konusu olduğunda, tanımlanması gereken şeyin hangi amaçla kullanıldığını da eklemek gerekmediğinde, belli bir konumda tuğla mı yoksa ahşaptan mı olduğunu söyleriz. Ya da buzu tanımlamamız gerektiğinde onun sertleşmiş su veya bir şekilde yoğunlaşmış su olduğunu belirtiriz; aynı şekilde bazı yüksek ve alçak ses tonlarının birleşik (uyumlu) tınısı gibi. Ve başka durumlarda başka türden olduğu gibi.

Söylenenlerden yola çıkarak, maddenin farklılığına göre somut halin bir durum, kavramınsa bir başka durum olduğunu belirtebiliriz. Bir durumda yapısal öz, bir başka durumda karışım, bir başka durumda ise yukarıda bahsedilen farklılıklardan biri olabilir. Eğer biri, evin tanımını yapmak durumunda kalsaydı ve onun taş, tuğla, mertek vs. olduğunu söyleseydi, bu durumda o sadece evin ne olabileceğine dair olasılıkları sıralamış olurdu; nitekim bunların hepsi evin maddesiyle ilgilidir. Yok, ama o evin kapalı, insanları ve eşyaları koruyan bir mekân olduğunu ve hatta başka özelliklerini de ekleyerek açıklasaydı, işte o zaman evin gerçek bir açıklamasını yapmış olurdu. *Fakat o, her iki özellikleri birbiriyle birleştirerek açıklasaydı bu durumda o evin tözünü, her iki özelliğin birleşmesiyle oluşan üçüncü bir kelime-*

nin anlamıyla açıklamış olacaktı. Şeylerin özelliklerini açıklayan tanımlar, biçim ve somut durumu açıklamada kullanılabilir; onu meydana getiren unsurların açıklaması ise esas olarak maddeyle ilgilidir. Archytas'ın[366] severek kullandığı tanımlarda da böyledir; onun tanımları da eşyanın iki özelliğini birden içerirdi. Örneğin rüzgârın dinmesi ne demektir? Havayla dolu bir mekândaki hareketsizlik! Burada madde havadır, somut olma durumu ve töz ise hareketsizliktir. Denizin durgunluğu nedir? Deniz yüzeyinin düzlüğü. Maddenin tözü burada denizdir; somut olma durumu ve töz ise düzlük.

Açıkladıklarımızdan tözün nasıl duyusal olarak algılandığını ve tözün duyusal olarak ne olduğunu gördük. O kısmen maddedir, kısmen de biçim ve somut olma durumudur; üçüncüsü de her ikisinin bileşimi.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken ve belirsiz kalan şeyse, bir kavramın tözünün, biçim ve maddenin bir bileşimi olarak mı yoksa sadece somut olma durumu ile mi ifade edildiğidir. Örneğin "ev" derken bu her iki momentin bileşimi olarak mı kullanılmaktadır? Yani hem tuğla ve taşın belli bir konumda yerleştirilmiş olması hem de onu koruyan bir mekân olarak mı, yoksa somut olma durumu ile biçimi, onun koruyan özelliğiyle birlikte mi ifade edeceğiz? Veya *çizgi*yi alalım; bu şimdi ikili olmayı uzunluk boyutunda mı kavrıyor, yoksa sadece ikili olmayı mı? Ya da "canlı varlık"; bununla ruh içeren beden mi kastediliyor yaksa sadece ruh mu? Çünkü bu, bir bedenin töz ve somut olma durumudur. "Canlı varlık" kavramı her ikisi için de kullanılabilir; her iki durumda da aynı anlamda kullanıldığı düşünülebilir, ama her iki durumda da bir başka özellik, yani biçim kastedilebilir. Başka zamanlarda bu önemli farkları da ortaya koyabilir; ama tözün nasıl duyumsandığı sorusunda herhangi bir fark yoktur. Çünkü varlık kavramı, biçim ve somut olma durumunun karşılığıdır; ruh ve "can" kavramı ise tamamen aynıdır; ama *ruh*u "insan" anlamında kullanmıyorsak, bu durumda insan ve "insan" kavramı aynı değildir. Görüldüğü gibi bir durumda her iki kavram aynı anlama gelirken bir başka durumda farklı anlamlar yüklenebiliyor.

Dikkatli bir inceleme ne kelimenin, seslerin bir bileşiminden ne de evin sadece tuğlaların bileşiminden oluştuğunu görebilir; böylesi kararların hep doğru olduğu görülmüştür. Birleşik olmakla yan yana gelmek, birleştirilmiş ve yan yana getirilmişlikle aynı şey değildir; ayrıca bu durum diğer bütün

366 Tarentiyalı Archytas (MÖ 4. yüzyılda yaşamış): Antikçağın önemli filozoflarından biri olan Archytas, İtalya'nın güneyindeki yerleşik Yunan kolonisi Tarentiya'da yaşadı. O, halkının çok güvendiği bir filozof, matematikçi, fizikçi, mühendis, devlet adamı ve komutandı. Siracusa'da siyasi bir komploya karışmış olan ve ölüm cezasına çarptırılan Platon'u kurtaran da oydu. Eserlerinin büyük bir kısmı kaybolan filozofun müzik ve matematiği çok önemsediği belirtilmektedir; Platon idealar dünyasıyla somut hayat arasında bir ayrım yaparken, Archytas bu ayrımı kabul etmiyor ve aritmetiğin formüllerini kullanarak, insanlar arasındaki maddi eşitsizliğin giderilebileceğini ileri sürüyordu. Archytas'ın en önemli özelliklerinden biriyse onun mühendislik bilgisiydi. Mekanik biliminin babası olarak da bilinen Archytas'ın birçok pratik alet ürettiği kanıtlanmıştır.

şeyler için de geçerlidir. Örneğin bir eşik, mekânsal konumu nedeniyle eşiktir; ancak mekân, eşik sayesinde değil, fakat eşik, mekân sayesinde vardır. Aynı şekilde bir insan, birincisi yaşayan ve ikincisi de iki bacaklı bir şey değildir; fakat eğer özelliklerinden biri maddenin kendisiyse, buna bir başka şeyin daha eklenmesi gerekir ki o da, ne bütünü oluşturan bir öğedir ne de öğelerden oluşan bir şeydir; tözün kendisiyse şu anlama gelir: Eğer onu şeyin dışında tutarsak, bu durumda o, sadece madde olarak anılabilmelidir.

Eğer bu, varlık ve tözün varlık sebebiyse, o halde o tözün kendisi olarak da görülebilir. Bunun ezelî ve ebedî bir özelliğinin olması gerekir, ama eğer geçiciyse, bu durumda da o, ne yok olabilmeli ne de yaratılmadan yaratılmış olabilmelidir. Daha önceden başka yerde gösterdiğimiz gibi, bir şeyi meydana getiren veya yaratanın kendisi biçim değildir; fakat yaratılan, meydana getirilen her zaman iki momentin birleşmesiyle meydana gelen belli ve somut bir şeyden başkası değildir. Geçici şeylerin tözlerinin, farklılaşabilen ve kendi başına bir varlık olup olmadığı konusuna ise henüz girmedik. Ama bunun bazı şeylerde, yani diğer elementlerinin dağılması durumunda kendi başına var olamayan şeylerde, örneğin ev, alet vs. gibi olması kesinlikle mümkün değildir. Bunların töz olması da mümkün değildir, çünkü bunlar başka nedenlerden dolayı doğa tarafından yaratılamamaktadır. Bu durumda geçici olan şeylerin etkin tözü bizzat doğanın kendisi olmaktadır.

Bu nedenledir ki Antithenes'in yandaşları ve diğerleri hiçbir zaman parlak zekâlar ortaya çıkaramamışlardır; bu da önemli bir neden olmalıdır. Burada söz konusu olan şu cümlelerde ifadesini bulan yasadır: "Bir şeyin neyi?" sorusunun tanımlanamaz oluşuyla, kavramlaştırma çabasının anlamsız bir girişim olması; gerçekten tanımlanabilen şey sadece şeyin nitelikleridir. Örneğin "Gümüş şudur" diyemiyoruz, ancak "Kurşunun özelliklerine benzer özellikler içeren şeydir" diyebiliyoruz. Demek ki hem kavramı hem de tanımı olan bir tür töz vardır; bu ister duyusal açıdan isterse sadece düşünsel açıdan algılanan bir şey olsun, yeter ki bu tanım birleşik olmayı ifade etsin. Onu meydana getiren temel madde tanımlanamaz, ancak hem onun ana maddesinin hem de biçiminin farklı anlamları bulunuyorsa, yani söz konusu tanımla o şeye özel bir anlam yükleniyorsa, bu durumda tanım geçerli olur.

Açıklananlardan da görüleceği gibi eğer töz, doğası gereği sayılar içeriyorsa, bu durumda o, bazılarının onu parçaların bir bütünü olarak görmek istedikleri gibi değil de olduğu gibi kabul edilmelidir. Tabii ki tanımı da sayısal bir şey olmalıdır; bu durumda o parçalarına ayrıştırılabilir veya bölünemeden parçalanabilir; ancak bölünme sonsuza kadar götürülemez. Tabii ki sayı da bu nitelikleri taşır. Nasıl ki bir sayı, ondan bir sayı çıkarılınca veya bir sayı eklenince, istenildiği kadar çıkarılan veya eklenen sayı küçük olsun, eski

sayı olamıyorsa, yani bir başka sayı oluyorsa, aynı şekilde tanım veya kavram da, eğer ondan bir şey alınır veya ona eklenirse, eskisi değil, fakat bir başkası olmaktadır. Ama eğer bir sayı birleşik bir sayı olabilmek için herhangi bir şeyi alacaksa, söz konusu insanların bunun ne olduğunu, yani nasıl birleşik bir sayı olduğunu, bu birleşik hali neyle oluşturacağını da açıklamaları gerekir. Ya o sayı öylesine gevşek bir yığındır ya da ondan öte bir şeydir; ancak bunun ne olduğunu, yani *birlik*'in çokluktan nasıl oluştuğunu açıklayabilmek gereklidir. Tanım da aynı şekilde bir bütündür, ama bu insanlar gene bunun ne olduğunu açıklayamıyorlar. Bu da çok doğaldır; çünkü tanım da sayı gibidir. Her ikisi de bir bütünü oluşturur, ama bazılarının iddia ettiği gibi bütünlük, bir sayı veya bir nokta değildir, fakat her seferinde yeni bir *hedeftir, özsel biçim ve yapıdır.* Bir sayı ne kadar az fazlalığa ve eksikliğe sahipse onun tözü de biçimsel olarak o kadar az olur; fazlalık ve eksiklik söz konusu olunca maddeyle ilişkili olan biçim de bundan etkilenir.

Sanıyoruz şeylerin meydana gelmesi veya yok olması veya tözün ne olup olmadığı konusundaki kararımızı da artık verebiliriz; böylece bunun hangi anlamda mümkün olduğunu, hangi anlamda olmadığını veya sayıların töze hangi durumda indirgenebileceğini de kararlaştırabileceğiz.

Maddi töze gelince; eğer her şey tek ve aynı zeminden veya buna benzer zeminlerin birçoğundan kaynaklanıyorsa bu durumda bunların, aynı ilkeyi temsil eden ortak bir maddeden oluşsalar bile, her birinin kendine has farklı bir maddesi bulunmalıdır; tatlı ve yağlı unsurların ortak salgıya sahip olması veya safra kesesi ve safranın; ve diğer başka şeylerdeki gibi. Bunların her ikisinin de tek ve aynı kökenden geldiği görülebilir. Tek ve aynı şeyin farklı maddelerden oluşması, ancak maddelerden birinin, diğerinin ana maddesi olmasıyla mümkündür; salgının tatlı ve yağlı unsurlardan oluşmasının nedeni yağlının da tatlı dokudan meydana gelmesindendir; salgının safra kesesinde oluşmasına rağmen, safra da yeniden kökenindeki maddeye indirgenebilir. Bir şeyin bir başka şeyden çıkması iki türlü anlam taşır; ya bu şey normal gelişme sürecinde öbür şeyden çıkmaktadır ya da o öbür şeyin çözülerek ana maddesine dönüşmesiyle oluşmaktadır.

Maddenin kendisi yekpare olmasına rağmen ondan meydana gelenlerin hep farklı olmasının nedeni, onu dönüştüren amaçtır. Odundan kasa da yapılır yatak da. Buna karşın bazı şeylerin zorunlu olarak farklı bir maddeden yapılıyor olmasının nedeni, onun zaten farklı olmasındandır. Örneğin bir testerenin odundan yapılması zaten mümkün değildir. Bunun nedeni de onu değiştiren amaç (neden) değildir, çünkü odundan veya yünden bir testere yapmak hiçbir amaca uygun değildir. Ne var ki bir şeyi farklı maddelerden üretmek mümkündür; bu durumda aynılık ve iş görebilirlik ilkesi (koşulları) ki bu hareket ettirici gücün ta kendisidir, yerine getirilmiştir. Ama eğer her

ikisi de farklı olsaydı, yani madde ve hareket ettirici nedensellik farklı olsaydı, bu durumda farklı bir sonuç çıkardı.

Eğer hareket ettirici nedenselliğin ne olduğu bilinmek isteniyorsa bu durumda, onun birçok anlamının bulunduğu ve dolayısıyla birçok olasılığın da mümkün olduğu zorunlu olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin insanın yaratılmasının maddi açıdan nedeni ne olabilir? Âdet kanaması olmalıdır. Peki onu hareket ettiren nedensellik ne olabilir? Sperm olmalıdır. Peki biçim açısından ne olabilir? Varlık kavramı. Peki amaç açısından ne olabilir? Amacın belirlenmiş olması. Son iki seçenek çok sıklıkla bir arada bulunmaktadır. Ancak her seferinde yeni nedenselliğin ne olduğu ortaya konmalıdır. Şeyin hangi maddeden oluştuğu sorusunun yanıtı, ateş ve toprak olmadığı için her seferinde söz konusu şeyin özgün maddesinin ne olduğu da sorgulanmalıdır.

Eğer doğru bir hat çizmek istiyorsak, doğanın kurallarına göre oluşan şeylere ilişkin araştırmalarda bu yol izlenmelidir; eğer nedensellik, birden çok farklı türde görülüyorsa, o zaman bütün bunlardaki ortak temel nedenselliği araştırmalıyız. Ancak doğadaki ebedî töze ilişkin araştırmaların amacı ise farklıdır. Doğada bazı şeyler vardır ki bunlara ait hiçbir madde alışık olunduğu şekliyle bulunmaz; fakat sadece mekânsal hareketi sağlayan madde şeklinde bulunur. Ayrıca her şeyden önce, doğada bulunan ama hem töz olmayan hem de maddesi bulunmayan, fakat burada söz konusu olan bağımsız şeyin bizzat kendisi tözdür. Örneğin Ay tutulmasının maddi nedeni nedir? Dünya'dır. Buradaki olayın bir amaca hizmet ettiğini iddia edemeyiz. Biçimsel açıdan bakılırsa bunun nedeni, kavramın kendisidir, ama eğer kavramın kendisi nedensellikle birlikte ortaya çıkmadığı sürece bu da açık değildir. Örneğin Güneş tutulması nedir? Işığın çekilmesidir. Eğer ışığın verilmesi Dünya'nın, Güneş ile Ay'ın arasına girmesiyse, o zaman bu nedenselliği de ortaya koyan kavramsal bir açıklamadır. Uykuya nasıl yenik düştüğümüzü, yani hangi tarafımızın etkilendiğini bilemiyoruz. Canlı varlığın uykuya yenik düştüğünü söyleyebiliriz. Tabii ki, ama canlının hangi tarafı ve hangi organı önce uykunun etkisi altına girmektedir? Kalp mi yoksa başka bir organ mı? Soruyu şöyle devam ettirmek gerekebilir: Nereden geliyor bu? Ve devamı: Etkisi nasıl olmaktadır; ve bütün organizma etkisine girmeden önce hangi organ ilk olarak onun etkisine girmektedir? Acaba bu hareketsizliğin özgün bir hali mi? Mutlaka. Peki söz konusu etki, etkilenen şey üzerinde nasıl etkin olmakta ve söz konusu durumun ortaya çıkmasına nasıl neden olmaktadır?

Daha önceden gördük ki bazı şeyler, meydana gelmeden önce de vardı ve bazı şeyler de yok olmadan önce yoktu; örneğin eğer ona bir varlık verilebilirse, matematikteki nokta ve bazı genel biçim ve yapılar öyledir. Şimdi;

meydana gelen beyazlık renk değildir, beyaz rengin odunudur; var olan şey, bir şeyden çıkarak bir şey olmaktadır. Ancak bu demek değildir ki, karşıtıyla birlikte karşıtlık içinde var olan şeyler karşıtından çıkmaktadır. Sanıldığı gibi siyah tenli bir insandan beyaz tenli bir insan meydana gelmemektedir; bu, siyah renkten beyazın meydana gelmesi değildir ve bu başka bir şeydir. Ayrıca her şeyin bir maddesinin olduğu da sanılmasın; bu sadece meydana gelenlerde ve bir durumdan bir başka duruma geçen şeylerde olmaktadır. Buna karşın böylesi bir değişime uğramadan var olan veya yok olan şeylerin maddesi yoktur.

En zor soru ise; bir şeyin maddesinin karşıtının maddesiyle nasıl bir ilişki içinde olduğudur. Örneğin bir beden, olasılıklar dâhilinde sağlıklıysa ve hastalık da sağlıklı olmanın karşıtıysa, peki bu durumda o beden, olasılıklar dâhilinde hem o hem öbürü müdür? Ya da su; olasılık dâhilinde hem su hem de sirke midir? Bu şöyle değil midir: Bir şeyin maddesi doğal olarak o şeyin maddesidir ve karşıtının ise sadece yoksunluk ve bozulma olarak, yani doğal olanın karşıtı olarak maddesi olmaktadır.

Bir başka zor soru ise şudur: Şarap, hangi nedenle henüz şarapken sirkeye dönüşmektedir; şimdi şarabın, sirkenin maddesi olduğunu, ama sirkenin de olasılık dâhilinde şarabın ana maddesi olduğunu düşünmemizi engellemez, aynı şekilde canlı bir organizmanın da aynı zamanda olasılık dâhilinde ölü bir organizma olduğunu. Gerçekten de bozulma, bir yan unsur olarak meydana gelmektedir; canlıyı meydana getiren madde aynı zamanda olasılık dâhilinde, yani bir bozulma olarak ölü olanın da maddesidir; aynı şey sirke ile su ilişkisinde de böyledir. Ölüm ve sirke, tıpkı günün geceye dönüşmesi gibi diğerlerinden oluşmaktadır. Bir şey başka bir şeye dönüşürken, zorunlu olarak bu dönüşüm, her zaman maddenin tersine doğru işlemektedir. Örneğin bir ölümden yaşam çıkacaksa o zaman ölüm önce temel maddesine ayrışacak ve ondan sonra onun üzerinden yeniden canlıyı meydana getirecektir. Aynı şekilde sirke de önce suya dönüşecek ve onun üzerinden yeniden şarap olma sürecine girecektir.

Şimdi yukarıda incelediğimiz sayı ve tanım sorununa yeniden dönersek: Belirlenimlerin (zorunlulukların) oluşturduğu bir çoğunluk, hangi temelde bir birlik (bütünlük) oluşturabilmektedirler? Parçalardan oluşan her bütünlük (birlik) öylesine yan yana duran gevşek parçalardan değil, fakat bunları birleştiren bir neden ve zemin tarafından oluşmaktadırlar. Bedenlerin durumu da böyledir. Bazılarında birlik sadece dışsal temasla oluşmakta, bazılarında ise birbirine yapışmak veya birbirini çekmek suretiyle olmaktadır. Tanım ise, İlias'ın gösterdiği dışsal ilişkiyle değil, şeylerin içsel bütünlüğü üzerinden kurulan birliğin bir ifadesidir.

Peki insanı bütünlüklü bir varlık haline getiren şey nedir? Ya da o neden *tek*tir ve *çokluk* olarak mevcut değildir? Ve neden o, hem yaşayan bir varlık hem de üstüne üstlük iki bacaklı bir şey değildir? Neden tutarlı olup ve bu iki unsuru esas alarak onu insan olarak ilan etmiyorlar? İnsan olma düşüncesine göre bu unsurlardan sadece biri insan olmaya yetmiyor; ama ikisi birden, yani hem yaşayan bir varlık hem de iki bacaklı olmak yetiyor mu? Buna bakılırsa insan *tek* değil *çokluk*tur; hem canlı hem de iki bacaklıdır. Görüldüğü gibi insanı böyle tanımlamaya alışmış olan düşünürler, bu sorunun yanıtını verme ve zorluktan kurtulma imkânına sahip görünmemektedirler.

Yoksa bu bizim dediğimiz gibi mi? Madde momentlerden biridir, biçim ise bir diğeri, yani biri potansiyel, diğeri de somutluk: Böyle bakınca sorun hiçbir sıkıntı yaratmamaktadır. Aynı sorun bir maskenin tanımı yapıldığında da ortaya çıkmaktadır: Maske yuvarlak bir madenî cevherdir. Böylece bu kelime de söz konusu şeyin kavramı olmaktadır; ancak soru yeniden (ayrıntılı) sorulmak durumundadır: Yuvarlak olanla maden cevherini birleştiren amaç nedir? Böyle sorulunca soru da herhangi bir sıkıntı yaratmamaktadır, çünkü bunlardan biri maddeyi, diğeri de biçimi ifade etmektedir. Peki potansiyel olanın somuta dönüşmesinin nedeni nedir? Bu oluşmakta olan şey üzerinde etkide bulunan şeyden başka bir şey midir? Çünkü şimdi burada yuvarlak olma potansiyeli taşıyan bir şeyin yuvarlak olabilmesi için herhangi bir nedene gerek yoktur; o her ikisi için de, yani biçim ve maddeye bir zemin sunmaktadır ki bu aynı zamanda onun varlıksal kavramıdır. *Sadece duyusal değil, aynı zamanda düşünsel olarak kavranan madde de vardır*; ve kavramın bir momenti de her zaman maddedir ki bu ifadesini, bazen türler, bazen de farklı türlerin oluşmasını sağlayan somutluk üzerinden bulur. Çemberin bir figür hem de düz bir figür olduğunu kavramak gibi. Eğer bir şeyin herhangi bir maddesi yoksa, yani o, duyusal ya da düşünsel açıdan yüce bir türe ait değilse, bu durumda o doğrudan ve baştan itibaren, zorunlu anlamda kendi başına var olan bir *tek*tir.[367] Tözsel varlık, nitelik ve nicelik gibi.

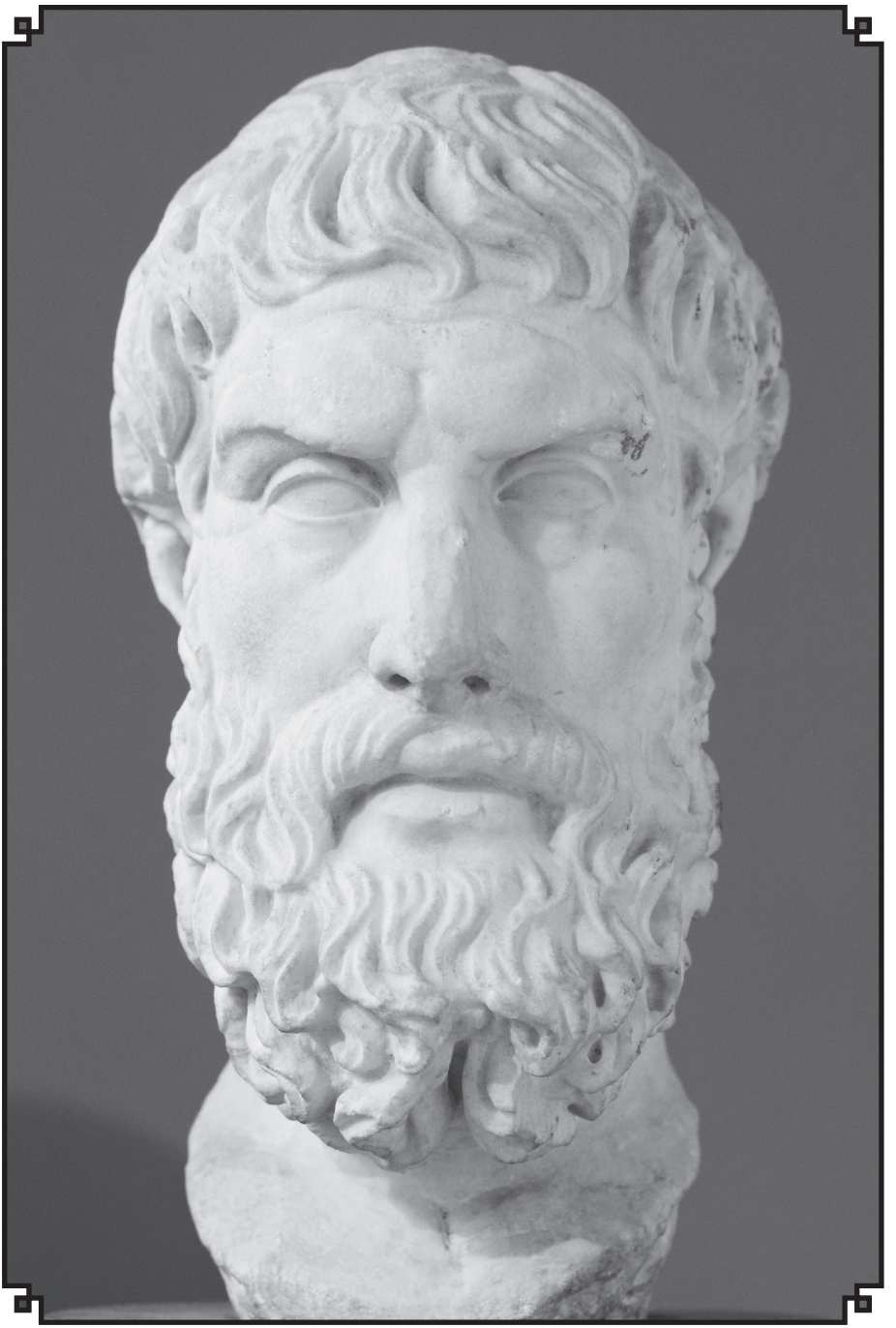
Bir şeyin tanımında *varoluşun*, *bir* oluşun ve özelin ifade edilmemesinin nedeni de budur; varlıksal kavram doğrudan *bir* ve *varlık*'tır. Bu nedenle *bir*den oluşacak herhangi bir şeyin nedeni olmadığı gibi *varlık*'ın oluşmasının da nedenselliği yoktur. Çünkü burada her şey aracısız (doğrudan) *varlık* ve *bir*dir; ve onun, *varlık*'ın ve *bir*in cinsinde mevcut olduğu ve hatta bu kavramların, *varlık* ve *bir*in tek başına mevcut olan varlıklardan ayrıştırılabildiği düşünülmemelidir. Şimdi bunlar, bazılarının "katılmanın" nedenini ve katılmanın kendisinin ne olduğunu açıklamadan "katılmak" tan bahsetmesinin ve başkalarının da "birlikteliği" kullanmasının zorunlu nedenini açıklamaktadır; tıpkı

367 Karşıtı olmayan, zıttı ile birlikte var olmayan, tek parça, dolayısıyla o sadece olasılıklardan biri olarak mevcuttur.–*çev.*

Lykophron'un[368] bilgiye kavuşmayı, bilgiye kavuşmanın ve ruhun "birlikteliği" şeklinde ifade etmesi gibi; ya da bazılarının yaşamın kendisini ruh ve bedenin "ilişkisi" veya "birlikteliği" olarak adlandırması gibi. Ama böylesi bir formül her yerde rahatlıkla kullanılabilir. Sağlıklı olma da ruhun sağlıkla "birlik" içinde olduğunu veya onunla "ilişki" içinde veya "birleşiklik" içinde olduğu anlamına gelir; cevherin üçgen olması da onun üç kenarla "birlik" içinde, bir şeyin beyaz olması da onun yüzeyinin beyaz renkle "birlik" içinde olmasını ifade eder. Bu türden akıl yürütmelere başvurmanın nedeni, insanların, birliği ifade eden "potansiyel" ve "somutluk" durumları arasındaki farkın olmadığını bilmemeleriydi.

Nitekim şeylerin en son maddesinin ve biçiminin tek ve aynı şey, dolayısıyla bunlardan birinin potansiyel, diğerinin de somut olduğunu görmüştük. Bu tıpkı insanın henüz ilk kez "*bir*"in neden tek olduğunu, "*bir*liğini" de nereden aldığını sormak gibidir. Çünkü tek, bütün tek varlıklardır ve bir bakıma tek, hem somut hem de potansiyel olandır. Demek ki *bir* olmak için potansiyel olanı somut olana dönüştüren hareket ettirici dışında herhangi bir başka nedensellik yoktur. *Yani hiçbir şekilde maddesi olmayanların tamamının gerçek anlamda bir* olması gibi.

368 Ortak bir toplumda yaşayan insanların eşitliğini savunan Lykophron'un MÖ 4. yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. Ünlü bir sofist olan Lykophron'un görüşlerine Aristoteles sayesinde ulaşıyoruz. Nitekim Lykophron'un devlet teorisini eleştiren Aristoteles, onun, "devletin ana görevinin insanların eşitliğini sağlamak ve bunu güvenceye alacak düzenlemeler yapmak olduğunu" savunduğunu belirtmektedir.



Epikür
(MÖ 341-270)

Fragmanlar[369]

1. Onlar (Epikürcüler), farklı bir yaşam tarzını sunmayı vadediyorlar. Bu nedenle Epikür, düşünce ve tartışmayı bir uğraş haline getiren felsefenin, mutlu bir yaşama yol açtığını belirtiyordu.

Sextus Empiricus, *Bilim adamlarına karşı, 11, 69.*

4. Felsefeye hizmet edersen o da sana gerçek özgürlüğü bahşeder.

Senek, *Mektuplar 8,7*

11. Tadın hazzını, aşkın hazzını, dinlemenin hazzını ve önümden geçip giden bir bedenin hareketinin hazzını dikkate almadıktan sonra, kendime iyilik olarak daha neyi tasavvur edeceğimi bilemiyorum.

Athenaios *12, 546 E*

12. Erdemin başlangıcı ve kaynağı kitaptaki hazdır. Öyle ki bilgeler ve yüksek mertebeye ulaşmış olanlar bile ona başvurmadan edemiyorlar.

Athenaios *12, 546 F*

16. Epikür'e göre en yüce mutluluk iki servetten oluşur: bedenin ağrısız, ruhun huzurlu hali. Eğer mükemmele ulaşılmışsa bu her iki servet de çoğalmaz. Mükemmele ulaşmış olan nasıl çoğalsın ki? Beden ağrısızdır: Bedenin ağrısız hali daha nasıl iyileştirilebilir ki? Ruh kendi içinde sağlam ve huzurlu: Ruhun huzurlu hali daha nasıl huzurlu hale getirilebilir ki? Berrak bir gökyüzü, daha fazla berraklığı nasıl edinsin ki eğer kapalılığı, parlaklığıyla tümden ortadan kaldırmışsa? Bedenini ve ruhunu sakınan ve bütün servetini bu

369 Bu sözler, *Griechische Atomisten*, Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig 1977'den alınmıştır.

iki şeyin üzerine inşa eden insanın durumu da buna benzer. Bedeni ağrıdan kurtulmuş, ruhu da dürtülerden kurtulmuşsa artık o insan arzularının zirvesine erişmiştir. Dışardan gelen kolaylıkların, edinilen en yüce servete de pek bir yararı yoktur, ama bunlar hayatı tatlandırarak bazı rahatlıklar sağlarlar. Öyle ki insan doğasının edindiği en yüce servet, bedenle ruhun huzurlu olmasını gerektirir.

Seneca, *Briefe 66,45*

25. Mutluluk ve huzura büyük servetle, şan, şöhret ve güçle değil, fakat doğanın bize sunduğu sınırları kendimiz belirleyerek, yani sağlık, arzuda ölçü ve zihin rahatlığıyla ulaşılır.

Plutarch, *Vom Anhören der Dichter 14, 37A*

27. Epikür öğretisi, kehaneti gereksiz kılar. Eğer kısmet her şeyimizi belirleyecekse vay halimize o zaman! Kısmetimizde felaket gözüküyorsa o zaman çok erkenden kedere gömüldük demektir; şans gözüküyorsa o zaman da boşuna sevindik demektir. Derler ki her şey olacağına varırmış.

Scholion zu Aischylos, *Prometheus 624*

34. Eğer insanın içinde bir arzu uyandırıyorsa o zaman ahlaken güzele, erdeme ve buna benzer şeylere önem vermeli. Aksi takdirde bırak her şey kendi yolunda gitsin.

Athenaios *12, 546F*

49. Dostluklar da pratik ihtiyaçtan kaynaklanır. Ancak bu durumda tıpkı toprağa tohum ekmek gibi önce zemini hazırlamalıdır. Ama onun dayanıklılığı, onu devam ettirenlerin nefsinin doymuş olmasıyla süreklilik kazanır.

Diogenes Laertius, *10, 120*

74. Evren sonsuzdur, ebedî ve ezelîdir; o ne azalır ne de çoğalır.

Plutarch, Gegen Kolotes 13, 1114A

75. Evrende, zamanın sonsuzluğu içinde akan zaman nedeniyle yeni bir şey meydana gelmez.

Plutarch, *Stromateis, Frg. 8*

76. Herkes evrenin yüce bir ruh tarafından yönetildiğini iddia ederken Leukippos, Demokrit ve Epikür onun mekanik bir sisteminin olduğunu ve atomlardan oluştuğunu ileri sürmüşlerdi.

Aetios *2, 3, 1*

77. Epikür, varlıkların yasalarını mantıkla açıklamanın mümkün olduğunu, onların boşluk kabul etmediğini, ebedî ve ezelî olduklarını belirtmişti... O şeye atom diyorlar; maddenin en küçük birimi olmasından dolayı değil, parçalanamadığından, deforme edilemediğinden ve hiçbir boşluk içermediğinden.

Aetios *1, 3, 18*

79. Nasıl ki harfler az sayıda olmalarına rağmen farklı düzenekte yan yana gelince sayılamayacak oranda kelimeler oluşturabiliyorsa, atomlar da onlar gibidir. Epikür atomların da farklı düzen ve konumda yan yana gelebildiklerini, çünkü onların kıvrımlı, çengelli ve pürüzsüz olduklarını söylüyordu.

Lactantius, *Göttliche Unterweisungen 3, 17, 24*

80. Renkler nesnelerde öylesine bulunmazlar, onlar (atomlar) görme yetimize özgün düzen ve konumda yansırlar... Nesnelerin karanlıkta renkli olduğunu iddia edenleri bir türlü anlayamıyorum (Epikür).

Plutarch, Gegen Kolotes 7, 1110C

81. Onlar (Epikürcüler), hareketin, mekânın ve zamanın parçalanamayacak kadar küçük birimlerden oluştuğunu iddia ediyorlar; bu nedenle hareket eden bir nesne, kat ettiği mesafenin tamamına göre hareket etmekle birlikte, aslında o, her bir küçük birimine göre hareket etmiş olur. İlkeye göre nesneler, parçalanamayacak kadar küçük birimler oranında hareket ederler.

Simplikios, *Kommentar zu Aristoteles, Fizik, S. 934, 255 vd. Diels.*

88. Epikür ruhun, dört temel unsurun bir karışımı olduğunu söylüyordu: ateş, hava, rüzgâra benzeyen bir element ve adı bilinmeyen bir başka unsur. Rüzgâr hareket ettirici bir rol oynuyor, hava hareketsizlik, ısı beden ısısı, adı bilinmeyense bizde başka bir nesnede bulunmayan bir his yaratmaktadır.

Aetios *4, 3, 11*

92. Epikür, duyularla algılanan bütün nesnelerin hakikat ve gerçek olduğunu ileri sürüyordu. Ona göre bir nesnenin gerçek olduğunu söylemekle, onun var olduğunu söylemek arasında hiçbir fark yoktur. O, hakikatle gerçek olmayanı şöyle ayırıyordu: Hakikat bir olgunun belirtildiği gibi var olmasıdır; gerçek olmayansa, bir olgunun iddia edildiği gibi var olmamasıdır.

Sextus Empiricus, *Gegen die Wissenschaftler 8, 9*

98. Filozof, öylesine iddia edilen bir görüşle mutlak bir kanaat arasındaki farkı ayırt edebilendir.

Cicero, *Lehren der Akademie 2, 45*

101. Epikür, insanların Tanrı fikrine uyku esnasındaki tasavvurlarıyla alıştıklarını iddia ediyordu.

Sextus Empiricus, *Gegen die Wissenschaftler 9, 25*

103. Epikür'e göre Tanrı ebediyetten bu yana vardır ve ölümsüzdür, ama o hiçbir şeye karışmaz; kısaca ne keramet ne de talih vardır, çünkü her şey kendiliğinden (mekanik bir tarzda) olmaktadır. Tanrı kendisine ayrılan dünyaların arasındaki diyarında rahatça dinlenmektedir; O orada kimseye karışmadan huzurlu ve mutlu bir yaşam sürmektedir; O'nun ne bir sıkıntısı vardır ne de o, herhangi birine sıkıntı vermektedir.

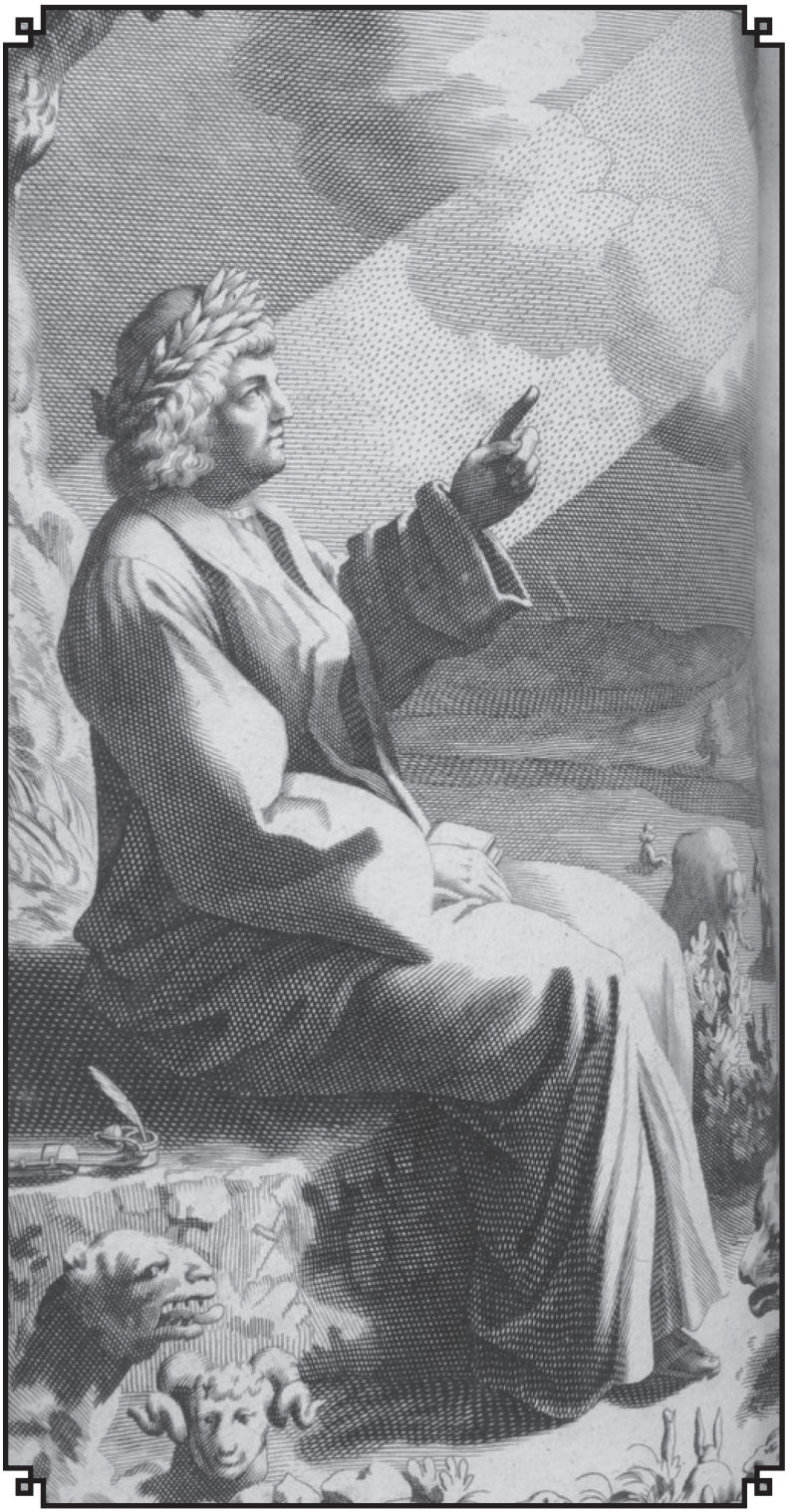
Hippolytos, *Widerlegung aller Häresien, 1, 22*

106. Epikür diyor ki: "Ya Tanrı dünyadaki kötülükleri ortadan kaldırmak istemekte ama bunu yapamamaktadır, dolayısıyla güçsüzdür; ya da onları ortadan kaldırabilecek güçtedir ama istememektedir, dolayısıyla kötüdür. Ya da hem yapamamakta hem de istememektedir ki bu durumda hem güçsüzdür hem de kötüdür. Öyleyse o bir Tanrı değildir; ya da o, hem yapabilecek güçtedir hem de istemektedir; peki o zaman bu kötülükler nereden gelmektedir? Neden bunları ortadan kaldırmıyor?

Lactantius, *Über den Zorn Gottes, 13, 19*

107. Eğer Tanrı insanların dualarını kabul etseydi, o zaman hiç kimse hayatta kalmazdı, çünkü her an karşılaştığımız gibi herkes birbirine beddua etmektedir.

Pariser Codex kitabındaki deyimler, 1168 f. 115



Lukretius
(99-55)

Evrenin Yapısı[370]

(Seçmeler)

Birinci Kitap

Şimdi sevgili Memmius, dinle söyleyeceklerimi,
Kaygılarını at, kulak ver, duy gerçeğin sesini;
Hor görme sakın, yadsımaya kalkma anlamadan,
Ateşli bir sevgiyle sıraladığım bu armağanları.
Gökyüzünün, tanrıların gerçeklerini anlatmakla
Başlayacağım işe. Sana *atomları* açıklayacağım, ki
Doğa her şeyi onlarla yaratır, besler, onlara
Ayrıştırır tükenince –onlara *hammadde* ya da
Genellikle *doğurgan gövdeler* derim, yerine göre–
Nesnelerin *tohumları* diye de adlandıracağım;
İlksel tozanlar da diyebilirim. Çünkü önce
Onlar vardır, her şey onlardan oluşur aslında.

Gerçekten de tanrılar yaradılışları gereği
Büyük bir dinginlikte tadarlar ölümsüzlüklerini,
Yaşadıklarımızın dışında, dünyamızdan uzak,
Acıdan yoksun, tehlikenin ötesinde,
Bizden bağımsızdırlar, yeterler kendilerine,
Ne erdemlerimize kulak asar ne öfkeyi tanırlar.

370 Lukretius'un "Doğanın Özü" başlıklı şiirinin bu bölümünün çevirisi Tomris Uyar ve Turgut Uyar'a aittir. Bu bölümleri bu kitaba almamıza izin veren Norgunk Yayıncılık'a teşekkür ederiz.

Göz göre göre sürünürken insan yaşamı
Ezici ağırlığı altında kör inançların,
Asık suratlı bağnazlık, göğün
Dört bir yanından kuşatmışken ölümlüleri,
İlk bir Yunanlı dirençle kafa tuttu,
İlk o dimdik durdu ve meydan okudu.
Ne şimşek yıldırdı onu, ne tanrı efsaneleri,
Ne göğün homurdanan öfkesi; hatta tam tersi
Mertliği pekişti bu engellerle ve o, ilk kez o
Açmayı diledi doğa kapılarına vurulmuş kilidi.
Ve utku, güçlü ruhunun oldu sonunda.
Aştı ötelere doğru dünyanın alevli surlarını,
Ruhunda bütün bir sonsuzluğu dolaştı
Ve utkuyla döndüğünde, neyin oluşabileceğini
Anlattı bize, neyin doğamayacağını: Her gücün
Bir sının olduğunu, geçilmez bir kalesi.
Böylece tepelendi bağnazlık, alındı ayak altına.
Bizse utkuyla böylece yükseldik göklere.

Dinden sapacağımı sanmandır tek kaygım, Memmius.
Bil, çoğu kez bağnazlıktır günahların nedeni.
Unutma, tanrıça Diana'nın tapınağını Aulis'te,
Nasıl lekeledi Yunanlı önderler.
O soylu beyzadeler, İphigeneia'nın kanıyla.
Yanaklarına iniyordu iki yandan kızcağızın
El değmemiş lülelerini sarmalayan saç bağı.
Sunağın önünde duran üzgün babası
İlişiverdi birdenbire gözüne
Ve rahipler gizlediler bıçağı
Ve gözyaşlarına boğuldu halk, onu görünce.
Dili tutuldu korkudan
Yalvarırcasına diz çöktü yere
Zavallı! Avutur muydu onu, o anda
Bir krala ilk kendisinin baba demesi.
Kaldırdılar titreyen bedenini, götürdüler sunağa.
Hymenaios'un tatlı ezgilerini duysun diye değil
Günahkâr bir töre uyarınca düğün gününde,
Daha da acısı, öz babasının elleriyle
Öldürülmekti onun kara yazısı. Elverişli
Rüzgârla yola çıksın diye Yunan donanması.
Kötülüğün bu kertesine bağnazlık götürür kişiyi.

Ve senin de yargın, bir gün yalvaçların
O ürkünç masallarına tutsak düşerse,
Ayrılacaksın bizim saflarımızdan.
Neler uydurabilir onlar, bir düşün,
Yaşamın uyumunu bozmak,
Mutluluğu dönüştürmek için korkuya!
Haklıdırlar üstelik; insanoğlu, acılarının
Anladı mı bir sonu olduğunu, ne yapıp eder güçlenir,
Karşı koyar bağnazlığa ve zulmüne yalvaçların.
Oysa şu anda direnci yoktur, çünkü
Ölümden sonraki ceza yıldırmaktadır gözünü.
Canının niteliği konusunda insan bilgisizdir.
Bedenle birlik mi doğar can, sonra mı yerleşir?
Ölümle çözülüp yok mu olur bizimle, yoksa
Kara, korkunç bataklığında mı dolaşır Orkus'un?
Başka yaratıklara mı aktarılır tanrısal güçler?
Şiirlerinde anlatıldığı gibi Ennius'umuzun.
İlk o, güzelim Helikon'dan,
Ünü bütün İtalyan budunlarını tutan
Yemyeşil yapraklardan bir çelenk derlemişti,
Ölümsüz dizelerinde o da söz eder Akheron'dan,
Bizim canlarımızla, bedenlerimizle değil de
Korkutucu ve soluk imgelerle doludur orası.
Solmayan anısıyla Homeros oradadır. Görünür ona
Ve acı gözyaşlarıyla evreni açıklar.

O yüzden göksel olayları ele almalıyız önce:
Devinimlerini, güneşin ve ayın
Ve güçleri, yeryüzündeki olaylara yön veren.
Daha önemlisi kavramaya çalışmalıyız iyice
Niteliğini insan ruhunun ve canının.
Gün boyunca ruhumuzu etkileyen,
Gece uykudayken ya da hasta düşünce,
Nedir o ansızın beliren düşler? Ki
Toprak olmuş kişiler görürüz, seslerini duyarız.

Kolay değil biliyorum Latin şiirinde,
Karmaşık bulgularını sergilemek Yunan'ın.
Dilimizin yoksulluğu, konunun yeniliği,
Uygun sözcükler türetmeye zorluyor beni.

Ama senin erdemlerin ve benim
Güzel dostluğumuzdan alacağım tat
Böylesine zor bir işi üstlenmeye itiyor beni.
Budur beni uykudan eden gecenin ıssızlığında.
Hangi sözcüklerle, nasıl bir ozan ustalığıyla
Duru bir ışık düşürebilirim gözlerinin önüne,
Gizli yüreğini gör diye nesnelerin o ışıkta?
Parlak gün altedemezken karanlığı, korkuyu; doğanın
Görünümünü, işlemesini çözmek başarabilir.

İlkemiz şu olacak konuya girerken:
Hiçten hiçbir şey yaratılamaz tanrısal güçle.
Ölümlülerin bunca korkuya kapılmaları,
Yerde ve gökte tanık oldukları olaylara
Gözle görülür bir neden bulamamalarından.
Kolaydır tanrının istenciyle açıklamak bunları.
Hiçten, bir şey yaratılamayacağını kavrayınca
Daha açık seçik göreceğiz önümüzdeki yolu;
Tanrıların eli olmadan varlıkların
Nasıl oluştuğunu ve var olduğunu.

Besinsiz kalınca da üreyemez hayvanlar
Ve sürdüremezler dirimlerini.
Atomları yadsıyan kuramın tersine,
Ortaktır çoğu öğeler varlıkların çoğunda,
Tıpkı ayrı sözcüklerdeki harfler gibi.

Düşünelim: Neden öyle kocaman yaratmamış doğa,
Ki insanlar yürüyerek geçememiş okyanusu,
Elleriyle devirememişler dağları,
Ve sürdürememişler yaşamlarını kuşaklar boyu?
Çünkü varlık, doğumu için özel bir doku ister
Kendi yapısının niteliğini belirleyen.
Demek ki hiçbir şey oluşamaz hiçlikten.
Çünkü her varlık, dayanıksız havaya çıkmadan,
Kendi özel tohumundan döllenmelidir.

Son olarak görüyoruz ki işlenmemişten
Daha yetkindir işlenmiş topraklar ve
Emeğin değdiği yer, tatlı yemişlerden geçilmez.
Çünkü öyle tohumlar gizlidir ki toprakta

–Sabanla altüst ettiğimizde–
Uyarırız verimliliklerini onların. Yoksa
Çabamıza gereksinmeden ulaşırlardı yetkinliğe.

Varlıklar hiçlikten doğamaz, Memmius!
Ve hiçliğe dönmeyeceklerdir doğduktan sonra.
Belki kuşkulanıyorsun dediklerimden
Çünkü gözle görülmez sözünü ettiğim atomlar.
Sana bir kanıt daha: *Görülmedikleri halde*
Varlıklarını kabulleneceğin gövdeler üstüne...

Önce rüzgârı düşün, bir patlamayagörsün!
Dalgaları nasıl kamçılar, batırır gemileri,
Bulutları darmadağın eder, ulu ağaçları
Söker yerinden ve burgaçlanarak tarar vadiyi,
Ormanlarda bir kasırga kopar, çarpar doruklara.
Böyledir rüzgârın öfkesi, delice dolandığında.
Kuşkusuz, görünmez tozanları var rüzgârın da,
Gökteki bulutları, denizi ve toprağı süpüren.
Çarpa çarpa sürükleyen onları, doludizgin.
Bu akış, bu büyük kasırga, dağların tepesinden
Çağıltıyla inen selleri hatırlatır insana;
Ormanı kökünden söküp ağaçları üst üste yığan,
Sürekli yağmurlardan kabarmış bir çağlayanı.
Yapısı yumuşak da olsa, akan suyun coşkusu
Sağlam köprülerin dayanamayacağı güçtedir.
O fırtına kardeşi su öyle yüklenir kemerlerine,
Bir kükreyişle yıkar, koca taşları sürükler
Ve bütün engelleri aşar yoluna çıkan.
Böyle olması gerekir rüzgârın devinimlerinin de.
Hızlı bir ırmak gibi gelip vururken esinti,
Vuruşlarıyla hırpalar, kaldırır engelleri
Ve döne döne yaklaşır bazen, içine aldığı gibi
Yine döne döne halkalanarak uzaklaşır.
İşte görünmez gövdelere sahiptir rüzgârlar
Kanıtının ne olduğunu sorarsan:
Hem edimleriyle, hem davranışlarıyla
Açık seçik görülen ırmaklara benzer onlar.

Dahası, duyabiliriz varlıkların kokularını
Görmesek de, burun deliklerimize yaklaştığında.

Seçemez sıcağı ve soğuğu gözlerimiz,
Sesleri de görmeyiz. Ama bütün bunlar,
Etkileyebildiklerine göre duyularımızı,
Gövdeleri olsa gerektir, çünkü gövdeden başka
Bir şey ne dokunabilir; ne de dokunulabilir ona.

Kıyıya serilen giysiler nasıl nemlenir, düşün.
Oysa biz göremeyiz nemin içlerine işlediğini,
Sonra da nasıl uçup gittiğini ısıyla.
Demek görünmeyen tozanlara bölünüyor nem.
Ve düşün, güneş yıllar boyu dönüp dururken
Parmağımızdaki halka, sürtünmeyle nasıl incelir?
Damlayan su nasıl deler taşı,
Nasıl aşınır kıraçta demir saban kulağı.
Kaldırım taşları çiğnenmekten nasıl eskir.
Gelip geçenlerin dokunuşuyla, kent kapılarında
Tunçtan yontuların elleri nasıl incelmiştir.
Bu eksilmeleri hep yıpranmaya bağlarız biz.
Ne var ki belli bir anda hangi
Tozanların azaldığını görebilme gücü
Dışındadır kısıtlı görme duyumuzun.
Özetlersek: En dikkatli gözlerden bile kaçar
Usulca gerçekleştirdikleri nicel çoğalma
Varlıklarda, doğanın ve geçen zamanın.
Ayrıca zamanın etkisiyle varlıkların
Neler yitirdiklerini de gözle göremezsin
–Söz gelimi denizin keskin tuzuyla
Durmadan yıpranan sarp kayaların–
Ve saptayamazsın bu yitiriş anını: Demek ki
Görülmez gövdeler aracılığıyla işliyor doğa.

Sanma ki varlıklar, katı gövdelerin basıncıyla,
Som bir kütle halinde toparlanmıştır.
Çünkü onların yapısında da boşluk vardır.
Çok yardım edecek sana bu gerçeği kavramak:
Evren şaşırtmayacak, sözlerim kuşkulandırmayacak,
Kastettiğim, elle tutulmayan boş uzay.
Yerinden kıpırdayamazdı varlıklar, o olmasaydı
Her zaman ve her yerde geçerli olurdu çünkü
Maddenin edimleri: karşı devinim ve engelleme.
İlerleyemezdi hiçbir varlık, yoksunken

Gerileyişle sağlanacak başlangıç noktasından.
Oysa görüyoruz denizde, toprakta ve gökte
Türlü biçimlerde devinimdeler türlü varlıklar.
Boş uzay olmasaydı, hepsi
Bu sürekli devinim gücünden yoksun ve
Sıkışıp kalacaklarından devinimsiz maddeye,
Dahası, var olamayacaklardı bile.

Kesin ipuçları var üstelik, kaskatı sanılan
Varlıkların da gözenekli olduğu konusunda.
Su, sarp kayalardan bile sızar mağaralara,
Her yerden yol bulur su damlacıkları,
Her yanına yayılır besin, hayvan bedeninin,
Ağaçlar büyür, verir yemişlerini mevsiminde.
Çünkü besinler dal uçlarına kadar, köklerinin
Dibinden doğru dağılır gövdelerine,
Duvardan geçer sesler, kapalı yapılara girer,
Soğuk, buz gibi işler insanın iliklerine.
Bütün bunlar açıklanabilir mi boşluklar olmasa
İçinde çeşitli gövdelerin yol aldığı?

Oylumlar eşken neden değişir ağırlıklar?
Bir kurşun külçesine kütlece eşitse ölçüsü
Bir yumak yünün sözgelimi? İkisinin de
Eş ağırlıkta olması gerekirdi. Çünkü
Varlıkları aşağı çekmektir maddenin işlevi,
Uzayın işleviyse ağırlıksız kalmak.
Ve demek kalıpça daha az iri değilken
Bir cisim öbüründen hafıfse,
Daha çok boşluk var demektir onda,
Azdır boşluk, daha çok yer tutar madde.
Varlıklara katışması var demek boşluğun:
İlginç sorumuzun amacına ulaştık öyleyse.

Seni yanıltmasın Memmius, bazı tembel kuramcılar!
Suyu yararak ilerleyen allı pullu balıklara,
Suyun kendiliğinden yol verdiğini sanır onlar.
Balıkların artlarında bıraktıkları boşluğa
Yeniden dolarmış çekilen su!
Ve sanırlar ki her yer dopdolu olduğu halde,
Yer değiştirerek devinir varlıklar.

Bu temelsiz bir kuramdır nereden baksan, çünkü
Su yol vermese nasıl ilerleyebilir balıklar?
Ve nasıl çekilebilir su, balıklar devinmemişse?
İki durum kalıyor demek; ya varlıkların tümü
Yoksundur diyeceğiz devinme yetisinden,
Bir katışması var diyeceğiz boşluğun ya da
İlk adımını atmasını sağlayan her varlığa.

Son olarak: Ansızın koparsa birbirlerinden
Bitişik iki cisim, geniş bir düzlemde,
Boş kalır araları, hava doldurmadan önce.
Aynı anda dolduramaz boşluğun tümünü
Ne kadar çabuk akıp gelse de hava,
Önce bir noktayı tutar çünkü
Çevreye giderek yayılır sonra.

Bunu havanın yoğunluğuna bağlayanlar yanılır
Çünkü önceden dolu olan bir şeyin boşaldığı
Anlamı vardır yoğunluk kavramında –ya da tersi–
Bu sonucu sağlayabilmek için, ben derim ki
Boşluk olmasaydı hava çekilemezdi geri,
Sonra toplayamazdı bir bütünde parçalarını.
Gönlünce kanıtlar sür ileriye
Tartışmayı daha da uzatmak için. Sonunda
Boşluğu benimseyeceksin varlıklarda.
İnancını pekiştirmek için daha sürüyle kanıt
Gösterebilirim sana, ama keskin bir zekâ
Bu ipuçlarından çıkıp bulabilir gerisini.
Dağı bayırı tarayan av köpekleri, nasıl ki
Doğru izi sürmeye başladılar mı bir kere,
Yabanıl hayvanların inini kokuyla bulursa,
Böylesi sorularda da bir konu, açılır öbürüne
Ve kendin sürüp bulursun izini,
Çekip çıkarırsın gerçeği gizlendiği yerden.
Yorulup da avdan çekilmek istersen,
Gönül erinciyle söz verebilirim sana, Memmius,
Tükenmez kaynaklardan güç alan yüreğimden
Öyle cömert tatlar akıtacak ki dilim,
Ağır adımlarla gelen yaşlılık
Yürüyecek diye kollarıma korkuyorum,

Çevirecek diye kilidini yaşamımın;
Kanıtlarımın çağlayanı, eksiksiz her konuda
Şiirleşip ulaşmadan önce senin kulaklarına.

Sürdürelim konuyu kaldığımız yerden:
Doğa iki öğeden oluşur, kendi başına var olan,
Gövdelerden ve bu gövdelerin yerleştiği,
İçinde değişik yönlerde devindikleri boşluktan.
–Duyularımız gövdelerin varlığına tanık nasılsa–
Sağlam değilse bu temele dayanan inanç,
Karmaşık sorularla ilgili kuşkularımızı
Akıl yoluyla sınayabileceğimiz
Güvenilir bir ölçüt kalmaz başkaca.
Uzay dediğimiz ara ve alan olmasa
Yerleşemezdi hiçbir yere bu gövdeler
Ve hiçbir yöne kıpırdayamazlardı.

Şunu kanıtlamalıyım şimdi: *Gövdenin ve boşluğun*
Dışında hiçbir şey var olamaz doğada.

İkinci Kitap

Giydirir parıltısıyla yeryüzünü, herkes bilir.
Ne ki güneşin yaydığı ısı ve parlak ışınların
Boş değildir yol aldığı uzay. Bu yüzden de
Yavaş ilerlemek zorundadırlar. Yararcasına.
Yollarına çıkan hava dalgalarını aşarlar.
Ve ışıltıyı oluşturan atomlar tek tek
Bireyler halinde değil, bağlantılı bir kütlede
Birlikte yol alırlar. Salt dış engeller değil
Birbirlerine bağlı devinimleri
Çekişmeleri, tökezlemeleri de azaltır hızlarını.
Oysa tek somlukları içinde ilerlerken atomlar
Hiçbir dış engel çıkmaz karşılarına
Bağımsız birimler halinde giderler yollarına.
Kat kat geride bırakırlar böylece
Devinim hızında, güneş ışığını bile.
Ve göğe yayılıncaya kadar güneşin ışınları
Aşarlar aynı uzam parçasının birkaç katını.
Kişioğlunun tek tek atomları izleyememesi,

Akıl erdirememesi hangi etkenle oluştuğuna
Şeylerin, hiç de garip gelmemeli bize.

Bu arada maddenin varlığından habersiz birtakım düşünürler,
Eli olmadan tanrıların, inanmazlar mevsimleri değiştireceğine doğanın,
Ürün fışkırtacağına topraktan, gereksinmeye göre,
Ve ölümlülerin yaşam itkisiyle yöneldikleri bağışa:
Venüs'ün ayartmaları sonucu edindikleri
Yaşam kılavuzu o tanrısal hazla
Tutkuyla üreteceklerine soylarını.
Tanrıların her şeyi insan adına yarattığına
İnanınca nasıl sapıyorlar doğrudan!
Atomlardan habersiz olsaydım bile
Göksel olaylara dayanarak ve başka kanıtlarla
Gösterebilirdim evrenin bizler için
Tanrısal bir güç eliyle yaratılmadığını.
Evren, eksiklerle öylesine dolu ki, kusurlarla
Sana daha sonra açıklayacağım enine boyuna.
Şimdi atomların devinimine dönüyorum.

Herhangi bir maddenin salt kendi gücüyle
Yukarı yönelemeyeceğini belirtmenin tam sırası:
–Alevi oluşturan tozanlar karıştırmasın aklını–
Tek başlarına alındıklarında, tüm ağırlıkların
Yere çekilişleri, göğe fışkırmalarını engellemez
Büyümelerini göğe doğru ekinlerin, ağaçların.
Yine, yangın sardı mıydı kirişleri, bacayı,
Obur alevler istekleriyle mi yükselir çatıya
Olmaksızın hiçbir dış etkenin yardımı?
Hayır! Damarlarımızdan ansızın fışkıran kana
Benzetebiliriz alevin yükselişini. Bir düşün,
Nasıl sürükler su tahtaları, kalasları,
Ne kadar derine bastırırsak bastıralım onları,
Su iter, yüzeye çıkartır daha büyük bir hızla.
Öyle ki gövdelerinin büyük bir bölümü
Suyun üstünde kalır nedense.
Ben derim ki, tek başlarına alındıklarında
Boşlukta aşağı çökeceklerdir.
–Aynı durum söz konusu alevler için de–
Bir basınçla karşılaşınca fışkıracaklardır

Göğe doğru, tek başına kalınca ağırlıkları
Aşağı çekse de onları. Gözlerinin önüne getir.
Nasıl uzun izler bırakır alevden,
Kayarken göğün gece meşaleleri,
Doğanın kararlaştırdığı yere doğru.
Bak nasıl yeryüzüne düşüyor yıldızlar!
Güneş nasıl ısı yayıyor göğün doruğundan
Ve ışınıyla sürüyor tarlaları. Onun ışığı da
Yere doğru çekiliyor. Nasıl yağmur bulutlarını
İkiye bölüyor şimşek! Bulutlardan çıkan ateşler
Hızla kümeleşiyor şu yana, bu yana,
Çoğu kez dünyaya da düşüyor alev topları.
Bir başka gerçek daha var bu doğrultuda
Kavramanı istediğim: *Aşağılara doğru atomlar*
Yol alırken ağırlıklarıyla, belirsiz yerlerde
Ve zamanlarda öylesine ufaktır ki sapmaları,
Yön değişimi bile güç denir bunlara.

Bu sapma da olmasa her şey dökülürdü boşluktan
Tekdüze bir koşutlukta, yağmur damlaları gibi
Ya çarpışma ya da atomun vuruşu olmasa.
Doğa hiçbir şey yaratamazdı kısaca bunlardan.

Doğrunun ne kadar uzağındadır inananlar,
Ağır çeken atomların, düz bir çizgide
Daha hızlı yol alacaklarına hafiflerden;
Hafiflerin üstüne düşeceklerine ve bu çarpışla,
Doğurgan devinimlere yol açacaklarına!
Suya çöken saydam havadan geçen cisimlerin
Ağırlıklarına göre hızlarındaki değişikliğin
Özetlersek şudur nedeni:
Suyu ya da havayı oluşturan madde eşitçesine
Direnemez bütün nesnelere, daha çabuk yol verir
Ağırların karşısında. Oysa boşluk öyle mi?
O direnç göstermez hiçbir zaman, hiçbir cisme
Geçit vermeden edemez onlara, özünün gereği.
Kıpırtısız boşlukta bütün varlıklar demek ki
Eş hızla giderler farklı olsa da ağırlıkları:
Ağır hiçbir zaman düşmez hafifin üstüne
Ve vuruşlarıyla hiçbir katkıda bulunamaz.

Doğanın devingen ve yaratıcı gücüne.
Atomların azıcık saptıklarını kabulleneceğiz
Ama azıcık. Yoksa eğik devinim biçimleri
Varsaymak zorunda kalacağız ki sonunda
Aykırı düşeceğiz sağlıklı felsefeye.
Elle tutulur, gözle görülür bir gerçektir: Ağırlıklar
Yoksundur eğik düşme olanağından
Ama kim diyebilir, bu düz çizgiden
Belli belirsiz bir sapma olmaz diye.
Üstelik, devinimlerin tümü içten ilintiliyse doğada,
Yeni, belli bir düzenle eski'den doğuyorsa;
Atomlar, kaderin ağlarını koparacak,
Kesecek nedenle sonuç'un bitimsiz döngüsünü
Ve yepyeni bir devinim yaratacak
Esneklikten yoksunsa; canlılarda görülen
Özgür istencin kaynağı, ne olabilirdi ki?
Yineleyelim: Nedir kaderin elinden kurtardığımız
İstenç gücümüzün kaynağı? Ki hazzın bizi
Yönelttiği yolda ilerlerken ayrı ayrı
Değişiyor yaşamımız belirlenmemiş bir yerde
Ya da saatte, yüreğimizin sesine uyduğumuzda.
Böylesi anlarda söz geçiriyor kuşkusuz
Kişinin istenci bacaklarındaki kaslara.
İlk engel kalktığında, yüreklerinin tezliğine
Eş bir ivecenlikle ileri atılamaz yarış atları.
Çünkü madde seferber olmalıdır gövdede önce
Ancak o zaman, tek bir uyum sağlandığında
Karşılayabilir yüreğin isteklerini gövde.
Yürektedir devinimin kaynağı; ruhun istenciyle
Canlanır, yayılır tüm organlara sonra.

Oysa bambaşka bir durum söz konusudur
Dışardan bir vuruşun etkisiyle itildiğimizde,
Bedenimizi oluşturan maddenin tümü besbelli
İstencimiz dışında canlanır ve sürüklenir
İstencimiz dur diyene kadar organlarımıza.
Büyük ayrımı kavradın mı bilmem aradaki?
Çoğu kez dış itkilere kapılsa da kişioğlu
İstemeden sürükleme de doludizgin
Başka bir güç vardır insan yüreğinde:

Bir güç, bu dış itkiyle savaşan, ona direnen.
Ya duralar, eski dinginliğe döner onun komutuyla
Ya da yeni bir yön alır organlarımızda madde.

Atomlara da tanımamız gerek aynı olanağı,
Hiçlikten bir şey doğamayacağına göre, devinimin
Üçüncü bir nedeni olmalı ağırlık ve çarpışmanın
Yanısıra, bu doğuştan gücümüzün kaynağı.
Başka atomların çarpışıyla belirlenmemesini,
Sonuna dek devinmesini sağlar atomun ağırlığı
Ama insan kafasında her edimini önceden saptama gibi
İçsel bir zorunluluk yoksa, hepten edilgin değilse hele,
Gösterdikleri sapmaya borçluyuz bunu
Atomların, belirsiz zamanlarda ve yerlerde.

Evrendeki madde birikimi hiçbir dönemde
Daha sıkı kenetlenmiş değildi şimdiye göre
Ne de daha geniş bir alana yayılmıştı.
Çünkü eklenmeler de çıkmalar da olmadı.
Demek ki geçmiş çağlardakinden farklı değil
Atomların devinimleri. Gelecekte de olmayacak.
Belli bir düzenle doğan varlıklar
Doğmayı sürdürecekler aynı biçimde.
Hiçbir güç değiştiremez varlıklar toplamını,
Doğacak ve gelişecekler doğa yasaları içinde.
Çünkü hiçbir yer yok evrenden kaçan maddeyi
Barındırabilecek ve yeni bir güç salıp evrene,
Yapısını tümüyle değiştirecek doğanın
Ve ters yöne çevirecek devinimlerini.
Bu arada garip bir gerçek çıkıyor karşımıza:
Atomlar devinim sürecinde olmalarına karşın,
Kimi cisimlerin gövdeleriyle devinmeleri dışında,
Tümüyle durağan görünür gözümüze evren.
Çünkü duyularımızın kapsamı dışındadır atomlar.
Görülmediklerinden, devinimleri de kaçar gözden.
Görülür nesneler bile belli bir uzaklıkta
Devinimlerini gizlerler gözlerimizden.
Çoğu kez biliriz, bol yapağılı koyunlar
Tepelerde, sulak çayırlarda usulca ilerlerler,
Düşüp taze çiyle parıldayan otların ardına.

Doygun kuzular keyifle nasıl zıplar, seğirtir!
Ama biz, uzaktan bakanlar, bir leke görürüz:
Duruk, beyaz bir leke, yeşil çayırda.
Bir örnek daha: Manevra yapan birlikler
Doldurmuş ovayı. Kamaştıran parıltısı çeliklerin
Vurmuş göğe, tunçtan bir ışıltı içinde her yan.
Bağrışmalar yayılıyor tepeden tepeye, derken
Binlerce ayak sesi yükseliyor aşağılardan,
Yankılar göğe siniyor sonra.
Dörtnala atlılar dört dönüyor ovada,
Her yan zangırdıyor nal sesleriyle.
Ama öyle bir nokta var ki tepelerin birinde
Bütün bu devinimler görünmüyor oradan:
Bir ışıltı var ovada yalnızca, kıpırtısız.

Kulak ver şimdi anlatacaklarıma, ey Memmius!
Bir gerçek can atıyor göz önüne serilmeye,
Evrenin bir başka görünümü belirme çabasında.
Hiçbir gerçek, daha ilk bakışta
Kolayca kabul edilip benimsenecek ve
Kuşkulanılmayacak kadar yalın değildir.
Ve hiçbir şey yoktur ki olağanüstülüğüyle,
Yüceliğiyle gözümüzü kamaştırsın da baştan,
Zamanla azalmasın yarattığı şaşkınlık.
Göğün katışıksız, karartısız parıltısını alalım,
Kapsadıklarını: yüzeyinde dolanan yıldızları,
Ay'ı ve gün ışığının hepsini bastıran görkemini.
Bunlar umulmadık bir anda görünselerdi
Daha büyük bir tansık olabilir miydi bundan
Kimsecikler inanır mıydı önceden söylense?
Oysa şimdi kimse başını kaldırıp bakmıyor bile
Gök ışıklarına! Gözler öyle tıka basa dolgun ki!
Vazgeç o zaman, Memmius! Us yürütmekten kaçınma
Tedirgin eden yeniliğinden korkma konunun.
Tartıp ver kararı, doğru geliyorsa sana benimse,
Hazırlan onunla savaşa eğer yanlışsa.
Çünkü us yürütmeyle bulmak istiyor insan kafası
Neler olduğunu, ta orada, bitimsiz boşlukta
–Dünya surları dışında usun ulaşmaya can attığı
O bölgede– ve oraya yöneltiyor uçuşunu düşünce.

Diyeceğim şu öncelikle: Her boyutta,
Sağda-solda, dipte-dorukta, her yönde
Sonsuzdur evren. Bunu kanıtladım sana zaten.
Kendini seriyor ortaya gerçek; boşluk kavramı
İyice durulaştırıyor her şeyi. Her doğrultuda
Uzandığına inanmışsak bir kez boş uzayın
Ve sayısız tohumların, sürekli devinim itisiyle
Binlerce yöne koşuştuklarına dipsiz evrende,
Oldukça su götürür bir gerçektir, bu toprakla
Göğün yaratılmış tek dünya olduğu, yararsızlığı
Onun dışındaki tüm madde tozanlarının.
Doğa, atomların gelişigüzel çarpışmasından
Yaratmıştır dünyamızı ve bu çeşitli, kasıtsız,
Amaçsız bileşimle kaynaşım sonucu, atomlar
Kalıcı örgülerin –toprak, deniz, gök, canlılar–
Başlangıç noktası olabilir her keresinde.
Demek ki neresinden baksak, maddenin
Başka kümelenmeleri vardır başka yerlerde,
Aynı sıcaklıkla kucakladığı Esir'in, sevgiyle.

Elbet oluşturacaktır varlıklar, hazırda bol madde,
Elverişli uzay varsa ve oluşumu engelleyen
Hiçbir neden ya da durum söz konusu değilse.
Sayılamayacak kadar çoktur atom yığınağı
Canlıların ve dünyamızda nasıl kümelenmişlerse,
Başka herhangi bir yerde de tıpatıp
Kümeleştirecek doğal bir güç vardır onları.
Demek başka yörelerde de
Başka dünyalar var bizimki gibi
Başka hayvan türleri, başka insan soyları.

Bir de düşün ki: Doğumunda ve gelişiminde
Teklik ve benzersizlik gösteren
Türünün tek örneği bir varlık yoktur evrende,
Sayısız bireyi kapsayan türlerden
Birinin üyesidir. Bir göz at canlılara:
Dağ başında kol gezen canavarlar kadar, insanlar
İçin de geçerli bu yasa, suskun balıklar
Ve kanatlı yaratıklar için de. Benzersiz değil
Demek gök, güneş, yeryüzü, ay, deniz ve öbürleri,

Sayısız yalnızca. Çünkü kesin bir sınır var
Onların yaşamlarında da ve gövdeleri,
Büyük sayılarla var olan türler gibi yeryüzünde
Doğumla belirlenmiştir ve son bulur ölümle.
Dünyanın doğuş mevsiminin ardından,
Denizle karaların ve güneşin türeyişinden,
Nice atomlar eklendi yeryüzüne dışarıdan
Tüm evrenden, dört bucaktan koparak
Deniz ve gök çoğaldı bunlarla, gökkubbe
Çatısını yükseltti ta tepelere, genişledi
Ve yukarılara tırmanabildi hava.
Ulaştı geldi her birine kendi atomları
Başka başka çarpmalar sonucu,
Ayrı ayrı yönlerden. Hepsi türdeşine bitişti:
Su suya kavuştu, toprak doldu toprakla,
Ateş ateşi biledi, Esir Esir'i. Sonunda
Her varlığı son aşamasına ulaştırdı
Yaratkan ve tamamlayıcı doğa
–Dirimsel damarlara dolan, tükenip gidenden,
Suyu çekilenden azsa, gelinir bu sınıra–
Ve kendi gücünün artışını denetledi böylece.

Bil, keyifle büyüyüşlerini gözlediğin varlıklar,
Adım adım olgunlaşırken, daha çok atom
Alıyorlardır yitirdiklerinden. Besin damarlara
Kolayca yayılır. Madde artımına yol açar. Bunlar, ya
Fazla madde bırakacak aldıkları besinden ya da
Yaşlarının gerektirdiğinden çoğunu harcayacak
Olgunluğa ulaşmamıştır henüz ve doruğuna
Varana dek büyüme, yeni tozanlar edinmelidir,
Olgunluğun gücü tükenir, bundan sonra yaş, yokuşu
İnmeye koyulur. Doğaldır, büyümesi oranında
Tozan döker varlık, tohum atar çürümeye başlayınca
Yüzeylerinden. Besin kolay yayılmaz damarlara,
Ne de gövdesinden akanı, yiteni dengeleyen
Bir birikim sağlanabilir artık. Çünkü varlıklar
Besinle yenilenir, düzenlenir, ayakta dururlar,
Damarlar alamaz bunca besini. Doğaysa,
Bu konuda karşılayamaz her gereksinimi;
Yıkımla son bulacaktır bu süreç demek sonunda.

Doğaldır madde sızıntısı arttığında zayıflaması,
Boyun eğmesi dıştan gelen vuruşa varlığın:
Beslenmek, uygun düşmez yaşlı yapıya,
Kesintisiz ölümcül tozan sağanağı da dışarıdan
Başarır sonunda onu çözmeyi, ayrıştırmayı.

Böylelikle dünyamızın surları da çatlayacak,
Yıkıntı halinde yığılacak çevremize.
Çünkü besindir bütünlüğü koruyan, yenileyen,
Destekleyen, ayakta tutan varlıkları.
Oysa ne damarlar geçirebilir,
Ne doğa sağlayabilir bunca besini. Gençliğini
Çoktan geride bıraktı dünyamız. Bir zamanlar
Canlıları yaratan, dölyatağından dev hayvanlar
Çıkaran toprak, böcek bile üretemiyor artık.
Ölümlülerin gökten altın iple indiğini
Sanmıyorum elbet tarlalara; ne de denizden
Kayaları döven dalgalardan doğduğunu:
Besin sağlayan topraktır onlara can veren.
Güleç ekinler, şaraplar sunardı baharındayken
Tatlı yemişler, çayırlar sunardı insana.
Şimdi çabamızla bile yetiştiremiyoruz bunları.
Öküzler bitkin düşüyor, rençberler bitkin
Ve saban başa çıkamıyor ürünlerini esirgeyen,
İşimizi kat kat güçleştiren toprakla.
Yaşlı rençber içini çekerek sallıyor başını,
Biliyor ki bunca zahmet, emek boşa gitmiş,
Geçmişi düşündükçe, şaşıyor babasının bahtına.
Diyor ki eskiden, araçlar bunca gelişmemişken,
Tanrı korkusuyla insanlar, ufak çiftliklerinde
Esenlik içinde yaşarlarmış; her birinin payına
Şimdikinden daha az toprak düşse bile.
Aynı kötümserlikle bağcı da küfrediyor zamana
Bilmiyor ki her şey usulca çürüyor
Ve yaşla yıpranıp yaklaşıyor sonuna.

Bu gerçekleri görünce *özgürlüğünü anlayacaksın*
Doğanın, denetlenmediğini kibirli efendilerce
Ve tanrıların yardımı olmadan yönettiğini
Evreni. Sorarım sana –çalkantısız yaşamlarını

Dingin bir sonsuzlukta geçiren tanrılar adına–
Kim söz geçirebilir sınırsız varlığın toplamına?
Kim tutabilir dizginlerini
Sonsuz derinliğin? Kim döndürür
Bütün gökleri ve Esir'in
Alevleriyle kışkırtır bereketli toprakları?
Kim her zaman ve her yerde olabilir aynı anda?
Canı çektiğinde karartır göğü, şimşekle sarsar,
Yıldırımla yok eder kendi tapınaklarını
Ya da çekilip ıssıza öyle boşaltır ki öfkesini
Suçlu kaçsa da suçsuz kaynar gider arada.

Üçüncü Kitap

Ağaçlar gökte barınır mı? Bulutlar
Denizin dibinde? Balıklar tarlada? Ve kan
Akabilir mi tahtanın damarından? Özsu, taştan?
Doğada özel bir yer ayrılmıştır her varlığa
Büyümesi ve var olması için. İşte ruh da
Beden olmadan doğamaz, kaslardan ve kandan
Yoksunsa. Tersi elinden gelseydi,
Başta, omuzda, topukta ya da bedenimizin
Başka bir yerinde iş görmeyi yeğlerdi,
Tek aynı çanakta, yani aynı kişide kalsın da!
Oysa insan bedeninde bile –görüyoruz, belli–
Bir yer ayrılmış canla ruha. Öyleyse
Nasıl yadsımayız onların beden dışında
Doğup sürdürdüklerini yaşamlarını? Demek ki,
Beden yok olunca, içine dağılan can da
Yok oluyor onunla birlikte.

Ölümlüyü ölümsüzlükle eşlemek ve
Çalışabileceklerini sanmak uyum içinde
Çılgınlıktır düpedüz! Bir düşün
Ölümlüyle ölümsüz, tek bileşimde göğüslüyor
Büyük fırtınayı! Bundan daha tutarsız,
Daha aykırı, yersiz bir görüş olabilir mi?

Ölümsüz nesneler üç çeşittir demek ki:
Birinciler, maddenin atomları gibi, tozanlarının

Saltık somluğundan ötürü püskürtür vuruşları,
Hiçbir güç sızıp içlerine, çözemez dokularını.
İkinciler, vuruşlara bağışıklık yüzünden
Karşı koyarlar zamana – dokunulamayan, çarpmalardan
Etkilenmeyen boşluk gibi. Sonuncularsa,
Çevrelerinde bir boşluk yoktur ki
Yayılıp çözülebilsin parçaları.
Toplamı sonsuz olan evren gibi
Ne maddenin kaçabileceği
Bir boşluk vardır dışta
Ne de girip öz dokuyu çözüştürebilecek
Başka bir madde! İmdi: can ne somdur ne ölümsüz
Çünkü boşluk diye bir şey vardır doğada
–Sana önceden de söylediğim gibi– Ve canda
Büyük yer tutar boşluk.
Kaç varlık sayabiliriz bitimsiz evrende
Bir baskınla karşılaştığında, sarsılmasın
Benliği, karşı karşıya kalmasın yıkımla?
Değil mi ki geniş boşluklar var
İlksel öğelerin yayılacağı, yok olacağı varlıkların.
Ölümsüzlük kapalıdır böylece cana da.

Nasıl açıklayabiliriz canın ölümsüzlüğünü?
Koruyucu güçlerin gözetiminde midir?
Düşman güçler işleyemez mi ona?
Yoksa bu güçler saldırıya geçse bile
Durdurulur mu daha biz uyarıyı almadan?
Ama can, yalnız bedenin dertlerini paylaşmaz,
Kendisi de sayrıdır. Ezilir gelecek korkusuyla,
Bitkin düşer; yanlışlar geçmişteki
Acı pişmanlığı getirir yedeğinde.
Üstelik kendine özgü illetler de edinebilir ruh
–Çılgınlık, bellek yitmesi gibi– Ve dalar,
Saplanır kalır unutuşun kara bataklığına.

Ölümün ne önemi var bizim için öyleyse
Ruhumuz da bedenimiz gibi ölümlüyse?
Geçmişte Kartaca orduları yurdumuza karşı
Saldırıya geçtiğinde –Yeryüzü savaş gümbürtüsüyle
Sarsılıp yüce gökkubbenin altından kaymaya

Başladığında– İnsanlar titreyerek beklerken
Kimin kazanacağını, karada ve denizde,
Bizim kılımız bile kıpırdamış mıydı?
Öldükten sonra da bedenimizle ruhumuzun
Dirimsel bileşimi bozulduğunda, hiçbir şey
Etkilemeyecek bizi, duyularımıza işlemeyecek,
İster yerle gök bir olsun, ister deniz
Yükselip karışsın göğe, bize ne?
Ruhta ya da canda duyum izleri kalsa bile
Bedenden ayrıldıklarından sonra, bize ne bundan?
Değil mi ki bedenle canın çiftleşmesinden,
Kaynaşmasından doğmuşuz biz? Ya da ölümden sonra
Bizi oluşturan maddenin parçaları yeniden birleşse,
Zamanla, tıpatıp girse bugünkü duruma
–Bize bir daha sunulsa yaşam ışığı–
Bir kez koptuktan sonra benliğimizin zinciri
Bu yeniden doğuş ilgilendirir mi bizi?
Bugün geçmiş varlığımızla ilgilenmiyorsak
Yeni kimliklerin çekeceği acıdan bize ne?
Düşününce geçen zaman diliminin ölçülmezliğini,
Girdiği binlerce, binlerce biçimi maddenin,
Bizi oluşturan atomların daha önce de kim bilir
Kaç kez girmiş olduklarını kabulleneceksin
Bugünkü bileşimlere. Ama ruhumuz anımsayamıyor:
Çünkü bir yaşam kopukluğu var
O zamanla şimdi arasında ve atom devinimleri
Çok uzaklara sürüklenmiş duyum yetisinden.

Gelecekte bizi güçlük ve mutsuzluk bekliyorsa
Biz de var olmalıyız onları duymak için.
Gelgelelim ölüm kurtarır bizi bu soylu yazgıdan
Varolma hakkı tanımayarak benliğe
Acılardan uzak tutar onu. Bil ki, Memmius,
Korkulacak hiçbir şey yoktur ölümde.
Varolmayan, acı da çekemez nasılsa.
O zaman ne ayrım kalır ölmüşle
Hiç doğmamış olanın arasında?

Biri çıkıp da ölümden sonra mezarda
Çürüme, yanma, yırtıcı kuşlara yem olma gibi

Kaygılardan söz açarsa, inanma.
Gizli bir ürküntü var demektir içinde; her ne kadar,
Duyumun öldükten sonra da
Süreceğini açık açık yadsısa da, çelişir
Dediğiyle düşündüğü: Tümüyle bırakmaz yaşamı.
Varlığının bir parçası hep sürecektir sanki.
Ölümden sonra bedeninin yırtıcı kuşlar
Ve hayvanlarca yağmalanacağını sanan kişi
Nasıl acır kendine! Dışında kalamaz olayın
Ne de bir cesetle ayrım yapabilir arasında,
Kendi gibi görür o cansız nesneyi
Ve bakarken duyduğu acıyı da aşılar ona.
Bundandır ölümlü yaratıldığına üzülmesi.
Bir türlü anlamaz ki gerçek ölümde
İkinci bir benlik yoktur ölenin yasını tutan.
Yanıbaşında durup acısına katılan; parçalanışını
Ya da yakılışını gözleyen onun, yattığı yerde.
Çünkü yağmalanmak gerçekten kötüyse,
–Çakallara yem olmak ölümden sonra–
Ha gömme töreninde yakılmışsın, ha balmumuyla
Sıvanmışsın kaskatı, ha donmuşsun soğuktan,
Ha ezici toprak çökmüş üstüne, ne fark eder?

Beşinci Kitap

Tanrıların dünyayı olanca görkemiyle
İnsanlar adına yarattığını söyleyen kuram,
Kutsal işçiliği övüp ölümsüz sayalım diyeyse;
Tanrıların insanoğlu adına kurdukları
Sonsuz barınağın düzenini bozmak zorbalıkla,
Tartışmalarla yıpratmak, altüst etmek
Günah sayılacaksa; bu kuram –bizce– saçma sapan
Bir peri masalından öteye gidemez, Memmius!
Çünkü bu ölümsüz ve kutsal varlıkların
Ne çıkarı olabilir bizim gönül borcumuzdan,
Ki bizi gözetsinler çabalarında?
Uzun süre dinginlik içinde yaşamışları
Hangi yeni etki saptırabilir yaşamalarından?
Devrimci, eski düzenden hoşnut olmayandır.
Peki geçmişinde dert nedir bilmeyen,

Nasıl bir dürtüyle yenilik peşinde koşar?
Dahası, yaratılmamış olmanın ne gibi
Bir zararı dokunurdu bizlere? Yani ille de
Yaratışın ilk ışığı yanana kadar, yaşamımızın
Yas ve karanlıkta boğulduğunu mu düşünmeliyiz?
Bir kez doğduktan sonra sağ kalmak ister kişi,
Orası öyle, oyalanabildiği sürece hazla.
Ama yaşam sevincini hiç tatmamış ve insanlara
Hiç karışmamışın, yaratılmamışlık umurunda mı?

Hem şu da var ayrıca: İnsanoğlunu tanrılar
Hangi örneğe bakarak yaratmışlar?
Hangi kaynaktan alıp imgesinin esinini,
Göz önüne getirmişler yaratmak istediklerini?
Nereden bilebilirlerdi atomların gücünü ve
Çeşitli bileşimlerindeki gizli yetkinliği,
Doğa kendisi sunmasaydı yaratışın örneğini?
Yığınla atom kendi ağırlığıyla sürüklenirken
Oradan oraya, sonsuz zamanda, birbirlerine
Hızla çarparak; olabilecek her türlü bileşimi
Denemiş ve bu yolla gerçekleşebilecek her şeyi
Göstermişlerdir böylece. Bugünkü dünyamızı yapan
Ve her gün değişimi körükleyen kümeleşmeleri,
Devinimleri bulmalarına şaşmamalı sonunda.

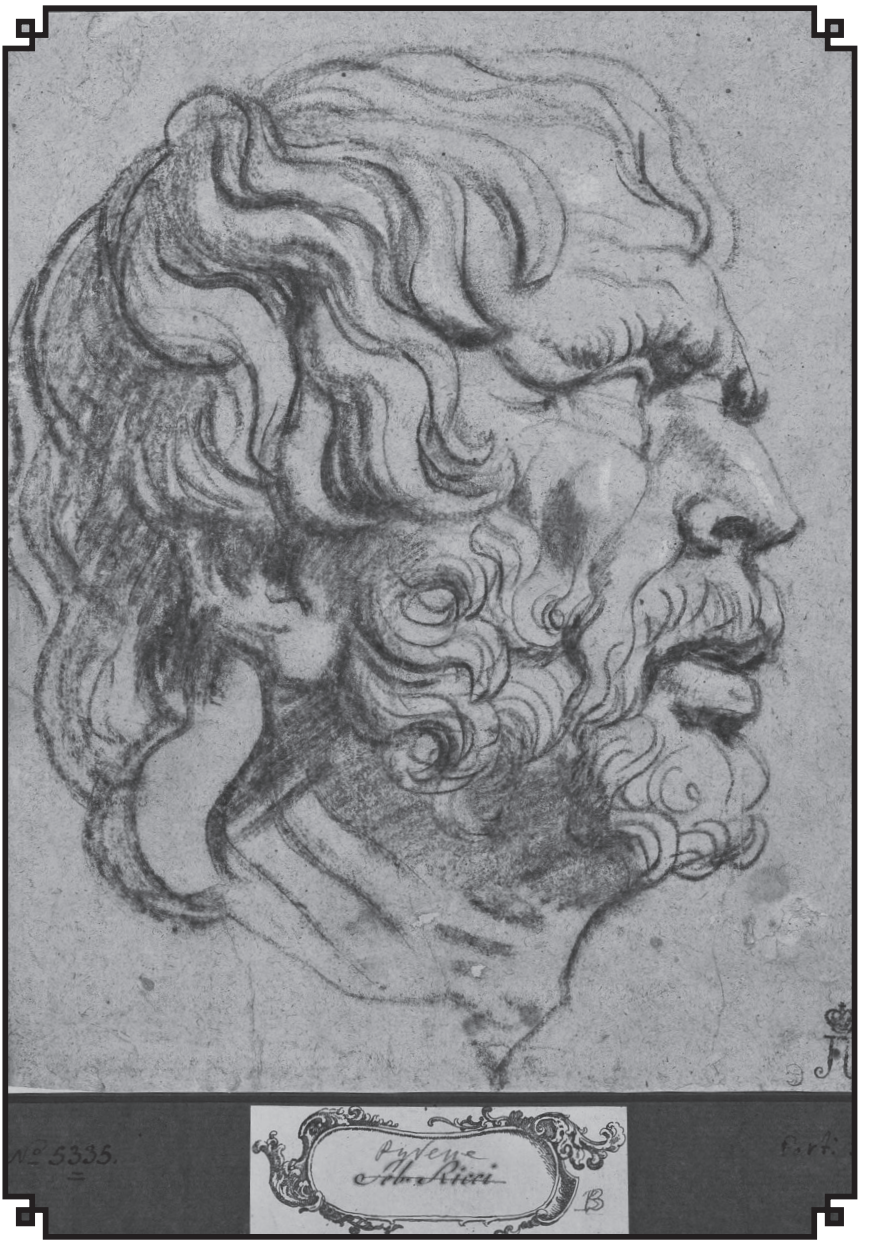
Atomları hiç bilmeseydim de, göksel olayların
Kendilerini çağırırdım tanıklığa ve başka
Kanıtlar aracılığıyla ortaya koyardım evrenin
Tanrısal güçle yaratılmadığını bizim adımıza.
Neden dersen, öylesine çok ki eksiği!

Bir kere, göğün kapladığı büyük genişliğin
Obur dağlar tutmuş bir bölümünü,
Yırtıcı hayvanları barındıran ormanlar bir de.
Kayalar, bozkır ve karaları birbirinden ayıran
Deniz kurulmuş öbür bölümlere de. Nerdeyse
Yeryüzünün üçte ikisini esirgiyor insandan
Kavurucu sıcak ve dondurucu kar örtüsü.
Geriye kalan işlenebilir toprak, doğaya kalsa,
Çalılık olurdu, karşı koymasa insanın gücü.
Kişioğlu yaşamı uğruna, terliyor çapanın başında.

Sabanla sürüp uyarmasa toprağı,
Altüst etmese, kendiliğinden çıkar mı
Açık havaya ekinler, yeşerir mi? Tarlalar
Yaprağa ve çiçeğe boğulsa da emeğin gücüyle
Yine de sonunda, ya zamansız sıcağıyla
Kavuracaktır kızgın güneş, ya sağanaklar,
Ya don şaşırtacaktır ekini ya da
Kasırga gibi savuracaktır deli rüzgâr.
Hem karada ve denizde başımıza bela olan
Yırtıcı hayvan dölünü neden besliyor doğa?
Mevsimler neden sayrılık getiriyor yedeğinde?
Zamansız ölüm neden kol geziyor aramızda?

Gemi çarpışmasından sonra azgın dalgalarla,
Kıyıya savrulmuş bir denizci gibi,
Çırılçıplak yatar insan yavrusu, konuşamaz.
Yoksundur gerekli desteğinden dirimin.
Doğa, doğum sancılarıyla onu ana rahminden
Güneş ışıklı dünyanın kıyılarına attığında
Acı çığlıklar koparır –haklıdır da–
Ne dertlerle karşılaşacağını düşünürsek ilerde.
Oysa hayvanların tümü –evcil ve yırtıcı–
Şamata çıkarmaz, ninnilerle oyalanmak istemez,
Havaya göre giysi değiştirmez. Silah kuşanmaz,
Sur çekmez malını korumak amacıyla, çünkü toprak
Ve doğa, her gereksinmesini karşılar cömertçe.

Bir kere, dünyayı oluşturduğunu gördüğümüz
Öğeler –katı toprak ve nem; havanın ve yakıcı
Ateşin soluğu– hepsi, ne doğumsuz ne de ölümsüz olan
Gövdelerden oluşmuş. Demek tümüyle böyle olmalı
Dünya da. Bilinir ki kurucu parçaları
Doğan ve ölen maddenin yapılanmasından oluşan
Gövdelerin kendileri de dışında kalamaz bu kuralın.
Ana öğelerinin çözüldüğünü ve yeniden var olduğunu
Görüyorsak dünyanın, göğün ve yerin de
Doğduklarını çıkarabiliriz bundan ve bir gün
Eninde sonunda yıkılacaklarını kesinlikle.


Nº 5335.
Pyrrhus
Sebastiano Ricci
B

Lucius Annaeus D. J. Seneca
(MÖ 4 - MS 65)

Lucillius'a Ahlaki Mektuplar[371]

Köleler insandır!

Seni ziyaret eden bazılarından öğrendiğime göre kölelerine iyi davranıyormuşsun, buna çok sevindim. Bu davranış tam da senin anlayış ve eğitimine uygundur. "Onlar sadece köledir" diyorlar; hayır onlar insandır! "Onlar sadece köledir" diyorlar; hayır onların da bir ailesi vardır. "Onlar sadece köledir" diyorlar! Hayır, ama onlar belki alt katmanlardan dostlardır. "Onlar sadece köledir" diyorlar; hayır, ama belki kaderin senin ve onun yaşamı üzerinde etkili olduğunu düşünürsek, bu durumda onlar da senin gibi köledir.

Kölelerin olarak nitelendirdiğin insanlarla aynı kökene sahip olduğunu bir kez bile düşünmek istemiyor musun; onun tepesinde de aynı gökyüzünün yükseldiğini, onun da aynı havayı soluduğunu, ona da yaşamın ve ölümün aynı şekilde bahşedildiğini? Bu yasalara dayanarak, sen de onu özgür bir insan olarak görebilirsin ki o da aynı şekilde seni köle olarak nitelendirebilir.

Kölelerine senden daha yüksek mevkideki birinin sana davranmasını istediğin gibi davranmalısın. Onlara merhametli davran, onlarla sohbet et, tavsiyelerini dinle ve aynı sofrada yemek ye!

Şimdi birçok zevk düşkününün bana çemkirdiklerini duyar gibi oluyorum: "Ne kadar aşağılayıcı, ne kadar tiksindirici!" Ama ben, başkasına köle olan bu adamların başka elleri öptüklerini sıklıkla görüyorum.

"Peki bütün köleleri soframa davet mi edeyim?" Sadece özgür insanları davet ettiğin kadar. Eğer onları, ahırda ve tarlada çalışanları, yani kirli iş yaptıkları için davet etmediğimi düşünüyorsan yanılıyorsun; insanları yap-

371 Bu bölüm, Seneca, *Maechtiger als das Schicksal. Ein Brevier,* Diederich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1949'dan alınmıştır.

tıkları işlere göre değil, ahlaki yapılarına göre değerlendiriyorum. Ahlaki yapısını herkes bizzat kendisi, ama toplumsal konumunu tesadüfler belirlemektedir. Sofrana onlardan birini, buna layık olduğu için, diğerlerini de buna layık olabilmeleri için davet etmelisin. Eğer onlardan birinin davranışında kabalıklar varsa, bunu daha yüksek ahlaki değerlere sahip birileriyle yaşayarak aşabilirler. Sevgili dostum Lucillius, insanın sadece pazardaki veya toplantı salonlarındaki arkadaşlarıyla buluşması doğru değildir. Eğer biraz dikkat etseydin evde de dostlarının olduğunu fark ederdin. Bazı sağlam tomruklar, onları işleyecek sanatçı bulunmadığı için kurtlanırlar.

At almak isteyen biri, eğer attan çok onun eyer ve dizginine bakıyorsa o ahmağın tekidir. İnsanları üstüne giyindikleri cübbelere ve yaşam tarzına göre değerlendirenler ise tümden ahmaktırlar.

"O sadece bir köledir" diyorlar. Ama belki o aydın düşünceli biridir. "O sadece bir köledir." Peki bu onu daha az değerli biri yapar mı? Bana köle olmayan birini gösterebilir misin: Biri dürtülerinin kölesidir, diğeri paragözlüğünün esiri, öbürü ise hırsının. Hepimiz umudun ve korkunun köleleriyiz. Sana hemen şimdi bir cadalozun kölesi olan bir senatör gösterebilirim. Sana anında aşağı mevkiden bir aşüftenin kölesi olan varlıklı bir adam gösterebilirim. Sana dansözlerin kölesi olan yüksek tabakaya ait gençler gösterebilirim. En derin nefreti, gönüllü olarak köleliğe biat edenler hak etmektedirler.

Felsefeyi Romalılara has iradeyle yapacaksın

Şu sıralar Yunanlıların diliyle, ama Romalıların iradesiyle felsefe yapan enerji ve coşku dolu Sextius'u okuyorum. Onun ortaya koyduğu bir durum özellikle hoşuma gitti. O yazısında, kare şeklindeki bir yürüyüş koluyla bir bölgeye giren bir orduyu tasvir ederken; düşmansa her taraftan saldırabilir. Ordu bütün cesaretini göstermeli, ama buna rağmen aklı elden bırakmamalıdır. Düşmanın çıkabileceği her köşeye, komutanlarının bir işaretiyle harekete geçecek gözcüler dikilmiş olmalıdır. Ahmaklarsa güvenlik tedbirlerini umursamazlar. Ama onlar her yönden, hem yukarıdan hem de aşağıdan çekinirler. Tehlikeler âdeta onları takip eder ve her fırsatta yollarını keser. Tedbirli olmadığı için onu her şey, hatta ona gelen yardımlar bile korkutur. Bilge olansa her zaman tedbirli ve hazırlıklıdır. O, açlık, acı ve utançla karşılaşsa bile geri çekilmez. Korkusuzca kaderin darbelerine karşı göğsünü gerer ve onların ortasına dalar.

Karakterimizdeki birçok zayıflık bizi engeller ve zayıflatır. Uzun bir süre bu pislik deryasında debeleniriz. Ardından da sadece kirlenmemişizdir, hatta mikrop da kapmışızdır. Ama şimdi bir tasvirden diğerine sıçramak istemiyorum. Aslında, neden ısrarla bu ahmaklığa katlandığımızı ortaya

koymak istiyorum. Bunun hakkında çok düşündüm. Sanıyorum bunun birinci nedeni, zayıflıklarımızla etkin bir şekilde mücadele etmememizdir. Bu nedenle de tümden iyileşemiyoruz. İkincisi de başka adamların keşfettikleri iyileştirici metotlara ilişkin kayıtsızlığımızdır. Kalbimizi bu yeniliklere yeterince açmayarak, ciddi konuları da hafife almış oluyoruz. Öğrenmeye zaman ayırmayanlar, ateş bacayı sarmadan ahlaki zayıflıklarına karşı koyabilecekleri yöntemleri nasıl öğrensinler ki? Hiçbirimiz konuların derinliklerine inmek istemiyoruz. Hep yüzeysel bilgilerle yetiniyoruz; bu kadar yoğun işin arasında birazcık felsefeye zaman ayırmak bize yetmektedir. En büyük çıkmazımız ise, eğitimimizi derinleştirmememiz ve kendimizle barışık hale gelmememizdir. Bizi akıllı, olgun ve kutsal bulan biriyle anında hemfikir oluyoruz. Utanmazların yalakalıklarını, bize ait bir bakiye gibi hemen kabul ediyoruz. Bizim en iyi ve en bilge insan olduğumuzu söyleyenlerle, onların iliklerine kadar yalancı olduklarını bildiğimiz halde anında uyuşuyoruz. Yaptıklarımızın övgüyü hak etmediğini bildiğimiz halde başkalarının övgüsüne anında aldanıyor ve kendi zayıflıklarımızla yüzleşmeyi beceremiyoruz. Sıklıkla idam hükmü veren bazı hükümdarlar, onların merhametli oldukları söylendiğinde pek memnun olmaktadırlar. Herkesi iliğine kadar sömüren bazıları ise, pek cömert olduklarına dair övgüden hoşlanmaktadır. Ayyaşın ve ahlaksızın biri ise pek iffetli olduğuna dair övgüyü duymak istemektedir. Bundan da şu sonuç çıkmaktadır: Kendimizi değiştirmiyoruz, çünkü kendimizi mükemmel buluyoruz.

Seneca

Doğa Bilimleri Üzerine İncelemeler[372]

Önsöz

Sevgili dostum Lucillius, dünyayı dolaşmak, onun gizemini keşfetmek ve insanları aydınlatma isteğimin, ilerlemiş yaşıma rağmen nasıl kabardığını ve o gün bu işe nasıl canla başla sarıldığımı bugün bile unutamıyorum. Bütün bu gizemleri keşfetmek, onları açığa çıkarmak ve dağınık duran bilgileri derleyip toparlamak bana daha ne zaman nasip olurdu acaba? İşte yaşlılık başıma bela oldu; gençliğimde zamanı ne kadar boşa harcadığımı şimdi anlıyorum. Ama artık kaybedilen zamanı telafi etmek için, daha fazla çaba göstermek için çalışmalıyız. Geceyi gündüze katmalı, geçici işleri bir kenara koymalıyız. Soyumuzu devam ettirme kaygısından kurtulmalıyız. İnsan zamanını kendisine ayırmalı ve geleceği de buna göre planlamalıdır. İnsan bu anlayıştan hareketle her şeyi kendisine göre ayarlamalı ve zamanın kısıtlılığının bilincine varmalıdır. Bugünü verimli değerlendirerek, kaybedilmiş zaman da yeniden telafi edilebilir. İyi olana yönelmenin en kararlı yolu, geçmişte ihmal edilenlere dair hissedilen üzüntüdür. İnsanın kendine olan güveni, yapılacak işin boyutunun büyük, kendine kalan zamanınsa ne kadar az olduğu düşünüldükçe, artmaktadır.

Bazıları bütün zamanını hükümdarların yurtdışında neler yaptıklarını, halklarınsa nasıl çile çektiğini ve uğraştığını yazarak harcamaktadır. Hâlbuki gelecek kuşaklara başkalarının ne kadar kötü olduğunu aktarmaktansa, insanın kendi kötülükleriyle mücadele etmesi daha yerindedir! Bir Filip'in[373] ya da İskender'in yağmalarını yazmaktansa Tanrıların kerametini

372 Bu bölüm, Seneca, *Maechtiger als das Schicksal. Ein Brevier,* Diederich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig 1949'dan alınmıştır.

373 MÖ 382-336 yılları arasında yaşamış olan Makedonyalı II. Filip, eski Yunan kent devletlerini tek tek fethederek hepsini kendi hâkimiyetini toplamıştı. Onun yürürlüğe koyduğu askerî reformları daha da geliştiren oğlu Büyük İskender Makedonya'nın hâkimiyetini Mısır ve Hindistan'a kadar genişletmişti. MÖ 356-323 yılları arasında yaşayan Büyük İskender'in siyasi danışmanı ise ünlü filozof Aristoteles'ti. Büyük İskender'in dönemi Helen kültürünün ikinci büyük dalgasını oluşturur.

yazmak daha yerinde bir iş olurdu! Bir insanın neler yapabileceğini yazmaktansa bir insanın nasıl olması gerektiğini yazmak daha doğru olurdu. Kadere inanan insanlara, her şeyin ne kadar geçici ve [övündükleri] yeteneklerinin de sadece bir anlık olduğunu göstermek daha doğru olurdu. Kader ehemmiyet bilmez. O bazen mutlulukla dertlerin yerlerini değiştirerek insanı kedere boğar. Bu nedenle kimse talihine güvenmemeli ama karamsarlığa da kapılmamalıdır. Talih bazen bu tarafa, bazen de öbür tarafa güler. Peki sen neye güveniyorsun? Bugün seni yücelten yarın yere çalabilir. Bu, sen istediğin için değil, yasa öyle olduğu için olur. Ne kadar da kederlisin. Bugün yere serilisin ama yarın yeniden ayaktasındır. Talihsizlikler kısmete, rüyalarsa kâbusa dönüşebilir. Sadece değişimlere gebe olan özel yaşamımız değil, aynı zamanda toplumsal olaylar da böyledir. Daha dün esaret altında yaşayanlar bugün yeni bir imparatorluğun kurucusu olmaktadırlar, dünkü ihtişamlı imparatorluklarsa yıkılıp gitmektedirler; ne kadar da çok imparatorluklar gelip geçti: Tanrı birini baş döndürücü bir şekilde yüceltirken bir diğerini de yerle bir etmektedir. Onları öylesine yere çalmaktadır ki onlardan küçük bir zerre bile artakalmamaktadır.

Bunların hepsini gözümüzde büyütüyoruz, çünkü biz küçüğüz. Söz konusu şeyler doğal olarak büyük değiller, fakat onlar alçak konumumuzdan dolayı bize öyle gözükmektedir. Peki insanın büyüklüğü neredeydir? Büyüklük, denizlerde filo yüzdürmek, Kızıl Deniz'in sahillerine sancaklar dikmek ya da karada yeterince acılar çektiremiyor diye uçsuz bucaksız ummanda deliler gibi bilinmeyeni aramak değildir; fakat zaaflarımızı görmek ve bunları cesaretle aşmaktır. Kanımca bundan daha büyük bir zafer de elde edilemez.

Birçokları kentlere ve devletlere hükmetti, ama kendisine sahip olamadı.

Peki büyüklük nedir? Kaderin tehlikelerine ve vaatlerine kanmamak, ama umudu da elden bırakmamaktır. Arzuladıklarının hangisinin bir değeri var ki? Tanrı işlerine sırtını dönüp dünyevi işlerle uğraşırsan, tıpkı güneşten karanlığa girmiş gibi gözlerin görmez olur. Peki büyük olan nedir? Kaderin sillesini, sanki sen onu istemişsin gibi, vakur bir şekilde sineye çekmektir. Büyüklük; felaketi cesaretle göğüslemektir, israfı sadece reddetmek değil, aynı zamanda ona düşman muamelesi de yapmaktır; aşırı atılgan olmamak, ama korkak da olmamaktır; kadere ve kısmete güvenmeden kendi kaderini kendi ellerine almaktır; iyi günde, kötü günde hem ayakları yerden kesilmeden hem de korkuya kapılmadan dümdüz yürümektir; ne felaketlerin gürültüsünden ürkmek ne de talihin ihtişamına kapılmaktır; kısacası yoldan sapmamaktır.

Büyüklük, beynimizde kötü düşüncelere yer vermemektir, mübarek ellerimizi göğe kaldırarak yalvarmaktır, ama bir başkasının kaybettiğini bul-

mak için değil, kendimiz için ama düşman kazanmadan bir şeyler istemektir, soylu bir zihniyete sahip olmaktır: bin ölümlü için eve düşen her ateşi, sanki bir anda yok olacakmış gibi düşünüp metanetle kabul etmektir.

Büyüklük, hiçbir tesadüfe yer bırakmadan, insan olduğumuzun bilinciyle kendi yaşamımızı ele almaktır; mutluluğun uzun süreli olmayacağını, sıkıntıların da onun varlığına inandığımız kadar süreceğini bilmektir. Büyüklük, yaşama sımsıkı sarılmamaktır. İnsan toplumsal yasalarla değil ancak doğa yasalarıyla özgür olabilir. Ancak kendi köleliğinden kurtulan, özgür olabilir. En ağır kölelik, insanın kendi kendisinin kölesi olmasıdır. Eğer büyük beklentilerin yoksa ve yaptıklarının karşılığını beklemiyorsan; eğer gençsen ama daha ne kadar yaşayabileceğini düşünüyorsan; eğer kendi kendine şunları soruyorsan: "Nedir bu telaş, neden soluk soluğasın, değer mi bu kadar yorgunluk, neden ortalıkta deliler gibi dolaşıp duruyorsun, hiçbir çabanın karşılığı bu kadar büyük olamaz ve hiçbir şey kalıcı değildir", işte o zaman kölelikten kurtulmak kolaydır.

Doğa bize bu zihniyete ulaşmak için yardımcı olabilir. Birincisi bayağı olan hiçbir şeye önem vermemeli; ikincisi zihnimizi, onun büyük şeylere yönelmesini engelleyen dürtülerimizin esaretinden kurtarmalı ve en sonuncusu da bilimsel çalışma yaparken kazandığımız zekâ ve yöntemleri günlük hayatta da değerlendirmelidir.

3

Feodal ve Erken Burjuva Dönemde Yaşamış Hümanist Düşünürler



Doğu Rönesansı

634 yılından 750 yılına kadar Hindistan'dan Cebelitarık Boğazı'na kadar uzanan coğrafyada İslam devriminin bayrağı altında büyük bir imparatorluk kuran Araplar, Batı ve Doğu'ya yönelmeden önce uygarlık alanında oldukça ilerlemiş bulunuyorlardı.

Arabistan'ın girişimci tüccarları, daha 6. yüzyıldan itibaren Güney Yemen ile Hindistan arasındaki deniz ticaretine hükmediyorlardı. Birçok Arap kabilesi, Bizans hükümdarı ile işbirliği yaparak savaş yeteneklerini onun hizmetine sunuyorlardı. Yunan ve Roma kültürü ise, çoktandır Arap Yarımadası'na kadar sokulmuştu. Suriye, tamamen Bizans'ın etkisi altına girmişti ve hatta kimi Arap aşiretlerinin ilişkisi Bizans ile memuriyet derecesindeydi.[374]

Araplar 1. yüzyıldan itibaren tarih boyunca, Kuzey Arabistan'da, Suriye ve Irak'ta, yani Roma ve Sasani devletleri sınırları içindeki topraklarda önemli roller üstlenmiş ve hatta devletler (Gassaniler, Hireliler, Kindeliler) kurmuşlardı.[375] Bu nedenle Müslüman Araplar, üzerinde yaşadıkları toprakların geçmişte hangi uygarlıkları barındırdığını biliyorlardı ve özellikle Mısır ve Asurlulardan kültürel olarak etkilenmişlerdi. Araplar, birçok kabilenin göçebe hayatına rağmen, şehir hayatının tadına varmışlardı ve bu nedenle de yerleşik düzenin sancılarını çekiyorlardı.[376]

Mekke, birkaç bin yıldır, siyasi ve dinî yapısıyla, ticarette oynadığı rolün yanı sıra coğrafi konumuyla da Hicaz bölgesinin merkezi durumundaydı. Bu nedenle de siyasi açıdan içten içe kaynıyordu. Bu sırada Mekke aristokrasisi de boş durmuyor, ele geçirdiği birkaç bin yıllık dinî ve ticari imtiyazını korumak için halk üzerindeki baskı ve sömürüsünü artırıyordu.

Bu şartlarda Hz. Muhammed, "Allah'ın birliği ve Müslümanların kardeşliği" çağrısıyla, birleşme ve uygarlaşma sancıları çeken Arap kavimlerini bir devlet altında birleştirmeyi başarmıştı. Böylece İslam da, bütün Arapların üzerinde birleşebilecekleri bir ideolojik zemin olabileceğini kanıtlamıştı.[377]

---

374 Stephan F. Mason, *Geschichte der Naturwissenschaft*, Stuttgart, 1961, s. 115.

375 N. Çağatay, *İslam Öncesi Arap Tarihi*, İlah. Fak. Yay., Ankara, 1982, s. 61 vd.

376 W. Bartholt, *İslam Medeniyeti Tarihi*, Diy. İş. Baş. Yay., Ankara, 1984, s. 3-19.

377 *Geschichte der Philosophie*, Bd. I, Berlin, 1961, s. 204-205.

Roma ve Bizans'ta çürümeye doğru

6. yüzyıla gelindiğinde Bizans kültürü artık duraklama dönemine girmişti. Bizans hükümdarı II. Theodosius tarihte yıkım ve barbarlığıyla tanınmıştı. Ünlü İskenderiye Kütüphanesi, Batı'nın iddia ettiği gibi Halife Ömer'in değil, daha 391 yılında Piskopos Theoplilius'un buyruğuyla yakılmıştı. Aziz Krill de onların izinden giderek 410 yılında ünlü kadın matematikçi Hypathia'yı İskenderiye'de öldürtmüştü. Suriye ve diğer Ortadoğu ülkelerine eski Yunan kültürünü yaymakla ünlü Edessa (Urfa) Akademisi, İsaurterli Zeno'nun emriyle kapatılmıştı. Justinius ise, hem Atina'nın Platon Akademisi'ni hem de İskenderiye Akademisi'ni kapatarak, gerici imajıyla ünlü seleflerinin kervanına katılmıştı.

Hıristiyanlığın gücü, Roma İmparatorluğu'nun yasal dini olmasına rağmen, Batılı Hıristiyan kavimlerini birleştiremiyordu. Hıristiyanlığın resmî devlet görüşünden farklı yorumlarına sahip Hıristiyan mezheplerinin (Yakubiler ve Nasturiler) Bizans topraklarında barınması, 5. yüzyıldan itibaren olanaksız hale gelmişti. İşkence, kovuşturma ve öldürme olayları, Nasturilerin ve Yakubilerin, Bizans'tan İran'a göç etmelerine neden olmuştu. Binlerce İskenderiyeli, Atinalı ve Konstantinopollü Hıristiyan, Bizans'ın ezelî rakibi İran'a sığınarak, yaşam hakkına sahip olabiliyordu. Sonradan Sasaniler de, doğuya göç eden aydınlanmış Hıristiyan mültecilerini eskiden olduğu gibi Gundişapur'a yerleştirerek bu kentin aydınlanma, felsefe ve bilim kenti olmasına zemin hazırlamışlardı.

Yeni bir uygarlığın doğuşu

Araplar yeni bir uygarlık yaratmanın dinamizmiyle, Çin'den Atlantik Okyanusu'na kadar uzanan büyük bir coğrafyayı inanılmaz bir hızla fethetmiş ve denetim altına almışlardı.

Arapların, böylesi kısa bir süre içinde etkili olmalarının en önemli nedenlerinden biri kuşkusuz, bölge halklarının İslam dinini, Roma ve Bizans zulmünden kurtuluşun bir aracı olarak görmeleriydi.[378] Çünkü devrimci Muhammed, daha baştan itibaren tek tanrılı dinlerin, yani Museviliğin ve Hıristiyanlığın mirasçısı olduğunu vurgulamış ve bölgede birkaç bin yıldır süzülerek olgunlaşan, herkes tarafından kabul görmüş siyasi ve ahlaki değerleri benimsemiş, herkese sosyal statü, renk ve kavim farkı gözetmeksizin "eşitlik" ve kölelere de "özgürlük" vaat etmişti.[379]

Araplar, hızla yapılan fetihler sayesinde eski Sümer, Asur, Babil, Mısır, Grek, Roma, Hint ve Mezopotamya uygarlıklarının birikimine sahip olma fırsatını yakalamışlardı. Dağınık bir kabile federasyonunu andıran Arap yarımadası, nihayet Hz.

378 H. Ley, *Geschichte der Aufklaerung und Atheismus*, Cilt 2/1, VEB Verl, Berlin, 1971, s. 153.

379 Mustafa Demirci, *Beytü'l Hikme,* İnsan Yay., İstanbul, 1999, s. 17.

Muhammed'in İslam bayrağı altında bütünleşmiş ve feodal bir imparatorluğa zemin olmuştu.

Ele geçirilen toprakların yerli halklarıyla kaynaşan Araplar, çeşitli toplumsal ve kültürel sorunlar ile karşı karşıya kalmışlardı. Araplar, ele geçirdiği toprakların haraçlarıyla yaşıyor, tarımsal ve zanaatsal üretimi ise Arap asaletine yakıştırmayarak hor görüyorlardı. Yerli halklar da çoğu kez "cizye"den kurtulmak için Müslümanlığı tercih ediyorlardı. Bu durum, devlet gelirlerinde önemli bir gerilemeye neden olmuştu.

Arap devleti, bu şartlarda üretim başta olmak üzere toplumsal yaşamın her alanını düzenlemek ve gelişmeleri planlamak zorunda kalmıştı. Toplumda siyasi, hukuki, ekonomik ve bilimsel ihtiyaçların yoksunluğu hissediliyordu.

Aslında İslam, Suriye ve Güney Anadolu'ya yönelerek, daha başından itibaren Helen kültürünün etkisi altına girmişti. Çünkü 7. yüzyılın sonlarında Şam'a taşınan imparatorluk merkezi, bölgenin ekonomik ve siyasi kaynaklarından faydalanmakla kalmamış, aynı zamanda Ortadoğu coğrafyasının kültür ve bilim birikimini de Şam'da merkezîleştirmişti.

Tarih boyunca halklar ve uygarlıklar, karşılıklı temaslarında önce çekimser bir tutum almakta, sonra ihtiyatlı bir dokunma ve sonra da tartışma ve anlaşma sürecine yönelmektedirler. Bu süreç, çoğunlukla taklit etme veya "çeviri etkinliği"yle ilerlemektedir. Tarihte her uygarlık, yükselme eğilimi içinde olduğu dönemde kendisinden önceki uygarlıkların kültürel mirasına kavuşabilmek için yoğun bir çeviri faaliyeti içine girmiştir.[380]

Şam'da konumlanmış olan Şehzade Halid bin Yezid, Süryanice, Yunanca, Aramca ve diğer bölge dillerinden çeviriler yapmaya başlamıştı. Özellikle bir grup aydın onun teşviki ile İskenderiye'den tıp, kimya, astroloji ve felsefeye ilişkin tomarlarca kitap taşınmış ve bunları Arapçaya çevrilerek, Arap aydınlarına sunulmuştu.

Yine Abdülmelik bin Mervan (685-705) ve Velid b. Abdülmelik'in (705-715) yoğun çabalarıyla Yunanca ve Farsça yazılmış edebi eserler Arapçaya çevrilmiş ve böylece Arapçanın devlet katında resmî dil olması sağlanmıştı. 7. yüzyıldan itibaren bilimsel faaliyet, bir devlet politikası haline getirilmişti.

Bilimin dünyalılaşması

Emevilerin 750 yılında Kûfe merkezli bir halk ayaklanmasıyla yıkılması, imparatorluğun merkezinin Şam'dan Bağdat'a taşınmasına yol açtı. Aslında Abbasi devrimi, bir başka yönüyle Doğu uygarlığının maddi zeminini de ortaya çıkarmıştı. Nitekim, imparatorluğun merkezinin Şam'dan Bağdat'a taşınması, Bizans

380 W. M. Watt, *Der Einfluss d. Islams auf d. europ. Mittellalter*, s. 17; R. Garaudy, *Sosyalizm ve* İslamiyet, Yön Yay., İstanbul, 1965, 2. baskı, s. 11 vd.; A. Bebel, age., s. 34 vd.; M. Rodinson, *Muhammed*, Özne Yay., İstanbul, 1998, s. 108 vd.; Gesch. des Sozialismus Bd.1, Ullstein Ver., Frankfurt, 1974, s. 53 vd.

ve Helen kültürüyle yoğrulmuş olan Arapların ufkunu bu kez de başka bir yöne, İran, Hindistan ve Orta Asya'ya çevirmişti. Böylece var olan mevcut kültür, İran, Hindistan ve Çin'in eski birikimiyle birleşerek zenginleşmişti. Bu tutumuyla Bağdat, Antik Yunanistan'ın bilimsel-felsefi mirasını özümsemekle kalmadı, aynı zamanda onu Asya'nın birikimiyle de buluşturarak, dünyalılaştırmış oldu. Abbasiler, 750-900 yılları arasında sadece Doğu'yu fethetmekle kalmamışlar, aynı zamanda Doğu halklarını bölen engelleri de ortadan kaldırarak, bütün Müslim ve gayrimüslim kavimlerin birikimini bir potada eriterek birleştirmişlerdi.

Harun Reşid zamanında yeniden canlanan çeviri ve bilimsel çalışmalar, bu arada Bağdat'ta merkezîleştirilmişti. Halife Harun Reşid, imparatorluğun sınırları içinde yaşayan âlimleri ve kütüphane köşelerinde duran yazılı eserleri toplamak için bir seferberlik başlatmıştı. Bu çaba, bir dönem öyle aşırıya vardı ki, gayrimüslimlerden "cizye" yerine eski kitap talebinde bulunulmaya başlanmıştı. Hatta kimi tarihçiler, Harun Reşid'in sırf kitap toplamak için Bizans'a karşı askerî seferler düzenlediğini bile ileri sürmekteydiler.[381]

Bu arada Rum bölgelerine eski kitap toplamak için seyahate çıkan çok sayıda Müslüman zengin de türemişti. Örneğin Huneyn bin İshak, Kalinos'un nabız ile ilgili bir kitabını elde edebilmek için Irak, Suriye, Şam, Filistin ve Mısır'ı dolaştığını, nihayet kitabın bir nüshasını Şam'da bulduğunu anlatmaktadır.[382]

Bilimde demokratikleşme

Hem Halife Harun Reşid hem de oğlu Memun, "Akl"ın belirleyici olduğu bir felsefi duruşu temsil ediyorlardı. Eski Mani dinine mensup âlimlerin, Abbasi hanedanlığı döneminde vezirlik başta olmak üzere en önemli devlet mevkilerine getirilmeleri, ülkenin kültürel ikliminde hızlı bir değişime neden olmuştu. Hatta İran'ın ateş kültünü benimsemiş, "eşitlikçi ve demokratik" mezhebi "Mazdaizm", yöneticiler arasında oldukça taraftar kazanmıştı. "Akl"ı temel alan felsefi eğilim güçlenerek aydın kesim arasında yaygınlık kazanmıştı.

Her medrese ve cami, felsefi tartışmaların merkezi olmuştu. Akl'ı esas alan düşünce, imparatorluğun önemli kentlerinde halka açık büyük kitaplıkların ve akademilerin kurulmasına yol açmıştı. Tarihçilerin bildirdiğine göre, Moğollar 12. yüzyılda Bağdat'a girdiklerinde yığınlarca kitap barındıran yirmi kütüphaneyle karşılaşmışlardı.

Bu kütüphaneler, bilim adamı yetiştiren eğitim bölümleri ile birlikte bir bütün oluşturuyordu. Bunun yanında ucuz ve rahat konaklama olanağı sunan hanların (kervansarayların) yaygınlaşması, öğrenmeye meraklı aydınlara büyük bir olanak sunmuştu. Ünlü bilim tarihçisi J. Bernal'in üzerine basarak belirttiği gibi Doğu uy-

381 Z. Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, Ülken Yay., İstanbul, 1997, s. 135.

382 M. Demirci, age., s. 47.

garlığının en önemli özelliği, tarihten gelen halk-aydın karşıtlığını 754-861 yılları arasında kısmen aşmaya çalışması ve geniş halk kesimini bilimsel ve felsefi etkinliğe dâhil etmesidir.[383]

O günün kültürel iklimini anlamak bakımından aktarılan şu örnek de çok önemlidir. İspanya'dan Bağdat'a giden bir din adamı orada yaşadıklarını, yakınlarına şöyle anlatmaktadır:

"İki kez toplantılara katıldım, ama üçüncüsüne gitmeye çekindim. Niçin mi? Düşünün bir kez, ilk toplantıda koyu (ortodoks) Müslümanların ve ana ilkelerden farklı düşünen (heteredoks) Müslümanların yanı sıra, ateşe tapanlar, materyalistler, tanrıtanımazlar, Yahudi ve Hıristiyanlar, kısacası her çeşit dinsiz vardı.

Her mezhebin özgün görüşlerini savunan bir konuşmacısı bulunuyordu ve bunlardan birinin önderi, kapıdan içeriye girdiğinde herkes saygıyla ayağa kalkıyor ve mezhebin başı yerine oturmadan kimse yerinden kımıldamıyordu. Salon neredeyse tıka basa dolmuşken dinsizlerden biri söz aldı ve şöyle konuştu: 'Bilimsel konularda tartışmak amacıyla toplanmış bulunuyoruz, herkes önkoşulumuzu biliyor. Siz Müslümanlar, kendi din kitabınızdan alınmış ya da peygamberinize dayanan sözlere başvurarak, bize karşı kanıtlar getirmeye kalkışamazsınız, çünkü biz ne söz konusu kitabınıza ne de peygamberinize inanıyoruz; buradaki herkes yalnızca insanın akıl ve mantığında temellendirilebilen nedenlere dayanabilir' dedi. Bu sözler, genel olarak alkışla karşılandı. Bu ve benzeri sözleri duyduktan sonra böyle toplantılara neden katılmak istemediğimi artık siz de anlarsınız. Başka bir toplantıya gitmeye beni ikna ettiler; dayanamadım gittim, gene aynı skandalla karşılaştım."[384]

El-Memun ve Mutezile devrimi

Mutezile mezhebinden olan el-Memun, büyük Arap devriminde ikinci bir devrim gerçekleştirerek 827 yılında, Mutezile mezhebini devlet dini haline getirmişti. Kimi tarihçilere göre bu adımla el-Memun, çeşitli mezheplere bölünmüş olan Müslümanları ortak çatı altında birleştirmeyi amaçlıyordu. El-Memun topluma, herkesin kabullenebileceği yeni bir temel dinsel-felsefi doktrin sunuyordu.[385]

Akıl, birey, insan iradesi ve ölüm düşüncesi ekseninde oluşan bu felsefenin kökeni, İskenderiyeli filozof Plotin'e kadar gitmekteydi. Bu düşünce, bir yandan bireyin sınırsız ahlaksal sorumluluğunu vurguluyor, yani özden yoksun dinsel ritüellerin yüzeyselliğini eleştiriyor, diğer yandan da "evrenin bilimsel akılla keşfedilebileceğini" öne sürüyordu. Bu çerçevede Mutezile, "evrenin sonsuz" ve "Kuran'ın da yaratıldığını ve mutlak olmadığını" ileri sürüyordu. Mutezile'ye göre "özgür olamayan insan etkinliği haram"dı. "Tanrının yüceliği, doğanın her alanında keş-

383 M. Demirci, age., s. 57.

384 J. D. Bernal, *Geschichte der Wissenschaft* Bd.1, Rowohlt Ver., Hamburg, 1978, s. 252.

385 M. Demirci, age, s. 50.

fedilmeliydi, bu nedenle de bilimsel etkinlikten korkulmamalı"ydı.[386] Ayrıca bu cüretkâr düşüncenin sınırı, "büyük adamın küçük günahı" şeklinde başlayan başka bir ahlaksal tartışmayla, "Muhammed'in de günahkâr olabileceği" savına kadar da götürülmüştü.[387]

"Bağımsızlaşan" anlamına gelen Mutezile, 10 ve 11. yüzyılda çok sayıda bilim adamı ve filozofu etkisi altına almıştı. Ebul'l-Huzeyl, İbrahim Nazzam, Hayyat, Cahiz, Ebu'l Maari, Fahreddin Razi, Seyid Şerif Cürcani, Sadüddin Taftazani, İbn-i Sina ve Nasirüddin Tusi, bunların sadece birkaçıdır. Daha sonra bu akım Endülüs'te İbn Bacce ve İbn Rüşd üzerinden Batı'yı da etkisi altına alacaktı. Batı'nın 12. ve 13. yüzyıllarında yaşayan R. Bacon, Thomas Aquin gibi ünlü bilim adamlarını en çok etkileyen de bu İslami akım olmuştu.

Bilimin toplumsal ihtiyaçla ilişkisi

Merkezi bir devletin yaratılması, Helen, Hint ve Fars dilinde yazılmış eserlerin Bağdat'ta toplanmasını hızlandırmıştı. Çeviri sayesinde keşfedilen soyut bilimsel bilginin pratikten çıkan deneyimle birleştirilmesi sayesinde, Yunan ve Romalıların dahi ulaşamadıkları bir dizi alanda, özellikle fizik, kimya, matematik ve tıpta yeni buluşlar gerçekleştirilmişti. Hesap cetvelleri, astronomik levhalar, tıp aletleri ve tedavi yöntemleri, mimari ve inşaat teknikleri, su kanalları ve tarım üretim aletleri, çelik, kılıç ve savaş gereçleri, kâğıt üretimi, cam, altın ve gümüş işlemeciliği, ipek ve porselen üretimi, bu buluşların sadece bir kısmıdır.

Fethedilen toprakların idaresi ve daha düzenli bir devlet örgütlenmesinin zorunluluğu, her alanda merkezîleşmeyi gerekli kılıyordu. Mali hesaplar, arazi ölçümleri, şehir planlaması ve mimari, savaş teorisi ve teknikleri, namaz ve oruç zamanının hesaplanması, Kâbe'nin yönü vs. gibi gündelik sorunlar, bilim dünyasını tıp, matematik, astronomi ve coğrafya alanında gelişmeye zorluyordu.

9. yüzyılın başından itibaren, bütün imparatorluğu kapsayan ortak para birimi saptanmıştı. Aynı şekilde ortak ölçü birimlerini belirleyen merkezî bir kurum oluşturulmuştu. Böylece ekonomik gelişmenin ve özellikle de ticaretin önü açılmıştı. İmparatorluğun ilk döneminin aksine yerleşik hale gelen Araplar, artık tarımla da ilgilenir hale gelmişlerdi. Bu nedenle imparatorluğun verimli arazilerine yönelik sulama kanallarına ilişkin çabalar hızlanmıştı. Ekonominin canlanmasıyla Bağdat, Basra ve Kûfe ticaret ve endüstri merkezi olmuştu. Mısır'dan yüksek kaliteli kumaşlar, Suriye'den madenî eşyalar, Lübnan'dan cam eşyalar, Yemen'den günlük buhur ve baharatlar, İran'dan halı, işlemeli kumaş ve nakışlar, Horasan'dan altın, gümüş, mermer ve taş ürünleri, yollara düşen kervan ve gemilerle Bağdat ve diğer kentlere taşınmaktaydı. İpek böceği ve pamuk üretimi, artık ihracata yönelik yapılır

386 Philip K. Hitti, *Arap Tarihinin Mimarları*, Risale Yay., İstanbul, 1995, s. 118.

387 T. J. de Boer, G*esichte der Philosophie im Islam*, Frommanns Ver., Stuttgart, 1901, s. 42 vd.

hale gelmişti. Kısacası imparatorluk toprakları, insan emeğinin söz konusu olduğu tarım, ticaret, taşımacılık, el zanaatları, sanat ve bilim, askerlik ve savaş tekniği açısından dünyanın en gelişmiş bölgesi haline gelmişti.

Bilimsel ve felsefi atılımlar

Gundişapur, 5. yüzyıldan bu yana tıp alanında önemli gelişmeler kaydetmiş ve bölgenin tıp merkezi haline gelmişti. 10. yüzyılda el-Razi, çiçek hastalığını konu edinen ve günümüze kadar değerini koruyan bir kitap yazacaktı. Mansur ise, tıbbın bütün dallarını kapsayan ve yüzyıllarca Batı üniversitelerinde okutulan on ciltlik bir eser kaleme alacaktı. *Kitab-ül* Şifa'nın yazarı İbn-i Sina ise, tıpta tartışılmaz bir otoriteydi.

Matematikte kullanılan sayıları, Araplar Hindistanlılardan alarak dünyaya yaymışlardı. Kimya bilimini ise, insanlık bir bakıma Araplara borçludur. Batı, barutun kullanılır hale getirilmesini, pusulanın denizcilikte kullanılmasını Doğu'dan öğrenmişti. Madenler ve minerallerin birçoğu el-Biruni sayesinde keşfedilmişti.

Farabi'nin siyasi-felsefi yazıları ve müzik ile ilgili teorik görüşleri, o günün dünyasında olağanüstü bir yenilikti.

Ne yazık ki 12. yüzyılın başından itibaren duraksama dönemine giren Doğu uygarlığı, felsefi ve bilimsel alanda gericileşmeye başladı. Bunun üzerine uygarlık birikimi İspanya, Sicilya ve Anadolu üzerinden Batı'ya aktarılmaya başlandı. Batı, Rönesans'la birlikte ve özellikle de 16. yüzyıldan itibaren özgün buluşlar yaparak ve eserler vererek, Doğu uygarlığını katbekat aşmayı başardı.

İbn-i Sina
Doğu Felsefesinin Şahı



Yaşamı ve felsefesi

Bugünkü Tacikistan'ın Buhara kentinin Afcahan kasabasında 980 yılında doğan İbn-i Sina, 10. ve 11. yüzyılda Doğu'da etkin olan âlimler arasında ayırt edici bir konuma sahipti. Ancak 57 yaşına kadar yaşamış olan Doğu'nun büyük üstadı, 10 yaşına bastığında Kuran'ı ezberlemişti, Arapçayı da çok iyi kullanabiliyordu.

Henüz 17 yaşında, hem Aristoteles'in hem de Farabi'nin eserlerine dair incelemeler ve şerhler yazmıştı. Bilimin birçok alanına ilişkin bilgilerini ise henüz 20 yaşına basmadan edinmişti. Fizik, matematik, mantık, felsefe ve özellikle de tıp alanına ilişkin önemli eserlerini çok genç yaşta vermeye başlamıştı.[388] O, sadece derin bir filozof değil, aynı zamanda matematikçi, hekim, şair ve müzik teorisyeniydi de. Sahip olduğu engin ansiklopedik bilgisi nedeniyle Batılı bilim adamları, ona sonradan Latince *Avicenna* adını vermişlerdi. 300 civarında makale kaleme aldığı belirtilen İbn-i Sina, aynı zamanda bilimsel disiplinleri de kategorize etmişti.

İsmaili tarikatına mensup olması nedeniyle sık sık mezhepsel çatışmaların ortasında kalmış, bu nedenle de çalışmalarını sürekli memleketinden uzak yerlerde yapmak zorunda kalmıştı. İbn-i Sina ve diğer büyük Doğulu âlimlerin ortaya çıktığı 10. ve 11. yüzyıl, İslam âleminin kendi içinde derin bir bölünme yaşadığı, İslami devletlerin birbiriyle kıyasıya yarıştığı ve çatıştığı bir dönemdi.

Arap Yarımadası'nda ve Yemen'de Karmatlar, Mısır ve Kuzey Afrika'da Fatımiler, İran ve Azerbaycan'da Hürremiler, Endülüs'te Emeviler, Bağdat'ta Abbasiler...

Bu dönemde sadece büyük filozoflar ve âlimler ortaya çıkmadı; aynı zamanda yüz binlerce köylünün, esnaf ve kölenin de siyasette etkin olduğu, güncel gelişmeleri belirledikleri göreceli demokratik bir dönem de hüküm sürüyordu. Bu sayede sadece özgün fikirler ortaya atılmıyor, aynı zamanda felsefede, siyasette,

388 Hermann Ley, *Geschichte der Aufklaerung und des Atheismus*, Bd. 2/1, VEB Ver., Berlin, 1971, s. 215 vd.

bilim ve ekonomik hayatta bir canlılık meydana geliyordu. Maddeci ve eşitlikçi düşünceler de bu iklimde boy vermekteydi. Bu türden bir canlılığa, insanoğlu yeniden Avrupa'nın Rönesans döneminde tanık olacaktı. Bu dönem aynı şekilde Avrupa'da da ulusların, devletlerin, din ve bilim adamlarının birbiriyle kıyasıya yarıştığı ve çatıştığı bir dönemdi.

Onun en ünlü kitaplarının başında kuşkusuz *Kitab-ül Şifa* ve *Kitab-ül Bilim* gelir. Arapça olarak yazdığı belirtilen *Kitab-ül Şifa*, mantık, fizik, matematik ve metafiziğe ilişkin bölümler de içeren 18 kitaptan oluşmaktadır.

Felsefenin Şahı...

O, sadece yaşadığı Doğu'nun değil, aynı zamanda Batı'nın bilim ve felsefe âlemini de kuvvetle etkilemiş ender Doğulu aydınlardan biriydi. Onun doğa bilimi ve felsefeye ilişkin yazdığı eserler, sadece yaşadığı 10. ve 11. yüzyıllarda değil, aynı zamanda Batı'da Rönesans'ın şafağı olarak kabul edilen 14. yüzyılda da derin bir etkiye yol açmıştı.

Eserlerinden aktarılan binlerce alıntı, atasözü ve nasihat, Arap, Fars ve Hint edebiyatında süsleme olarak kullanılmaktaydı. O yüzyıllar boyunca hem "Felsefenin Şahı" hem de "Hekimlerin Prensi" olarak anıldı. Yazdığı felsefi eserlerde o, "doğa olaylarına ilişkin araştırmalarda mantığa, deneyime ve duyumsamaya önem vermeyi" öğütlüyordu. Ona göre, "deneyle kazanılan bilgi ile gözlem arasında kopmaz bir bağ" vardı. "Bilimsel araştırma ancak teori ile pratiğin akıllı bir tarzda birleştirildiğinde gerçek anlamda ürünler verebilir"di.

Platon'a kısmi bir taviz vermesi söz konusu olsa da o, kavramların idealar dünyasından bir hatırlama yoluyla değil, "maddi nesnelerin zihne yansıması, yani gerçek soyutlama yoluyla oluştuğunu"[389] belirtiyordu. Felsefede Farabi'nin izinden giden İbn-i Sina kendisini, Platon felsefesinden ziyade Aristoteles'in nesnel gerçekçiliğine daha yakın görüyordu.[390] Ancak onun felsefi yazılarında materyalizm ile idealizm hep iç içedir. Bu nedenle de o, hep bir düalist olarak kalmıştı. O, Aristoteles'in bilimsel materyalist bakış açısının izinden giderek, dünyanın ezelden beri var olduğunu ve yapısının da maddeden meydana geldiğini belirtiyordu:

"*Hiçbir soyut cisim maddenin varlığını içeremez; madde kendi biçimsel formunu daha baştan içermektedir ve cisim kendisini bu biçim ve maddeden meydana getirir.*"[391]

Ona göre birbirinden farklı üç kategori bulunmaktadır: olasılık (madde), zorunluluk (Tanrı) ve gerçeklik (dünya). Evrensel kavram olan bu ilkelere göre zorunluluk (Tanrı), hem olasılığı hem de gerçekliği içermektedir ve aynı şekilde olasılık (mad-

389 H. Ley, age., s. 215.

390 *Geschichte der Philosophie*, VEB Ver., Bd. I, Berlin, 1959, s. 222.

391 İbn-i Sina, *Daneş Name*, akt. *Geschichte der Philosophie*, Bd. I, s. 222/23.

de) da gerçekliği (dünya) kapsamaktadır. Hem düalizm hem de vahdet-i vücut anlayışını içeren bu görüşlerin İslam ortodoksuyla çatışması kaçınılmazdı.

Hareket, etki ve sonuç...

İbn-i Sina'ya göre dünya Tanrının özgür iradesiyle değil, bir zorunluluktan meydana geldi. Dolayısıyla dünya da Tanrı gibi ezelî ve mutlaktır. Etki ve sonuç ise aynı anda meydana gelir. Eğer Tanrı, dünyanın yaratıcısı olarak ezelîyse, bu durumda dünya da Tanrının etkisinin bir sonucu olarak ezelî ve mutlak olmalıdır.

İbn-i Sina'ya göre hareket maddenin doğasında vardır; o bir potansiyel (olasılık) olarak maddede bulunur ve sonraki bir süreçte de ortaya çıkabilir. "*Hareket, maddenin konumu hakkındaki tasavvurumuzdur; o konumunu değiştirirken, aynı zamanda kendi içindeki eğilimi de açığa vurur. O (hareket) maddenin bağrında sürekli bulunan ve bir itkiye ihtiyacı olmadan potansiyelin eyleme geçmesi halidir.*"[392]

Felsefenin her alanına ilişkin yeni fikirlerle ortaya çıkan İbn-i Sina, pratikten kazandığı deneyimden hareketle bilgi teorisine ilişkin materyalist tezler ileri sürmüştü. O, deney yaparken kesin kurallara uymayı, mantığın doğal akışını takip etmeyi ve duyumsamadan çıkarılan bilgileri, mantığın süzgecinden geçirmeyi öğütlüyordu. Bunun yaparken de mantığı ve zihinsel çabayı küçümsemiyordu.

Ona göre duyumsama yoluyla edinilmiş bilgiler olmadan kesin bilgiye sahip olmak mümkün değildi. Zihin, duyumsama yoluyla edinilmiş bilgileri mantık yoluyla yeniden kurarak gerçek bilgiye sahip olabilirdi. İbn-i Sina'nın bilgi teorisi, hem duyumsamacıydı hem de rasyonalistti.

O materyalist ve düalist görüşleri nedeniyle zındıklıkla suçlanmıştı; ancak sahip olduğu itibarı onu fiziki saldırılardan koruyordu. Ne var ki yandaşları ve ardılları onun kadar şanslı olamıyordu. Bir hekim ve bilim adamı olarak yaptığı gözlemler onu materyalizmin sınırına kadar getirmişti. Onun felsefe ve doğa bilimleri üzerine yazdığı eserler, 11-15. yüzyıl feodalizmi döneminde materyalist düşüncenin Doğu'da ve Batı'da biçimlenmesinde ve etkin olmasında önemli bir rol oynamıştı.

Bu esere tabii ki, Doğu âlimleri içinde İbn-i Sina'nın dışında başka düşünürlerin eserlerinden parçalar da alınabilirdi; ancak İbn-i Sina, bütün bu âlimler içinde hem doğa bilimlerinde hem de felsefe ve teoride en üstün analizler yapabilen yegâne âlimdi. Onun tıp üzerine yazdıkları, bütün Doğu ve Batı okullarında tam 5 asır okutulma şerefine erişmişti. Onun tıbbi görüşleri, Galen ile Hipokrat'ın bir senteziydi ve ancak 16. yüzyılda Severus'la birlikte aşılmıştı. Felsefede ise Aristo ve Farabi'yi en ince ayrıntısına kadar incelemiş ve şerhler yazmıştı. O bu nitelikleriyle, 1037 yılında öldüğünde Doğu Rönesansı'nın tartışılmaz bir şekilde doruğunu oluşturuyordu. Ondan sonra gelenler hiçbir zaman ondan daha yükseklere tırmanamamışlardı.

392 Age., s. 223.


AVICENNA
ex Codice antiqvo Galem.
Vol : VI
G. P. Busch. S.

İbn-i Sina
(980-1037)

Ruhun Sağaltımı Üzerine[393]

İbn-i Sina'nın metafiziği

En eski felsefelerin, düşünce ve matematiksel şekiller hakkındaki öğretilerin aktarılması. Onların bu görüşleri benimsemesinin ve böylece doğru yoldan sapmasının nedeni; buna yola açan yanılgıların nedeni ve bu yanılgıların kaynağının ortaya konması.

Artık daha önceden ortaya koyduğumuz görüşlerimize, ki orada polemik yapmak istemediğimizi özellikle belirtmiştik, karşı çıkan yanlış anlayışları tartışmanın vakti geldi; burada onların varlığın yapısı ve matematiksel kavramların yanı sıra cismani olmayan varlığın ve evrenselin önemli yasaları üzerine sergiledikleri yanlış görüşlerini tartışacağız. Her ne kadar önceden ortaya koyduklarımız doğru ve bunların yasaları bütün açıklığıyla ortadaysa da, gene de aydınlanmış araştırmacıları, hem bütün filozofların karşılaştığı zorlu sorunların yanıtları konusunda, hem öne sürülen görüşlerin çürütülmesi hakkında hem de bu öğretilere karşı mücadele edilmesi konusunda uyarmayı gerekli gördük. Bu makalede gerçekleri ortaya koyarken, esas olarak kendi görüşlerimize güveneceğiz, çünkü bu yolla bilimin de kârlı çıkacağını umuyoruz. Böylece hem bilimin sağlayacağı yararı ortaya koyacak, hem de yanlış görüşleri çürütmüş olacağız. Nitekim onları geçmiş dönemdeki yazı ve açıklamalarımızdan beri izliyoruz.

İddialarımız şunlardır: Her sanatın [bilim] gelişme gösterdiği belli bir başlangıç ve gelişme dönemi vardır ki bu dönemde o doğal olarak, ham ve kabadır. Bu bir zaman sonra olgunluk dönemine girer, sonra kendisini ço-

393 Bu bölüm, Hermann Ley, *Avicenna*, Aubau Verlag, Berlin 1953'ten alınmıştır.

ğaltır ve en sonunda da mükemmele ulaşır. Eskiçağda felsefenin durumu da, henüz Yunanlılar onunla uğraşırken böyleydi. Felsefe o dönemde hem yanlış anlayışlara saptı hem de sapkın öğretiler (sofistik) ve üsluplar benimsedi. O dönemde filozofların büyük bir çoğunluğuna ulaşan en önemli bilgi, doğa bilimlerine aitti. Kısa bir süre sonra filozofların dikkatini önce matematik, sonra da metafizik (teoloji) çekti. Onlar böylece, henüz kesin bir metot edinmeden birinden diğerine geçmişlerdi. Onlar duyusal etkiden hareket ederek kavramlara ulaşmışlardı, ama bu arada yanlış görüşler de benimsemişlerdi. Filozofların bir kısmı, şeylerin farklılaşırken zorunlu olarak iki farklı şeyin varlığına (somut ve evrensel) sahip olması gerektiğini ileri sürmekteydi; örneğin onlara göre "insan" kavramı için iki insan gerekliydi. İnsan bir yandan geçici ve duyusal açıdan var olandır, diğer yandan da kavramsal olarak algılanamayan, cismani olmayan, ebedî ve değişmeyen olandır. Böylece onlar her bir varlığa da kendi başına var olan bir varlık öngörmüşlerdi; bunlardan biri mevcut olandı, diğeri ise duyusal dünyadan soyut ve "ideal" olandı. Onlara göre doğada var olan her şeyin, bir de maddeden ayrı ideal bir varlığı vardı ki bu da onun zihinsel kavramını (idea) oluştururdu. Onlara göre bu ancak mantıkla kavranabilirdi; çünkü "idea" zaman dışı ve ebedî olandı; dünyevi olan ve duyumsanan şeylerse gelip geçiciydi. Onlara göre felsefe ve bütün diğer uğraşlar (idealara) ulaşmak ve kavramak içindir. Platon ve hocası Sokrates'in önemi, onların bu öğretiyi ortaya koymuş olmalarıdır. Onların öğretisine göre: İnsanların somut bir varlıksal özü (akıl) vardır ki bunu her kişi yaşar ve hisseder, ama bu o kişinin ölümünden sonra bile ortadan kalkmaz. Söz konusu olan bu öz, duyusal olarak algılanabilen ve her kişiyle birlikte çoğalan, sonra da ortadan kalkan bir şey değildir. Demek ki bu maddeden gayrı ve sadece düşünsel olarak kavranabilen bir şeydir.

Filozofların bir başka kesimiyse, söz konusu "ideaların" maddeden soyut bir varlık olduğunu düşünmüyordu. Bunlar daha çok "idealara" ait *ilkelerin* (yasaların) maddeden soyut olduğunu ileri sürüyorlardı. Onların öğretisine göre ancak "tanımla" ayrışan ve cismani olmayan şeyleri ifade eden matematik, maddeden soyut bir varlık hakkı talep edebilir. Demek ki maddeden bağımsız bir varlık hakkına sahip olmayan ve doğadaki nesneleri temsil eden "ideaların" kendi başına varlık göstermesi mümkün olmamaktadır. Onların öğretisine göre doğadaki varlıklar ancak matematiksel ideaların maddeyle birleşmesi sayesinde oluşabilmektedirler (kelimesi kelimesine: doğmuş olacaklardır). Örneğin dışbükeyler böyle oluşmaktadır. O matematiksel bir kavramdır. Örneğin bu kavramın maddeyle buluşmasıyla da eğri burun ortaya çıkmaktadır; ve böylece o fiziksel bir nesne olmaktadır. Matematiksel bir kavram olan dışbükeyin özelliği onun maddeyle birleşmesidir. O, fiziksel bir nesne söz konusu olduğunda maddeyle birleşebilmektedir. Platon'un bütün

çabası, (*fiziksel* şeylerin) idealarının onlardan bağımsız ve cismani olmayan tözler olduklarını kanıtlamaya çalışmaktı. Matematiksel kavramlara gelince; ona göre bunlar, gerçek idealarla nesneler arasında yer alan idealar ve içeriklerdir. Platon'a göre kavramların matematiksel idealarının, maddeden ayrışsalar bile (düşünsel olsalar bile) bunlar, *cismani* varlıklarının idealarından soyut bir şekilde var olamazlar; çünkü hiçbir şey gerçek anlamda maddenin dışında bulunamayacağından, çünkü bunlar ya sonlu ya da sonsuzdurlar, onun tözü olarak da var olamazlar. O sonsuz olduğunda, ki bu durumda sonsuzluk ideada da yankısını bulmalıdır, nitekim o cismani bir nesnenin soyutlanmasıdır, bu durumda bütün boyutlar da sonsuz olacaktır. Eğer bir nesne, maddeden soyutlanmış olması nedeniyle sonsuzluk niteliğine sahipse, bu durumda madde, sınırları (sonsuzluğu sınırlı sayıdaki cisimlere indirgeyen) ve varlığın biçimini belirleyen ilkedir. Ama bunların her ikisi birden mümkün değildir. Hem somut bir varlık olmak hem de sonsuzluğa doğru genişlemek mümkün değildir. Eğer bir ideanın varlığı sınırlıysa bu durumda hem anlamda hem de biçimde, belli bir sınırlama ve daralma söz konusu olur; sınırlamanın ve daralmanın ölçüleri ise doğasından kaynaklanmaz, yani içsel değil, fakat edilgen konumu nedeniyle dışsaldır. Varlığın biçimi ise, eğer bu maddeden kaynaklanmıyorsa, edilgen bir konumdayken oluşmaz. O maddeden "ayrışmıştır" (düşünsel açıdan), ama aynı zamanda, edilgen olması nedeniyle, zorunlu olarak maddeyle de birleşik olmalıdır. Bu ise kendi içinde bir çelişkidir. Bundan dolayı o varlığını, ara bir konumda (matematiksel idea olarak) göstermektedir.

Diğer filozofların öğretileri ise şöyleydi: Doğadaki nesnelerin matematiksel *yasaları* matematiksel içeriktedir ve bunlar gerçek anlamda, kavramsal olarak algılanan nesnelerdir (idealar). Matematiksel kavramlar bunlar tarafından kelimenin gerçek anlamında varlığı olmayan tözler olarak ifade edildiler. Onlar öğretilerini kanıtlamak için şunu ileri sürmüşlerdi: cismani konumlar, maddeden soyutlandığında (boyutlar ve rakamlar) geriye sadece hacim (üç boyut), biçim ve sayılar kalır. Bunun nedeni dokuz kategorinin (töz bunlara dâhil değildir) şöyle bir davranış göstermesidir: Nitelik, yani niteliklerin eğilimi ve edilgenliği, aynı şekilde habitus (özellikler) (ki bu durumda konumu da dikkate almak gerekir), ayrıca olanaklar ve olanaksızlıklar da edilgen konum ve özelliklerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Bu türden kavramlarla birlikte görülen görelilik ve benzerleri de aynı şekilde maddidir. Bu durumda geriye sadece "nerede" –ama bu nicelikseldir– ve "ne zaman" ki bu da nicelikseldir ve "konum" sorusu kalmaktadır ki bu da aynı şekilde nicelikseldir. Şimdi *agere* (etkide bulunmak) ve *pati*'ye (acı çekmek) gelince; bunların her ikisi de maddeseldir. Bu açıklamadan çıkarılacak sonuç ise: Nicelik kategorisine dâhil olmayan diğer bütün şeylerin de bir şekilde

maddeye bağımlı olduklarıdır. Ama maddeden bağımsız olanınsa kendine özgü bir *yasası* vardır ki bu ne maddeyle ilişkilidir ne de ona bağımlıdır. Bu nedenle de *matematiksel* idealar, nesnelerin ilk yasalarıdırlar ve kelimenin gerçek anlamında da *idealardır*. Diğer hiçbir şey idea değildir. Bu nedenle de hiç kimse rengi, tadı ve buna benzer şeyleri gerçek anlamda tanımlamaya girişmiyor, çünkü bunu yapmayı anlamlı bulmuyor. Bu şeyler (duyusal nitelikler) bir şekilde onu duyumsayan kaynakla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadırlar. Onların öğretisine göre mantık bunları kavrayamıyor. Bunlar sadece dışsal duyusal algılama yoluyla birleşik hayalde, yani hayalî bir tablo şeklinde tasavvur edilebilmektedir. Görüldüğü gibi onların öğretileri bu şekildeydi. Sayılar ve boyutların birbiriyle olan ilişkisine gelince; bunlar da kendi özlerinde varlığı olmayan düşünsel ürünlerdir.

Bir başka felsefe okulu ise matematiksel içerikleri varlığın ilk yasaları olarak görmekte, ama bunları kesinlikle soyut ürünler olarak düşünmemekteydi. Bu öğreti Pitagorasçılar tarafından oluşturulmuştu. Onlara göre her şey, birlik ve ikilikle oluşmaktaydı: Birlik hali, iyilik diyarıdır ve sınırlılıktır; ikilik hali ise kötülük diyarıdır ve yoksunluğun sınırlanmasıdır (sonsuz ihtiyaç olarak).

Diğer bir filozof grubuna göreyse varlığın yasaları aşırı büyüklük, aşırı küçüklük ve eşitlik (denge durumu) temelinde oluşmuştur. Maddenin yerine eşitliği koymaktadırlar, çünkü değişiklik dengeden, iki aşırı uca (fazlalık ve azlık) doğru yol almaktadır.

Bir başka felsefe okulu ise ideaların yerine söz konusu eşitlik (denge) ilkesini koymaktaydı; çünkü onlara göre eşitlik (denge) ilkesi şeyleri sınırlayan ve daraltandır. Buna karşılık fazla olanla az olanın hiçbir sınırı yoktur.

Evrenin oluşumunu matematiksel idealarla açıklama konusu birçok okul ve yönelimin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bunların bir kısmı sayıları ölçünün kıstası olarak görerek çizgiyi iki nokta, yüzeyi ise dört nokta üzerinden açıklamaya çalıştı. Başkaları ise hem çizginin hem de yüzeyin ifadesi olarak hacmi (3 boyut) kıstas almayı öneriyordu. Büyük çoğunluğa göreyse sayı ilkeydi; sayılardan çıkan bütünlük ise birinci ilkeydi. Bütünlük ve *bir*lik hem zorunlu olarak birbiriyle var olmaktadır hem de birbirinin devamıdır. Böylece sayıyı düzene sokarak onun bütünden üç çeşit şekilde çıkmasını sağladılar. Bunlardan biri aritmetiğin sayılarıdır; ikincisi matematiğin sayılarıdır, üçüncüsü ise nesnelerin oluşmasını sağlaması için kendisini tekrarlayan sayılardır.

Nesneleri aritmetiğin sayılarından oluşturanlar, bütünlüğü birinci sıraya almışlardı. Bunu ikinci ve sonra da üçüncü sıra takip etti. Dünyevi nesneleri matematiğin sayılarından (sıralama sayıları) oluşturanların öğretisine göre, birlik ilkedir; onu ikinci ve sonra da üçüncüsü takip eder. Yani onlar sayıları birbirini takip eden bir düzene sokmuşlardı. Üçüncü felsefe okulu ise sayıları

tek ve aynı birliği tekrar ettirerek oluşturuyordu; ama bu demek değildir ki başa oturtulan birlik, işlemin sonunda hâlâ aynı birliktir. Pitagorasçı okulun öğretileri şaşkınlık yaratmaktaydı: Onlara göre sayılar, birlikle tözün birleşmesi sonucu meydana gelmektedir, çünkü onlara göre *bir*lik tek başına varlık gösteremez. O esas olarak somut bir şeyin bütünlüğüdür. Bu *bir*liğin tözü ise maddedir. Bu nedenle nesneler ve çokluk, sayıların bütünlüğünden meydana gelmektedir.

Bu felsefe okuluna, 'sayılardan çıkan matematiksel düzenliliğin mutlaka mevcut bir nesneye tekabül ettiğini' savunan filozoflar da dâhildir. Nesnenin soyutlanmasıyla sayısal düzen oluşur. Maddeyle birleştiğinde de bu, varlıksal bir yapı oluşturur; örneğin, insanın ve hayvanın yapısı gibi. Bu öğreti daha önceden ortaya koyduğumuz nedenlerden dolayı ileri sürülmüştü.

Bir başka felsefe okulu ise söz konusu aritmetiğin sayılarıyla, Platon'un ideaları arasında bir başkalaşım görüyordu. Bu nedenle de daha önceden bahsettiğimiz gibi bir kısım filozof, her ikisinin arasına bir aracı kavram sokmuştu. Pitagorasçıların büyük bir çoğunluğuna göreyse ilkeyi sıra sayılar oluşturuyordu; ancak bu hiçbir şekilde maddeden bağımsız ve tek başına varlık gösteremezdi. Bunların bazılarına göre de geometrik şekiller *bir*liklerin bütünlüğü sayesinde oluşmaktaydı. Ama bunlar boyutların bölündüğünü kabul etmiyorlardı. Başkaları ise matematiksel kavramların sayılarla ifade edilmesini aleyhte bir durum olarak görmüyorlardı. Bu kavramların ortak yanı, onların, eğer birleşik olarak ifade edilmişlerse, sonsuza kadar bölünebilir olmalarıdır. Daha başkaları ise, aritmetik sayıların oluşturduğu yapıların, geometrik yapıların içeriğinden farklı olduğunu ileri sürüyordu. (Buna göre geometrik içerikler sayıların birleşmesiyle meydana gelmiyor.)

Bu öğretiler hakkında düşünüldüğünde, yanlışa düşen filozofların hatalarının, beş nedenden kaynaklanan ilkeler olduğunu görebiliriz. Bu yanlışlardan birincisi şudur: Onlara göre herhangi bir nesne soyutlandığında, yani o incelenirken herhangi başka bir şey göz önünde bulundurulmadığında, onun gerçek dünyada da *diğerinden* ayrı olarak var olabileceği (ya da zorunluluğu) düşüncesidir. Örneğin herhangi bir şey, onunla ilişkili olanların dışarıda bırakıldığı bir durumda, tek başına incelenirken, aynı zamanda onunla irtibatlı olan şey de ondan ayrıştırılabilmekte ve incelenebilmektedir. Kısacası; insanlar bir şeyi incelerken, yani onunla herhangi bir şeyin bağlantılı olabileceği varsayımını *dışlayarak* incelerken, onun başka bir şeyle bağlantılı olabilme olasılığının da *dışlandığını* düşünmekteydi; bu düşünceden hareketle şeyleri inceleyen insanlar, o şeylerin maddeyle bağlantılı olmadığı veya olamayacağı, ama buna rağmen cismani olmadan ondan bağımsız bir şekilde var olabileceğini ileri sürmekteydiler. Gökyüzündeki birçok nesne, maddeyle bağlantılı olduğu düşünülen idealarla doğrudan bağlantılı olmadığı halde, mantık yoluyla,

kavramsal varlıklar olarak kavranabilmektedir. Bu nedenle de birçok filozof bunları kavrarken, onların cismani olmayan idealarını kavradığını düşünmekteydi. Gerçekte ise durum farklıydı. Her şey, bir şey olduğu sürece ve hatta herhangi başka bir şeyle de bağlantılı (belirli bir madde) olduğu sürece kavranabilir. Örneğin, kavramsal bir varlık olarak insanı ele aldığımızda, aslında somut olarak var olan bir insan varlığını ele almaktayız; eğer o insanı, şahsi olarak değil de bir tür olarak düşünüyorsak, bu durumda onu kavramsal olarak, yani maddesel olmadan ele almaktayız. Bu demek değildir ki o nesne, ne kadar soyut olursa olsun, cismani olmayan bir varlıktır. Maddeyle birlikte olduğu sürece varlıklar kimlik ve şekil (cismani olurlar) edinirler; mantıklı yadsımaya göre bu böyledir, ama gerçek anlamda onsuz (maddeden bağımsız) değildir. Sonuncu durumda, cismani olmama durumu, gerçek *anlamda* var olan tözler için düşünülmektedir. Bizim için bir kavramı tek başına ele almak ya da onu düşünsel anlamda tasavvur etmek, yani onun varlığının bir parçası olmaktan dolayı ona eşlik eden diğer şeyden ayrıştırmadan, ama tanımda ayrıştırarak, kavramda ve gerçek varlığından ayırmadan kavramak zor olmamalıdır; çünkü birinin varlığı diğerinin varlığında bulunmamaktadır (mantıklı parça olarak). Bunların birlikteliği sonuç itibariyle dışsaldır, yani biri diğerine dışsal açıdan bağlıdır ve bu nedenle öbürü tarafından içerilmez.

Eski filozofların yanlışa düşmelerinin ikinci nedeni ise onların "*bir*" kavramı hakkındaki yanlış görüşleridir. Mantıklı olarak "insan" varlığını sadece bir kavramla ifade ederken aslında bunun rakamsal bir kavram olduğunu söylemek istemiyoruz; fakat bu kavramın birçok *bir*i (şahsı) içerdiğini de ifade etmiş oluyoruz ki böylece o göreceli olarak *çokluk*'u da dile getirmiş olmaktadır. Bu *bir*lik ilkesi tek bir kavram olan *baba* kavramı için de geçerlidir. Bu kavram birçok şeyin yerine geçebilir. Bu kelime örneğin, çocuklara göre ne kadar baba varsa, o kadar farklılık ifade etmektedir. Nitekim bu sorunu bir başka yerde ayrıntısıyla incelemiştik.

Birçok filozof, "Kavramlar, türleri çeşitliliğiyle ifade eder" ilkesini yanlış anlamış ve buradan hareketle de çeşitliliğin tek bir kavram olarak ifade edildiğini düşünmüştü. Biz ise bunu şöyle anlıyoruz: Eğer tek bir kavramı, maddeyi hesaba katmadan düşünsel olarak ele alırsak, bu durumda onu, başka bir maddeden ayrışmış olarak, yani türün maddeleşmişi olarak düşünüyoruz demektir. Bu ilke bütün kavramlar için geçerlidir. Eğer düşündüğümüz kavram, kavramsal düşünceden önce geliyorsa ve böylece zihinde yer ediniyorsa, bu durumda o, tek bir kavramın oluşmasını sağlamaktadır. Ama eğer o kavram diğerinden önce geliyor ve diğerinin oluşmasını engelliyorsa, yani diğerini yok ediyorsa bu durumda o cismani bir şey yaratamıyor demektir (o ne mantık içinde bir kavram ne de varlık mantığı içinde bir nesne yaratabilir), örneğin sıcaklık gibi. Ama o kendisini başka bir cisim üzerinden, örneğin nemli bir cisim üzerinden

ortaya koyuyorsa (mantık) bu durumda o sıcaklıktan başka bir şeyi meydana getirmekte; ama eğer o, zihinde daha önceden yer edinmişse ve hem varlıktan hem de nemden önce oluşmuşsa bu durumda ortaya başka bir kavram çıkar. Eğer söz konusu filozoflar *bir* kavramını bu anlamda düzgün anlasalardı, bu sayede yanılgılarını düzeltebilirler ve devam ettirmezlerdi.

Söz konusu filozofların yanılgılarının üçüncü nedeni ise onların bir konudaki bilgisizliğidir: Onların "söz konusu soyut cisim, belirlenmiş haliyle bir başkasıdır, *bir*dir ve tanım icabı da (somuttan farklı) ayrı bir cisimdir" iddiası tartışmalıdır. Bu durum, kendisine "Seni bir insan olarak algıladığımızda sen *bir* misin yoksa çok musun?" diye sorulduğunda, bazen bir, bazen de çok olduğunu söyleyerek yanlış cevap vermiş adamın durumuna düşmek demektir; insan, sadece insan olarak ele alındığında insandır ve bu da insan kavramından başka bir şey değildir. Ama *bir*lik ve *çok*luk, insan kavramından farklı bir şeydir. Bu sorunu daha önceden, ilişkilere dair bilgilere adım adım ilerleyerek sonuçlandırmıştık.

Yunanlı filozofların dördüncü yanılgısı ise şu cümlede ifade edilmişti: İnsanların özünün ezelî ve ebedî olduğunu söylediğimizde, bu aynı zamanda "insanın özü" ya *bir*dir ya da *çok*tur anlamına da gelmekteydi (söz konusu somut varlık ebedîdir). Onların görüşü eğer, "Bu biçimdeki bir varlık ya da çokluk, tek bir kavramı (akıl) ifade eder" deselerdi, doğru olurdu. Eğer söz konusu filozoflar, insanın "özünün" ebedî olduğuna dair inançlarında ısrar etselerdi, bu durumda bu iddia zorunlu olarak şu anlama gelirdi: O cisim hep aynı ve değişmeyen somut bir varlığa sahiptir. Görüldüğü gibi onlar, insanın ebedî varlığına dair öğretilerini bu nedenle ileri sürmüşlerdi.

Bu filozofların beşinci yanılgısı onların cismani şeylere ilişkin görüşleriydi. Onlara göre bir şey, cismani bir şeyden yaratılmışsa, o şey zorunlu olarak onu yaratan maddeden ayrışmak (onun zihinsel özü olarak) zorundadır. Ama eğer hem cismani şeyler yaratılmışsa ve hem de matematiksel içerikler maddeden bağımsız olarak var olabiliyorsa, bu durumda da yaratılan şeyler matematiksel içeriklerle aynı olmak zorunda değildir. Bunlar bazen yeni kategorilere ait olmayan tözler olabilmektedirler. Ayrıca bu filozoflar varlığın anlamını derinlemesine ortaya koyamadılar; bu nedenle de onlar matematiğe ait olan geometrinin kavramlarını tanımlarken, bunların kısmen fiziki cisme ihtiyaç duymamalarından dolayı, zorunlu olarak maddeye de ihtiyaç duyulmayacağını ileri sürmüşlerdi.

Sanırız bu açıklamalar ideaların özünü ortaya koymak için yeterlidir. Bunlar yukarıda açıkladığımız ilkelerdir. Şimdi de matematiksel kavramlardan hareketle idealar öğretisini oluşturan filozofların konusuna geçelim...

Leonardo da Vinci (1452-1519)

Rönesans döneminin ünlü sanatçısı, demokrat aydını, doğa bilimcisi ve felsefenin üstadı Leonardo da Vinci, materyalist felsefe tarihinde de önemli bir rol oynamıştı. Yaşamında sanat ve bilimi bu derece ustaca birleştiren bir başka aydın yok gibidir. Leonardo'nun felsefi ve siyasi tutumu, feodalizme karşı mücadele yürüten devrimci sınıfların siyasi programlarını yansıtır. O ayrıca, doğa bilimleri alanına uyguladığı devrimci materyalist yöntemleriyle, bilimin astroloji ve simyacılıktan kesin olarak ayrışmasını da sağlamıştır.

Yazı ve konuşmalarında o, "ateşin bütün yalanları, softaların ileri sürdüğü bütün safsataları, tıpkı ışığın karanlığı kovması gibi" yakacaktı.[394] Öyle ki, "Öbür dünyadan veya gaipten haber verenler, ahmaklıklarını ortaya koymaktan başka bir şey yapmıyorlar"dı...[395] "Cinler ve perilerle konuştuklarını iddia edenlerse, dilleri olmadan konuşabildiklerini iddia eden dilsizler kadar gülünçtüler."[396]

Feodal-dini ideolojiye karşı etkin bir tutum alan Leonardo, Katolik papazlarını hokkabazlıkla suçluyordu. Onların mutlak bilgiye sahip olduklarına dair iddialarını ise gülünç bulmaktaydı. O, hicvi kullanarak onların "Tanrının ışığıyla bütün sırlara vâkıf olduklarını" söylüyordu. Papaz ve keşişlerden nefret ediyor ve onların "cennette yer satarak insanları sömürdüklerini" ifşa ediyordu.[397]

Dünyanın evrenin merkezi olduğuna dair görüşleri ise kesin olarak reddediyordu. Ona göre, "dünya ne güneş sisteminin ne de evrenin" merkeziydi. Dünya, diğer gezegenler ve ay gibi sıradan bir taş yığınıydı. O, doğa olaylarına materyalistçe yaklaşıyor ve doğadaki her olayın kaynağında zorunlu bir nedenselliğin bulunduğunu belirtiyordu: "Zorunluluğun yasası doğayı eğitmekte ve düzenlemektedir. Zorunluluk doğanın temel ilkesidir, onun yaratıcısıdır, yönetenidir ve ebedî

394 Leonardo da Vinci, *Der Denker, Forscher und Poet, Auszüge,* aktaran Chrestomathie, *Aus Werken hervorragender Denker vor Marx und Engels*, Bd. I, SED Publikationsabteilung, Berlin, 1983, s. 181.

395 Age., s. 185.

396 Ges*chichte der Philosophie,* Bd. I, s. 277.

397 Age., s. 279.

yasasıdır." O da tıpkı Heraklit, Demokrit, Epikür ve Lukretius gibi doğanın duyu organlarımız üzerinde etkide bulunduğunu ve doğayla ilgili bilgiye de ancak bu yolla ulaşabildiğimizi belirtiyordu.[398]

Kitabi bilgileri önemsemekle birlikte o, deney ve insan gözlemine dayanan deneyimi bilimin ve gerçeğin yegâne ilkesi olarak kabul ediyordu. "İnsan deneyi esas almalıdır, çünkü o bilimin gerçek temelidir."[399] İnsanın bilimsel bilgilerinin, onun doğaya hükmetmesinin yegâne yolu olduğunu belirten Leonardo, görüşlerini bizzat geliştirdiği deneylerle de kanıtlıyordu. Dokuma makineleri, uçak ve paraşüt çizimleri, ilginç değirmen tasarımları, savaş aletleri, hidrodinamik makineler vs. onun yaptığı ve kullandığı araç ve yöntemlerdir.[400]

Felsefede diyalektik anlayışa başvuran Leonardo, "her canlının bedeninin durmaksızın öldüğünü, ama aynı zamanda yeniyi de doğurduğunu" ileri sürmekteydi. "Eğer öldüğü kadar yenisi üretilebilse yaşam dengede olurdu; tıpkı yanmakta olan bir mumun sürekli eriyerek, ışık ve duman üretmesi gibi" diyordu. Deney ve pratiğe çok önem vermekle birlikte teorinin sistemleştirilmesini de ihmal etmiyordu. Ona göre, "bilgiye başvurmadan pratiğe girişenler, dümen ve pusulaya sahip olmayan denizciler gibi"ydi.[401]

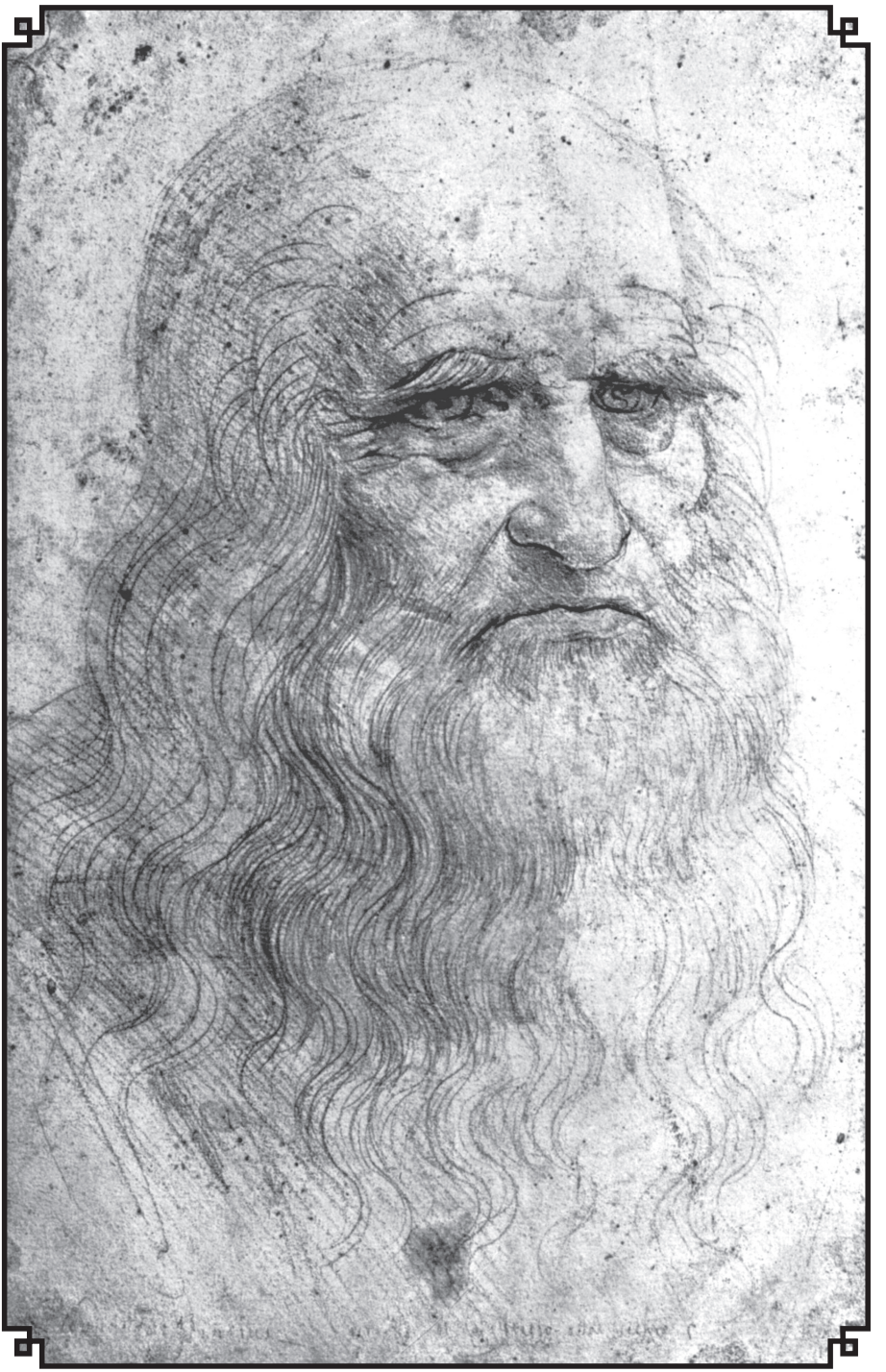
Onun materyalizme güç veren bilimsel görüş ve felsefi eserleri, yüzyıllar boyu felsefenin başyapıtları arasında yer aldı. Tezleri sadece onlarca kuşağın eğitilmesini sağlamadı; aynı zamanda feodalizme ve kraliyete karşı mücadele yürüten Rönesans ve aydınlanma döneminin aydınlarına yaşamıyla da esin kaynağı oldu.

398 Age., s. 277.

399 Leonardo da Vinci, *Der Denker, Forscher und Poet,* s. 177.

400 *Geschichte der Philosophie*, Bd. I, s. 279.

401 Leonardo da Vinci, *Der Denker, Forscher und Poet,* s. 177.



Leonardo Da Vinci

Düşünür, Bilim Adamı ve Şair

A. Bilim üzerine[402]

I. Teori ve Pratik üzerine...

Önce teori, sonra da onun üzerine pratik inşa edilmelidir.

II. Bilimin öncü konumuna ilişkin...

Bilim kaptandır, pratik ise askerler.

III. Hiçbir bilim adamının bilimden vazgeçemeyeceğine dair...

Pratiği bilim olmadan uygulayanların vay haline!

Bilimi kılavuz edinmeden pratiğe sevdalananlar, pusulası olmadan gemisini yürütendir. O nedenle onun gemisinin nereye gittiği hiçbir zaman belli olmaz.

Pratik her zaman iyi bir teorik zemin üzerinde yükselmelidir; tıpkı resme kılavuzluk eden perspektif ve giriş kapısı gibi, çünkü resim sanatı tesadüflerle ilerlemez.

IV. Teori ile pratik arasındaki ilişkiye ve salt teorinin tehlikeleri üzerine...

Ağırlık ölçme biliminin kendisinin pratiği tarafından yanıltılması.

402 Bu bölüm, *Leonardo da Vinci, Der Denker Forscher und Poet*. Nach den veröffentlichten Handschriften. Auswahl, Übersetzung, Einleitung von Marie Herzfeld, Verlegt bei Eugen Diederichs, Leipzig im Jahr des Heils 1904'ten alınmıştır.

Ağırlık ölçme biliminin kendisi pratiği tarafından yanıltılmaktadır, hatta çoğunlukla bu pratik, kendi bilimiyle bile uyumlu değildir, ama bu hâlâ düzeltilebilir. Bu düzeltme, kantar çubuğunun bir ucundaki ağırlık ve diğer ucundaki topuz ve çizgilerle gerçekleştirilebilir ki bunlarla da yeni bir bilim oluşturulabilir; eski filozoflar bu uçları, matematiğin doğasından hareketle çizgiler olarak belirlemişlerdi; bunlar çoğunlukla varlığı olmayan noktalar olarak algılanıyorlardı. Pratikte ise bunlar, tartının kendisinin ve üzerindeki ağırlığın birbirinden ayrıştırılabilmesi için hesaba katılmaktaydı.

Eskilerin ağırlık ölçme konusunda yanıldıklarını anladım; bu yanılgının kaynağı ise onların zanaatlarında kimi zaman çizgi yerine gerçek ağırlık, kimi zaman da düşünsel ve varlığı olmayan ağırlıklar kullanmalarıydı.

V. Lafın değil, gerçeklerin önemine dair ve Hümanistler üzerine...

Sonucu, yöntemiyle birlikte yok olan (ölen) bilimlerden uzak dur!

VI. Sadece matematiğin güvenilirliğine dair...

Matematiğin kullanılmadığı ya da matematikle birleştirilemeyen hiçbir yer [bilim dalı] güvenli değildir.

VII. Matematiğin bütün bilimlerin anası olduğuna dair...

Matematikçi olmayanlar [matematiği önemsemeyenler] beni okumasınlar!

VIII. Bütün bilimlerin deneyime dayanması gerektiğine dair...

Görüşlerini ve yukarıda not ettiklerini örneklerle temellendirmelisin; sadece görüş ileri sürmek yetmez; nitekim deneyden başka hiçbir çaren yoktur.

IX. İnsanın gözlem ve deneylerle ikna ettiğine dair...

Unutma ki suyun ne olduğunu ortaya koyarken önce deney yap, sonra nedenini açıkla.

X. Deneyin, bilimsel yasaların ve bağlantılarının ortaya konduğu planlı bir doğa taklidi olduğuna dair...

Deney, sanatsal bir harika olan doğayla insan türü arasındaki tercümandır; deney bize, doğanın ölümlüler üzerindeki uygulamalarını gösterir; o bize, zorunlu yasaların akıldan farklı bir şekilde işlemeyeceğinin yanı sıra onun etkisinin nasıl işlediğini de göstermektedir.

XI. Etkiye bakarak, nedenselliğin keşfedilmesine dair...

(İnşa edilmiş bir kantarın tanımından alınmıştır)

... Devam etmeden önce birkaç deney daha yapmalıyım; çünkü amacım [konuyu] önce deneyle ortaya koymak ve sonra da bunun nedenini göstermektir; böylece deneyin neden böylesi bir etkide bulunduğu görülecektir. İşte bu yöntem, doğanın etkisini araştıran bir bilim adamının yapması gereken şeydir; doğa bir sebepten dolayı belli bir etkide [deneyin sonucu] bulunduğunda, bilim adamı da bu yolu tersinden gitmelidir. Yani yukarıda açıkladığım gibi önce deneye girişmeli ve buradan hareketle de etkinin nedenselliğini ortaya koymalıdır.

XII. Ancak birkaç deneyden sonra kesin sonucun elde edilebileceğine dair...

Sakın ola ki tek bir deneyden sonra sonuçlar açıklamayasın! Deneyi birkaç kez daha tekrar et ve eğer hep aynı sonuçları alıyorsan, işte o zaman kesin sonuç elde ettin demektir.

XIII. Bizi yanıltanın izlenimler değil, fakat kesin hükümlerimiz olduğuna dair...

Sizi yanıltan deneyler değil, deneyimlerle kanıtlanmamış, fakat sizin deneylere yüklediğiniz hükümlerinizdir. Her bir başlangıcın, eğer süreç kesintiye uğramamışsa, zorunlu bir sonucu olan devamı vardır; ama eğer süreç kesintiye uğruyorsa ve elde edilen sonuç yukarıdaki sonuçtan farklıysa, bu durumda sonuç, kesintiye yol açan engelin büyüklüğü ve küçüklüğüne göre değişmiş demektir, bu da engelin başlangıçtan daha güçlü olduğu anlamına gelir.

Deneyimler yanılmaz, sadece öngörülerimizdeki beklentiler boşa çıkar. Deneylerin sonuçlarına öfkelenerek onların aldatıcı olduğunu söyleyenlerin kendileri yanılgı içindedirler. Bu durumda bırakın bu deneyleri ve ayakları yene basmayan önyargılarınıza geri dönün. Önyargılarınızı kanıtlama gücüne sahip olmayan deneylerin aldatıcı olduğunu söyleyeceğinize, kibirli halinize ve ahmakça arzularınızın beyhudeliğine bakın.

İnsanlar yanlış sonuçlar ortaya koyduklarını düşündükleri deneyimlere haksızlık ederek öfkelenmektedirler.

XIV. Tıpkı matematikteki gibi bilinenden bilinmeyene doğru gidilmesi gerektiğine dair...

Bir kanalı derinleştirmek istiyorsan bunu *Yöntem Üzerine* başlıklı kitaptakine göre uygulamalısın: Eğer bunları kanıtlamak istiyorsan, o zaman

sırtını önceden kanıtlanmış olan yasalara yaslamalısın ki işte o zaman her şey yolunda gider. Ama eğer her yasayı yeniden kanıtlamaya kalkarsan bu durumda her ilkeyi, yeniden geliştirmek gereken yeni araçlarla kanıtlamak zorunda kalacaksın ki bu durumda da 40 Kitap'ın düzeniyle şekillerin düzenini birbirine karıştırırsın; bu durumda da her şey, yani teori ile pratik arapsaçına döner.

XV. Deneyin yanı sıra mantıkla kanıtlamanın da bilimde geçerli bir kural olduğuna dair...

Bir bilim kapsamında ortaya konmuş olan genel bir kural, ondan önceki bir başat sonuca dayanıyorsa bunda eleştirecek hiçbir şey yoktur.

XVI. Deneyin, bilgi teorisinin basit bir aracı olduğuna dair...

Doğada hiçbir şey nedensiz değildir; nedenini kavra, o zaman deneye ihtiyaç duymazsın.

XVII. Bilgisini sağlam temele oturtmak isteyenlerin nedenselliğin en son noktasına kadar gitmesinin zorunluluğuna dair...

Kuşların uçma yasasını bilimsel olarak kavramak için önce rüzgârın yasalarını bilmek gerekir; nasıl ki suyun hareketinin yasalarını kendi üzerimizde hissediyorsak, aynı şekilde kanatların da rüzgârda nasıl hareket ettiğini anlayabiliriz.

XVIII. Her gerçek bilimin bize zihnimizin sınırlarını bilmeyi ve imkânsızı istememeyi öğrettiğine dair...

... Bu kurallar senin doğruyu yanlıştan ayırabilmen içindir; bunlar insanlara olabilecekleri gösteriyor; ölçülü olmayı, bilgisizliğe boğulmamayı, beyhudece uğraşmamayı ve sonra da karamsarlığa kapılmamayı öğretiyor.

XIX. Gerçek bilgiye ulaşmanın ancak bin yılda bir olduğuna dair...

Gerçek sadece zamanın kızıdır.

XX. Doğanın gizemlerinin bir anda elde edilemediğine dair...

Ey araştırmacı! Sakın ha doğanın kendiliğinden ortaya koyduklarını "buldum" diye bağırarak kendinle övünme! Ama zihninde kurduğun planların sonuçlarını kavrayabilmişsen ne mutlu sana!

XXI. Bilginin değerinin karakter ve hükme göre olduğuna dair...

Her elde edilen yeni bilgi zihne faydalıdır, çünkü böylece yer kaplayan boş şeyler atılmış, faydalılar da muhafaza edilmiş olur. Neyin iyi, neyin kötü olduğuna, onlar hakkında bilgi edinmeden karar veremiyoruz.

XXII. Kitaplardan alıntı yaparak bağlantıları ve neden-sonuç ilişkilerini gereksiz görenlerin gülünç haline dair...

Kitapları özetleyenler, bilgiye ve sevgiye zarar vermektedirler; çünkü sevginin nesnesi, bilginin kızıdır; demek ki bilgi ne kadar derin olursa aşk da o kadar ateşli olur; sevilecek bilginin sağlam olması isteniyorsa, o zaman bilginin birbiriyle ilişkili olan bütün parçalarının da sevilmesi gerekir. Peki görevi, bir konu hakkındaki bilgiyi derinlemesine kavramak olan birinin, bu konuya ait önemli bazı parçaları bir kenara atmasına ne diyeceğiz? Sabırsızlık, özetlerle övünen ahmaklığın anasıdır. Özete (bilgilere) pek heveslenenler, sanki yeterince uzun bir hayatları olmayacakmış gibi önemli bir bilgiyi, tıpkı bir insan bedeninin küçük bir tohumdan çıkması gibi çıkarmaya çalışmaktadırlar. Bu yetmezmiş gibi bir de evreni, hem parçalara bölerek hem de onu sarraf gibi tartarak, Tanrının hikmetine erişmeye çalışmaktadırlar.

İşte insanoğlunun ahmaklığı! Asıl bilmen gerekenin, sürekli yanında taşıdığın, ama bir türlü ayırdına varamadığın cahilliğin olduğunu bilmiyor musun? Softaların büyük bir çoğunluğunun yaptığı gibi hakikati içeren matematiği küçümseyerek, kendini aldattığını görmüyor musun? Peki mucizelerden kaçarak, insan zihninin kavrayamayacağı ve doğada bile kanıtlanamayacak şeyler hakkında yazılar döşenerek, harikalar mı yaratacaksın? Bir başka dehanın eserini tahrip ederek (kötüleyerek) harikalar yaratamayacağını bilmez misin? Süs ağacının dallarını kesen, onu gül kokulu yapraklarından mahrum bırakan ve muhteşem olayları anlatan tarih kitaplarının özetleyeni olarak nam salmış Jüstinyen gibi aynı hatayı tekrar ettiğinin farkında değil misin? Sabırsızlar, her zaman derin bilgileri özetleyerek kuşa çevirirlerken, zamanlarının olmadığını ileri sürerler; akıllılar ise zamanlarını doğanın ve toplumların derin bilgilerine ulaşmak için harcarlar. Bırakın sabredemeyenler hayvanlar âleminde kalsınlar. Bırakın onlar köpeklerin ve çakalların arasında gezinsin ve yağma işlerine baksınlar. Ve bırakın onları açlık içinde kıvranan zavallı hayvanlar takip etsinler ki belki onlardan biri, bir kış gününde, evinin kapısına kadar gelir ve onlar adına bir çanak yemek dilenir.

XXIII. Bilimin kurallarını küçümseyenlere dair...

Matematiğin yüksek öğretisini eleştirenler, kafa karışıklığından mustariptirler ve bu nedenle de softaların gevezelikten başka bir şey öğretmeyen öğretilerinin çelişkilerini ortadan kaldıramazlar.

XXIV. Dar kafalılara ve kibirli hümanistlere dair...

Bazılarının beni eğitim almadığımdan ve yeterince kitabi bilgiye sahip olmadığımdan dolayı küçümsediğini biliyorum. Sersemler! Bilmiyorlar mı ki ben de tıpkı Romalı aristokratların suratına bağıran Marius[403] gibi onlara şunu söyleyebilmekteyim: "Başkalarının emeğini kendisine mal ederek caka satanlar, edindikleri şeyin üstlerinde eğreti durduğunu görmüyorlar mı?" Onlar şimdi bana yapmak istediklerimi sözle ifade edecek kadar eğitime sahip olmadığımı söyleyeceklerdir. Ancak onlar benim konularımın, başkalarına ait sözlerden çok deneyimle kanıtlandığını da mı bilmiyorlar; ayrıca ünlü yazarların üstadı olanlarını ben de sayarım ve gerektiğinde onlara başvurmasını ben de bilirim.

XXV. Yeniden hümanistlere dair...

Her ne kadar ben, onlar kadar yazar tanımasam da gene de benin özelliğim, üstatların üstadı olanların tecrübesine sahip olmamdır. Bu insanlar böbünerek gezinmekte ve kendilerine değil, fakat başkalarına ait olan tecrübeye sığınarak etrafa caka satmaktadırlar; benim kendi tecrübelerimi ise değersiz bulmaktadırlar. Benim gibi buluşlar yapan birini bu kadar aşağıladıktan sonra, kim bilir buluşlar yapmamış ve hatta başkalarının eserlerinin borazanı ve kopyacısı olmaktan başka bir şey yapmayanlar, ne kadar aşağılanmalıdır.

XXVI. Hümanistlere, softalara ve kapıkulu olanlara dair...

Her kim ki tartışmada kendi aklına değil, fakat başka otoritelere başvuruyor, bu durumda o sadece aklında kalanı kullanmaktadır.

XXVII. Düşünce özgürlüğünün, düşünceye baskıdan daha önemli olduğuna dair...

İyi bilimler, doğası iyi bir ortamdan kaynaklanırlar; sebep, sonuçtan daha önemli olduğundan, kaynağı olmayan bir teoriye sahip olmaktansa, teorisi olmayan bir kaynağa (pratiğe) sahip olmak daha yararlıdır.

403 MÖ 2. yüzyılda yaşamış olan Gaius Marius, alt sınıflardan gelmesine rağmen Romalı birinin ulaşabileceği en yüksek mertebelere kadar tırmanmış bir devlet adamıdır. Yeterince kültür ve eğitime sahip olmadığı gerekçesiyle aristokratlar tarafından küçümsenen Marius, milis kuvvetlerini düzenleyerek profesyonel bir orduya geçiren askerî reformuyla ünlenmiştir.

XXVIII. Ukalaların el üstünde tutulmasına; araştırmacıların ve buluş yapanların aşağılanmasına dair...

Buluş yapanlarla insan ile doğa arasında aracılık yapanlar, ukalanın dümbeleğinden ve başkalarının kitaplarından alıntı yapanlar farklı değerlendirilmeli ve el üstünde tutulmalıdırlar, tıpkı aynadan uzakta olanla, aynaya yansıyanın aynı olmaması gibi, çünkü biri gerçektir, diğeri ise sadece bir yansı. Bunlar doğayla alakası olmayan, ama bir rastlantı sonucu araştırmacı kisvesi edinmiş olanlardır ki bunları rahatlıkla koyun sürülerine dâhil edebilirsin.

XXIX. Büyük düşünürlere çamur atarak yaşayan asalaklara dair...

Tekrar eden beş yöntem üzerine

Gramer ve bilim, eski bilim adamları hakkında şerh yazanlara karşı çıkarak üretilmiştir; kendilerini, yaşamayan bilim adamlarının şövalyesi olarak ilan edenler neden kendileri de bir buluş gerçekleştirmiyor? Kitaplar okuyarak kendilerini bilim adamı zannedenler ve üstatlarını yanlış argümanlarla eleştirmeye kalkanlar...

XXX. Doğaya ve gerçek bilgiye gözlerini kapayanların kendilerine verdikleri zarar hakkında...

Yaşamın sunduğu olanaklarla dünyanın güzelliklerini görmeyen ihtiraslı kişiler, en çok kendilerine zarar vermektedirler. Ama yaşamdan koptukları için ne bunlarda bir güzellik olur ne de bunların birine bir faydası dokunur.

XXXI. Hakikat üzerine...

Yalan, Tanrının güzelliklerinden ne kadar bahsederse bahsetsin gene de itibarsızdır, çünkü o, Tanrının merhametine sahip değildir; hakikatse, küçük ve basit şeylerden söz etse bile yücedir.

Şüphesiz yalanla hakikat arasındaki fark, aydınlıkla karanlık arasındaki fark gibidir; hakikat küçük ve sıradan gibi görünen şeylerden söz etse bile hem yücedir hem de erişilmez konulardan bahseden yalan ve belirsizliklerden katbekat üstündür. Yalan, zihnimizin beşinci elementi olsaydı bile, şeyler hakkındaki hakikat, yükseklerde uçan dehaların değil, fakat ince zekâların en yüce besin kaynağı olurdu.

Ancak senin gibi hayaller içinde yaşayanlar, hakikati içeren doğal şeylere bakmazlar, fakat softaların, hokkabazların ve kibirlilerin söylediklerine aldanırlar.

XXXII. Şeylerin görünür hallerine dair...

Element nedir? İnsanın yaptığı tanım, kimi zaman elementin özüne uygun olmayabilir; ama onun etkisinin ne olduğu çoğunlukla bilinmektedir.

XXXIII. Doğanın deneyimlerimizden daha derin olduğuna dair...

Doğa deneyimle sabitlenemeyen sayısız sebep barındırır (*La natura e piena d'infite ragioni che non furono mai in isperienza*).

B. Felsefi düşünceleri

I. Leonardo ve Tanrı hakkında...

Tanrım, birincisi sana, sevgiyi akılla donattığın için itaat ediyorum; ikincisi de insanların yaşamlarını hem kısaltabildiğin hem de uzatabildiğin için.

II. Tanrı ve doğanın tinsel akıl barındırdığına dair...

Bedenimiz Tanrıya, Tanrı da tine bağımlıdır.

III. Tinin etkisini, beden üzerinden göstermesine dair...

Tin, bedenin çürümesiyle yok olmaz; o, müzik aletinin tınısını ileten havaya benzer; nasıl ki ses borusunun biri bozulduğunda orgdan kötü ses çıkarsa, onun etkisi de öyledir.

IV. Metafiziğe dair...

Tin üzerine

Dünyanın, kendisine karşı hareketinde çarpışma olur, fakat çarpışan parçalarda herhangi bir sarsıntı meydana gelmez.

Suyun, su ile çarpıştığı yerin çok uzağında daireler oluşur; ses havada daha da uzağa gider; ateş (ısı) daha da fazla; tin ise evreni dolaşır, ancak etkisi sonlu olması nedeniyle sınırsız değildir.

V. Tümevarım üzerine...

Eğer etki, mükemmel olanı nedensellik nedeniyle meydana getiriyorsa, o halde tepkinin mükemmeli meydana getirmesinin nedeni onu var eden kuvvettir.

Her parça varlığını, içinde rahat edeceği bütünle birleştirir.

Her parça daima, mükemmel olmayan halinden kurtulmak için bütünüyle birleşmeye eğilim gösterir.

Tin, bedeniyle bir olmayı arzular, çünkü bedenin uzuvları olmadan ne bir şey yapabilir ne de bir şey hissedebilir.

VI. Varlığın özü üzerine...

Bak! İnsan hep yeniden yurduna dönmeyi, yani eski durumuna yeniden kavuşmayı arzular ve umut eder; insan, tıpkı ışığa uçan kelebek gibi hep yeni bir ilkbaharı, yeni bir yazı, yeni ayları ve yılları arzular; onların gelişini iple çeker! Ama bilmez ki o, aslında kendi yokoluşunu arzulamaktadır; ama bu arzu, özün kendisidir; tinin cenderesinde sıkılan şeylerin ruhudur; bu, insan bedeninin yaratıcısına yeniden dönme arzusudur. Bunu bilmen çok önemlidir, çünkü bu arzu, doğaya eşlik eden özün ta kendisidir; insan ise dünyanın küçük bir kopyasıdır.

VII. Doğanın işareti üzerine...

Doğa, zihnin yer alacağı bedenin büyüklüğünü, ondaki yaşam belirtisinden önce hazırlar.

VIII. Şeylerdeki en son nedenselliğin kaynağına dair...

Nehirde akan su, ya çağırılmıştır ya kovalanmaktadır ya da kendiliğinden hareket etmektedir. Eğer o çağırılmışsa, ki biz buna, biri onu yanına çağırdı diyelim, peki onu kim çağırmaktadır? Eğer kovalanmaktaysa, onu kim kovalamaktadır? Eğer o kendiliğinden hareket ediyorsa bu durumda o, kendi başına karar veriyor demektir; ama biçimi sürekli değişime uğrayan maddelerin karar vermesi olanaksızdır, çünkü bu türden maddelerde akıl bulunmaz.

IX. Doğayı düzeltmeye uğraşan insana dair...

Atların burunlarını kesmek istemek gülünç olmakla birdir. Bazı ahmaklar bu geleneği, doğanın ihmal ettiği bir hatasını düzelttiklerini düşündüklerinden dolayı sürdürmektedirler. Doğa, uzun olan iki burun deliğini, akciğerin her bir parçası yeterli derecede hava alsın diye yaratmıştır; eğer burun delikleri olmasaydı bu durumda bu işlevi ağız yerine getirmek zorunda kalırdı. Bana "Mademki bu işlevi ağız da yerine getirebiliyor, o halde neden ayrıca burun delikleri de oluşmuş ki" diye sormamış mıydın? Ben de sana "Ağız yemekle meşgulken, burun delikleri havayı iletsin diye yaratılmıştır" dememiş miydim?

X. Simyacılar hakkında...

Doğayı yanlış yorumlayan hokkabazlar, cıvanın bütün metallerin ana maddesi olduğunu ileri sürüyorlar; hâlbuki doğa, farklı maddeleri yaratmak için onlara farklı özler vermektedir.

XI. Gaipten haber verenler hakkında...

İnsanların ürettikleri en akıl almaz yalan, cinlerle konuştuklarına ya da gaipten haber alabildiklerine dair olanıdır; bunlar, doğal şeyleri yarattıklarını sanan simyacıların kardeşidirler. Bunlar aşağılanmaktan başka bir davranışı hak etmiyorlar, çünkü yalandan başka bir şey üretmiyorlar; onlar simyacılar gibi doğaya ait küçük şeyler üretmiyor ya da cam kâse gibi insan elinin ürettiği gerekli araçları kullanmıyorlar. Fakat cehalet ve hurafelerden destek alan gaipten haber alma numaraları, bir de cahil yığınların yalancı şahitliğiyle birleşince doğal olarak kendinden söz ettirmektedir; bunların gerçek olduğuna dair kitaplar dolusu yazılar yazılıyor; güya ruh, konuşmak için gerekli olan organik bir araç olmadan da, yani dil olmadan da konuşabiliyormuş; güya taşınamaz kadar ağır bir yükü taşıyabiliyormuş; gök gürültüsü yaratabiliyor, yağmurlar yağdırabiliyormuş; ve hatta insanlar kediye, kurda ve diğer hayvanlara dönüşebiliyormuş.

Hâlbuki, aklı kıt olanların inandıkları gibi, cinlerle konuşmalar gerçek olsa, bu yeryüzünde yaşayan insanlık için ne kadar zararlar ve faydalar sağlayabilirdi; eğer bunlar gerçek olsaydı, yani insan sakin bir anı birbirine katabilseydi, zifirî karanlığı bir anda apaydınlık yapabilseydi ya da bir anda karanlıklar içinde şimşekler çakabilseydi, gökleri gürletse ve fırtınalar koparsa, kocaman evleri, ormanları ve güçlü ağaçları kökünden koparabilse, orduları darmadağın edebilse ve ayrıca köylülere zarar verebilse, onların bütün emeğini mahvedebilse; bu durumda acaba savaşlar nasıl olurdu, mesela tarlaları mahvederek düşmanını küçük düşürebilse? Deniz savaşları nasıl olurdu ve bu hangi savaşla kıyaslanabilirdi? Hemen söyleyeyim: Rüzgâra ve fırtınalara hükmeden bütün savaş filolarını deniz dibine yollardı. Tabii ki böyle bir güce sahip olan, halklara hükmederdi ve bu kadar zararlı olan bir gücün karşısında hiçbir insani zihin duramazdı. Toprağın bağrında gizli olan bütün servetler ve hazineler onun olurdu; hiçbir sağlam kale ve sur, gaipten haber alanların önünde bir engel teşkil edemezdi. O kendisini rüzgârlara, doğudan batıya ve gökyüzünün her yanına taşıtırdı. Peki insan niye bu kadar geniş bir alana yayılmak ister ki? Peki bu yeteneğe sahip olanın yapamayacağı başka ne olabilirdi? Neredeyse hiçbir şey; ölüleri diriltmekten başka. Demek ki bunun, eğer bütün bunlar doğruysa, yararları da vardır, zararları da. Peki bütün bunlar doğruysa, o zaman gaipten haber verenler, neden ölüler diyarına

gönderilmekten kurtularak, insanların yanında kalamadı? Ama şunu çok iyi biliyorum ki bu yeteneğe sahip olanlar, o kadar kabarık bir iştaha sahipler ki bunlar, bu iştahla dünyayı da Tanrıyı da bitirirler. Ayrıca gaipten haber verenler, insanların yanında kalamadıklarına göre bunlar ya hiç yaşamadılar ya da aklın tanımına göre, maddi bir öze sahip olmadıkları için, hiç de olmayacaklardır; elementler arasında bedene sahip olmayan herhangi bir madde bulunmamaktadır; bedenin olmadığı yerde boşluk vardır, ki elementler arasında boşluk yoktur, çünkü her boşluk anında bir başka madde tarafından doldurulur.

Geç bunları...

XII. Cinler üzerine...

Şimdiye kadar gerisin geriye, madde üzerinde belli bir güce sahip olan ruhun tanımını sorguladık; çünkü o, ne kendi kendine var olabilir ne de kendiliğinden hareket edebilir. Eğer onun, kendi hareketiyle var olabileceğini iddia ediyorsan, bu durumda o, unsurların bir parçası olamaz; eğer ruh, maddesiz bir nicelik olsaydı, bu durumda söz konusu nicelik, bir boşluk olurdu ki doğa, boşluk kabul etmez. Eğer buna rağmen olsaydı, bu durumda o, içinde vakum barındırırdı ki bu da söz konusu unsurun yıkımı olurdu.

Ağırlık kavramının tanımı şu şekildeydi: "Ağırlık, bir element tarafından çekilen veya itilen bir elementin yarattığı dışsal bir güçtür." Buradan da görüleceği gibi, kendi kendine yaslanamayan bir element, daha yüksek bir elemente, yani kendisinden daha hafif bir elemente yaslanmaktadır; suyun bir parçası diğer parçalardan ne daha fazla, ne de daha az bir ağırlığa sahiptir; ama onu havayla karıştırırsan, bu durumda o kendi ağırlığını kaybeder, yani suyun (taneciklerin) arasında boşluklar meydana gelir ki bu boşluklar su olmayacaktır ve bu da onun yıkımı demektir. Eğer ruh da elementlerin bir parçası olsaydı, o zaman o da sürekli bir boşluk ihtiva edecekti ki bu durumda o, ta ki boşluktan kurtulana kadar durmaksızın gökyüzüne uçacaktı.

XIII. Ruh, elementler arasında bir şekil mi ediniyor?

Acaba ruh, elementler arasında bir şekil mi alıyor? Kanıtladığımız gibi ruh, kendiliğinden, yani bir şekle sahip olmadan ne elementlerin arasında kalabilir ne de isteyerek ki bu yukarıya doğru bile olsa, hareket edebilir. Ama şunu söyleyebiliriz: Ya peki bu ruh, havanın şeklini alıyor ve bu nedenle de onun içinde erimek zorunda kalıyorsa? Ama eğer o, havayla birleşik bir durumda kalsaydı, bu durumda da yukarıda bahsettiğimiz gibi bir boşluğun meydana gelmesiyle havanın dışına düşecekti. Bu nedenle, yani havanın dışına düşmemek için belli miktarda havayı kendi içinde eritmek zorunda ka-

lacaktı. Eğer o, havayla birleşseydi o zaman da iki istenmeyen durum ortaya çıkardı: O, karıştığı havayı hafifletir ki bu durumda hava hızla göğe doğru yükselir ve böylece havanın dışına düşer, çünkü havanın kendisi de ikiye ayrışacaktır ve bu durumda onun da doğası dönüşüme uğrayarak, başka bir şeye dönüşmüş olacaktır; böylece o özelliklerini kaybederek başkalaşacaktı. Ayrıca üçüncü bir istenmeyen durum daha ortaya çıkacaktı: Havanın şeklini aldığı andan itibaren ruh, rüzgârın etkisine açık hale gelecekti; bu durumda rüzgâr, arınmış olan hava parçacıklarını sürekli başka hava parçacıklarıyla karıştıracak, havayı oradan buraya sürükleyecek ve böylece hava parçacıklarını birbirinden koparacak, kirletecekti. Bu nedenle de havanın şeklini almış olan ruh da sürekli ayrıştırılacak, darmadağın olacak ve böylece içine girdiği havayla birlikte parçalanmaya uğrayacaktı.

XIV. Ruhun, havanın şeklini alarak hareket edebilmesi üzerine...

Acaba havanın şeklini alan ruh, kendiliğinden hareket edebilir mi? Havanın niceliğini edinen ruhun, içinde eridiği havayı hareket ettirmesi imkânsızdır; bu durumu bir yerde şöyle açıklamıştık: "Ruh, şeklini aldığı havanın niceliğini hafifletir"; hafifleyen hava da diğer havanın üstüne çıkar, böylece, yani ruhun bilinçli müdahalesiyle değil, fakat havanın hafiflemesi nedeniyle bir hareket meydana gelir; eğer bu hareket, ruhun bilinçli hareketi değilse, fakat hafiflemekten kaynaklanıyorsa ve bu hava rüzgâra karışıyorsa, o zaman bu hareket, az önceki 3. istenmeyen durumda olduğu gibi, havayla karışmış olan ruh değil, havayı harekete geçiren rüzgâr tarafından gerçekleştirilmiş olacaktı.

XV. Ruhun konuşabilmesi üzerine...

Ruhun konuşup konuşamadığını gösterebilmek için önce sesin ne olduğunu ve nasıl meydana geldiğini anlatmamız gerekiyor: Ses, katı ya da yoğun bir maddeye sürtünen havanın bir hareketidir; ya da katı bir maddenin havaya dokunmasıdır ki bu da aynı anlama gelir; yani katı bir madde, hafif bir maddeyle temas halinde onu yoğunlaştırır ve böylece kendisinde bir direnç yaratır, ya da hafif bir madde başka bir maddeyle temas halinde yoğunlaşarak bir ses ve gürültü meydana getirir; ses ve mırıltı, hafif olan maddenin içindeki ağır hareket sayesinde meydana gelir, tıpkı havada ses meydana getiren büyük ateş gibi; gürültü, hafif bir maddenin hafif bir madde içinde yarattığı sestir; ses, hafif bir maddenin başka hafif bir maddenin içine sızarak onu yoğunlaştırmasıyla meydana gelir, tıpkı bir patlama anında ateşin havayla çarpışması gibi; aynı şekilde bulutun içinden çıkan ateş, havaya çarpmakta ve böylece gök gürültüsüyle birlikte şimşek çakmasına neden olmaktadır. Öyleyse ruh da, havayı harekete geçirmeden herhangi bir ses

yaratamaz, çünkü ne onda hava var ne de o, içermediği halde kendisindeki havayı dışarı atabilir; eğer o havayla karışmışsa bu durumda ses yaratabilmek için havayı yoğunlaştırmalıdır, ancak kendisi herhangi bir niceliğe (katı) sahip olmadığı için de bunu yapamaz; bu durumda dördüncü durum ortaya çıkmaktadır: "Katı bir noktadan (yerden) kaynaklanmayan hafif bir madde hareket edemez. Özellikle de bu element, kendi içinde merkezkaç bir hareket yaratmadan, söz konusu hareketi meydana getiremez. Böylesi bir hareketi ancak maddenin bir noktadan hareketle tıpkı suyun altında bir süngerin elle sıkılması ve bu esnada su taneciklerinin parmakların arasından düzenli bir şekilde kaçışması gibi adım adım yaratabilir."

Acaba ruh, sesi, hareket sayesinde mi yaratmaktadır? O acaba nasıl görülebilir ve duyulabilir? Sesin dalgaları havada, tıpkı gözün önünden resimlerin akması gibi akmaktadır...

XVI. Sonuç...

Havanın hareketi ve sarsıntısı olmadan ses de olamaz; herhangi bir araç olmadan ses de hareket ettirilemez; cismani olmayan hiçbir araç olamaz; eğer bunlar doğruysa, bu durumda ruhun ne sesi, ne biçimi ne de gücü olabilir; eğer o herhangi bir cismani şekil edinseydi, bu durumda da giriş kapıları kapalı olacağından ne başka bir madde tarafından içerilirdi ne de kendisi başka bir maddeye sızabilirdi; eğer biri, "Ruh, yoğunlaştırılmış hava sayesinde şekiller almaktadır ve böylece hem ses yaratmakta hem de güce kavuşmaktadır" derse, ona şu yanıtı verirdim: "Kas ve kemiğin olmadığı yerde güç de olamaz ve özellikle de kafadan uydurulmuş bir ruhun hareketi hiç olamaz."

Şarlatanların deneyle kanıtlanmamış öğretilerinden kaçının!

XVII. Aynı şeyler üzerine...

Ey matematikçiler! Bu yanılgıları aydınlatın!

Ruhun sesi olamaz, çünkü sesin olduğu yerde cisim de olur ve cismin olduğu yerde boşluk da doldurulmuş olur ki böylece boşluğun arkasındaki şey de göze görünmez olur. Yani (madde içeren) cisimler kendisiyle birlikte etrafındaki havayı da görüntüsüyle doldurur.

XVIII. Duyu ve akıl üzerine...

Duyular dünyevidir, akılsa duyuları gözlemlerken onun üstünde yer alır.

XIX. Aldanmaya dair...

Uzun bir zaman önce olan olaylar hakkındaki değerlendirmelerimiz ya olayların tabiatına ya da yaşanan zaman süresine uygun olamaz; geçmişte

yaşanan çoğu şeyler bize çok yakın bir zamanda olmuş gibi gelmektedir veya yakın bir zamanda olmuş olaylar, yaşımızın ilerlemesi nedeniyle bize çok eskiden olmuş gibi gelecektir. Aynı şekilde güneşin aydınlatması nedeniyle gözümüze çarpan bazı şeyler uzakta olduğu halde yakın gibi, yakındaki şeyler de uzak gibi gelmektedir.

XX. Ağrı ve işlevi üzerine...

Eğer doğa, bitkilere ağrı hissi verseydi, o zaman onların hareket etmesini önleyecek araçlar da yaratmış olurdu; çünkü aksi takdirde onlar, hareket ettiklerinde önlerindeki nesnelere çarparak yıkımlarına neden olacaklardı; bu nedenle bitkiler, hayvanlardaki gibi ağrıyı hissetmezler, çünkü aksi takdirde onlar dalları kırıldığında ağrı hissederlerdi.

XXI. Aynı şeyler hakkında...

Edindiğimiz her bilginin kaynağı duyularımızdadır.

XXII. Öbür yönden bakmak üzerine...

En çok hissedilen yerde en büyük fedakârlıklar vardır.

XXIII. Beden ve ruhun karşılıklı ilişkisi üzerine...

Eğer biri bedeninde ruhun nasıl bulunduğunu bilmek istiyorsa, o zaman o, bedeninin ev sakinini (ruhunu) her gün nasıl kullandığına bakmalıdır; eğer ev sakini düzensiz ve karmakarışıksa bu durumda ruhla bütünleşmiş beden de o şekilde düzensiz ve dağınık olurdu.

XXIV. Yoğun zihinsel etkinlikten anlamayan insanlar hakkında...

Bazı insanlar, yiyecek deposundan, çöp yığınından veya dışkı boşaltan bir aracıdan başka bir şey değildir; bunlar dışkı ve idrar yığını olmanın ötesinde bir şey olmamaktadırlar; onlar için dünyada uğruna yaşanacak bir erdem de bulunmamaktadır.

XXV. Yeryüzündeki en adi varlığın insan olduğuna dair...

Sen bana hayvanlar kralını tarif ediyorsun, ama bana göreyse hayvanların kralı insandır ki sen de onların şahı sayılırsın; eğer sen hayvanı öldürmediysen, bil ki sen onu, tadına bakacağın yavrularını sana versin diye öldürmedin; hatta eğer bana doğrusunu söyleme izni verilseydi, senin bütün hayvanların mezar kazıcısı olduğunu da söylerdim. En iyisi mi insani alanda kalalım ve hiçbir hayvanın aşağılık bir şekilde kendi türünü yemediğini de teslim edelim; ne var ki beyinsiz olan bazılarının (bazı insanların yavrularını yedikleri

gibi)[404] dışında, özellikle yırtıcı hayvan türlerinde, aslan, leopar, panter ve yaban kedisi gibi, bu türlerin kendi yavrularını yediğine rastlanmamaktadır. Ama sen yavrularının dışında babanı, anneni, kardeşlerini ve arkadaşlarını da yersin, hatta onlar sana yetmezse, başka adalara avlanmaya da gidersin ve oradaki insanları soyar, yarı çıplak midene indirirsin. Peki doğa, beslenmen için sana yeterince yiyecek vermiyor mu? Ya da bu türden sıradan yiyecekler senin açlığını dindiremiyorsa, Platina'nın[405] ve diğer başka yemek uzmanlarının bahsettiği türlerle de mi yapamıyorsun?

XXVI. Doğanın bir hayvanın diğer bir hayvanı yiyerek beslenmesini neden önlemediğine dair...

Doğa, bir hayvanın diğer bir hayvanı yiyerek beslenmesini neden önlemedi? Doğa, yeni yaşam ve biçim yaratmayı büyük bir hazla yapmaktadır, çünkü o böylece dünyanın yeni ürünlerle dolduğunu görmüştü; ancak yeni meydana gelenler ölenlerden daha hızlı çoğalmaktaydı; bu nedenle de o bazı hayvanların diğer hayvanlar için besin kaynağı olmalarını öngörmüştü; hatta bu da yeterli gelmediğinde zehirli gazlar ve bulaşıcı hastalıklar yaratarak, hem hayvanların hızla çoğalmasını, hem de hayvanların yiyemediği insanların aşırı çoğalmasını engellemektedir; çünkü nedensellik ortadan kalkınca sonuç da ortadan kalkmaktadır. Demek ki yeryüzü, sürekli çoğalmayı düzenlemek için bazı hayatlara son vermektedir. Senin de kanıtıyla gösterdiğin gibi bazen sonuçlar sebepleri dengelerler; hayvanlar yeryüzünün örnek canlılarıdır.

XXVII. Zamanın felsefi bir kavram olmasına dair...

Zamanın geometriden ayrılan niteliğine ilişkin yazılar kaleme al.

XXVIII. Zaman üzerine...

Zaman, daimi niceliklere dâhil edildiği halde, görünmez olduğu ve herhangi bir şekle sahip olmadığı için tam da, maddelerin şekilleri ve sonsuz çeşitliliklerle ilgili olan geometrik sayılarla anılmaz; çünkü geometrik sayılar her zaman görünür ve şekli olan şeylerle ilgilidir. Ancak zaman, geometrinin sadece ilk bölümüyle, yani nokta ve çizgisiyle örtüşmektedir. Zamanın herhangi bir anı, momentle kıyaslanabilir; çizgi de zamanın niceliğinin süresiyle. Nasıl ki nokta, belli bir çizginin başlangıç ve sonuysa, an da belli bir zaman süresinin başlangıç ve sonunun ifade eder; eğer çizgi sonsuz bölünebiliyorsa,

404 Amerika'yı keşfinden dönen Amerigo Vespucci, 1503 yılındaki mektuplarında Kızılderililerin bu türden geleneklere sahip olduklarından bahsetmekteydi. Leonardo da bu türden havadislere atıfta bulunmaktadır.

405 Leonardo burada Platina diye anılan ünlü hümanist Bartolomeo Sacchi'nin yabancı coğrafyalar ve insan toplulukları üzerine yazdığı kitaplarına atıfta bulunmaktadır.

bu durum zamanın süresine de yabancı değildir; nasıl ki çizginin parçaları birbiriyle ölçülebiliyorsa, zamanın parçaları da birbiriyle ölçülebilir.

XXIX. Zamanın kesin ölçülmesine dair...

Bir saatin 3 bin parçaya bölünmüş olduğunu düşün; bunu saatle, yani ağırlığı karşı tarafa alarak veya öbür tarafı hafifleterek yapabilirsin.

XXX. Yeni bir saat türünün tasarımına ilişkin...

... Hani her an yaşadığımız ve boşuna vakit geçirmediğimiz, bir övgü almak ve arkamızdan bir anı bırakmak için didinip durduğumuz şu kahrolası günleri bölmek ve ölçmek için yeterince yöntem ve yordam bulunmaktadır.

XXXI. Hiçlik üzerine...

Sürekliliği olan her nicelik, düşünsel anlamda sonsuz parçaya bölünebilir.

(Bizi çevreleyen büyük şeyler içinde hiçlik en büyük yeri kaplamaktadır. Onun makamı, varlığı hiçliğe kadar uzanmaktadır ki özü, hem geçmiş hem de gelecek zaman içindedir, ama onda şu an yoktur. Bu hiçlik parçası, bütünü kapsamaktadır, bütün de parçayı ve bölünen bölünmeyeni; toplamı hem bölmede hem çarpmada hem toplamada hem de çıkarmada aynıdır, tıpkı matematikçilerin onuncu rakamı olan sıfırın (0) temsil ettiği gibi. Ama onun etkisi doğanın maddi olgularına kadar uzanmaz.

(Hiçlik olarak ifade edilen şey, sadece zamanda ve kelimelerde mevcuttur; zamanının içinde sadece geçmiş ve gelecek olarak vardır ve içinde bulunduğumuz anı hiçbir şekilde kapsamaz. Aynı şekilde hiçliği ve imkânsızı ifade eden kelimeleri de kapsamaz.)

Hiçlik tahtını, zamanın içinde sadece geçmiş ve gelecekte kurar, ama hükmü şu ana geçmez; aynı şekilde hükmü, doğadaki imkânsız olanda, yani nereden, nereye, ne denirse densin, eğer hiçliği ifade ediyorsa geçer. Ama hiçliğin, yani boşluğun olduğu yerde o da bulunur.

XXXII. Geçici olmak üzerine...

İnsanlar gereksiz yere zamanın elimizin altından hızla kayıp gittiğinden yakınmaktadırlar; bilmiyorlar mı ki geçmiş bize aynı zamanda güzel şeyler de yaşatmıştı. Ama doğanın bize bahşettiği hatırlama sayesinde geçmişte yaşananları daha dünkü gibi anımsarız.

XXXIII. Bugün üzerine...

Irmağın, akarken elimize dokunan suyu, hem geçip akan suyun son bölümüdür hem de yeni akmakta olan suyun başlangıcı: yani şu anki zaman.

XXXIV. Sonsuzluk üzerine...

Hangi şey yoktur ki var olduğunda da mevcut olmasın?

O sonsuzluktur ki var olduğunda, sonlu ve sınırlı olacaktır; çünkü var olanın maddesel bir sınırı olur; ama yok olanın ne sınırı ne de sonu olur.

XXXV. Şeylerin birliğine dair...

Anaksagoras diyor ki: Her şey bir şeyden türer ve her şey de bir şeye dönüşür; her şey eninde sonunda bir başka şeye varır, çünkü sonuçta bütün elementlerin hepsi ortak elementten meydana gelmektedir.

XXXVI. Ne nedir üzerine...

Bak şu ışığa ve güzelliğini keşfet. Kıs gözlerini ve yeniden bak ona; onda gördüğün şey az önce yoktu, onda olan da artık son buldu.

XXXVII. Nokta ve hiçlik üzerine...

Nokta üzerine

Hiçlik varlığın yokluğudur veya şeylerin yokluğudur. Nokta varlığın ve şeyin sonudur.

XXXVIII. Sıfır üzerine...

Hiçliğin (sıfır) ortası yoktur ve sonu da hiçtir (sıfır).

XXXIX. Dünyada önemsiz şeylerin yokluğu üzerine...

İki zayıf, birbirine yaslanarak bir güçlü eder. Yani dünyanın bir yarısı diğer yarısını dengede tutmaktadır.

Dünyayı hareket halinde tutmayan, bölünmeyen şey yoktur.

XL. Önemsiz gibi görünen şeylerin değeri hakkında...

Ey insanoğlu! Eserimde ortaya koyduğum doğanın büyük mucizelerini gördükten sonra bunları değersiz bulduğunu söylediğinde bil ki bütün emeğimi mahvediyorsun; ve düşün bir insanı, senin için yapmış olduğu sanat eserlerine rağmen öldürmenin ne kadar ahlaksızca bir şey olduğunu; ve sonuçta bunun, o mimari eserlerin ruhunun yanında hiçbir anlam ifade etmediğini gör; ve gerçekten, nasıl olursa olsun, senin yaşamasına izin vereceğin o eserlerin, tanrısal eserler olduğunu da bil; eğer sen salt kötülükten ve öfkeden dolayı söndüreceğin insanın yaşamasını istemiyorsan, bil ki sen de yaşamayı hak etmiyorsundur.

Erasmus
(1469-1536)



Bir hümanistin deliliğe çağrısı

15. yüzyılın başından itibaren okyanuslara hâkim olmaya başlayan İngiltere ve Hollanda, aynı zamanda bilimsel, felsefi ve kültürel atılımların da başını çekmeye başlamıştı. Bu arada Rotterdam da, skolastik düşünceye karşı mücadele eden Rönesans aydınlarının merkezi haline gelmişti. Birçok aydının yanı sıra o dönemde skolastik düşünceye karşı mücadele eden ilerici aydınlardan biri de Rotterdamlı Erasmus'tu. Rönesans döneminde kültür ve yazın dünyasının tartışılmaz otoritesi Erasmus'tu. Onun günde en az 1000 kelime yazı kaleme aldığı söylenir. O, derin bilgisiyle kilisenin gerici ve hurafelerle bezenmiş öğretisine karşı savaş açmıştı.

Yetim büyümesi, vasileri tarafından papaz olmaya zorlanması onu küçük yaştan itibaren okumaya sevk etmişti. Manastıra kapatılınca da bütün zamanını felsefeye vermiş, Yunan ve Latin edebiyatını derinlemesine araştırmıştı. Manastır hayatı, onun yaşamının en ilginç dönemeçlerindendir.

Sonradan kendi yetenek ve olanaklarına dayanarak Paris'te üniversiteye gitmeye başlayan Erasmus, 1495 yılından itibaren manastır hayatına, bir daha dönmemecesine sırtını dönmüştü. Ardı ardına çeviriler yapan, özellikle de Paris'te yaşayan İngilizlere dersler veren Erasmus, bu arada Avrupa'nın en ünlü hümanistleri ile de tanışma olanağına kavuşmuştu.

15. yüzyılın sonunda İngiltere'ye yaptığı ziyaret, ona yeni dostlukların kapılarını aralamıştı. Bu arada İngiltere'de önce üniversite çevresinde, sonraları ise saray çevrelerinde günden güne tanınmaya başlayan ve sonradan İngiltere başbakanı olacak olan Thomas More'un bütün bir yaşam boyu sürecek olan arkadaşlığını da edinmişti.

Erasmus, bu süreçte Avrupa başkentlerinin kütüphanelerini dolaşarak hem bilgisini derinleştirmiş hem de bu kentlerde yeni fikirler ve aydınlar ile karşılaşmıştı. Antikçağın en ünlü hicivcilerinden Malatyalı Lukianus'un tarzına benzer bir üslup

edinen Erasmus yazılarında, içinde yaşadığı dünyanın maskaralıklarını ve sahteliklerini ve özellikle de Katolik kilisesinin ikiyüzlülüklerini bir bir ortaya sermeye başlamıştı.

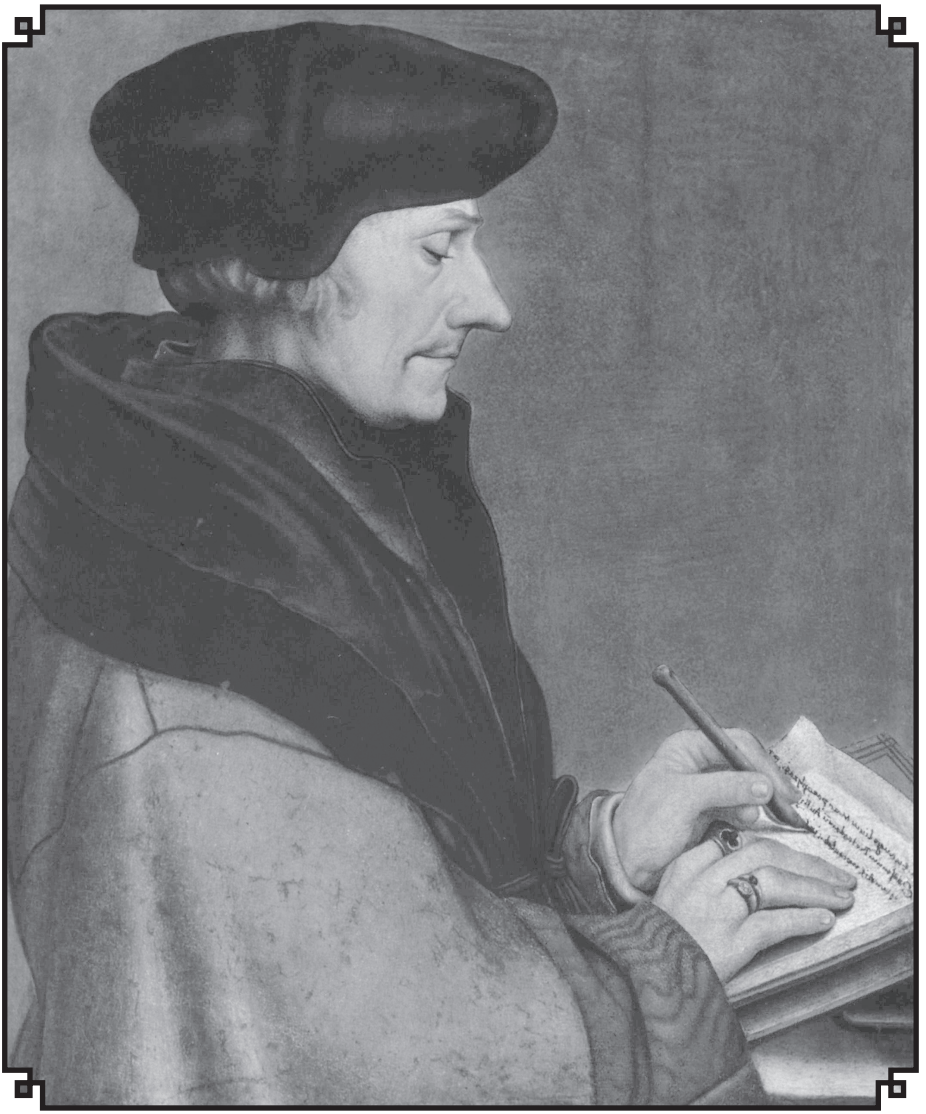
Deliliğe Övgü, işte bu dönemin eserlerdendir. Aydınlanma döneminin materyalist aydınları sonradan kilisenin dinî ideolojisine çok etkili eleştiriler yöneltmişler ve böylece devrimler çağının açılmasını sağlamışlardı. Ancak Erasmus, *Deliliğe Övgü* başlıklı kitapçığıyla öylesine bir araç kullandı ki, henüz erken devrimler döneminde okur yazar kitlenin aydınlanmasında, bilinçlenmesinde ve etkin hale gelmesinde tarihsel bir rol oynadı. O, Hıristiyan diniyle savaşmıyordu, ancak Katolik kilisesini yerden yere çalıyordu.

O, kiliseye, ruhban sınıfına ve dinin toplum içindeki etkisinin bir yansıması olan hurafelere karşı ince zekâsıyla işlenmiş ölümcül eleştiriler yöneltiyordu. Bunları okurken yer yer gülümseriz ve bu kadar hicvin bir anda aynı kalemden çıkmış olmasına da şaşırırız. Şaşırılması gereken bir başka olguysa, bu türden bir söylemi bundan tam 500 yıl önce, yani kilisenin henüz bütün haşmetiyle varlık gösterdiği, engizisyon mahkemelerini harıl harıl çalıştırdığı, en akıl almaz işkence tezgâhlarını kurdurduğu, aydınları ve aykırı düşünenleri idam sehpalarına çıkardığı ve nitekim çarmıha gerilenleri acımasızca yaktığı dönemde korkusuzca yapmış olmasıdır. Erasmus, ölüm ile yaşamın bıçak sırtında olduğu tehlikeli duruma rağmen Katolik kilisesine karşı delice savaş açmanın da simgesi olmuştur.

Deliliğe Övgü, Thomas More'un soy isminden esinlenilmiştir. More'un Yunancalaştırılmış anlamı deliliktir. Erasmus da bir kelime oyunuyla kitabını can dostuna ithaf etmiştir. O kitabında deliliği yermektedir; ama hangi deliliği? Haksızlığa başkaldıran, kral çıplak diyen, soytarılıklara, maskaralıklara, sahtekârlıklara, hurafelere, ahlaki çürümeye başkaldıran deliliğe. *Deliliğe Övgü*, Avrupa'nın en ücra köşesinde bile görülen ve hissedilen, ancak hiç kimsenin söylemeye cesaret edemediği toplumsal, dinî ve ahlaki çarpıklıkları gözler önüne serer. Bu bir cesaret işidir; çünkü doğru söyleyen dokuz köyden kovulmaktadır. Bu kitapçıkla Erasmus, sadece dinî ideolojinin temellerine balyoz indirmemiş, aynı zamanda sosyal adaletsizliklere karşı çıkarak, bir bakıma feodal düzenin yıkılmasına da önayak olmuştur.

Adı savaşa karşı mücadeleyle anılan Erasmus, *Bar*ışa Ağıt başlıklı bir başka kitabındaysa, Avrupalı aristokratların savaş politikalarına karşı sert bir tutum almaktaydı. Kitabında, "halkların ve yoksulların savaş istemediğini" belirten Erasmus, "savaş kışkırtıcılarının insanların mutluluğu ve felaketinden yararlanandıklarını"[406] belirtiyordu. Aydınlanma döneminde yeniden keşfedilen Erasmus, dinî bağnazlığa ve feodal düzene savaş, toplumsal uyum, barış ve eğitim konusundaki öğretisiyle de kuşaklar boyu etkili olmuştu.

406 *Erasmus von Rotterdam*, Klage des Friedens, Basel, 1945, s. 88.



Deliliğe Övgü

Bölüm 53

Belki de teologları tümden görmezden gelmek, bu kokuşmuş bataklığa ve katır kuyruğuna dokunmamak daha doğru olur; eminim ki bu azılı ve saldırgan kesim şimdi bana karşı bir saldırı fırtınası başlatacak, sözlerimi geri almamı isteyecek ve bunu yapmazsam da beni dinsizlikle suçlayacaktır. Bu kelime (dinsizlik), onlar hakkında yazanları korkutmak için kullandıkları bir şimşektir. Dünyada bana, en çok onların şükretmeleri gerekirken, şimdi bana en başta saldıracak olanlar gene onlar olacaktır. Bunlar, göğün üçüncü katından, bir eli yağda bir eli balda, azametin tahtına kurulmuş olarak aşağıya bakarlarken, bütün ölümlüleri tıpkı bir sürüngeni izler gibi ve hatta neredeyse acıyarak izlemektedirler. Onlar kendilerini ana ve temel kavramlarla, sonuç ve açılımlarla, özel ve genel formüllerle öylesine korumaktadırlar ki onlar, Vulkanus'un[407] ağından bile kurtulabilmektedirler. Bunlar öyle bir yüce makama sahipler ki onun otoritesi, her türden kördüğümü anında, hatta Tenedos'un[408] baltasından daha hızlı bir şekilde kesip atmaktadır; çünkü onların silahları, en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş şeytani kavramlarla donatılmıştır. Bunu, en gizli düşüncelerini hemencecik açıkladıklarında gö-

407 Vulkanus: Romalıların Ateş Tanrısı, demircilerin ve özellikle de savaş aletleri yapan zanaatkârların Tanrısı olarak da bilinir. Yunanlıların Hepaistos'unun (Zanaatların ve özellikle de demircilerin, genel olarak da kol gücüne dayanan emekçilerin Tanrısı olarak bilinir) Romalısı; yetenekli, barışsever, ancak çalışma alanının dünyasından kaynaklanan bir kaba sabalığa sahiptir. Deri önlüklü, bir elinde pense, diğerinde ise çekiçle örse vuran demirci ustası olarak resmedilmektedir. Karısı olan Venüs'ün onu savaş Tanrısı Mars'la aldattığını öğrenen Vulkanus, bu iki zinacının ağlarından kurtulamayacakları çelikten bir file örmüş ve böylece onların dünya âleme rezil olmalarını sağlamıştı.

408 Tenedos'un baltası: Bugünkü adı Bozcaada olan Tenedos'un, zinayı anında ölümle cezalandıran bir kralı varmış. Oğlunun aynı suçu işlemesi üzerine kellesinin anında uçurulmasını emreden kral, böylece deyimler dünyasına "Tenedos'un baltasından daha keskin" deyimini kazandırmıştır.

rürsünüz. Sorun, dünyanın yaratılışı ve düzeni mi, üreme ve ilk günah mı, İsa'nın ne zaman ve hangi mekânda peydahlanması mı ya da onun etinin ve kanının ekmek ve şarapta bulunup bulunmaması mı, ama tabii ki bütün bunlar, biz ölümlülerin bilebileceği değil, fakat onların açıklayabildiği şeylerdir. Nurlanmış bu teologlara, ki onlar kendilerini böyle adlandırıyorlar, "Peydahlamaların ne zaman kutsal ve ne zaman kutsal olmadığını birbirinden ayıran bir ölçü var mıdır? İsa'yı birbirinden farklı döller mi peydahladı? Peki, 'Tanrı baba, oğlundan nefret ediyor' cümlesini ifade etmek mümkün mü? Tanrı'nın kendisini bir kadına, şeytana, bir eşeğe veya bir bal kabağına ya da bir çakıla açık ettiğini düşünmek mümkün mü?" diye sorulduğunda hemen yanıt vermek için canlanıveriyorlar. "Bir kabak nasıl olur da kutsal kitabı vaaz edebilir ya da mucizeler gerçekleştirir ya da çarmıha gerilebilir?" "Eğer Petrus, henüz İsa çarmıhta çiviliyken onu kutsasaydı, bunu nasıl yapardı?" "Mesih'in çarmıhta geriliyken bir insan olduğunu söylemek mümkün mü?" "Dirilişinden sonra da eskiden olduğu gibi yiyip içmeye izin var mı?" Mideyle ilgili bu türden soruları, bu beyefendiler çoktan kesinkes olarak yanıtlamışlardır.

Onlar bunun yanı sıra ayrıca birçok kelime oyunlarına da vâkıflar: akıl, kıyas, an, uygulama, öz vs. gibi hiç kimsenin anlamadığı, ki bunlar ancak zifirî karanlıkta olan şeyleri birbirinden ayırabilme yeteneğine sahip kişilerin becerebileceği kadar deli saçması yeteneklerdir. Hatta bunlar öylesine birbirine zıt "önermelere" sahipler ki, Stoacıların çelişkili açıklamaları ya da kâhinin kehanetleri bunların yanında masum kalır. Örneğin bunlar, Pazar günü bir fakirin ayakkabısını tamir etmenin, bin kişiyi öldürmekten daha ağır bir günah olduğunu ya da masum bir yalan söylemektense bütün dünyayı ve onunla ilişkili her şeyi gerisin geriye bir hiçliğe çevirebileceğinizi iddia etmektedirler.

Bir insan, Realistlerin, Nominalistlerin, Thomistlerin, Alberistlerin, Okkamistlerin, Skotistlerin ve adını daha sayamadığımız diğer Hıristiyan tarikatlarının karmaşık yollarında bir çıkış yolu bulamazken bu beyler, mevcut tarikatların kılı kırk yaran yöntem ve uygulamalarını daha da ileri götürerek çıkış yolunu, labirentten bile daha karmaşık olan bu mekânda hiçbir zorlukla karşılaşmadan bulabilmektedirler. Her bir tarikatın kendi okulunda öğretilen o kadar çok uygulama vardır ki bunları öğrenmek oldukça zor ve zahmetlidir; hatta İsa'nın bir havarisi bunlarla tartışmaya tutuşsa, o bile onlarla aşık atabilmek için gerçek halinden farklı biri olmak zorunda kalırdı.

Pavlus inancında sağlamdı; ama o bile şunları söylemişti: "İnsan inancına sonuçlarını görmediği halde sımsıkı sarılmalıdır." Bu ifadeler, bugünkü modern düşüncemizle değerlendirildiğinde sorunlu gözükmektedir. Ancak aynı havari, Hıristiyanlara kardeşlik sevgisini aşılayan biriydi; ama gel gör ki o

Korintlilere yazdığı 13. Mektup'ta söz konusu olan erdemin tanımı hakkında ne bir saptamada bulunmuş ne de analiz yapmıştır ki bu da onun diyalektik sağlamlığını zayıflatmaktadır. Havariler, son kutsal yemeğin ruhunu, inanç ve dualarla vaaz ediyorlardı; ama eğer onlardan kutsamanın etkisinin ne kadar sürdüğünü, şarap ve ekmeğin İsa'nın eti ve kanına nasıl dönüştüğünü, bir bedenin nasıl aynı anda birkaç yerde birden olabildiğini ya da Tanrının oğlunun bedeninin gökyüzünde olmasıyla çarmıhta gerili ve kutsal yemekle kutsanması arasında ne gibi bir fark olduğunu; sözcüklerden oluşan kutsal duanın, bu sözcükler ardı ardına söylendiğinde, şarap ve ekmeğin İsa'nın eti ve kanına hangi anda dönüştüğü gibi soruların açıklanmasını isteseydim, onlar mutlaka Skotistlerin argümanlarına dayanacak, hiçbir zorluk çekmeden benimle tartışmaya tutuşacak ve anında zeki yanıtlar bulacaklardı. Havarilerin hepsi Mesih'in annesini bizzat tanıyorlardı, ancak acaba onların hangisi bugün teologların yaptıkları gibi Meryem'in, Âdem babamızın ilk günahına bulaşmadığını kanıtlamaya girişirdi ki?

Petrus anahtarı bizzat Mesih'in elinden almıştı, peki ama İsa anahtarı buna layık olmayan birine teslim eder miydi? Ne var ki Petrus'un bile söz konusu ince düşünülmüş soruların anlamlarını kavrayabileceğinden emin değilim. En azından o, Kitap'ın hiçbir yerinde bundan bahsetmiyor; peki hikmete sahip olmayan birine hikmetin anahtarı nasıl teslim edilmektedir? Havariler sürekli birilerini vaftiz etmekteydiler, ancak onların hiçbiri vaftizin nasıl ve hangi temelde gerçekleştiğini öğretmemişti; aynı şekilde işaretlerin geçerliliği veya geçersizliğini de. Onlar Tanrıya ruhen ve Kutsal Kitap'ın temel öğretisi doğrultusunda dua ediyorlardı: "Tanrı ruhtur ve duacı olanlar, ona ruhen ve hakikaten dua etmelidirler." Anlaşılan onların akıllarına, Tanrıya dua ederken İsa'ya da, duvarda Mesih'i temsil eden ve kalemle çizilmiş bir resme daha fazla dua etmeyi gerekli görmek gelmemişti. Bu resim, söz konusu üç işareti, yani kucaklamak için açılmış kolları, lüleli saçları ve başın üstündeki kutsal haleyi içerse bile. Bunu kim, tam 36 yıl boyunca Aristoteles ve Scotus'un öğrencisi olmadan, fizik ve metafiziğin diyarında gezinmeden yapabilirdi ki? Ayrıca havariler sürekli merhametten bahsediyorlar, ama karşılıksız veya satın alınan bir merhametten bahsetmiyorlar. Onlar insanları hep inayete teşvik etmişler, ancak hiçbir yerde görev veya fayda sağlayan bir inayet farkına dikkat çekmiyorlar. Öğretilerinin en ucunda kardeşlik sevgisi bulunmaktadır, ancak onlar doğuştan gelenle sonradan edinilen arasında bir fark görmüyorlar; ayrıca doğuştan gelenle sonradan edinilen, özde olanla rastlantıyla edinilenin yaratılmış mı yoksa yaratılmamış mı olduğu hakkında da yorum da yapmıyorlar. Onlar günahtan nefret ediyorlar, peki o zaman biri bana Skotistlerin tanımlarıyla karıştırılmadan günaha ilişkin bir tanım göstersin, anında canımı vereyim. Havarilerin ne kadar eğitimli olduklarını,

Pavlus'un sahip olduğu eğitimi dikkate alarak tahmin edebiliriz. Onun, kılı kırk yaran tartışmaları ve kavgaları bilen biri olarak, söz konusu sorulara, ki bunların arasında malum cinsel içerikli sorular da bulunmaktaydı, herhangi bir yanıt vermiş olduğunu sanmıyorum. Nitekim bugün de bu sorularla sıklıkla karşılaşmaktayız. Kabul etmek gerekir ki bütün bu tartışmalar, bugün Chryripus tarafından ince düşünülmüş tartışmalarla karşılaştırıldığında, hödükçe ve zavallıca kalır. Buna rağmen onların mütevazı ve alçakgönüllü tavırlarına saygı duymam gerekiyor. Zira onlar, havarilerin pek de edebi olmayan ifadelerini mahkûm etmiyorlardı, fakat bunları, kimi zaman bu yazıların eski olmasının ya da bu yazıları yazan havarilerin isimlerinin hatrına, düzgün bir şekilde yorumlamaya çalışıyorlardı.

Bir bakıma havarilerden, tanrısal hocalarından bir kelime dahi duymadıkları zorlu konular hakkında bilgi istemek dürüst bir şey olmazdı. Chrysostomus, Basilius veya Hieronymus gibi bazı kilise babalarının bu konular hakkında bazı şeyler söyledikleri belirtildiğinde de yazıların yan tarafında şöyle notlar bulunmaktadır: "Kabul edilmemektedir." Çünkü bu eski üstatlar, bir zamanlar görüşlerine sımsıkı sarılan fanatiklere, ki bunlar çoğunlukla batıl inançlı filozoflar ya da Yahudilerdi, karşı mücadele etmek zorunda kalıyorlardı; bunu yaparken de çoğunlukla onların görüşlerini inananlara özgü örnek bir yaşam tarzı ve biraz da mucizeyle çürütmeye çalışıyorlardı, yoksa sözlerle değil. Ayrıca bu fanatiklerin büyük bir çoğunluğu, Skotistlerin söylediklerinin birini dahi anlayamayacak kadar dar kafalıydılar. Peki ya bugün! Hangi batıl inançlı ya da hangi sapkın görüşlü biri bugün en ince ayrıntısına kadar düşünülmüş argümanların ok yağmuruna dayanabilir ki? Şayet bunlar, söz konusu sözleri anlamayacak kadar geri zekâlı veya bunları alaya alacak kadar utanmaz değillerse; ya da savaş, savaşı eşit araçlarla sürdüren iki sihirbazın savaşı gibi cereyan etmiyorsa. Bu durumda sonuç Penelope'nin örgüsü[409] gibi olacaktır.

Bence Hıristiyanlar, uzun bir zamandır pek de bir faydasını görmedikleri hantal savaşçıları, laf ebesi Skotistleri, kalın kafalı Okkamistleri, yenilmez Albertistleri, yani bütün bu softaların savaş filolarını Türklere ve Araplara karşı savaşa sürmelidir. Bu sayede herkes nihayet zevkle bir savaş izleyebilecek ve uzun süredir görülmeyen bir zafer kazanacaklardır. Nitekim kim, bu ateş oklarından korunabilecek kadar buz gibi kalabilir?

409 Penelope, Homeros'un Odysseia başlıklı ünlü eserinde sadakatin timsali olarak betimlenir. Yolunu şaşırmış olan kocasını yıllarca beklerken, kendisine yapılan evlilik tekliflerini ancak kayınpederi için ördüğü kefen bittiğinde kabul edebileceğini belirtiyordu; ancak kefen yıllarca bitmiyordu, çünkü örgüyü gündüzleri örer, geceleri ise yeniden sökerdi. Ama sonradan anlaşılacağı gibi Penelope, onu geceleri avutacak birçok sevgiliye sahipti. *Penelope* kelimesi eski Yunancada "örgü çözen" anlamına gelmektedir.

Kim bu kadar mahmuz darbelerine karşın rahatlığını bozmadan durabilir? Kim karşı tarafın zihinsel parlaklığından etkilenmeden karşı hamleye girişebilir? Ama sanırım siz benim bunları eğlenmek için söylediğimi zannediyorsunuz. Ama bunu anlayışla karşılıyorum; çünkü teologlar arasında karşı tarafın ileri sürdüğü basit akıl yürütmelerinden tiksinen bilgili olanlar vardır. Bazıları da bu türden tartışmaları alçakça buluyor ve bunu, Tanrı tanımazlığın daniskası olarak görüyor; bunlara göre nedenleri açıklanamayan uygulamalar hakkında konuşulmaz, fakat azap içinde sessizce uygulanır; bunları sözüm ona şımarıkça açıklamaya çalışan dinsizlerle tartışmak, kutsal teolojiyi soğuk ve ruhsuz sözlere maruz bırakmak onun büyüklüğüne gölge düşürür, çünkü teoloji kirli ağızlara alınamayacak kadar kutsaldır. Ancak bu yaratıklar, kendini beğenmişliğin bütün keyfini öylesine çıkarıyorlar ki, kibirleriyle ve kaprisleriyle o kadar meşguller ki bir kez bile Kutsal Kitap'ı açarak, Pavlus'un mektuplarını okuyacak zamanı bulamıyorlar. Okullarda kendi saçma öğretilerini cansiperane bir tarzda öğretirken, Atlas'ın dünyayı sırtında taşıdığı gibi, kendilerinin de laf cambazlıklarıyla kiliseyi yerle bir olmaktan koruduklarını ileri sürmektedirler. Ne büyük mutluluk! Sanırım siz de Kutsal Kitap'ı bir mum parçasıymış gibi istedikleri gibi biçimlendiren bu beylerin, kendi teolojik yorumlarını Solon'un yasalarından ve hatta Papa'nın talimatlarından daha fazla önemsediklerini düşünüyorsunuzdur! Onlar dünyanın bütün eleştirmenlerine istediklerinde hücum ederken, kendilerinin ileri sürdüklerine karşı en ufak bir şüphe belirtisi gösterenin vay haline! Anında onları sözlerini geri almaya zorlarlar. Ağızlarından dökülenler sanki kâhinin kehanetleridir: "Bu cümle olmamış, fazla ahlaksızca; öbürü yeterince saygı ifade etmiyor; şu ifade sapkın görüşler içeriyor, öbürü ise çok kötü." Daha doğrusu ne vaftiz, ne Kutsal Kitap, ne Pavlus ne de Petrus, ne Hieronymus ne de Augustin ne de büyük Aristocu Thoma; bir Hıristiyan açısından bütün bu kutsal şahsiyetlerin söylediklerinin toplamının hiçbir kıymeti harbiyesi yoktur, eğer karar Baccalaların onayını almamışsa. Onlar bu kadar ince kararlara imza atmaktadırlar! Teologların ince zekâsının süzgecinden geçmeden ve onların öğretileriyle uyumlu olmadan, "lazımlık, kokuyorsun" ile "lazımlık kokuyor", "kâse sıcak" ile "sıcak kâse" deyimlerinin aynı anlama geldiğini söyleyenin bir Hıristiyan olamayacağını söyleyeceklerini kim düşünebilirdi? Eğer onlar hiç kimsenin fark etmediği yanlışları, ince zekâlarıyla bulmasalardı ve kararlarının üzerine büyük mühürlerini basmasalardı, acaba kiliseyi karanlığın dehlizinden kim kurtaracaktı? Onlar bütün bu çabaları nedeniyle dünyanın en mutlu insanları olmalıdırlar? Cehennemde olup biteni, sanki bir kaç yıl o lanetli diyarda yaşamışlar gibi, nasıl da ayrıntısıyla

anlatabiliyorlar! Öbür dünyayı nasıl da işlerine geldiği gibi rengârenk betimleyebiliyorlar. Özellikle de nasıl özlediğimiz cennetmekânı bütün güzelliğiyle, kutsal ruhların orada nasıl bahçelerde gezindiklerini, eğlendiklerini ve çeşitli oyunlarla zaman geçirdiklerini anlatıyorlar!

Bunlar kafalarını o kadar çok boş şeylerle dolduruyorlar ki, bunları taşımak Jüpiter'e bile çok fazla gelirdi, nitekim o bile Pallas'ın yükünden[410] kurtulmak için Vulkanus'tan yardım istemek zorunda kalmıştı. Bunların halka açık tartışmalarda kafalarını sıkı sıkıya sarıklarla bağlamalarına da şaşırmayın; çünkü bunu yapmadıklarında kafaları bin parçaya ayrılır. Ben bile bu teologların haline gülmek zorunda kalıyorum; nitekim onlar açısından bir şey, ancak delilerin anlayacağı derecede karmaşık ifade edilmişse mükemmeldir. Halkın anlamadığını onlar, zekânın zirvesi olarak görmektedirler. Onlara göre Kutsal Kitap'ı gramer açısından değerlendirmeye tabi tutmak, onu aşağılamakla eşdeğerdir. Doğrudur; majestelerin yüce konumlarına bakılırsa onların hiçbiri herhangi bir dil yanlışı yapmazlar, hâlbuki onların çoğu en az sıradan bir ölümlü kadar dil yanlışı yapmaktadırlar. Onlara "efendimiz" diye hitap edince de pek mutlu olmakta ve kendilerini Tanrıya eşdeğer görmektedirler; onlara göre bu hitapta, ifade edilmeyen, ancak Yahudilerin dört harfinden[411] oluşan bir isimlendirme söz konusudur. Bu nedenle de onlar "Magister noster"in (üstadımız) büyük harflerle yazılmasını istemektedirler. Ama eğer biri büyük bir yanlışlıkla kelimelerin sırasını değiştirir ve "Noster magister" diye yazarsa, bu durumda o, bir anda teolojinin yüce tanımını yerle bir etmiş olur.

Bölüm 54

Elde ettikleri mutluluk açısından teologlara en yakın kesim, kendilerini dini bütün ya da keşiş diye adlandıranlar gelmektedir, ancak bu sıfatlar onlara layık değildir; birincisi, bunların büyük bir çoğunluğu dini tamamen bir kenara atmışlardır, ikincisiyse her yerde karşılaşılan insan türleri içinde onlar, en büyük çoğunluğu oluşturmaktadırlar. Bana göre bunlar, şayet onlara her türlü iyiliği yapmamış olsa, en zavallı yaratıklar sınıflamasına girerlerdi. Bunlardan öylesine nefret edilmektedir ki bunlarla karşılaşmak bile kötüye bir işaret olarak yorumlanmaktadır; buna rağmen kendini beğenmişlikle-

410 Yunan mitolojisine göre Metis ile evlenen Jüpiter, karısının Atina Pallas'a hamile kalması üzerine onu yemiş ve sonra da Atina'yı kafasından doğurmuştu. Ancak doğum ona öyle ağır gelmişti ki bu yükten kurtulmak için hiç haz almadığı Vulkanus'tan yardım istemişti. Aynı zamanda demirci ustası olan Vulkanus, baltasıyla, Jüpiter'in kafasını parçalamış ve Atina'nın doğumunu gerçekleştirmişti.

411 İbranicede Tanrı sözcüğü dört sessiz harften oluşur. JHVH (J ()) harfleri ה), He (ו), Waw (ה), He (י genel anlamda "Yave" diye okunur.

ri üzerine diyecek yoktur. En başta bunlar, çok fazla şey bilmemeyi mümin olmanın bir ifadesi saymaktadırlar ki bu nedenle de çoğunluğu okuma yazma bile bilmemektedir. Ayrıca onlar, bilmeleri gereken ayetlerin ne anlama geldiğini bile bilmiyorlar, fakat bunları tapınaklarda öylesine bir eşeğin sesiyle tekrar etmektedirler ki, bunlar ne kadar güzel okuduklarını düşünerek Tanrıyı etkileyeceklerini düşünmektedirler.

Hatta bunların bazıları, pasaklı dolaşarak yaşamlarını dilencilikle kazanmaktadır. Bunları çarşı pazar dolaşırken, küstah mimik ve davranışlarıyla ekmek dilenirken görürsünüz. Bunlar bütün kahveleri, taşıma araçlarını ve tekneleri öylesine rahatsız ederler ki bunların davranışlarından en çok da dilenciler rahatsız olurlar. Hepimizin "sevgilisi" olan bu rahipler, bir de bize, pasaklı bir halde, bilgisizlikleri, kabalıkları ve küstah tutum ve davranışlarıyla kutsal havarilerin yaşamlarından bahsederler.

Bana, onların yaptıkları ve özellikle de matematiksel hesap gibi uyguladıkları, ama uygulanmadığında da büyük bir günah gibi algılanan titiz kurallarını izlemekten daha büyük zevk veren başka bir şey yoktur: ayakkabı bağcığının belli sayıda düğüme sahip olması, bağcığın rengi, giysilerinde kullanılan kumaş parçasının sayısı, kemerin belli bir kumaş ve desene sahip olması, kapüşonun genişliği ve biçimi, tepelerindeki kelliğin çapı; uyuma saatlerinin sabitliği vs. Gördüğünüz gibi tekdüze olan bu yaşam tarzıyla, farklı anlayış ve cüssenin uyuşması olanaksızdır. Gülünç oldukları yetmezmiş gibi bir de bunlar kendilerini "dünyevi" olanlardan daha yüksekte görmektedirler. Ayrıca hem birbirlerini umursamazlar hem de birbirleriyle sürekli çatışırlar. Bunlar birbirilerini sadece kutsal sevgi nedeniyle değil, aynı zamanda cübbe kuşağının bağlanma şeklinden ve biraz koyuya kaçan renginden dolayı da parçalamak isterler. Bunların bazıları, dinî vecibeleri öylesine titiz yerine getirir ki üstlerine Kilikya keçisi derisinden yapılmış entariyi giyerken, altındaki Miletli cübbeyi dışa vurmaz; bazıları da üstüne keten, altına ise yün giyinir; üçüncü bir kesimse paradan zehirli bir otmuş gibi kaçarken, kadın ve şaraba bana mısın demez. Ayrıca bunların nasıl birbirlerinden farklı bir yaşam tarzını titizlikle muhafaza ettiklerine şaşar kalırsınız; fakat hiçbiri İsa'ya benzemek için çabalamaz, ama birbirilerinden farklı olmak için can atarlar.

Bunların en büyük sevinç kaynaklarından biri de kendilerine verdikleri soyadlarının çeşitliliğidir. Biri Fransisken olmakla övünürken, diğerleri de Colettarlı, Minorit, Minimen, Bussist veya Benedikt, Bernhardiner olmaktan gurur duyar; rahibelerse Brigitten, Augustin vs. tarikatındandırlar; gene bazıları Wilhelmin iken diğerleri kendilerini Jakobit olarak adlandırıyor, sanki hepsi birden kendilerini Hıristiyan olarak adlandırsalar olmazmış gibi. Bunların birçoğu, cennetin vaat edilmiş mükâfatları yetersizmiş gibi bir de

anlamsız geleneklerini erişilemez bir vasıf olarak görürler; ama İsa'nın onlardan, bütün bunlardan bağımsız olarak, en çok önem verdiği Hıristiyan kardeşliğinin gereğinin hesabını soracağını unutmuş gözüküyorlar.

Mahşer günü geldiğinde bazıları çeşit çeşit balıklarla şişirdiği göbeğiyle gurur duyacak; bir diğeriyse yüz kez ardı ardına tevazuuyla dualarını mırıldanacak; bir üçüncüsü ise keyfine baktığı yüzlerce eğlenceye atıfta bulunacak ve belki de her kahvaltıda nasıl midesi patlayıncaya kadar tıkındığından bahsedecek. Bunlar keşişlere has öylesine çok tören ve ritüellerle gelecekler ki bütün bunları taşımak için yedi yük arabası yetmeyecek; bir başkası ise, ellerine hep eldiven taktığı için 60 yıl boyunca kesinlikle paraya dokunmadığıyla övünecek. Bir diğeri de hiçbir kaptanın gemisine almak istemediği kaba ve kirli cübbesini dindarlığının kanıtı olarak gösterecek; bir başkası da 55 yıl boyunca nasıl sürekli aynı yerde, bir süngerin durağanlığıyla oturduğuyla övünecek.

Bunlardan bir başkası ses tonunun nasıl ilahî söylemekten kalınlaştığını belirtecek; bir diğeriyse yalnızlığın onu bir meczup yaptığını; öbürü ise susmaktan dilinin ağırlaştığını ileri sürecek. İsa ise bütün bu, bir türlü bitmek bilmeyen böbürlenmeleri yarıda kesecek ve şunu soracak: "Bu yeni Yahudi nesil de nereden çıktı? Benim sadece bir emrim vardı ki bundan hiç bahsetmiyorsunuz! Ben hiç de kıvırmadan sizlere bir zamanlar, babamdan kalan mirası bırakmıştım. Size keşişlerin hangi cübbeyi giyeceklerini, duaların nasıl okunacağını ya da hangi perhiz ve eziyete katlanılacağını değil, fakat sadece ve sadece Hıristiyan sevgisinin mutlaka yerine getirilmesini öğütlemiştim. Kendi şahsi kazançlarından başka bir şeyden bahsetmeyenler benden değildir. Eğer kutsallıkta beni geçmek istiyorsanız bu sizin bileceğiniz bir iş; ister duacı Abraxas'ın[412] cennetine gidin ya da uygulamalarını benim öğretilerime tercih ettiğiniz tarikatlarınızın yarattıkları cenneti tercih edin!" Hele bir de cennete sıradan bir tayfanın ya da arabacının kendilerinden önce alındığını gördüklerinde şaşırmış bir vaziyette birbirilerine nasıl bakacaklarını görmelisiniz. Buna rağmen onlar, ahmakça sarıldıkları umutlarıyla mutludurlar ve özellikle de benim onlara yaptığım iyilikten sonra.

Devlet yönetimine katılmadıkları halde bu keşişleri hiç kimse nefretle karşılamıyor. Bu durum özellikle insanların günah çıkardıkları ve bu sayede birçok gizli bilgiye sahip olan dilenci keşişler için geçerlidir. İnsanlar, bunların konuşma yasağını çiğnemelerini bir günah olarak addediyorlar, ancak birkaç kadeh attıktan sonra ilginç ve gülünç günahlardan bahsetmelerini de hoş karşılamaktadırlar; gerçi isim zikretmemekte, sadece tahmin yürütmelere neden olmaktadırlar. Hele biri bu eşek arılarının birini kızdırmaya görsün,

412 Mısır kökenli bilinemezci Basilides'e göre beş temel maddenin yaratılmasına temel teşkil eden yüce varlık.

onun vay haline! Hemen anında vaazlarında, düşman gördüklerine gizliden gizliye, sanki insan onun kim olduğunu anlayamayacakmış gibi, giydirirler. Ve inanın bana, bu eşek arıları iğnelerini esaslı bir şekilde batırmadan insana rahat da vermezler. Ne yazık ki insanlar, vaaz kürsüsünde şişinip duran ve kendini bir şey sanan bu keşişlerin içinde en çok, konuşma sanatının kurallarına yaklaşmaya çalışanları dinlemektedir. Aman Tanrım! Bunlar nasıl da nutuk atmaktadırlar; seslerini nasıl da bir yükselterek bir alçaltarak, ilahîler okuyarak, insanların gözünün içine bakarak Tanrının evini bağrışlarıyla çınlatmaktadırlar! Bu türden vaaz yöntemlerini, keşişler birbirilerine sır verir gibi bir de tavsiye etmektedirler. Bu gizemli yöntemleri pek yakından bilmediğim halde gene de bununla ilgili birkaç tahminime yer vermek isterim.

Onlar ozanların yaptığı gibi işe önce bir davetle başlarlar. Eğer konuşmak istedikleri konu sevgi üzerineyse, önce Nil Nehri'nden başlayan bir giriş yaparlar; ya da konuşmanın konusu haçın gizemiyse bu durumda konuşmaya Babil canavarı Bel ile girerler; eğer konuşma oruç üzerineyse bu durumda da astrolojinin simgesi olan on iki hayvanla başlarlar; konuşmanın içeriği inançla ilgiliyse bu durumda konuşmaya çemberin karesiyle giriş yaparlar. Ben de bir defa, kalabalık bir topluluk önünde, Üç Birlik'in tanrısal gizemine ilişkin nutuk atan ve bütünüyle ahmak olan birinin konuşmasına şahit olmuştum, affedersiniz dilim sürçtü, aslında bütünüyle bilge birine demek istemiştim. O, hem kendisini dinlemeye gelen teologları etkilemek hem de ne kadar birikimli biri olduğunu göstermek için konuşmasında ilginç bir yönteme başvurmuştu: Konuşmasına önce alfabenin harflerinden başlamış, sonra hecelere geçmiş ve ardından kelimeye; sonra özne ve yüklemin uyumuna ve oradan da isim ve sıfata geçmişti. Bütün salon olan biteni hayretler içinde dinlemiş, önce mırıldanmalar başlamış ve hatta bazıları Horaz'ın "Bu saçma şey daha nereye varacak?" ünlü deyimini mırıldanmıştı. Sonunda vaazı veren kişi bilmeceyi şöyle çözmüştü: Güya gramerin unsurları, "Üç Birlik'in" kutsal işaretlerini simgeliyormuş. Bunu da öylesine kurallı yapmıştı ki bir matematikçinin buna benzer bir şeyi geometrik figürlerle yapması olanaksızdı. Tanrının görevlileri arasında bir yıldız olan bu papaz, bu konuşmasına tam sekiz ay disiplinli bir şekilde çalışmıştı, ama ne yazık ki o bugün, o günkünden daha da körleşmiş durumda. Sonuçta onun bütün görme yetisi, zihinsel parlaklığıyla ortaya çıkmıştı. Körlüğü ona hiçbir şekilde pişmanlık göstermesine izin vermiyor; hatta o ününü, başarıyla gösterdiği yeteneklerine borçlu olduğunu da düşünüyor.

Gene bir zaman sonra bunlardan birinin konuşmasına daha tanık olmuştum; 80 yaşlarında yaşlı biriydi, ancak bu teoloğu rahatlıkla, yeniden dirilmiş Scotus sanabilirdiniz. Konuşmasında, "İsa=Jesus" isminin gizemini açığa vurmak niyetindeydi; herkesi hayretler içinde bırakan bir zekâ oyu-

nuyla İsa'nın bütün sıfatlarının onun isminin harflerinde gizli olduğunu ileri sürmüştü. İsa isminin üç hali olduğundan, bunun, ilahî üç şahısta toplanmasının kesin işareti olduğunu belirtmişti. Birinci İsa (*Jesus*) **"S"** ile, ikinci İsa[413] (*Jesum*) "**M**" ile ve üçüncü İsa[414] (*Jesu*) "**U**" ile bittiğinden, güya bunların toplamı büyük bir gizi ifade etmekteymiş; sona gelen üç harf, tartışmasız bir şekilde Tanrının hem öncü [***S**pitze* (öncü)'nin S'si], hem orta [***M**itte* (orta)'nin M'si] hem de alt tarafı [***U**nten* (alt taraf)'nin U'su] ifade ettiğini göstermekteymiş. Ancak bundan daha beter bir yumak vardı ki bunu çözmek için gerçekten de bir matematik dehası olmak gerekirdi. İsa (Jesus) kelimesi öylesine ortadan kesilebiliyordu ki her defasında ortada bir "S" kalmaktaydı. Yahudilerin bu harfi "*sin*" olarak okuduğunu ve bunun da "günah" anlamına geldiğini belirten konuşmacı, ki İskoçyalılar da "*sin*" kelimesini günah olarak kullandığını, sonunda bununla İsa'nın, dünyanın bütün günahlarını sırtlanarak, geçersiz kıldığını muştulamıştı. Hiç de beklenilmeyen bu açıklamayı ağızları açık bir halde dinleyen dinleyiciler için de en çok teologların halini görmeliydiniz; halleri neredeyse Niobe'nin[415] durumuna benziyordu. Bense gülmemek için kendimi zor tutmuştum ki bu halimle neredeyse incir ağacından yaratılmış olan Priapus'un[416] durumuna düşecektim. Priapus ki kendi talihsizliği yetmezmiş gibi bir de geceleyin Kanidia ile Sagana'nın sihirbazlıklarını izlemeye cüret etmişti. Bu talihsizliği de hak etmiş olacaktım; çünkü yoksa Yunanlıların Demosthenes'iyle Romalıların Cicero'su hangi durumda bu türden bir dolambaçlı yola başvururdu ki?

İnsanlar, girişin uzamasını ve esas konudan sapılmasını beceriksizliğin bir göstergesi olarak görmektedirler; çünkü bir domuz çobanı bile bu kadar duygulara hitap eden bir konuşma beceremez. Ama bizim çok bilmiş keşişlere bakılırsa konuşmanın giriş retoriği, ki onlar bunu böyle adlandırıyorlar, ne kadar birbirinden kopuk cümlelerden oluşursa, konuşanın bilgisi de o derece ortaya konmuş olurmuş. Dinleyicilerin böylesi bir girişten sıkılıp, "Nereye çıkmak istiyor bu böyle?" diye düşünmelerini de hiç mi hiç fark etmiyorlar.

Konuşmanın üçüncü aşamasındaysa Kutsal Kitap'tan bir paragrafa öylesine dokunurlar. Hâlbuki onların asıl görevi bu bölümleri etraflıca işlemektir. Dördüncüsünde ise bir anda sanki başka bir rol üstlenmek zorundalar-

413 İsa'nın "i" hali= Jesum.

414 İsa'nın "e" hali= Jesu.

415 Yunan mitolojisine göre kocası Theban kralı Amfiyon'la birlikte 7 oğlan, 7 kız doğuran Niobe, aynı zamanda bir Titan olan Leto'yla onun kadar çok çocuğa sahip olmaması nedeniyle alay etmişti. Bu duruma üzülen Leto da Niobe'yi çocukları olan Apollo ve Artemis'e şikâyet etmişti. Onlar da öç almak için Leto'nun çocuklarını bir araya toplamış ve önce oğlanları sonra da kızları ok yağmuruna tutarak öldürmüşlerdi. Acısından taş kesilen Niobe, bari en küçük kızının canının bağışlanmasını dilemişti, ancak bu isteği de reddedilmişti.

416 Destekle taşınabilecek kadar büyük bir cinsel organına sahip olan Piriapus, eski Yunan'da bereketin simgesi olarak anılırdı.

mış gibi, kimsenin anlamadığı, ortaya yerle gök arasında bir yerde sallanıp duran dinî bir soru atarlar. Onlar bu davranışın, özellikle konuşma sanatının vazgeçilmez bir parçası olduğunu belirtirler. Tam da burada, teolojik çehreleri gururlu bir eda edinirken, dinleyicileri de ustalarına düzdükleri methiyelerle uyuştururlar: engin doktorlar, zeki doktorlar, zekilerin zekisi doktorlar, melek gibi doktorlar, kutsal doktorlar ve karşısında durulamayan doktorlar vs. Ardından da kitlelerin üzerine içi boş önermeleri, deyimleri, sloganları, sonuçları, kanıtları ve skolastik sihirbazlıkları boca ederler.

Şimdi iş, bir tek virtüözün icra ettiği sanatını, komedyanın beşinci perdesinde kanıtlamasına kalıyor. Bu bölümde artık, "Tarihsel Öğütler"den ya da "Romalıların Yaşamı"ndan alınmış saçma sapan bir hikâye anlatılarak, söz konusu mesel karakteristik, beslenme açısından ve düşünsel yönden incelemeye tabi tutulur. Böylece, korkunç olmaktan çok bir ucubeyi andıran konuşma sona erdirilir. Horaz bu türden yaratıkları, "Eğer bu insan kafasına benzeseydi..." diyerek tarif ederdi.

Bizim keşişler, ki bunu da kimden öğrendiklerini Allah bilir, konuşmaya rahat bir üslupla ve sessiz bir tonla başlamaktadırlar. Giriş kısmını öylesine sessizce yapıyorlar ki seslerini artık kendileri bile duyamazlar, bunu da sanki konuştuklarını kimse anlamasın diye yaparlar. Bunlara birileri, dinleyicilerin yüreklerine etkide bulunması için zaman zaman şiddetli çığlıklar atmalarını öğütlemiş olmalı. Bu nedenle de birdenbire, yani herhangi bir neden yokken, canı ağrıyan biri gibi bir bağırıp çağırırlar. İstediği yerde bağırıp duran bu keşişleri duyunca insanın bunlara yoğurt otu[417] tavsiye edesi geliyor. Bunlar bir konuşmanın gittikçe artan bir tonda duygusal olması gerektiğini öğrendiklerinden, ilk cümleleri de önce ağırdan gelir, konu ortamı buza çeviren bir sorun etrafında dönse bile, sesleri aniden bayılmakta olan birinin sesi gibi kesilir. Nitekim retorik ustalarından konuşmanın arasına komik şeyler serpiştirilmesinin iyi olacağını duyduklarından, onlar da komik şeyler bulmaya çabalarlar. Aman Tanrım, bunu bir duymaya gör! Onlar nasıl da yumuşak ve duygusal bir ses tonu edinirler, kulaklarınıza inanamazsınız; sanki bir eşek, ses denemesi yapmaktadır. Ara sıra ısırırlar da, ancak bunu yaralamadan çok kaşır gibi yaparlar; cömertliklerini ve özgür düşünce taraftarı olduklarını göstermek istemedikçe de biri hakkında övgüyle bahsetmezler. Kısacası, insan bunların davranışını görünce, hocalarının, her gün çarşı ve pazarda gösteri yapan soytarılar olduğuna yemin edebilir. Aslında her iki kesim de birbirine çok benzemektedir, ya soytarılar zanaatlarını bizim keşişlerden almışlardır ya da bizimkiler onların öğrencisi olmuştur. Buna rağmen benim onlara verdiğim destek sayesinde, bunları dinlediklerinde karşıların-

417 Yoğurt otunun idrar yollarındaki sancılara iyi geldiği söylenmektedir.

da bir Demosthenes[418] ya da Cicero'nun[419] olduğunu düşünen ahmakların sayısında da hiç eksilme olmuyor. Bunlar çoğunlukla, keşişlerimizin güvenini kazanmayı uman tüccarlar ve cahil kadınlardır; çünkü tüccarlar haksız yere elde ettikleri servetlerinin bir kısmını, konuşmasını iyi bilen bu papazlara dağıtmaktadırlar; kadınlarsa bunları, kocalarıyla kavgalı olduklarında içlerini dökebileceklerini düşünerek desteklemektedirler. Sanıyorum, siz de bu cübbe giyicilerinin bana ne kadar minnettar kalmaları gerektiğini görmüşsünüzdür; bunlar hiçbir şey ifade etmeyen iyilikseverlikleriyle, mümince icra ettikleri düzenbazlıklarıyla, ortalığı birbirine katan bağrışlarıyla ve bir bakıma insanların büyük bir çoğunluğu üzerinde kurdukları tiranlıklarıyla kendilerini ya Paul ya da Antonius[420] sanmaktadırlar.

418 MÖ 4. yüzyılda Antik Yunanistan'da yaşamış olan Demosthenes, Atina topraklarını fetheden Makedonyalı II. Filip'e karşı yaptığı siyasi konuşmalarıyla ünlüdür. Domesthenes Atina devletinin bağımsızlığı ve Yunan kavimlerinin özgürlüğü için yılmadan mücadele etmiştir.

419 MÖ 1. yüzyılda yaşamış olan Roma'nın ünlü devlet adamı Cicero, Catilina'ya karşı yaptığı ve aristokratların çıkarlarını savunan konuşmalarıyla ünlüdür. Cicero'nun nutukları, konuşma sanatının birer başarılı örneği olarak gösterilir.

420 Erasmus'un bahsettiği Antonius, Gaius Antonius Hybrida olmalı. MÖ 1. yüzyılda yaşamış, yolsuzluklarıyla ve atandığı eyaletlerdeki acımasız sömürüleriyle ünlü Romalı politikacı.

Yükselen Yeni Sınıfın Uzlaşmaz Sözcüsü Martin Luther (1483-1546)

13. ve 14. yüzyıllarda Fransa, İngiltere, İspanya ve Almanya'da birçok köylü ayaklanması görülmüştü. Ancak bunlardan hiçbiri tarihte, 16. yüzyılın başında Almanya'da yaşanan ve 20 yıl süren köylü ayaklanması kadar şiddetli ve etkili olamamıştı. Bu devrim sıradan bir köylü devrimi değil, aynı zamanda Almanya'da görülmüş en büyük ve en radikal halk devrimiydi de.

1500'lü yıllara gelindiğinde artık feodalizmi belirleyen sınıfların hükmü de sönmeye yüz tutmuştu. Ufukta henüz yeni bir toplumsal sistem görünmüyordu; ancak ekonomik gelişme, toplumdaki sınıflaşma sürecini hızlandırmış ve tarih sahnesine yeni sınıfların çıkmasını sağlamıştı. Bir tarafta (ticaret ve banka sermayesi) devasa boyutta servetler birikirken, diğer tarafta hızlı bir yoksullaşma, ilk göze çarpan olgulardandı.

Yükselen yeni sınıfın reform talebi

Üretici güçlerin gelişmesiyle Almanya'nın güneyindeki taş ve maden ocaklarının yanı sıra dokuma atölyelerindeki üretim de yeniden ivme kazanmıştı. Üretim, ticaret ve sermayeyi elinde tutan kent burjuvazisi, pazar ekonomisini canlandırırken, savaş ve lüks yaşama düşkün aristokratları da kendine bağımlı hale getirmişti. Siyasi etkinliği artmakta olan kent burjuvazisi, köylük alanları da kapsayan ulusal bir pazar yaratmayı amaçlıyordu. Bu nedenle de köylerde yükselen özgürleşme talebine arka çıkıyor ve dinde reform talebine destek veriyordu.

Almanya'nın büyük reform hareketi sadece köylüleri, zanaatkâr ve kent yoksullarını harekete geçirmekle kalmamış, aynı zamanda kentleri yöneten yeni ticaret burjuvazisinden büyük toprak sahiplerine, kilisenin üst yöneticilerinden bağımsız beyliklerin prenslerine ve oradan da üniversite, kültür ve sanat alanında faaliyet gösteren aydınlara kadar güçlü ve birleşik bir "Alman" muhalefeti yaratmıştı.

İttifak etmekte olan sınıfların her biri farklı bir amaçla harekete katılmaktaydı.

• Prensler ve aristokratlar, Katolik Kilisesi'nden bağımsız olmak istiyor ve her yıl Roma'ya külçe külçe altın olarak vermek zorunda kaldıkları ödenekten kurtulmayı umuyorlardı.

• Kentlerde yoğunlaşmış ve yeni gelişmekte olan burjuva sınıfı, atölyelerde çalışan zanaatkârlar ve kraliyete bağlı aristokratlarsa başında kralın bulunduğu ve Roma'dan bağımsız ortak bir Alman devleti arzuluyorlardı.

• Köylüler, zanaatkârlar, kent yoksulları, gezgin ve köy papazları, bir kısım aydınlanmış okur yazar kesimse adaletsizliklerin son bulmasını, köy mera ve arazilerinin yeniden eski Cermen geleneğine uygun bir şekilde köylülere bırakılmasını, toprakların eşit dağıtılmasını ve serflik düzenini kaldırarak köylülerin özgürleşmesini sağlayacak "komünist bir Hıristiyan düzen"i istiyordu.

Çelişmenin güney Almanya'da daha keskin bir şekilde ortaya çıkmasının esas nedeni, aristokratların köylülerden tahsil edecekleri borç ve faiz alacaklarını angarya süresini uzatarak tahsil etme yoluna gitmeleri ve böylece yoksulluğu had safhaya götürmeleridir. Bu durum birçok kent ve köylük bölgede kısmi ayaklanmalarla dikkatleri üzerine çekmekteydi.

Fırtına öncesi sessizlik...

Toplumsal çelişkiler 1500'lü yılların başında bir sorunlar yumağına dönüşmüştü. Ancak keskinleşen sınıf çelişkileri, ilk anda ortaya çıkan ortak düşman nedeniyle geri plana itilmiş ve yumuşamış görünüyordu. Bütün sınıf ve katmanlar, Roma'da üslenen ortak düşmana karşı birleşmeyi uygun bulmuştu.

Büyük bir savaş ve toplumsal fırtınaya dönüşecek olan çatışmanın nedeniyse, ilk anda basit bir atama olayından patlak vermişti. Roma Katolik Kilisesi Almanya'ya, kiliseyi temsilen (aynı zamanda kilisenin gelirlerini de toplayan) bir görevli atamıştı. Geçmiş yıllarda İngiltere ve Fransa, Roma'nın bu imtiyazını başarılı bir karşı çıkışla bertaraf etmişti. Ancak kendi içinde prensliklere bölünmüş olan Almanya, henüz kendisini bu yükten kurtaramamıştı. Kiliseye teolojik bir eleştiriyle başlayan tepki, hızla bütün sınıf ve katmanları etkisi altına alan toplumsal bir protestoya dönüşmüştü.

Kiliseye yönelik eleştirilerini "95 Tez" şeklinde ortaya koyan Luther, Alman kökenli prenslerin desteğini almak için 1520 yılında "Hıristiyan Alman soylularına Hıristiyanlığı düzeltmek için çağrı"[421] başlıklı muhteşem bir siyasi manifesto yayımlamıştı. Bu bildiri, birkaç yüzyıl sonraki devrimler çağının ilk manifestosu olarak da görülebilir. Sağlam bir felsefi bakış açısının ürünü olan bu manifesto, teorik ve siyasi açıdan yükselen burjuva sınıflarının ilerici taleplerini dile getirmekteydi.

421 *Hutten, Müntzer, Luther*, Bd. II, s. 15

Orta halli bir aileden gelmesi nedeniyle, üniversite eğitim alan ve ardından profesörlüğe kadar yükselen Luther, Roma merkezli kilisenin İsa'nın öğretisine aykırı davrandığını, Roma'nın siyasi kurumlara müdahale ederek bu dünyayı yönettiğini ve böylece, "Tanrı tarafından tahta oturtulmuş kralların da işine karışarak, kendisini Tanrının da üstüne yerleştirdiğini" iddia etmişti.[422]

Luther'in eleştirileri iki farklı dayanak noktasına sahipti. Biri ideolojikti, diğeri ise siyasi ve felsefi. Dinî görüş ve eleştirilerinde yeni bir şey yoktu; çünkü bunların büyük bir kısmı daha önceden ünlü Çekoslovak düşünür Jan Hus ve İngiliz hümanist Wiclif tarafından dile getirilmişti. Ancak onun felsefi ve siyasi görüşleri graniti parçalayacak kadar yüksek bir enerjiyle doluydu. Çünkü tarih, zaman ve moment farklıydı; artık dönem erken ulusal-burjuva devrimleri dönemiydi...

Devrimci kıvılcımın çakılması

Luther kendisinden önce en az iki kez dile getirilmiş olan devrimci argümanları yeniden ulusal bir çerçevede sunmaktaydı. Roma'ya üslenmiş olan Papa, ülkelerin iç işlerine ve özellikle de siyasi yönetimlerine karışmamalıydı. Her ülke dinî kurumlarını ve yapılacak atamaları kendisi belirlemeliydi. Her ülkenin yönetimi, dinî ve dünyevi eğitimi kiliseden almalı ve kendisi üstlenmeliydi.

Devrimci kıvılcımı çakan esas argümanlarsa şunlardı: İncil'de açık bir şekilde emredilmemiş olan dinî görev ve vecibeler Hıristiyanlığa aykırıdır; papaz tayinleri, günah çıkarmalar ve en önemlisi de en tepesinde Papa'nın bulunduğu kilise hiyerarşisi, Hıristiyanlığın ilkelerine aykırıdır; bütün papazlar, ki Papa da buna dâhildir, Tanrı karşısında eşittir; müminlerin Tanrı ve din inancına ulaşması için herhangi bir aracıya ihtiyacı yoktur; her mümin İncil'i inceleyerek Tanrı inancına ulaşarak özgürleşmektedir;[423] her mümin İncil'i kendi dilinde okuyabilmelidir ve bunun Hıristiyanlık ile çelişen hiçbir yanı yoktur; her köy, kasaba ve kent kendi papazını kendisi seçme hakkına sahiptir;[424] kilise dünyevi yönetimin üstünde olamaz, aksine kilise dünyevi otoriteye tabi olmalıdır.[425] Ayrıca Luther, papazların dinî görevlerini yerine getirirken belli bir ödenek almalarını, ancak esas olanın herkesin üretime katılması ve ahlaklı bir iş tutması olduğunu belirtiyordu. Ona göre "Çalışmayana ekmek yok"tu. Herkes emeğiyle geçinecek, çalışarak servet biriktirecekti.[426]

Bu eleştiriler ile yetinmeyen Luther, kitlelerin eğitilmesi ve özellikle de kadınların kendi dinlerini öğrenebilmeleri için siyasi yönetimlerin denetimde okulların

422 Age., s. 16.

423 *Hutten, Müntzer, Luther,* Bd. II, s. 115.

424 *Hutten, Müntzer, Luther,* Bd. I, s. 15.

425 Age., s. 14.

426 *Hutten, Müntzer, Luther,* I, s. 16.

açılmasını ve bu okullar aracılığıyla halka kendi dilinde okuma yazma öğretilmesini ve böylece herkesin İncil'i kendisinin inceleyebileceği olanakların yaratılmasını hararetle savunmuş ve bu konuda pratik planlar da yapmıştı.[427]

Luther bu görüş ve eleştirileriyle devrimci hareketin tartışmasız lideri olmuştu. O aynı zamanda İncil'i Almancaya çevirerek, tıpkı ilk hümanistlerin kendi ulusal dillerinin yaratıcıları olmaları gibi, modern Almancayı da yaratmıştı.[428] Ancak o, sonradan devrimin kitleleri sarması ve radikalleşmesi üzerine, 1525 yılında köylüleri uyaran bildiriler kaleme alacaktı.[429] Ona göre kiliseye isyan etmek haktı; ancak Tanrı tarafından yerleştirilmiş olan siyasi otoriteye isyan etmek kâfirlikti,[430] ki konuşmalarında ayaklanan köylülerin "azgın köpekler gibi öldürülmesini"[431] vaaz etmişti.

Hareketin hedefinde Roma bulunduğu sürece ortak bir düşmana karşı bütün sınıf ve katmanlar birleşmişti. Ne var ki, devrimi sosyal alanlara da yaymayı isteyen kent ve köy yoksullarının ortaya çıkmasıyla hareket bölünmeye uğramıştı. Bu noktadan sonra da, ortak hareket eden Luther ile köylülerin önderi Münzer, karşı cephelerde yer almışlardı.

Alman köylü devrimi, devrimlere birçok radikal ve yenilik getiren unsurlarının yanı sıra aynı zamanda matbaanın, yazılı metinlerin, propaganda bildirileri ve afişlerinin tarihte ilk kez etkin bir şekilde kullanıldığı devrim oldu. İşin en ilginç yanıysa bu metinlerin Almanca, yani halkın bizzat kendi dilinde yazılmış olmasıdır. Bu da devrimin halkçı-toplumcu karakterini çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü Latincenin reddedilmesiyle yabancı ve anlaşılmayan bir dil yerine, yerli ve ulusal bir dil kullanılmaktaydı. Yöntem açısından pratik ve işlevsel olmakla birlikte, bunun ideolojik ve siyasi bir boyutu da bulunmaktaydı. Latincenin reddedilmesi, Katolik kilisesinin ve ona bağlı olan siyasi otoritenin, hem dinî hem de siyasi açıdan reddedilmesi demekti; aynı zamanda bu, yığınların hem dinî hem de siyasi açıdan özgürleşmesi demekti.

Ulusal dilin kullanılması kilisenin, ona bağlı siyasi otoritenin ve Latince konuşan papazların hükmünün sona ermesi anlamına gelmekteydi. Bu aynı zamanda ulusal edebiyatın canlanması, ulusal birliğin –buna kardeşliğin ve eşitliğin talep edilmesi denebilir– ve ulusal dili konuşan ve kullanan devrimci kadroların (aydın ve papazların) doğrudan halkı yönlendirmesi, biçimlendirmesi ve aydınlatması demekti. Nitekim 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın birçok bölgesinde ulusal diller geliştikçe, üniversitelerde ulusal dilde eğitim yapıldıkça, İncil ulusal dillere çevrildikçe, kısacası ulusal edebiyat canlandıkça, yabancı bir unsur olarak görülen

427 *Hutten, Müntzer, Luther,* Bd. II, s. 152.

428 Bkz. Age., s. 153.

429 *Hutten, Müntzer, Luther,* II, s. 137.

430 Age., s. 137.

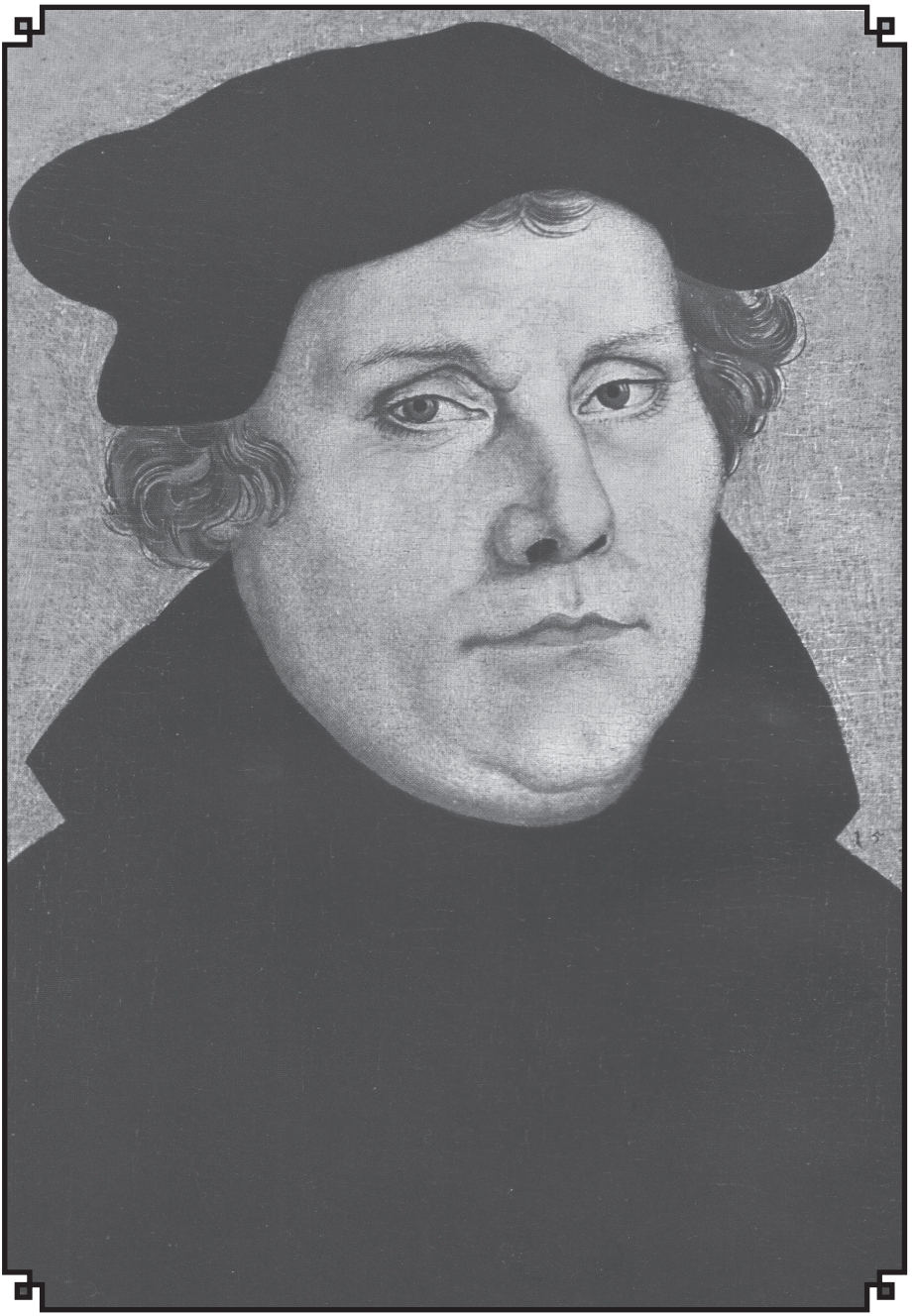
431 Age., s. 256.

Katolik kilisesinin yanı sıra ulusal birlik, "kardeşlik ve dayanışmaya" karşı olan yönetici sınıf ve katmanlar da tarihin kenarına itilmişlerdi.

Avrupa'da halkçı-toplumcu ideolojinin temelleri, başlangıç noktası 15. yüzyıldaki devrimlerde bulunan büyük reform ve aydınlanma hareketinde yatmaktadır.[432] Bu halkçı-toplumcu damar, 16, 17, ve 18. yüzyılda doruğa ulaşır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren de bu damar ideolojik olarak ikiye ayrılır; esas damar proletaryanın güçlendiği sosyalist akım tarafından devam ettirilirken, ikinci ve zayıf damar burjuvazinin ilerici kesimlerince temsil edilir. 19. yüzyılın sonlarına doğru kurumaya yüz tutan bu damar, yeniden 19. yüzyılın sonlarından itibaren ezilen ulusların devrimci burjuvazisinin siyasi programında görülmeye başlanır.[433]

432 İtalya, Fransa, İspanya, Çekoslovakya, Polonya, İngiltere, Hollanda ve Almanya'daki bütün erken burjuva devrimleri (14.-17. yüzyıllar) radikal halkçı programlar içerirler. Bu halkçı damar İngiltere'nin 1640-49 devriminde, Amerika'nın 1776 ve Fransa'nın 1789 büyük devriminde bütün derinliğiyle ortaya çıkmıştı. "Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik" ilkeleri sadece sermayenin özgürleşmesinin aracı değillerdi. Cromwell ve Winstanley, Thomas Paine ve Washington, Danton ve Robespierre devrimlerin toplumsal karakterini iyi yansıtan isimlerdi.

433 Çin (1900-1925), Hindistan (1890-1947), Türkiye (1870-1930), İran (1890-1910), Meksika (1880-1915) ve Balkan uluslarının bağımsızlaşma ve özgürleşme hamlelerinin siyasi programları olarak görülür.



Alman Milletinin Hıristiyan Soylularına[434]

Romanistler[435] kendilerini, etraflarına ördükleri ve bugüne kadar da hiç kimsenin değişmeye (reforma) tabi tutamayacağı üç kat surla korudu; bununla Hıristiyan âlemi görülmedik derecede bir aşağılanma yaşadı.

Birincisi; onlar dünyevi otoritenin denetimine alınmak istendiklerinde, koltuklarına iyice yerleşip, hemen "Dünyevi erk kilisenin üzerinde olamaz, fakat tersine dinî otorite dünyevi erke hükmetmelidir" dediler. Sonra onları, Kutsal Kitap'ın ayetleriyle uyarmaya kalkanlara da "Papa'dan başka hiç kimse Kutsal Kitap'ı yorumlayamaz" diye mahirce yanıt verdiler. Üçüncüsü de onlar, konsülle tehdit edildiklerinde, hemen hazırcevap bir şekilde bu kurulun ancak Papa tarafından çağrılabileceğini belirttiler.

Yani şimdi bunlar, onları cezalandırabileceğimiz her üç kırbacı da gizlice bizden çaldılar mı ki böyle cezasız kalabiliyorlar? Yani şimdi bunlar etraflarına ördükleri surların arkasına çekilerek, çocukça ve hepimizin izlediği kötü oyunlarına rahatlıkla devam mı edecekler? Sanki konsül onlara dokunacak mı ki? Geçmiş konsül toplantısından önce, olan bitene dokunmamaları için prensleri[436] yemine tabi tutmadılar mı ve böylece herkesi mat etmediler mi? Prensler Papa'ya, konsülün düzeni hakkında söz hakkına sahip olması için destek vermediler mi? Her şey aynı, ha düzinelerce konsül toplamışsın ha hiç toplamamışsın; onlar bugüne kadar başarıyla yürüttükleri kandırmacalarına devam edeceklerdir. Onlar sürekli kendilerini yargılayacak gerçek ve özgür bir konsülün toplanmaması için kral ve prensleri dinsizlik suçlamasıy-

434 Bu bölüm, *Hutten, Müntzer, Luther, Werke in zwei Baenden. Zweiter Band*, Aufbau Verlag, Weimer 1970 başlıklı kitaptan alınmıştır.

435 Roma Kilisesi'nin ve Papa'nın taraftarları.

436 Almanya toprakları bölünmüş olmaktan dolayı bağımsız prensliklerce yönetiliyordu.

la korkutuyorlar; onlara bakılırsa sürdürdükleri adi hilelerine karşı durmak dinsizliktir.

Tanrı yardımcımız olsun ve bize de Eriha'nın[437] surlarının yıkılışına benzer bir fırsatı nasip etsin; inşallah biz de saman balyalarından ve kâğıttan yapılmış bu surları yıkar, günahları cezalandıran Hıristiyan kırbaçlarının çözülmesini sağlar, şeytanın hilesini açığa çıkarır ve onları cezalandırmak suretiyle Tanrının iyiliğine yeniden mahzar oluruz.

O zaman biz de ilk önce birinci sura hücum edeceğiz. Birileri Papa, piskopos, rahip ve manastır halkına ruhban sınıfı adını takmış; prenslere, beylere, zanaatkâr ve köylülere ise dünyevi sınıf diyorlar. Pek yerinde ve parlak bir tanımlama. Ancak hiç kimse ruhban sınıfının imtiyazlarına dayanarak korkutulmasın, çünkü bütün Hıristiyanlar sonuçta ruhban sınıfının bir parçasıdır; nitekim Pavlus'un 1. Korintliler 12: 12. ayette buyurduğu gibi herkes ortak bir bedenin parçasıdır ki hiç kimse konum ve makam nedeniyle bu sınıfın dışına sürülemez. Ancak her parçanın bütün açısından bir görevi vardır ki bu sayede herkes birbirine hizmet etmiş olmaktadır. Hepimiz vaftiz olmuşsak, hepimizin bir Kutsal Kitap'ı varsa ve hepimiz bir inanca sahipsek, bu durumda hepimiz birbirine eşit Hıristiyanlarız demektir; çünkü vaftiz, Kutsal Kitap ve inanç, hepimizi dini bütün yapar ve ortak bir Hıristiyan kavmi olmamızı sağlar.

Papa'nın veya herhangi bir piskoposun birilerini kutsaması, onu ruhban sınıfına alması, papaz olarak ataması ve diğer insanlardan farklı giyinmeleri, onların ne kadar düzenbaz olduklarını gösterir veya onları bir odun parçası yapabilir, fakat asla bir Hıristiyan ve inanan biri yapmaz. Geleneğe bakılırsa hepimiz birden papaz sınıfına dâhil olabiliriz ki bu konuda Aziz Peter, 1. Petrus 2,9'da şöyle demektedir: "Sizler kraliyetin papazları ve papazların kraliyetisiniz." Ve gene Kutsal Kitap'ta, "Sen bizi kanınla papaz ve kral yaptın" der. Eğer içimizde yüce bir ruh yoksa, o zaman bizi ne Papa'nın ne de herhangi bir piskoposun kutsaması papazlık mertebesine yükseltebilir. Bu durumda onlar ne ayin yönetebilir, ne vaaz verebilir ne de birini günahlarından arındırabilirler.

Aslında piskopos atamalarının hiçbir anlamı yoktur; nitekim herhangi bir toplantıda, aynı erke sahip insanlardan birini seçmek ve onu, belli bir otoriteyle donatmak da mümkündür, tıpkı bir kralın mirasta hakkı olan on çocuğundan herhangi birinin, diğerleri tarafından, otoritesiyle donatılması gibi; onların hepsinin kral olma ve krallık erkini kullanma hakkı vardı, ancak onlar sadece birini bu görevle donatmıştır. Şimdi bunu daha açık bir şekilde söylemeliyim: Biçare bir Hıristiyan topluluğunun esir alınarak çölün

437 Arapça adı Eriha olan Jericho, Ortadoğu'nun en eski kasabalarından biridir. Adı İncil'de geçen Eriha'nın surları, Kenanlılar tarafından yıkılmış ve kentin yeniden inşası lanetlenmişti.

ortasında bir yere kapatıldığını düşünelim; ve onların arasında ne Papa'nın ne de piskoposların atadığı bir papazın bulunduğunu varsayalım; bu durumda onlar, kendi aralarından birini, ki bu bir nikâhsız çiftten doğma biri (piç) olabilir, onun insanları vaftiz etmesi, ayinleri yönetmesi, cemaate vaaz vermesi ve insanların günahlarını affetmesi için görevlendirilebilir; bu durumda o her şeyiyle, yani sanki onu Papa ve bütün piskoposlar tayin etmişler gibi, bir papazın onuruna ve bütün otoritesine sahip olacaktır. Bilindiği gibi acil durumlarda herkes bir başkasını vaftiz edebilir ve günahlarının affını dileyebilir; bu da ancak, hepimizin papaz olabilmesiyle mümkündür.

Onlar, Tanrının biz Hıristiyanlara bahşettiği vaftiz etme hakkını neredeyse geleneklere dayandırarak elimizden aldılar ve hepimize ait olan bu hakkı unutturdular. Bir zamanlar Hıristiyan cemaati, papaz ve piskoposlarını kendi arasından seçerdi, ancak sonradan bu gelenek değişime uğradı ve onların seçimi diğer piskoposların iradesine bırakıldı. Şimdi bunun sonuçlarıyla karşı karşıyayız. Aziz Augustin, Ambrosius ve Cyprianus da böyle piskopos olmuşlardı.

Ama şimdi bunlar, yani papaz ve piskoposlar, bizler gibi vaftiz edildikleri, aynı inanca ve Kutsal Kitap'a sahip oldukları halde, Hıristiyan cemaati için faydalı oldukları sanısıyla, dünyevi kurumlara eşit kurumların temsilcileri olarak kabul ediliyorlar. Bizim gibi vaftiz edilmiş biri, sonuçta papaz, piskopos ve papa olmaktan dolayı övünüp durmaktadır, hâlbuki hiç kimsenin böyle bir makamı edinmeye hakkı yoktur. Mademki hepimizin niteliği papaz olmaya yetmektedir, o halde hiç kimse kendisini diğerlerinden daha üstün göremez ve özellikle de bizim onayımızı ve rızamızı almadan, başkalarını yönetmekle donatılmış bir makamı üstlenemez. Çünkü herkese ait olan bir şey, topluluğun rızası ve emri olmadan, birileri tarafından gasp edilemez. Eğer bu gerçekleşmişse, yani rıza ve emir olmadan bir makam ele geçirilmişse, bu durumda onlar, tıpkı eskiden olduğu gibi, o makamdan el çektirilirler. Bundan dolayı papazlık kurumu, Hıristiyan topluluğun kendi içinde belirlediği ve şahsa mahsus bir görev olmalıdır; seçilen en önde yürür, görevden alındığında da o, diğerleri gibi sıradan bir köylü ve yurttaş olmaya devam eder. Yani hakikatte, görevden alınmış bir papaz, artık yetkiye sahip bir papaz olamaz. Ama buna rağmen onlar, *caracteres indelebiles*[438] diye bir şey uyduruyorlar ve görevden alındıkları halde, sıradan bir müminden daha yüksek bir niteliğe sahip olduklarını iddia ediyorlar. Onlar hakikaten rüya görüyorlar; sanki seçilmiş bir papaz, papazdan başka bir şey, yani sıradan bir mümin olamazmış gibi. Bütün bu iddialar, insanlar tarafından uydurulmuş temelsiz sözlerdir.

438 Rahip seçildikten sonra edinilen ve sonrasında hiçbir şekilde geri alınamayan ruhani nitelikler.

Buradan çıkan sonuca göre, sıradan müminlerin, papazların, prenslerin, piskoposların ve hep söylendiği gibi "ruhani" ve "dünyevi" yöneticilerin birbirinden farkları, farklı kesimlere ait olmalarından değil, fakat sadece ve sadece üstlendikleri görev ve makamlarından kaynaklanmaktadır. Aslında bütün bu görevlilerin tamamı (dünyevi ve ruhani) ruhani kesimden sayılabilir, çünkü bunların her biri, aynı işi yapmamakla birlikte, ki papaz ve keşiş oldukları halde bunların da aynı işi yaptıkları söylenemez, bir papaz, piskopos ve Papa olabilir. Bunu Aziz Pavlus'un, Romalılar, 12:4 ve 1. Korintliler 12:12, ve Petrus, 1. Petrus 2:1 ayetlerinde görüyoruz. Nitekim yukarıda da belirttiğim gibi sonuçta hepimiz Hıristiyan âleminin birbirini bütünleyen parçalarıyız. İsa'nın da hem ruhani, hem de dünyevi olmak üzere iki makamı yoktu. Kafanın olduğu yerde ona ait bir de beden olur.

Bunlara ne denirse densin, ister papaz ve piskopos, isterse Papa densin, sonuçta bunlar, onlara verilen iş ve görevlerini yerine getirmektedirler. Onlar Tanrının söz ve ayetlerini Hıristiyanlara ulaştırıyorlar diye ne müminlerden daha onurlu ne de daha başka yüksek bir mertebeye sahip olmaktadırlar. Elinde kılıç ve kırbacı tutan dünyevi otoritenin görevi ise kötüleri cezalandırmak ve müminleri korumaktır. Bir köşker, bir demirci, bir amele ve diğerleri de her an bir papaz ve piskopos olabilirler ki bu durumda onların hem bir görevi hem de bir mesleği olacaktır. Herkes bir cemaatte, bir bedende farklı görevler yüklenmiş uzuvların zihin ve bedenin gelişmesine yardımcı olması gibi, görev ve zanaatıyla faydalı olmalıdır.

Ama gel gör ki onlar, dünyevi otoriteye sahip olanların, ruhaniler üzerinde olamayacağını ve onlar üzerinde cezai hükümde bulunamayacağını ileri sürüyorlar. Bu durum, gözün biri büyük bir ıstırap çekerken, elin hiçbir şekilde müdahalede bulunmamasına benzer. Bu, doğaya aykırı değil mi? Uzuvlardan biri diğerine, bedene zarar veren bir şeyi engellemek için yardım etmeyecek mi? Hatta, yardıma muhtaç uzuv ne kadar önemliyse diğerlerinin yardımı da o kadar zaruri olmaz mı? Bu nedenle diyorum ki: Tanrı tarafından atanmış olan dünyevi otorite kötüleri cezalandırırken, müminleri de korumalıdır; görevini yerine getirirken de onun yetkisi bütün beden, yani Hıristiyan topluluğu üzerinde geçerli olmalı ve hiçbir engel çıkarılmamalıdır; ve dolayısıyla ne bir rahip, ne bir piskopos, keşiş, rahibe ve ne de bir Papa bunun istisnasını oluşturmalıdır. Eğer vaaz veren bir ruhaninin makamı, dünyevi otoriteye tabi olmayacaksa, o zaman bir köşker, terzi, duvar ustası, marangoz, aşçı, hizmetçi ve köylü de tabi olmamalıdırlar; o halde köyüler ve diğer zanaat erbabı da Papa'nın, piskoposların, rahiplerin ve keşişlerin ayakkabı, giyecek, ev, yiyecek ve içecek gibi giderlerini karşılamamalı ve onlara ödenekte bulunmamalıdır. Müminlerin kendi işlerini yapmalarına izin veriliyorsa, o halde Roma'da oturan ve yetkilerini dünyevi otoriteden alan yasa

koyucular da ne oluyor? Aziz Peter de bir konuşmasında "Aranızdan bazı kötü adamlar çıkacak, size yanlış ve gerçeğe dayanmayan sözlerle hitap edecek ve sizi aldatacaklardır!" derken bunu kastetmekteydi.

Dolayısıyla dünyevi ve dinî otorite, hiçbir kısıtlama görmeden, yetkilerini kullanmalıdır: İster bu bir Papa, piskopos ya da rahip olsun, suçlu cezasını çekmelidir. Ruhani sınıfın sürekli vurguladığı imtiyazlar, Roma'nın uydurmalarından başka bir şey değildir; nitekim Aziz Pavlus Hıristiyanlara şunu öğütlemişti: "Her can (ki ben bununla Papa'nın kast edildiğini düşünüyorum) dünyevi otoriteye itaat etmelidir; çünkü o boşuna Tanrının suçluları cezalandıran ve müminleri koruyan kılıcını elinde tutmamaktadır; Petrus da aynı şekilde "Dünyevi düzene Tanrı aşkına itaat edin!" demişti. Nitekim o, bazı insanların dünyevi otoriteye karşı geleceklerini (2. Petrus, 2:10'da) söylemişti ki görüldüğü gibi ruhani sınıf bunu kendine hak görmektedir.

Sanıyorum şimdi kâğıttan yapılmış surun biri yerlere serilmiştir, çünkü dünyevi otoriteyi temsil edenler, Hıristiyan topluluğun bir ferdi olarak, hem toplumsal bedendeki görevlerini yerine getiriyor, hem de ruhani kesime dâhil olma hakkına sahip oluyorlar. Demek ki onlar, toplumsal bedendeki cezalandırma ve koruma görevlerini yerine getirirken, herhangi bir güç tarafından engellenmemelidirler. Onlar istediklerini, ki buna Papa, piskoposlar ve bütün rahipler dâhildir, cezalandırabilir ya da sürgüne gönderebilirler. Dünyevi otoritenin öngördüğü mahkemelerde sanık olarak yargılanacak olan rahipler, önce temsil ettikleri makamdan el çektirilmelidir, fakat bu dünyevi otoritenin sahip olduğu adaletin kılıcının, onlara sökmediği anlamına da gelmez.

Sürekli ruhanilerin haklarından, can ve mal güvenliğinden bahsetmek, ama sanki müminler Hıristiyan değilmiş ve onlar kiliseye dâhil değillermiş gibi onların haklarından hiç bahsedilmemesi de biraz fazla olmuyor mu? Neden senin canın, malın ve yaşamın onurlu da benimki değil? Her ikimiz de Hıristiyan değil miyiz? Hepimiz aynı inanca sahip değil miyiz, hepimiz vaftiz edilmedik mi, hepimizin bir ruhu ve varlığı yok mu? Bir kasabada bir rahip öldürüldüğünde o yerleşim bölgesi anında bütün toplumdan dışlanmaktadır; peki bu ceza neden bir köylü öldürüldüğünde uygulanmamaktadır? Hıristiyanlar arasında bu türden farklılıklar olağan mı? Bu insan hakkına ve ahlakına sığar mı?

Bu türden farklılıkları keşfeden, istisnalar yaratan ve günahları hoş gören bir anlayış doğru olabilir mi? Eğer kötülere, şeytanın hareketlerine ve sözlerine karşı çıkmak bizim için bir görevseki biz bunu İsa ve havarilerinden bu yana böyle bildik, o halde nasıl olur da Papa'nın ve yandaşlarının şeytani davranışlarına ve sözlerine karşı hiçbir şey yapmadan sessizce kalabiliyoruz? Ne yani, şimdi Tanrının emirlerini ve hakikatleri, sırf bazılarının işine ge-

liyor diye unutalım mı? Vaftiz olurken kötülüklere, etimizle ve tırnağımızla karşı çıkacağımıza dair yemin etmedik mi? Ama aslında bu görevi ihmal edenler ve kandırılanlar büyük bir günah işlemektedirler.

Bu nedenle de şeytanbaşının bizzat kendisi ruhani imtiyazını şöyle tarif etmektedir: "Papa gerçekten kötü olsa ve çok sayıda mümini şeytanlığa teşvik etse bile onu görevinden almak kimsenin haddine değildir." Gördüğünüz gibi Roma'dakiler, bütün dünyayı altını üstüne getirebileceğimizi, fakat onların yaptıklarına karşı duramayacağımızı, bu şeytani imtiyaza dayanarak vurgulamaktadırlar. Ama eğer durum onların dediği gibiyse, yani tek bir şahsın, herkesin üstünde olabileceği ve onu kimsenin cezalandıramayacağı doğruysa, bu durumda hiç kimse hiçbir Hristiyan'ı yargılayamaz; hâlbuki İsa her zaman inananların alçak gönüllü olmasını ve tevazu içinde yaşamaları gerektiğini öğütlemişti.

Aziz Gregorius'un belirttiği gibi, nerede bir günah varsa orada bir ceza da olmalıdır; herkes yasa karşısında eşittir ve bu kurala göre, her günah işleyen bir diğerine tabi olur. Bunların hiçbir kanıt sunmadan, nasıl ayetleri yanlış yorumlayarak Hıristiyanların özgürlüklerini gasp ettiklerini görüyoruz; hâlbuki Mesih ve havarileri, günahı mahşer gününe kadar, dünyevi adaletin pençesine teslim etmişlerdi.

Şimdi diğer sallantıda duran ve herhangi bir işe yaramayan ikinci koruma surunu ise hayatı boyunca yaşadıklarından hiçbir ders çıkarmamış olan okur yazar takımı oluşturmaktadır. Kendilerini her şeyin üstünde gören bu beylere bakılırsa Papa, inanç konusunda yanılmamıştır, onun yazı ve konuşmalarının hiçbirinde herhangi bir yanlışlık yoktur. Bu nedenledir ki ortalıkta yığınla, ruhban sınıfının imtiyazını gerekçelendiren, sapkın ve Hıristiyan karşıtı gelenek ve uygulama dolaşmaktadır. Bunlar hakkında konuşmanın şimdi yeri değildir. Bunlar, bilgisiz ve kötü oldukları halde, Kutsal Kitap'ın hep onların tarafında olacağını düşünerek ve bundan cesaret alarak, istediklerini yapmaktadırlar. Eğer bu böyleyse, o halde neden bir Kutsal Kitabımız var ki? Bu durumda bu kitabın bize ne faydası olacak ki? Bırakın da ateşe atalım şu kalplerinin Kutsal Kitap'la dolu olduğunu söyleyen bilgisiz ve inançsız Romalıları. Kutsal inanç saf kalplerde bulunur! Bütün bunları okumasaydım, ben de Roma'nın bu türden yalanları kullanarak taraftar toplayacağını bilemeyecektim.

Ama onlara karşı sözle savaşmak istemediğimiz için Kutsal Kitaptan alıntılar yapıyoruz. Aziz Pavlus 1. Korintliler, 14:30'da şunları söylemektedir: "Eğer biri, vaaz dinlerken ona daha doğru bir vahiy gelirse, bu durumda vaaz vermekte olan kişi susmalı ve yerini yeni vahyi alana bırakmalıdır." Peki sadece minberde oturan ve vaaz verene inanılacaksa, bu ayetin anlamı nedir? Ayrıca İsa da, (Yuhanna 6:45'te) bütün Hıristiyanların sadece Tanrı

tarafından eğitileceğini söylemektedir. Demek ki Papa ve onun adamlarının, Hıristiyan dininden sapması ve Tanrının öğretisine karşı gelmesi, bunun yerine de sıradan bir müminin doğru yolda olması mümkünmüş. Bu durumda neden sıradan bir müminin arkasından gitmeyelim ki? Papa birçok kez yanılmadı mı? Peki sadece kendisinin doğru yolda olduğunu söyleyen ve sadece kendisine inanılmasını isteyen Papa da bir an yanlışa düşerse bu durumda müminlere doğru yolu kim gösterecek?

Sadece Papa'nın Kutsal Kitap'ı yorumlayarak, inanç yolunu gösterebileceğini ileri sürenler, hiçbir kanıtla destekleyemedikleri bütün bu saçmalıkları boş hikâyelere dayandırmaktadırlar. Yürütme erkini bu nedenle kendi başlarına ele geçirdiler. Bunu kanıtlamak için de anahtarın[439] sadece Aziz Petrus'a verildiğini iddia ediyor ki bu da doğru değildir, çünkü anahtar bütün Hıristiyan cemaatine birden verilmişti.

Ayrıca anahtar, öğreti veya yönetime değil, fakat sadece ve sadece günahların affına ve cezalandırılmasını ilişkindi; şimdi bu anahtar meselesini farklı yorumlamaları ve olguyu kendilerine yontmaları olacak iş değildir. Bu arada İsa, Petrus'a şunları da söylüyordu: "Senin için ve inancının sona ermemesi için dua ediyorum"; bu cümlenin Papa'yı ve bugüne kadar inançsız olan birçok Papa'yı kapsamadığı çok açıktır. Yuhanna 17:9'dan da anlaşılacağı gibi İsa sadece Petrus için değil, fakat bütün havariler ve Hıristiyanlar için dua etmişti: "Tanrım sana, sadece bana verdiklerin için değil, fakat aynı zamanda inanan herkes için dua ediyorum." Bu cümle çok açık değil mi?

Herkes kendinden hareket etsin! Herkes bilmelidir ki içimizdeki müminler arasında doğru yolda olan, akla sahip, İsa'nın sözlerini bilen ve ona inanan Hıristiyanlar bulunmaktadır. Peki insanlar neden sözleri açık olan doğru yoldan sapsın ve ne inancı ne de ruhu olan bir Papa'ya biat etsin ki? Bununla bütün inancın ve Hıristiyan kilisenin inkâr edileceği açık değil mi? Ayrıca "Kutsal bir Hıristiyan kilisesine inanıyorum" cümlesi, "Roma'daki Papa'ya inanıyorum" cümlesiyle değiştirilirse, o zaman bütün Hıristiyan kilisesini sadece bir insanın yetkisine teslim etmiş olmaz mıyız? Bu cehennemlik bir yanlışlık, şeytani bir hata olmaz mı?

Bunun ötesinde hepimiz, yukarıda açıkladığımız gibi bir inanca, bir Kutsal Kitap'a ve bir Mesih'e sahibiz: Peki, tuttuğumuz yolun doğru olup olmadığını anlamak ve karar vermek için biz de bir iradeye sahip değil miyiz? Peki nerede kalıyor Pavlus'un Korintliler 2:15'teki sözleri "Ruhani bir insan aldatılamaz, ancak o herkesi doğru yola getirebilir." Nasıl oluyor da biz, Papa'nın gittiği yolun doğru yol mu, yoksa yanlış yol mu olduğunu hissedemeyeceğiz?

439 Anahtar hakkı, yani 'açma ve kapama hakkı', Hıristiyan cemaatinde geçerli olacak yasaların kabul edilmesi ya da reddedilmesi hakkının kimde olacağını ifade etmektedir.

Bütün bu ve başka nedenlerle cesaret göstermeli ve özgürleşmeliyiz; Pavlus'un bize öğütlediği gibi özgürlüğün ruhunu edinmeli, Papa'nın ve diğerlerinin yalanlarından korkmamalıyız. Bundan cesaret alarak, onların bütün yaptıklarını ve vaaz ettiklerini inançlı aklımızla tartmalı, onların sapmış oldukları yanlış yollardan dönmelerini ve doğru yola gelmelerini sağlamalıyız. Bir zamanlar Hz. İbrahim bile, kendisine herkesten daha fazla tabi olan karısı Sara'ya kulak kabartıyordu. Hatta Peygamber Balam'ın eşeği[440] ondan daha akıllıydı. Eğer Tanrı peygambere bir eşek aracılığıyla konuşabiliyorsa, sıradan bir mümin neden Papa'ya hatasını söyleyemesin ki? Aynı şekilde Galatyalılar 2:11 ayetinin devamında anlatıldığı gibi Aziz Pavlus da Aziz Petrus'u hatasından dolayı azarlamıştır. Bu nedenle de Hıristiyan inancına sahip olmak, dinini anlamak, sapkınlıkları mahkûm etmek ve onu her türden yanlışlığa karşı savunmak her Hristiyan'ın tanrısal görevidir.

Birinci ve ikinci duvar yıkıldıktan sonra üçüncü duvar da kendiliğinden yıkılmaktadır; Papa'nın Kutsal Kitap'a karşı davrandığı her yerde onu uyarmak ve gerektiğinde cezalandırmak, İsa'nın da Matta 18:15'te belirttiği gibi bizim görevimizdir: Nitekim o, "Kardeşin günah işlediğinde, sadece onun ve senin duyacağın bir yerde onu uyar; seni dinlemediğinde de yanına birkaç kişi alarak onu uyar; seni bu kez de dinlemediğinde onu, bütün cemaatin önünde uyar; eğer o, cemaati de dikkate almadığında o zaman o bir dinsizdir" der. Burada da görüldüğü gibi her şahıs bir başkası için sorumlu olmaktadır. Bir parçamız kötü bir davranış sergilediğinde ve bu davranışıyla sorunlara ve kargaşalıklara neden olduğunda bu duruma daha fazla seyirci kalmamız doğru olamaz. Eğer bunu yapmam ve onu cemaatin önünde sorgulamam gerekiyorsa, o zaman demek ki ben de önce cemaati toplasam daha iyi olur.

Kitap'ın hiçbir yerinde, Papa'nın tek başına bir konsül toplayabileceğini ve buradan çıkan kararı tek başına onaylayabileceğini, Hıristiyanların ve Tanrının yasalarının aleyhine olmayan yasaları tek başına çıkarabileceğini destekleyen bir ifade yoktur. Durum böyle olduğunda o zaman, onun Hıristiyanlara zarar veren eylemlerini cezalandırmayan bir konsül de yasaları çiğnemiş olmaktadır.

Örneğin Havarilerin kıssalarından 15:6'da anlıyoruz ki gibi havariler konsülü, Aziz Petrus'un inisiyatifiyle değil, fakat havarilerin tamamının ve bütün 'yaşlılar heyeti'nin onayıyla toplanmış. Eğer o konsülü Aziz Petrus tek başına toplamış olsaydı, bu durumda o Hıristiyanların değil, fakat sapkın bir

440 Eski Ahit'te anlatıldığına göre Tanrı, İsraillilere hitap etmek için yola çıkan Peygamber Balam'ı bu arzusundan vazgeçirmek için, bindiği eşeğinin yolunu değiştirmesine neden olmuş. Bu duruma kızan Balam da, eşeğine acımasızca vurmaya başlamış. Bunun üzerine Tanrı eşeği dillendirmiş ve Balam'a hatasını anlattırmış.

tarikatın konsülü olacaktı. Aynı şekilde ünlü İznik Konsülü,[441] Roma piskoposunun çağrısıyla toplanmadığı gibi, toplantıya ne kendisi katılmış ne de sonradan sonuçları onaylamıştır; fakat Sezar Konstantin başta olmak üzere ondan sonra gelen bütün Sezarlar, konsülü bütün Hıristiyanların konsülü olarak onaylamışlardı. Ama eğer bir konsülü toplamak sadece Papa'nın yetki alanında bulunsaydı, bu durumda o, yoldan çıkmış biri olurdu. Ayrıca Papa'nın topladığı konsüllere baktığımda da onun verdiği kararların hiçbir kıymeti harbiyesinin olmadığını anlıyorum.

Bu nedenle de her kim ki, özgür bir konsülün toplanmasına katkıda bulunmaktadır ki bu çağrı Papa'yı çok kızdıracaktır, o kişi, Hıristiyan topluluğu için iyi bir iş yapmış olacaktır. Bunu en iyi yapacak olan da Batılı bir yönetimdir, çünkü o hem Hıristiyan âlemine dâhildir, hem de rahiptir, ruhanidir ve kılıç gücüne sahiptir; o, konumuna Tanrı sayesinde ulaşmış ve her yaptığı ve ettiğiyle zorunlu olanı yapmış olacaktır. Bir kenti yangın sardığında insanlar, belediye başkanın yetkilerine sahip değiller diye ya da bu yangın belediye başkanının evinde çıktı diye yangına seyirci kalmaları doğal mı? Yangına müdahaleyi bir başka yurttaştan bekleyen ya da kendisini söndürmekten sorumlu görmeyen biri kendisini suçlu durumuna düşürmez mi? İnsanların müdahale etmesi için İsa'nın kenti daha ne kadar yanmalı? Yangın Papa'nın oturduğu kısımda başlasa bile buna seyirci kalmak doğru mu? Bir kente düşmanlar saldırsa ve biri bu halkı düşmanlara karşı birleştirse o onurlu bir iş yapmış olmaz mı? Aynı şekilde şeytan olan bir düşmanı kıskıvrak yakalayan, Hıristiyanları uyandıran ve onları birleşmeye çağıran da büyük bir iş yapmış olmaz mı?

Elindeki güçle övünen, ama işe gelince herhangi bir şey yapmayanlar hakkında ise henüz hiçbir şey söylemedik. Hıristiyan âleminde hiç kimsenin dinimize zarar vermeye hakkı yoktur veya zarara karşı koymayı yasaklama yetkisi yoktur. Kilisenin buna karşı koyacak gücü yoktur, çünkü o sadece iyilikler için yaratılmıştır. Ama eğer Papa, özgür bir konsülün toplanmasını ve kilisenin yeniden doğru yola sokulmasını zorla engellemeye kalkarsa, bu durumda onun güç ve yetkilerini tanımayacağız. Ama eğer o, seferler düzenlemeye ya da yıldırımlar yağdırmaya kalkarsa, bu durumda onu kudurmuş biri gibi aşağılamalı ve Tanrının yardımıyla derdest etmelidir. Onun gücünün hiçbir kıymeti harbisi yoktur ki bunu kitaptan da gösterebiliriz:

441 İsa'nın Tanrının bizzat kendisi mi yoksa Tanrının oğlu mu olduğu tartışmasıyla başlayan bölünme kısmen 325 yılında İznik'te toplanan ilk konsül tarafından giderilebilmişti. Bu konsüle, farklı görüşleri temsil eden 300 civarında piskopos, kral Konstantin'in çağrısıyla katılmıştı. Kral Konstantin'in amacı, dağılmakta olan Roma İmparatorluğu'nu Hıristiyan dininin yapıştırıcı etkisiyle korumaktı. Bu nedenle Hıristiyanlığın ilk dönemden kalan eşitlikçi yönleri törpülenerek, feodal imparatorluğun ihtiyaçlarına uygun hale getirilmişti. Bundan sonra Hıristiyanlar 'Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrının hakkını da Tanrıya' vermeyi kabul etmişlerdi.

Pavlus 2. Korintliler'de (K. 10,8) şunları söylemektedir: "Tanrı bize kuvveti, Hıristiyanlığı güçlendirmek için verdi, fakat zarar vermek için vermedi." Bu deyimi kim görmezden gelmek isterdi? Hıristiyanların iyiliği için gösterilen bu çabalara karşı koyanlar şeytanla deccalın ta kendisidir; bu nedenle de onlara kulak asılmamalıdır, fakat buna bedenimizle, malımızla ve sahip olduğumuz her şeyimizle karşı koymalıyız.

Eğer bir mucize gerçekleşir ve Papa, dünyevi güçlere karşı bir zafer kazanırsa, ki buna benzer başarılara birçok kez imza attıklarını övünerek söylemektedirler, bu durumda başarı, şeytanın bir başarısı ve Tanrımıza olan inancımızın bir zaafı olarak görülecektir. Aynı şeyi İsa'da Matta'da (24:24) söylemişti: "Benim adımı kullanan sahte peygamberler gelecek, işaretler gönderecek ve en deneyimli olanını bile kandıracak mucizeler gerçekleştireceklerdir". Aziz Pavlus da 1. Selanikliler'de (2:2) deccalın şeytanla birleşerek ve mucizeler yaratarak güçleneceğini belirtmişti.

Bu nedenle de şunu kesin olarak saptayalım: Hıristiyan olan bir güç, Hıristiyanlığa zarar vermez ki bunu Aziz Pavlus, "Bizler İsa'ya zarar vermeyiz, aksine ona yarar getiren şeyler yaparız" diye ifade etmişti. Yok ama eğer o, mucizeler ve dertlerle Hıristiyanlara zarar veriyorsa, bu durumda o şeytanın ve deccalın ta kendisidir. Mucizeler ve dertler hiçbir şey kanıtlamaz, sadece deccalın mahşer gününden önce ortaya çıkmış olduğunu kanıtlar ki bunu da kitap etraflıca yazmaktadır. Bu nedenle, şeytanın mucizeler yaratacağını söyleyen Tanrının sözlerine sımsıkı sarılalım. Böylece Roma'daki Papa'nın yalana başvurarak yıllarca ortalığa saldığı korku ve endişe de boşa çıkarılmış olsun. Onlar da tıpkı bizler gibi dünyevi gücün, kılıcın otoritesine tabidirler; onların kitabı yorumlayacak hiçbir yetkileri ve hakları yoktur; onların özgür bir konsülün toplanmasını ve kararlar almasını engellemeye yetkileri yoktur. Ama eğer bunu yaparlarsa bu durumda onlar, İsa'nın dostu ve temsilcisi değil, fakat deccalın ve şeytanın ortakları olduklarını gösterecekleridir.

Erken Bir Çağrı: Komünist Papazın Vaazı Thomas Münzer (1490-1525)

Reform hareketi toplumun alt kesimlerine doğru yayıldıkça, geniş köylü kitleleri daha etkin bir şekilde siyaset sahnesine çıktıkça Luther de ufuktaki radikalleşme tehlikesini sezmiş ve uzlaşmacı bir tavır takınmaya başlamıştı. Almanya'da ortaya çıkan reform hareketi, daha baştan itibaren kendi içinde farklılaşmaya başlamıştı. Bir tarafta Kral ve Roma kilisesinin taraftarları, öbür tarafta ise kendi içinde üçe ayrılmış bir cephe bulunuyordu. Bu cephenin en önemli kanadını, Luther'in sözcülüğünü yaptığı yerel prensler, gelişmekte olan kent burjuvaları ve aydınlar oluşturuyordu.

Başlarında Thomas Münzer'in bulunduğu ve toplumun esas çoğunluğunu oluşturan köylülerse en radikal kanadı meydana getiriyordu. Ayrıca bunların yanı sıra toplumsal zeminini kaybetmekte olan şövalyelere, İsviçre'de ve özellikle de Zürich ve Bern'de yerleşik olan burjuvalara dayanan bir kanat daha mevcuttu. Bunların lideri Ulrich Zwingli'ydi ve amacı Adria'dan Atlantik'e kadar uzanan coğrafyayı Katolik kilisesinden kurtarmak ve bu bölgede "Tanrı'nın dininin hüküm sürdüğü" demokratik bir cumhuriyet kurmaktı. Zwingli 1531 yılında Katoliklere karşı savaşta esir düşecek, bedeni dört parçaya bölündükten sonra yakılarak külleri rüzgâra verilecekti.

Almanya'da halkçı-toplumcu dönemeç

Luther'in ünlü "95 Tez"i, yayımlandıktan kısa bir sonra Almanya'nın birçok kentinde yeni bir kültür devrimine neden olmuştu. Keşişler toplu olarak manastırları terk ediyor, ayinler kilisenin tayin etmediği papazlar tarafından yönetiliyor, kiliselerde asılı olan resim ve freskler indiriliyor, vaazlar Almanca veriliyordu. Kilisenin varlıklarına el konuyor ve yoksulların destekleneceği ortak bir yardım kasası oluşturuluyordu.

Güney-Doğu Almanya'yı dolaşan Thomas Münzer günden güne güç topluyordu. O gezilerinde, emekçilerin ve köylülerin içinde bulunduğu açlık ve sefaleti, ezilmişliği, aldatılmışlığı görüyor ve bu nedenle de devrimin toplumsal alana yayılmasının zorunlu olduğunu düşünüyordu. Aksi takdirde "Tanrının kardeşlik sevgisi" gerçekleşemezdi. Bu nedenle de Münzer'in çevresine zanaatkârlar, taş ve maden ocağı işçileri ve köylüler doluşuyordu. Ve bu insanlar onunla birlikte "adil bir düzenin" gelmesini umut ediyorlardı.

1490 doğumlu Münzer, hali vakti yerinde bir aileden geliyordu. Üniversiteyi bitirmiş ve papaz olmuştu. Araştırmaları sonucu Luther gibi o da kilisenin yanlış yolda olduğunu düşünüyor ve kilisenin reform hareketiyle düzeltilmesini umuyordu. Birçok yeri gezdikten sonra Egranus'a gelen Münzer'in hayatı burada kökten değişecekti. Vaazlarını en çok bu bölgedeki dokuma işçileri dinliyordu. "Eşitlikçi" bir tarikata mensup bu işçilere, Niklas Storch isminde radikal bir devrimci önderlik ediyordu. Onlar Münzer'den tevekkül içinde beklememeyi ve örgütlenmeyi, Münzer de onlardan "Tanrının eşitlikçi kardeşlik düzeninin" kurulmasının zorunluluğunu öğrenmişti. İşçilerinin cesaretlenerek eylemlere girişmesi ve toplumun günden güne radikalleşmesi, Zwikau Belediyesi'ni korkutmuştu. Gelişmenin önüne geçmek için Münzer'in kilisedeki görevine hemen son verilmişti. Bunun üzerine Münzer, Jan Hus'un memleketi olan Böhmiya'ya gitmiş ve orada hem araştırmalarını derinleştirmiş hem de radikal gruplarla (Böhmiyalı Kardeşler) ittifak arayışına girmişti. Ancak sonuç beklediği gibi olmamıştı ve hatta Prag'tan atılmıştı. O da zorunlu olarak yeniden Almanya'ya dönmüştü.

Almanya'nın birçok bölgesini dolaşan Münzer, vaazlarını hem Almanca vermekte hem de ayinlerde kitlelerin radikalleşmesini sağlayan yeni radikal-halkçı yöntemler uygulamaktaydı. Bu tavrı, Katolik kilisesinin ve hatta ilk anda Luther'in bile tepkisini üzerine çekecekti. 1524 yılında Allstedt'te prenslerin üzerindeki baskıyı artırması üzerine yandaşlarıyla birlikte gizli bir örgüt (Kardeşlik Andı) kurmaya karar verecekti. Etkisi günden güne büyüyor ve taraftarları çoğalıyordu. Münzer, eğittiği öğrencilerini Almanya'nın her bir yanına salarak, reform hareketinin radikalleşmesine neden oluyordu. Kitleler gün geçtikçe daha etkin ve daha cesur çıkışlarda bulunuyordu.

Toplumcu görüşlerin kaynağı

Ancak gelen haberler pek iyi değildi; her yerde taraftarları tutuklanıyor, sürgün ediliyor veya öldürülüyordu. Tehlikeli bir durumun eşiğine gelindiğin gören Münzer, taraftarlarına sağlam durmalarını, ancak şiddete başvurmamalarını salık veriyordu. Ne var ki, kilisenin kışkırtmasıyla Nürnberg'teki matbaasına el konmuş ve ardından da hem bütün eserleri yasaklanmıştı hem de onun Weimar'da sorgu-

lamasına karar verilmişti. Bu durum, Münzer ve taraftarları açısından tehlikeli bir gelişmeydi. Çünkü kilisenin sorgusu, idamla sonuçlanabiliyordu.

1523 yılında Orta Almanya'da bir kent olan Mühlhausen'e yerleşen Münzer, çalışmalarını buradan idare etmeye başlamıştı. Bu arada Mühlhausen'de Heinrich Pfeiffer adındaki birinin önderliğinde ayaklanan kent yoksulları, belediye yönetimini, yöneticilerin bazılarını belediye binasının penceresinden aşağı atarak devirmiş ve yönetime el koymuşlardı. 1523 yılının Eylül ayında Münzer ve Pfeiffer silahlı bir örgüt kurmaya karar vermiş ve aynı zamanda kentin anayasası olan "Mühlhausen'in 11 Maddesi" başlıklı bir de manifesto yayımlamıştı. Sonradan kent yönetimini yeniden ele geçiren kent aristokratlarıysa, Münzer ve Pfeiffer'in kent dışına sürülmesini sağlamışlardı.

Münzer'in görüşlerini, içinde yaşadığı toplumsal koşullar belirliyordu. Din, mistisizm ve kültürel gelenekler, fikirlerin oluşmasında önemli bir rol oynuyordu. Yeni adil düzen fikri, Ortaçağ'dan kalma eşitlikçi tarikatlara aitti ve De Fiori bu fikrin babasıydı. Münzer, halkın ezilmesinin ve sömürülmesinin nedenini yöneticilerin ve aristokratların ahlaksızlığıyla açıklıyordu. Ona göre toplumsal reformlar, Hıristiyan dininin bir gereğiydi, aksi takdirde toplum yozlaşarak Hıristiyanlıktan çıkacaktı. O, haksızlıklara karşı çıkarken İncil'e başvuruyor ve adaletin gerekçesini de ayetlerle açıklıyordu. Münzer'in savundukları yeni şeyler değildir; ancak onda yeni olan, beklemeyi reddetmesi ve "İsa'nın eşitlikçi düzenini" halk ayaklanmasıyla gerçekleştirmek istemesiydi.

Luther gibi o da ruhani arınmayla kimsenin Hıristiyanlaşmayacağını düşünüyordu. Yöneticiler ve kilise, yoksulları sömürdüğü sürece Hıristiyan sevgisinin ve kardeşliğinin gerçekleşmesi mümkün değildi. Mülkiyet eşitliğini öngören toplumsal tasarısı, eşit yurttaşların kurdukları bir cumhuriyet olacaktı. Ona göre silahlı ve etkin yurttaşlarla yozlaşmanın önüne geçilecek ve adalet sağlanacaktı. Eşitsizliğin kökeninde özel mülkiyeti görmekle birlikte, bunun nasıl ortaya çıktığını tam olarak kavrayamıyordu. O gün açısından savunduğu "sınıfsız düzen", ekonomik ve toplumsal zorunluluklar nedeniyle başarısızlığa mahkûmdu.

Köylü isyanı patlak veriyor

1524 yılının sonbaharından itibaren Almanya'nın güneyinde sıklıkla yaşanan silahlı çatışmalar, bütün ülkeye yayılan bir ayaklanmaya dönüşmüştü. Sayıları 40 bin olarak tahmin edilen köylü birlikleri, aristokratların merkezî ordusuna karşı savaşmaktaydı. Kısa bir süre sonra ayaklanma, Almanya'nın kuzeydoğusuna da sıçramıştı. Güneyden yola çıkan Münzer, hızla Thüringen'e ulaşmış ve doğrudan çarpışmalara katılmıştı.

1525 yılının Şubat ayında yeniden güneye dönen Münzer bu kez Mühlausen'deki çarpışmaları yönetmişti. Ne var ki, savaşan köylü birlikleri merkezî bir komutadan

yoksundu. Bu eksikliği gidermeyi ve bütün köylü birliklerini bir merkezde toplamayı planlayan Münzer'in planı gerçekleşmedi. 15 Nisan'da Frankenhausen'de karşı karşıya gelen iki ordu kıyasıya bir savaşa tutuştu. Ne var ki karşılarındaki ordu, deneyimli şövalye birliklerinden oluşuyordu. Köylüler kalabalıktı, ancak savaş yeteneğinden yoksundular. Ağır bir yenilgi alan köylü ordusunun komutanları katledildi, Münzer ve Pfeiffer ise esir alınmıştı.

Ağır işkenceden geçirilen Münzer'in görüşlerinden vazgeçmesi ve tövbe etmesi sağlanamadı. Yakın dava arkadaşı Pfeiffer ile birlikte kafası kesilerek idam edildi, kelleleri mızraklara geçirilerek ibretiâlem için günlerce teşhir edildi. Dönemin kayıtlarına göre ayaklanmanın ardından vahşi bir cezalandırma seferberliği başlatıldı ve savaş sürecinde öldürülenleri de katarsak, toplam olarak 130 bin civarında köylü katledildi. Binlercesi ise sürgün edilerek cezalandırıldı.[442]

Eşitlik arzusu ve maddi zemin

Sorgu tutanaklarına göre Münzer görüşlerinden vazgeçmemiş ve sonuna kadar "iktidarın halka verilmesini" ve "malların herkesin ortak malı olacağı" (*omnia sunt communia*) toplumsal bir düzen için savaştığını kabul etmişti.[443] Ne var ki, onun ütopik-komünist görüşlerinin o gün için gerçekleşmesi olanaklı değildi. O, yaşamının sonuna kadar herkesin bir işe sahip olduğu, sınıfların ve farklılıkların olmadığı mülkiyet eşitliğine sadık kaldı.

Almanya'daki köylü savaşı, 1526 yılının sonlarından itibaren sona ermekle birlikte çarpışmalar İsviçre, Avusturya ve Kuzey Almanya'da 1535 yılına kadar devam edecekti. Hem bu savaşın arifesinde hem savaş sırasında ve akabinde ütopik-komünist görüş ve toplumsal tasarılar sıklıkla dile geldi. Thomas Münzer'in yanı sıra Michel Gaismairs, Hans Hergot ve Jan van Leyden gibi ünlü yazar ve devrimcilerin ütopik açıklamaları ve programları yayımlandı. Michel Gaismairs, "Gaismairs Ülkesi" adını verdiği bir ülke düşlemiş ve siyasi programını 1526 yılında yayımladı. 1532 yılına kadar savaşmaya devam eden Gaismairs 1532 yılında katledilecekti. Hans Hergot ise 1527 yılında yayımladığı "Yeni Dönüşüm" başlıklı bildirisinde "bütün malların ortak olacağı" demokratik bir cumhuriyetin kuruluşunu ilan etti. Hergot bu eserinden dolayı 1527 yılında idam edildi. Van Leyden ise 1535 yılında eşine az rastlanır bir yetenekle Münster'de birkaç yıl sürecek olan "komünist" bir düzen kuracaktı.

Ortalıkta genel olarak 1525 büyük köylü devriminin dinî bir amaçla yapıldığına dair bir hurafe dolaşır. Gerçek bunun tam tersidir. Mart 1525 yılında yayımlanan ve köylülerin siyasi programı olarak kabul edilen "12 Madde", yumuşak ve uzlaşmacı karakterine rağmen derin bir antifeodal bilinç yansıtır. Bu 12 maddeden sadece bi-

442 Max Beer, age., s. 301.

443 Werner Lenk, *Dokumente aus dem Deutschen Bauernkrieg*, Röderberg Ver., Frankurt, 1980, s. 20.

rincisinde dinî talep ileri sürülür ki, o bile köylü taleplerinin halkçı ve demokratik karakterini gösterir. Birinci maddede, köylüler kendi kilise papazlarını kendilerinin seçmek ve görevden almak hakkına sahip olmak istediklerini belirtmektedirler. O gün açısından bir papazın toplumda ne kadar büyük bir etkiye ve otoriteye sahip olduğunu düşünürsek, bu talep aslında kendi yöneticilerini kendilerinin seçmek istediği şeklinde anlaşılabilir. Ayrıca bu talepte müthiş bir taktik de gizlidir. Papazını seçme ve görevden alma hakkına sahip bir köy halkının ilk fırsatta bu hakkı genişleterek, bütün dünyevi otoritenin yasal zeminini de tartışmalı hale getireceği çok açıktır.

Birinci maddenin dışındaki diğer 11 madde ise tamamen köylünün ekonomik haklarıyla ilgilidir ki, kullanılan ifadeler bile köylünün ne kadar derin bir siyasi bilince sahip olduğunu göstermektedir. Demokratik kilise yönetiminin yanı sıra diğer maddelerde keyfi feodal vergi ve ödeneklerin kaldırılmasını; köylülerin orman, su ve meralar üzerindeki geleneksel haklarının iade edilmesini; angaryanın kaldırılmasını ya da karşılığında ödemeler yapılmasını; temel vergilerin indirilmesini; keyfi cezaların kaldırılmasını; tarafsız bir hukuk sisteminin kurulmasını ve en önemlisi de köylülerin yüzyıllardır hakları olan köy arazilerinin ve meralarının yeniden iade edilerek köylülere dağıtılmasını talep etmişlerdir.[444]

Köylü ayaklanmasının tamamen bastırılmasından sonra Luther, yerel prenslere dayanarak, daha önceden açıkladığı toplumsal programını gerçekleştirmeye çalışmıştı. Luther'in amacı, Roma'dan bağımsız ulusal bir kiliseyi kurumlaştırmak, herkesin İncil'i okuyabilmesi için devlet okullarının kurulmasını ve bu okullarda ayrım gözetmeden kız ve erkek çocuklarının okuma yazma öğrenmesini sağlamak ve ulusal bir edebiyatın kökleşmesi için herkesin anlayabileceği bir Alman dili geliştirmekti. Bu açıdan Luther, Alman toplumunun gelişmesinde önemli bir rol oynadı. O, hem Alman ulusal bilincinin gelişmesinde hem de Latince yerine bütün Almanların anlayabileceği ortak bir dil ve edebiyatın oluşması için büyük bir çaba göstermiştir.

Ütopik bir gelecek tasarlayan Hans Hergot'un ölümüne tanık olan Katolik bir papaz ilginç bir dörtlüğüyle dönemi çok iyi analiz etmektedir:

> "*Luther'in yazılarıyla yapmak istediğini*
> *N. Pfeiffer vaazlarıyla,*
> *Thomas Münzer* köylülerle,
> *Hans Hergot ise rüyasıyla gerçekleştirmek istedi.*"[445]

444 W. Lenk, *Dokumente aus dem Deutschen Bauernkrieg*, Röderberg Ver., Frankurt, 1980, s. 77 vd.

445 W. Lenk, *Dokumente aus dem Deutschen Bauernkrieg*, Röderberg Ver., Frankurt, 1980, s. 304.



Thomas Münzer

Prensin Vaazı[446]

Tanrının ruhunun birçok seçilmiş mümine açık olduğu bir gerçektir ve ben bunun böyle olduğunu biliyorum; doğru ve daha iyisi olmayan bir reform artık bir mecburiyet haline gelmiştir. Bu reforma istenildiği kadar direnilsin, fakat bu eninde sonunda Daniel'in de müjdelediği gibi gerçekleştirilecektir; buna ister inanın ister inanmayın, ama Pavlus da aynı şeyi 3. Bölüm'de ifade etmişti. Bunun böyle olduğu, Kitap'ın Daniel Bölümü'nde güneş kadar açık bir şekilde ifade edilmiş; buna göre olaylar, dünyanın "5. dönemi"nin[447] sonuna gelindiğini göstermektedir. Bunun birincisi "Altın Topuz"[448] olarak belirtilmişti. Bu Babel'in çağıydı. İkincisi ise gümüş döş ve kollardı. Bu Medlerin

446 Münzer"in 13 Temmuz 1524 yılında yaptığı bir konuşmanın tutanakları. Bu bölüm, Werner Lenk (Hrsg.), *Dokumente aus dem Deutschen Bauernkrieg*, Röderberg Ver., Frankfurt, 1980'den alınmıştır.

447 Ortaçağ'dan bu yana, feodalizmin krize girmesiyle birlikte sapkın Hıristiyan tarikatlarının eşitlikçi talep ve eylemlerinde gözle görülür bir artış meydana gelmişti. Bu tarikatlar taleplerini ve eylemlerini İlk Hıristiyanlığın öğretisine dayandırıyorlardı. Bu görüşü en açık bir şekilde Joachim de Fiori Hıristiyanların Devleti'nde ifade eder; ona göre dünya, üçüncü döneme girmişti; yakında Tanrının büyük uyum dünyası gerçekleşecek ve bin yıl sürecek olan eşitlik ve özgürlük dönemi başlayacaktı. Hıristiyanlar arasında kutsal bir şahsiyet olarak kabul edilen de Fiori, bu öğretisiyle, birçok devrimci tarikata eylemleri için teorik bir zemin sunmuştu. Bazı yazarlar dünyanın üçüncü, bazılarınınsa beşinci döneme girdiğini söylemektedirler. Sayılardaki farklılıklara rağmen bu tarikatların hepsine birden literatürde "bin yılcı" hareketler denmektedir.
Gerçi dünyayı çağlara ayıran, eşitlik ve uyum dünyasının geleceğini müjdeleyen tarih öğretisi yeni değildi. Eski çağdan bu yana toplumlar, ilkel komünizmin geleneklerini ifade eden metinler, özlemler, ütopyalar vs. yaratmışlardı. Antik Yunan'da Hesiodos, Roma İmparatorluğu döneminde Ovidius başyapıtlarında "Altın Çağ" özlemini dile getirmişti. Bu görüş yeni olmamakla birlikte bin yılcı öğreti, 14. yüzyıldan sonra Hıristiyan tarikatlarının etkinliğiyle yeni bir nitelik kazanmıştır. Bu tarikatların öğretisine göre cennet öbür dünyada değil, fakat bu dünyada, hem de bizzat müminlerin kendi eylemleriyle kurulacaktı. Bu düşünce Hıristiyan ideolojisinde yeni bir devrimci niteliği ifade ediyordu.

448 Halkların eşitlikçi ütopyaları, coğrafi farklılıklara rağmen benzer biçim ve sıfatlandırmalar ediniyorlar. Türklerde "Kızıl Elma", Almanlarda "Kızıl Topuz", Ruslarda "Altın Yumurta" vs. hepsi ilkel komünal toplumların eşitlikçi mirasından besleniyorlar. Kızıl renk olarak ifade edilen bu özlemler, kızıllıklarını altının renginden almaktadır. Ancak bütün bu efsanelerin kökeninde ise kızıllığıyla veya altın rengiyle insanı büyüleyen Güneş Tanrısı gelmektedir.

ve Farslıların imparatorluğuydu. Üçüncüsü Yunanlıların akılla bezenmiş (demir olarak ifade ediliyordu) imparatorluğuydu; dördüncüsü Romalıların kılıç ve zorla kazanılmış imparatorluğuydu. Ancak şimdi önümüzde duran beşincisi de demirdendir ve zora dayanmaktadır. Ancak bizim gibi derinde yatanı görenler açısından bu imparatorluk çamura bulanmıştır; her tarafına kurtçuklar ve solucanlar yerleşmiş ve kötülüklerle doludur. Bu dönemde bir başkasını aldatmayanın kendisi ahmak olarak görülmektedir. Yılanların ve balıkların nasıl birbirine sarılmış olduklarını gözlerimizle görüyoruz. İsa'yı vaftiz eden Yuhanna'nın da dediği gibi (Matta. 3), bütün dalkavuklar ve kötü ruhlu rahipler bu yılanları temsil etmektedirler; balıkları ise Musa 3'te ve 11. Bölüm'de belirtildiği gibi bütün dünyevi otoriteler ve prensler temsil etmektedir. Şeytanın krallığı kendisini çamura belemiş. Ah beyler! Tanrı bunların hepsini demir bir çubukla katran kazanının dibine (Ps. 2) itecektir! Ah sizi gidi ahmak krallar, başınıza ne geleceğini Tanrının ağzından duyun ve sizin sabırla beklemenizi öğütleyen ahlaksız rahipler tarafından aldatılmayın. Dağlardan yuvarlanan taşlar epey birikti. Bunu yoksul köylüler ve yoksul rahipler sizden daha iyi görüyorlar. Tanrıya şükürler olsun ki Kutsal Kitap adına yoksullara ve komşularına eziyet eden yöneticiler kendi halkı tarafından alaşağı edildi. Evet kaya ağırlaştı! Korkak dünya ondan uzun bir süredir korkuyordu. Ama küçükken ona sürekli saldırdı durdu. Peki şimdi ne yapalım onu? Öylesine büyüdü ki o, mecburen yuvarlanacak, sütunları devirecek ve eski kazanı bile yerle bir edecek. Ey Saksonya'nın prensleri! Siz de aynı Aziz Petrus'un yaptığı (Matta 16) gibi kenar taşının üzerine çıkın ve Tanrının isteğine sığının; Tanrı sizi taşın üzerinde koruyacaktır. Yolunuz açık olacaktır. Tanrının eşitliğini arayın, cesaret edin ve kutsal davaya her şeyinizle katılın. Tanrı size inanamayacağınız kadar yakın olacaktır. Neden insanoğlunun korkularına (Ps. 118) kapılıyorsunuz! Buradaki metni iyice okuyun. Kral Nebukadnezar akıllı olanları, gördüğü rüyayı iyi yorumlayamadılar diye öldürtmüştü. Onlar bu cezayı hak etmişlerdi. Çünkü onlar yetkili olmadıkları halde akıl ve zekâlarıyla onun krallığını yönetmeyi düşünüyorlardı. Bizim ruhban sınıf da şimdi aynı şeyi yapmaktadır. Sizi uyarıyorum; eğer Hıristiyanlara zarar verecek olursanız, siz de Kral Yehu[449] (2. Krallar 9 ve 10) gibi sürekli uğraşmak zorunda kalırsınız ki Vahiy'in tamamı böylesi hikâyelerle doludur. Sizin bu kavgada tarafsız kalamayacağınızı ve kılıçla baskılara karşı koyacağınızı duyurmak isterim. Hıristiyanlığın yıkımı o kadar ilerledi ki bunu dile getirmek bile mümkün değildir. Bu nedenle Daniel yeniden dirilmeli ve size özlemlerinizin manasını açıklamalı ve Musa'nın yaptığı

449 İncil'deki efsaneye göre MÖ 750 yıllarında Yehu iktidara gelebilmek için sürekli savaşmak ve ardı ardına katliamlar gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. İncil'in olumluladığı bu olaylar sonradan reddedilmiş ve yapılanların karşılığında bir diyetin ödenmesi gerektiği belirtilmiştir.

gibi (5. Musa 20) kafilenin en önünde yürümelidir. O, kralların öfkesi ile ezilmiş halk arasında barış sağlamalıdır. Böylece sahte peygamberlerin ve rahiplerin Hıristiyanlığa verdikleri zararın büyüklüğünü görecektir ve bu dinsizlere vereceğiniz cezanın büyüklüğünü kimse tasavvur edemeyecektir. Tabii ki bir kısmınız, onların şirin sözlerine kanmış olmaktan dolayı verdiğiniz cezaların yerinde olduğunu düşünecek ve hep doğru davranmış olduğunuzu düşüneceksiniz ve doğrudan yana tavır almakta zorlanacaksınız ve ayaklarınız titreyecektir. Tabii ki onlar, sizin ruhban sınıfına dâhil olmadığınızı ve kutsal dini temsil etmediğiniz için de ancak onların yeminleri sayesinde ve toplumsal barışı korumak için iktidarda bulunduğunuz yalanını kabul ettirmişlerdir. Ah! Yakında günden güne çoğalan kayalar, onların zihinlerinin bir ürünü olan bu gerekçeleri yerle bir edecektir; Kutsal Kitapta şu yazmıyor mu: "Ben barış değil, kılıç getirdim." (Matta 10:34) Peki bununla ne yapılır? Kutsal Kitabın uygulanmasını engelleyen şeytanların kellesini uçurmak için; ve siz de şeytan olmaktansa Pavlus'un Romalılar 13'te dediği gibi Tanrının emirlerini yerine getiren kulları olmak istemez misiniz? Şüphe etmemelisiniz! Tanrı size, düşmanlarınızı yerle bir etmek için yardımcı olacaktır ki onlar yenilecektir. Yeşaya 59'da belirttiği gibi, kolları kısa gelmeyecektir. Tanrı nasıl ki onun davasını sürdüren Kral Josia ve diğerlerine yardım etmişse, size de yardım edecektir, çünkü o da yardım etmek istiyor. Petrus'un (2. Pet. 1) dediği gibi doğruluk yolunda olduğunuz sürece melek olacaksınız. İsa da özellikle emir vermiş (Luka 19) ve şunları söylemişti: "Düşmanlarımı gözlerimin önünde boğun." Neden? Çünkü onlar kendi yalanlarını Hıristiyan öğretisinin yerine koyuyor ve böylece İsa'nın davasını yıkıma sürüklüyorlar ve sonra da bununla bütün dünyayı aldatıyorlar da ondan.

Bu nedenle de Efendimiz İsa, şöyle buyurmuştu (Matta 18): "Her kim ki halktan birini incitirse, onun boynuna bir değirmen taşı bağlanmalı ve denizin en derin yerine atılmalıdır." Bunu isteyen istediği şekilde yorumlayabilir, ama bunlar İsa'nın sözleridir. İsa halktan birini inciten biri için böyle bir şey söyledikten sonra, büyük bir topluluğu inancından saptıran biri için bilmem ne derdi. Kötücül piskoposlar bunu sürekli yapıyor ve dünya halkını doğru yoldan saptırdıktan sonra bir de şunu diyorlar: "Tanrının sırrına kimse ulaşamamalı. Ne onun hikmeti ne de onun sözleri herkes için açık olsun" (Matta 23). Onlar, inancın, ateşteki altın gibi sorgulanmasının zorunlu olmadığını söylüyorlar (1. Petrus 1, Ps. 140). Ama bu yöntemle Hıristiyan inancı, masaya yemek konurken bir parça ekmek beklentisi içinde olan bir köpeğin inancından farksız olur. Bu türden inançları vaaz edenlerin amacı yoksulları dünyaya karşı körleştirmektir. Bu da kimseyi şaşırtmıyor, çünkü onların tek amacı midelerini doldurmaktır (Phi. 3). Onlar gerçekten de yüreklerinden farklı bir şey söyleyemezler (Matta 12). Eğer gerçeğe bağlı yöneticiler olsa-

nız, İsa'nın emrine uyar ve bütün bu kötülüğü kökünden koparıp atarsınız. Ayıklayın düşmanları seçilmişlerin arasından! Sizler bunun araçlarısınız. Sakın getirmeyin bu ucubeleri önümüze, çürütmek istemiyorsanız kılıcınızı kınında, size düşer Tanrının bu görevini yerine getirmek. Tanrı vermiş bir kere! Hangi bilgeye akıl danışırsanız danışın, o ne derse desin, İsa konuşmuş bir kere (Matta 7, Yuhanna 15): "Meyve vermeyen bir ağaç kesilmeli ve odun olarak kullanılmalıdır." Böylece bütün dünyanın böceklerinden de kurtulmuş olursunuz. Verdiğiniz kararın ne kadar doğru olduğunu yakında görürsünüz (Yuhanna 7). Tanrının emrini doğruca yerine getirin! Bunun için ihtiyaç duyduğunuz yardım hemen yanı başınızdadır (Weish. 6), nitekim İsa üstadınızdır (Matta 23). Tanrıya yüz çevirmiş olan düşmanların daha fazla soluk almasına izin vermeyin (5. Musa 13)! Tanrı, müminleri inancından alıkoyan bir kâfirin de yaşamaya hakkı yoktur (2. Musa 22) demektedir: "Kötülerin yaşamasına izin vermemelisin." Aziz Pavlus da, Tanrının kılıcı krallara, kötülerin cezalandırılması ve yoksulların korunması için verdiğini söylüyordu (Romalılar 13). Tanrı sizin yardımcınızdır ve düşmanlarınıza karşı nasıl savaşacağınızı size öğretecektir (Ps. 18). O ellerinizi savaşmaya alıştıracak ve ayakta kalmanızı sağlayacaktır. Ama siz bunun yanı sıra, Tanrıdan korkmanız için büyük sıkıntılar da çekeceksiniz. Sıkıntısına katlanmadan hiçbir şeye ulaşmak mümkün değildir; bakmayın düşmanların aldatıcı laflarına, bütün bunlar Tanrı adına olmaktadır. Hatta Davut bile düşmanı Absalom tarafından yerinden yurdundan kovulmadı mı? O da ancak, Absalom asıldığında, yani öldürüldüğünde geri dönebilmişti. Bu nedenle siz de ey Saksonya'nın sahipleri (prensleri), Kutsal Kitap adına savaşın; Tanrı sizi de sevgili oğullarını kucakladığı gibi sevgiyle bağrına basacaktır (5. Musa 1). Tanrı öfkelendiğinde, ona itaat edenlerin ve güvenenlerin canları kurtulacaktır. Sadece İsa'nın ruhuyla özgür olunur: "Beni sarmış olsalar bile yüz binlerden korkmuyorum." O gün geldiğinde Tanrının sözlerini kendi ahlaksızlıkları için kullanan bütün bu yalancı akıl hocalarına, doğru sözlerin ne anlama geldiğini göstereceğiz. Ama hem onlar İsa'nın öfkesini tadacak (Joh. 2, Ps. 69) hem de bütün kâfirlerin kökü kurutulacaktır; Pavlus da (Kolosser 3) kötülerin, Tanrının gazabından kurtulamayacağını söylemişti. Halktan birine ıstırap çektirenler, sanıyoruz oradaki resim ve putları da koruyamamışlardı. Ama Tanrı bizzat Musa'ya emir vermiş (5. Musa, 7), ve şunu söylemişti: "Sizler kutsal bir kavimsiniz. Kâfire aman vermemelisiniz. Eğer benim öfkemi üzerinize çekmek istemiyorsanız, yıkın onların tapınaklarını, saçın putlarını yere ve ateşe atın resimlerini." Bunları bize İsa yasaklamadı, aksine bize bunları gerçekleştirmemiz için yardımcı olacağını söyledi (Matta 5). Bunlar bütün peygamberlerin mana yüklü sözleridir; ancak bunlar ebediyen kalacak olan çok açık emirlerdir (Jes. 40). Tanrı bugün "evet" yarın

da "hayır" demez, o sözlerinde istikrarlıdır (Mal. 3, 1. Sab. 15, 4. Musa 22). Havarilerin, dinsizlerin putlarını kırmadıklarına dair itirazlara ise şunları söylüyorum: "Aziz Peter çok korkulan bir adamdı." Galatyalı 2 ise dinsizlere yaltaklanıyordu. O bu davranışıyla bütün havarilere kötü bir örnek olmuştu ki İsa onun (Joh. sonuncu) "ölümden çok korktuğunu ve dolayısıyla karşı tarafa da böyle bir korku salmadığını" söylemişti. Ancak Aziz Pavlus, dinsizlere karşı çok kararlı konuşurdu (Apostelgesch. 17.). Bu tutumunu Atinalılara karşı kararlı bir şekilde ortaya koyduğunu, tıpkı Tanrının Musa'ya emrettiği gibi onların putlarını yerlere attığını ve bu nedenle de şehit olduğunu tarihî belgeler yazmaktadır. Kutsal Ruh, bizim dinsizleri cezalandırmamamız için hiçbir engel ortaya koymamaktadır. Bizimle aynı Tanrıya inananlar iki şeyden birini yapmalıdırlar: Ya Kutsal İsa'yı reddetmelidirler ya da putları (Matta 18). Şimdi, okumuş adamların gelip bize Daniel'i kanıt olarak göstermeleri ve Kutsal Kitap'ın anlamını bozan kâfirlerin, güç kullanılmadan dönüştürüleceğini söylemeleri, gevezelikten başka bir şey değildir. Josua'nın yazdığı gibi, Tanrının seçilmiş kavmi de, mübarek topraklara gitmek isterken korkuya kapılmıştı. O kılıcın keskinliğini hiçbir zaman esirgememişti, bkz., 44. Psalm ve 1. Chron. 14, burada istediğin çözümü bulabilirsin. Onlar mübarek toprakları kılıcın gücüyle değil, fakat Tanrının ikna gücüyle kazanmışlardı; ancak kılıç her zaman, tıpkı yemek ve suyun yaşamamız için bir araç olması gibi rol oynamıştı; demek ki kılıç, kâfirleri yok etmek için bir zorunluluktur (Romalılar 13). Şimdi bizimle aynı Hıristiyan inancına sahip olan aziz büyüklerimiz, prenslerimiz de aynı yöntemi uygulamalıdırlar. Bunu yapmadıklarında da kılıç onların elinden alınacaktır (Daniel 7). Nitekim onlar inançlarını sözle, ama eylemle ortaya koymuyorlar (Titus 1).

Öyleyse onlar düşmana barış teklif etsinler (5. Musa 2): Onlar ruhban sınıfına dâhil olmak, ancak Tanrının emrini yerine getirmek istememektedirler (1. Petrus 3); o halde onlar kenara itileceklerdir (1. Korintliler 5). Onlara inançlı Daniel adına Hıristiyanlığa karşı tavır almamalarını rica ediyorum; ama bizi aldatmaya kalkarlarsa da bu durumda onları, tıpkı Hiskia, Josias, Cyrus, Daniel ve İlyas'ın (1. Krallar 18) Baal'a biat edenleri yok ettikleri gibi, acıma duygusu göstermeden boğacağız. Hıristiyan kilisesinin yeniden eski haline gelmesi, başka türlü mümkün değildir. Tanrının tarlasında biten ayrık otlarını hasat zamanı geldiğinde kökünden söküp atmak gerekir; işte o zaman ekinin kökleri sağlamlaşır ve göverir (Matta 13). Tırpanlarını bileyen melekler, Tanrının en fedakâr ve davayı ilahî akılla savunan varlıklarıdır (Mal. 3).

Nebukadnezar Daniel'de tanrısal bilgeliğe erişmişti. Hakikatin gücü onu ele geçirdikten sonra o, Daniel'in önünde diz çökmüştü. Ancak o, 3. Bölüm'ün de kanıtladığı gibi, rüzgârda bir o yana bir bu yana eğilen bir ba-

taklık kamışı gibiydi. Şimdi aynı durumda olan birçok insan bulunmaktadır ki bunların büyük bir çoğunluğu Kutsal Kitap'ı hiçbir fedakârlıkta bulunmadan (Luka 8) kabul etmiştir. Ne var ki Tanrı onları, inançları için ateşte yanmakla (1. Petrus 1) test etse, bunların birçoğuna İsa Mesih'in Marcos'un 4. Bölümü'nde dediği gibi en ufak bir söz bile ağır gelir. Fedakârlıkta bulunmamış birçok insanın, bu kitapçığı okuduğunda canı sıkılacaktır; bu nedenle kutsal yasalara dayanarak, tıpkı İsa'nın (Luka 19 ve Matta 18) ve Pavlus'un (1. Korintliler 5) dediği gibi diyorum ki, bizi dinsizlikle suçlayan, bizim sapkın bir inanca sahip olduğumuzu iddia eden ve en iyi Hristiyan'ın kendileri olduğunu söyleyen bu imansız prensleri, özellikle de onların rahiplerini ve keşişlerini öldürmelidir. Onların sahte yazıları, İsa'nın hiç kimseyi öldürmediğini söyleyerek Tanrısızları korumaya çalışmaktadır. Tanrı dostlarının emirlerini yel götürürken, Pavlus'un öngörüleri orada gerçekleşmektedir (2. Timoteos 3): "Kalan son günlerde etin şehvetiyle yananlar, birdenbire iyilik meleği kesilecekler, ama onların gücü yok olacaktır." Yeryüzünde iyilik isteyen sözlerden başka hiçbir şey onun kadar haince olamaz. Bu nedenle her kuytu köşede bir dalkavuk gizlenmektedir ki bunların en cüretkârı korkusuzca doğruluğu ilan ettiğini söylemektedir. Fakat doğruluk yapılarak gösterilir. Bunun için siz de ey prensler bu kitapçığa uygun tavır gösterin (Allah bilir ki bunu severek yapmayacaksınız). Nebukadnezarlı da Daniel'i, Kutsal Mesih'in ruhuna (Ps. 58) uygun kararlar vermesi için bir makama oturtmuştu. Nitekim Allahsızların yaşamaya hakkı yoktur; onların kaderi Kitap'ta yazıldığı (2. Musa 23) gibi seçilmişlerin isteğine bağlıdır. Tanrı dostları sevinin! Düşmanların kalbi korkudan donlarına düştü. Onlar bugüne kadar düşünmediklerini yerine getirmek zorundadırlar; neden kifayetsiz insanlardan, Tanrıdan korktuğumuz gibi (4. Musa 14., ve 11. Yeşaya) korkalım ki? Kendinizle gurur duyun! İktidarı ele geçirmek isteyen sevgili canlar, hem yeryüzündeki (Matta sonuncusu) hem de gökteki iktidar sizin olacaktır! Sonuna kadar koruyun onu.

Amin.



Thomas Münzer

Köylülerin On Bir Devrimci Talebi[450]

Köylülerin, ruhban sınıfının en alt kesiminin ve dünyevi yöneticilerin şikâyetlerini dile getiren ana maddelerin gerekçeleri...[451]

Barış ve Hıristiyanlıkla dile gelen Tanrının selameti, Hıristiyan okurun üzerine olsun. Köylülerin ayağa kalkması üzerine birçok dinsiz, Kutsal Kitap'ı aşağılarcasına şunları söylemektedir: "Bunlar mı Yeni Ahit'in sonuçları? Hiç kimse emirlere itaat etmiyor, herkes ayaklanıp dikleniyor; kavga ve gürültüyle toplanan insanlar birbirini öldürüyor, ruhani ve dünyevi otoriteyi reforma tabi tutup yıkıma uğratacaklar; yoksa hepsini öldürecekler mi?"

Bunları iddia eden bütün dinsizlere bu metindeki maddeler yeterince yanıt verecektir. En başta Tanrı'nın adını kötülemelerine izin verilmeyecektir. Sonra da Hıristiyan köylülerin itaatsizliğinin ve kızgınlığının nedeni ortaya konacaktır; birincisi Kutsal Kitap, kızgınlığın ve ayaklanmanın nedeni değildir, çünkü sevgili İsa Mesih'in sözleri ve yaşamı, bize sevgi ve barıştan, sabır ve birlikten başka bir şey öğretmedi. Metindeki maddelerden de görüleceği gibi köylülerin amacı Kutsal Kitap'taki öğütleri dinlemek ve ona uygun yaşamayı arzulamaktır. Peki buna rağmen dinsizler nasıl olur da köylülerin kızgınlık ve itaatsizlerinin nedenini Kutsal Kitap'a bağlayabilirler? Hâlbuki bu kadar dinsizin ve Kutsal Kitap'ın düşmanının, köylülerin söz konusu isteklerine karşı gelmelerinin esas nedeni Kutsal Kitap değil, fakat onların Kutsal Kitap'ın düşmanı olan şeytana uyma eylemleridir; onlar bu iddiaları yayarak, İsa Mesih'in sözlerini (sevgi, barış ve birlik) bastırmakta ve etkisini silmektedirler. Ayrıca köylüler bu maddelerle de çok açık bir şekilde ortaya koydukları gibi, Kutsal Kitap'ın öğretilerine uygun yaşamak istemektedirler ki bunu da itaatsizlik ve ayaklanma olarak göremeyiz. Ama eğer Tanrı, köylülerin dileklerine kulaklarını açıyorsa, ki bunu istemek bile

450 Bu talepler büyük köylü devriminin hemen başlarında, henüz silahlı çatışma en şiddetli derecesine geçmeden önce kaleme alınmış ve ilan edilmişti. Taleplerin tamamı, bunlardan sadece biri papaz seçimini düzenlemeye yönelik bir talepti, ki o bile o gün açısından düşünüldüğünde müthiş devrimci bir talepti, feodal sömürüye ve yükümlülüklere karşı yazılmıştı.

451 Bu bölüm, *Hutten, Müntzer, Luther, Werke in zwei Baenden, I. Bd.*, Aufbau Verl., Berlin-Weimar, 1970'ten alınmıştır.

ortalığa korku salmaktadır, bunu kim engelleyebilir? Kim onun kararlarına müdahale edebilir? Ya da kim majestelerinin kararlarına karşı gelebilir? O İsrailoğullarının çağrısına kulak kabartmadı mı, onları Firavunların esaretinden kurtarmadı mı? Şimdi de sevgili kullarının yardımcısı olmayacak mı? Evet o onlara yardımını esirgemeyecek! Hem de en kısa bir zaman içinde! Bu nedenle Hıristiyan okurlar aşağıdaki maddeleri hararetle okumalı ve bunları benimsemelidir.

Söz konusu maddeler:

Birinci Madde

Birincisi, bizim en içten ricamız ve arzumuz ki bu, hepimizin ortak iradesi ve görüşüdür, biz de artık yetki ve güce sahip olmak istiyoruz. Her köy ve topluluk kendi papazını kendisi seçme ve göreve getirme yetkisine sahip olmalı ve onu, uygun olmayan davranışları görüldüğünde de yeniden görevden el çektirebilmelidir. Söz konusu papaz bizlere, Kutsal Kitap'ın ayetlerini hiçbir yorum katmadan ve olduğu gibi sesli ve açık bir şekilde aktarmalıdır; böylece bizim hakiki inancı edinmemize yardımcı olmalıdır; bu sayede Tanrının merhametine sığınmamızı, gerçek dini anlamamızı ve onun gereklerini özümsememizi sağlamalıdır. Tanrının öğretisine vâkıf olmadığımızdan dolayı, sürekli et ve kanımızla baş başa kalmaktayız (ruhsuz olmakta) ki bunun da bize bir faydası yoktur. Kutsal Kitap'ta da açık bir şekilde yazıldığı gibi Tanrıya ve onun merhametine ancak gerçek inançla mazhar olabiliriz. Bu nedenle de biz, Kitap'ta da yazıldığı gibi, önümüzde yürüyecek bu nitelikte bir papaza ihtiyaç duyuyoruz.

İkinci Madde

İkincisi; Eski Ahit'te yerleşik olan ve yenisinde de kabul edilen mahsulün "onda birini"[452] yükümlülüğümüz olarak kabul ediyor ve ondan daha azını vermek istemiyoruz. Ancak kabul edilmelidir ki Tanrının hakkı olan bu yükümlülük, sadece onunkine, yani Tanrının sözlerinde de dile geldiği gibi sadece papaza verilmelidir. Buradan ilan ediyoruz ki söz konusu "onda biri"

452 Feodal düzenin bir ürünü olan "onda bir" vergisinin geçmişi Sümerlere kadar gider. Bu yükümlülük, sonradan kutsal kitaplara da alınarak Tanrının bir buyruğu haline getirilmişti. Aziz Pavlus bu buyruğu bir başka açıdan "Sezar'ın hakkını Sezar'a, Tanrının hakkını Tanrıya" diye de ifade etmişti. Osmanlı'da bu vergiye *aşar* denirdi; bu vergi din adamalarına değil, fakat feodal beylere ödenirdi. Almanya'da 1525 yılında meydana gelen köylü isyanının en önemli taleplerinden biri bu yükümlülüğü ortadan kaldırmaktı. Bunu birdenbire kaldıramayacaklarının bilincinde olan köylü önderleri, bu geleneği yeniden düzenleyerek, keyfi sömürü ve baskıyı ortadan kaldırmayı amaçlamışlardı.

köy ahalisinin ve toplumun seçtiği rahiplere verilmek üzere toplayacağız; bu mahsul kesinlikle, ahalinin seçtiği rahibin normal bir yaşam sürdürebilmesi için toplanacaktır; sadece ama sadece rahibe ve çocuklarına, toplumun onayı dâhilinde verilecektir. Arta kalan mahsulün bir kısmı, toplumun bilgisi ve onayı dâhilinde, köyde yaşayan yoksullara ve kimsesizlere dağıtılacaktır. Bir kısmı da, tamamen savunma amacıyla meydana gelecek olan bir savaşta ihtiyacı karşılamak için kullanılacaktır. Aynı şekilde toprak vergisini yoksullara yıkmamak için de buradan artakalan bir miktar, vergi olarak devlete aktarılacaktır. Ayrıca birkaç köyün, yoksulluk nedeniyle toplanan "onda bir" mahsulü kendi ihtiyaçları nedeniyle pazarda sattığını öğrendik; o halde bundan böyle bu durumu emsal alarak, gerektiğinde diğerlerinin de buna göre davranacağını ilan ediyoruz. Bu durumda olan ve satacak hiçbir şeyi bulunmayan köylüler ve daha önceden ataları da böyle davrananlar herhangi bir cezaya çarptırılmayacaklardır. Bu durumda rahipler devlet tarafından desteklenecektir. Eğer elde fazladan bir mahsul kalırsa, o zaman bu, Kitap'ta yazdığı gibi ihtiyacı olan köylü ve rahiplere dağıtılacaktır. Küçükbaş hayvanlar için alınan "onda bir" ödeneğini ise bundan böyle vermeyeceğiz; çünkü bunun yanlış olduğunu düşünüyoruz ve Tanrı insanları, hayvanlara hükmetsin diye yaratmış. Bu nedenle de bu payı bundan böyle ödemeyeceğiz.

Üçüncü Madde

Üçüncüsü, şimdiye kadarki uygulamaya göre bizler onların (soylu toprak ağaları) serfleri olarak görülüyorduk ki bu acınası bir durumdu; hâlbuki İsa Mesih çok değerli kanını dökerek bizlerin günahlarını affettirmiş ve böylece sıradan bir çobandan toplumun en üst tabakasına kadar hepimizi satın alarak özgürlüğümüze kavuşturmuştu. Bu da kanıtlamaktadır ki hepimiz özgürüz ve de özgür kalmak istiyoruz. Özgür olmak istiyoruz diye de yönetimi tanımayacağız demiyoruz, çünkü Tanrı bize böyle bir şey söylemiyor. Dürüst yaşamak istiyoruz, çünkü nefsimize düşkün değiliz. Tanrımızı seviyoruz, çünkü onu canımız olarak görüyor ve onun son akşam yemeğindeki mirasına[453] sahip çıkıyoruz. Bu nedenle de onun bu son isteğine uygun olarak yaşamak istiyoruz. Peki bütün bunlar bizim dünyevi yönetimlere itaat etmeyeceğimizin kanıtı mıdır? Hayır, sadece dünyevi yönetime değil, aynı zamanda seçtiğimiz (Tanrının atadığı) ve kabul ettiğimiz herkese Hıristiyan davasında itaat edeceğiz. Ancak, ya bizi serflik durumundan kurtarırsınız ya da bizim bu durumda kalmamız gerektiğini Kutsal Kitap'a dayanarak kanıtlarsınız.

453 İsa'nın son akşam yemeğiyle, bütün Hıristiyanların eşit ve özgür olduğu vurgulanmak isteniyor.

Dördüncü Madde

Dördüncüsü, bugüne kadarki geleneğe göre yoksul birinin orman, dere ve göllerde avlanmasına izin verilmezdi; ancak biz bunu ahlaka ve kardeşliğe uygun bulmuyoruz ve bunu özellikle de Tanrının buyruğuna aykırı görüyoruz. Yöneticiler, birçok yerleşim bölgesinde bizim aleyhimize olan av hakkını istediği gibi kullanıyorlar; bunun dışında bize ait olan hayvanlara (Tanrı bunları insanlara faydalı olsunlar diye yarattı) kasıtlı olarak zarar veriyor ve hayvanlarımıza eziyet ediyorlar; bu yapılanlara sesimizi çıkaramıyoruz, ama onlar bununla Tanrının iradesine karşı gelmektedirler. Tanrı insanları yarattığında onları havadaki, karadaki ve sudaki hayvanların sahibi kıldı. Bu nedenle arzumuz şudur: Eğer biri dere ve göllerin kendisine ait olduğunu tapu ve kayıtlarla kanıtlarsa, bu durumda ondan karşılığında ödeme yaparak, su kullanma hakkını satın almak istiyoruz; onun hakkına zorla el koymak istemiyoruz, ama onlar da Hıristiyan kardeşliği için merhametli davranmalıdır. Yok, ama o suyun kendisine ait olduğunu kanıtlayamazsa, bu durumda su hakkı köy halkına geçecektir.

Beşinci Madde

Beşinci şikâyetimiz, ormanın kullanılmasıyla ilgilidir; yöneticilerimiz ormanların kullanımını kendi tekellerine almışlar ve herhangi bir köylü oduna ihtiyaç duyduğunda bunu iki katına satın almakta ve ihtiyacını böyle karşılamaktadır. Ama bize göre durum şöyle olmalıdır: şayet orman, ruhani sınıf ya da dünyevi yöneticiler tarafından satın alınmamışsa, yani malı onların olmadığı ortaya çıkarsa, bu durumda söz konusu ormanlar, köylünün denetimine geçmelidir; köylüler, ihtiyaçları kadarını istediği gibi alabilmeli ve hem odun hem de ev yapımında kullanacağı ağaç ihtiyacını, köylülerin belirlediği bir sorumludan izin alarak karşılamalıdır. Ama eğer orman, yasal olarak satın alınmışsa, bu durumda köylüler ihtiyaçlarını, kardeşlik ve Hıristiyan sevgisi gözetilerek, yani karşılığında makul bir fiyat ödeyerek, orman sahibinden satın almalıdırlar. Fakat ormana önce el konmuş ve o sonradan satılmışsa, bu durumda alışveriş işi kardeşlik sevgisi ve Kutsal Kitap'ın esasları gözetilerek yeniden düzenlenmelidir.

Altıncı Madde

Altıncısı, şikâyetimiz günden güne süresi uzatılan ve çekilmez bir hal alan angaryaya ilişkindir. Arzumuz bu görevin vicdana uygun hale getirilmesi, bir babaya yapılan hizmet gibi, Tanrının sözlerine uygun hale getirilmesidir.

Yedinci Madde

Yedincisi, yönetim konusunda daha fazla şikâyette bulunmak istemiyoruz, ancak yönetim şekli toprak sahibiyle köylü arasında yapılan anlaşmaya göre düzenlenmelidir. Toprak sahibi, köylüler üzerindeki angarya baskısını ağırlaştırmamalı ama eğer bir iş teklifinde bulunmuşsa da bunun karşılığını vermelidir; köylüler üzerinde yaşadıkları topraklarda gönül rahatlığıyla ve huzur içinde yaşamalıdırlar. Ama eğer toprak sahibi, köylünün emeğine ihtiyaç duyuyorsa, bu durumda köylü, şimdiye kadar olduğu gibi o işi görmeli, ayrıca hem işin yapılacağı gün ve saat köylünün aleyhine olmamalıdır hem de bu karşılıksız bırakılmamalıdır.

Sekizinci Madde

Sekizinci şikâyetimiz toprağın işlenmesi, yani işlenen toprak için istenen kiranın fahiş miktarda olmasıyla ilgilidir. Köylüler yıl boyunca ölesiye çalışmakta, ancak buna rağmen ödemeleri gereken kira bedelini karşılayamamaktadır. Talebimiz ise şudur: Toprak ağası, saygın birinin, kiralanacak olan toprağı incelemesine izin vermeli ve köylüler de o kişinin belirleyeceği makul kira bedelini kabul etmelidir. Nitekim köylüler bu topraklardan günlük masraflarını bile karşılayamamakta ve boşu boşuna didinip durmaktadırlar.

Dokuzuncu Madde

Dokuzuncusu, sürekli yeni kararlar alınarak, köylüler üzerindeki cezalar artırılmaktadır; ancak verilen bu cezaların çoğu, söz konusu eylemlere karşılık gelmemekte, çoğunlukla ya kıskançlıktan ya da şahsi bir fayda güdülmesinden kaynaklanmaktadır. Bizim görüşümüze göre ceza kararları, ceza verenin yararına değil, fakat eski yasal düzenlemeye ve olguların niteliğine göre yeniden belirlenmelidir.

Onuncu Madde

Onuncu şikâyetimiz ise topluma ait olduğu halde mera ve topraklara şahıslar tarafından el konulmasıdır. Eğer bunlar olması gerektiği gibi karşılığı ödenerek satın alınmamışsa, bu durumda bunları yeniden denetimimize geçireceğiz ya da yapılan satış işlemi adil şartlarda yapılmamışsa, ki bu durumda satış işlemi şartlara göre yeniden, ama bu kez kardeşlik ilkesine göre düzenlenecektir.

On Birinci Madde

On birincisi, birçok yerde Tanrıya hakaretin bir ifadesi olan miras vergisi, dul ve yetimlerin ahlaksızca soyulmasının bir aracı haline getirilmiştir; bu

düzenlemeyi ortadan kaldırıyor ve bir daha geri getirilmemesini arzuluyoruz. Bu ahlaksız davranış çoğunlukla yetimleri koruması ve düşünmesi gerekenler tarafından yapılmaktadır. Onların en ufak bir hakkı olsa, buna göz yumulabilirdi, ama o da söz konusu değildir. Tanrı ne bu insanların ıstırap içinde yaşamasını, ne baskı görmesini ne de borçlu kalmasını istiyor.

Sonuncusu

On ikincisi, sonuncusu ve en sonuncu kararımız: Şimdi burada zikrettiğimiz maddelerden farklı olan kararları (Tanrının sözleriyle çelişen) tanımayacağımızı beyan ediyoruz. Başka maddelerin ancak Tanrının sözleriyle ve Kutsal Kitap'la uyumlu olduğunda kabul edeceğiz. Bize bugüne kadar dayatılan ve adil olmayan maddeleri şu andan itibaren geçersiz ve mevta olmuş bileceğiz. Ayrıca Kutsal Kitap'a, Tanrının sevgisine ve kardeşlik ülküsüne ters düşen başka maddelerle ilgili şikâyetler geldiğinde de bunları gözden geçirme hakkımızı şimdilik saklı tutuyoruz. Bu hakları bize Efendimiz, Tanrımızdan başka kimsenin veremeyeceğini, ondan dileyeceğiz. İsa'nın barışı hepimizin üzerine olsun.

Materyalizmin ve Diyalektiğin Dirilişi
Giordano Bruno
(1548-1600)



Bruno, tarihte özgür düşüncenin ya da düşünce özgürlüğünün simgesi olarak bilinir. Onun felsefi düşünceye ve özellikle de tarihsel materyalizme yaptığı anlamlı katkıysa pek dikkate alınmaz. Ülkemizde onun eserleri hemen hemen hiç bilinmemektedir ya da bugüne kadar sadece ansiklopedik bilgilerle yetinilmiştir.

Yeni çağın filozofu

O, sadece Rönesans döneminin büyük bir düşünürü değildi, aynı zamanda "düşünceyi bilimsel bulgularla birleştiren ve böylece toplumları da devrimcileştiren yeni felsefi akımın en etkin filozofuydu da."[454] O, 1548 yılında, yani eski çağın sona ermekte olduğu, ancak yeni çağın da henüz ortaya çıkmadığı bir ara yüzyılda, Napoli yakınlarındaki Nolan'da dünyaya gelmişti. Ege topraklarında yaşamış doğa filozoflarının materyalist düşünceleriyle henüz 15 yaşındayken tanışmıştı. İleriki yıllardaysa, dinî görüşleri temelden sarsıldığı için tanrıtanımazlığın eşiğine kadar dayanmıştı.[455] Onun gibi hayatının büyük bir kısmını memleketinden uzakta, sürgünde ve cefa içinde geçirmiş bir başka düşünür yok gibidir.

O, henüz genç yaşındayken engizisyon mahkemesinin şimşeklerini üzerine çekmişti. Ortaya attığı düşüncelerden dolayı 1600 yılında, yani 52 yaşına girdiğinde Roma'da diri diri yakılmıştı. İdam fermanı okunduğunda yargıçlara, "Ölüm fermanı okunan benim, fakat korkuyla titreyen ise sizsiniz" diye haykırmıştı.[456]

---

454 F. Engels, Doğanın Diyalektiği.

455 *Geschichte der Philosophie*, Cilt. 1. Akademie Ver., Berlin, 1960, s. 299.

456 Age., s. 300.

Materyalist felsefenin yeniden canlanışı

Rönesans aydınlarının içinde en gözü pek olanı Bruno'ydu, ki o, doğa bilimlerine ufuk kazandıran öncü felsefesiyle skolastik düşünceye ölümcül darbeler indirmişti.[457] Görüşleri, Marsilio Ficino (1433-99), Pietro Pomponazzi (1462-1525), Pico della Mirandola (1463-94, Bernardino Telesio (1508-88) ve Francesco Patrizi (1529-97) gibi dönemin en aykırı düşünürlerinin görüşleriyle uyum içindeydi. Hem onların aykırı görüşlerinden esinleniyor hem de felsefeyi öbür dünyadan bu dünyaya taşıyarak, Ortaçağ felsefesinin fasit dairesini parçalıyordu.[458]

Uzun bir aradan sonra Ege kökenli doğa felsefesi,[459] Sicilya kaynaklı materyalist felsefe,[460] sanki arada Ortaçağ'ın düşünsel tahribatı görülememiş gibi yeniden onun açılımlarıyla canlanıyordu. 1592 yılında engizisyon mahkemesi önünde yaptığı savunmasında, o, tarihe önemli bir not düşmüştü: "*Bana göre sonsuz olan evren, her şeye muktedir olan ilahî bir gücün yaratımıdır; sonu olan bir dünyanın yanı sıra başka dünyalar da yaratabilme yeteneği olan bir Tanrının sadece bu dünyayı yaratmış olmasını ona hiç yakıştıramıyorum. Bu nedenle üzerinde yaşadığımız dünyadan başka dünyaların da olması gerektiğini açıklıyorum.*"[461]

Bruno'nun felsefesi, çağlar boyu baskı altında tutulan materyalizmi canlandırmakla kalmaz, aynı zamanda okuruna evreni, doğayı ve maddeyi kavramak için diyalektiğe başvurmayı da öğretir. Marx'ın felsefede kat ettiği aşama, rastlantısal değildi. 19. yüzyılda erişilmiş olan ekonomik, siyasi ve toplumsal şartların gelişmişlik düzeyi eninde sonunda beklenilen felsefi çözümlemelere yol açacaktı. Ancak Bruno'yu okuduğumuzda onun felsefi alanda, hem de daha 16. yüzyılda, Hegel'den çok çok daha ilerilere gittiğini görüyoruz. Çünkü o, aşağıdaki makalesinde de görüleceği gibi, felsefesinde materyalizmi diyalektik ile birleştirmeyi öneren ender filozoflardan biridir: "Ne var ki soruna hem doğa filozofları gibi temelden yaklaşınca (materyalizm) hem de mantıkçıların fantezisine yol verince (diyalektik), farklılıkları ve sayıları meydana getiren çeşitliliğin, yüzeydeki biçimler, şekil ve özellikler olduklarını anlarız." Bruno bir başka yerde, diyalektik bakış açısını mükemmel bir şekilde hayata uygulamayı önerir: "Bu durumda Herakles'in 'her şey değişiklikleri kendi içinde barındırır ve bütün biçimler onun bağrından çıkar ve dolayısıyla bütün belirlemeler de ona aittir; dolayısıyla her tez, kendi zıttını kendi içinde barındırır' düşüncesi ku-

457 Alfred Schmidt, Nachwort, Giordano Bruno, *Über die Ursache, das Prinzin und das Eine*, Reclam Ver., Stuttgart, 2007, s.177.

458 Ernst Bloch, Zwischenwelten in der Philosophiegeschichte, Aus Leipziger Vorlesungen, Frankfurt, 1977, s. 17.

459 Anaksimander, Heraklit ve Demokrit'in görüşleri için bkz. Bu kitaptaki sayfa sayısı belirtilecek.

460 Lucretius, *Evrenin Yapısı*, Hürriyet Yay., İstanbul, 1974, Çev. Tomris ve Turgut Uyar. Söz konusu eserin bazı önemli bölümleri bu çalışmaya da alınmıştır, bkz. Lucretius, Bu kitaptaki sayfa sayısı belirtilecek.

461 Akt. Alfred Schmidt, Nachwort, s. 178, G. Bruno, *Gesammelte Werke, Bd. 6*, Jena 1909, s. 174.

laklarımızda çınlayacaktır. Demek ki şeyleri var eden farklılıklar, varlık'ın kendisi değil, yani şeyin kendisi değil, fakat onun görünüşü, duyularda yarattığı etkisi ve şeylerin yüzeyindeki suretidir."

Felsefesinde yer yer panteizmin izlerine rastlansa da, gene de o, 16. yüzyılda felsefe alanında varılacak en yüksek seviyeye erişmeyi başarmış dehalardan biridir.

Skolastik felsefenin mezar kazıcıları

Bruno, ondan önce felsefi açıdan önemli açılımlar yapmış olan iki büyük düşünüre minnettardı. Bunlardan biri Kusanuslu Nikolaus (1401-64), diğeri ise Nikolaus Kopernikus (1473- 1545)'tu. Geleneksel dünya merkezli evren teorisini reddeden Kusanuslu Nikolaus, hem bütünlüklü bir evrenin belli bir merkeze sahip olamayacağını iddia ediyordu hem de dünyayı sıradanlaştırarak onu, sonsuz varlıklar içinde bir yere oturtuyordu. Bununla hem kilisenin evren modeli hem de Tanrı kavramı büyük bir yara almıştı. Kopernik ise, "Gezegenlerin Deviniminin Nedeni" başlıklı çalışmasında kilisenin bütün otoritesini yerle bir ederek, gökyüzünün değil, dünyanın ve gezegenlerin hareket halinde olduklarını belirtiyordu. Bir anda, dünyanın bütün tanrısallığı, ona atfedilen ilahî zeminden yoksun kalıyordu. Ancak Kopernik'in sınırlılığı, onun da dünya ile birlikte yıldızları da sonlu olarak tasavvur etmesiydi. Bilim ve düşüncede büyük bir devrime neden olan Kopernik, daha fazla ileri gidememiş ve bir bakıma kilisenin ideolojik tahakkümünü sağlayan "gökyüzünü parçalamayı" ihmal etmişti.

Bruno, Kopernik'i şöyle değerlendiriyordu: "O, ciddi, çalışkan ve olgun bir beyindi; yetenekleri açısından kendisinden önceki hiçbir astronomdan daha aşağı değildi ve hatta zeka açısından Ptolemais, Hipparch, Eudoxus ve diğerlerinden daha parlaktı. Kendisini yozlaşmış felsefenin denetiminden kurtardıktan sonra hakikate, onu elde edememekle birlikte çok yaklaştı. Hakikati tamamen elde edememesinin nedeni de onun doğa bilimcisinden ziyade bir matematikçi olmasıdır... Tanrılar onu bir bakıma, asırlardır karanlıklar içinde debelenip duran eski ve hakiki felsefenin yeniden gündoğumunun habercisi olarak göndermişlerdi."[462] Kendi rolünü ise şöyle açıklıyordu: "Nolanlı (Bruno) hem bilimi hem de insan zihnini cendereden kurtararak gökyüzüne yükselmiş, dünyayı aşarak tasavvurun sınırlarını ortadan kaldırmıştır; o, hakikati hapishanesinden kurtararak sadece doğanın gizemini açığa çıkarmamış, aynı zamanda gözleri de görür kılarak tanrısallığın fark edilmesini sağlamıştır."[463]

462 Akt., *Alfred Schmidt, Nachwort*, s. 180, G. Bruno, *Werke, Bd. 1*, Leipzig, 1904, s. 50 vd.

463 Age., s. 51.

Felsefenin bilime yol göstericiliği

Bruno'nun doğa bilimlerine yaptığı önemli katkılar olmasına rağmen, astronomi alanındaki öngörüleri unutulmuş ve sonradan Galilei ön plana çıkmıştı.[464]

En azından astronomi dalında ileri sürdüğü bazı öngörüleriyle Galilei'yi etkilediği kesindir; ancak Galilei, eserlerinde onun adını anmayı kayda değer bulmaz. Astronominin babası olarak bilinen Kepler, arkadaşı Martin Hasdale'ye yazdığı 15 Nisan 1610 tarihli mektubunda, Galilei'i bu tutumundan dolayı yerer ve eserlerinde Bruno ve kendisinden bahsetmemesi nedeniyle rahatsızlığını dile getirir.[465]

Kopernik'in aksine Bruno, yıldızları evrenin sonu olarak kabul etmez. Ona göre "evren sonsuzdur ve bu nedenle de onun mutlak bir merkezi bulunmaz, fakat onun göreceli merkezlerinden bahsedilebilir; yıldızlarsa çok uzaklardan yansıyan güneşlerdir." Sınırlar ve gezegenlerle ilgili olarak Bruno şöyle demektedir: "İnanıyorum ki hiç kimse azıcık bile olsa, maddi evrenin bir kenar ve sınırlara sahip olduğunu ve kucağında topladığı bütün bu gezegenlerin ve yıldızların sayısının sınırlı olduğunu kanıtlayamayacaktır."[466]

Dünyanın iki kutba sahip olduğunu ilk açıklayanın da Bruno olduğu kabul edilir. Bulunuşlarından 200 yıl önce Satürn'ün hareketlerinden onun arkasında gizli uydularının olması gerektiğini söyleyen ilk bilim adamının da Bruno olduğu belirtilir. Gezegenlerin güneş etrafında elips çizdiğini de ilk o iddia etmiştir...[467]

Aristotelesçi dünya merkezli evren modelini reddeden Kopernik, kuşkusuz MÖ 3. yüzyılda yaşamış Samoslu Aristorchas'dan önemli ölçüde yararlanmıştı. Güneş sisteminin ilk ciddi verilerini açıklayan ve evrenin sonsuz olduğunu iddia edenin, Aristorchas olduğu bir gerçekti. Ne var ki Kopernik, ondan önemli derecede etkilenmiş olmakla birlikte, evrenin sonsuzluğunu kabul etmeyerek, idealist felsefeye de kapı aralamıştı.

Peki nasıl oluyor da Bruno, evrenin sonsuz olduuğunu iddia edebiliyordu? Bruno'yu çağdaşlarından ayıran en temel faktör, onun bilimi doğru bir felsefeyle ele almasıydı. Bruno'ya göre doğadaki her olgu gözle görülemeyebilirdi ve hatta hissedilemeyebilirdi de. Sonuçta ampirik metodun da dayandığı bir sınırı vardı. O, maddecilerin ampirik metodu mutlaklaştırarak aşırıya kaçtıklarını ve bilimsel alanda sınıra dayandıklarını belirtiyordu; böylece kapıdan kovulan idealizm, yeniden bacadan giriyordu. Ona göre bu ikilem "kendi içinde tutarlı teorik önermeler ve hipotezlerle aşılabilir"di. Bruno'ya göre "Doğa bilimleri, özellikle tümdengelimci metotlarla gelişim katedebilir"di, salt fiziksel ve matematiksel araştırmalarla değil." O, "Tanrı kendisini varedebilmek için zorunlu olarak sınırsız evreni yaratmak zorundaydı"

464 Jochen Kirchoff, Giordano Bruno: *Mit Selbszeugnissen und Bilddokumenten*, Rowohlt Ver., Hamburg, 1980, s. 11.

465 Age., s. 12 vd.

466 Akt., *Alfred Schmidt, Nachwort,* s. 182, G. Bruno, *Gesammelte Werke, Bd. 1*, s. 98.

467 *Geschichte der Philosophie*, s. 301.

derken hem Tanrının hem de evrenin maddi zorunluluğun bir ürünü olduğunu belirtiyordu. Bu saptamasıyla o, bütün skolastik felsefeyi de tarumar etmekteydi.

Doğudan alınan miras: panteizm

Bruno, "evrene ilişkin araştırmaların, dünya şartlarıyla sınırlı deney ve modellerin aşılmasıyla ilerleyebileceğini" belirtiyordu. Çünkü evren bir mekanizma değil, organizmaydı. Bundan dolayı o hiçbir zaman matematiksel terimlerle ifade edilemezdi. Evren Bruno'ya göre ancak metafiziği temel alan bir modelle kavranabilirdi. Çünkü yaşam barındıran bir nesne, kesinliğe sahip matematiksel formüllerle açıklanamazdı.

Özellikle Aristotelesçi dünya merkezli evren modeline saldıran Bruno, evrenin sonsuzluğundan ve üzerinde yaşamın olduğu başka dünyalardan da bahsetmekteydi. Yeni bir Tanrı kavramı geliştiren Bruno, Tanrının evren dışı bir güç olmadığını, evrenle birlikte hep var olduğunu iddia etmişti. İbn Rüşd'den kuvvetle etkilenmiş olan Bruno'ya göre evren bir güç tarafından yaratılmamıştı. Evrenin ne bir başlangıcı ne de sonu vardı. "Evrenden başka bir güç yoktur ki, Tanrı onu yoktan var etmiş olsun." "En-el Hak!" diyen Hallacı Mansur gibi o da Tanrıyı evrenle özdeşleştiriyordu. Ona göre Tanrının ruhu her şeyde vardı. Bruno yazılarında Tanrıyı parçalanmış bir aynaya benzetmekteydi. Her ayna parçasının küçük çapta da olsa işlevini gene de gördüğünü belirten Bruno, bunların birleştirilmesiyle bütünün de görülebileceğini söylemekteydi: "Tanrı da hem her şey de vardır, hem de bütünle birlikte var olur... Dünya yaratılmıştır ve sonludur, ancak evren hep var oldu ve sonsuza dek de var olacaktır."[468]

Materyalist felsefenin sınırlarına dayanan Bruno, doğa olaylarının varoluş sebebini Tanrıya bağlamaz; çünkü her şeyin maddeye dayanan bir nedenselliği bulunmaktadır. Ancak bu her zaman duyularla keşfedilemez.

Evreni yaşayan bir organizma olarak tasvir eden Bruno, şeyleri hareket içinde kavramayı önerir. Sık sık Heraklit'in "diyalektik ve hareket öğretisini" alıntılayan Bruno'nun diyalektik bakış açısını sonradan Hegel gibi önemli filozoflara da aktardığı görülmektedir. Örneğin o, "Her şey akmaktadır... Ne el ne de duyularımız aynı şeyi iki defa kavrayabilmektedir. Gözün doğada tespit ettiği her şey değişim ve dönüşümün yüce prensiplerine tabidir" der. Bruno'ya göre hiçbir şey sabit değildi. Yalnız organik maddeler değil, aynı zamanda organik olmayan maddeler de sürekli değişime tabidirler. Denge durumu, yalnızca değişime uğramayan "ölü" şeylerde bulunur. Değişime uğramayan maddeler ise her zaman kendisinden ve başkasından farklıdır.

Bruno'ya göre evrende bir merkez yoktur. Bundan dolayı birbirinden bağımsız minimum ve maksimum da yoktur. Farklı ekstremler aynı zaman ve mekân dilimi

468 *Geschichte der Philosophie*, s. 301.

içinde ortaya çıkarlar. Tıpkı sevginin nefret ile yan yana ve birlikte var olması gibi. Bruno'ya göre "yok etmenin ilkesiyle yaratmanın ilkesi aynı"dır. "*Yok etmenin son anı yeni bir şeyin de başlangıcı değil mi? Bir şey ortadan kaldırılmışsa, aynı zamanda bu diğerin yerleşmesi değil mi? Şeylerin doğasına dikkatlice baktığımızda yeni olan bir şeyin başka bir şeyi ortadan kaldırdığını, yeni bir eğitimin, başka bir şeyi ortadan kaldırmak olduğunu anlarız.*"[469] Ona göre "Bir şeyin yokoluşu, başka bir şeyin varoluş temelini teşkil eder."[470]

Kilisenin "gerçeğine" savaş açan Bruno, yazılarında her şeyi sorgulamayı savunur. Ona göre bilgi teorisine üç yolla (bazen bunun dört olduğunu da söyler) ulaşılır: Şeyler duyum yoluyla hissedilir, akılla muhakeme edilir ve sonunda mantıkla kavranır.[471]

Ortaçağın ünlü sorulardan biri, doğanın ve evrenin Tanrı tarafından bilinçli olarak yaratılıp yaratılmadığı sorusudur. Bruno bu soruya olumsuz cevap verir. Ona göre Tanrı hem doğanın ta kendisidir hem de onun yaratıcısı. Tanrı, evrenin dışında ve üstünde olmadığına göre, onun da dışarıdan yaratıcısı olamaz. "Şeylerin ruhu Tanrıdır, şeylere hükmeden ruhun özü ise doğadır." Buna benzer tartışmalarla Bruno, Tanrıyı evrene indirgeyerek, panteizme yol verir.

Mahkûmiyeti ve idamı

Bu düşüncelerin hızla yayılması, gerici çevreleri hemen harekete geçirmişti. Hatta insanın, hayvan ve bitkiden farksız olduğunu vurgulayan Bruno, "İnsanın diğer canlılardan farkı, onun sadece yüksek bilinç seviyesine sahip olmasıdır" der. Ona göre bu fark, Tanrı nazarında çok önemli olmayan biçimsel bir farktır. Bu düşünceler insanı yalnızca canlılar ailesinin sıradan bir parçası haline getirmiyor, aynı zamanda insanın Tanrı tarafından kutsandığını iddia eden yaratılış teorisini de temelinden sarsıyordu.

Materyalist felsefenin yarattığı tahribatı önleyebilmek için kilise, tüm Avrupayı kapsayan bir "Index Librorum prohibitorum", yani yasak kitaplar listesi yayımlamıştı. Bruno'nun kitapları, 1603 yılından 1950'li yıllara kadar bu kara listeden çıkarılmamıştı. Tam anlamıyla metafizik düşünceden kopmamakla birlikte Bruno, çağının en parlak simalarından birini teşkil ediyordu.

Onun Katolik kilisesinin, Tanrı, Oğul ve Kutsal Meryem üçlüsüylü alay eden hiciveleri bilinmekteydi. Bununla kalmayan Bruno, manastırlardaki ikiyüzlü ve pervasız uygulamaları da yermekteydi. Bruno, 1571 yılında papazlık görevine başlamış ve Napoli'deki teoloji derslerine devam etmişti. 1575 yılında okulu bitirdiğinde, sonradan düşüncelerinin temelini yaratacak olan antik felsefeyi de önemli ölçüde

469 Bkz. Bu eserdeki sayfa sayısı gelecek, s. 271.

470 Bkz. Bu eserdeki sayfa sayısı gelecek, s. aynı yerde

471 Bkz. Bu eserdeki sayfa sayısı gelecek, s. 269 vd.

incelemişti. Özellikle Rönesans'ın ünlü şahsiyeti Kusanuslu Nikolaus'u kendine örnek alıyordu. Bununla da kalmayan Bruno, 13. yüzyılda yaşamış olan Lullus'un ezberleme metodunu geliştirerek, Avrupa'da ün salmıştı. Hieronymus ve Johannes Chrysastonus'un, Erasmus'un dipnotlarla geliştirdiği kitaplarını manastırda barındıran Bruno, düşmanlarına uzun bir süredir kollanan fırsatı verdi ve hakkında dinî duyguları rencide etmekten dava açıldı.

Artık İtalya'da daha fazla barınamayacağını anlamıştı; önce Cenevre'ye, oradan Paris, Londra, Oxford'a ve yeniden Paris'e, Almanya'ya, Prag'a, Frankfurt'a, Zürich'e ve oradan da Venedik'e geri dönmüştü.

Avrupa'nın belli başlı metropollerini dolaşan Bruno, bu süre içinde başka eserlerin yanı sıra "Sonsuzluk, Evren ve Dünyalar Üzerine", "Hükmeden canavarın Kovuluşu" ve "Pegasus'un Kabbalası ile Klinik Eşeği" adlı eserleriyle feodalizmi ve skolastik felsefeyi eleştirmekteydi.

Roma'da yayımlanan Avvisi di Roma adlı bir gazete, idamını, 19 Şubat 1600 yılında şöyle haberleştirmişti: "Geçen Perşembe günü Campo dei Fiori'de herkesin tanıdığı Nolanlı kışkırtıcı keşiş, diri diri yakıldı. Daha önceki sayılarımızda belirttiğimiz gibi bu kışkırtıcı keşiş inanılmaz bir inatla dinî inancımıza sapık fikirleriyle saldırmıştı. O, özellikle Kutsal Meryem'i hedef almıştı. Yakılırken bile bir milim geri adım atmayan bu inatçı keşiş, sürekli 'haklı olduğunu ve ruhunun cennete gideceğini' haykırmıştır. Sanırız şimdi haklı olup olmadığını test etmiştir."

"Kışkırtıcıların Prensi"nin ölümünü seyretmek için Avrupa'nın her yerinden 50 kardinal toplanmıştı. Sekiz yıl süren mahkeme, hücre ve işkence hayatı, Bruno'yu düşüncelerinden vazgeçirememişti. İnfaza eşlik eden bir tanığın ifadesine göre, Bruno'nun her yanı işkencenin açtığı yaralarla doluydu. Ateş tutuşturulurken ona öpmesi için uzatılan haçı tiksintiyle itmişti.

Otoritesi oldukça aşınmış olan Katolik kilisesi, kaybettiği hâkimiyetini yeniden kazanabilmek için engizisyon mahkemelerini Roma'da merkezîleştirmişti.

Bruno'nun yakılması, onun materyalist dünya görüşünün yayılmasını engelleyemedi. Hatta bilimsel buluşlardan destek alan materyalist felsefe, 17. yüzyılda olağanüstü bir gelişme de kat etmişti. Toplumsal çelişkiler sınıf mücadelesinin keskinleşmesine yol açarken, felsefi, siyasi ve edebi alanda bir dizi devrimci gelişme yaratmıştı.



Giordano Bruno

Diyaloglardan Seçmeler

Nedeselliğin kaynağı, ilke ve *bir* üzerine[472]

Dördüncü Diyalog

Konuşmacılar: Polihimnio, Gervasio, Theophilo[473]*, Dicsono*

Theophilo: Peripatetiklerin[474] de Platoncular gibi tözü, cismani ve cismani olmayana göre ayırdıklarını görmüyor musunuz? Nasıl ki farklılıklar, tek ve aynı türlerin tözü üzerinden yapılıyorsa, biçimler de aynı şekilde iki türlü olmalıdır; bunlardan bazıları maddenin ötesine geçer (*transzendent*), yani türün üzerinde yer alır ve bu nedenle de ilke olarak adlandırılır, örneğin, *töz*, *birlik*, *tek*, *şey*, *bazı şeyler* ve *benzeri* gibi. Bazıları ise sadece belli bir türe ait olmaktan dolayı diğer türlerden farklılaşırlar, örneğin *neden* ve *rastlantı* gibi. Birinci türün biçimleri, maddenin kendisinde herhangi bir farklılık yaratmıyor ve bu nedenle de tözün öyle veya böyle olmasına yol açmıyor; fakat bunlar en genel belirlemeleri, yani cismani ve cismani olmayan bütün tözleri kapsayarak bütün varlıkların en genel, en kapsayıcı ve en birleştirici tözlerini nitelendiriyorlar. Avicebron[475] diyor ki, değişken

472 Giordano Bruno, *Von der Ursache, dem Prinzip und dem Einen*, Verlag Philipp Reclam jun., Leipzig (basım yılı belirtilmemiş).

473 Theophilo Latincede Allahın dostu demektir. Bizdeki Abdullah.

474 Antik Yunanistan'da felsefi akımlar, ya üstatlarının ya da okul ve akademilerinin kurulduğu yerin adıyla anılırlardı. Aristo taraftarları, akademinin bulunduğu Peripatos (Volta Meydanı) Tepesi'ne istinaden, Peripatetikler diye anılıyorlardı.

475 Asıl adı, *Solomon ben Yehuda İbn-i Gabirol* olan *Avicebron*, 11. yüzyıl Endülüsü'nde yeni Platoncu görüşleriyle heretik Hıristiyan tarikatlarını önemli oranda etkilemiş Yahudi kökenli bir filozoftu. En önemli eseri "Yaşamın Kaynağı"dır.

biçimlere sahip maddeleri saptamadan önce, ki bunlar aynı zamanda birleşik olanlardan meydana gelmektedir, onların bir parçası olan cisimlerin biçimlerini fark ederiz. Peki bizi, maddi forma sahip tözü fark etmeden önce, cismani ve cismani olmayan, yok edilebilen ve edilemeyen ve doğanın biçimine göre farklılaşan tözü keşfetmemizi engelleyen nedir ya da en üstte ve en yüce olandan başlayarak, varlıklar arasında belli bir düzen, sıra ve basamaklar sistemi varsa ve bu parçalar üzerinden, birleşik olandan basit olanına doğru ve sonra da en basit olanına ve her iki uç noktanın doğasını içermekle birlikte, niteliği açısından hiçbirine dâhil olmayana, yani mutlak olana da ulaşılabiliyorsa? Veya belli bir katılım içermeyen bir düzen yoksa ve gene bir katılımın ifadesi olan belli bir ortak ilişkiyi göstermiyorsa, ve tersinden, yani herhangi bir katılım olmadan birlik de oluşmuyorsa, bu durumda: Varlık gösteren bütün şeyler için, zorunlu olarak bir varlık ilkesi bulunmalıdır. Bu nedenle de aklın, ayrıştırılabilen şeylerden önce bir ayrışamama ön kabulünün bulunduğunu bilmekten başka çaresi yoktur; fakat ben, var olan şeylerden bahsediyorum, çünkü varlıkla yokluk arasındaki fark gerçek değil, fakat sadece dilsel ve isimlendirmeyle ilgilidir. Söz konusu olan ayrışmamış şey, genel bir kavramdır ki fark ve farklı formlar ona sonradan eklenirler. Nasıl ki duyularla algılanabilen şey, duyumsanabilir olmanın özünü oluşturuyorsa, kavranabilen şeyler de kavranabilir olmanın özünü meydana getirirler. Dolayısıyla her iki zeminin ortak kavramına denk düşen bir şeyin olması gerekir. Çünkü her var olma durumu, zorunlu olarak bir varlığın üzerinde yükselir; bunun istisnasını, varlığıyla özdeş olan ilk (ana) varlıklar oluştururlar, çünkü bunların tözü aynı zamanda onların gerçeğidir, çünkü o, dün de açıkladığım gibi olabileceğinin tamamıdır. Peki eğer madde, felsefi hasımlarımızın iddia ettiği gibi, cismani bir şekle sahip değilse ve dolayısıyla o, cisim haline gelmeden önceki şeyse, o halde onun, herhangi bir cismani şekle sahip olmadığını saptadığımız nesnelerden farkı nedir? Bazı Aristocular, belli bir şekle sahip nesnelerin içinde hem biçimsel hem de tanrısal bir şeyin bulunduğunu belirtiyorlar; bu durumda bayağı olanın yüce olanlara katılması ve birbiri peşi sıra gelen sıraların birbirini tamamlaması için, ilahî olanının da maddesel bir şeyi içermesi gerekir. Her ne kadar bazı teologlar, Aristocu öğretiye göre yetişmiş olsa da sonuçta onlar, beni de fazla uğraştırmadan, Kutsal Kitap'ı, felsefe ve doğal akıldan daha çok benimsediklerini kabul etmelidirler. Peygamber Yakup'a[476] meleklerinden biri, "Bana dua etme, çünkü ben senin kardeşlerinden biriyim" demişti. Şimdi onların (teologların) anlayışına göre, eğer

476 Bu sözler Yakup'a değil Johann'a yönelikti, bkz. Kutsal Kitap, Johann, 19, 10; 22:9.

konuşan entelektüel bir şeyse, ki o bunu, bizzat sözleriyle kanıtlamaktadır, o halde her ikisinin de, yani insan (Yakup) ve o (melek), biçimsel farklılıkları ne kadar büyük olursa olsun, ortak bir töze sahip olmalıdırlar. Bu durumda filozoflar savlarını, hem teologların kehanetine hem de somut bir kanıta dayandırabilirler.

Dicsono: Bunları derin bir tevazu ile söylediğinizden eminim. Çünkü siz de biliyorsunuz ki bizim alanımıza girmeyen bu türden kanıtları, ortaya koymak sizin işiniz değil.

Theophilo: Tamamen haklısınız; ne var ki bunu, sebep veya kanıtlama olarak ileri sürmedim, fakat olası bir vicdan azabından kurtulmak için yaptım; çünkü ben, teolojiye karşı biri olmadığım gibi, öyle biri olarak bilinmekten de korkarım.

Dicsono: Umarım anlayışlı teologlarımız, doğa biliminin yöntemlerini, tabii ki doğayla ilgili olmak kaydıyla, öğretimizde kullanmamıza izin vereceklerdir; sonuçta araştırmalarımızın amacı, tanrısal otoriteye karşı gelmek değil, fakat ona tabi olmaktır.

Theophilo: Bunlar benim de görüşüm ve her zaman da öyle olacaktır.

Dicsono: Evet aynen öyle. Bu arada açıklamalarınıza devam ediniz!

Theophilo: Plotin[477] *Madde Üzerine*[478] başlıklı kitabında, kavranabilen dünyada belli miktarda ve çeşitte türler olduğunda, bunların her birinin hem kendine has hem de farklı özelliklerinin dışında bir de ortak yanlarının olması gerektiğinin zorunluluğunu belirtmişti. Onların ortak yanlarını oluşturan şey, madde tarafından temsil edilmektedir; her bir türün kendine has ve farklı özellikleri ise biçim tarafından temsil edilmektedir. O şunu da eklemektedir: Eğer dünyanın oluşumu, önceki örnekteki gibiyse, bu durumda dünyanın bireşimi onun bireşimine denk gelmelidir; ama eğer dünya herhangi bir farklılık içeriyorsa, bu durumda o, herhangi bir düzene de sahip değildir demektir ki eğer düzeni yoksa, o zaman güzelliği ve süsü de yok demektir; çünkü her şeyin maddeyle bir bağlantısı vardır. Bu nedenle de yüce dünya, sadece bölünemeyen bir bütün olmamalı, fakat aynı zamanda kendine has bazı koşullardan dolayı bölünebilir ve farklılaşabilir olarak da görülmelidir. Ne var ki onun bölünebilirliği ve çeşitliliği, herhangi bir maddenin yapısı olmadan düşünülemez. Çok çeşitliliğin, bölünmez ve sabit bir varlıkla kaynaştığı fikrine sahip olduğumu söyleyenlere ise, evet sonuçta, bütün biçimlerin birleştiği şey maddenin ta kendisidir, diyorum.

477 205-270 yılları arasında yaşamış olan Plotin, bilgi teorisiyle ilgili incelemeleriyle bilinir. İskenderiye kökenli olan filozof, yazılarında, bilgi teorisine dair temel öğretiyi Platon'un ortaya koyduğunu, kendisininse sadece bu öğretiyi yeniden yorumlamış olduğunu belirtir.

478 Plotin, *Enneaden II*, 4,4.

Bu şey, çok çeşitli ve çok farklı düşünülmeden önce bütünlük olarak düşünülüyordu ve şekillenmiş olarak düşünülmeden önce de, şekilsiz olarak düşünülüyordu.

Dicsono: Sadece maddenin bir bütün olduğunu değil, aynı zamanda varlığın da, onun varlık olabilmek için her şeyiyle, yani bütün gerçekliğiyle bir bütün olduğunu ve bunun hem cismani olmayan hem de cismani olan nesneler için geçerli olduğunu göstermek için birbiri peşi sıra o kadar çok isabetli gerekçe gösterdiniz ki, onlar varlık olmaktan başka türlü varlık olamayacaklar, yani onlar ancak varlık olarak varlık olabileceklerdir. Ayrıca gösterdiğiniz kanıtlar, sorunu kavramak için yeterli olduğu halde, gene de öğretiyi, onu tamamlamak anlamında değil de daha çok, bir başka açıdan açıklamak için ortaya koymanızı isterdim. Herhangi bir cismani şekle sahip olmayan, biçimsiz ve belirsiz olarak karşılaştığımız yüksek şeyler, nasıl oluyor da, eğer bunu alışık olduğumuz bir kavramla ifade etmek gerekirse, herhangi bir maddi biçim ve gerçeklik içermediği halde, hem maddeyi içeriyorlar hem de maddi anlamda cismani olabiliyorlar? Nasıl oluyor da herhangi bir değişikliğin, oluşum ve yokoluş meydana gelmediği halde, sadece bu fenomenlerin ortaya çıkışını açıklamak için kullandığınız maddeyi içermesi mümkün olabiliyor? Hâlbuki algılanabilen doğa, hem basittir hem madde içerir hem de belli bir yetiye sahiptir. Sizden bunları açıklamanızı, tabii ki beni aydınlatmak için değil, çünkü ben bu gerçeği kavramış durumdayım, fakat özellikle Üstat Polihimnio ve Gervasio gibi anlamakta zorlananları da aydınlatmanız için rica ediyorum.

Polihimnio: Size hak veriyorum!

Gervasio: Aynı görüşe ben de katılıyor ve sizlere de Sayın Dicsono, kendinizi değil, fakat buna ihtiyacı olduğu halde, rica etmeye cesareti olmayanları da düşündüğünüz için teşekkür ederim. Davranışınızda her zamanki gibi, Alpler'in öte yüzünde oturanların sofra görgülerinin bir örneğine şahit oluyoruz. Nitekim orada, sofranın ikinci sırasında oturanlar, alacakları her parça yiyecek için bir "çok teşekkür ederim" bedeli ödemeden, parmaklarını tabaklarının ötesine dahi uzatamazlar ve kendilerine yemek ikram edilinceye kadar da sabırla beklerler.

Theophilo: Bütün bu belirsizlikleri ortadan kaldırmak için, dikkatinizi şuna çekmek isterim: Nasıl ki insanoğlu, doğadan gelen özellikleri nedeniyle aslandan, yani aslanın doğadan gelen özelliklerinden dolayı ayrılıyorsa, aynı zamanda bunların her ikisi, doğada yaşayan canlıların genel özellikleri nedeniyle, yani cismani olmasından kaynaklanan nedenler dolayısıyla da farklı olamıyor ve özdeşleşiyorlar; bunun gibi, cismani olan

şeylerin maddesi, kendine has özellikleri nedeniyle, cismani olmayan şeylerden farklılaşmaktadır. Bahsettiğiniz bütün şeyler, yani maddi doğanın yapıcı ortamı ve her türden değişimin zemini, bileşen şeylerin bir parçası durumundadırlar; ancak bu durum, maddenin ona has yöntemi sayesinde mümkün hale gelmektedir. Dolayısıyla söz konusu madde, ya da daha açık konuşmak gerekirse, yaratılacak olan veya yaratılan madde, ya meydana getirilmiştir ya da hem mekânsal boyutların, hem de zeminin genişlemesinin yanı sıra onun niceliğindeki özellikler sayesinde mevcuttur; buna cismani töz denir ve bu aynı zamanda cismani maddenin varlığının da önkoşuludur. Veya o daha önceden (var olmayı henüz yeni edinmişse), yani söz konusu mekânsal boyutlar, genişleme ve nitelikler olmadan yaratılmıştır; işte bu da cismani olmayan bir töz ve onun önkoşulu olan ve benzer bir sıfatla anılan madde demektir. Böylece bu, hem cismani hem de cismani olmayan etkin bir töze ya da hem cismani hem de cismani olmayan bir varlığa denk gelir; aynı şekilde bu, hem cismani hem de cismani olmayan pasif bir tözün yanı sıra cismani ve cismani olmayan varlık olabilme yetisine de tekabül eder. Eğer birlikte olma kavramını, doğanın hem bu hem de öbür yönü için kullanırsak, bu durumda onu zorunlu olarak hem bu, hem de öbür anlamda düşünmeliyiz; ve ayrıca şunu da akıldan çıkarmamalıyız ki ebedî olan şeyler her zaman, gerçek bir biçime sahip maddelere tekabül ederler; ancak değişken olan şeyler, bazen bu, bazen de öbür gerçek biçimleri edinebilirler (içerebilirler). Bu haliyle madde, hem sahip olacağı her şeye sahip olur, hem de olabileceği her şey olabilecektir; hem bir kereliğine, hem her zaman, hem de kendini tekrar etmek üzere – farklı zamanlarda ve birbirini takip eden sıralar halinde.

Dicsono: Her ne kadar kimileri, cismani olmayan maddelerin de madde içerdiğini kabul etse de onlar, madde kavramını bambaşka şekilde düşünmektedirler.

Theophilo: Niteliklerinin farklılıklarına rağmen aralarındaki fark, ne kadar büyük olursa olsun, bunların bazıları içlerindeki güç sayesinde cismani bir şekle bürünürken, diğerleri bürünmezler; bunların bazıları duyularla algılanabilen nitelikler edinirken bazıları edinmezler; bazıları maddenin, mekânsal boyutlarda görülebilmeyi sağlayan ve varlık olabilmenin zorunlu bir unsuru olan niceliği içerirken, diğerleri bunları sanki doğaya aykırıymışçasına içermezler; hâlbuki söz konusu her iki durum da ne doğanın ne de birlikte var olmanın yasalarına aykırıdır. Buna (derin farklılıklara) rağmen her ikisi de bir ve aynı şeydir; aralarındaki tek fark, ki bunun nedenini birçok kez ortaya koymuştuk, birinin cismani bir şekil edinmesi, diğerininse

edinmemesidir. Duyulara sahip olanlar, yaşarken aynıdırlar; ancak bunları birbirinden ayırınca, insan açısından aslan olmak, yani yaşayan bu varlığın içinde öbürü olmak bir çelişki olmaktadır. Eğer sizin açınızdan bir mahsuru yoksa, şunu da eklemek isterdim. Belki bana itirazda bulunacak ve hiçbir zaman olmayacak bir şeyin, doğaya aykırı olduğunu ve onun olanaksızlığının doğaya uygun olduğunu ileri süreceksiniz; ayrıca bu maddeyi hiçbir zaman mekân kaplayan bir halde göremeyeceğimizden, cismani şeklin doğaya direndiğini düşüneceğiz. Eğer bu böyleyse, ki öyle gözüküyor, bu durumda her iki halin, yani bunlardan birinin cismani bir şekle bürünmeden önce, aynı doğaya sahip olduklarını düşünemeyeceğiz. Bu itiraza şunu da ekliyorum –sizin itirazlarınızı da ekleyerek– bu madde, hem mekânsal boyutlarda gerçek biçimler edinme yetisine zorunlu olarak sahiptir, hem de bu yetiyi edinmesi mümkün değildir. Gerçek anlamda bu madde, olabileceği her şey olduğundan dolayı, bütün birimleri, olabilecek bütün biçimleri ve ölçüleri de içermektedir; tümüne birden sahip olduğundan, hiçbir şeye sahip değildir; bu kadar çok farklı şey birden olduğundan dolayı da tek ve özgün bir şey olamamaktadır. Her şey birden olabilen şey, doğası gereği olarak, tek bir parça olmayı yadsıyacaktır.

Dicsono: Bununla maddenin, gerçek (somut) olduğunu mu söylemek istiyorsunuz? Ayrıca cismani şekil edinmeyen maddenin gerçekliğe tekabül ettiğini mi söylemek istiyorsunuz?

Theophilo: Tam da varlık olabilmeyle varlık olmanın üst üste geldiğini.

Dicsono: Yani, biçimden herhangi bir farkı yok mu?

Theophilo: Kesinlikle ne mutlak tözde ne de mutlak gerçeklikte; bu nedenle o, arınmışlıktır, basitliktir, parçalanamamaktır ve *bir*liktir, çünkü o mutlak olarak hepsidir. Eğer o, mekânsal bir ölçü, belli bir varlık, şekil, özgünlük ve farklılığa sahip olsaydı, o zaman o, hepsi birden olamazdı.

Dicsono: Yani sayısız türü birden içeren şeyler parçalanamıyorlar mı?

Theophilo: Aynen öyle; çünkü bütün özellikleri birden içeren bir biçim, aslında onlardan hiçbiridir. Bütün şekillere sahip olan, onların hiçbirine sahip değildir; duyusal olarak algılanabilen her şeye sahip olanı, duyumsamak mümkün değildir. Doğal varlığın bütününü içeren şey, yüce anlamda parçalanamaz; var olabilecek bütün bilgilere sahip olan, en yüce anlamda olabileceklerin en yücesidir ki o, bütün varlıklara da sahip olandır.

Dicsono: Biçimsel nedensellik yükselirken, maddi temel de yükselmektedir; şimdi siz, var olmanın bir basamaklarının olması gibi, var olma yetisinin de bir basamaklar dizgesine sahip olduğunu mu ileri sürüyorsunuz?

Theophilo: Kesinlikle.

Dicsono: Doruk ve dip nokta kavramlarını siz madde ve yetiye göre mi belirliyorsunuz?

Theophilo: Kesinlikle.

Dicsono: Ancak bu hakikat, herkes tarafından kavranamaz; çünkü ölçü birimlerinin tümünü birden hem içermeyi hem de hiçbirini içermemeyi; hem bütün varlıkların biçimlerini hem de hiçbirine sahip olmamanın (yokluğun) biçimini içermeyi kavramak gerçekten zordur.

Theophilo: Bunun nasıl olduğunu siz kavrıyor musunuz?

Dicsono: Sanırım; hakikatin, tamamı olmasından dolayı özgün olamayacağını iyi kavrıyorum.

Polihimnio: *Non potest esse idem totum et aliquid. Ego quoque illud capio.*[479]

Theophilo: Eğer mekânsal genişlemeyi, maddenin özünün kıstası olarak algılarsak, bu durumda konunun sadece o kadarını kavramış oluruz; bu durumda böylesi bir varlık, söz konusu maddenin özellikleriyle çelişmez, ancak öbürü birincisinden, yani mekânsal birimle ölçülenden, karşıt ölçü birimiyle ayrılmaktadır. Ölçü birimlerine sahip olmaması durumda o, diğer bütün türlerin üstüne çıkar ve onların hepsini birden içerir; bunun tersi durumundaysa o, türlerinin bazıları tarafından içerilebilir ve bu durumda da onların altında yer alır.

Dicsono: Çok haklı olarak maddenin özgün bir boyutunun olmadığını ve nedenle de parçalanamaz olarak düşünmemiz gerektiğini belirtiyorsunuz; ve tabii ki maddi boyutuna, aldığı şeklin biçimini edindikten sonra kavuşmaktadır. O ölçüsünü, insan, at, zeytin ve mersin ağacında olduğu gibi edindiği şekle göre almaktadır. Bu ölçülerden birini almadan önce, her türden ölçüye dönüşme ve her türden şekle girme yeteneğine sahiptir.

Polihimnio: *Dicunt tamen propterea, quod nullas habet dimensiones.*[480]

Dicsono: Ve biz, *ideo habet nullas, ut omnes habeat*[481] diyoruz.

Gervasio: Neden *hepsini yadsıdığı* yerine *hepsini içerdiği* ifadesini tercih ediyorsunuz?

Dicsono: Çünkü o ölçüleri, dışarıdan almıyor, fakat onu kendi içinden yaratıyor ve dışa doğru yaygınlaştırıyor.

Theophilo: Çok doğru. Ayrıca bu, Aristocuların da sıklıkla başvurduğu bir kavramdır; buna göre mekânsal genişlemeyle ortaya çıkan varlığın (gerçeklik) ve doğal biçimlerin kaynağı maddedir ve onlar oradan çıkarlar. Bunu Averroes (İbn Rüşd) da böyle söylerdi. O bir Arap olduğu ve Yunanca bilme-

479 Bir şeyin hem bütün hem de parça olması mümkün değildir. Bunu ben de kavramış durumdayım.

480 Ama buna rağmen onun herhangi bir şekilde genişlemediği şeklinde bir iddia ortalıkta dolaşmaktadır.

481 Diğerleri genişlesin diye, o genişlememektedir.

diği halde, Aristo'yu Yunanlılardan çok daha iyi kavramıştı; eğer o Aristo'ya bir efendiye tapar gibi tapmasaydı bu yeteneğiyle çok daha derinlemesine analizler yapabilirdi. Onun öğretisine göre madde, yapısı itibariyle sınırsız bir boyuta sahipti ki bununla o, maddenin gerektiğinde bir biçimi, gerektiğinde doğanın bir başka biçimini alabilecek yetenekte olduğunu ve bir biçimi alırken, diğer biçimleri yadsıdığını belirtiyordu. Buradan da anlaşılmaktadır ki madde, biçim ve formu (ölçü ve birimi) dışarıdan almaz, kendinden yaratır ve ortaya sererdi. Bunu kısmen Platon felsefesinin baş temsilcilerinden biri olan Plotin de söylemişti. Ona göre yüksek ve basit şeylerin maddesi arasında fark vardı[482] ve maddenin bir bütün olduğunu ve her şeyi içerdiğini; başka bir şeye dönüşemeyeceğini, ancak zamana göre farklı şekiller aldığını ve bu nedenle de sürekli farklılaşma, değişim ve hareket içinde olduğunu ileri sürüyordu. Söz konusu madde hiçbir zaman biçimsiz değildi, fakat o da değildi, yani bir bakıma her ikisiydi de; biri ebedî anda, diğeri zamanın bir anında; biri biçimlere sahip, diğeriyse biçimsiz; biri gelişmemiş bir halde, diğeri gelişmiş; biri *bir*lik halinde, diğeri çokluk; biri her şey ve tek şey, diğeri tek tek ve şey şey.

Dicsono: Anlaşılan siz sonuca sadece kendi felsefenize göre değil, fakat aynı zamanda diğer akımları da katarak ulaşmak istiyorsunuz. Anlaşılan madde, "neredeyse hiçbir şey" değil, fakat arınmış, hakikat, kuvvet ve tamamlanma olmadan öylesine tözün ta kendisidir.

Theophilo: Kesinlikle. Ben onu biçimi kaybetmiş ve ona sahip olmayan olarak nitelendiriyorum. Isıyı kaybetmiş buz ya da kaynağı kaybedilmiş ışık gibi değil, fakat cenini olmayan, ancak onu kendinden yaratan ve doğuran hamile bir kadın gibi; ya da bir tarafı karanlık içinde olan, ancak dönmesiyle birlikte yeniden ışığa kavuşan dünya gibi nitelendiriyorum.

Dicsono: Görüldüğü gibi, tamamında olmamakla birlikte basit şeylerin birçok alanında gerçekle töz çakışmaktadır.

Theophilo: Buna karar vermeyi size bırakıyorum.

Dicsono: Peki basit olan töz, yüksektekiyle birlikte olmak isterse bu acaba nasıl olurdu?

Theophilo: Ona siz karar verin! Ve buradan hareketle, ne var ki en yüksek ve iyi ilke kavramına değil, çünkü o bizim incelememizin dışında tutuluyor, fakat her şeye ait gerçekliğin ve tözün tek bir şeyde toplandığı dünyanın ruhuna yükselebilirsiniz. Bütün şahıslar eninde sonunda bir noktada toplanmaktadır ve bütün felsefe sistemlerinin ve doğa araştırmalarının en son amacının, tabii ki en yüksek alana ilişkin incelemeyi, yani doğayı aşan ve

482 Plotin, *Enneaden II*, 4, 3.

görülmediği için de çoğu insan tarafından kabul edilmeyeni bir kenara bırakarak, söz konusu bütünlüğü keşfetmek olduğunu kabul ediyorum.

Dicsono: Çok doğru, çünkü bu yüksekliğe ancak doğaüstü bir araç ve ışıkla ulaşılabilir.

Theophilo: Her şeyi cismani (maddi) düşünenler bu ışıktan pek hoşlanmazlar; onlara göre bu, ya bu bir eter aracılığıyla ya da yıldız ve gezegenlerde olduğu gibi birleşik bir cisimle olmaktadır; ve bunlar Tanrıyı, sonsuz dünyanın ve sonsuz olan şeylerin dışında değil, fakat bunların içinde aramaktadırlar.

Dicsono: Bence gerçek bir filozofla teoloğu ayıran temel nokta da işte burası.

Theophilo: Bu, benim de görüşüm. Sanırım siz, açıklamalarımın ruhunu kavradınız.

Dicsono: Sanıyorum hem de çok iyi. Buradan hareketle de şunu söyleyebilirim: Eğer çoğu sıradan filozofun yaptığı gibi maddeyi doğa olaylarıyla sınırlamasak, yani bir yerde çakılıp kalmasak, onun kavramlar içinde kabul edilenden daha yüksek bir yere oturtulması gerektiğini görürüz. Sonuçta bu kavram ona (madde), biçimlerin tözü olma ve doğanın biçimlerini meydana getiren isimsiz, belirsiz, sınırsız ve bütün güncelliği aşan yeti olma şerefini vermektedir. Üstünde keşiş cübbesiyle dolaşan birçok filozofun bunu kavraması gerçekten zordur, çünkü bu öğretiye karşı savaşmayan, ancak onun adına özür dileyen bu filozoflar, maddenin sadece cismani bir gerçek, yani doğada gerçek anlamda var olmayan ve ahmakların kafalarından uydurduğu çeşitli türden varlıklar olduğunu belirtmektedirler. Sonuçta bu madde bir varlığa sahiptir ve gerçekliğini de çeşitli şekillerin kabul görmesiyle edinir. Ancak sizler Aristo'yu sorguya çeker ve ona şunları söylersiniz: "Ey Peripatetiklerin babası, neden maddenin, onda gerçeklik görülmediği halde, bir hiç olduğunu ileri sürüyorsun? Bunları, her türden gerçekliği, en karmaşık ve bulanık haliyle içerdiği için mi savunuyorsun? Maddedeki yeni biçimlerin varlığından ve yeni şeylerin meydana gelmesinden bahseden sen değil misin? Biçimlerin, maddenin özünden geldiğini ve onun ortasından çıktığını ve bunların dıştan gelen bir etkiyle, sebeple ortaya çıkmadıklarını, fakat sadece maddenin içinden zorlandıklarını söyleyen sen değil misin? Bunları meydana getiren nedeni, genel bir isimle, doğa olarak adlandırmış olmayı bir an kenara bırakalım, ama gene de sen değil misin bunları dışsal, yani suni olarak yaratılan bir eşya gibi değil, fakat içsel bir ilke olarak gören? Birincisi, kanımca bunların dış bir etkiyle edindikleri sürece biçim ve gerçekliklere sahip olmadıklarını; ikincisi de, eğer iddia

edildiği gibi bunlar tamamen onun bağrından çıkıyorsa, bu durumda da onun her şeyi içerdiğini söylemem gerekir. Maddenin tanımını yapmayı, akıldan ziyade dil ve kavram açısından zorunlu gören sen değil miydin; gene maddenin, doğadaki her şeyin bağrından çıktığı halde, bunu hiçbir zaman söylemeyen de sen değil miydin? Gene onun, meydana gelen her şeyin kaynağı olduğu, ancak türlerin gerçekliğinin ondan gelmediğini ve dolayısıyla onu içermediğini de söyleyen sen değil miydin?

Polihimnio: *Certe consuevit dicere Aristoteles cum suis potius formas educi de potentia materiae quam in illam induci, emergere potius ex ipsa quam in ipsam ingeri;*[483] sanırım Aristoteles, formun dıştan yaratılmasından ziyade, biçimlerin içten gelişimini gerçeklik olarak ifade ediyordu.

Dicsono: Sanırım belirli bir şeyin gerçekliğinin nedeni, onun duyusal olarak algılanması ve gelişmiş olarak görülmesi değildir, fakat bunlar, onun (gerçekliğin) etkisinin bir sonucudur; tıpkı bir ağacın esas tözünün ve onun gerçekliğinin nedeninin yatak olmaktan ziyade, yatak, peyke, mertek, put ve ağaçtan yapılan diğer şeyleri meydana getiren tözün özelliklerine sahip olması gibi. Doğada maddenin meydana getirdiği şeylerin, suni olarak meydana getirilen şeylerden daha yüksek bir tarzda oluştuğu gerçeğindense hiç bahsetmiyorum. Çünkü sonuçta, maddeye zanaatla biçim verilmektedir; bu ya ondan bir parça koparmak suretiyle, örneğin bir taşın ve ahşabın yontularak bir heykelin meydana getirilmesi gibi ya da parça eklemek suretiyle, örneğin bir evin inşaatında taş, ahşap ve toprağın birleştirilerek kullanılması gibi yapılmaktadır. Doğaysa bunu ya ayrıştırarak, ya doğurarak, ya dışa akıtarak yapmaktadır; Pitagorasçılar da bunu böyle algılardı, Anaksagoras ve Demokrit de bunu böyle bilirdi, ki Musa da onlardan yana tavır alıyordu; o, evrensel nedenin emriyle meydana gelen olayları şöyle ifade etmişti:[484] "Toprak hayvanlarını, sular canlılarını meydana getirmelidir." Sanki o, "Onları madde meydana getirmektedir" demek istemiş gibi. Ona göre şeylerin maddi ilkesi budur; bu nedenle de o, su üzerinde etkide bulunan Tanrının ruhunu akıl olarak ifade etmişti. O, doğal türleri meydana getiren suyu ve onların (suların) tözünü ifade etmek için onlara toptan "sular" demişti. Sıradan cisimlerin yüksek cisimlerden ayrılmasından bahsederken de akıllı suların diğer sulardan ayrışmasından bahsetmiş ve böylece kuru toprağı ortaya çıkarmıştı. Bu nedenle de herkes şeylerin, maddenin birleşmesi ve katışık hale gelmesiyle değil, fakat ayrışmasıyla ortaya çıktığını belirtiyor. Bu durumda maddenin biçim aldığını

483 Aristoteles ve öğrencileri daima, formun maddeye dışarıdan verilmesinden ziyade onun bağrından çıktığını, yani onun dışarıdan değil, fakat içeriden geldiğini söylemekteydiler.

484 Musa, 1:20. 24.

veya yadsıdığından değil, fakat onu zaten içerdiğinden veya kapsadığından bahsetmek gerekir. İçerdiği şeyi geliştirdiği için onun tanrısallıkla, en cömert kadınlıkla, doğuran ve doğal şeylerin analığıyla ve hatta bütün doğanın tözü olmakla sıfatlandırmak lazım. Aynen böyle demek istemiyor musunuz, sevgili Theophilo?

Theophilo: Kesinlikle.

Dicsono: Bizim Peripatetiklerin sanatla ilgili karşılaştırmaya devam etmemelerine şaşırıyorum. Sanat, mevcut maddelerin içinde sadece çok az bozulan ve hatta uzun süre kalıcı olabilenleri iyi olarak görmekte ve değerli bulmaktadır; ürünlerini de bunlardan yaratmaktadır. Bu nedenle bozulmaya neredeyse uğramayan altını ahşaptan, taş ve demirden daha çok değerli bulmaktadır; ayrıca o, hem ahşaptan ve taştan daha güzeldir, daha kalıcıdır, daha iyi işlenebilmektedir ve daha başka özelliklere sahiptir, hem de ondan daha büyük ve daha iyi eserler üretmek mümkündür. Peki insanoğlunun altını ve daha başka şeyleri türettiği maddeyi nasıl değerlendirmek gerekir? Bunların, sanatın yarattığı ve bir bakıma gerçekliği ifade eden eserlerden daha değerli olarak görülmesi gerekmez mi? Bunu neden kabul etmek istemiyorsun ey Aristoteles! Sen değil miydin, bütün gerçekliklerin temeli ve zemini olanın, tabii ki gerçek olanların, her zaman var olan ve ebediyete kadar sürecek olan varlıkların gerçekliğini kastediyorum, gelip geçici olan biçimlerinden ve özden daha kalıcı olduğunu söyleyen? Söz konusu form ilkesinin geçerliliğini savunsan bile...

Polihimnio: *Quia principia oportet semper manere*.[485]

Dicsono: Fantastik düşüncelerine kesinlikle karşı olduğun Platon'a sığınamazsın. Çünkü açıklamak zorunda kalacağın gibi, ya özgün biçimler, maddenin bağrında yer alan ve nedenselliğin pratiğine borçlu oldukları kaynağına sahiptirler ki bunun böyle olduğunu söyleyemezsin, çünkü maddenin tözünden kaynaklanan biçimin uyandırıcısı ve hareket ettiricisi olduğu tezini ileri sürüyorsun ya da bunların daimi hakikatleri maddenin bağrında yer almaktadır ki sen de zorunlu olarak bunları söyleyeceksin; öyle ki maddenin yüzeyinde görülen bütün biçimler, ki sen bunları hem geçmişte olanları, hem şimdikileri hem de gelecekte olacak olanları spesifik ve gerçek olarak adlandırıyorsun, bunların kendileri ilke değil, fakat saptanmış şeylerin ilkeleridir. Sanıyorum parça maddenin yüzeyinde, tıpkı dışsal biçimlerin, tözün yüzeyinde belirmesi gibi birleştirilmiştir. Bu nedenle, nasıl ki etkisini maddenin yüzeyine vuran form, küçük de olsa bir gerçeklik kazanıyorsa, dışsal biçim de birleştirilmiş tözle aynı tür bir ilişki içindedir.

485 İlkelerin ebediyen geçerli olması nedeniyle.

Theophilo: Bir bakıma Aristoteles, antikçağın bütün filozoflarıyla aynı görüşü paylaşarak, ilkelerin ebediyen geçerli olduğu gibi zavallı bir iddiada bulunmaktadır;[486] onun öğretisinde, maddenin yüzeyinde bir o yana bir bu yana gidip gelen biçimin ebediyetinin, nereden geldiğini öğrenmek için araştırmaya giriştiğimizde, bunun kaynağının sabit yıldızlar olmadığını öğreniyoruz; türünün tek örneği olan bu yıldızlar, gördüğümüz o yüksek yerden aşağıya inmezler. Hatta maddeden soyut ve mükemmel tiplerin de olmadığını öğreniyoruz, çünkü varlıkları şüpheli olan bu ucubeler, çatlak beyinlerin ürettiği boş fantezilerden başka bir şey olamaz. Peki bunun kaynağı nedir? Bunlar maddenin bağrındadırlar. Peki başka? Bu sonuncusu aynı zamanda hakikatin kaynağıdır. Açıklamalarıma devam edip Aristoteles'in daha hangi saçmalıkları ileri sürdüğünü ortaya koymamı ister misiniz? O, maddenin töze göre varlık olduğunu ileri sürmekteydi. Ona bunun ne zaman olduğunu sorduğunuzda da, büyük bir kesimin onunla birlikte "O formunu edindiği anda" diye yanıt verdiğini görürsünüz. "Peki varlık halini alarak, hangi yeniliği edindi?" diye sormaya devam ettiğinizde de onlar, kendi kendileriyle çelişkiye düşerek size şu yanıtı verirler: "Madde değil, fakat birleşik olan; çünkü madde hep aynı kalır, kendini yenilemez ve değişikliğe uğramaz; tıpkı suni olarak yaratılan, yani bir ahşap parçasından yontulan bir heykelin yeni bir varlık edinememesi gibi; çünkü onun ahşap hali, öncekinden ne az ne de daha fazladır; ancak o birleşmek ve heykel olmak suretiyle farklı bir varlık ve hakikat edinmiştir." –"Hakikate sahip olmayan ve hiçbir zaman da sahip olamayacak bir şeyin nasıl olur da olma imkânına sahip olabileceğini iddia edebilirsiniz?" Yani herhangi bir şey olma veya olabilme tözüne sahip olan maddenin kendisi değildir, çünkü o hep aynıdır ve değişmeden kalır, ancak onun kendi kendini değiştirebilme olanağı, değişebilene göre çok daha azdır. Siz mademki hep, Peripatetiklere göre değişikliğe uğrayan, çoğalan, azalan, yer değiştiren ve yıkıma uğrayan hep birleşik olandır, fakat kesinlikle madde değildir, diyorsunuz; o halde neden "Olanağa göre madde ya da hakikate göre madde" diye cümleler kuruyorsunuz? En azından gerçekliğin, biçim edinen ya da kendi kendine biçim geliştiren maddenin, söz konusu varlığı ve tözünden dolayı önemli ya da önemsiz bir anlam kazandığı iddia edilemez; dolayısıyla onların töze göre varlık gösterdikleri görüşü de doğru değildir. Bu iddianın kendinden hareketle durağan olan ve hatta bizzat durağanlığın ta kendisi olan şeylere değil, fakat sürekli hareket halinde olanlara daha çok uyduğu ortadadır. Eğer onun temel ve spesifik biçimi, basit ve değiş-

486 Aristoteles, *Metaphysik III*. 4.

meyen tözden kaynaklanıyorsa, yani sadece tanım ve düşüncede mantıklı değil, aynı zamanda doğada da fiziki olarak var olabiliyorsa, bu durumda o, maddenin daimi niteliklerine sahip olmalıdır; bu durumda onun, bunu birkaç yerde tözden bahsederken açıklamıştım, gerçeklikten farklı olmayan bir töze sahip olması zorunludur.

Polihimnio: *Quaeso*,[487] birkaç şey de maddenin arzusu üzerine söyle de Gervasio ve benim aramdaki tartışma da ortadan kalksın.

Gervasio: Bunu benim iyiliğim için de yapar mısın sevgili Theophilo, çünkü Polihimnio, kadınla madde arasındaki ilişkiyi anlatan benzetmeleriyle kafamın etini yedi! Sözüm ona kadınlar, maddenin formun peşinden koşması gibi, doyumsuz bir şekilde erkek arzularlarmış. İşte o, böyle saçma sapan şeyler söyleyip duruyor.

Theophilo: Eğer madde formdan hiçbir şey edinmiyorsa, neden ona arzu duyduğunu iddia ediyorsunuz ki? Eğer ortaya koyduğumuz gibi madde, formu bağrından çıkarıyorsa, yani onu zaten içeriyorsa, neden ona bir arzu duysun ki? Onun, her gün yüzeyinde meydana getirdiği forma arzu duyması beklenemez; normalde düzgün işleyen şeyler bütünlük kazanmak için eksik olan şeye arzu duyar. Geçici olan bir şey ezelî olan bir şeye ne verebilir ki? Dinan'lı Davut'un da söylemek istediği, ancak ondan bahsedenlerin arasından bazılarının yanlış algıladığı gibi nasıl oluyor da, eksik olan, duyuların algılamasına göre yapılmış ve sürekli bir değişim halinde olan biçim, mükemmel olan ve hatta derinlemesine incelendiğinde şeylere ilahî bir varlık kazandıran bir şeye, yeni bir şey katabilirdi? Madde, ona sahip olmak için forma arzu duyamaz, çünkü o, geçici bir şey olarak ezelî olamaz, ayrıca form zaten maddenin kendisinde de vardır. Ancak bunun tersi doğrudur, yani daimi bir varlık olabilmek için form maddeye arzu duyar, çünkü o, maddeden koptuğu anda varlık olmaktan da çıkar; ama bu durum madde için geçerli değildir, çünkü o form yokken de vardı ve her şeye o olsa da olmasa da sahipti. Böylece maddenin formu arzuladığı iddiasının herhangi bir temeli olmadığı gibi, esasında tersi doğrudur, hatta o (madde), ondan (form) –gelip geçici olanlardan hiç bahsediyorum– nefret de etmektedir. Kaynak hiçbir zaman formlara arzu duymaz, çünkü o zaten onu içermektedir; nitekim hiçbir şey içerdiği bir şeyi arzulamaz. Nasıl ki bir şey, arzuladığı bir şeye kavuşmak veya onu yaratmak isterse, aynı yasa, (ilke) bir şeyi yadsımak ve onu kendi dışına atmak, hatta ondan nefret edercesine, arzuladığı şeylerden çok daha fazla nefret edercesine, kısa bir zaman için edindiği ve sahip olduğu formu, ebedî olarak kendinden atmak

487 Lüften.

için de geçerlidir. Eğer onun, edindiği bütün formları, aynı oranda hemen yadsıdığını hatırlarsanız, onun (madde-kadın) onları hep tepkiyle karşıladığını söylememe izin vermelisiniz; aynı şekilde ben de size, onun onları arzuladığını söylemenize izin vermeliyim.

Gervasio: Bu durumda sadece Polihimnio'nun yıkılmaz olan kaleleri değil, bu arada başkalarının da kaleleri yerle bir olmuş durumda.

Polihimnio: *Parcius ista viris*![488]

Dicsono: Bugünlük yeterince öğrendik. Yarına kadar hoşça kalın!

Theophilo: Siz de sağlıcakla kalın!

488 Adamları yerden yere vurma!

5. Diyalog

Konuşmacılar: Theophilo, Dicsono, Gervasio, Polihimnio

Theophilo: Evren birdir, sonsuz ve hareketsizdir. *Bir*dir, çünkü o mutlak olasılıktır; gerçek *bir*dir; form ve ruh *biri*dir; madde ve cismin *biri*dir; nesnenin *biri*dir, varlıkta *bir*, en büyük ve en iyi olarak *bir*; kavranamayacak kadar sonsuz ve sınırsız; öylesine sonsuz ve sınırsız ki dolayısıyla hareketsiz. Mekânda hareket etmiyor, çünkü hareket edebileceği yegâne mekân kendisidir ve hareket edebileceği başka bir yer yoktur ve sadece o vardır. Başka bir varlık türetmiyor, çünkü onun olmak isteyeceği başka bir şey yoktur, çünkü o, olanın tamamıdır. Geçici değildir, çünkü onun dönüşebileceği başka bir şey mevcut değildir; çünkü o olanın hepsidir. O ne büyüyebilir ne de küçülebilir, çünkü ona ne yeni bir şey eklenebilir ne de ondan bir şey alınabilir, nitekim o sınırsızdır; sınırsız olanın birbiriyle kıyaslanabilecek parçaları yoktur. Nitelikleri değişemez, çünkü ona dışarıdan etki yapacak başka bir şey mevcut değildir. O bütün zıtlıkları bir uyum halinde içinde barındırdığı için, yeni bir varlık ya da bir varlığın tür ve çeşitleri olma isteği içinde de olmaz; yani o, ne niteliklerin değişikliğinden etkilenir, ne de ondaki nitelikleri değişikliğe uğratacak zıtlıklara ve çeşitlere dönüşebilir; çünkü onda her şey *bir*lik halindedir. O bir madde değildir; ne bir şekle sahiptir ne de bir şekil alabilir; ne sınırları vardır ne de sınırlandırılabilir. Onun formu yoktur, çünkü o, form ve şekil vermekten başka bir iş yapmaz; o hepsidir, olacakların en büyüğüdür, *bir* ve evrendir. Ne ölçülebilir ne de ölçüdür. O kendisini ölçemez, çünkü kendisinden büyük değildir. Kendisi onun tarafından ölçülemez, çünkü o kendisinden küçük değildir. Karşılaştırma kabul etmez, çünkü o biri ve diğeri değil, *bir* ve kendisidir. *Bir* ve kendisi olmasından dolayı onda ne bir varlık vardır ne de o bir varlıktır; onda ne bir varlığın olması ne de onun bir varlık olması; onda ne bir parça vardır ne de o bir parçadır, dolayısıyla o birleşik değildir. O, bir sınırsızlığın sınırıdır; onun öyle bir şekli vardır ki, şekil değildir; o öylesine bir maddedir ki, madde değildir; öylesine bir ruhtur ki ruh değildir; o, ayrım gözetmeden her şeydir, çünkü *bir*dir; evren *bir*dir. Onun yüksekliği, mevcut yükseklik ve derinlikten daha yüksek olmadığı için o, bir küre olarak adlandırılmaktadır, ancak o bir küre değildir. Kürenin uzunluğu, genişlik ve derinliğiyle aynıdır, çünkü hepsi aynı sınırlara dayanır; evrende ise uzunluk, genişlik ve derinlik aynıdır, çünkü hepsi de aynı sınırsızlığa dayanır ve sınırsızdırlar. Bu ölçülerin ne yarısı, ne çeyreği ne de bir başka ölçüsü vardır; burada hiçbir ölçü yoktur; ve herhangi bir parça yoktur, daha doğrusu bütünden farklı olan hiçbir parça yoktur; çünkü sınırsızlığın bir

parçasından bahsetmek, onu sınırsızlıkla nitelendirmek demektir; eğer o sınırsızsa o halde o *bir*e (bütüne) tekabül eder: Demek ki evren *bir*dir, sonsuzdur ve parçalanamaz. Eğer sınırsızlıkta bütün ve parçanın, bir ve diğerinin farkı yoksa, bu durumda evren kuşku götürmez bir şekilde *yek*tir. Sonsuzu çevreleyen sınırlar içinde ne küçük ne de büyük bir parça bulunur, çünkü sonsuz ile ne düşünülebilecek en büyük ne de en küçük ölçü kıyaslanabilir; ondaki bir saat bir güne; ondaki bir gün bir yıla; ondaki bir yıl yüzyıla, ondaki bir yüzyıl bir ana denk gelir. Çünkü bir an veya bir saat, onda yüzyıllara eşittir; ama bir yüzyıl ise sonsuzlukla kıyaslandığında bir andan daha kısadır. Aynı şekilde, sonsuz mekânda bir karış bir fersahtan, bir fersahsa bir merhaleden[489] farklı değildir, çünkü sonsuzlukla ölçüleri içinde kıyaslandığında bir merhalenin bir karıştan farkı yoktur. Bu nedenle sonsuz miktardaki saat, sonsuz miktardaki yüzyıllardan daha fazla değildir, aynı şekilde sonsuz miktardaki karışın boyu, sonsuz miktardaki merhaleyi aşamaz. Sonsuzlukla ölçüldüğünde kıyas, benzerlik, tek olma ve kişiliğin hiçbir anlamı yoktur; orada insan, bir karınca gibi, yıldız da insan gibi kalmaktadır; bir ay veya güneş olarak, tıpkı bir insan ve karınca gibi onun (sonsuzluk) yakınına bile gelinemez; bu nedenle de sonsuzlukta bu nesnelerin hiçbir farkı kalmamaktadır. Bunlardan bahsederken, bununla her şeyi kastediyorum ki bu, aynı şekilde diğer özel varlıklar için de geçerlidir. Mademki saydığım bütün bu farklı şeylerin evrende hiçbir farkı yoktur ve bunlar farklı türler oluşturmuyorlar, dolayısıyla bunlar sayı da oluşturmuyorlar: Bu da demektir ki evren *bir* ve hareketsizdir. Mademki o, her şeyi kapsıyor ve hiçbir yeni varlıkla karşılaşmıyor ve dolayısıyla değişim geçirmiyor, çünkü o her şeydir ve olacak her şey onun içinde zaten mevcuttur, o halde bir süre önce söylediğim gibi hakikat de töz itibariyle farklı değildir. Eğer hakikat töz itibariyle farklı değilse, bu da demektir ki onun içinde yer alan nokta, çizgi, yüzey ve cisim de birbirinden farklı olamaz. Orada yüzey olan çizgi, ancak hareket ederek yüzey olmaktadır; aynı şekilde hareket ederek cisim olabilen yüzey, orada hareket etmekte ve böylece cisim haline gelmektedir. Görüleceği gibi evrendeki bir noktanın cisimden farkı olamaz; çünkü nokta, hareket ederek nokta olmaktan çıkınca bir çizgiye dönüşür; bir çizgi, hareket ederek çizgi olmaktan çıkınca yüzeye dönüşür; bir yüzey, hareket ederek yüzey olmaktan çıkınca bir cisme dönüşmüş olur. Eğer bir nokta, kendi içinde bir şekle dönüşme yetisi taşıyorsa, bu durumda o, hakikatle tözün bir olduğu yerde bir cisimden farklı değildir. Dolayısıyla *bir olan*, parçalı olandan farksızdır; basit olan sonsuzdan; merkez de çevreden. Mademki sonsuz, olabileceği her şeydir, o halde o hareket-

489 Fersah: 5,7 km.; merhale: 45,5 km.

sizdir. Mademki onun içinde her şey farksızdır, o halde o, tektir; mademki o, olabilecek bütün yücelikleri ve mükemmel olanları içerir, o halde o, düşünülemeyecek ve ölçülemeyeceklerin en büyüğüdür. Mademki nokta bir şekilden, merkez çevreden, sonlu sonsuzdan, en büyük en küçükten farksızdır, o halde şunu kesinlikle iddia edebiliriz: Evrenin kendisi merkezin ta kendisidir, evrenin merkezi her yerdir; merkezden farklı olarak çevre, bir parçada değil, fakat her yerdedir. Ancak ondan farklı olan bir merkez yoktur. Bunun sadece imkânsız değil aynı zamanda zorunlu olmasının nedeni, onun en iyi, en büyük, kavranamayanın tümü, her yerde ve her şeyde olmasıdır, çünkü o basit olan ve parçalanamayan bütündür ve her yerdedir. Ve Jüpiter'in her şeyi tamamlaması, evrendeki her şeye ev sahipliği yapması, varlık olanın merkezî olması, hem bütünün içinde bir şey, hem de onun üzerinden tek bir şeyin bütün olması, öylesine söylenmekte olan bir laf yığını değildir. Mademki o, her şeydir ve var olan her şeyi içerir, o halde o, aynı zamanda her şeyin, her şeyin içinde olmasına neden olur. Tabii ki şimdi siz, şeylerin neden değişikliğe uğradığını ve tek tek maddelerin zorunlu olarak başka bir biçime girdiğini soracaksınız. Size şu yanıtı verebilirim: Değişiklikler başka bir varlık olmak değil, fakat varlığın bir başka türü olmayı arzulamaktır. Evren ve evrenin içerdiği şeyler arasındaki fark da budur; evren tümden varlıktır ve varlığın bütün türlerini içerir ve bu türler bütün varlıkken, türlerin kendileri ayrı varlıklar değildir. Hakikaten bütün şeyler, hem aynı hem de farklı özelliklere sahip olamazlar. Aynı töze sahip birçok tür, aynı zamanda birbiriyle uyuşmazlık içinde bulunur; çünkü ya bunlar birbirine zıttır ya da farklı türlere aittirler; insanın ve atın aynı tözden olması, fakat ayrı özellikler göstermesi ya da bir bitki ve hayvanın farklı ölçülere sahip olması gibi. Bunun yanı sıra evren bütün *varlık*'ı içerir, çünkü sonsuz *varlık*'ın öte yüzünde bir başka varlık mevcut değildir, tıpkı onun ne beri ne de öte yüzünün olması gibi; tek tek şeylere gelince; onlar bütün varlığı içerirler, ancak tamamını değil, çünkü onların dışında da sonsuz sayıda şeyler mevcuttur. Şimdi bir varlığın, bütün şeyleri içermekle birlikte, her şeyin o *varlık*'ın tamamını ve her türünü neden içermediğini anladınız mı? Hem var olanın, tözün ve varlığın aynı şey olduğunu, hem de süre, büyüklük ve güç gibi sonsuz ve sınırsız olabilen tözün, ilke ve ilke koyucu özelliğe sahip olmadığını söyleyen hata yapmış olmaz; her şey *bir*lik ve kimliğe karıştığı için, yani aynı şey olduğu için, göreceli değil, fakat mutlak anlam kazanmaktadır. Sonsuz ve hareketsiz olanın tözü, varlık olduğu için çokluk, sayı olmaktadır. Fakat sayı, şeylere tek tek kimlik veren *varlık*'ın tarzı ve çeşitliliği olduğu için, *varlık* da *bir*den daha fazla olmuyor, fakat onun türlere, formlara ve şekillere bürünmesine neden oluyor. Ne var

ki soruna hem doğa filozofları gibi temelden yaklaşınca hem de mantıkçıların fantezisine yol verince, farklılıkları ve sayıları meydana getiren çeşitliliğin yüzeydeki biçimler, şekil ve özellikler olduklarını anlarız. Ne türden olursa olsun her yaratım, töz aynı kaldığı sürece bir değişimdir, çünkü o *bir*dir, ilahîdir ve ölümsüzdür. Bunun böyle olduğunu Pisagor da görmüştü, çünkü o, ölümle bir değişikliğin olduğunu düşünüyor ve ondan korkmuyordu. Bir bakıma doğa filozofları olarak adlandırılan bütün filozoflar bunu böyle görüyorlardı; onlara göre hiçbir şey, eğer tözü hesaba katmazsak, ne meydana getirilebilir ne de yok edilebilirdi; tabii ki söz konusu değişikliği bu kavramlarla ifade etmezsek. Bunu böyle bilen Süleyman[490] da güneşin altında hiçbir *yeni*nin meydana gelmediğini, onların da eski şeyler olduğunu söylerdi. Böylece evrenin bütün şeylerde, bütün şeylerin de evrende, biz onda, onun da nasıl bizde bulunduğunu ve böylece bütün şeylerin uyumlu *bir*e doğru aktığını görüyoruz. Gördüğünüz gibi, uğruna umutlarımızın boşa gideceği bir şeyin olduğunu düşünerek, kendimizi hırpalamanın gereği yoktur. Çünkü bu bütünlük *bir*dir, kalıcı ve ezelîdir; bu şey ebedidir; her umursamazlık, her çehre ve diğer şeyler kibirdir ve bir bakıma hiçbir şeydir; hatta bu *bir*den başka diğer her şey, boştur. Bu *bir*liği keşfeden filozoflar sevgililerine, yani bilgeliklerine ulaşmışlardır. Bilgelik, hakikat ve birlik, hepsi bir ve aynı şeydir. Gerçi herkes gerçeğin, *bir*in ve *varlık*'ın aynı şey olduğunu söyleyebilir, ancak herkes bunu böyle içselleştiremez. Çünkü bazıları bunu sadece öylesine, anlamını derinlemesine kavramadan, papağan gibi tekrar eder. Başkalarının yanı sıra Aristoteles de *varlık*'ın *bir* olduğunu anlayamamıştı, çünkü o *bir*i, *varlık*'ı ve *hakikat*i bulamamıştı. Ayrıca o, töz ve yüzeydeki biçimin ortak bir *varlık*'a sahip olduklarını keşfedebileceği halde ve kategorilerini tür ve çeşitlerin farklılıklarına göre oluşturduğu halde, gene de hakikati keşfetme onuruna sahip olamamıştı, çünkü o, *bir*in, doğanın ve *varlık*'ın ebediliğine ilişkin derin bilgiye ulaşamamıştı; o, kaşarlanmış bir softa, eskilerin sözlerini çarpıtan bir laf cambazıydı; gerçeklere direnmesinin nedeniyse zihinsel değil, fakat kıskançlık ve hırstandı.

Dicsono: Yani bu dünya, var olan, hakikat, evren, sonsuzluk ve ölçüsüz olan şey, her kendi parçasında *bir*ken aynı zamanda her yerde birden değil mi? Çünkü evrende olan, hem evrene kıyasla hem de diğer şeylere kıyasla, yeti ve olanaklar ölçüsünde her yerdedir. Nitekim o, hem yukarısı, hem aşağısı, hem sağ hem sol taraftır, böylece o, bütün yönleri de içermektedir; öyle ki sonsuzluk içinde bulunan bütün bu farklılıklar hem vardır hem de yoktur. Evrende algıladığımız ve onun içinde olan her şey, kendi türü öl-

490 Pred. Süleyman, 1,9,10.

çüsünde her yerde *bir* olmasından dolayı, daha önceden gösterdiğimiz gibi, yani tamamen olmasa bile evrenin her sıradan parçasının *bir* olarak içerdiği dünyanın ruhunu kendi içinde taşır. Hakikat *bir* olduğu için ve nerede olursa olsun, varlığı ortaya çıkardığı için, dünyada hakiki varlığı yaratan tözün, *bir*deki çoğunluk olduğuna inanmamalıyız. Şimdi sizlerin, şu evrende gördüğümüz ve her an duyumsadığımız birçok gezegeni ki hem bunları kapsayan, hem bunların konumlarını saptayan, hem de bunları belli bir yöne doğru yönlendirenin; kısacası bunları kapsayan, koruyan, hareket ettiren ve belirleyen şeyin, hem bunları kendi içinde tutan hem de bunların her birinin parçası olan bir ruhun ve bir şeyin var olduğunu sizin de doğal bulduğunuzu biliyorum. Bunların ilişkisi, Dünya ve Güneş gibi hem ona doğru hareket eden hem de onun etrafında dönen bir durumda da olabilir; ama bunları (Dünya ve Güneş) evren içinde düşündüğümüzde, söz konusu şeylerin hiçbirinin ne birbirine doğru ne de birbirinin etrafında döndüğünü, fakat hepsinin onun içinde olduğunu anlarız. Nasıl ki ruh (can) hem büyük bir organizmanın (beden) varlık olmasını sağlamaktadır hem de onun her bir parçasında varlık göstererek bütünlüğünü korumaktadır, aynı şekilde evren de hem her şeyi, ki eğer bunları onun bir parçası, tözünden bir parça olarak görürsek, varlık olmayı sağlamaktadır hem de her bir şeyde varlık göstererek *birlik*'i korumaktadır. Permenides[491] de boşuna onu *bir*, sonsuz ve hareketsiz olarak nitelendirmemişti. Her ne kadar onun hakkında yalan yanlış şeyler aktarılmış bile olsa, onun bu görüşleri çok yerindedir. Ayrıca birbirinden farklı cisimlerin, her ne kadar bunlar biçim, özellik, şekil, renk ve diğer özgün sıfatlara sahip olsalar da sonuçta bunların ortak bir taraflarının olduğunu, yani dışsal farklılıklara rağmen aynı tözden olduklarını iddia ediyorsunuz: Hızla kaybolan, hareketli ve geçici bir dış yüzeye karşın biçimlerin, şekillerin ve parçaların yer aldığı hareketsiz, daimi ve ebedî bir töz; tıpkı bir tohumun içinde henüz birbirinden ayrışmadan iç içe duran el ve kollar, göğüs ve kafa, sinir ve kemikler gibi. Bu ayrışma ve çözülme, bunların ayrı tözlere dönüşmesine neden olmuyor, fakat bunların farklı özellikler, dış görünüş ve şekiller edinerek, tözün bir gerçeklik halini almasını sağlıyor. Tohumla hayvan uzuvlarının ilişkisinde olduğu gibi, bunun etkisini, yaşama özünü veren, kan, doku ve etin oluşmasını sağlayan besin ürünlerine ve bunların tohumlarına ve hatta her türden şeyin oluşumunu sağlayan ve tohumdan önce gelen, yani doğanın en alttaki temel

491 Elealı Permenides, MÖ 6. ve 5. yüzyıllar arasında yaşamış özgün antik filozoflardan biridir. Eserlerinin tamamı kaybolmuşsa da bazı görüşleri aktarımlar sayesinde bilinmekteydi. Ona göre şeylerin varlığı dış görünüşlerine göre değil, fakat içte ve derinde yatan özellikleriyle bilinmeli ve kavranmalıdır. Bu görüşlerin temelinde yatan diyalektik bakış açısını Hegel tarihsel süreçlerin gelişimine, Marx ise toplumları belirleyen pazar ekonomisine uygulamıştı.

birimlerine, bütün filozofların tanımladığı en yüksek fiziki evrene kadar yükselen bütün her şeye kadar ve daha da ileri giderek, teologların da inandığı ilk en yüce surete ve hatta eğer herhangi bir itirazınız yoksa, bütün *varlık*'ın, türlerin ve biçimlerin temeli olan, değişmeyen ve bütün şeyleri yaratan en temel ve en genel töze kadar genişletebiliriz. Bunu bir başka örnekle, marangozun zanaatıyla da açıklayabiliriz: Marangoz tözü ahşap olan bir maddeyi işlemekle birlikte, tözü ahşap olmayan biçimler ve şekiller kullanmaktadır, fakat bunların hiçbiri ahşap olmadan şekil ve varlık olamamaktadır. Demek ki o, her şey üzerinde, her tür, her çeşit, her cisim, her farklılık ve özellik üzerinde etkili olmaktadır; meydana gelmek, yok olmak, değişmek, dönüşmekle alakalı olan her şey üzerinde; o ne var olandır ne de varlıktır, ancak var olanın ve varlığın temel koşulu ve ortamıdır; o bütündür, sonsuzdur, hareketsizdir, cismani tözdür, maddedir, hayattır, can ve ruhtur, hakikattir ve iyi olandır.

Size göre *var olan* parçalanamaz mutlaklığı gayet basitse ki nitekim o, sonsuzluğu ve hakikatiyle hem bütünde tüm hem de parçada *bir* ise –dikkatinizi çekerim, sonsuzluğun parçaları değil, sonsuzlukta parça diyoruz– o zaman dünyanın *var olanın* bir parçası, güneşin de tözün bir parçası olduğunu iddia edemeyiz, çünkü o parçalanamaz; ancak parçanın tözünden, daha doğrusu parçadaki tözden bahsedebiliriz; aynı şekilde ruhun kollardaki ve kafadaki parçasından da bahsedemeyiz, ancak parçadaki ruhtan, yani kafadaki ruhtan, parçanın tözünden ya da parçadaki tözden, yani kollardaki tözden bahsedebileceğimiz gibi. Dolayısıyla şu kavramlar: tane, parça, uzuv, hepsi, şu kadar, ne kadar, büyük, küçük, onun gibi, bunun gibi, öbürüki gibi, ona, şuna ait, özdeş, farklı ve diğer benzer ifadeler mutlak değildir ve bunlar *töz*, *tek* ve *varlık*'ın yerine kullanılamazlar; ancak tözün, *tek* ve *varlık*la olan ilişkisinde tarz, ilişki ve biçimini, yani her zaman kullanıldığı gibi, tözün niceliğini, niteliğini, kıyasını, etkisini ve dış görünüşüyle ilgili belirlemeyi anlatıyorsa kullanılabilir.

Bu haliyle, yani hakikatin özde farklı olmayan türlerini içeren en yüce varlık, bir bakıma mutlak olarak her şey olabildiği gibi, henüz gelişmekte olan, sınırsız, sonsuz ve her şeyi kapsayan şeydir de; onu gelişmiş olanda, yani çevremizde gördüğümüz ve duyumsadığımız cisimlerde, hakikatle tözün ayrışması olarak fark ederiz. Şimdi bu nedenle diyorsunuz ki bir taraftan meydana getirilen ve meydana getiren, sıradan filozofların dediği gibi ya onun aracıdır ya da onun özelliklerini taşıyan şeydir; öte yandan da kendisinde bir şey yaratılan, her zaman aynı tözden oluşmaktadır. Bu durumda Herakles'in "Her şey değişiklikleri kendi içinde barındırır ve bütün biçimler onun bağrından çıkar ve dolayısıyla bütün belirlemeler de ona aittir; dolayı-

sıyla her tez, kendi zıddını kendi içinde barındırır" düşüncesi kulaklarınızda çınlayacaktır. Demek ki şeyleri var eden farklılıklar, *varlık*'ın kendisi değil, yani şeyin kendisi değil, fakat onun görünüşü, duyularda yarattığı etkisi ve şeylerin yüzeyindeki suretidir.

Theophilo: Aynen öyle. Ayrıca sizin, bilimlerin en önemlisi olan bu alanın temel noktası konusunda, yani hakikatin en sağlam zemini ve doğanın en gizemli alanına ilişkin bilgileri kavramanızı isterim. Önce şunu saptayalım: Doğa, şeyleri yaratmak için merdivenin en son basamağına inerken, mantık da bu şeylere ilişkin bilgileri aynı merdivenin en yüksek basamağına çıkarak edinir ki bunu birimden birime doğru, bir bakıma çeşitlilik zincirinin ara halkalarından ilerleyerek yapar. Şimdi çeşitlilik gösteren şeyleri incelerken, Peripatetiklerin (Aristocular) ve bir kısım Platoncuların söz konusu ara halkalara, hem mutlak hakikat hem de mutlak öz bakımından aşırı anlamlar yükleyerek felsefi yanılgıya düştükleri gerçeğini bir kenara bırakıyorum. Başkaları, sözüm ona karanlık ve aydınlık metaforunu kullanarak, biçimlerin, suretlerin, şekil ve renklerin sayısız aşamalarını yakalamaya çalışmaktadır. Şimdi iki ilke ve iki *prencip*'e sahip bu kesimlerin arkasından gelen, çeşitlilik düşmanı ve yorgun bir başka grupsa her iki ilkeyi sentezleyerek yeni bir ilke yaratmaya çalışmaktadır; böylece uçurum karanlık, açıklık ışık, derinlikse girilmez bir karanlık, dünyalar üstü ve göz kamaştıran ışık olmaktadır. İkincisi, şunu da aklınızdan çıkarmayın, bağlı olduğu tasavvur yeteneğinden kendisini kurtarmaya çalışan mantık, varlığı ve şeylerin tözünü; türlerin çokluğunun ve türevlerinin aynı kökenden gelip gelmediklerini zorunlu olarak yöneldiği matematiksel ve tasavvur edilebilen şekiller üzerinden anlamaya, yani analoji yaparak kavramaya çalışır. Sayıları şeylerin özgün ilkeleri haline getiren Pisagor, *bir*i de bunların temeli ve esası olarak görmekteydi. Nitekim ezelî türleri biçimler olarak gören Platon ve diğerleri, bunların temelindeki ve kökenindeki ortak noktayı, evrensel töz ve evrensel tür olarak algılıyorlardı. Kim bilir belki de Platon, "büyükler"le yüzey ve şekilleri; "küçükler"le de nokta ve atomu kast etmekteydi.[492] Nitekim şeylerin her iki özgün ilkesi, her bölünebilen şeyin aynı zamanda bölünmeyene indirgenmesi gibi, tek *bir*e indirgenebilir. Töz ilkesini *bir* olarak kabul edenler, tözün sayılara benzediğini ileri sürerken, töz ilkesini nokta olarak kabul edenlerse, şeylerin tözünü şekillere benzetiyorlar. Ancak hepsi de ilkenin bölünmezliği üzerinde anlaşıyorlar. Ne var ki Pisagor'un tezi, Platon'unkinden daha yanlışsızdır; çünkü *bir*lik sebeptir ve bölünmezliğin ve nokta olmanın bölünmezliğidir; ve mutlak olan ve bütünlüklü olana en iyi uyan ilke de budur.

492 Aristoteles, Platon'un "Büyük ve Küçük"ü üzerine rapor, *Metaphysik I* 6 vd., ve XIII 6-8.

Gervasio: Peki Pisagor'dan sonra yaşamış olan Platon, ondan daha iyi olmasa bile neden en az onunki kadar iyi bir ilke bulamadı?

Theophilo: Çünkü o, sonuçta bir üstat olarak anılmak istiyordu da ondan; eğer o, yanlış, ama doğruya yakın olan tezleri savunmak yerine, doğru tezleri daha iyi savunmuş olsaydı, bu durumda o, her zaman bir başkasının öğrencisi olarak anılacaktı. Demek istediğim şu ki o, doğru felsefeye sahip olmaktansa, ünlü olmayı tercih etmiştir. Kanaatimce o, ileri sürdüğü görüşlerinin esas olarak cismani veya benzer şekillere uyduğunu bilmiyor olamaz; yani onun görüşleri, uyum sağlamadığını düşündüklerine (cismani şekiller) daha çok uyum sağlamaktaydı, ama diğerleri (cismani olmayan=düşünsel) ise, yani onun görüşlerinin uyum sağladığını düşündükleri ise daha çok zihnin, fantezinin, akıl ve doğanın ortaya çıkardığı diğer şeylerin ürünleriydi. Herkes *bir* ile sayıların araştırılmasının zorunlu olduğunu Platon'un bilemeyeceğinin imkânsız olduğu konusunda hemfikirdir; insan, nokta ve cisimler konusunda açıklama yaparken, yani bir bakıma şekillenmiş ve cismani şeylerin, cismani olmayan ve parçalanmayan şeylere bağımlı olduğunu anlaması için, nokta ve şekillerden hareket etmek zorunda olmadığını bilir; ancak bunların (cismani olmayan ve parçalanmayan şeyler) onlardan bağımsız olduğu da bir gerçektir, çünkü ölçü kavramı olmadan da sayı düşünmek mümkündür, ama sayı kavramı olmadan ölçüden bahsetmenin imkânı yoktur. Parçalanmama ilkesinin, çokluğun ara aşamalarından geçerek incelenebileceğini göstermek için benzetmeleri aritmetik üzerinden yapmak, geometri üzerinden yapmaktan çok daha elverişlidir; çünkü o, bütün şeylerin kökeninde bulunan yegâne temel unsurdur da ondan. Demek istediğim şu ki, şeyler için kullanılacak olan kesin bir tanım, sadece onun olumlu değil, aynı zamanda olumsuz özünü de içermelidir. Bu nedenle de bazıları tarafından nokta, başkaları tarafından birim, gene bazıları tarafından sonsuz olarak ifade edilmişti. Söylenmiş olana yeniden gelmek gerekirse: Bir şeyin özünü mantıkla kavramaya çalışırken, bunu mümkün olduğunca basitleştirerek yapmalıdır; yani onu bütünden ve çokluktan geriye çekerek, onu var eden yüzeysel suretine, mekânsal boyutuna, göstergelerine ve şekillerine indirgemelidir. Aynı şekilde uzun bir metni veya uzun bir konuşmayı anlamak için onu basit bir cümleye indirgeriz. Mantığın izlediği hat da buna benzer; çünkü o, *bir*lik içinde bulunan şeylerin özünü, hakikat ve benzetmelerle kavrar. İnanın bana, Öklid'in oraya buraya saçtığı tezlerini, basit bir formüle indirgeyebilen bir geometrici, mükemmel bir geometrici, felsefe tezlerini basit bir cümleyle ifade eden kişi de mükemmel bir mantıkçı olurdu. Bu nedenle zekânın da belli basamakları vardır; düşük seviyede olanlar şeylerin çeşitliliğini, birçok

açıklamayla, benzetmelerle ve formlarla anlarken; daha yüksek seviyede olanlar daha az örnekle, en yüksek seviyeye sahip olanlarsa, en az örnekle en fazla şeyi kavrarlar; birinci olan zekâ ise bir düşüncedeki bütünlükten mükemmel olana varır. İlahî ruh ve mutlak birlik, herhangi bir açıklamaya ihtiyaç duymadan anlar ve anlaşılır. Nasıl ki *bir*lik, şeyleri yaratmak için aşağıya iner ve bu esnada kendisini çeşitlendirirse, biz de mükemmel bilgiye ulaşmak için yükseğe çıkacak ve orada çeşitliliği kavramış olacağız. Aşağıya inmek varlığın sonsuz sayıda çeşitli kimlik ve tür edinmesine neden olurken, yükseğe çıkarak da ona (varlık) ulaşılmaktadır. Yani ikinci incelemenin sonucuna ulaşabilmek için şimdi şunu kaydetmek istiyorum: Şeylerin ilkelerini ve tözünü kavramaya çalışmak için onların bölünmezliği yönüne doğru hareket etmeliyiz, ancak ulaştığımız ilk *varlık*'la, ta ki bütün şeylerin onda toplandığı ve parçalanamaz olan evrensel töze ulaşana kadar evrensel töze ulaştığımızı kesinlikle düşünmemeliyiz; bir bakıma parçalanamaz olanı kavrayıncaya kadar tözden ve varlıktan da anlamış olmayız. Bu nedenle Aristocular ve Platoncular, sonsuz sayıdaki kimlikleri, birçok türün parçalanamayan temeline indirgemektedirler; sonsuz sayıdaki cinsler, farklı türler adı altında toplanmaktadır ki Archytas[493] bunların sayısını başlarda 10 ile sınırlamıştı. Belli bazı türler, sadece bir *varlık*'a, tek bir şeye indirgeniyordu. Bir bakıma bu şey ve bu varlık, onlar tarafından sadece mantıkla kavranabilen bir sözcük ve sonuçta anlamsız bir isim ve ifadeyle karşılanmaktaydı; ancak bunlar sonradan fizikle uğraşırken, hem realiteyi hem de varlıkları kapsayan bütün *varlık* ilkesini, ortak bir isimle, incelenebilen ve kavranabilenleri de genel bir kavramla ifade etmişlerdi, ama tabii ki bunu sadece zihinsel zayıflık nedeniyle yapmamışlardı. Üçüncüsü şunu bilmelisiniz ki, töz ve varlık, nicelikten ayrı ve bağımsızdırlar, dolayısıyla ölçü ve sayı töz değil, fakat töze aittirler; onlar varlık değil, fakat sadece *varlık*'a aittirler; bu nedenle de tözün her bir şeyde, varlık olarak sayısız ve ölçüsüz, dolayısıyla bütünlüklü ve parçalanamaz bir halde, ancak töze ait olan şeylerde özel sayısal varlığıyla bulunduğunu, zorunlu olarak açıklamamız gerekmektedir. Polihimnio'yu Polihimnio olarak görenler, onu parçalanmış töz olarak değil, fakat tözü parçada görmüş olurlar; yani onun üzerinden parçadaki farklılığı, dolayısıyla onun şahsında türün sayılarını ve çokluğunu görmüş olurlar. Nasıl ki belli bir insan çehresi, insan türü-

493 MÖ 5. ve 4. yüzyılda Tarent'te (Güney İtalya) yaşamış olan Yunan kökenli filozof, matematikçi ve devlet adamı Archytas, Pisagor yanlısı olarak ünlenmişti. 387/88 yıllarında Siracusa'yı ziyaret eden Platon, onun matematikle ilgili bilgilerinden yararlanmak için dostluğunu kazanmıştı. Ancak arkadaşlıkları karşılıklı çıkarlara dayanıyordu. Platon'un hayatı, bir siyasi komplo girişiminden dolayı Siracusa'da tehlikeye girince, Archytas duruma devlet katında müdahale etmiş ve hayatını kurtarmıştı.

nün çeşitliliğinin bir ifadesiyse, belli bir hayvan görünümü de hayvanlar arasındaki çeşitliliğin bir ifadesidir; aynı şekilde belli bazı yaşam biçimleri de canla bezenmiş hayat çeşitliliğinin belirtisi olmaktadır. Aynı biçimde, belli bazı bedensel görünümler, bedensel şekillerin çeşitliliğine, belli bazı töz biçimleri de tözün çeşitliliğine işaret etmektedir. Bunun gibi varlığın belli bazı görünümleri, *varlık*'ın çeşitliliğini, aynı şekilde hakikatin, bütünlüğün, var ve gerçek olanın ve nitekim tek olanın çeşitliliğini gösterir. Dördüncüsü, zıtların *bir*de birleştiğini gösteren olguları bir yere not edin. Artık her şeyin sonuçta *bir*de, yani her şeyin, tek ve çift sayıların, sonlu ve sonsuz sayıların *bir*de (*birlik*te) buluştuğunu, ancak sonlu sıralamanın sonucunda bir sayı veren, sonsuz sıralamada ise sayı vermeyen *bir*i kavramak zor olmamalıdır...

... Kanıtlamanın aracına gelince, kim bedenin ilk aktif doğal eyleminin hangi özellikler taşıdığını, yani ısı ilkesinin parçalanamaz olduğunu ve bu nedenle de diğer ısılardan ayrıştığını, nitekim ilkenin, onun tarafından belirlenmiş şeyler aracılığıyla ortaya konamayacağını, herkesten önce bilmek istemezdi ki? Eğer bu doğruysa, peki kim, ilkenin ne sıcak ne de soğuk olduğuna, fakat her iki özelliğin de *bir*in bağrında birleştiğine itiraz edebilir ki? Birbirinin zıttı olan iki ilkenin birbirini tamamlamasıyla değişim de bir daire içinde kalır; böylece bir temel, bir ilke, bir sınır, bir devamlılık oluşur ve iki zıt uç bir noktada erir. Isının en az olduğu an, aynı zamanda soğuğun en fazla olduğu an değil midir? Hareket ilkesi, ısının en yüksek noktasından itibaren soğuğun sınırına geçmektedir. Demek ki sadece her iki zıt nokta, yani maksimum ve minimum noktası bir potada erimemekte, aynı zamanda minimum ve maksimum da birbirlerini ortadan kaldırarak bir noktada birleşmektedirler. Bu nedenle de hekimler boşuna, en sağlıklı olunan anda dikkatli olmayı tavsiye etmez, en mutlu olanlar da boşuna korkuya kapılmazlar. Yok etmenin ilkesiyle yaratmanın ilkesinin aynı olduğunu kim görmez ki? Yok etmenin en son aşaması, yeni bir şey yaratmanın başlangıcı ve ilkesi değil mi? Bir şey ortadan kaldırılırken bir şey konmuş olmuyor mu? O vardı, şimdi bu var. Mutlaka, dikkatlice düşündüğümüzde yok etmenin yaratma, yaratmanın da yok etme olduğunu anlarız. Sevgi en son kertede nefret, nefret de sevgiye dönüşür. Karşıtına hissedilen nefret, zıttına dönüşerek sevgi olur; birleştiğinde sevgi, karşıtlık içinde olunduğunda nefrete dönüşür. Töz ve kökene indirgendiğinde sevgiyle nefret, dostlukla bozuşma aynısı ve ta kendisidir. Hekim nasıl oluyor da zehri, panzehir olarak kullanıyor? En iyi ilacı en zehirli yılanın ürettiği bir gerçek değil mi? En zehirli ürünlerde en iyi ilaçlar gizlidir. Olanak (yetenek), iki zıt şeyde de bulunmuyor mu? Sizce bunun kaynağı, eğer bu, *varlık*'ın *bir*de bulunan ilkesi değilse, nedir? Veya bu,

iki farklı şeyi kavramanın ilkesi ve aynı duyuların algıladığı karşıtlıkların aynı tözden kaynaklanması değil mi? Yuvarlağın düzlükte, içbükeyin dışbükeyde, kızgın olanın sakin olanla kucaklaştığından ya da kibirli olanın tevazu gösterenle, cimrinin de en çok eli açıkla seviştiğinden bahsetmeme gerek yok sanırım. Sonuca gelirken de şunu belirtmeliyim: Doğanın en derinde yatan gizemlerini çözmek isteyenler, minimumla maksimumu, karşıtlıklarla zıtlıkları izlemeli ve incelemelidir. Ortak noktaları bulduktan sonra karşıt olanları yaratabilmek, sihirbazlık gibi bir şeydir. Zavallı Aristoteles de belli bir durumla bağlantılı olan yadsımayı (negation) formun yaratıcısı, kaynağı ve anası olarak görürken, bunları düşünüyor olmalıydı.[494] Ancak o hedefine ulaşamamıştı. O hedefine ulaşamamıştı, çünkü o, çelişki türlerinin kavramı karşısında duraksamıştı; o öylesine hareketsiz kalmıştı ki çeşitli türler içeren karşıtların kavramına kadar inememiş ve böylece hedefine erişememişti, hatta onu gözüne bile kestirememişti. Bu nedenle de bütün felsefi çalışmaları boyunca yanlışlara kapıldı; çünkü o, zıtlıkların gerçek anlamda aynı temelde bulunamayacaklarını ilan etmişti.

Polihimnio: Bütün bu şeyleri, yani maksimumu, *varlık*'ı ve ilkeyi isabetli ve çok başarılı bir şekilde ortaya koydunuz. Fakat buna rağmen sizden *bir* içindeki farklılıkları ortaya koymanızı rica edeceğim; çünkü bana göre *bir vae soli*'dir.[495]Ayrıca cüzdanımda sadece dul olan bir bozukluğun[496] bulunması da beni endişeye düşürüyor.

Theophilo: Buradaki söz konusu birim (tek) ayrışmamış olan, sayılar yasasına göre bölüştürülemeyen ve farklılaşamayan birimdir; bu sizin anladığınız anlamda bir özelliğe sahip değildir, aksine her şeyi içeren ve kapsayandır.

Polihimnio: *Exemplum*?[497] Gerçeği söylemek gerekirse, sizi dinliyorum, ancak söylediklerinizden hiçbir şey anlamıyorum.

Theophilo: Nasıl ki 10, bir sayı birimi olarak başka sayıları da içine alıyorsa, 100 ondan daha fazlasını kapsıyorsa, 1000, bir birim olarak her ikisinden daha fazlasını kapsıyorsa, o da aynı bunlar gibi bir şeydir. Ben nasıl ki bunları matematiğin kavramlarıyla açıklıyorsam, siz de bunu diğer farklı şeylere yansıtmalı ve onları daha derin bir tarzda kavramalısınız. En büyük iyilik, en yüce amaç, en büyük uyum ve en büyük mutluluk; bunların hepsi ancak bütünü kapsayan *bir*le mümkündür. Bizler rengi severiz, ancak sadece birini değil, fakat en çok bütün renklerin hepsini birden içeren rengi severiz. Bizler

494 Aristoteles, *Metaphysik*, X 4.

495 Eski Ahit'ten alınmış bir deyim. İnsan yanı başında biri olunca kendisini emin ellerde sayar. Ancak insan tek başına olduğu bir zamanda darda kalınca, yardıma gelecek kimse bulunmaz. Bu nedenle de "Vae soli!" denir. Bunun anlamı "Tek başına olanın vay haline!"dir.

496 "Dul kalan bozukluk" ifadesiyle, cebindeki paranın suyunu çektiğini anlatmaya çalışıyor.

497 Örnek var mı?

müziğin tonunu severiz, ancak bunlardan sadece birini değil, fakat bunların hepsinin ortak ürünü olan *tek bir* sesi, yani armoniyi severiz. Bizler duyularımız üzerinde etki yapan fenomenlerden hoşlanır ve onları severiz, ancak en çok da bütün duyu organlarımızın üzerinde birden etkide bulunanı severiz; algıladığımız bir bilgiden haz alırız, ancak en çok bütün bilgileri içereni algıladığımızda hoşlanırız; algımızı uyaran şeyleri severiz, ancak kavranabileceklerin tamamını birden algılatanı severiz; bir *varlık*'ı severiz, ancak en çok her şeyi kapsayan, dolayısıyla kendisine ve bütüne sahip olan *varlık*'ı severiz. Sevgili Polihimnio, siz de dünyanın bütün altınlarından daha kıymetli ve kesenizde düşünebileceğiniz bütün bozukluklardan binlerce kat fazla değerli olan tek bir mücevher taşını istemez miydiniz?

Polihimnio: *Optime*.[498]

Gervasio: Bugünden itibaren öğrenciniz olmaya hazırım. Nasıl ki *bir* şeyi anlamayan, gerçekten hiçbir şey anlayamazsa ve *bir* şeyi gerçekten anlayansa her şeyi anlayabiliyorsa, aynı şekilde sadece *bir* şeye ait olan bilgiye yaklaşan da şeylere ait bütün bilgilere yaklaşıyor demektir.

Dicsono: Şayet Theophilo'nun anlattığı gibi Nolanlı'nın[499] felsefesini doğru anlamışsam, o halde şimdi aranızdan epey bilinçlenmiş biri olarak ayrılıyorum demektir.

Theophilo: Tanrılara şükürler olsun; şükürler olsun sonsuz, basit, bütün ve mutlak olan nedenselliğe, ilkeye ve *bir*e.

498 Çok iyi.

499 Bruno'nun kendisi Nolanlı idi.